

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

SEYYİD KASİMİ'NİN DESTANLARININ METİN, AKTARIM
VE DİL İNCELEMESİ
(SES VE ŞEKİL BİLGİSİ)

145663

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Yrd.Doç.Dr. Yusuf AVCI

Hazırlayan

Ümit EKER

Çanakkale - 2004

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

SEYYİD KASİMİ'NİN DESTANLARININ METİN, AKTARIM
VE DİL İNCELEMESİ
(SES VE ŞEKİL BİLGİSİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. Yusuf AVCI

Hazırlayan
Ümit EKER

Çanakkale - 2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Ümit Eker'e ait "Seyyid Kasımı'nın Destanlarının Metin, Aktarım ve Dil İncelemesi 'Ses ve Şekil Bilgisi'" adlı Çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....
Prof.Dr.Kemal YÜCE

Üye.....
Yrd.Doç.Dr.Yusuf AYCI (Danışman)

Üye.....
Yrd.Doç.Dr.Nesrin BAYRAKTAR

Üye.....
Yrd.Doç.Dr.Mesut TEKŞAN

Üye.....
Yrd.Doç.Dr.Hamdi GÜLEÇ

ÖZET

Özbekistan SSR Fenler Akademisinin Hamid Süleymanov ismindeki El yazmalar Enstitüsü araştırmacıları ve Türk Cumhuriyetlerindeki el yazma vakıfları, bir çok araştırma yapmışlardır. Bu araştırmalar sonucunda Hafız Harezmi, Mirza Kamran, Azferî, Dide, Farîğî, Külfet gibi Batı sahasında pek iyi bilinmeyen bir çok şair ve edip ortaya çıkar. İşte Seyyid Kasımî de bunlardan biridir.

Özbek Türkçesi ile Çağatay Türkçesi ses uyumları bakımından birbirinden farklıdır. Özbek Türkçesinde kalınlık – incelik uyumu bulunmamasına karşın (isbâtini...) Çağatay Türkçesinde bu uyum çok sağlamdır: bağla... Özbek Türkçesinde düzlük – yuvarlaklık uyumu bulunmamasına karşın, (ötmüş...) Çağatay Türkçesinde bu uyum kısmen vardır: yigitge..., könglin...

Destan metinleri Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmasına karşın metinde Oğuz ve Kıpçak Türkçesinin de dil özellikleri görülür. Doğu ve Kuzey Türkçesinde kullanılan “bol” fiili, “ol” şeklinde de kullanılır. Çalışma metnimizde ismin yönelme durumu olan “+ga, +ge, +ğa, +ka, +ke” biçimlerinin yanı sıra +a, +e’li kullanımlar da vardır. Kıpçak Türkçesinin öğrenilen geçmiş zaman eki olan “-(i)p, -(i)p” “boluptur, bëriptür...” gibi örneklerde kendini gösterir. Metinde ismin belirtme durumu olan “+nı, +ni” şeklinin yanı sıra “+ı, +i” şekline de rastlanmaktadır. “devleti, sözimi...”(bakınız ses bilgisi bölümü)

Çağatay Türkçesinin Batı Türkçesiyle birleşme eğiliminde olduğu görülür. Özellikle “ğ” sesinin çokça kullanılması, bu sesin düşme eğiliminde olduğunu gösterir: Cemğa, Feridunğa... Yine “ë” sesinin çokça kullanılması bu sesin “i” sesine dönüşme eğiliminde olduğunu gösterir: ëseng, ësë... Günümüz Özbekçesinde bu seslerin korunması düşündürücüdür. Dilin doğal gelişme sürecinde, kısa bir süre içinde “ğ” sesinin düşeceği, “ë” sesinin de “i” sesine dönüşerek Batı Türkçesiyle oldukça yaklaşacağı açıktır.

ABSTRACT

The researches of hand – writings institution by the name of Hamid Süleymanov of Uzbekistan SSR Science Academy and the hand – writings foundations have done a number of researches. At the end of these researches, a great many poets and men of letters who are not known in the western part such as Hafiz Harezmi, Mirza Kamran, Azferi, Dide, Farigi, Külfet have come into existence. So, Seyyid Kasimi is also one of these men of letters.

Uzbek Turkish and Jagataic Turkish is different from each other in respect of phonetic harmony. Although there is not a thickness – thinness harmony in Uzbek Turkish (isbatini...), this harmony in Jagataic Turkish is very strong (bagla...). Though there is not a smoothness – roundedness harmony in Uzbek Turkish (otmis...). A party harmony is available in Jagataic Turkish (yigitge, konglin...).

Although the legendary texts are written Gagauz and Kipchak Turkish are seen in the text as well. The verb “bol” which is used in eastern and northern Turkish is used as the verb “ol” the usages of the “+ga, +ge, +ga, +qa, +ke” as well as +a, +e which are noun approximate formation are available in our study text. The “-(i)p, -(i)p” which are past tense affixes of Kipchak Turkish learned are also seen in the samples such as “boluptur, beriptur...”. The suffixes such as “-ni, -ni” as well as “+i, +i” which are noun determinative states are encountered in the text, for example: “devleti, sözimi...)

Jagataic Turkish is seen in joining tendency with western Turkish. The fact that the “ğ” sound is frequently used shows this sound in the tendency of fall (Cemga, Feridunga...). However, the fact that the “ë” sound is used frequently shows this sound in the tendency of changing into “i” sound (eseng, ese...). The protection of these sounds is causing anxiety in present Uzbekian language. The language in its natural development process is clear that the “ğ” sound will decline and the “ë” sound will change into the “i” sound and will approach with Western Turkish considerably in a short time.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR CETVELİ	xi
ÖN SÖZ	xiii
GİRİŞ	2
BİRİNCİ BÖLÜM – GRAMER	4
SES BİLGİSİ	5
1. Ünlü Olayları	5
1.1. Ünlü Değişimi	5
1.1.1. a>e	5
1.1.2. a, â>o	6
1.1.3. a>ı	7
1.1.4. a>u	7
1.1.5. e, ê>a	8
1.1.6. e>u	8
1.1.7. e>ü	9
1.1.8. ê>e	9
1.1.9. ê>î	10
1.1.10. ê>i	10
1.1.11. î>a	11
1.1.12. î>i	11
1.1.13. î>a	11
1.1.14. î>ü	12
1.1.15. o>û	12
1.1.16. ô>û	13
1.1.17. u>ı	13
1.1.18. u>o	14
1.1.19. ü>e	14
1.1.20. ü>i	14
1.1.21. ü>ö	15
1.1.22. ü>u	15
1.2. Ortada Ünlü Düşmesi	16
1.3. Ünlü Uyumları	17
1.3.1. Kalınlık – İncelik Uyumu	17
1.3.1.1. Türkçe Köklerdeki Uyum	17
1.3.1.2. Türkçe Eklerdeki Uyum	18
1.3.1.3. Yabancı Asıllı Kelime Köklerindeki Uyum	18
1.3.1.4. Yabancı Asıllı Kelimelerin Eklerindeki Uyum	18
1.3.2. Düzlük – Yuvarlaklık Uyumu	19

1.3.2.1. Uyumun Bulunduğu Ek ve Bağlayıcı Ünlüler	19
1.3.2.1.1. İyelik Ekleri, Teklik ve Çokluk I. ve II. Kişiler	19
1.3.2.1.2. II. Çokluk Kişi Emir Eki	20
1.3.2.1.3. Görülen Geçmiş Zaman Eki	20
1.3.2.1.4. Fiilden İsim Yapma Eki (-i)ğ, -(i)g...	20
1.3.2.1.5. Fiilden Fiil Yapma ve Edilgenlik Eki (-i)l)	20
1.3.2.1.6. Fiilden İsim Yapma Eki (-i)m, -(i)m	21
1.3.2.1.7. Dönüşlülük – Edilgenlik Eki (-i)n, -(i)n...	21
1.3.2.1.8. İsimden İsim Yapma Eki (+nci)	21
1.3.2.1.9. Zarf Fiil Eki (-i)b, -(i)b...	21
1.3.2.1.10. Fiilden Fil ve İşteşlik Yapma Eki (-i)ş, -(u)ş	21
1.3.2.1.11. İsimden İsim Yapma Eki (+lıg, +lıg	21
1.3.2.2. Uyuma Girmeyen Örnekler	22
1.3.2.2.1. İsimden İsim Yapma Eki (+çı, +çi)	22
1.3.2.2.2. Görülen Geçmiş Zaman Eki (-dı, -di)	22
1.3.2.2.3. Ayrılma Durum Eki (+dın, +din)	22
1.3.2.2.4. Aitlik Eki (+ğ, +kı, +ki)	22
1.3.2.2.5. Emir II. Teklik Kişi Eki (-gıl, -gil)	22
1.3.2.2.6. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki (-muş)	23
1.3.2.2.7. Belirtme Durum Eki (+nı, +ni, +ın, +in)	23
1.3.2.2.8. İyelik III. Teklik Kişi Eki (+ı, +i, +sı, +si)	23
1.3.2.2.9. İsimden İsim Olumsuzluk Yapma Eki(+sız,+siz)	23
1.4. Yalnızca Yuvarlak Ünlüyle Kullanılan Ekler	24
1.4.1. Görülen Geçmiş Zaman I. Çokluk Kişi Eki (-duğ,-dük)	24
1.4.2. İsim Fiil ve Gelecek Zaman Eki (-ğu, -gü)	24
1.4.3. Zarf Fiil Eki (-günce)	24
1.4.4. Fiilden İsim Yapma Eki (-kun)	24
1.4.5. Ettirgenlik Eki (-gur, -kür)	25
1.4.6. Ettirgenlik ve Geniş Zaman Eki (-ur, -ür)	25
1.4.7. Soru Eki (mu)	25
1.5. Kaynaşma	25
1.5.1. “né, ne”	25
1.5.2. “ki”	26
1.5.3. Diğer Kaynaşma Örnekleri	26
1.6. Türkçe Kelimelerdeki Kalın “â” Sesi	26
2. Ünsüz Olayları.....	27
2.1. Ünsüz Değişimi	27
2.1.1. b>p	27
2.1.2. b>v	27
2.1.3. ç>c	28
2.1.4. d>t	28
2.1.5. k, k̇>g,ğ (iç seste)	29
2.1.6. g>ğ	30

2.1.7. k>g	30
2.1.8. k>ğ	31
2.1.9. m>b	31
2.1.10. s>z	32
2.1.11. t>d	32
2.2. Ünsüz Düşmesi	34
2.2.1. Ön seste Ünsüz Düşmesi	34
2.2.2. İç Seste Ünsüz Düşmesi	34
2.2.3. Son Seste Ünsüz Düşmesi	35
2.3. Ünsüz İkizleşmesi	36
2.4. Ünsüz Uyumu	36
2.4.1. Uyuma Giren Örnekler	36
2.4.2. Uyuma Girmeyen Örnekler	37
2.5. Ünsüz Türemesi	37
2.5.1. İç Seste Ünsüz Türemesi	37
2.5.2. Son Seste Ünsüz Türemesi	38
2.6. Yumuşama	38
2.6.1. Yumuşamayan Örnekler	38
2.6.2. Yumuşayan Örnekler	39
2.7. Bağlayıcı Ünlü	39
2.8. Bağlayıcı Ünsüz	40
ŞEKİL BİLGİSİ	41
1. Kelimelerin Yapımı	41
1.1. Basit Kelime	41
1.2. Türemiş Kelime	41
1.3. Yapım Ekleri	42
1.3.1. İsimden İsim	42
1.3.1.1. Aitlik Eki	42
1.3.1.2. “+çı, +çi” Ekleriyle Yapılanlar	42
1.3.1.3. “+daş” Ekiyle Yapılanlar	42
1.3.1.4. “+lıg, lıg ...” Ekleriyle Yapılanlar	43
1.3.1.5. “+sız, +siz ...” Ekleriyle Yapılanlar	43
1.3.2. Fiilden İsim	44
1.3.2.1. “-(ı)ğ, -(i)g ...” Ekleriyle Yapılanlar	44
1.3.2.2. “-ğu, -ku ...” Ekleriyle Yapılanlar	45
1.3.2.3. “-(ı)m, -(i)m ...” Ekleriyle Yapılanlar	45
1.3.2.4. Diğer Eklerle Yapılanlar	45
1.3.3. İsimden Fiil	46
1.3.3.1. “+a, +e” Ekleriyle Yapılanlar	46
1.3.3.2. “+la, +le” Ekleriyle Yapılanlar	47
1.3.3.3. Diğer Eklerle Yapılanlar	47
1.3.4. Fiilden Fiil	47
1.3.4.1. “-dır, -dur ...” Ekleriyle Yapılanlar	47

1.3.4.2. “-(ı)l” Ekiyle Yapılanlar	48
1.3.4.3. “-(i)n, -(i)n ...” Ekleriyle Yapılanlar	48
1.3.4.4. “-ker, -kür” Ekleriyle Yapılanlar	49
1.3.4.5. “-ma, -me” Ekleriyle Yapılanlar	49
1.3.4.6. “-se” Ekiyle Yapılanlar	50
1.3.4.7. “-(i)ş, -(u)ş” Ekleriyle Yapılanlar	50
1.3.4.8. “-t” Ekiyle Yapılanlar	50
1.3.4.9. “-ur, -ür” Ekleriyle Yapılanlar	50
2. Fiil	51
2.1. Fiillerde Kişi Ekleri	51
2.1.1. Birinci Teklik Kişi	51
2.1.2. İkinci Teklik Kişi	52
2.1.3. Üçüncü Teklik Kişi	52
2.1.4. Birinci Çokluk Kişi	53
2.1.5. İkinci Çokluk Kişi	53
2.1.6. Üçüncü Çokluk Kişi	53
2.2. Fiilde Zaman	54
2.2.1. Bildirme Kipleri	54
2.2.1.1. Geniş Zaman Kipi	54
2.2.1.1.1. Geniş Zamanın Olumlusu	54
2.2.1.1.2. Geniş Zamanın Olumsuzluğu	54
2.2.1.2. Geçmiş Zaman Kipi.....	55
2.2.1.2.1. Görülen Geçmiş Zamanın Olumlusu	55
2.2.1.2.2. Görülen Geçmiş Zamanın Olumsuzluğu	56
2.2.1.2.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Olumlusu	56
2.2.1.2.4. “-(ı)p, -(i)p ...” Ekleriyle Oluşan Öğr. Geçmiş Z... ..	57
2.2.1.3. Gelecek Zaman Kipi.....	57
2.2.1.3.1. “-gay, -ğay ...” Ekleriyle Kurulanlar	57
2.2.1.3.2. “-gu, -gü” Ekleriyle Kurulanlar	58
2.2.1.4. Şimdiki Zaman Kipi	59
2.2.2. Tasarlama Kipleri	60
2.2.2.1. Gereklilik Kipi	60
2.2.2.2. İstek – Emir Kipi	60
2.2.2.2.1. “-ğıl, -gil ...” II. Tek.Kişi Ekleriyle Kur.	60
2.2.2.2.2. “-ay, -ey, -ayın ...” I. Tek. Kişi Ekleriyle Kur.....	61
2.2.2.2.3. Emir Kipinin Çokluk Şekilleri	62
2.2.2.3. Şart Kipi	62
2.2.2.3.1. Şart Kipi I. Teklik Kişi	62
2.2.2.3.2. Şart Kipi II. Teklik Kişi	63
2.2.2.3.3. Şart Kipi III. Teklik Kişi	63
2.2.2.3.4. Şart Kipi I. Çokluk Kişi	64
2.2.2.3.5. Şart Kipi II. Çokluk Kişi	64
2.2.2.3.6. Şart Kipi III. Çokluk Kişi	64

2.3. Birleşik Kipler	65
2.3.1. Tasarlama Kipleri	65
2.3.1.1. İstek – Şart Kipinin Hikâyesi	65
2.3.2. Bildirme Kipleri	65
2.3.2.1. Geniş Zaman Kipinin Hikâyesi (olumlu)	65
2.3.2.2. Geniş Zaman Kipinin Hikâyesi (olumsuz)	66
2.4. Kuvvetlendirme	66
2.5. Birleşik Fiil	67
2.5.1. İsim ve Yardımcı Fiilin Birleşmesiyle Oluşanlar	67
2.5.2. İki Fiilin Birleşmesiyle Oluşanlar	67
2.6. Ek Fiil	68
2.6.1. Ek Fiilin Geniş Zamanı	68
2.6.2. Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı	69
2.6.3. Ek Fiilin Şartı	69
2.6.4. Ek Fiilin Duyulan Geçmiş Zamanı	70
2.7. Çekimsiz Fiiller (Eylemsi)	70
2.7.1. Sıfat Fiiller	70
2.7.1.1. “-an, -gan, -kan ...” Ekleriyle Kurulanlar	70
2.7.1.2. “-ar, -ur ...” Ekleriyle Kurulanlar	71
2.7.1.3. “-arga” Ekiyle Kurulanlar	72
2.7.1.4. “-mes” Ekiyle Kurulanlar	72
2.7.2. İsim Fiiller	72
2.7.2.1. “-mağ, -mağ ...” Ekleriyle Kurulanlar	72
2.7.2.2. “-(u)ş” Ekiyle Kurulanlar	73
2.7.3. Zarf Fiiller	73
2.7.3.1. “-a, -e” Zarf Fiil Ekiyle Kurulanlar	73
2.7.3.2. “-(ı)b, -(i)b, -ban ...” Ekleriyle Kurulanlar	74
2.7.3.3. “-ğaç, -geç ...” Ekleriyle Kurulanlar	74
2.7.3.4. “-geli” Ekiyle Kurulanlar	75
2.7.3.5. “-alı, -eli” Ekleriyle Kurulanlar	76
2.7.3.6. “-ganda, -gende” Ekleriyle Kurulanlar	76
2.7.3.7. “-günce” Ekiyle Kurulanlar	76
2.7.3.8. “-may, -mey” Ekleriyle Kurulanlar	76
2.7.3.9. “-mayın, -meyin” Ekleriyle Kurulanlar	77
2.7.3.10. “-genine” Ekiyle Kurulanlar	77
2.8. Fiil Çatısı	77
2.8.1. Öznesine Göre Fiil Çatısı	77
2.8.1.1. Etken Fiiller	77
2.8.1.2. Edilgen Fiiller	78
2.8.1.3. Dönüştü Fiiller	78
2.8.1.4. İsteş Fiiller	78
2.8.2. Nesnesine Göre Fiil Çatısı	79
2.8.2.1. Geçişli Fiiller	79

2.8.2.2. Geçişsiz Fiiller	79
2.8.2.3. Ettirgen Fiiller	80
2.8.2.3.1. Geçişsiz Geçişli Yapılması	80
2.8.2.3.2. Geçişlinin Geçişlilik Derecesinin Arttırılması	80
3. İsim	81
3.1. İsim Tamlaması	81
3.1.1. Belirtili İsim Tamlaması	81
3.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması	82
3.2. Farsça Tamlama	82
3.2.1. “ı, i” Şekliyle Kurulanlar	82
3.2.2. “yı, yi” Şekliyle Kurulanlar	83
3.2.3. Farsça Sayılarla Kurulanlar	83
3.3. Arapça Tamlama	84
3.4. İsmın Durumları	84
3.4.1. Ayrılma Durumu	84
3.4.2. Belirtme Durumu	85
3.4.2.1. “+nı, +ni” Ekleriyle Kurulanlar.....	85
3.4.2.2. “+ı, +i ...” Ekleriyle Kurulanlar.....	85
3.4.2.3. “+ë” Ekiyle Kurulanlar.....	86
3.4.3. Bulunma Durumu	86
3.4.4. İlgi Durumu	87
3.4.4.1. “+ning, +ning ...” Ekleriyle Kurulanlar	87
3.4.4.2. “+ing, +ing” Ekleriyle Kurulanlar	87
3.4.5. Vasıta Durumu	88
3.4.5.1. Eski Türkçedeki Şekliyle Kullanılanlar	88
3.4.5.2. Edatlarla Kullanılanlar	88
3.4.6. Yönelme Durumu	89
3.4.6.1. “+ğa, +ğa ...” Ekleriyle Kurulanlar	89
3.4.6.2. “+a, +e” Ekleriyle Kurulanlar	90
3.4.6.3. “+na, +ne” Ekleriyle Kurulanlar	90
3.4.7. Yön Gösterme Durumu	91
3.4.8. Eşitlik Durumu	91
3.5. İyelik Ekleri	91
3.5.1. I. Teklik Kişi İyelik Eki	91
3.5.1.1. “+(ı)m, +(i)m” Ekleriyle Kurulanlar	91
3.5.1.2. “+(u)m, +(ü)m” Ekleriyle Kurulanlar	92
3.5.2. II. Teklik Kişi İyelik Eki	92
3.5.2.1. “+ng” ekiyle Kurulanlar	92
3.5.2.2. “+(ı)ng” Ekiyle Kurulanlar	93
3.5.2.3. “+(i)ng” Ekiyle Kurulanlar	93
3.5.2.4. “+(u)ng” Ekiyle Kurulanlar	94
3.5.2.5. “+(ü)ng” Ekiyle Kurulanlar	94
3.5.3. “+ı, +sı, +u ...” Ekleriyle Kurulanlar	94

3.5.4. “+mız, +(ı)mız, +(ü)miz ...” Ekleriyle Kurulanlar	95
3.5.5. II. Çokluk Kişi İyelik Eki	95
3.6. Çokluk Eki	96
3.6.1. Türkçe Çokluk Şekli “+lar, +ler”	96
3.6.2. Arapça Çokluk Şekli	96
3.6.3. Farsça Çokluk Şekli	97
4. Nispet Eki	97
5. Soru Eki	97
6. Sıfat	98
6.1. Sıfat Tamlaması	98
6.2. Sıfat Çeşitleri	98
6.2.1. Belirtme Sıfatları	98
6.2.1.1. İşaret Sıfatı	98
6.2.1.2. Sayı Sıfatı	99
6.2.1.3. Belirsizlik Sıfatı	99
6.2.2. Nitelik Sıfatı	100
6.2.3. Aitlik Eki	100
6.3. Sıfatların İsimleşmesi	101
6.4. Karşılaştırma	101
7. Sayılar	101
8. Zamirler	103
8.1. Bağlama Zamirleri	103
8.1.1. “kim”	103
8.1.2. “ki”	103
8.2. Belirsizlik Zamirleri	103
8.3. İşaret Zamirleri	104
8.4. Kişi Zamirleri	104
8.5. Soru Zamirleri	105
8.6. Zamir “n” si	105
8.6.1. Zamir “n” sinin Bulunduğu Örnekler	105
8.6.1.1. İyelik Eki ve Ayrılma Durum Eki Arasında	105
8.6.1.2. İyelik Eki ve Bulunma Durum Eki Arasında	106
8.6.1.3. Zamirlerde	107
8.6.1.4. Zamir “n” sinin Bulunmadığı Örnekler	107
9. Zarf	107
9.1. Yer – Yön Zarfları	107
9.2. Zaman Zarfları	108
9.3. Durum Zarfları	109
9.4. Azlık – Çokluk Zarfları	110
9.5. Soru Zarfi	110
10. Bağlaçlar	111
10.1. Kelimeleri ve Yardımcı Cümleleri Bağlayanlar	111
10.1.1. “u, ü” Bağlacıyla Kurulanlar	111

10.1.2. “yu, yü” Bağlacıyla Kurulanlar	112
10.1.2.1. İsimleri Bağlayanlar	112
10.1.2.2. Yüklemleri Bağlayanlar	112
10.1.3. “vu, vü” Bağlacıyla Kurulanlar	112
10.1.4. Diğer Bağlaçlar	113
10.2. Yardımcı Cümleyi Temel Cümleyle Birleştirenler	113
11. Edat	114
11.1. Son Çekim Edatları	114
11.1.1. Eksiz Durumda Kullanılanlar	114
11.1.1.1. “bile, birle, bilen, ile”	114
11.1.1.2. “-dağ, -dağ, -dek ...”	114
11.1.1.3. “üçün”	115
11.1.1.4. “kebi, kebin, kibi, kibin”	115
11.1.1.5. “oğ”	116
11.1.1.6. “öğün”	116
11.1.1.7. “içre”	116
11.1.2. İsmi Durumlarıyla kullanılanlar.....	117
11.1.2.1. “karşı”	117
11.1.2.2. “öğün”	117
11.1.2.3. “beri”	117
11.2. Ön Çekim Edatları.....	117
12. İkileme	118
13. Ünlemler	118
İKİNCİ BÖLÜM – ÇEVİRİ YAZI	120
ÇEVİRİ YAZIYLA ÖZBEKÇE VE ÇAĞATAYCA METİN	121
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM – AKTARIM	290
METİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI	291
DİZİN	431
SONUÇ.....	611
KAYNAKÇA	612

KISALTMALAR CETVELİ

- A: Arapça
Alm: Almanca
Ank: Ankara
B.T. : Batı Türkçesi
Bknz. : Bakınız.
Ç.T. : Çağatay Türkçesi
Çev: Çeviren
E: İngilizce
F: Farsça
Fr: Fransızca
Geç. : Geçmiş
İst: İstanbul
Kur. : Kurulanlar
MEB: Milli Eğitim Bakanlığı
O: Osmanlı Türkçesi
Öğr. Öğrenilen
R: Rusça
TDK: Türk Dil Kurumu
TDAV:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
Tek. : Teklik
Yay: Yayınları
Zam. : Zaman
+: isimlere gelen çekim eki

fiillere gelen çekim eki ya da Arapça, Farsça tamlama

(...): Devamı var.

ÖN SÖZ

Dil, bir milletin var olmasında ve varlığını sürdürebilmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Bir milletin yaşam biçimi, duyguları, dünyaya bakış tarzı, estetiği, gelenekleri, alışkanlıkları dilde saklıdır. Türkçe sözcüklerin altına sinmiş Türklük ruhu, Türk milletini başlangıçtan bu güne kadar ayakta tutmuş büyük bir güçtür.

Türk dili, kökü milattan önce 3500'lü yıllara kadar uzanan köklü bir çınar gibidir. Türk dili var olduğu sürece Türk milleti de var olmuş ve bu ulu çınar bu günlere kadar gelmiştir. Türk dili bu uzun yolculuğunda konuşulduğu coğrafyaya ve komşu dillerin etkilerine bağlı olarak bir takım değişimlere uğrar ve kollara ayrılır, ancak kökünden hiçbir zaman kopmaz.

İşte Türk dilinin Doğu Türkçesi içinde ele alınan Özbek Türkçesi, günümüzde ağırlıklı olarak Özbekistan'da konuşulan Türk lehçesidir. Özbek Türkçesi, 15. yüzyıl başlarından 20. yüzyıla kadar Orta Asya'da Türk boylarının sözlü ve yazılı edebî dili olarak kullanılan Çağataycanın diğer adıyla Müşterek Orta Asya Türkçesinin devamıdır.

Bu çalışmayla Çağatay yazı dilinin işlekliliğini incelediğimiz metinde tespit etmek ve Oğuzcaya benzeyen yönlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Üzerinde çalıştığımız metin, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırma Enstitüsünden emekli olan değerli hocamız Prof. Dr. Kemal Eraslan'dan temin edilmiştir.

Eser 1987 yılında Taşkent'te Özbekistan SSR Fen Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır. Eserin yazarı Babahan Kasımhanov'dur. Eser, XV. yüzyılda yaşamış Seyyid Kasımî'nin kaleme aldığı edebî didaktik destanlar üzerine bir inceleme niteliğindedir. Eser, iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde destanlar hakkında ayrıntılı bilgiler vardır. İkinci bölümde de destanlardan örnek parçalar verilmiştir. Dolayısıyla ilk bölüm Özbekçe, ikinci bölüm Çağataycadır.

Gramer incelememize esas olan bölüm, ikinci bölüm, yani Çağataycadır. Çalışmamızda eserin tamamının çeviri yazısı yapılmış ve Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Çalışmamızın sonunda, metinde kullanılan bütün kelimelerin yer aldığı ayrıntılı bir dizin verilmiştir.

Çalışmamda yardımlarını esirgemeyen değerli tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Yusuf Avcı başta olmak üzere, Prof. Dr. Kemal Eraslan'a, Yrd. Doç. Dr. Gülgün Yazıcı'ya, Doç. Dr. Timur Kocaoğlu'ya ve Doç. Dr. Mehmet İsmail'e teşekkürlerimi sunarım.

Ümit EKER

Çanakkale - 2004

GİRİŞ

Karahanlı ve Harezmi Türkçesinin devamı olarak Orta Asya'da kurulan Çağatay ve Altınordu devletlerinde gelişip yaygınlaşan Türkçeye Çağatayca adı verilmektedir (Echmann 1998: VII). Çağatay adı Çengiz Han'ın ikinci oğlunun adından gelir.

Çağatay tili “Çağatay dili” ve Çağatay Türkçesi terimleri Çağatay imparatorluğunun dili ve sonraları bütün Orta Asya edebî dili için kullanılır. Rus asıllı Türkolog Samayloviç'in Çağatayca tasnifi önemlidir. Buna göre Çağatayca aşağıdaki dönemlere ayrılabilir:

“1 – Erken (İlk Çağatayca) veya Nevâî öncesi devri (XV. yüzyılın ilk yarısı): Sekkâki, Haydar Harizmî, Lutfî, Yusuf Amîrî, Seyyid Ahmed Mirza, Gedâî, Yakînî, Atâî'nin dili;

2 – Klasik Çağatayca Devri (XV. yüzyılın ikinci yarısı): Nevâî, Hüseyin Baykara, Hamîdî, Muhammed Sâlih, Şeybânî, Ubeydî, vs.

3 – Klasik sonrası devri. (XVI. Yüzyılın ikinci yarısından XIX. Yüzyılın sonuna kadar): Ebu'l-Gazî. vs.” (Echmann 2003: 78)

Çağataycada dokuz ünlü bulunur. Kalınlık – incelik uyumu genelde korunmuştur. Düzlük – yuvarlaklık uyumu gelişmemiştir. Genellikle Arapça ve Farsça sözcüklerde büyük ünlü uyumu bulunmaz.

Orta Asya'da XIX. yüzyılın sonuna kadar Çağatay Türkçesi konuşulurken ve bütün Türk boyları tek bir Türkçeye anlaşırken bu yüzyılın sonunda Rusların etkisiyle Çağatay Türkçesinin yerini, farklı Türk lehçeleri almıştır. “Rusların Buhara (1868), Hive (1873) ve Hokand (1876) işgallerinden sonra, Türkistan'da “sart” adı altında kullanılan bu edebî Türk dili, aslında Çağataycanın mahalli Özbek dilinin tesiri altında az çok değişmiş şekliydi. Özbekistan'da şehirlerin diyalektlerine dayanan Özbek edebî dili, 1921'de Çağatay edebî dilinin yerini aldı.” (Echmann 1988: VII)

Günümüzde Özbekistan'da birbirinden farklı bir çok ağız vardır: Kuzey, Özbekçe, Güney Özbekçe, Oğuz Özbekçesi, Kıpçak Özbekçesi. Bunlardan Kuzey Özbekçesi 1937 yılına kadar resmî ağız olarak kullanılmıştır. Oğuz Özbekçesi, Oğuzca dil özelliklerini bünyesinde barındırır. Kıpçak Özbekçesi ise Kırgız ve Kazak Türkçesinin dil özelliklerine sahiptir. Güney Özbekçe ise Farsçanın etkisini diğer ağızlara göre daha fazla hissetmiştir. Bu Türkçeye Taşkent ağızı da denir. Bu ağız, ünlü uyumlarına sahip değildir. Eklerin yalnızca tek şekilleri vardır. (ince). 1937'den sonra kiril alfabesiyle yazılır. Üzerinde çalıştığımız metin de bu ağızla kaleme alınmıştır.

Çeviri yazı çalışmasında, destanların açıklamalarının yapıldığı birinci bölümde, Taşkent ağızının özellikleri dikkate alındı ve metnin imlasına sadık kalındı. Destan metinlerinden örnek parçaların olduğu bölümde ise Çağataycanın dil özellikleri dikkate alındı.

Özbek Türkçesinde kiril alfabesinde “a” ile gösterilen ses, “k, h, g” seslerinin yanında (bazen bu seslerin arkasında) “a” sesi ile gösterildi. Diğer yerlerde bu ses “e” sesi ile gösterildi. Yine kiril alfabesinde “o” ile gösterilen kalın “a” sesi de Türkçe kelimelerde “a” ile, Rusça kelimelerde “o” ile, Arapça ve Farsça kelimelerde “â” ile gösterildi. Yine çalışma metnimizde ilk hecede bulunan ve “e” ile gösterilen kapalı “e” sesi, Rusça kelimelerde “e” ile, Türkçe kelimelerde “è” ile gösterildi. Kiril alfabesinde tek bir harfle gösterilen “ı, i” sesleri de “k, h, g” seslerinin yanında (bazen bu seslerin arkasında) “ı” sesi ile, diğer yerlerde “i” sesi ile gösterildi. Yine kiril alfabesinde tek bir harfle gösterilen “o, ö” sesi “k, h, g” seslerinin yanında (bazen arkasında) “o” sesi ile, diğer yerlerde “ö” sesi ile gösterildi. Metnin çeviri yazısı yapılırken bazı kelimelerde de söyleyiş esas alındı. Metnin kaleme alınmasından bu güne kadar olan dil değişimi çeviri yazı bölümünde gösterildi. Dizin ve gramer çalışması için gerekli olan numaralandırma çalışması, düz metinde paragraf başlarına göre, şiir metinlerinde ise beyit beyit yapıldı.

Çalışma metni Türkiye Türkçesine aktarılırken genel olarak yorumlu aktarma yöntemi seçildi, bazı yerlerde de kelime anlamlarına sadık kalındı. Böylelikle kip uyumunun yanı sıra Türkiye Türkçesi üslubu da yakalanmış oldu. Dipnotlarda da yine orijinal metne sadık kalındı. Aktarım bölümünde, bizim verdiğimiz dipnotlar “*” işaretiyle gösterildi.

Gramer terimlerinde, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz’ın “Gramer Terimleri Sözlüğü” eseri esas alındı. Her konu için yeterli sayıda örneklendirici kelime seçilerek, bu kelimelerin metnin neresinde geçtiği ikişer örnekle gösterildi. (Kelimelerin geçtiği yerlerin tümü dizinde gösterildi.) Gramer konularında, örneklerden sonra konuyu açıklayıcı yorumlar getirildi ve bazı kelimelerin Eski Türkçedeki şekillerine de atıflar yapıldı. Ancak karşılaştırmada Türkiye Türkçesi esas alındı.

Dizine dipnotların dışındaki bütün kelimeler alındı. Madde başı kelimeler, metnin imlasına göre düzenlendi. Örneğin “bî-haber” kelimesi metinde “bêhaber” şeklinde geçer. Dizinde de “bêhaber” şeklinde gösterildi. Dizin, kök – gövde esasına göre oluşturuldu. Kök halinde ya da yapım eklerini almış kelimeler madde başı olarak alındı. Çekim ekleri ise alt maddede toplandı. Alt maddelerin sıralamasında da alfabetik sıra gözetildi.

Şüphesiz Türk dili ve kültürü incelendikçe gelişecek, bu geniş kültürün gözleri kamaştıran dalları, bütün güzelliğiyle ortaya çıkacaktır.

I. BÖLÜM
GRAMER

SES BİLGİSİ

Genellikle Arap Alfabetiyle yazılan Çağatay Türkçesi, Orta Asya’da beş yüz yıla yakın bir süre kullanılmıştır. Bu dönemde resmî işlemlerde Uygur yazısı da kullanılmıştır. Arap ve Uygur alfabeleri Türkçenin seslerini tam olarak belirtmekten uzaktır. Bu nedenle Çağataycanın telaffuzunu tam olarak yansıtabilmek mümkün değildir.

Çağataycada dokuz kısa ünlü bulunur. (a, e, ê, ı, i, o, ö, u, ü) Arapça ve Farsçadan alınmış kelimelerde, “â, î, û” uzun ünlüleri, sadece Farsçadan alınmış kelimelerde de “ô” uzun ünlüsü bulunur (Eckmann 1988 : 10).

1. Ünlü Olayları:

1.1. Ünlü Değişimi:

1.1.1. : a>e:

ğardaş “kardeş” – 692, 710 (..)

ğarındaş “kardeş” – 663, 857

savrat<sûret “biçim, görünüm” - 733

(...)

Türkiye Türkçesinde “kardeş” şekliyle kullanılan kelimenin (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 1214) metnimizde iki farklı kullanımı vardır: "ğarındaş, ğardaş" Kelimenin ilk şekli “ğarındaş”tır. ğarındaş > ğardaş > kardeş. Kelimenin kökü “karın” dır. Kökün vurgusuz hecesi düşmüş ve “kardaş” kelimesi ortaya çıkmıştır. Türkiye Türkçesindeki “+daş” > “+deş” değişiminde kolay söyleme kanununun etkisinden söz edilebilir. Çünkü iki art damak ünlüsünün söylenmesi zordur. Art damak ünlüsünün bulunduğu heceden sonraki hecede, sesin ön damağa kaydırılması daha az çaba gerektirir.

Türkçede uzun seslerin varlığı yokluğu konusu tartışmalıdır. Gabain Eski Türkçenin Grameri aslı eserinde “Türkmencede, Özbekçede ve diğer modern Türk ağızlarında uzun ünlülerin, Yakutçada uzun ünlülerin ve diftongların, Macarcadaki Türkçeden alınma kelimelerde uzun ünülerin varlığı ve diğer belirtiler İlk Türkçenin uzun ünlülere sahip olduğunu gösterir.” (Gabain 1995 : 33) der. Metinde Arapça ve Farsçadan alınmış kelimelerdeki uzun sesler Türkçenin fonetiğine uymuştur. Yani bu sesler kısalmıştır. Yukarıdaki “savrat” kelimesinde de böyle bir durum vardır. Kelimenin aslı “sûret” tir. Bu kelimedeki ikinci hecenin yani geniş hecenin geriye doğru ses benzeşmesiyle ilk hece genişlemiştir. Uzun ses düşerken de yerinde dudak ünsüzü bırakmıştır. Türkiye Türkçesindeki “sûret” kelimesinde (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 2044) de “kardaş” kelimesindeki durum söz konusudur. Art damak ünlüsünden sonraki hece, kolay söyleme kanunuyla ön damak ünlüsüne dönüşmüştür.

1.1.2. : a, â>o:

anınğ “onun” – 399, 416 (...)

bedrây<bedrûy “kötü yüzlü” – 674

Eski Anadolu Türkçesinde de sıkça kullanılan “an” zamiri (Timurtaş 1994 : 83), Çağataycada da “an” şeklindedir: B.T. : o, Ç.T. : an, ul, al, ol. (Bknz. dizin)

Kelimenin “an” şeklinde “n” ünsüzü ile söylenmesinin nedeni “ben, sen,” zamirlerindeki “n” sesine benzeme eğilimidir. Bu kelime ilgi durum ekini aldığı anda “+nınğ” ekinin başındaki “n” ünsüzü düşmüştür: anninğ > aninğ.

Diğer örneğimiz olan “bedrây” kelimesinde ise farklı bir durum söz konusudur. “rûy” sözcüğü Farsçadan alınmıştır (Kanar 2000 : 602). Çağataycanın Türkçeleştirme sistemi düşünüldüğünde bu kelimenin “roy” olması beklenirdi. Ancak bu kelimenin “rây” biçiminde oluşunun nedeni, “bed” sözcüğüyle birleşmiş olmasıyla açıklanabilir. Çünkü “bed” kelimesindeki “e” sesi, ileriye doğru ses benzeşmesiyle “rûy” kelimesindeki “u” sesinin “o” sesine dönüşmesini engellemiştir.

1.1.3. : a>ı:

ağaz “ağız” – 522, 761 (...)

kağazdek “kâğıt gibi” - 90

taş “dış” – 741

(...)

Yukarıdaki “ağaz” kelimesinin ikinci hecesi Türkiye Türkçesinde daralmıştır (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 37). İki ünlü arasındaki “g” sesinin de yumuşadığı düşünülürse bu kelimedede Batı Türkçesinin etkisi görülmektedir. “kağaz” kelimesi, Eski Türkçede Soğutçadan alınma bir kelime olarak “kagda” şeklinde kullanılır (Gabain 1995 : 279). Türkiye Türkçesinde kelime “kâğıt” şeklindedir. Kelimenin Farsçadaki şekli “kagaz” dır. (Komisyon Türkçe Sözlük : 1156) Kelime, metinde Türkçeleştirilmeden Farsçadaki şekliyle kullanılmıştır. Diğer örneğimizde de benzer bir durum söz konusudur. Eski Anadolu Türkçesinde de “taş” biçiminde kullanılmaktadır (Timurtaş 1994 : 312). Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerinde d>t gerçeleşmiştir (Timurtaş 1994 : 57). Eş zamanlı düşündüğümüzde bu kelimenin bugün Çağataycada da “taş” şekliyle kullanılması doğaldır. Kelime bugün Türkiye Türkçesinde “dış” şekline dönüşmüştür (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 577) : t > d, a > ı, taş > tış > dış.

1.1.4. : a>u:

tola “dolu” - 724

savrat<sûret “suret, biçim” – 733

Metnin Özbekçe bölümünde “tola” şekliyle kullanılan kelimenin Çağatay Türkçesinde de aynı şekilde kullanılması düşündürücüdür. Oysa Türkiye Türkçesinde kelimenin ikinci hecesindeki düz geniş ünlü, dar yuvarlak şekle geçmiştir (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 621). Çağataycanın ses gelişimi ve değişimi düşünüldüğünde bugün Özbekçede bu kelimenin “tolu” şeklinde

kullanılması gerekirdi. Türkiye Türkçesindeki a > u ilk hecedeki geniş yuvarlak ünlünün ikinci heceye baskısı sonucu oluşmuştur.

1.1.5. : e, ê>a:

demê “daima” – 431, 505 (...)

senge “sana” – 235, 623 (...)

Têngri “Tanrı” – 307

(...)

Yukarıdaki örneklerde ince sıradan kalın sıraya geçme söz konusudur. Türkiye Türkçesinde “sana” şekliyle kullanılan zamir (Komisyon Türkçe Sözlük : 1901), Çağatay Türkçesinde “sanga” şeklindedir (Eckmann 1988 : 82). Ancak kelime metinde “senge, sênge” şeklinde dir ve yönelme durum ekindeki “g” sesini de muhafaza etmektedir. “Têngri” örneğinde de bir kalın sıraya geçme vardır. Bugün Türkiye Türkçesinde “Tanrı” olarak kullanılan kelimenin (Komisyon Türkçe Sözlük : 2133) Çağatay Türkçesindeki söylenişinde ilk hecesinde kapalı “ê” sesi vardır. Birinci örneğimizdeki “demê” sözcüğü kapalı “ê” sesinin ilk hecede değil de son hecede bulunması bakımından ilgi çekicidir. Çünkü kapalı “ê” sesi genellikle kelimelerin ilk hecesinde görülen bir sestir. Farsçadan alınan bu kelime, kuvvetli bir ihtimalle “daimî” kelimesindeki nispet “î” sine benzeme eğilimindedir. Bu nedenle kapalı “ê” durumuna geçmiştir.

1.1.6. : e>u:

etenür “utanır” - 531

sevâl<suâl “soru, sual” – 702, 847 (...)

Türkiye Türkçesindeki “utan-” fiili (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 2288), metinde “eten-” şeklinde kullanılmaktadır. Kelimedeki bağlayıcı ünlü yuvarlaklaşmıştır. Bu durum Batı Türkçesinin bir etkisidir. Eski Anadolu Türkçesindeki yuvarlaklaşma eğilimi (Timurtaş 1994 : 28), Çağatay Türkçesinde de vardır (Eckmann 1988 : 19). Diğer kelimedeki durum ise yukarıda “savrat” kelimesinde açıkladığımız durumdan farksızdır. Bu kelimedeki uzun “u” sesinin

etkisiyle dudak ünsüzü “v” ortaya çıkmıştır. Türkçe kelimelerde iki ünlünün yan yana bulunmama kuralı bunun nedenidir (Ergin 1993 : 50). Bu “sevâl” kelimesinin ikinci hecesindeki geniş ünlünün geriye doğru benzeşmesiyle “suâl” kelimesi, “sevâl” şekline dönüşmüştür.

1.1.7. : e>ü:

rehnemun<rehnümun “kılavuz” – 297

belend<bülend “bülent, yüksek” – 115, 543 (...)

dilrebâya <dilrübâ“gönül kapan” – 249, 942

resvâ<rüsvâ “rezil, rüsva, perişan” – 518

(...)

Örneklerimizden “rehnemun < rehnümun” kelimesinde ilk hecedeki geniş ünlünün ikinci heceye etkisi söz konusudur. Dolayısıyla kelimedeki “m” sesinin yuvarlaklaştırıcı etkisi, genişleme eğiliminin yanında etkisiz kalmıştır. Diğer örneklerde ise ilk örneğin tersine geriye doğru bir ses benzeşmesinden söz etmek gerekir. “belend < bülend” kelimesinde ikinci hecede, “dilrebâ < dilrübâ” kelimesinde üçüncü hecede, “resvâ < rüsâ” kelimesinde de ikinci hecedeki geniş ünlüler bir önceki heceye baskı yaparak genişleme oluşturmuştur.

1.1.8. : ê>e:

bêrdi “verdi” – 307, 467 (...)

êy “ey” – 259, 272 (...)

kêçer “geçer” – 149, 281

kêlür “gelir” – 263, 300

sên “sen” – 273, 274 (...)

(...)

Metnimizde “ê” sesinin farklı kullanım alanları vardır. Rusça kelimelerde bu ses, ilk heceden sonraki hecelerde de görülebilir. Ancak çeviri yazıda dikkate alınmaz. Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde uzun “î sesinin yerine kullanılır. Türkçe kelimelerde “i” sesine geçme eğilimindeki eklerde görülebilir ki bu

kelimenin ilk hecesinin dışında yer alır. Sonuncu olarak da Türkçe kelimelerin ilk hecelerinde görülebilir. Yukarıdaki örnekler, Türkçe kelimelerin ilk hecelerinde görülen “è” sesine örnektir.

Bu ses metinde ikili kullanıma sahiptir. Çağatay Türkçesi “è” sesinin kullanımını bakımından bir geçiş dönemi özelliği arz eder (Eckmann 1988 : 18). Yukarıdaki “sèn” kelimesindeki “è” sesi aynı kelimedede bir çok yerde açık “e” sesi ile gösterilmiştir. (Bknz. dizin)

Kıpçak Türkçesinde ön seste kapalı “è” ünlüsünün “i” ünlüsüne dönüştüğü görülür (Başkurt 2002 : 213) : è > i.

1.1.9. : è>î:

bécân<bî-cân “cansız” – 634
 bèçâre<bî-çâre “çaresiz” – 27, 677 (...)
 bédâd<bî-dâd “kurallara uygun olmayan” - 738
 bêhaber<bî-haber “bihaber, habersiz” – 292, 353
 (...)

Örneklerimizdeki “bî” Farsça olumsuzluk ön eki, metinde “bè” şeklinde görülmektedir. Sesin “è” şeklinde görülmesi, bu sesin “î” sesine geçeceğinin işaretini vermektedir.

1.1.10. : è>i:

è-“i-mek fiili” – 282, 296 (...)
 è’tikad “itikad, inanç” – 288, 321 (...)
 mâtemè “matemi” – 260
 néçe “nice” – 280, 289 (...)
 (...)

Yukarıdaki üç örneğimizde “è” sesi ilk hecede, bir örneğimizde ise son hecededir. “mâtemè” kelimesindeki “è” sesini bir önceki hecenin genişletici etkisi

olarak yorumlayabiliriz. Söz konusu bu ek, “ı, i” belirtme durum ekidir. Buradaki “ë” sesi, kısa bir zaman içinde “ı, i” sesine geçeceği izlenimini vermektedir.

1.1.11. : ı>a:

dünyâdın “dünyadan” – 259, 495 (...)

hırâc “harac, vergi” - 112

hırmân “harman” - 169

ışk “aşk” – 368, 372 (...)

ma'nığa “ma'naya” – 80, 81

(...)

Türkiye Türkçesindeki geriye doğru ses benzeşmesi, metinde kullanılan “hırâc, hırmân ve ma'nığa” örneklerinde görülmemektedir. “dünyâdın” örneğinde ise ayrılma durum ekinin dar ünlülü olması söz konusudur. Türkiye Türkçesindeki “aşk” (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 153), kelimesi Çağataycada “ışk” şeklindedir (Eckmann 1988 : 260). Kelimenin ilk hecesinde vurgusuz dar ünlünün genişlediği görülmektedir.

1.1.12. : ı>i:

hicâlet “hicâlet, utanç, utanma” – 355

hıdmet “hizmet” – 165, 607 (...)

hılâfet “hilafet, saltanat” – 347

(...)

Örneklerimizden “hıdmet, ve hılâfet” kelimelerinde Türkçeleştirmenin olmadığı görülür. Bu kelimelerdeki “h” sesinin Arapçadaki aslıyla korunması (Devellioğlu 1997 : 368, 369), “ı” sesinin “i” sesine geçmesini engellemiştir. Türkiye Türkçesindeki bu sesler “i” sesine uzun bir süre önce geçmiştir.

1.1.13. : i>a:

dünyiside “dünyasında” – 675, 992

hilvet “halvet, başbaşa kalma” – 965

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi metnimizde “dünyaside” kelimesinin Arapça “dünyâ” kelimesiyle ikili kullanıldığını görmekteyiz: “dünyâ – 105, 281 (...) dünyâda – 36, 397 (...), dünyâdın – 259, 495 (...), dünyâsıda – 149, 342 (...), dünyâsıdın – 284, 316, dünyâsına – 149 vb. Bu durum, kelimedeki Türkçeleştirme eğiliminin tamamlanmadığını göstermektedir. Çağatay Türkçesinde Türkçeleştirme kısalma ve tekleşme şeklinde görülür (Karasoy 1998 : 49). Bu kelimedeki “+si” iyelik eki, bir önceki heceyi daraltmıştır. Ancak bu değişim tek şekilli değildir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kökün ünlüsünün daralmadığı örnekler de çoktur. “hilvet” kelimesi ise Türkçeleşmiştir. Kelimenin aslı Arapça “halvet” tir (Devellioğlu 1997 : 320). Türkiye Türkçesinde de “halvet” şeklinde kullanılmaktadır (Komisyon Türkçe Sözlük : 935).

1.1.14. : i>ü:

könglide “gönlünde” – 348, 665 (...)

kördi “gördü” – 263, 345

sözi “sözü” – 262, 409 (...)

(...)

Bu kelimelerin eklerinde Türkiye Türkçesindeki düzlük - yuvarlaklık uyumuna bağlı bir yuvarlaklaşma görülmemektedir. “könglide ve sözi” örneğinde iyelik ekinin “+i” şeklinde, “kördi” örneğinde “görülen geçmiş zaman ekinin “-di” şeklinde olması, düzlük – yuvarlaklık uyumunun sınırlı olduğunun göstergesidir. Türkiye Türkçesinde bu ekler uyuma girmiştir. Çağataycada bütün ekler için aynı şey söylenemez. Uyuma girmeyen ekler de vardır. (Bknz. düzlük yuvarlaklık uyumu)

1.1.15. : o>û:

cigersoz<cigersûz “gönül yakan” – 314, 748

dencoş<dercûş “bayılma” – 251, 953 (...)

noş<nûş “içmek” – 148, 526 (...)

oşul “işte o” – 617, 668 (...)

roy<rûy “yüz” – 78, 251 (...)

(...)

Metinde Arapça ve Farsçadan alınmış kelimelerdeki uzun “u” sesi, genel olarak Çağatay Türkçesinde “o” sesine dönüştürülmektedir. Bir önceki geniş hecenin etkisi diyebileceğimiz örneklerin yanı sıra (cigersoz, dercoş) yalın halde bulunan örnekler de (noş, roy) vardır. Bu nedenle, Çağataycada Arapça ve Farsçadan alınmış kelimelerdeki uzun “u” sesinin genel olarak “o” sesine dönüştüğü söylenebilir.

1.1.16. : ö>û:

töti<tûti “papağan” – 205,

göyâ <gûyâ “güya, sanki” –789, 860 (...)

Yukarıdaki “töti ve göyâ” kelimelerinde ise uzun “u” sesinin kısaltılıp genişletilmesi olayı vardır. Bu durum yine Türkçeleştirme eğiliminin sonucudur.

1.1.17. : u>ı:

aytung “söyleyin” – 762, 818 (...)

bardur “vardır” – 548, 781

fursat “fırsat” – 266, 299 (...)

ķayġu “ķayġı” – 453

(...)

Çağatay Türkçesinde eklerde olduğu gibi köklerde de yuvarlaklaşma vardır (Eckmann 1988 : 18). Bu durum Eski Anadolu Türkçesinin etkisiyle açıklanabilir (Timurtaş 1994 : 28). Türkiye Türkçesinde “ķayġı” şeklindeki kelime (Komisyon Türkçe Sözlük : 1248), Çağataycada ve Eski Anadolu Türkçesinde (Timurtaş 1994 : 31), “ķayġu” şeklindedir. Bu örnekte “g” sesinin “ġ” sesine dönüşmesi ise “y” sesinin ünsüz değerinin hafif olmasıyla açıklanabilir. Türkçe bir kural olarak İki ünlü arasındaki “g” sesi yumuşar. (Korkmaz 2003 : 245) Ancak Çağatay Türkçesinde bu durum da ikililik arz eder (Eckmann 1988 : 27). Yumuşayan örneklerin yanı sıra yumuşamayan örnekler de az değildir. (Bknz. Yumuşama) Türkiye Türkçesindeki “fırsat” (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 781), kelimesi “fursat” şeklinde Arapçadaki aslıyla (Devellioğlu 1997 : 270), aynen korunmuştur. Diğer örneklere ise eklerdeki yuvarlaklaşmadan söz edilebilir. “aytung” örneğindeki

yuvarlaklaşmanın nedeni, kökteki “y” ünsüzüdür. “bardur” örneğindeki yuvarlaklaşma ise kökteki dudak ünsüzüyle açıklanabilir.

1.1.18. : u>o:

buzuğ “bozuk” – 259

serhuş<ser-hôş “serhoş” – 737

Metnimizde sıkça rastlamadığımız bir ünlü değişimidir. Ancak Türkiye Türkçesindeki “bozuk” kelimesinin (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 341) metinde “buzuğ” şeklinde kullanıldığını görüyoruz. Ancak Çağatay Türkçesinde bu kelime “bozûğ” şekliyle de kullanılmaktadır (Eckmann 1988 : 251). İlk hecenin genişlemesinin nedeni dudak ünsüzünün geniş sesle daha kolay seslendirilmesidir. Diğer örnekte farklı bir durum söz konusudur. Daha önce Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerdeki uzun “û” sesinin genel olarak “o” sesine dönüştürüldüğünü söylemiştik. Bu kelime de ise bunun tersi bir durum söz konusudur. Bu örnekte Farsçadan alınan “ser-ḥôş” (Devellioğlu 1997 : 942), kelimesindeki uzun “ô” ünlüsü daralarak “u” ünlüsüne dönüşmüştür.

1.1.19. : ü>e:

bêlgüsüdür “belgesidir” - 401

vü “ve” – 964, 965 (...)

Metnimizde sadece iki yerde rastladığımız bu ses değişimi yaygın değildir. İlk örnekte “+sü” iyelik ekindeki dar yuvarlak ünlünün geriye doğru benzeşmesiyle “bêlge” sözcüğünün ikinci hecesi daralarak “bêlgü” şeklini almıştır. Diğer örneğimizde ise Farsça “ü” bağlacının etkisi vardır. “ü” bağlacının Türkçeleştirme eğilimi sonucu aldığı şekil budur. Türkiye Türkçesinde “ve” olarak kullanılan bu bağlaç (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 2337), Eski Anadolu Türkçesinde de ikili kullanımdadır (Timurtaş 1994 : 101).

1.1.20. : ü>i:

kêltür “gelir” – 263, 300 (...)

nazük “nazik” - 785
 temür “demir” – 275
 üçün “için” – 264, 281 (...)
 yedür-“yedirmek” – 299
 yetür “ulaştırmak” – 645
 tülkü “tilki” – 149, 211
 tülki “tilki” - 148
 (...)

Bu ses değişiminin de temelinde köklerdeki ve eklerdeki yuvarlaklaşmanın etkisi vardır (Timurtaş 1994 : 28). Türkiye Türkçesindeki “nazik” kelimesi (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 1636), metinde “nazük” şekline dönüşmüştür. “demir” kelimesi önce t > d ile “demür” sonra ü > i ile “demir” şeklini almıştır. Kelime Eski Anadolu Türkçesinde “demür” şeklinde geçer (Timurtaş 1994 : 29). “tülkü” sözcüğü metinde ikili kullanımdadır. İlk hecedeki ünlünün etkisiyle ikinci hece de yuvarlaklaşmıştır. Kelime Eski Anadolu Türkçesinde “dilkü” şeklinde geçer (Timurtaş 1994 : 30). “üçün” kelimesi de Türkiye Türkçesinde “için” şekliyle kullanılan kelimenin yuvarlak ünlülü şeklidir (Komisyon Türkçe Sözlük : 1040). Kelime Eski Anadolu Türkçesinde “içün” şekliyle kullanılır (Timurtaş 1994 : 104). Diğer kelimelerde bağlayıcı ünlünün yuvarlaklaşması olayı vardır. Bugün Türkiye Türkçesinde bağlayıcı ünlü düzlük – yuvarlaklık uyumuna girmiştir.

1.1.21. : ü>ö:

şühret<şöhret “şöhret, nam” – 420
 tühmet<töhmet “töhmet, zan” – 638, 625 (...)

Metnimizde sık rastlamadığımız bir ses değişimidir. İlk örneğimizde geniş yuvarlak ünlünün daraltılması söz konusudur: şöhret<şühret. Diğer örneğimizde de aynı durum söz konusudur.

1.1.22. : ü>u:

meşhür “meşhur” – 788
 töküz “dokuz” – 188

İlk örneğimizde ünlü uyumuna uyma söz konusudur. Bugün Türkiye Türkçesinde ikinci hece kalınlaştırılmıştır (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 1544). Ayrıca kalınlık – incelik uyumuna uyma eğiliminin de etkisinden söz edilebilir. Diğer örneğimiz ise bugün Türkiye Türkçesinde “dokuz” olarak kullanılan (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 616) kelimenin kalın sıraya geçmeden önceki durumudur.

Metinde, e>i: etti “et- yardımcı fiilinin yanı sıra, bu fiilin bir yerde “it-” şekli de kullanılmıştır. (646) Ayrıca metinde, birer kelimedede rastladığımız ünlü değişimleri şunlardır: e>i: cehân<cihân “dünya, cihan” – 310, 428 (...), i>ı: sihhet “sağlık” – 788, 874 (...), ö>o: töküz “dokuz” – 188, u>a: boğuz “boğaz” – 143, 144 , u>i: uşbu “işte bu, işbu” – 261, 268 (...), u>ö: umr “ömür” – 441, 463

Türkiye Türkçesinde “cihan” kelimesi metnimizde “cehân” şeklindedir. Son seslemedeki geniş ünlünün etkisiyle ilk hece genişlemiştir. Çağatay Türkçesinde yabancı asıllı kelimeler, kalınlık – incelik uyumuna uyma eğilimindedir (Karasoy 1998 : 42). Bunun bir örneğini de “sihhet” kelimesinde görüyoruz. Bu kelime Türkiye Türkçesinde “sıhhat” olarak kullanılmaktadır (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 1963). Kelime kalın sıraya geçerek “sıhhat” şeklini almıştır. “boğuz” kelimesinde ise ilk seslemedeki geniş hecenin baskısı sonucu Türkiye Türkçesinde kelimenin ikinci hecesi genişlemiştir. (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 321) “uşbu” kelimesinde dudak ünsüzünün ve ikinci hecedeki yuvarlak ünlünün yuvarlaklaştırıcı etkisi vardır. Türkiye Türkçesinde bu kelime yuvarlaklaştırıcı etkiden uzaklaşarak düzleşmiştir: işbu (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 115). “umr” sözcüğünde Türkçenin ilk seste dar heceyi barındırmaması kuralına uygun olarak Türkiye Türkçesinde bir genişlemeden söz edilebilir (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 1728). Ancak bu kelime, metinde dar sesle kullanılmaktadır.

1.2. : Ortada Ünlü Düşmesi:

bağrım “bağrım” – 148, 526 (...)

fehming “anlayışın” – 261, 457

fikr “fikir” – 227, 345 (...)

naql “aktarma” – 268, 269 (...)

oyna- “oynamak” - 402

zehr “zehir” – 213, 275 (...)

(...)

Türkiye Türkçesinde de görülen orta hecede ünlü düşmesi (Korkmaz 2003 : 163), Çağataycada da yaygın olarak görülmektedir (Eckmann 1988 : 20). Metinde çoğunlukla Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde karşımıza çıkan bu durum, Türkçe kelimelerde de görülür. Nedeni, orta hecenin vurgusuz olmasıdır. Ünlüyle başlayan eklerden önceki hecenin düşmesi şeklinde karşımıza çıkar (Eckmann 1988 : 20).

Bu ses olayı Kıpçak Türkçesinde de yaygın olarak görülür (Başkurt 2002 : 213), fakat Eski Türkçede yaygın değildir (Gabain 1995 : 41). Metindeki yalğızlık kelimesi, Kıpçak Türkçesinde “yalguz” şeklindedir (Başkurt 2002 : 213). Eski Türkçede bu kelime “yalanuz, yâlinus, yâlinuz” şekillerinde görülür. (Gabain 1988 : 308). Yine “oyna-” kelimesi, Kıpçak Türkçesinde “oyna-” (Başkurt 2002 : 213), Eski Türkçede de “oy-” şeklindedir (Gabain 1995 : 289). “bağırım” kelimesi, Kıpçak Türkçesinde “bağırım” (Başkurt 2002 : 213), Eski Türkçede “bağırım” şeklindedir (Gabain 1995 : 266).

1.3. : Ünlü Uyumları:

1.3.1. : Kalınlık – İncelik Uyumu

1.3.1.1. : Türkçe Köklerdeki Uyum:

ara “ara” – 243,831 (...)

ķamuğ “bütün, kamu” – 489, 534 (...)

kişi “kişi” – 262, 282 (...)

séberge “meyva, sebze” – 340

temür “demir” – 275

(...)

Çağataycanın asli kelimelerinde kalınlık – incelik uyumunun bulunduğu görülmektedir. Kelimeler kökün ya da gövdenin ince veya kalın sıradan olmasına göre ekler alırlar (Eckmann 1988 : 12).

1.3.1.2. : Türkçe Eklerdeki Uyum:

- kêtdiler “gittiler” – 270
- kirdük “girdik” – 271
- künde “günde” – 273, 608 (...)
- ölgeni “ölüsü” – 273
- sözümdin “sözümünden” – 261
- (...)

“Arap alfabesinde kalın veya ince ünlüler için özel işaretler bulunmadığından kalın ve ince ünlülü kelimeleri ayırmada biricik ölçümüz, bunların “ğ / k” veya “g / k” seslerinden herhangi birini bulundurmalarıdır.” (Eckmann 1988 : 12)

1.3.1.3. : Yabancı Asıllı Kelime Köklerindeki Uyum:

- belâ “bela, dert” – 298, 537 (...)
- cehân “dünya” – 267, 310 (...)
- gedâ “dilenci” – 270, 546 (...)
- haber “haber” – 265, 353 (...)
- vefâ “vefa, dostluk” – 267, 306 (...)
- (...)

Metinde Arapça ve Farsçadan alınmış kelime köklerinde kalınlık – incelik uyumunun bulunmadığı görülmektedir. Bu bütün kelimeler için söylenemez ancak genel eğilim bu yöndedir. “Arapça ve Farsçadan alınmış kelimelerde kalın vokalli veya ince vokalli eklerin (daha doğrusu ğ / k veya g / k ihtiva eden eklerin kullanılışı, Çağataycanın asli kelimelerinden farklıdır. “ i ” veya “ î ” ihtiva eden yabancı kelimelerin tamamının tercihen kalın vokalli ekler almaları, umumî bir kanundur.” (Eckmann 1988 : 12)

1.3.1.4. : Yabancı Asıllı Kelimelerin Eklerindeki Uyum:

- âdemğa “insana” – 240, 713
 âdemîğa “insanoğluna” – 188, 278 (...)
 dünyâdın “dünyâdan” – 259, 495 (...)
 Feridunga “Feridun’a” – 305
 mezellethık “zelillik, horluk” – 244, 793
 rivâyâtğa “rivayetlere” – 268, 304
 (...)

Kıpçak Türkçesinde kalınlık – incelik uyumu gelişmiş değildir, uyuma giren kelimelerin sayısı sınırlıdır (Başkurt 2002 : 212). Eski Türkçede ise durum farklıdır. Eski Türkçede kalınlık – incelik uyumunun geliştiği (Başkurt 2002 : 94), buna karşın düzlük – yuvarlaklık uyumunun gelişmediği görülür (Başkurt 2002 : 94).

1.3.2. : Düzlük – Yuvarlaklık Uyumu:

1.3.2.1. : Uyumunun Bulunduğu Ek ve Bağlayıcı Ünlüler:

- ##### 1.3.2.1.1. : İyelik Ekleri: Teklik ve Çokluk I. ve II. Kişiler: (+(i)m, +(i)m, +(u)m, +(ü)m, +(ı)ng, +(i)ng, +(u)ng, +(ü)ng, +(i)mız, +(i)miz)
- adıng “adın” – 159
 âhım “ahım, feryadım” – 27, 439
 aramız “aramız” – 394
 arangız “aranız” – 251, 958
 desting “elin” – 277
 dinimiz “dinimiz” – 504
 helâlim “eşim” – 251, 656 (...)
 ҡolung “elin” – 90
 közüm “gözüm” – 263
 özüng “kendin” – 149, 429
 vücudum “vücudum” – 398

1.3.2.1.2. : II. Çokluk Kişi Emir Eki: (-(ü)ng, -(u)nguz, -(ü)ngüz)

kêltürüngüz “getiriniz” – 563

költürüng “götürün” – 764

olturunguz “oturunuz” - 563

(...)

1.3.2.1.3. : Görülen Geçmiş Zaman Eki: (-dım, - dim, -dum, -düm, -ding,

-ding, -dung)

boldum “oldum” – 235, 249 (...)

boldung “oldun” - 955

dêding “dedin” – 692

eyleding “eyledin” - 90

êrdim “ulaştım” – 251, 385

sağındım “sandım” – 251, 958

şaldıng “kaldın” – 991

şıldıng “kıldın” – 301, 687 (...)

kördüm “gördüm” – 251, 960

manşıladıng “yol gitmek” - 382

(...)

1.3.2.1.4. : Fiilden İsim Yapma Eki: (-(i)ğ, -(i)g, -(i)ş, -(i)k, -(u)ş)

arığ “arı, temiz” – 661, 771

artık “fazla” – 157, 363 (...)

buzuk “bozuk” – 259

êşig “eşik, kapı” – 130, 472

êşik “eşik, kapı” – 90, 132

(...)

1.3.2.1.5. : Fiilden Fiil Yapma ve Edilgenlik Eki: (-(i)l)

açılşsa “açılşsa” – 523

tapılşmas “bulunmaz” – 460

yarıldı “yarıldı” - 559

(...)

1.3.2.1.6. : Fiilden İsim Yapma Eki: **(-i)m, -(i)m, -(ü)m**

ölüm “ölüm” – 351, 709

ölüm “ölüm” – 394, 631 (...)

yarım “yarım” – 704

1.3.2.1.7. : Dönüşlülük – Edilgenlik Eki: **(-i)n, -(i)n, -(u)n**

bilindi “bilindi” – 966

kılnur “yapılır, edilir” – 575

tutunur “tutunur, edinir” – 663

(...)

1.3.2.1.8. : İsimden İsim Yapma Eki **(+nçi)**

ikinci “ikinci” – 697

1.3.2.1.9. : Zarf Fiil Eki: **(-i)b, -(i)b, -(i)p, -(u)b, -(ü)b**

açturub “akıtıp” - 899

aytub “söyleyip” – 753, 964

ekip “ekip” – 165

kelib “gelip” – 123, 217 (...)

töküb “döküp” – 317

(...)

1.3.2.1.10. : Fiilden Fiil Yapma ve İşteşlik Yapma Eki: **(-i)ş, -(u)ş**

uruş “vuruşma” – 499, 557

yetiş- “yetişmek” – 901

1.3.2.1.11. : İsimden İsim Yapma Eki: **(+lıg, +lıg, +lık, +lik, +lüg, +lük)**

âdemiyethık “insanlık” – 580

bémürüvvethıg “insaniyetsizlik” – 659

çarılıg “yaşlılık” – 30

tüzlük “düzlük” – 928
 yaşıllık “güzellik” – 169, 266 (...)
 yüzlüg “yüzlü” – 597
 (...)

1.3.2.2.: Uyuma Girmeyen Ekler:

1.3.2.2.1. : İsimden İsim Yapma Eki: (+çı, +çi)
 başçı “baş, önder” – 90

1.3.2.2.2. : Görülen Geçmiş Zaman Eki: (-dı, -di)
 kördi “gördü” – 130, 154 (...)
 sözledi “söyledi” – 937
 yıgladı “ağladı” – 570, 682 (...)
 (...)

1.3.2.2.3. : Ayrılma Durum Eki: (+dın, +din)
 gülfâmdın “gül renkli” – 481
 özindin “kendinden” – 353, 539 (...)
 sözidin “sözünden” – 534, 662
 (...)

1.3.2.2.4. : Aitlik Eki: (+ğı, +kı, +ki)
 burunğı “önceki” – 130
 burunkı “önceki” – 490
 könglideki “gönlündeki” – 896
 (...)

1.3.2.2.5. : Emir II. Teklik Kişi Eki : (-ğıl, -gil)
 soyğıl “soy” – 226
 sürgil “sür” – 801
 urğıl “vur” - 169

(...)

1.3.2.2.6. : Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki: (-mış)

bolanmış “boyanmış” - 679

bolmış “olmuş” – 130, 590 (...)

tutmıŝ “tutmıŝ” – 599

(...)

1.3.2.2.7. : Belirtme Durum Eki: (+nı, +nı, +ın, +ın)

güherin “cevheri” – 165, 422

oğın “okunu” – 90

munı “bunu” – 159

sözni “sözü” – 620, 624 (...)

(...)

1.3.2.2.8. : İyelik III. Teklik Kişi Eki: (+ı, +i, +sı, +si)

bâzusında “kolunda” – 539

bêlgüsidür “belegesidir” - 401

bolğusıdır “olacaktır” – 731

boyı “boyu” – 242, 516 (...)

köngli “gönlü” – 235, 283

yüzi “yüzü” – 452, 516 (...)

(...)

1.3.2.2.9. : İsimden İsim Olumsuzluk Yapma Eki: (+sız, +siz)

közsiz “gözsüz” – 875

sonsız “sonsuz” - 346

(...)

Çağatay Türkçesinde düzlük – yuvarlaklık uyumu tam olarak gelişmiş değildir (Eckmann 1988 : 15). Ancak, dilin doğal gelişim sürecinde köklerde ve eklerde ses etkileşimine bağlı bir uyumdan söz etmek gerekir. Şiirde, daha çok

veznin de etkisiyle oluşmuş bu uyum, sistemli değildir. Tabi Batı Türkçesinin de etkisini göz ardı etmemek gerekir, çünkü Eski Anadolu Türkçesindeki eklerde ve köklerdeki yuvarlaklaşmayı (Timurtaş 1994 : 28), Çağatay Türkçesinde de görmek mümkündür (Eckmann 1988 : 18, 19).

Kıpçak Türkçesinde de düzlük – yuvarlaklık uyumu gelişmiş değildir (Başkurt 2002 : 212). Metinde bu uyuma giren kelimeler sınırlıdır. Bu kelimelerde istinsah hatasının olması kuvvetle muhtemeldir. Uyuma giren “köngül “gönül” – 165, 190 (...), uluğ “ulu, büyük” – 493, 834 (...), burun “önce” – 130, 282 (...), oğu “okumak” – 434, 464 (...), tülkü “tilki” – 148, kayğı “kaygı” – 36 ...” gibi kelimelerin yanı sıra uyuma girmeyen “kayğu “kaygı” – 453, 517 (...), oğı “okumak” –180, 450 (...), tülki “tilki” – 148, türlü “türlü” – 207 ...” gibi kelimeler de vardır.

1.4. : Yalnızca Yuvarlak Ünlüyle Kullanılan Ekler:

1.4.1. : Görülen Geçmiş Zaman, I. Çokluk Kişi Eki: (-duğ, -dük)

ëşitdük “işittik” - 893

kirdük “girdik” - 271

ķoyduk “koyduk” – 271

(...)

1.4.2. : İsim Fiil ve Gelecek Zaman Eki: (-ğü, -gü)

algusıdur “alacaktır” – 39

ëltgüsi “götüreceğı” - 149

ķalgusıdur “kalacaktır” – 48, 79 (...)

(...)

1.4.3. : Zarf Fiil Eki: (-günçe)

sürgünçe “sürünce” – 273

1.4.4. : Fiilden İsim Yapma Eki: (-ķun)

satķun “satın” – 708, 731 (...)

1.4.5. : Ettirgenlik Eki: (-ğur, -kür)

alğur “alan” – 116

azğur “azdırmak” – 213

bitkür “bitirmek” – 784

yetkür “ulaştırmak” – 251, 308

(…)

1.4.6. : Ettirgenlik ve Geniş Zaman Eki: (-ur, -ür)

bolur “olur” – 300, 323 (…)

kaçur- “kaçırmak” - 558

kêçür- “geçirmek, affetmek” – 32, 972

kêlür “gelir” – 263, 300 (…)

(…)

1.4.7. : Soru Eki: (mu)

Bar mu eken .....? “Var mı eken ....?” – 436

... bolur mu ? “olur mu” - 658

Yukarıda madde madde ele aldığımız ekler, metinde tek şekillidir. Bu eklerin ünlülerinin değişik şekilleri yoktur.

1.5. : Kaynaşma:

1.5.1. : “nè “ne” :

nêçük: nè+çe+ök > nêçük, neçük “nasıl” – 80, 81 (…)

nêter: nè+éter > nêter “ne eder, ne yapar” – 456, 522

nêtkey: nè+êtkey > nêtkey “ne yapacak, ne edecek” -

nêtüb: nè+êtüb > nê+êtüb > nêtüb “ne edip, ne yapıp” – 454

nêtkey: nè+êtkey > nêtkey “ne edecek, ne yapacak” - 541

(…)

Bu kelimelerdeki “è” sesi “eyle-” ve “èt-” fiillerinden önce düşürülür. Türkiye Türkçesindeki “nasıl < ne+asıl” örneğinde olduğu gibi, Çağatay Türkçesinde de bu örneklerde kaynaşma görülmektedir (Eckmann 1988 : 21). Bunun nedeni Türkçede iki ünlünün yan yana gelmeme kuralıdır (Ergin 1993 : 50). Birleşme yoluyla yan yana gelen ünlülerden biri düşerek kaynaşma meydana gelir (Korkmaz 2003 : 143, 144).

1.5.2. : ki :

“ki, için, çünkü”

Barıb aytdılar k-èy lutf-i bâriy. “Gidip dediler ki ey Allah’ın lufu! - 798

Yukarıdaki örnekte de benzer bir durum söz konusudur. Bu örnekte Farsça “ki” bağlacıyla ünlem “èy” birleşmiştir. Metinde daha çok vezin kaygısıyla kullanılan bu şekil yaygın olarak görülmez. Burada “k-èy < ki èy” “ki” bağlacının ünlüsü düşmüş ve kelime ünlemle birleşmiştir. Çağataycayla kaleme alınmış diğer metinlerde de görülür (Eckmann 1988 : 21).

1.5.3. : Diğer Kaynaşma Örnekleri:

kördise < kördi èse “gördüyse” – 379

kældise < kældi èse “geldiyse” – 954

bèrdise < bèrdi èse “verdiyse” – 41

Türkiye Türkçesinde “gördüyse < gördü+ise, gördüyse” (Banguoğlu 2000 : 444) şeklinde görülen şekil, “è-” ekfilinin ekleşmesiyle oluşur. Ekleşmeye neden, yine iki ünlünün yan yana gelmeme kuralıdır (Ergin 1993 : 50).

1.6. : Türkçe Kelimelerdeki Kalın “a” Sesi:

ata “baba” – 265, 317 (...)

tap “bul” – 105, 484 (...)

ana “ana” – 602, 678 (...)

yaş “yaş, genç” – 466, 525 (...)

bar “var” – 109, 121 (...)

yaz “yaz” – 169, 269

sal “sal” 437, 796 (...)

yat- “yat-” – 264, 636

(...)

Metinde bazı Türkçe kelimelerde “a” sesi kiril alfabesindeki “o” sesiyle yazılmıştır. Bu ses esasen uzun ve kalın “a” sesi için kullanılmaktadır (Karasoy 1998 : 48). Özellikle Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerdeki uzun ve kalın “a” sesi bu harfle gösterilir. Biz çeviri yazı bölümünde bu sesi, Türkçe kelimelerde “a” ile Arapça ve Farsça kelimelerde “â” ile, Rusça kelimelerde de “o” ile gösterdik.

2. Ünsüz Olayları:

2.1. : Ünsüz Değişimi:

2.1.1. : b>p:

bota “pota” – 148, 313
 taleb “istek” – 315, 335
 barça “bütün, parça” – 107, 119 (...)
 bâzu “pazu, kol” - 539
 (...)

Türkiye Türkçesinde kelime sonundaki “b” sesi genellikle “p” sesine dönüşmüştür (Ergin 1993 : 60) Metinde kelime sonunda “b” sesini bulunduran kelimeler çoğunlukla Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerdir. Bu açıklamamıza uygun örnek “taleb” kelimesidir. Çağataycada bu ses kelime sonunda çoğunlukla “v” sesine dönüşür (Eckmann 1988 : 23) Ancak bu ses metinde çoğunlukla korunmuştur. Diğer örneklerde kelime başındaki “b” sesi Türkiye Türkçesinde “p” sesine dönüşmüştür (Ergin 1993 : 61). Yukarıdaki örneklerde Türkçeleştirme görülmemektedir.

2.1.2. : b>v:

bar “var” – 349, 376
 bardı “vardı” – 266, 321 (...)
 bêrdi “verdi” – 276, 307

bérme “verme” - 316

(...)

Çağatay Türkçesinde yukarıdaki örnekler Eski Türkçedeki şekillerini korumuştur. Çağatay Türkçesinde kelime başındaki “b” sesi genellikle korunur (Eckmann 1988 : 22). Eski Türkçede kelime başında “v” sesi bulunmaz (Başkurt 2002 : 94). Bu sesin yerine “b” sesi kullanılır. Türkiye Türkçesinde, Eski Türkçede ilk sesteki “b” sesi genellikle “v” sesine dönüşmüştür (Ergin 1993 : 80), “barça” kelimesi ise kullanımdan düşmüştür.

Kıpçak Türkçesinde de kelime başındaki “b” sesi korunmuştur (Başkurt 2002 : 213).

2.1.3. : ç>c:

keçe “gece” - 780

nêçe “nice, bir çok” – 280, 289

sürgünçe “sürünce” – 279

özgeçe “kendince” – 282, 490

(...)

Yukarıdaki örneklerde, Türkiye Türkçesinde “c” sesiyle kullanılan kelimelerin (Ergin 1993 : 57, 58) “ç” sesiyle kullanıldığını görüyoruz.

2.1.4. : d>t:

amândur “emindir” - 207

dağı “dahi, de, da” – 286, 389 (...)

kağazdek “kâğıt gibi” - 90

têve “deve” – 645, 339

tilsiz “dilsiz” – 144, 860

tirikdür “diriltmek” – 883

tiş “diş” – 209

(...)

Çağataycada kelime başındaki “t” sesi çok az kelimedede “d” sesine dönüşmüştür (Eckmann 1988 : 24). Ses metinde genellikle ötümsüz şekliyle kullanılır. Yukarıdaki örneklerden “dağı”, “kağazdek”, ve “amândur” kelimelerinde bu durum açıkça görülür: dağı < tağı, dek < tæg, amândur < amân durur. Fiilin “tur / turur” şekli çok az görülür: tartaturur “tartar, çeker” – 439, yoğ turur “yoktur” – 688 (...). Diğer kelimelerde ise kelime başındaki “t” sesi olduğu gibi korunmuştur.

Eski Türkçede kelime başında “d” ünsüzünün yerine “t” ünsüzü bulunur (Başkurt 2002 : 94). Kıpçak Türkçesinde de kelime başında “t” ünsüzü korunur (Başkurt 2002 : 214).

2.1.5. : k, k>g, ğ (iç seste):

ağang “ağabeyin” – 606, 622 (...), ~ ağang “ağabeyin” – 623, 923 (...)

bagrı “bağrı” – 39

eger “eğer” – 78, 79 (...)

egerçi “her ne kadar” – 224, 242 (...)

meger “meğer” – 305, 343 (...)

tægdi “değdi” – 27, 668

yigit “delikanlı, genç” – 239, 722 (...)

(...)

Çağatay Türkçesinde g / ğ sesi de geçişlilik arz eder (Eckmann 1993 : 27, 28). İki ünlü arasında yumuşayan örneklerin yanı sıra yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi yumuşamayan örnekler de vardır. Bu sesin yumuşamasında da yine Batı Türkçesinin etkisi vardır.

Eski Türkçede iç seste “k” ünsüzü bulunur (Başkurt 1988 : 94) Ancak Kıpçakçada bu ses ötümlüleşir ve “g” sesine dönüşür (Başkurt 2002 : 214). Çağataycada bu ses g / ğ ünsüzleri şeklinde birlikte kullanılır (Eckmann 1988 : 27,

28). Türkiye Türkçesinde ise kalıplaşmış kelimeler dışında bu ses yumuşayarak “ğ” ünsüzüne dönüşmüştür (Ergin 1993 : 61).

2.1.6. : g>ğ:

- algıl “al” – 264, 408 (...)
- ğam “gam, keder” – 321, 329 (...)
- ğaygu “kaygı” – 453
- rivâyâtğa “rivâyete” – 268, 304 (...)
- ğılğıl “kıl, yap” – 307, 542 (...)
- (...)

Örneklere görüldüğü gibi “g” sesi yumuşamış durumdadır. “İşlek Eklerin başındaki gırtlak ünsüzü muhafaza edilir.” (Eckmann 1988 : 28) Ses bu haliyle eklerde düşeceği izlenimini vermektedir. Türkiye Türkçesinde “ğaygu” sözcüğü “g”li şekliyle kalmış (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 1248), “ğıl” eki ise tamamen düşmüştür (Caferoğlu 1989 : 1-10). İsmi yönelme durumunda ise “+ğa” “ğ” sesi düşmüş, “+a, +e”li şekillere geçilmiştir. Çağatay Türkçesinde işlek eklerde “ğ” sesi korunmuş (Eckmann 1988 : 28), ancak metinde yönelme durumu olarak “+ğa, +ge, +ka, +ke”li şekillerin yanı sıra Türkiye Türkçesindeki “+a, +e”li şekillere de yer verilmiştir. Kıpçak Türkçesinde ise bu ses “g” şeklindedir (Başkurt 2002 : 214).

2.1.7. : k>g:

- kêlür “gelir” – 263, 300 (...)
- kibi “gibi” – 309, 475
- köngli “gönlü” – 235, 283
- kördi “gördü” – 345, 380 (...)
- közüm “gözüm” – 263
- (...)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki “k” sesi “g” sesine dönüşmüştür (Ergin 1993 : 86, 87). Çağatay Türkçesi (Eckmann 1988 : 26), Kıpçak Türkçesi

(Başkurt 2002 : 214) ve Eski Türkçede (Başkurt 2002 : 94), bu ses kelime başında “k” şeklinde ötümsüzdür.

2.1.8. : k>ğ:

kıлмағиңның “yapmamanın” – 766

tağı “dahi, de, da” – 856

ulağ “ulak, araç, aracı” – 125, 157 (...)

(...)

Metinde mastar ekinde “mak”, iç seste ve kelime sonunda “k” sesi ünlüyle başlayan bir ek aldığında “ğ” sesine dönüşmüştür. Sesin önce “k” sesine geçmesi beklenirken “k” sesinden doğrudan “ğ” sesine geçmesi düşündürücüdür.

Kıpçak Türkçesinde iç seste k>g görülür: dağı (Başkurt 2002 : 214). Eski Türkçede mastar eki “-mağ, -mek” şeklindedir (Gabain 1995 : 53).

2.1.9. : m>b:

mende “bende” – 41, 823

menge “bana” – 389, 415 (...)

menim “benim” – 261, 451 (...)

ming “bin” – 320, 360 (...)

muningdek “bunun gibi” – 162, 251

munungdek “bunun gibi” – 642, 671 (...)

(...)

Batı Türkçesinde Eski Anadolu devresinde kelime başındaki “m” sesi “b” sesine dönüşür (Ergin 1993 : 87). Eski Türkçede kelime başındaki “b” sesi korunur (Başkurt 2002 : 94 – 101). Metinde kelime başında “m” ünsüzünün yanında Türkiye Türkçesinden etkilenme yoluyla “b” sesi de kullanılır : bende “bende” – 739, beni “beni” – 162.

Eski Türkçede de zamirlerde ilk ses, “b”li şekildedir (Başkurt 2002 : 101). Türkiye Türkçesi, bu konuda Eski Türkçedeki şekli devam ettirirken Çağatayca ve Kıpçakça, içinde “n, ng” sesleri bulunan kelimelerde “m”li şekilleri geliştirmiştir (Başkurt 2002 : 191, 213).

2.1.10. : s>z:

aytmas “söylemez” – 33, 262
 yaramas “yaramaz” – 125
 tégmes “değmez, ulaşmaz” – 298, 415 (...)
 (...)

Bu ses değişimi metinde sadece geniş zamanın olumsuz şeklinde görülür. Bu olumsuz şekil “-i-” ek fiilinden meydana gelir: érür- érmes, émes. Ek fiilin başındaki “é” sesinin düşmesiyle oluşur.

2.1.11. : t>d:

budurur “budur” – 308
 temür “demir” – 275
 tève “deve” – 339, 645
 tiledi “diledi” – 283, 936
 (...)

Çağatay Türkçesinde (Eckmann 1988 : 24) ve Kıpçak Türkçesinde (Başkurt 2002 : 214), kelime başında “t” ünsüzü korunur. Bu Türkçeler Eski Türkçedeki şekli devam ettirirler. Eski Türkçede de kelime başında “d” ünsüzü bulunmaz, bunun yerine “t” ünsüzü bulunur (Başkurt 2002 : 94).

Türkiye Türkçesinde ise durum farklıdır. Kalıplaşmış kelimelerin dışında çoğunlukla kelime başındaki “t” ünsüzü “d” ünsüzüne dönüşür (Ergin 1993 : 88).

Metinde tek kelime olarak belirlediğimiz ünsüz değişimleri şunlardır: c>ç: hancer “hancer” – 79, g>c: gevher “cevher” – 54, 582 (...), g>y: bég “bey” – 33, 311(...), ħ>k: yaĥşi “güzel, hoş, iyi” – 274, 276 (...), k>h: kani “hani” – 399, 403(...),

l>d: maksul “maksad” – 766, n>m: êndi “şimdi” – 801, ~ êmdi “şimdi” – 266, 277 (...), p>b: pıçak “bıçak” –685, 676, ş>ç: şubân “çoban” – 116, ş>s: uluş “ulus, millet” – 157, 162 ~ ulus “ulus, millet” – 107, 828 (...),v>ü: nevçün<ne+üçün “niçin” – 262, y>m: köylek “gömlek” – 235, 615 (...), y>n: bâtılyı “batılı” – 673, z>l: yoksuz “yoksul, fakir” –152, 308, z>s: izdedi “istedi” - 719

Yukarıda da belirttiğimiz gibi kelime sonunda yumuşayan “ğ” sesi düşme eğilimindedir, ancak “y” sesine de dönüştüğü görülür: bég. Türkiye Türkçesinde “yakışıklı” kelimesinde görülen “yaşşı” kelimesinde “h” sesi “k” sesine dönüşür (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 2370). Türkiye Türkçesine göre bunun tersi bir durum “kanı” kelimesinde görülür. T.T.’de “hani” olarak “h”li şekilde görülen kelime (Ergin 1993 : 87), Çağatay Türkçesinde (Eckmann 1988 : 86), “kanı” şeklinde “k”li şekildedir. “maksul” kelimesinde ise bir sızıcılaşma görülmektedir. Bunun nedeni kelime başındaki “m” sesidir. Türkçeleşme eğilimiyle l / d değişimi meydana gelmiştir. “êndi ve êmdi kelimeleri metinde ikili kullanımdadır. Buradaki “n” ve “m” sesi nöbetleşme eğilimindedir: n ~ m. Kıpçak Türkçesinde bu kelime “imdi” şeklindedir (Başkurt 2002 : 213). Eski Türkçede ise kelime “amti” şeklinde görülür (Başkurt 2002 : 103). Türkiye Türkçesinde kelime başında bazı kelimelerde “b” sesi “p” ye dönüşür (Ergin 1993 : 80). Türkiye Türkçesinden etkilenme sonucu metinde “bıçak” kelimesi “pıçak” şeklinde kullanılmıştır. Farsçadan alınma “çûbân” (Devellioğlu 1997 : 159), kelimesi Türkçeleştirmeyle “şubân” şekline geçmiştir. Türkiye Türkçesinde kelime “çoban” şeklindedir (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 494). Metinde “ulus ve uluş” kelimeleri de ikili kullanımdadır. “s” ve “ş” sesi nöbetleşme içindedir. “nevçün” kelimesinde ise farklı bir durum vardır. Kelimenin aslı “ne+üçün” dür. Düşen “ü” sesi yerinde dudak ünsüzünü bırakmıştır. Türkiye Türkçesinde “gömlek” olarak kullanılan kelime (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 869), metinde “köylek” olarak kullanılır. “bâtılı” kelimesinde ise Farsçadan etkilenme söz konusudur. Kelime “bâtılını” ya da “bâtılı” olması gerekirken ekle kökün arasına bir “y” sesi girmiştir. Metinde “yu, yü” şeklinde görülebilen “ve” bağlacına benzeme eğilimi dolayısıyla bu ses olayı gerçekleşmiştir. Türkiye Türkçesinde “sul” şeklinde kelime köküyle kalıplaşan “yoksul” (Komisyon Türkçe

Sözlük 1998 : 2457), “+suz” isimden isim yapma eki, metinde aslı şeklini korumuştur.

Metinde “+rak, +rağ” karşılaştırma ekine sadece, yahşirak “daha güzel” – 394” kelimesinde rastlıyoruz.

2.2. : Ünsüz Düşmesi:

2.2.1. : Ön Seste Ünsüz Düşmesi:

bolsa “olsa” – 280, 297

urdılar “vurdular” – 270, 983

Eski Türkçedeki kelime başında “b” sesi Çağataycada (Eckmann 1988 : 22) ve Kıpçakçada (Başkurt 2002 : 213) korunmuştur. Türkiye Türkçesinde bu sesler ya “v” sesine dönüşmüş (Ergin 1993 : 81) ya da yukarıdaki örnekte olduğu gibi seyrek de olsa düşmüştür. (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 1677) Ancak metinde filin “bol-” şeklinin yanı sıra “ol-” şekline de rastlanır (Bknz. dizin). Bu durum Türkiye Türkçesinin bir etkisidir.

2.2.2. : İç Seste Ünsüz Düşmesi:

aning < annıng “onun” – 273, 287 (...)

direm < dirhem, direm” – 285, 346 (...)

er “eğer” - 32

kerek < kergek “gerek” – 112, 115 (...)

kongşı “komşu” – 848

kulak < kulğak “kulak” - 376

mundağ < muningdek “bunun gibi” – 216, 819

mundağ < muningdek “bunun gibi” – 240, 672 (...)

(...)

Çağataycada “aning” kelimesinin aslı “annıng” dır. Ancak ikiz ünsüzün biri düşmüştür. Kelime Eski Anadolu Türkçesinde de “anun, anı” şeklinde kullanılır

(Timurtaş 1994 : 83) Eski Türkçede de kelime “anınğ” şeklinde kullanılır (Başkurt 2002 : 101). Çağatay Türkçesi Eski Türkçedeki şekli devam ettirir. Türkiye Türkçesinde kelime yuvarlaklaşmıştır: “onun” (Ergin 1993 : 251 – 252). “direm” kelimesinde de Türkçeleştirme eğilimi söz konusudur. İki ünsüz yan yana gelince ses değeri daha hafif olan ses düşmüştür. “ër” kelimesinde ise yumuşayan “ğ” sesi düşerken ünlüyü de düşürmüş ve bir hece yitimi oluşmuştur. “kerek” kelimesi de Eski Türkçedeki “kergek” kelimesinden oluşmuştur (Gabain 1995 : 279). Kelime Türkiye Türkçesinde “gerek” şeklindedir (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 842). Ancak fiil çekiminde “gerek” yerine “-malı, -meli” eki kullanılır (Ergin 1993 : 296). Bu ek Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında ortaya çıkmıştır (Ergin 1993 : 296). “kongsı” kelimesinde Türkiye Türkçesine göre “ng” sesi düşmüştür: kongsı > konşı > komşı > komşu (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 1350) “kulak” kelimesi Eski Türkçede “kulğak” şeklindedir (Gabain 1995 : 284). Kelime, “g” sesi düşerek “kulak” şekline dönüşmüştür. “mundag” kelimesinin aslı “muningdek” tir. Metinde bir çok farklı kullanımı vardır. (Bknz. dizin) İç sesteki “ing” sesi beraber düşmüş ve bir hece yitimi oluşmuştur. “tağı” kelimesi ise ses değişimiyle “dağ / dağ şekline dönüşmüştür.

2.2.3. : Son Seste Ünsüz Düşmesi:

aydı “söyledi” – 305, 343 (...)

cânınğa “canına” – 510

özinge “kendine” – 307, 648 (...)

özünge “kendine” – 260, 279 (...)

pâdşâye “padişaha” – 228

(...)

Yukarıdaki örneklerde eklerdeki ünsüz düşmesinden söz etmek gerekir. “aydı” kelimesinin aslı “ayıtdı” dır. Bu kelime de metinde ikili kullanımdadır. (Bknz. dizin) Kelimenin sonundaki “ıt” hecesi kaybolmuştur. Bunda, vurgusuz hecenin düşme eğilimi etkin rol oynamıştır. “cânınğ” örneğinde ekin başındaki “n” ünsüzü ve ekin sonundaki “ğ” ünsüzü düşmüştür. Kelime şöyle olmalıydı: cânningğa. “özinge” ve özünge” örneğinde de aynı durum söz konusudur. Diğer

örnekte ise “pâdşâye” Türkiye Türkçesinden etkilenme söz konusudur. Bugün Türkiye Türkçesinde “paşa” olarak kullanım bulan bu kelime (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 1775), Metinde “padişah, hükümdar” anlamında kullanılmaktadır. Metinde bu kelime de ikili kullanımdadır.

2.3. : Ünsüz İkizleşmesi:

avvâre “serseri” - 929

ikkav “ikimiz” - 964

ikki “iki” – 190, 237 (...)

ķassabzâde “kasabın oğlu” – 226

raiyyet “halk, toplum” – 244, 800

vasiyyet “vasiyet” – 800, 833

(...)

Türkçe kelimelerde ikizleşme iç seste görülür (Korkmaz 2003 : 127). Metinde Türkçe kelimelerin yanı sıra yabancı asıllı kelimelerinde ikizleştiği görölmektedir. Eski Türkçede ve Türkiye Türkçesi dışındaki Türk lehçelerinde ikizleşmeye sıklıkla rastlanır (Korkmaz 2003 : 127). Kelimenin aslında bulunan, ancak ünlüyle başlayan ek aldıklarında ortaya çıkan şu kelimelerdeki çift ünsüz ikizleşme değildir: “izz, dürr, zerre...”.

2.4. : Ünsüz Uyumu:

2.4.1. : Uyuma Giren Örnekler:

aķturub “akıtıp” – 899

ķinlikke “doğruluğa” – 923

ēşitkeķ “işitince” – 854

kēliptür “gelmiştir” – 774

saçtı “saçtı” – 41

(...)

Metinde ünsüz uyumu tam olarak gelişmiş değildir, ancak Batı Türkçesinden etkilenme yoluyla metinde bu uyuma giren örneklere rastlıyoruz.

Yukarıdaki örneklerde ünsüz uyumunun bulunduğu görülür. Köke ve gövdeye eklenen eklerin ötümlü şekillerinin bulunduğu bu örnekler metinde fazlaca görülmez.

2.4.2. : Uyuma Girmeyen Örnekler:

kétdiler “gittiler” – 270

yetdiler “ulaştılar” – 270, 865

yokdur “yoktur” – 888, 924 (...)

(...)

Yukarıdaki örneklerde ünsüz uyumunun bulunmadığı görülmektedir. Ancak bu konuda da Çağatay Türkçesi bir geçiş dönemi özelliği arz eder. Günümüz Özbekçesinde de Türkçe kelimelerde ünsüz uyumu bulunmaz (Coşkun 2000 : 24). Türkiye Türkçesinde ünsüz uyumu gelişmiştir (Ergin 1993 : 51).

2.5. : Ünsüz Türemesi:

a. Ön Seste Ünsüz Türemesi:

yırağ “uzak” – 125, 157

yırağ “uzak” – 171, 384 (...)

Yukarıdaki kelimelerin başında “y” ünsüzü türemiştir. Eski Türkçede de “y” ön türemesine rastlanır (Gabain 1995 : 39). “yırağ” kelimesi Özbekçede “yırağ” şekliyle kullanılır (Coşkun 2000 : 28). Ancak bu “y” ünsüzü Azerî Türkçesinde düşer (Komisyon Türk Lehçeleri Sözlüğü 1991 : 1028). Türkiye Türkçesinde ise kelime “ırak” şekliyle kullanılır (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 1019).

2.5.1. : İç Seste Ünsüz Türemesi:

diydâr < didâr “yüz, çehre” – 380, 386

sevâl < suâl “sual” – 302, 702

siyne < sine “sine, göğüs” – 130, 162 (...)
 tiyr < tîr “ok” – 318
 ümmidvâr “umutlu” – 264
 (...)

Yukarıdaki ilk dört örnekte yabancı asıllı kelimelerin ortasında bir “y” sesi türemiştir. Bunun nedeni uzun ünlüyü “y” sesiyle seslendirme eğilimidir. Elbette bu da bir Türkçeleştirme eğilimidir. Çünkü Türkçe kelimelerde kendiliğinden uzun ünlü bulunmaz (Ergin 1993 : 53). Son örnekte yabancı asıllı kelimenin iç sesinde ikizleşme meydana gelmiştir.

2.5.2. : Son Seste Ünsüz Türemesi:

fâniy “geçici” – 323, 495
 hâciy “utanma” – 246, 918
 müftiy “müftü” – 631, 795 (...)
 ulviy “yüce” – 432
 (...)

Örneklere de görüldüğü gibi son seste ünsüz türemesi, iç sesteki gibi uzun ünlülerden sonra olmuştur. Buna benzer bir durum nispet “i” sinde de vardır. Türkiye Türkçesinde son seste ünsüz türemesi görülmez (Bilgin 2002 : 101).

2.6. : Yumuşama:

2.6.1. : Yumuşamayan Örnekler:

atı “adı, ismi” – 149, 444 (...)
 atıb “atıp” – 90
 atku “atkı, kalın tabaka” - 188
 başkan “basan” - 109
 başka “başka, diğer” – 555, 966
 çapguçı “silah kuşanan, silahlı” – 244, 791
 hâsil êter “hasıl eder, kazanır, edinir” – 48, 107

kılmakça “yapmaya, etmeye” – 631
 sâbit etib “sabit edip, karar verip” – 46
 sormakça “sormaya” – 159
 (...)

Türkçede kökün sonundaki sert ünsüzler, ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında yumuşarlar (Bilgin 2002 : 89). Bu sert ünsüzler yumuşak ünsüzlü bir ek aldıklarında ekin başındaki yumuşak ünsüzü de sertleştirirler (Bilgin 2002 : 91). Yukarıda bu kurallara benzer örnekler sıralanmıştır. Çağataycada iki ünlü arasındaki “t” sesi genellikle korunur (Eckmann 1988 : 25). Türkiye Türkçesinde belirttiğimiz kurallar çok sağlamdır. Metinde Türkiye Türkçesinden etkilenme yoluyla uygun örneklere rastlanmıştır, ancak bu durum genel eğilimi etkileyecek düzeyde değildir.

2.6.2. : Yumuşayan Örnekler:

âşığa “âşık” - 928
 ayıtdı “söyledi” – 205, 216 (...)
 bēgi “beyi” - 162
 boşatdı “boşaltdı, bıraktı” - 527
 kılmagıngning “yapmanın, etmenin” - 766
 tekturmağing “ileşmenin” – 246
 turmağing “durmanın” - 918
 (...)

Yukarıdaki örneklerde kökün veya ekin ünlüsünün yumuşadığı görülmektedir.

2.7. : Bağlayıcı Ünlü:

bolıptur “olmuştur” – 882
 bolup “olup” – 298, 652 (...)
 bolur “olur” – 300, 323 (...)
 bütürür “bitirir” – 322, 659 (...)
 kélür “gelir” – 263, 300 (...)

kılıptur “yapmıştır, etmiştir” - 547

sözüm “sözüm” – 421, 945 (...)

sözüm “sözüm” – 261, 263 (...)

(...)

Yukarıdaki örneklerde bağlayıcı ünlünün hem yuvarlaklaşmış şekillerini hem de yuvarlaklaşmamış dar şekillerini görüyoruz. Yuvarlaklaşmanın nedeni Eski Anadolu Türkçesinden etkilenmedir. Eski Anadolu Türkçesinde bağlayıcı ünlünün yuvarlaklaştığı görülür (Timurtaş 1994 : 28 – 40). Kıpçak Türkçesinde sözcük köklerinde ilk hece ünlüsünün etkisiyle sınırlı bir yuvarlaklaşmadan söz edilebilir (Başkurt 2002 : 212), ancak yuvarlaklaşma pek yaygın değildir (Başkurt 2002 : 212, 213). “sözüm” kelimesi ikili kullanımdadır. Yani bu kelimenin “sözüm” şekli de metinde yaygın olarak görülür.

2.8. : Bağlayıcı Ünsüz:

çâreye “çareye” – 75, 924

çeşmeye “çeşmeye” – 269

lahzaya “ana” – 270, 299 (...)

nağmeye “nağmeye” – 543

zerreye “zerreye” – 357

(...)

Muharrem Ergin’e göre Türkçede iki tane yardımcı ünsüz vardır. Bunlardan biri “y”, diğeri “n” dir. Yardımcı ses olarak genel yardımcı ses “y” dir (Ergin 1993 : 137). “Gramerlerde 3. şahıs iyelik ekleri ile ad çekimi ekleri arasına giren zamir “n” si de bu gruba sokulmuştur.” (Korkmaz 2003 : 36) Yukarıdaki örneklerde köke eklenen yönelme durum ekinden önce araya bağlayıcı ünsüz girmiştir. Türkçede iki ünlü yan yana gelemez (Ergin 1993 : 62).

ŞEKİL BİLGİSİ:

1. Kelimelerin Yapımı:

1.1. : Basit Kelime:

- evü “evi” – 844
- êltdi“gönderdi” – 350, 755
- günâhıng “günahın” - 301
- üy “ev” – 293, 847 (...)
- (...)

Tek ünsüz içeren ekler dışında, Çağataycadaki ekler, doğrudan doğruya kelime köküne eklenir. Tek ünsüz içeren eklerde ise köklerin ünsüzünden sonra araya kapalı bir bağlayıcı ünlü getirilir (Eckmann 1988 : 31). Yukarıdaki örneklerden “ev” ve “üy” kelimeleri metinde ikili kullanımdadır. Kelimenin eski Türkçedeki şekli “eb” dir (Gabain 1995 : 263). Batı Türkçesinde b > v olmuştur. Batı Türkçesinden etkilenme yoluyla metinde de bu şekli görüyoruz. Kelime Kıpçakçada “iv” şeklinde kullanılır (Başkurt 2002 : 222), ancak, lehçelerde yaygın olarak “üy” ve “öy şekilleri kullanılır (Komisyon Türk Lehçeleri Sözlüğü 1991 : 228).

1.2. : Türemiş Kelime:

- biliglik “bilgili” – 533
- ölim “ölüm” – 351, 709 (...)
- öltürse “öldürse” – 224
- sakladı “sakladı” - 906
- (...)

Çağatay Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kelimelere yapma ekleri eklenerek yeni kelimeler yapılır (Eckmann 1988 : 31). Türemiş kelime kök olarak kullanılabilirdiği gibi başka ekler alarak başka kelimeler de yapar (Eckmann 1988 : 31). Yukarıdaki örneklerde türemiş kelimeleri görmekteyiz. Yapım eklerinin bağlayıcı ünlüleri yuvarlaklaşabilir. Çağatay Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi işlek yapma ekleri vardır (Eckmann 1988 : 31). Bugün bu eklerin bir

çoğu Türkiye Türkçesinde de kullanılır, ancak T.T.'de kullanımdan düşmüş ekler de vardır.

1.3. : Yapım Ekleri:

1.3.1. : İsimden İsim:

1.3.1.1. : Aitlik Eki:

burunğı hâce “önceki hoca” – 130

burunğı yahşı “önceki güzeller” –490

êrteğiler “öncekiler” – 290

könglideki ğussa “gönlündeki keder” – 896

(...)

Bu ek aitlik ifade eden sıfatlar yapar ve çoğunlukla yer ve zaman ifade eden isimlerle kullanılır (Eckmann 1988 : 33). Örneklerimizde de bu durum açıkça görülmektedir. Ek, Kıpçakçada da yaygındır (Başkurt 2002 : 215). Bu ek daha çok bulunma ve ilgi durum ekinden sonra kullanılır (Eckmann 1988 : 33). Ek, Türkiye Türkçesinde “ki” şekliyle yaygın olarak kullanılır (Ergin 1993 : 152).

1.3.1.2. : “+çı, +çi” Ekleriyle Yapılanlar:

başçı “önder” – 901

çapguçı “kuşanmış, kuşanan” - 244

ikinci “ikinci” – 697

Daha çok meslek ve iş isimleri yapan bu ekle, bir işi yapan kişiler de ifade edilir (Eckmann 1988 : 32). Eski Türkçede de işlek olan bu ek (Gabain 1995 : 43), Çağataycada (Eckmann 1988 : 32) ve Türkiye Türkçesinde de işlek olarak kullanılır (Ergin 1993 : 148).

1.3.1.3. : “+daş” Ekiyle Yapılanlar:

ğardaş “kardeş” – 692, 710 (...)

ğarındaş “kardeş” – 857, 663

sırdaş “sırdaş” – 692

yoldaş “yoldaş, yol arkadaşı” – 710, 884 (...)

Bu ek bulunma ekinin üzerine işteşlik ekinin getirilmesiyle oluşur. Beraberlik, ortaklık, yoldaşlık bildirir (Gabain 1995 : 46). Ekin Eski Türkçede “+taş, +teş, +daş, +deş” şekilleri vardır (Gabain 1995 : 46). Örneklerden “kardaş” kelimesi Eski Türkçede de geçer (Gabain 1995 : 46). Metinde Eski Türkçede geçtiği şeklin yanı sıra vurgusuz olan orta hecenin düşürüldüğü şekle de rastlıyoruz. Ek, Eski Anadolu Türkçesinde de Eski Türkçedeki “+taş, +teş, +daş, +deş” şekilleriyle kullanılır (Ergin 1993 : 159). Ancak ek, son zamanlarda yalnızca kalın şekliyle görülmektedir (Ergin 1993 : 159).

1.3.1.4. : “+lıg, +lığ, +lüg, +lık, +lik, +lük” EkleriyleYapılanlar:

âdemiyetlik “insanlık” – 580

bëmürüvvetliğ “insaniyetsizlik” – 659

şarılık “yaşlılık” - 30

mezelletlik “horluk, zelillik” – 244, 793

tüzlük “düzlük, doğruluk” – 928

yaşşilik “güzellik” – 169, 266 (...)

yamanlık “kötülük” – 458

Yavuklık “Yavukluk” – 747

yüzlüg “yüzlü” – 597

(...)

Eski Türkçede de çok işlek bir ektir (Gabain 1995 : 44). Nitelik bildiren isimler yapar, ancak ekin sıfat yapma işlevi de vardır (Gabain 1995 : 44). Sıfat yapma görevinde kullanıldığında ek daha çok “+lıg, +lig, +luğ, +lüg” şekilleriyle kullanılır (Gabain 1995 : 44). Ek, Türkiye Türkçesinde geçici ve kalıcı isimler yapar (Ergin 1993 : 146).

1.3.1.5. : “+sız, +siz, +suz, +süz” EkiyleYapılanlar:

közsiz “gözsüz” – 875

sensiz “sensiz” – 961
 sonsuz “sonsuz” - 346
 tikensiz “dikensiz” – 980
 tilsiz “dilsiz” – 144, 860 (...)
 otsuz “ateşsiz” - 549
 öksüz “annesiz” – 152, 308
 (...)

Ek, Eski Türkçede çok işlektir (Gabain 1995 : 45). Ekle olumsuzluk ve bulunmama ifade edilir. Metinde de işlek olarak kullanılır. Ek metinde düzlük yuvarlaklık uyumuna girmiştir.

1.3.2. : Fiilden İsim:

1.3.2.1. : “-(i)ğ, -(i)g, -ğ, -(u)ğ, -k, -ak, -(u)k, -(i)k”: Ek. Yapılanlar:

arığ “arı” – arı, temiz” – 661, 771
 artık “artık, fazla, bundan sonra” – 157, 363 (...)
 aşık “aşık” - 928
 buzuk “bozuk” – 259
 emek < emgek “emek, çaba” - 36
 eşig “eşik” - 130, 472
 eşik “eşik” – 90, 132
 ilig “il, vilayet” – 276, 443 (...)
 ölik “ölü, ölmüş” – 683, 836
 pıçak “bıçak” – 685, 676
 süçük < çüçük < süçük “tatlı” – 342, 691
 tapuğ “köle, kul” – 898
 ulağ “ulağ, araç, binek” –125, 157 (...)
 yırağ “uzak” – 125, 157
 yırağ “uzak” – 171, 384 (...)
 yasak “yasak” – 273, 689
 (...)

Yukarıda görülen “-k” eki, Eski Türkçede “g”li şekilde kullanılır (Gabain 1995 : 51). Çağataycada ise kendisinden sonra gelen ekin durumuna göre geniş bir kullanım alanı vardır. Türkiye Türkçesinde “k”li şekilde kullanılır (Ergin 1993 : 178). Ancak kelime köküne eklenen ünlüyle başlayan eklerde ses “ğ” ye dönüşür. Çağataycada ek daha çok soyut isimler yapar, ancak sıfatların yapımında da kullanılır (Eckmann 1988 : 37, 41). Metinde ekin bağlayıcı ünlüsünün çoğunlukla ünlü uyumlarına uyduğu görülür. Ancak uymadığı örnekler de vardır: ölik.

1.3.2.2. : “-ğu, -ku, -gü, -kü” Ekleriyle Yapılanlar:

atku “atkı, kalın tabaka” – 188

uyku “uyku” – 116, 682

Eski Türkçede soyut isimler ve alet isimleri yapan ve çok yaygın olarak kullanılan bu ek (Gabain 1995 : 110), Türkiye Türkçesinde de kullanılır (Ergin 1993 : 179). Yukarıdaki “uyku” kelimesinde, kalıplaşma söz konusudur: uyuku > uyku

1.3.2.3. : “-(i)m, -(i)m, -(ü)m” Ekleriyle Yapılanlar:

ölim “ölüm” – 351, 709 (...)

ölüm “ölüm” – 394, 631 (...)

yarım “yarım” – 704

Eski Türkçede de çok işlek olarak kullanılan bu ek (Gabain 1995 : 53), Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılır (Ergin 1993 : 178). Ekin bağlayıcı ünlüsü ünlü uyumuna çoğunlukla uyar. Yukarıdaki “ölim” kelimesindeki bağlayıcı ünlü düzlük – yuvarlaklık uyumuna uymaz, ancak “ölüm” örneğinde uyuma girdiği görülür. Bu iki kelimenin ikili olarak kullanılması, Çağataycanın sesler bakımından geçiş döneminde olduğunu gösterir.

1.3.2.4. : Diğer Eklerle Yapılanlar:

algur “kolayca alan” - 116

boğuz “boğaz” – 143, 144 (...)

küçün “zor, sıkıntı” - 363

satkun “satın” – 708, 731 (...)
 tiken “diken” - 980
 tola “dolu” - 724
 yığaç “yığma, yığaç” – 188, 326 (...)
 (...)

“yığaç” kelimesinin tam anlamı “yığılmış toprak” tır. Ek Eski Türkçede “-ğaç, -geç, -kaç, -keç” şekillerinde kullanılırken (Gabain 1995 : 52), metinde Batı Türkçesi etkisiyle “-aç” şeklinde kullanılır. Yukarıdaki örneklerden “algur” kelimesindeki “gur” eki daha çok sıfatlar yapar (Eckmann 1988 : 39). Eski Türkçede yaptırma eki olarak kullanılır (Gabain 1995 : 59). Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür. “boğuz” örneğindeki “-z” yapma eki (Eckmann 1988 : 43), Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış “boğaz” kelimesi (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 321) dışında kullanımdan düşmüştür. Ek Eski Türkçede kullanılır, sıfat da yapar (Gabain 1995 : 55). “küçün” örneğindeki “-n” eki, Eski Türkçede seyrek olarak görülür (Gabain 1995 : 54). Çağataycada yaygın olarak kullanılır (Eckmann 1988 : 40). Ek daha çok soyut isimler yapar (Eckmann 1988 : 40). “satkun” örneğindeki “-kun” eki, Eski Türkçede “gin / gin” şekliyle kullanılır, ancak yaygın değildir (Gabain 1995 : 52). Ek, Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılır (Ergin 1993 : 179). “tola” örneğindeki “-a” eki, Eski Türkçede yaygın olarak kullanılır (Gabain 1995 : 51). Bugün Özbekçede de kullanılan “tola” kelimesindeki “-a” eki (Bknz. dizin) Türkiye Türkçesinde “u” ya dönüşmüştür: dolu (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 621).

1.3.3. : İsimden Fiil:

1.3.3.1. : “+a, +e” Ekleriyle Yapılanlar:

atalğanga (at-a-l-ğan-ğa) “adı alana, adlandırılana” 112, 127
 oyna- (oyun-a-) “oyynamak” - 402
 örten- (ört-e-n-) “yanmak

Bugün Türkiye Türkçesinde de fazla işlek olmayan ek “+a, +e” (Ergin 1993 : 254), Eski Türkçede “+a-, +e-, +ı-, +i-, +u-, +ü-” şekillerinde geniş bir kullanım

alanına sahiptir (Gabain 1995 : 48). Çağatay Türkçesinde ek, geçişli ve geçişsiz fiiller yapar (Eckmann 1988 : 43).

1.3.3.2. : “+la, +le” Ekleriyle Yapılanlar:

- angla- “anlamak” – 570
- bağla- “bağlamak” – 259, 493 (...)
- sakla- “saklamak” – 281, 423 (...)
- sözle- “söylemek” – 246, 914 (...)
- yükle- “yüklemek” – 294
- (...)

Eski Türkçede (Gabain 1995 : 49) ve Çağataycada çok işlek bir ektir. Ek ismin belirttiği hareketi ifade eder (Eckmann 1988 : 44).

1.3.3.3. : Diğer Eklerle Yapılanlar:

- oğşa- (oğ - tam, aynısı, eş) “benzemek” - 571

Eski Türkçede ve Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüş olan bu ek, “+şa / +şe” Çağatay Türkçesinde kalıplaşmış birkaç kelimedede görülür (Eckmann 1988 : 46)

1.3.4. : Fiilden Fiil :

1.3.4.1. : “-dır, -dur, -dür, -tir, -tur, -tür” Ekleriyle Yapılanlar:

- aқtur- “akıtmak” - 899
- azdur- “azdırmak” – 440
- azğur- “azdırmak” - 213
- keltir- “getirmek” – 351, 500 (...)
- keltür “getirmek” – 363, 563 (...)
- қuydur- “yakmak” – 773
- öltür- “öldürmek” – 759, 957 (...)
- soydır- “soymak, yüzmek” – 226

soydur “soydur” - 632
 yedür- “yedirmek” – 299
 (...)

Eski Türkçede (Gabain 1995 : 60) ve Türkiye Türkçesinde (Ergin 1993 : 201) yaygın olarak kullanılan bu ek, yaptırma yani ettirgen fiiller yapar. Gabain bu konuda şunları söyler: “-tur-, -tüt-, -dur-, -dür-” ekleri -t” ye göre daha belirli bir yaptırma manası taşır; yine de burada bazan, bir yaptırma manası tespit etmek imkansızdır; çünkü mesela, aq-tur – “akıtmak”, belki de aq-ıt+ur- olarak açıklanabilir, ki burada hiçbir yaptırma eki yoktur (Gabain 1995 : 60).

Yukarıdaki bazı örneklerde ekin başındaki “t” sesinin yumuşadığı görülmektedir. Aynı zamanda ekin düzlük – yuvarlaklık uyumuna girmediği görülür. Ancak yuvarlaklaşmanın olmadığı “-dır, -dir, -tır, -tir” eklerinde uyumun varlığı açıktır.

1.3.4.2. : “-(i)l” Ekiyle Yapılanlar:

katılursên “katılırsın” – 741
 tapılmas “bulunmaz” – 460
 yarıldı “yarıldı” – 559
 yığılmış “yığılmış” – 700
 (...)

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi (Ergin 1993 : 193), Eski Türkçede (Gabain 1995 : 59) de yaygın olarak kullanılan bu ek, edilgenlik ya da dönüşlülük bildirir. Yukarıdaki örneklerde edilgen kullanımlar söz konusudur.

1.3.4.3 : “-(i)n,-(i)n, -(u)n, -n” Ekleriyle Yapılanlar:

bilin- “bilinmek” – 577, 966
 bolan- “boyanmak” – 679
 ilin- yakalanmak” – 235, 612
 körin- “görünmek” – 584
 sağın- “sanmak” – 492, 634 (...)

tutun- “tutunmak, edinmek” – 238, 663

tutun- “tutunmak” – 663

Bu ek de “-l” eki gibi dönüşlülük ya da edilgenlik bildirir (Eckmann 1988 : 48). Eski Türkçede yaygın olarak kullanılan bu ek (Gabain 1995 : 59), Türkiye Türkçesinde de yaygındır (Ergin 1995 : 191, 192). Yukarıdaki örneklerden “bolan-” kelimesinde dönüşlülük diğerlerinde edilgenlik söz konusudur. Örneklerde ekin ünlüsünün ünlü uyumlarına uyduğu görülür.

1.3.4.4. : “-ker, -kür” Ekleriyle Yapılanlar:

bitkür- “bitirmek” - 784

ötker- “geçirmek” - 923

yetkür- “ulaştırma” – 308, 689 (...)

Eski Türkçede “-gur-, -gür-; -kur-, -kür-” şekillerinde karşımıza çıkan bu ek (Gabain 1995 : 59), edilgenlik bildirir. Eski Anadolu Türkçesinde ek, sadece “ir-gür, tur-gür ve dir-gür” fiillerinde klişeleşmiş olarak kullanılır (Timurtaş 1994 : 117). Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış kullanımlar dışında kullanımdan düşmüştür (Ergin 1988 : 203). Yukarıdaki “ötker” örneğinde ekin ünlüsünün ilk heceden dolayı genişlediği, başındaki ünsüzün de ünsüz uyumuna girdiği görülmektedir. Yani bu ekin Çağataycada “-gar- / -ker” biçimi de vardır (Eckmann 1988 : 47).

1.3.4.5. : “-ma, -me ” Ekleriyle Yapılanlar:

bërme- “vermemek” – 285, 316 (...)

bolma- “olmamak” – 259, 261 (...)

koyma- “koymamak, bırakmamak” – 288, 493 (...)

körme- “görmemek” – 280, 994

(...)

Olumsuzluk bildiren bir ektir. Eski Türkçede de işlek olarak kullanılır (Gabain 1995 : 59). Metinde ekin ünlü uyumlarına uyduğu görülür. Ek, günümüz Özbekçesinde de yaygın olarak kullanılır (Coşkun 2000 : 68).

1.3.4.6. : “-se” Ekiyle Yapılanlar:

körset- “göstermek” – 211, 510 (...)

Metinde sadece bir yerde karşımıza çıkan ek, Çağataycada seyrek olarak kullanılır (Eckmann 1988 : 48). Ek, Türkiye Türkçesinde de işlek değildir (Ergin 1993 : 204).

1.3.4.7. : “-(i)ş, -(u)ş” Ekleriyle Yapılanlar:

uruş- “vuruş” – 499, 557

yetiş- “yetişmek, ulaşmak” – 901

Genel olarak birliktelik ve karşılıklılık ifade eden bir ektir (Eckmann 1988 : 48). Ancak fiil kök ve gövdelerinden iş isimleri yapma işlevi de vardır. Eski Türkçede yaygın bir kullanım alanı vardır (Gabain 1995 : 60). Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılan bu eke (Ergin 1993 : 196), ortaklaşma eki de denir.

1.3.4.8. : “-t” Ekiyle Yapılanlar:

boşat- “boşaltma” – 527

sürt “sürtmek” – 90, 964

uzat “uzatmak” - 738

yetlet- “ulaştırmak” - 339

yıbart – “göndertmek” – 774

(...)

Eski Türkçede çok seyrek olarak bağlayıcı ünlü alır (Gabain 1995 : 60). Ek, yukarıdaki örneklerde bağlama ünlüsüyle kullanılmamıştır. Edilgenlik bildiren bir ektir (Gabain 1995 : 60). Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılır (Ergin 1993 : 200).

1.3.4.9. : “-(u)r, -(ü)r” Ekleriyle Yapılanlar:

bütür- “bitirmek” – 322, 659 (...)

içür- “içirmek” – 165, 299
 kaçur- “kaçırmak” - 558
 kêtür- “getirmek” – 504, 544 (...)
 savur- “savurmak” – 753, 839
 yaşur- “yeşertmek, büyötmek” – 348
 yetür- “ulaştırmak” – 213, 645 (...)
 (...)

Daha önce ifade ettiğimiz gibi “-ğur-, -ğür-, -ğur-, -kür-” ekleri ettirgenlik ekleridir (Gabain 1995 : 59). Çağatay Türkçesinde ekin başındaki ünsüz düşer (Eckmann 1988 : 46). Bunda Batı Türkçesinin etkisinden söz edilebilir. Ekin Çağatay Türkçesinde “-ar, -er” şeklinde geniş ünlü kullanımları da vardır (Eckmann 1988 : 46). Ek, Türkiye Türkçesinde sadece “-ar, -er” şekliyle kullanılır ve işlek değildir (Ergin 1993 : 203).

2. Fiil:

2.1. : Fiillerde Kişi Ekleri:

2.1.1. : Birinci Teklik Kişi:

âğuştemèn “bulaşmışım” – 27
 boldum “oldum” – 618, 653 (...)
 eşitdim “duydum” – 213, 858
 kördüm “gördüm” – 251, 960
 öltürtürübmen “öldürtürdüm” – 246, 922
 yaydım “yaydım” - 230, 770
 yemişem “yemişim” - 417
 (...)

Metinde I. teklik kişi ekinin ünlü uyumlarına uyduğu görülür. Bu ek, “men / mèn” zamirinin ekleşmesiyle oluşmuştur. Metinde, ekleşen örneklerin yanı sıra ekleşmeyen örneklere de rastlanır. Bu durum, geçiş döneminin özelliklerini arz eder.

Eski Türkçede kişi ekinin ekleşmediği görülür (Gabain 1995 : 69). Metinde Batı Türkçesinin etkisi sonucu eklenen örnekler daha çoktur.

2.1.2. : İkinci Teklik Kişi:

bolmading “olmadın” - 477

kılsang “yapsan, etsen” – 426, 622 (...)

körmeding “görmedin” - 994

sensen “sensin” – 806

sênsen “sensin” – 911

sênsên “sensin” – 639, 970

(...)

Metinde bu ek de ikili kullanımdadır. Ekin eklenen “-ng, -(i)ng, -(i)ng” şekillerinin yanı sıra “sen / sên” şeklinde ekleşmeyen şekillerine de rastlanır. Eski Türkçede bu ek ekleşmiş değildir (Gabain 1995 : 69). Ek, Çağatay Türkçesinde çoğunlukla ekleşmiştir (Eckman 1988 : 117), ancak gelecek – istek kipi olan “-ğay, -gey” ekinin üzerine gelen kişi eki ekleşmez (Eckmann 1988 : 124).

2.1.3. : Üçüncü Teklik Kişi:

bolmuş “olmuş” – 590, 679 (...)

buyurdu “emretti” – 563, 632

olsa êdi “olsaydı” – 441

yatur êrdi “yatarı” – 636

(...)

Eski Türkçede üçüncü teklik kişi fiil çekimi “ol” zamiriyle yapılır (Ergin 1993 : 268). Ancak Türkçenin tarihi gelişim sürecinde, Türkiye Türkçesinde (Ergin 1993 : 269) ve Çağatay Türkçesinde bu “ol” kişi zamiri düşmüştür. Metinde, ek fiilin geniş zaman ve şimdiki zaman çekiminde Eski Türkçedeki “tur-, dur-“ yardımcı fiilini görüyoruz. Türkiye Türkçesinde ise ek fiilin geniş zamanında “tur-dur-” yardımcı fiili “-dur, -dir, -dur, -dür” şeklinde ekleşmiştir (Bilgin 2002 : 169, 170).

2.1.4. : Birinci Çokluk Kişi:

- alduğ “aldık - 271
 êltedürbiz “götürüyoruz” – 894
 eşitdük “işittik” – 893
 kirdük “girdik” – 271
 pir olduk “pir olduk, yaşlandık” - 544
 (...)

Eski Türkçede bu ek de ekleşmemiştir (Ergin 1993 : 268). Metinde hem ekleşen hem de ekleşmeyen örnekler vardır. Genellikle “dur / tur” ekinin üzerine gelen kişi eki ekleşmemiştir: tartadurbiz “tartıyoruz” – 894, êltedürbiz “götürüyoruz” – 894. Ayrıca metinde, geniş zaman çekiminin üzerine gelen kişi ekinin de ekleşmediği görülür: kılurbiz “yapıyoruz, ediyoruz” – 777.

2.1.5. : İkinci Çokluk Kişi:

- alsangız “alsanız” –242, 725
 êltedürsüz “götürüyorsunuz” - 891
 kêltürüngüz “getiriniz” – 563
 kêlürsüz “geliyorsunuz” – 872
 olturunguz “oturunuz” – 563
 (...)

Eski Türkçede ikinci teklik kişi de çekime girmemiştir (Ergin 1963 : 268). Ekin metinde geniş zaman ve şimdiki zaman çekiminde ekleşmediği, Eski Türkçedeki şekli devam ettirdiği görülür. Ek, Türkiye Türkçesinde bütün zaman çekimlerinde ekleşmiştir (Ergin 1993 : 269). Çğatay Türkçesinde gelecek – istek çekiminin üzerine gelen kişi zamiri ekleşmemiştir (Eckmann 1988 : 124).

2.1.6. : Üçüncü Çokluk Kişi:

- aldılar “aldılar” - 283
 bêrdiler “verdiler” – 650, 776
 êltmediler “götürmediler” - 284

ıldılar “yaptılar” – 283, 287 (...)

(...)

Eski Türkçede çokluk üçüncü kişi eki olarak kullanılan “olar” daha Eski Türkçe döneminde “-lar, -ler” şeklinde ekleşme yolundadır (Ergin 1993 : 269). Ekin Çağatay Türkçesinde bütün zamanlarda ekleştiği görülür (Eckmann 1988 : 117 – 124). Ek, Türkiye Türkçesinde de bütün zamanlarda ekleşmiştir (Ergin 1993 : 269).

2.2. : Fiilde Zaman:

2.2.1. : Bildirme Kipleri:

2.2.1.1. : Geniş Zaman Kipi:

2.2.1.1.1. : Geniş Zamanın Olumlusu:

bolur “olur” – 300, 323 (...)

kéçer “geçer” – 149, 281

kélür “gelir” – 263, 300 (...)

tutar “tutar” – 319

(...)

Geniş zaman Eski Türkçede “-(u)r, -(ü)r” seyrek olarak “ar, er” bazen de bağlama ünsüzüyle “-yur, -yür” şeklinde görülür (Gabain 1995 : 80). Ekin, Kıpçak Türkçesinde “-r, -ar, -er, -(u)r, -(ü)r” biçimleri vardır (Başkurt 2002 : 219). Türkiye Türkçesinde de ekin bağlayıcı ünlüsü ünlü uyumlarına uyar (Ergin 1993 : 275 – 279). Metnimizde de bu durum açıkça görülmektedir. Metinde ekin ünlüsü bir çok yerde yuvarlaklaşarak düzlük – yuvarlaklık uyumunun dışında kalmıştır. Ancak metinde ekin bir çok yerde uyuma girdiği görülür.

2.2.1.1.2: Geniş Zamanın Olumsuzu:

aytmas “söylemez” – 33, 262

bolmas “olmaz” – 297, 357 (...)

kalmas “kalmaz” – 149, 306

tægmes “değmez, ulaşmaz” – 298, 415 (...)

(...)

Metinde geniş zamanın olumsuzu “-mas, mes” şeklindedir. Eski Türkçede geniş zamanda olumsuzluk Türkiye Türkçesindeki gibi “-maz, -mez” ekleriyle yapılır (Gabain 1995 : 78). Türkiye Türkçesinde de ek “-maz, -mez” şeklindedir (Ergin 1993 : 278, 279). Metinde ekin ünlü uyumlarına uyduğu görülmektedir.

2.2.1.2. : Geçmiş Zaman Kipi:

2.2.1.2.1. : Görülen Geçmiş Zamanın Olumlusu:

alduk “aldık” - 271

ayıtdı “söyledi” – 251, 802

boldum “oldum” – 235, 249 (...)

boldung “oldun” - 955

buyurdu “buyurdu”- 563, 632

érdim “ulaştım” – 251, 385 (...)

éşütdük “işittik” - 893

kıldı “yaptı, etti” - 131

kirdük “girdik” - 271

koıduğ “koyduk” - 271

költürdüler “götürdüler” - 633

kördüm “gördüm” - 251, 960

sözledi “söyledi” - 937

olduğ “olduk” - 544

oldum “oldum” - 90

yığladı “ağladı” – 570, 682 (...)

(...)

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi Çağataycada görülen geçmiş zaman ekleri “-dı, -di, -du, -dü, -tı -ti, -tu -tü” ekleridir (Eckmann 1988 : 120).

Çağataycada ekin ünlü uyumlarına uyduğu görülür (Eckmann 1988 : 120). Metinde de bu şekildedir. Ancak metinde bazı kelimelerde ekin Eski Anadolu Türkçesinden etkilenecek yuvarlaklaştığı (Timurtaş 1994 : 28 – 40) ve düzlük yuvarlaklık uyumundan çıktığı görülür. Ek, Kıpçak Türkçesinde de Çağataycadaki şekliyle kullanılır (Başkurt 2002 : 218). Ekin Eski Türkçedeki şekli biraz değişiktir. Eski Türkçede görülen geçmiş zamanı anlatmak için “-t” eki kullanılır (Gabain 1995 : 80, 81). Bu ekten sonra kişi ekleri getirilir. Ayrıca kitabelerde geçmeyen ancak Uygurcada bulunan “-yuk, -yük” ekleri de Eski Türkçede görülen geçmiş zamanı ifade etmek için kullanılır (Gabain 1995 : 81). Özbekçede ek, “-di” şekliyle kullanılır, tek şekillidir (Coşkun 2000 : 133).

2.2.1.2.2. : Görülen Geçmiş Zamanın Olumsuzu:

almadı “almadı” - 579
 bolmadıng “olmadın” - 477
 kalmadı “kalmadı” – 235, 292 (...)
 kılmadım “yapmadım” – 251, 961
 körmeding “görmedin” – 994
 sözleşmedi “söylemedi” - 459
 (...)

Çağataycada görülen geçmiş zamanın olumsuzu kip ekinden önce olumsuzluk eki “-ma, -me” nin getirilmesiyle yapılır (Eckmann 1988 : 120). Metinde de buna uygun örneklere sıkça rastlanır. Eski Türkçede olumsuzluk eki olan fiilden fiil olumsuz yapma eki olan “ma, -me” (Gabain 1995 : 77), Özbekçede de çok işlek bir ektir (Coşkun 2000 : 133, 134).

2.2.1.2.3. : Öğrenilen Geçmiş Zamanın Olumlusu:

bolanmış “boyanmış, bulanmış” – 679
 kılmış “yapmış” – 686
 tutmuş “tutmuş” - 599
 yığılmış “birikmiş, toplanmış” –700

Öğrenilen geçmiş zaman, Çağatay Türkçesinde “-mış, -miş” ekiyle yapılır (Eckmann 1988 : 130). Çok yaygın olarak kullanılan bu ek, Eski Türkçede “-mış, -miş” şekillerinin yanı sıra “-maş, -meş” şekillerinde de kullanılır (Gabain 1995 : 81). Bazı yuvarlak ünlülerden sonra seyrek olarak “-muş, -müş” de olabilir (Gabain 1995 : 81). Metinde yuvarlak ünlüyle kullanımlara rastlanmamıştır. Ek Kıpçakçada da aynı şekilde kullanılır. Türkiye Türkçesinde ek ünlü uyumlarına girmiştir. Çağataycada öğrenilen geçmiş zaman kipinin üzerine gelen kişi ekleri de çoğunlukla ekleşmez (Eckmann 1988 : 130). Ancak bu kuralın örneğine metinde rastlanmamıştır. Çağatay Türkçesinde şiirde Azerî Türkçesi şekilleri ile de karşılaşılır (Eckmann 1988 : 130). Metinde buna örnek olarak şu kullanımlar vardır: keltirmişem “getirmişim” – 351, yemişem “yemişim” – 417.

- 2.2.1.2.4. : “-(i)p, -(i)p, -(u)p, -(ü)p” Ekleriyle Oluşmuş Öğrenilen Geç. Z.
 bériptür “vermiştir” – 39
 boluptur “olmuştur” – 251, 702 (...)
 bolıptur “olmuştur” - 882
 kéliptür “gelmiştir” - 774
 (...)

Yukarıdaki örneklerde öğrenilen geçmiş zamanın “-p” eki ile kurulmuş şekilleri görülmektedir. Ekin ünlüsünün yuvarlak şekilleri de vardır. Bu haliyle ek ünlü uyumlarına uymuştur. Çağataycada sıkça kullanılan bir ektir, ekin üstüne gelen kişi zamirleri ekleşmemiştir (Eckmann 1993 : 138). Metinde Kıpçak Türkçesinin etkisiyle (Başkurt 2002 : 218) sıkça kullanılır. Yukarıdaki kelimelerin bir diğer özelliği de ünsüz uyumuna uymalarıdır.

2.2.1.3. : Gelecek Zaman Kipi:

2.2.1.3.1. : “-gay, -ğay, -gey, -key” Ekleriyle Kurulanlar:

Olumlu:

bolgay “olacak” - 505

bolğay “olacak” - 656, 815 (...)
 étkey “edecek” - 161
 körgeymèn “göreceğim” - 907
 kètürgey “getirecek” – 504
 yegey “yiyecek” – 697
 (...)

Çağatay Türkçesinde gelecek zaman çekimi çoğunlukla yukarıda belirttiğimiz eklerle yapılır (Eckmann 1988 : 124). Örneklerde ekin ünsüz uyumuna girdiği görülmektedir. Eski Türkçeden beri çok işlek olarak kullanılan bu ek (Gabain 1995 : 81, 82), Türkiye Türkçesinde düşmüştür (Ergin 1993 : 285 – 288). Bu ek, Kıpçakçada da işlek olarak kullanılır (Başkurt 2002 : 219).

Olumsuz:

bérmegeymen “vermeyeceğim” – 128
 bolmağay “olmayacak” – 237, 573 (...)
 démegeysén “demeyeceksin” - 671
 tuğmağay “doğmayacak” – 240, 713
 (...)

Yukarıdaki örneklerde gelecek zamanın olumsuz şekilleri görülmektedir. Gelecek zaman ekinin üzerine kişi zamirinin ekleşmeden geldiği görülür. Bu durum, Eski Türkçenin Çağatay Türkçesine etkisidir. Gelecek zaman üzerine gelen kişi zamiri Kıpçak Türkçesinde ekleşmemiştir (Başkurt 2002 : 219).

2.2.1.3.2. : “-ğu, -gü” Ekleriyle Kurulanlar:

algusıdur “alacaktır” – 39
 bolğusu “olacağı” – 183, 310 (...)
 éltğüsü “götürecek” - 149
 ıalğusıdur “kalacaktır” – 185, 48
 tartğusıdur “tartacaktır, çekecektir” – 626
 ıalğusıdur “kalacaktır” - 79

(...)

Özbekçede daha çok yazılı eserlerde rastlanan bu şekil (Coşkun 2000 : 144), metinde de yaygın olarak görülür. Eski Türkçede de görülen ek, ihtimal ve amaç bildirir (Gabain 1995 : 56). Ek, Türkiye Türkçesinde fiilden isim yapma eki olarak kullanılır (Ergin 1993 : 179). Çağataycada mutlak gelecek zaman anlamıyla kullanılan ek (Eckmann 1993 : 134, 135), Kıpçak Türkçesinde yaygın değildir. Kıpçak Türkçesinde gelecek zamanda “-ğay, -gey”li şekillerin yanı sıra “-ğa, -ge” ve “-ısar, -iser” şekilleri de kullanılır (Başkurt 2002 : 219).

2.2.1.4. : Şimdiki Zaman Kipi:

bolasèn “oluyorsun, olursun” – 331

dèysen “diyorsun, dersin” – 598

èltedürbiz “götürüyoruz” - 894

èltedürsüz “götürüyorsunuz” – 891

èltetururmen “götürüyorum” – 877

oladur “oluyor” - 398

tartatur “tartıyor, çekiyor” – 439, 700 (...)

tartadurbiz “tartıyoruz, çekiyoruz” – 894

Türkiye Türkçesinde kullanılan “-yor” şimdiki zaman eki sonradan ortaya çıkmıştır (Ergin 1993 : 280). Batı Türkçesi dışında eskiden beri şimdiki zaman eki olarak “-a, -e” görülür (Ergin 1993 : 280). “Eski Anadolu Türkçesinde de bazen “-a, -e” şekliyle karşılaşılır, ancak şimdiki zaman eki “-a, -e” Batı Türkçesinde istek eki olan ve Eski Türkçedeki -ğa, -ge (-ğay, -gey)’den gelen “-a, -e” eki ile karışmış ve daha Eski Anadolu Türkçesindeki iken şimdiki zaman özelliğini kaybetmiştir.” (Ergin 1993 : 280) Çağataycada şimdiki zaman çekiminde “-a, -e” kullanılır (Eckmann 1988 : 136). Kelime kökünün ünlü ile bitmesi durumunda “-a, -e” nin yerini “y” sesi alır. Bugün Özbekçede gelecek zaman anlamı da taşıyan ek (Coşkun 2000 : 140), zarf fiil olan “-a, -e” ekinin “tur-” yardımcı fiiliyle birleşmesinden oluşur (Eckmann 1988 : 136). Bugün Özbekçede şimdiki zaman eki olarak “-yap, -e-yap, -eyatir, -mağde” ekleri kullanılır (Coşkun 2000 : 129 – 133).

2.2.2. : Tasarlama Kipleri:

2.2.2.1. : Gereklilik Kipi:

ķalsa kerek “ķalsa gerek” – 48

ķılsa kerek “ķyapsa gerek” – 48

tahammül kerek “tahammül gerek” - 79

tevekkül kerek “tevekkül gerek” – 79

(...)

Türkiye Türkçesindeki “-malı, -meli” gereklilik kipi sonradan ortaya çıkmıştır (Ergin 1993 : 296). Bu nedenle Eski Türkçede görülmez. Metinde “kerek / kerek” kelimesi gereklilik anlamında kullanılır. Bugün Özbekçede “fiil + iş + iyelik eki + kerek” kalıbında kullanılan bu çekim (Coşkun 2000 : 152), metinde çoğunlukla şart kipinden sonra “kerek / kerek kelimesinin getirilmesiyle ya da bağımsız bir isimden sonra doğrudan “kerek / kerek” kelimesinin getirilmesiyle yapılır.

2.2.2.2. : İstek - Emir Kipi:

2.2.2.2.1: “-ğıl, -gil, -gül, -ğul, -kil” II. Teklik Kişi Ekleriyle Kurulanlar:

ayıtğıl “söyle” - 180

bérgil “ver” – 149, 308

bolğul “ol” - 209

ķılğıl “yap” – 307, 542 (...)

töngül “dön” – 316

yetkil “ulaş” - 750

(...)

“Türk dilinin bütün tarihî aşamalarında kendisini koruyan “-ğıl ve -gil” verimsiz emir eki, en sağlam yapısını Doğu Anadolu ağızlarında ve Azeri lehçesinde: “-gınan ve -ginen” şekillerinde bulmuştur.” (Caferoğlu 1971 : 1) Ek, ikinci teklik kişi ekidir.

Ahmet Caferoğluna göre ekin gelişim şöyledir: “İkinci Şahıs emir eki olan “-ğıl, -gil” eki, Türk dilinin dördüncü devresinde, oldukça ağır basan lehçeler ayrımı üzerine, bazı fonetik değişmelerle: “-ğın, -gin, ğıl; -gil, -ğır, -gir” gibi şekillerini almıştır.” (Caferoğlu 1971 : 2)

Ek, Kıpçakçada “-ğıl, ve -ğın” şekillerindedir (Başkurt 2002 : 217). Metinde bazı örneklerde ek, Batı Türkçesinden etkilenme ve vezin kaygısıyla düşürülmüştür.

bağla “bağla” – 259

çıkar “çıkar” – 276, 444

eyle “et, yap” – 303,431 (...)

(...)

Yukarıdaki örnekler Türkiye Türkçesi kullanımındadır. Kelimelerin “-ğıl, -gil” emir ikinci teklik şeklini alması gerekirken ek düşmüştür. Bugün Özbekçede emir kipi ikinci teklik kişi eksizdir ya da “-gin” ekiyle kurulur (Coşkun 2000 : 146). Ekin Çağatay Türkçesinde “-ğıl, -ğil, -ğın, -ğın” şekillerinde dört kullanımı vardır (Eckmann 1988 : 118).

2.2.2.2.2. : “-ay, -ey, -ayın, -eyin” I. Teklik Kişi Ekleriyle Kurulanlar:

bolay “olayım” – 884, 898 (...)

eyleyin “eyleyeyim” – 670, 764 (...)

élteyin “götüreyim” – 884

kılay “yapayım” – 422, 898

nazm étey “nazmedeyim” – 41

Eski Türkçede özellikle kitabelerde en fazla “-ayın” ve “-ayın, -eyin, -ayn, -eyn” şekillerinde kullanılır: bolayın “olayım (Gabain 1995 : 79). Ünlü ile biten köklerde araya bağlama ünsüzü girer ve ek, “-yin, -yın” şekline dönüşür (Gabain 1995 : 79)

Kıpçak Türkçesinde ek, “-ayım, -eyim, -gayım, -geyim” biçimindedir (Başkurt 2002 : 217) Metinde ek, Eski Türkçedeki şekline yakın olarak yukarıda belirtilen eklerle kullanılır. Ek, Türkiye Türkçesinde “-ayım, -eyim” şeklindedir (Ergin 1993 : 288).

Çağatay Türkçesinde ek, “-(a)y, -(e)y, -(a)yın, -(e)yin, -(a)yım, -(e)yim, -(e)y mèn” şekillerinde istek kipi yerine kullanılır (Eckmann 1988 : 119). Ek, Özbekçede “-(e)y, -(e)yin” şekillerinde emir kipinde kullanılır (Coşkun 2000 : 146).

2.2.2.2.3. : Emir Kipinin Çokluk Şekilleri:

keltürüngüz “getiriniz” – 563

költürüng “götürün” – 764

Eski Türkçede ikinci çokluk kişide “-ınlar” şekliyle kurulan ek (Gabain 1995 : 79), Kıpçakçada “-ng, -ngız, -nguz” ekleriyle kurulur (Başkurt 2002 : 217, 218). Metinde bağlayıcı ünlü düzlük – yuvarlaklık uyumuna girmiştir. Ek, Çağataycada “-ng, -(ı)ng, -(i)ng, -(u)ng, -(ü)ng, -ngız, -(ı)ngız, -(i)ngiz, -(u)nguz, -(ü)ngiz, -(u)nguz, -(ü)ngüz” şekillerinde kullanılır (Eckmann 1988 : 118).

“İkinci çokluk kişi eki Türkçede aslında “-ng” şeklinde idi. Eski Türkçede buna çokluk ifadesini kuvvetlendirici bir belirti olarak “-lar, -ler” eki getirilirdi: barınlar “varınız”. ... Batı Türkçesinde ise bu “-lar, -ler” ‘in yerini öteki kiplerin ikinci kişilerindeki gibi “-z” çokluk belirtisi tutmuş, böylece Eski Anadolu Türkçesinde ikinci kişi emir eki bir yandan “n”, bir yandan “-nuz, -nüz” olarak kullanılmıştır (Ergin 1993 : 290).

2.2.2.3. : Şart Kipi:

2.2.2.3.1. : Şart Kipi I. Teklik Kişi:

bolsam “olsam” – 237, 623 (...)

kılsam “yapsam, etsem” – 50, 417 (...)

koysam “koysam” – 46, 419 (...)

olsam “olsam” – 718

(...)

Metinde şart anlamıyla, istek anlamı iç içe geçmiştir. “-se, sa” eki bazı yerlerde şart, bazı yerlerde de istek anlamında kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesinde istek kipi “-a, -e” dir ancak işlek değildir, istek yerine daha çok emir, gelecek zaman ve şart kipleri kullanılır (Başkurt 2002 : 218). Metinde de bu durum söz konusudur. İstek kipi “-a, -e” işlek değildir, bunun yerine daha çok şart ve emir eki kullanılmıştır. Eski Türkçede ek, “-sar, -ser” şeklindedir (Başkurt 2002 : 104). Türkiye Türkçesinde istek kipi “-a, -e” dir (Ergin 1993 : 293, 294).

2.2.2.3.2. : Şart Kipi II. Teklik Kişi:

bolsang “olsan” – 496, 656 (...)

buyursang “buyursan” – 777

kılsang “yapsan, etsen” – 121, 237 (...)

koysang “koysan” – 533

(...)

Metinde şart kipi ikinci teklik kişi, “-sang, seng” şekillerindedir. Eski Türkçede zamir ekleşmiş değildir: saşınsarsen “düşünsen” (Başkurt 2002 : 104). Kıpçak Türkçesinde de zamir ekleşmiştir (Başkurt 2002 : 218). Çağatay Türkçesinde de zamirin ekleştiği görülür (Eckmann 1988 : 122).

2.2.2.3.3. : Şart Kipi III. Teklik Kişi:

alsa “alsa” – 149, 183 (...)

artsa “artsa” – 420

aytsa “söylese” – 157, 765

bağlasa “bağlasa” – 468

(...)

Metinimde üçüncü teklik kişi eksiz olarak gelir. Eski Türkçede de üçüncü teklik kişi, eksiz olarak kurulur: İnmeser “inmese (Başkurt 2002 : 104). Çağataycada

(Eckmann 1988 : 122), Özbekçede (Coşkun 2000 : 148) ve Kıpçakçada (Başkurt 2002 : 218) da şart kipi üçüncü teklik kişi eksiz gelir.

2.2.2.3.4. : Şart Kipi I. Çokluk Kişi:

kılsağ “yapsağ, etsağ” – 359

Çağatay Türkçesinde şart kipi birinci çokluk şahıs “-k” kişi ekiyle gelir (Eckmann 1988 : 122). Ek, Kıpçak Türkçesinde de Çağatay Türkçesindeki şekliyle kullanılır (Başkurt 2002 : 218). Özbek Türkçesinde de aynı durum söz konusudur, ancak, kipiñ ünlüsü Özbek Türkçesinde tek şekillidir: -se.

2.2.2.3.5. : Şart Kipi II. Çokluk Kişi:

alsangız “alsanız” – 242, 725

kılsangız “yapsanız” – 891, 898

Kıpçak (Başkurt 2002 : 218) ve Çağatay Türkçesinde (Eckmann 1988 : 122), zamirin ekleştigi görülür. Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde ek, örneklerdeki şekliyle kullanılır. Özbek Türkçesinde de zamir ekleşmiştir, ve yukarıdaki şekliyle kullanılır, ancak şart eki kalınlık – incelik uyumunun dışındadır (Coşkun 2000 : 149).

2.2.2.3.6. : Şart Kipi III. Çokluk Kişi:

bolsalar “olsalar” – 895

kılsalar “yapsalar, etseler” – 684, 747 (...)

koysalar “koysalar” – 828

soysalar “soysalar” – 222

yandursalar “yaksalar, yandırsalar” – 223

Çağatay Türkçesinde üçüncü çokluk kişi, şart kipinin üzerine “-lar” ekinin getirilmesiyle yapılır (Eckmann 1988 : 122). Kıpçakçada ve Özbekçede de aynı durum söz konusudur, ancak, şart eki Kıpçakçada kalınlık – incelik uyumuna uyarken (Başkurt 2002 : 218) Özbekçede tek şekillidir (Coşkun 2000 : 149). Türkiye

Türkçesinde ünlü uyumlarına uyan yapı, Çağataycadaki şekliyle kullanılır (Ergin 1993 : 292).

2.3. : Birleşik Kipler:

2.3.1. : Tasarlama Kipleri:

2.3.1.1. : İstek - Şart Kipinin Hikâyesi:

bolsa édi “olsaydı” – 297

olsa édi “olsaydı” – 441

vefa kılsa édi “vefa kılsaydı” – 306

(...)

Çağatay Türkçesinde birleşik zaman kuruluşunda “é(r)-” ek fiili kullanılır (Eckmann 1988 : 123). Yukarıdaki örneklerde şart kipinin üstüne gelen ek fiil görülmektedir. Ancak bu ek fiil, Türkiye Türkçesindeki gibi düşmediği için ya da şekilce de varlığını sürdürdüğü için ekleşmemiştir. Kıpçakçada üçüncü kişilerde ek fiil Türkiye Türkçesindeki gibi düşer ve ekleşir (Başkurt 2002 : 220). Diğer kişilerde “é>i” ye değişir: bolsam idi “olsaydım”, bolsedi “olsaydı” (Başkurt 2002 : 220). Üçüncü teklik kişi, Özbekçede de Çağataycadaki gibi “e-” ek fiiliyle kullanılır, ek fiilde ekleşme görülmez (Coşkun 2000 : 166).

2.3.2. : Bildirme Kipleri:

2.3.2.1. : Geniş Zaman Kipinin Hikâyesi (olumlu):

aytur édi “söyledi” – 157

bérür édi “verirdi” – 157

körer édi “görürdü” – 157

sorar édi “sorardı” - 383

(...)

Çağataycada geniş zaman kipinin hikâyesi yukarıdaki şekilde yapılır. Ek fiil burada da ekleşmemiştir (Eckmann 1988 : 128). Özbekçede ise “e-” ek fiilinin

ekleştigi kullanımların yanı sıra ekleşmediği örnekler de yaygındır (Coşkun 2000 : 154, 155). Kıpçakçada da ek fiil ekleşmemiştir: bilür idi “bilirdi” (Başkurt 2002 : 220). Türkiye Türkçesinde ek fiil hem ekleşmiş şekliyle hem de ekleşmemiş ayrı bir kelime olarak kullanılabilir (Bilgin 2002 : 116).

2.3.2.2. : Geniş Zaman Kipinin Hikâyesi (olumsuz):

bolmas édi “olmazdı” – 297

çalmas édi “kalmazdı” – 306

tégmes édi “değmezdi” – 415

(...)

Metinde geniş zaman kipinin hikayesinde olumsuzluk örneklerdeki gibidir. Aradaki fark sadece olumsuzluk ekinin gelmiş olmasıdır. Çağataycada geniş zamanın olumsuzunu “-mas, -mes” ekleriyle yapılır (Eckmann 1988 : 128). Bugün Özbekçede de olumsuzluk eki bu şekildedir (Coşkun 2000 : 155). Türkiye Türkçesinde ek, Çağataycada ve Özbekçedeki “-mas, -mes” şeklini “-maz, “mez” şekline dönüştürerek eklemiştir (Bilgin 2002 : 376).

Geniş zaman kipinin rivayetine, olumlu ve olumsuz yapıda sadece birer örnekte rastlıyoruz. “kéçermiş ‘geçermiş’ – 36, olmas émiş ‘olmazmış’ – 36”.

Kıpçak Türkçesi etkisiyle Çağataycada görülen “-(i)p, -(i)p” görülen geçmiş zaman kipiyle kurulmuş birleşik zamanlı yapıya sadece bir örnekte rastlıyoruz. “tüşib édi ‘düşmüştü’ – 162”.

2.4. : Kuvvetlendirme:

bolğusıdır “olacaktır” – 731

bolğusıdur “olacaktır” – 880, 880

tındurğusıdır “dindirecektir” – 128

çalğusıdur “kalacaktır” – 79, 267 (...)

Yukarıdaki örneklerde gelecek zaman kipi ekinin üzerine gelen “-dır, -dur” ekleri kelimeye kuvvetlendirme ve ihtimal anlamı katmıştır. Muharrem Ergin’e göre kuvvetlendirme ve ihtimal görevi görür (Ergin 1993 : 312).

2.5. : Birleşik Fiil:

2.5.1. : İsim ve Yardımcı Fiilin Birleşmesiyle Oluşanlar:

merhamet itdi “merhamet etti” – 646

müstemi’ ol “işit, dinle” - 111

nüfur kııl “nefret et” – 426

nazm èt- “nazmetmek, şiir yazmak” – 41,50

sâbit èt- “sabit etmek, kararlaştırmak” – 46, 419

(...)

Çağataycada birleşik fiil yapmada çok defa, bir isim ve “kııl-, èt-, eyle” yardımcı fiiller i kullanılır (Eckmann 1988 : 50). Şu fiiller de Farsçanın taklit edilmesiyle sık sık birleşik fiil yapan fiilermiş gibi kullanılır: çek-, tart-, tap- yè- ... âh çek- “ah çekme” – 748, 778, 905, gam yeme “gam lanma” – 165, 356, sihhet tap- “sağlık bulmak” – 788, 874 (...), şifâ tap- “sağlık bulmak” – 917, 936, cebr ü cefâ tap- “eziyet çekmek” – 52, âh ur- “ah etmek, acı çekmek” – 213, 246 (...), dem ur- “söz etmek” – 125, 149 (...), pâ vu dest ur- 139, 370 (Eckmann 1988 : 50, 51). Eski Türkçede de yaygın olarak kullanılır (Gabain 1995 : 109, 110).

2.5.2. : İki Fiilin Birleşmesiyle Oluşanlar:

èltedürsüz “götürüyorsunuz” – 891

èltetururmen “götürüyorum” - 877

tartadur “çekiyor, tartıyor” – 439, 700 (...)

(...)

Metinde iki fiilin yan yana gelmesiyle oluşan birleşik fiil türüne sıkça rastlanmamıştır. Yukarıdaki örneklerde “tur, dur, dür” yardımcı fiilinin oluşturduğu birleşik fiiller görülmektedir. Türkiye Türkçesindeki gibi farklı fiillerle oluşan geniş

kullanım alanı yoktur. Eski Türkçede de yaygın olarak kullanılır (Gabain 1995 : 87, 88), ancak iki fiil arasına “-a, -e” zarf fiilinden ziyade “-u, -ü” zarf fiilleri girer, “-ı, -i” zarf fiilleri istisna olarak bulunur (Gabain 1995 : 89, 90).

2.6. : Ek Fiil:

2.6.1. : Ek Fiilin Geniş Zamanı:

- âdemdür “insandır” – 576
- bardır “vardır” – 762
- bardurur “vardır” - 539
- bendedürmen “kulum” – 246, 922
- besdür “yeterlidir” – 397, 782
- bësemerdür “meyvesizdir” – 217
- hastadır “hastadır” - 64
- şekerdir “şekerdir” - 217
- kılıkdur “kılıktır” – 278
- rahmet érür “rahmettir” – 54, 233 (...)
- talebgâr érür “isteklidir” – 327
- tevekkül dürür “tevekküldür” - 79
- vaqt turur “vakittir” – 36
- yokdur “yoktur” – 267, 375 (...)
- yok turur “yoktur” – 688, 639
- yoktur “yoktur” – 157, 251
- (...)

Türkiye Türkçesinde Ek fiil, Eski Türkçedeki “-er-” (Gabain 1995 : 87) yardımcı fiilinin ekleşmesinden oluşur (Bilgin 2002 : 385). Yukarıdaki örneklerde “-er-” fiilinin ekleşmemiş durumlarına da rastlıyoruz. Bunun nedeni şiirde vezin kaygısı olabilir. Yukarıdaki örneklerde ek fiil “-tur-” ve “-er-” yardımcı fiilleriyle kurulmuştur. Bu fiil metnin bir çok yerinde “dur, dür” şekline dönüşür. Anlam olarak ihtimalde bildirir. Kullanım Türkiye Türkçesine yakındır. Ekleşen yardımcı fiil kelimeye bitişik yazılır. Ekleşmeyen yardımcı fiil ayrı yazılır. Özbekçede ek fiil

geniş zamanda “-a, -e” şimdiki zaman ekiyle kişi zamirinin birleşmesiyle yapılır, üçüncü kişide “tur-, dur-” yardımcı fiilinin ekleşmiş şekli olan “-dir” eki gelir (Coşkun 2000 : 80).

2.6.2. : Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı:

bar érđi “vardı” – 509, 602 (...)

bar éđi “vardı” – 602, 768, 956 (...)

bolmas éđing “olmazdın” – 357

esir érdim “esir idim” - 385

mendin éđing “bendendin” - 384

sensiz érdim “sensiz idim” – 251, 961(...)

sormas érding “sormazdın” - 382

sultân éđi “sultandı” – 296

tâk érđi “süslü kemer idi” – 596

(...)

Yukarıdaki örneklerde ek fiilin görülen geçmiş zamanının Eski Türkçedeki “-ér-” (Gabain 1995 : 87) yardımcı fiiliyle oluşmuş şekillerini görüyoruz. “-ér-” yardımcı fiili metnin bir çok yerinde kolay söyleme kanununa bağlı olarak “-è-” biçimine dönüşmüştür. Yardımcı fiilin üzerine doğrudan kip eki getirilmiştir. Türkiye Türkçesinde “-i-” ek fiilinin ayrı bir kelime olarak kullanılmasının yanı sıra, ek fiilin düşürüldüğü de görülür (Bilgin 2002 : 117). Sonuç olarak metinde ek fiilin görülen geçmiş zamanında yardımcı fiilin “-è-, -ér-” ekleşmediği görülür.

2.6.3. : Ek Fiilin Şartı:

mor ése “zayıf, küçükse” – 280

tâlib éseng “istersen” – 268, 304 (...)

yok ése “yoksa” - 128

(...)

Bir önceki konuda ifade ettiğimiz hususlar bu örneklerimiz içinde geçerlidir.

2.6.4. : Ek Fiilin Duyulan Geçmiş Zamanı:

- kêçermiş “geçermiş” - 36
- müşkül êmiş “zormuş” – 36
- olmas êmiş “olmazmış” – 36, 453
- (...)

Yukarıdaki üç örneğin birinde (kêçermiş) geniş zaman kipinin üzerine gelen rivayet birleşik zaman ekini, birinde (olmas êmiş) geniş zamanın olumsuz şekline gelmiş rivayet birleşik zaman ekini, diğerinde de ismin üzerine doğrudan gelmiş rivayet birleşik zaman ekini görüyoruz. Esasen iki kipin üst üste gelmesiyle birleşik zaman oluşur (Bilgin 2002 : 392), ancak, ikinci kip eki yani ilk örneğimizdeki “-miş” eki ek fiil ekidir. Ek, ekleşme sonucu bu şekli almıştır. Kelimenin aslı şöyle olmalıydı: kêçer êmiş “geçermiş”. Ancak Batı Türkçesinden etkilenme yoluyla ek fiil şekilce düşmüştür. Ancak anlamca var olduğu açıktır. Diğer örneklerde ek fiil ekleşmemiştir. Günümüzde Özbekçede de ek fiilin ekleşmediği görülür (Coşkun 2000 : 81 – 84).

2.7. : Çekimsiz Fiiller (Eylemsi):

2.7.1. : Sıfat Fiiller:

2.7.1.1. : “-an, -en, -gan, -ğan, -gen, -kan, ған” Ekleriyle Kurulanlar:

- ayıtған “söyleyen” - 34
- başған “basan” – 109
- bilgen “bilen” -
- bolan “olan” - 354
- bolğan “olan” – 34
- dêgen “diyen” - 535
- êren “eren, ulaşan” - 119
- içen “içen” - 343
- içkan “içen” – 28
- kılan “yapan” - 684

kılğan “yapan, eden” – 78
 sıǵğan “sıǵan” – 821
 yegan “yiyen” – 28
 (...)

Eski Türkçede “-ğan, -gen” şeklindeki sıfat fiil eki (Ergin 1993 : 316), Türkiye Türkçesinde “-an, -en” şeklindedir (Ergin 1993 : 316). Türkiye Türkçesi ekin başındaki “g” sesini düşürmüştür. Metinde sınırlı da olsa ekin ünsüz uyumuna uyduğu görülmektedir. Ancak bu sistemli değildir. Muhtemelen Batı Türkçesinden etkilenme yoluyla olmuştur. Ek Çağataycada (Eckmann 1988 : 101) ve Kıpçakçada (Başkurt 2002 : 221), “-ğan, -gen” ekleriyle kullanılır. Bugün Özbekçede duyulan geçmiş zaman eki olarak da kullanılır (Coşkun 2000 : 137).

2.7.1.2. :“-ar, -er, -ur, -ür” Ekleriyle Kurulanlar:

barurğa “varmaya, gitmeye” – 862
 bërürge “vermeye” - 678
 kılurğa “yapmaya” – 783
 kèterige “gitmesine” – 695
 olarga iş “olacak ik” - 146
 öter “geçer” – 119, 149 (...)
 teler “deler” - 112
 tutar “tutar” – 319

Ek, geniş zaman sıfat fiil ekidir. Eski Türkçede genellikle “-ur, -ür” seyrek olarak da “-ar, -er” şekilleriyle kullanılır (Gabain 1995 : 80). Çağataycada Geniş zaman sıfat fiili “-r, -ar, -er, -ur, -ür” ekleriyle yapılır (Eckmann 1988 : 104). Kıpçak Türkçesinde ise “-ir” şekli kullanılır ancak ünlü uyumlarına göre çeşitlilik gösterir (Başkurt 2002 : 221). Özbekçede ek, iki şekilde kullanılır: -r, -er.

Yukarıdaki bazı örneklerde ekin (barurğa, bërürge, kılurğa, kèterige) ekin “-mak, -mek” isim fiil görevinde kullanıldığı görülmektedir. Bu ek metinde isim fiil ile

birlikte kullanılır. Bu nedenle bazı araştırmacılar tarafından sıfat fiiller , fiil ismi olarak nitelendirilir (Eraslan 1993).

2.7.1.3. : “-arga” Ekiyle Kurulanlar:

çıqarga “çıkacak” – 139

olarga “olacak” – 146

Yukarıdaki örneklerde sıfat fiil ekinin üstüne yönelme eki gelerek oluşmuş kelimeleri görüyoruz. Bu metinde çokça kullanılan bir şekil değildir. Ancak metinde sıfat fiil eklerine bazı isim durum ekleri getirilerek zarf fiillerin oluşturulduğu görülür. Özbekçede de yaygın olarak görülen bu şekiller (Coşkun 2000 : 197 – 200) Türkiye Türkçesinde de görülür (Ergin 1993 : 328). Örneklerde bu şekil ile, Türkiye Türkçesindeki gelecek zaman anlamlı “-acak, -ecek” sıfat fiili yapılmıştır.

2.7.1.4. : “-mes” Ekiyle Kurulanlar:

sözlemes öz “söylemez öz” – 414

Bugün Türkiye Türkçesinde “-maz, -mez” olarak kullanılan bu sıfat fiil (Ergin 1993 : 318), Çağatay Türkçesinde “-mas, -mes” şekliyle kullanılır (Eckmann 1988 : 106). Ek, Eski Türkçede “maz, -mez” şeklindedir (Gabain 1995 : 57). Ek, Özbekçede Çağataycadaki şekliyle kullanılır (Coşkun 2000 : 192).

2.7.2. : İsim Fiiller:

2.7.2.1. : “-mağ, -mağ, -meg, -mek,” Ekleriyle Kurulanlar:

kélmekingdin “gelmenden” – 914

qılmaq “yapmak, etmek” – 494, 554 (...)

körmekke “görmeye” – 718

saklamak “saklamak” - 213

sormaqqa “sormaya” - 159

sözlemek “söylemek” – 415

kélmeging “gelmenin” - 246

qılmağingning “yapmanın, etmenin” – 766

tekturmağing “iyileşmenin” – 246

yemekden “yemekten” – 854

(...)

Eski Türkçeden beri yaygın olarak kullanılan ek (Gabain 1995 : 53), Çağataycada olduğu gibi (Eckmann 1988 : 103 – 104), Özbekçede (Coşkun 2000 : 56) de yaygın olarak kullanılır. Ekin sonundaki ünsüz ünlüyle başlayan ek aldığıda yumuşar. Fiillerin isimlerini yapar. Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılır (Ergin 1993 : 175).

2.7.2.2. : “-(u)ş” Ekiyle Kurulanlar:

uruş “vurma, vuruş” – 499, 557

Bugün Özbekçede “-ş, -(i)ş, -(ı)ş” şekillerinde çokça kullanılan bu ek, metinde isim fiil görevinde iki yerde kullanılmıştır. Ekin temel görevi, iş isimleri yapmaktır (Eckmann 1988 : 42). Ek, Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılır (Ergin 1993 : 177).

2.7.3. : Zarf Fiiller:

2.7.3.1. : “-a, -e” Zarf Fiil Ekiyle Kurulanlar:

élte tururmen “gönderiyorum, götürüyorum” - 877

qazgana kör “kazanmaya çalış” – 311

tarta turur “tartar, çeker” - 439

tura qaldı “durup kaldı, şaşakaldı” - 146

(...)

Yukarıdaki örneklerde “-a, -e” zarf fiil eki görülmektedir. Ek, eskiden beri yaygın olarak kullanılan bir ektir (Ergin 1993 : 320, 321). Eski Türkçede daha çok “-u, -ü” şekillerinde kullanılır (Gabain 1995 : 103, 104). Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılır (Ergin 1993 : 320, 321), ancak T.T.’de “tur-” yardımcı fiiliyle görülmez. Çünkü bu fiil düşmüştür.

2.7.3.2. : “-(ı)b, -(i)b, -ban, -(ı)ban, -(i)p, -(u)b, -(u)ban, -(ü)b” Ekleriyle Kur:

- açıban “açıp” – 81
 akturub “akıtıp” – 899
 alıb “alıp” – 564, 899
 aytıb “söyleyip” – 753, 964
 ekip “ekip” - 165
 eyleban “eyleyip” – 251, 699 (...)
 këlüb “gelip” – 123, 217 (...)
 kılıban “kılıp, yapıp” – 427
 koyıban “koyup” – 162
 koyuban “koyup” – 937
 körmeyüb “görmeyip” – 342
 körsetib “gösterip” – 211, 213
 soydurub “soydurup” – 632
 töküb “döküp” – 317
 tüşib “düşüp” – 162
 urıb “vurup” – 526
 yürüban “yürüyüp” – 864, 900
 (...)

Eski Türkçede çok yaygın olarak kullanılan bu zarf fiil (Gabain 1995 : 103, 104), bugün Türkiye Türkçesinde (Ergin 1993 : 322) de yaygın olarak kullanılır. Ekin Eski Türkçede “-p”li şekillerinin yanı sıra “-pan, -pen”li genişlemiş şekilleri de vardır (Gabain 1995 : 103, 104). Eski Türkçede sert ünsüzle “-p” kullanılan bu ek Çağataycada “-p, -ban, -ben” ekleriyle kullanılır (Eckmann 1988 : 113, 114). Metinde çok yaygın kullanımı olan ekin örneklerdeki gibi çeşitli kullanımları da vardır.

2.7.3.3. : “-ğaç, -geç, -keç” Ekleriyle Kurulanlar:

- bolğaç “olunca” – 748
 eşitkeç “işitince” – 854
 kılğaç “yapınca, edince” – 775

kılgeç “yapınca, edince” – 500
 körgeç “görünce” – 529, 743 (...)
 tüşgeç “düşünce” – 562
 (...)

Eski Türkçede “-gınça, -ginçe” ve nadiren “-kınça, -kinçe” ekleriyle kullanılan bu zarf fiil (Gabain 1995 : 87), Kıpçakçada, “-ğanda, -gende, -ğanda, -kende” “-ğansa, -genşe, -ğansa, -kenşe” şekillerinin yanı sıra “-gınça, -ginçe, -kinçe, -kınça, -künçe, -gıça, -giçe, -ğuça, -giçe” şekilleriyle de kullanılır (Başkurt 2002 : 221), (Komisyon Türk Lehçeleri Sözlüğü 1991 :1060). Azeri Türkçesinde ek, baştaki “g” sesi düşerek “-anda, -ende” şekline dönüşür (Komisyon Türk Lehçeleri Sözlüğü 1991 : 1034). Günümüzde Özbekçede “-gençe, -kençe, -kançe” şekillerinde kullanılan ekin (Coşkun 2000 : 197) “-günçe” (Komisyon Türk Lehçeleri Sözlüğü 1991 : 1086) şekli de vardır. Ayrıca Özbekçede Kıpçakçadaki şekil olan “-gende, -kende, -ğanda” şekilleri de yaygın olarak kullanılır (Coşkun 2000 : 198). Türkiye Türkçesinde Eski Türkçedeki şeklin biraz değişimi olan “-ınca, -ince” eki kullanılır (Ergin 1993 : 322).

2.7.3.4. : “-geli” Ekiyle Kurulanlar:

bilgeli “bilmek için” – 165
 keltirgeli “getirmek için” – 790
 kirgeli “girmek için” – 79
 körgeli “görmek için” – 479
 küygeli “yanmak için” – 405

Eski Türkçede “-ğalı, -geli” seyrek olarak da “-ğalı, -keli” şeklinde kullanılan ek (Gabain 1995 : 86), metinde sadece “-geli” şekliyle kullanılır. Ek, kelimeye “-mak için” anlamı katar. Bugün Özbekçede “-geli, -keli, -ğalı” şekillerinde varlığını devam ettiren bu ek (Coşkun 2000 : 195), Kıpçakçada da yaygın olarak kullanılır (Başkurt 2002 : 221). Ek, Türkiye Türkçesinde “-alı, -eli” şekliyle kullanılmış ve “-den beri” anlamı kazanmıştır (Ergin 1993 : 323).

2.7.3.5. : “-alı, -eli” Ekleriyle Kurulanlar:

- aytalı “söylemek için” – 816
- keltireli “getirmek için” - 819
- kılalı “yapmak için, etmek için” – 819

Yukarıdaki örneklerde Batı Türkçesinden etkilenme yoluyla Türkiye Türkçesine benzer kullanımlar görülmektedir. Ancak ekin kelimeye kattığı anlam değişmemiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ekin T.T.’deki anlamı farklıdır.

2.7.3.6. : “-ganda, -gende” Ekleriyle Kurulanlar:

- efgâr eylegende “üzünce, efgarlandırınca” - 868
- sengsâr eylegende “taşlayınca” - 868
- uruş kılganda “yapınca, edince” – 499

Yukarıdaki örneklerde, “-ğaç, -geç” ekinin farklı kullanımları görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi ekin kelimeye kattığı anlam “-ınca” dır (Ergin 1993 : 322). Metinde her iki şekilde kullanılması muhtemelen vezin kaygısı ve Batı Türkçesinden etkilenmenin sonucudur.

2.7.3.7. : “-günçe” Ekiyle Kurulanlar:

- sürgünçe “sürünce” – 273

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Eski Türkçede “-gınça, -ginçe” şeklinde görülen ek metinde “-günçe” şeklinde görülür. Türkiye Türkçesinde ek, “-ınca, -ince” şekline dönüşür (Ergin 1993 : 322). Metinde ekin ünlü uyumlarına uyduğu görülür. Ek, Kıpçakçada, “-gınça, -ginçe, -ınça, -inçe” şekillerinde görülür (Başkurt 2002 : 221).

2.7.3.8. : “-may, -mey” Ekleriyle Kurulanlar:

- kılmay “yapmadan, etmeden” - 917
- kılmaynı “ 41, 627
- turmaynı “ 864, 900

yetmey “ 675

(...)

Eski Türkçede “-matı, -madı, -meti, -medi, -matın, -madın; -metin, -medin” ekleriyle kurulan bu şekil (Gabain 1995 : 87), metinde “-may, “-mey” şekillerinde görülür. Ek, Çağataycada “-may, -mey, -mayın, meyin” şekillerinde görünürken Kıpçakçada sadece “-mayın, -meyin” şekilleri vardır (Başkurt 2002 : 221). Türkiye Türkçesinde “-madan, -meden” şeklinde kullanılan ek (Ergin 1993 : 589), günümüz Özbekçesinde ise “-mey(in)” şeklinde kullanılır (Coşkun 2000 : 196).

2.7.3.9. : “-mayın, -meyin” Ekleriyle Kurulanlar:

kılmayın “yapmadan, etmeden” – 674

2.7.3.10. : “-genine” Ekiyle Kurulanlar:

bergenine “verdiğine” – 362

Yukarıdaki örnekte, “-gen” sıfat fiil ekinin üzerine sırasıyla iyelik eki ve yönelme durum eki gelmiştir. Ek bu haliyle Türkiye Türkçesindeki “-diğine” şekliyle aynıdır. Özbekçede benzer kullanımlar vardır (Coşkun 2000 : 197 – 200).

2.8. : Fiil Çatısı:

2.8.1. : Öznesine Göre Fiil Çatısı:

2.8.1.1. : Etken Fiiller:

bakmış “yanaşmış, durmuş” – 724

bêrdiler “verdiler” – 650, 776

buyurdu “buyurdu, emretti” – 563, 632

kördüm “gördüm” – 251, 960

(...)

“Öznenin eylemde anlatılan işe doğrudan katıldığı eylem şeklidir.” (Bilgin 2002 : 420) Örneklerde özne alabilen fiiller görülmektedir.

2.8.1.2. : Edilgen Fiiller:

- açılrsa “açılrsa” - 523
- bilindi “bilindi” - 966
- bilinür “bilinir” - 575
- kılnur “yapılır, edilir” – 575
- tapılmas “bulunmaz” - 460
- tutundu “tutundu, edindi” - 663
- yarıldı “yarıldı” - 559
- yayılğay “yayılacak” – 583
- (...)

Türkçede edilgenlik ekleri “-l, -n,” ekleridir (Bilgin 2002 : 420). Yukarıdaki örneklerde “-l” ve “-n” ekleriyle yapılmış edilgen fiiller görülmektedir. Eski Türkçede de bu ekler edilgen fiil yapma görevinde kullanılır (Gabain 1995 : 59). Bu ekler Özbekçede de edilgenlik yapma görevinde kullanılır (Coşkun 2000 : 68, 69).

2.8.1.3. : Dönüşlü Fiiler:

- bolanmış “boyanmış, bulanmış” - 679
- ilindi “yakalandı” – 235, 612
- örtenib “yanıp” – 332

Eski Türkçede edilgenlik eki “-n” nin edilgenlik yapma yanında bir de dönüşlü fiil yapma görevi vardır (Gabain 1995 : 59). Türkiye Türkçesinde de durum aynıdır (Bilgin 2002 : 421). Yukarıdaki örneklerde dönüşlü fiiller görülmektedir. Ek Özbekçede de dönüşlülük görevinde kullanılabilir (Coşkun 2000 : 69).

2.8.1.4. : İşteş Fiiller:

- kengeşib “oynaşma, şakalaşma” – 831

uruş “vuruşma” – 499, 557

Metinde işteş fiile sadece iki örnekte rastlıyoruz. Fiilden fiil yapma eki olan “-ş” eki ile bir çok örnek vardır, ancak bu örneklerde birliktelik ya da karşılıklılık anlamı yoktur. Ek, Eski Türkçede de karşılıklılık ve tekrar bildirir (Gabain 1995 : 60). Özbek Türkçesinde (Coşkun 2000 : 70) ve Çağatay Türkçesinde (Eckmann 1988 : 48) yaygın olarak kullanılan ek, Türkiye Türkçesinde de çok yaygındır (Ergin 1993 : 196, 197).

2.8.2. : Nesnesine Göre Fiil Çatısı:

2.8.2.1. : Geçişli Fiiller:

êşitdük “iştittik” – 893
 koyduk “koyduk, bıraktık” – 271
 kördi “gördü” – 130, 154 (...)
 tutmuş “tutmuş” – 599
 (...)

Gerçekleştirmesi bir nesneyi gerektiren fiillere geçişli fiil denir (Bilgin 2002 : 417). Yukarıdaki örnekler geçişli fiillerdir. Bu fiiller yüklem olduklarında nesne alabilirler.

2.8.2.2. : Geçişsiz Fiiller:

bolmuş “olmuş” – 130, 590 (...)
 keldi “geldi” – 162, 266 (...)
 kirdük “girdik” – 271
 yetdiler “ulaştılar” – 270, 865
 (...)

Yukarıdaki örneklerde de geçişsiz fiiller görülmektedir. Bu fiillere nesne getirmek imkansızdır.

2.8.2.3. : Ettirgen Fiiller:

2.8.2.3.1. : Geçişsiz Geçişli Yapılması:

- aqtur- “akıtmak” – 899
- azdur- “azdırmak” – 440
- azgur “azdırmak” - 213
- kaçur- “kaçırmak” – 558
- kêçür- “geçirmek, affetmek” – 32, 972
- kêltir- “getirmek” – 351, 500 (...)
- kêltür- “getirmek” – 363, 563 (...)
- yetür- “ulaştırmak” – 213, 645
- yetkür- “ulaştırmak” – 251, 308 (...)
- yetlet- “ulaştırmak” – 339
- (...)

Eski Türkçede ettirgenlik “-t, tur, tür”, seyrek olarak da “-dur, -dür” ekleriyle yapılır (Gabain 1995 : 60). Yukarıdaki örneklerde de bu eklerle yapılmış fiiller görülmektedir. Ancak Eski Türkçede kullanılan “-gur, -gür, -kur, -kür” ettirgenlik ekine (Gabain 1995 : 59) de metinde “azgur-” örneğinde rastlıyoruz. Eski Türkçenin bir kalıntısı olarak görülen ek, Eski Anadolu Türkçesinden sonra kaybolmuş, fakat “irgür-” örneğinde bir müddet daha yaşamıştır (Ergin 1993 : 203). Bu eklerle geçişli fiilin geçişlilik derecesi arttırılır. Kelimeye yaptırma anlamı katar (Gabain 1995 : 59). Ek Özbekçede işlek olmayan bir ek olarak “-gır, -kir” şekillerinde kullanılır (Coşkun 2000 : 67). “-t, -dir, -tir, -(i)r” ekleri de Özbekçede ettirgenlik eki olarak kullanılır (Coşkun 2000 : 69).

2.8.2.3.2. : Geçişlinin Geçişlilik Derecesinin Arttırılması:

- algur “alan” - 116
- bildür- “bildirmek” – 689
- bitkür- “bitirmek, tamamlamak” – 784
- körset- “göstermek” – 211, 213 (...)
- soydur- “soydurmak, yüzdürmek” – 632

ötker- “geçirmek” – 923

yıgıl- “yığılmak, toplanmak” – 700, 758 (...)

yıbart- “göndertmek” – 774

(...)

Yukarıdaki örneklerde geçişli fiillerin geçişlilik derecelerinin artırılmış şekilleri görülür. Temelde yine ettirgenlik söz konusudur. “algur-” örneğinde de yine, yukarıda belirttiğimiz Eski Türkçede kullanılan ettirgenlik ekine rastlıyoruz. Ekin çağataycada “-ğar, -ger, -kar, -ker, -gur, -kur, -kür” şekilleri vardır (Eckmann 1988 : 47). Yukarıdaki örneklerde bu ekin “-gur, -kür, -ker” şekilleri görülmektedir. Ayrıca “-dur, -dür, -(ı)l, -t” ekleriyle yapılmış ettirgen fiiller de görülmektedir.

3. İsim:

3.1. : İsim Tamlaması:

3.1.1. : Belirtili İsim Tamlaması:

aning işvesi “onun naz ve edası” – 316

aning pendî “onun öğüdü” – 123

felekning işi “dünyanın işi” – 295

hevâning işin “nefsin isteğini” - 105

hicrânnıng belâsı “ayrılığın belası” - 654

munung günâhı “bunun günahı” - 702

pulnung erzendesı “paranın kölesi” - 143

sening vâsılıng “senin kavuşman” – 310

(...)

İleride geniş bir şekilde ele alacağımız ilgi durum ekinin metinde değişik kullanımları vardır. Yukarıdaki örneklerde, ilgi durumunun zamirler haricinde isme”+nıng, +ning, +nung , +nüng” şeklinde eklendiği görülmektedir. Zamirlerde ekin başındaki “n” sesi düşmüştür. Tamlanan ise genel bir kural olarak iyelik ekini alır. Metinde belirtili isim tamlamasında Türkiye Türkçesindeki gibi (Bilgin 2002 :

192), tamlayanla tamlanan arasına başka unsurların girdiği görülür Yukarıdaki örneklerde tamlamaların hem yabancı asıllı kelimelerle hem de Türkçe kelimelerle yapıldığını görüyoruz.

3.1.2. : Belirtisiz İsim Tamlaması:

ël içi “ülkenin içi” – 36, 182

hak yolu “Tanrının yolu” – 285

kişi aşî “insanın yemeği” – 311

yokluk gamı “yokluk gamı” – 36

(...)

Türkçede belirtisiz isim tamlamasında tamlayan eksiz, tamlanan ise iyelik ekiyle kurulur (Bilgin 2002 : 195). Metinde bu tamlamanın Türkçe kelimelerle olduğu kadar, yabancı asıllı kelimelerle de yapıldığı görülür.

3.2. : Farsça Tamlama:

3.2.1. : “ı,i” Şekliyle Kurulanlar :

fıkr-i hâst “kötü düşünce” – 262

genc-i saht “sahte hazine” – 259

hâk-ı lehed “mezar toprağı” – 264, 286

hazz-ı ruh “ruhun hazzı” – 308

mülk-i Süleymân “Süleyman’ın ülkesi” – 260

nâm-ı beg “bey namı” – 311 (Nadiren Türkçe kelimelerle kurulur.)

(...)

Yukarıdaki örneklerde Farsça tamlamanın iki unsur arasına “-ı, -i” ekinin getirilmesiyle yapıldığı görülmektedir. Farsça tamlama, Türkçe tamlama gibi soldan sağa anlamlandırılmaz, anlam son kelimededen başlanarak verilir (Kurt 1997 : 44).

Metinde tamlama eki olan “-ı, -i” nin kalınlık – incelik uyumuna girdiği görülmektedir. Yine örneklerde göze çarpan durum, her iki kelimenin de büyük bir çoğunlukla yabancı asıllı olmasıdır. Metinde çok seyrek olarak Türkçe kelimelerle Farsça tamlama yapılır.

Türkler, İslamı kabul ettikten sonra, Doğu medeniyetinin etkisi altına girmişlerdir. Bunun sonucu olarak da dile, bu dinin yayıldığı ülkelerin dillerinden yani Arapça ve Farsçadan birçok kelime girmiştir. Ancak bununla da kalmamış zaman içinde Türkçe gramer yapıları da bu güçlü akımdan etkilenmiştir. Bu cereyan, bu dönemde Çağataycada da etkili olmuştur(Caferoğlu 1984 : 202, 203). Günümüz Özbekçesindeki Taşkent ağzında Farsçanın kuvvetli etkisini görmekteyiz (Coşkun 2000 : XXVIII, XXIX). Yani bu tamlamalar bugün Özbek Türkçesinde de hakim konumdadır. Ancak Türkiye Türkçesinde, dil devrimiyle Türkçeden temizlenmiştir (İmer 2001 : 136 – 140).

3.2.2. : “yı, yi” Şekliyle Kurulanlar:

bota-yı fakr “fakirlik potası” – 313

çeşme-yi âb-ı hayât “ölümsüzlük suyunun çeşmesi” - 364

hâmi-yi din “dinin koruyucusu” – 44

kazâ-yı ecel “önceden takdir edilmiş ölüm” - 141

nekrâ-yı sâdıq “sadık vezir” – 226

sofi-yi sâf “temiz dindar kişi” – 211

(...)

Ünlü ile biten kelimedenden sonraki Farsça tamlama eki “-ı, -i” şeklinde değil bağlayıcı ünlüyle gelir (Kurt 1997 : 43). Ekin metinde bu şekilde de ünlü uyumlarına uyduğu görülmüştür.

3.2.3. : Farsça Sayılarla Kurulanlar:

bâb-ı çehârum “dördüncü bölüm” - 439

bâb-ı haştum “sekizinci bölüm” -541

bâb-ı heftum “yedinci bölüm” - 486

her du sarây “her iki saray” – 322

(...)

Farsçanın etkisine bir başka örnek olarak yukarıdaki örnekleri gösterebiliriz. Metnin bölüm numaralarında tamamen Farsça sayılar kullanılmıştır. Son örnekteki Farsça sayı ise muhtemelen vezin gereği ya da dönemin hakim anlayışı doğrultusunda kullanılmıştır.

Çalışma metninde, bir yerde “âb-u hayât – 981”, bir yerde de “dünyâ-yu dun - 474” yapılarına rastlanmıştır.

3.3. : Arapça Tamlama:

âkıbetü'l-emr “işin sonu” – 336

ilmü'l-yakîn “diğer âlemle ilgili bilgiler toplayan ilim” – 400

Ruhu'l-emin “Cebrâil” – 239, 400 (...)

(...)

Metinde Farsça tamlamaya göre Arapça tamlama daha az sayıdadır. Tamlama yukarıdaki şekilde kurulur. Metinde Arapça tamlamaların ortak özelliği, Arapça kelimelerle kurulmuş olmasıdır. Her kalıp, kendi aslı unsuruna ihtiyaç duyduğu için bu durum normal olarak değerlendirilebilir.

3.4. : İsmın Durumları:

3.4.1. : Ayrılma Durumu:

cemâlindın “yüzünden” – 595, 797 (...)

ğamdın “gamdan” – 209, 310 (...)

gülfâmđın “gül renkliden” - 481

mundın “bundan” – 852, 878 (...)

özindın “kendinden” – 353, 539 (...)

suyıdın “suyundan” – 590, 661

têvesindın “devesinden” – 645

(...)

Eski Türkçede “+tın, +tin, +dın, +din” ekleriyle kurulan ayrılma durumu (Gabain 1995 : 64), metinde de eski Türkçedeki şekliyle görülür. Ancak, metinde ekin sert ünlülü şekline rastlanmamıştır. Ek, Kıpçakçada genellikle “+dan, +den” şeklindedir, “+dın, +din” şekilleri seyrek görülür (Başkurt 2002 : 215). Ancak, Türkiye Türkçesinde ekin ünlüsü genişleyerek “+dan, +den, +tan, +ten” şekline dönüşür (Bilgin 2002 : 166). Ek, Özbekçede “+den” şeklindedir (Coşkun 2000 : 77). Metinde “+dan +den” şekilleri görülmez. Ancak Şeybâni Han divanında “+dan, +den” şekline de rastlanır (Eckmann 1988 : 67).

3.4.2. : Belirtme Durumu:

3.4.2.1. : “+nı, +ni” Ekleriyle Kurulanlar:

birini “birini” – 319
 dünyânı “dünyayı” – 271, 320 (...)
 düşmannı “düşmanı” – 279
 nêçelerni “nicelerini” – 263
 suvni “suyu” - 352
 suyını “suyunu” - 350
 (...)

Bugün Özbekçede yaygın olarak kullanılan “+ni” belirtme durum eki (Coşkun 2000 : 76), Çağataycada da sıkça kullanılır (Eckmann 1988 : 63). Eski Türkçede yakın zamanda yazılmış metinlerde karşılaşılan ek (Gabain 1995 : 64), çok işlektir. Eski Türkçede belirtme durum eki olarak daha çok “+ğ, +g” ekleri kullanılır (Gabain 1988 : 64). Ek, Çağataycada kalınlık – incelik uyumuna girmiştir (Eckmann 1988 : 63). Ek bu şekliyle Türkiye Türkçesinde kullanılmaz (Bilgin 2002 : 165).

3.4.2.2. : “+ı, +i, +u” Ekleriyle Kurulanlar:

bêgümânı “şüphesiz” - 226
 devleti “devleti, saadeti” – 79, 322 (...)
 sözimi “sözümü” – 36
 yüzümi “yüzümü” – 36, 182

yoksuzu “yoksulu” – 152

Batı Türkçesinin etkisi olarak karşılaştığımız bu ek, metinde yaygın değildir. Metinde ekin özellikle iyelik eklerinden sonra kullanılmış şekillerinin olması, iyelik ekiyle karıştırılma şüphesini ortadan kaldırmaktadır. Türkiye Türkçesinde ek, “+i, +ı, +u, +ü” şekillerinde kullanılır. Özbekçede bu şekil kullanılmaz (Coşkun 2000 : 76).

3.4.2.3. : “+é” Ekiyle Kurulanlar:

cevâné “genci” - 701, 887 (...)
 goşmâlê “yola getirmeyi” - 545, 984
 kemâlê “kemali” – 827
 mecâlê “gücü, kuvveti” – 545
 zamânê “zamanı” – 962, 965 (...)

(...)

Bir önceki bölümde ele aldığımız “+ı,+i,+u” belirtme durum ekinin yukarıdaki örneklerde genişlemiş şekilleri görülmektedir. Ekin istisnasız, uzun ünlülü geniş heceden sonra genişlediği görülür.

3.4.3. : Bulunma Durumu:

bâtında “içde” – 213, 739
 cefâda “cefada, sıkıntıda” – 251, 961
 cehânda “dünyada” – 52, 576 (...)
 közde “gözde” – 275
 küncide “köşesinde” – 259, 804 (...)
 künde “günde” – 273, 608 (...)
 mezellekte “horlukta, zillette” - 33
 sözde “sözde” – 732

(...)

Bugün Özbekçede tek şekilli olarak kullanılan “+de” eki (Coşkun Çağataycada kalınlık – incelik uyumuna girer (Eckmann 1988 : 65). Ek, Eski

Türkçede “+ta, +te, +da, +de” şekillerinde kullanılır. Bu anlamda Türkiye Türkçesi Çağatay Türkçesi ve Özbek Türkçesi Eski Türkçedeki şekli devam ettirir. Ek, Kıpçakçada “+da, +de” şekillerinde kullanılır ve kalınlık – incelik uyumuna girer (Başkurt 2002 : 215).

3.4.4. : İlgili Durumu:

3.4.4.1. : “+ning, +ning, +nung” Ekleriyle Kurulanlar:

- atlıkning işi “atlığının işi” – 173
- çarh-ı felekning işi “dünyanın işi” – 295
- düşmanuning leşkeri “düşmanının askeri” – 558
- felekning cevri “dünyanın sıkıntısı” – 644
- köngülning derdi “gönlünün derdi” – 24, 230 (...)
- yigitning közi “gencin gözü” 235, 612
- munung günâhı “bunu günahı” – 70, 143
- pulnung “paranın” – 143
- (...)

Daha önce isim tamlaması bölümünde de değindiğimiz ilgi durum eki, Çağataycada ünlü uyumlarına girer (Eckmann 1988 : 57). Ek, Eski Türkçede “+ng” şekliyle kullanılır (Gabain 1995 : 63). Bugün Türkiye Türkçesinde ekin başındaki ve sonundaki ünsüzler düşmüştür (Bilgin 2002 : 214). Ek, Kıpçakçada “+ning, +ning” şekillerinde kullanılır (Başkurt 2002 : 215).

3.4.4.2. : “+(i)ng, +(i)ng” Ekleriyle Kurulanlar:

- aning âhiri “onun sonu” – 149
- aning biri “onun biri” – 119
- aning küli “onun kültü” – 129
- aning pendi “onun öğüdü” – 123
- sening nevbeting “senin nöbetin” – 266
- murâdım bir mening “benim isteğim bir tanedir” - 619
- visaling derdi “kavuşmanın derdi” – 654

(...)

Metinde zamirlere eklendiğinde ekin başındaki ünsüz düşer. Sadece “visâling” örneğinde farklı bir durum söz konusudur. Bu kelimedeki zamire eklendiğinde değil, bir önceki hecesi uzun olan yabancı asıllı bir kelimeye eklendiğinde ekin başındaki ünsüz düşmüştür.

3.4.5. : Vasıta Durumu:

3.4.5.1. Eski Türkçedeki Şekliyle Kullanılanlar:

demin “nefesini” - 423
 könglin “gönlünü” - 513
 kılun “kulunu, kölesini” - 224
 leşkerin “askerini” – 79
 rahtın “rahatını” - 493
 râzın “sırrını” – 249, 938
 özin “kendini” – 342, 407 (...)
 üyün “evini” – 843
 (...)

Eski Türkçede vasıta durum eki, “+n, +ın, +in” dir (Gabain 1995 : 64). Çağatay Türkçesinde ekin ünlüsünün yuvarlaklaşmış şekilleriyle de kullanılır (Eckmann 1988 : 73). Çağatay Türkçesinde kalıplaşmış örneklerde nadiren, “+la, +le” ekleri de kullanılır (Eckmann 1988 : 74). Türkiye Türkçesinde “ile” edatı ekleşmiş ve ek “+la, +le” şekline dönüşmüştür (Banguoğlu 2000 : 329).

3.4.5.2. “Edatlarla Kullanılanlar:

gaflet ile .. “gafletle” – 125
 gazab birle “sinirlenerek” - 128
 ... hükmi birlen “hükmü ile” - 568
 işveler kılmak bile “naz yaparak” – 90
 kerâmeti bilen ... “kerameti ile” - 840

lutf ile “lutuf ile” - 32
 Türkiy birle “Türkçe ile” – 50, 54 (...)
 ...yer bilen yeksân... “yerle bir” – 844
 (...)

Günümüzde Özbekçede de yaygın olarak kullanılan bir şekildir (Coşkun 2000 77). Yukarıda “bile, birle, bilen, birlen” edatlarıyla yapılmış örnekler görülmektedir. Kıpçakçada da vasıta halinde bu edatlar kullanılır (Başkurt 2002 : 215).

3.4.6. : Yönelme Durumu:

3.4.6.1. : “+ğa, +ga +ge, +ka, +ke” Ekleriyle Kurulanlar:

âdemiğa “insanoğluna – 278, 334 (...)
 âşıkka “âşığa” - 397
 belâsınğa “belasına – 318
 düşmanunga “düşmanına” - 272
 hikayâtğa “hikâyelere – 304, 337 (...)
 kimge “kime” – 267, 548 (...)
 körmekke “görmeye” - 718
 kuşka “kuşa” - 863
 mence “bana” – 389, 804 (...)
 özünge “kendine” – 260, 279 (...)
 tayakka “dayağa” - 689
 yasaqka “yasağa” - 689
 (...)

Çağatayca işlek eklerin başındaki gırtlak ünsüzü korunur (Eckmann 1988 : 28). Ancak metinde “ğ” sesinin düştüğü örneklerde az değildir. Ek, Eski Türkçede “+ka, +ke” seyrek olarak, “+a, +e” şekillerindedir (Gabain 1995 : 63). Ek, Kıpçakçada “+ka, +ke, +ga, +ge” şekillerindedir. Türkiye Türkçesinde ekin başındaki ünsüz düşer (Bilgin 2002 : 165). Metinde ekin ünlü uyumlarına uyduğu görülür, ancak genel olarak ünsüz uyumuna uymaz.

3.4.6.2. : “+a, +e” Ekleriyle Kurulanlar:

béklere “beylere” – 809, 810

çâreye “çareye” – 75, 924

çeşmeye “çeşmeye” – 269

dilbere “güzele” – 665

feryâdına “feryadına” – 750

nağmeye “nağmeye” – 543

sözüme “sözüme” - 431

zerreye “zerreye” - 357

(...)

Echmann bu konuyla ilgili şöyle der: “İyelik eklerinden sonra: +ğa / +ge, şiirde +ğa / +ge ekinin yanı sıra +a, +e eki, üçüncü şahısta +na, +ne ...” (Eckmann 1988 : 60) Türkiye Türkçesinde görülen “+a, +e” eki (bilgin 2002 : 165), Çağatay Türkçesinde Batı Türkçesinden etkilenme sonucu şiirde görülür. Kıpçakçada iyelik eklerinden sonra “+a, +e, +na, +ne” ekleri görülebilir (Başkurt 2002 : 215). Özbekçede “+a, +e” ekleri kullanılmaz (Coşkun 2000 : 76). Eski Türkçede bu şekil seyrek olarak görülür (Gabain 1995 : 63).

3.4.6.3. : “+na, +ne” Ekleriyle Kurulanlar:

başına “başına” – 300, 322 (...)

dünyâsına “dünyasına” - 149

kaşına “kaşına, huzuruna” – 345, 500 (...)

otına “ateşine, ateşinde” – 322, 355 (...)

sözine “sözüne” - 376

suyına “suyuna” - 367

yolına “yoluna” – 330, 335 (...)

(...)

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Çağataycada bu şekil, üçüncü teklik kişi iyelik ekinden sonra görülür (Eckmann 1988 : 60). Örneklerin hepsi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Kıpçakçada da görülen bu şekil (Başkurt 2002 : 215),

Özbekçede görülmez (Coşkun 2000 : 76). “+na” ekinin başındaki ünsüz zamir “n” si olarak nitelendirilir. Türkiye Türkçesinde üçüncü kişi iyelik ekleri ile isim çekimi ekleri arasına giren zamir “n” si bağlayıcı ünsüz grubuna sokulmuştur (Korkmaz 2003 : 36).

3.4.7. : Yön Gösterme Durumu:

içre “içine” – 79, 264 (...)

3.4.8. : Eşitlik Durumu:

barınça “var olduğu kadar” - 853

neyçe “ney gibi” – 477

özgeçe “başkaca, kendince” – 282, 429 (...)

sençe “sence, sana göre, senin gibi” - 389

Eski Türkçede “+ça, +çe” şeklinde görülen bu ek (Gabain 1995 : 65), Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılır (Ergin 1993 : 229). Kıpçakçada “+ça, +çe” şeklinde görülen ek (Başkurt 2002 : 215), Özbekçede tek şekilli, yani “+çe” dir, ancak Özbekçede eşitlik durumu “+dey, +dek” ekleriyle de karşılanır (Coşkun 2000 : 78). Metinde ünlü uyumlarına da uyan ek, seyrek görülür.

3.5. : İyelik Ekleri:

3.5.1. : I. Teklik Kişi İyelik Eki:

3.5.1.1. : “+ım, +im” Ekleriyle Kurulanlar:

âhım “âhım, feryadım” – 27, 439

bağrım “bağrım” – 27, 90

helâlîm “helâlîm, eşim” – 251, 656 (...)

inim “kardeşim” – 876

râzım “sırrım” – 36, 435

sözüm “sözüm” – 421, 945 (...)

(...)

Eski Türkçede bağlayıcı ünlü olmaksızın “m” şeklinde görülen bu ek (Gabain 1995 : 70), metinde bağlayıcı ünlüyle kullanılmıştır. Kıpçakçada bağlayıcı ünlü düzlük – yuvarlaklık uyumuna girer (Başkurt 2002 : 214). Ek, Özbekçede sadece “+m” ve “+(i)m” şekillerindedir (Coşkun 2000 : 72). Ekin Çağataycada da yuvarlaklaştığı görülür (Eckmann 1988 : 54).

3.5.1.2. : “+(u)m, +(ü)m” Ekleriyle Kurulanlar:

közüm “gözüm” – 263

könglüm “gönlüm” – 384, 523

oğlum “oğlum” – 897

sözüm “sözüm” – 263

vücutum “vücutum” – 398

(...)

Yukarıda açıkladığımız ekin bağlayıcı ünsüzü örneklerde görüldüğü gibi yuvarlaklaşmıştır. Bunda Eski Anadolu Türkçesinin büyük etkisi vardır (Timurtaş 1994 : 33). Ayrıca kelimenin ilk hecesindeki yuvarlak ünlüler, sonraki heceye yuvarlaklaştırıcı etki yapar. Ek, metinde bu nedenle düzlük yuvarlaklık uyumuna girmiştir.

3.5.2. : II. Teklik Kişi İyelik Eki:

3.5.2.1. : “+ng” Ekiyle Kurulanlar:

anang “annenin” – 265, 317

atang “baban” – 265, 317

könglüng “gönlün” – 161, 290

özüng “kendin” – 149,429 (...)

(...)

Eski Türkçede ikinci teklik kişi eki “+ng” dir (Gabain 1995 : 70). Kitabelerde bu ekin yanı sıra “+ğ, ve +g” ekleri de görülür (Gabain 1995 : 70). Örneklerde, sonu ünlüyle biten kelime sonuna eklenen ek görülmektedir. Ek, Kıpçakçada “+ng, +ıng,

+ing, +ung, +üng” şekillerinde kullanılır (Başkurt 2002 : 214). Özbekçede ek, “+ing”, nezaket şeklinde “+ingiz” şeklindedir (Coşkun 2000 : 72). Türkiye Türkçesinde sondaki “g” sesi düşer (Ergin 1993 : 211).

3.5.2.2. : “+(i)ng” Ekiyle Kurulanlar:

- ading “adın” – 159
- düşmaninga “düşmanına” - 558
- fursating “firsatın” – 266, 433
- günahing “günahın” – 301
- vücuting “vücutung” – 80, 81
- (...)

Metinde bu ek, sonu ünsüzle biten kelimenin sonuna eklenir. Ek ünlü uyumlarına uyduğu için ekin ince ya da kalın sıradan oluşunu, kelime kökündeki ünlülerin karakteri belirler. Ancak, ek, bir önceki hecesi kalın olan kelimelere çoğunlukla kalın şekli ile, ince olanlara ise ince şekli gelir. Ek, Kıpçakçada da ünlü uyumlarına girer (Başkurt 2002 : 214). Özbekçede sadece ince şekli ile kullanılır (Coşkun 2000 : 72).

3.5.2.3. : “+(i)ng” Ekiyle Kurulanlar:

- desting “elin” – 277
- diling “gönlün” – 314
- habering “haberın” – 292
- könglingde “gönlünde” - 990
- nediming “dostun” – 299
- özingdin “özünden” – 169, 307
- sözing “sözün” – 478
- (...)

Yukarıdaki örneklerde de ince sıradan kelimelere eklenmiş ikinci teklik kişi iyelik eki görülmektedir.

3.5.2.4. : “+(u)ng” Ekiyle Kurulanlar:

düşmanung “düşmanın” – 272

kolung “elin” – 90

lutfung “lutfun” – 639

vücutung “vücutun” – 430

(...)

Yukarıdaki örneklerde de ekin düzlük – yuvarlaklık uyumuna girmiş yuvarlak şekli görülmektedir. Metinde “düşmanung” kelimesi ikili kullanımdadır.

3.5.2.5. : “+(ü)ng” ekiyle Kurulanlar:

könglüng “gönlün” – 161, 290

nefsüng “nefsin” – 149

özüng “kendin” – 149, 429

sözüng “274, 429

yüzüng “yüzün” – 90

(...)

Yukarıdaki örneklerde de ekin ince dar yuvarlak şekli görülmektedir.

3.5.3. : “+ı, +i, +sı, +si, +u, +ü” III. Teklik Kişi İyelik Eki:

bêlgüsidür “belgesidir” – 401

dünyâsı “dünyası” – 149, 342 (...)

evü “evi” - 844

illeti “hastalığı” – 132

qalbu “kalbi” - 213

kıssası “hikâyesi” – 290, 406 (...)

köngli “gönlü” – 235, 283

yüzi “yüzü” – 452, 516 (...)

zülfü “saçı” - 730

(...)

Eski Türkçede üçüncü çokluk kişi iyelik eki, “+si, +i” şeklindedir (Gabain 1995 : 70). Ekin kalın ünlülü şekillerinin varlığı henüz belirlenmiş değildir (Gabain 1995 : 70). Çağatay Türkçesinde ek, ünlü uyumlarına uyar (Eckmann 1988 : 54). Kelime kökünün ünlü ile bittiği kelimelerde ek “+sı, +si” dir. “+sı, +si” ekinin yuvarlak ünlülü şekilleri yoktur (Eckmann 1988 : 54). Ek, Kıpçakçada da Çağataycadaki şekliyle kullanılır (Başkurt 2002 : 214). Özbekçede ekin sadece ince ünlülü şekilleri kullanılır (Coşkun 2000 : 72). Ek, Türkiye Türkçesinde ünlü uyumlarına girer (Ergin 1993 : 211). Metinde ekin yuvarlaklaşmış şekillerinin de kullanılması ilgi çekicidir. Çünkü bu dönemde Eski Anadolu Türkçesinde ek, “+ı, +i, +sı, +si” şeklinde görülür (Timurtaş 1994 : 65). Bu durum, ünlü benzeşmesiyle açıklanabilir.

3.5.4. : “+mız, +miz, +(ı)mız, +(i)miz, +(ü)miz” I. Çokluk Kişi İyelik

Eki:

aramız “aramız” – 394

dinimiz “dinimiz” – 504

fersudemiz “eskimiş” - 834

mecruhimiz “yaramız” – 836

sözümüz “sözümüz” – 892

sultânımız “sultanımız” – 833

(...)

Eski Türkçede birinci çokluk kişi eki “+mız, +miz, +muz,+müz” şeklinde görülen ek (Gabain 1995 : 70), Çağatay Türkçesinde bağlayıcı ünlüyle kullanılır (Eckmann 1988 : 54). Ek, Özbekçede tek şekillidir, yani “+miz” şeklindedir ve bağlayıcı ünlüyü alır (Coşkun 2000 : 72). Ek Çağataycada ünlü uyumlarına girer (Eckmann 1988 : 54). Kıpçakçada ekin kalın ünlülü şekilleri yoktur (Başkurt 2002 : 214). Türkiye Türkçesinde ise ek geniş bir kullanım alanına sahiptir (Ergin 1993 : 211).

3.5.5. : II. Çokluk Kişi İyelik Eki:

arangız “aranız” – 251, 958

Metinde ikinci çokluk kişi iyelik eki bir yerdegörülür. Ek Özbekçede “+ngiz, +(i)ngiz” şeklindedir (Coşkun 2000 : 72). Kıpçakçada ek, ünlü uyumlarına uyar (Başkurt 2002 : 214). Ek, Eski Türkçede “+nız, +niz, +nızlar” şeklindedir (Gabain 1995 : 70). Türkiye Türkçesinde ek gelişerek “+nız, +niz, +nuz, +nüz” şekillerine dönuştür (Ergin 1993 : 211).

3.6. : Çokluk Eki:

3.6.1. : Türkçe Çokluk Şekli: “+lar, +lar”:

barçalar “hepsi” - 284	erenler “veliler” – 315, 367
başkalar “başkalar” - 966	hastalar “hastalar” - 890
çeşmeler “çeşmeler” – 340	neçeler “niceler” – 263,

(...)

Eski Türkçede çokluk eki, yukarıda örneklerdeki gibi “+lar, +lar” ekidir (Gabain 1995 : 70). Ek, Çağatay Türkçesinde “+ları, +leri” şekillerinde kullanılırken, Özbekçede “+leri” şeklindedir (Komisyon Türk Lehçeleri Sözlüğü 1991: 1077).

3.6.2. : Arapça Çokluk Şekli:

bégât “beyler” – 33
ğazât “gazalar, savaşlar” – 497, 554
hikâyât “hikâyeler” – 304, 337 (...)
kerâmât “kerametler” – 776
mağâmât “makamlar” - 786

(...)

Metinde Arapça çokluk yapma eki olan “-ât” şekli de bolca görölür. Eski Türkçede böyle bir çokluk yapma şekli yoktur (Gabain 1995 : 62, 63). Bu şekil, daha önce de belirttiğimiz gibi Doğu medeniyetinin etkisine girildikten sonra görölmeye başlanmıştır. Yukarıdaki örneklerden en ilgi çekici olanı şüphesiz Türkçe bir kelimenin Arapça çokluk ekiyle çokluk yapılmasıdır: bégât. Bu kelimeyi Eckman da tespit eder (Eckmann 1988 : 53).

3.6.3. : Farsça Çokluk Şekli:

- devrân “devirler” – 424
 hazârân “binler, binlerce” – 561
 yârân “dostlar, sevgililer” – 493
 (...)

Farsça çokluk yapma eki olan “ân” ekine metinde çokça rastlıyoruz. Ekin geldiği kelimeler genellikle Farsça kelimelerdir. Bu şekil Eski Türkçede görülmez, ancak lehçelerde özellikle Özbekçede, Taşkent ağzında sıkça kullanılır.

4. Nispet Eki:

- âlemiy “dünyayla ilgili” – 213
 câvidâniy “ebedilikle ilgili” – 530, 801
 cemâliy “yüz güzelliğiyle ilgili” – 74
 ma’aniy “mana ile ilgili” – 230, 978 (...)
 (...)

Nispet eki de Arapça ve Farsça kelimelere eklenir (Korkmaz 2003 : 158). Nispet “i” si olarak bilinen ek, metinde “iy” şeklinde “y” sesi ile seslendirilir, yazılır. Ekin aslı “î” dir. Ancak Türkçeleştirme sonucu bu ses “y” sesi ile birlikte gösterilir. Türkiye Türkçesinde “î” şeklinin yanı sıra Fransızca “+sal” eki de kullanılır (Korkmaz 2003 : 158).

5. Soru Eki:

- Diyanet bu mudur “bu dine uygun mudur” - 622
 bar mu éken dünyâda bir ehl-i râz “dünyada bir ehl-i raz eken
 var mıdır? - 436
 ... bir hâtunga ikki ér bolur mu? “bir kadına iki erkek olur mu” - 658

Eski Türkçede sadece yuvarlak ünlülü “mu” şeklinde görülen soru eki (Gabain 1995 : 106), ismin soru şeklini yapan bir işletme ekidir. Yukarıdaki örneklerde de soru ekinin sadece yuvarlak kullanımları görülmektedir. Çağatayca bu konuda Eski Türkçedeki şekli devam ettirir. Özbekçede ek, tek şekillidir ve kelimeye bitişik yazılır (Coşkun 1988 : 79). Türkiye Türkçesinde ünlü uyumlarına uyar ve Özbekçeden farklı olarak ayrı yazılır (Bilgin 2002 : 172).

6. Sıfat:

6.1. : Sıfat Tamlaması:

- bir kişi “bir kişi” – 274
- bu devr-i dun “bu alçak devir” – 286
- buzuk dünyâ “bozuk dünya” – 259
- her kişi “her insan” – 79, 143 (...)
- kaygılı köngül “kaygılı gönül” - 290
- köp kişi “çok insan” – 282
- muhabbet köyi “sevgi köyü” – 24
- (...)

Eski Türkçede isimle sıfat arasında şekilce bir fark yoktur (Gabain 1995 : 101). Bu tamlama çeşidine Eski Türkçede de sıkça rastlanır (Gabain 1995 : 101). Çağatay Türkçesinde ise sıfatlar bölümlere ayrılır (Eckmann 1988 : 74 – 81). Örneklerde bir sıfatla ismin oluşturduğu sıfat tamlaması görülmektedir. Özbekçede de yaygın olarak görülen bu tamlama çeşidi (Coşkun 2000 : 237), Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılır (Bilgin 2002 : 238).

6.2. : Sıfat Çeşitleri:

6.2.1. : Belirtme Sıfatları:

6.2.1.1. : İşaret Sıfatı:

- bu cehân “bu dünya” – 267

bu sözüm “bu sözüm” – 48
 uşbu hikâyât “işte bu hikâyeler” – 111, 268 (...)
 uşbu sözüm “işte bu sözüm” – 261
 (...)

Belirtme sıfatları Çağataycada sıklıkla kullanılır (Eckmann 1988 : 74 – 81). Metinde “bu” kelimesi Eski Türkçedeki şekliyle geçer: “bu, bo” (Başkurt 2002 : 102). Metinde ek alarak zamirleşmiş biçimlere (mu) de rastlanır. Özbekçede “bu, şu” şekillerinde Eski Türkçedeki şekiller kullanılır (Coşkun 2000 : 86). Kıpçak Türkçesi de “bu, şu” şeklini kullanır, ancak ek alarak zamirleşen kelimelerde “munda, mundın” şeklinde “b” ünsüzü “m” ünsüzüne dönüşür (Başkurt 2002 : 216).

6.2.1.2. : Sayı Sıfatı:

bir tasuv: “biraz, bir parça” – 36, 183
 bir yetim “bir yetim” – 149
 hâzârân rahmet “binlerce rahmet” – 54
 ikki kün “iki gün” – 608, 784
 ikinci “ikinci” - 697
 ming direm “bin direm” – 36, 183 (...)
 (...)

Eski Türkçede sayı sıfatına da çokça rastlanır (Gabain 1995 : 101). Bir isimle kullanıldıklarında sıfat olurlar. Tek başlarına isimdirler. Metinde “bir” kelimesi belgisiz sıfat olarak da kullanılır. Türkiye Türkçesinde de durum aynıdır (Ergin 1993 : 241, 242). Sayılarda ikizleşmenin çok olduğu günümüz Özbekçesinde olduğu gibi (Coşkun 2000 : 29), yukarıdaki “iki, ikki” sayısında da ikizleşmeye rastlanır. Esasen Çağataycada da ikizleşme vardır (Eckmann 1988 : 76), ancak metinde seyrek görülür.

6.2.1.3. : Belirsizlik Sıfatı:

bir hâcege “bir hocaya” – 242, 725
 cümle cehân “bütün dünya” – 39, 41

her kişi “her insan” – 188, 321 (...)
 neçe kün “birkaç gün” – 433, 562 (...)
 (...)

Belirsizlik sıfatları Eski Türkçede de görülür (Başkurt 2002 : 102). Metinde belirsizlik sıfatları ismi belirsizlik yönünden niteler. Türkçe belirsizlik sıfatlarının yanı sıra, yukarıda örneklerde görüldüğü gibi yabancı asıllı kelimeler de belirsizlik sıfatı olarak kullanılabilir (Eckmann 1988 : 78).

6.2.2. : Nitelik Sıfatı:

kêçer dünyâ “geçici dünya” – 281
 kıızıl yüz “kıızıl yüz” – 36, 183
 köp merhamet “çok acıma” -646
 yahşi ad “güzel isim” – 52, 974 (...)
 yaman köz “kötü göz” –681
 (...)

İsmi nitelik yönünden belirleyen sıfatlardır. Eski Türkçede de yaygın olarak kullanılır (Gabain 1995 : 102). Özbekçede yaygın olarak kullanılan bu sıfat türü (Coşkun 2000 : 85), metinde de yaygın olarak kullanılır.

6.2.3. : Aitlik Eki:

burunğı hâce “önceki hoca” – 130
 burunķı yahşi “önceki güzeller” –490
 értegiler “öncekiler” – 290
 könglideki ğussa “gönlündeki keder” – 896
 (...)

Eski Türkçede isimden sıfat yapan ek “+ki” seyrek olarak da “+ķı” dır (Gabain 1995 : 47). Özbekçede bu ek “+gi, +ki” şekillerinde kullanılır (Coşkun 2000 : 35). Çağataycada “+ġı, +ķı, +ki” ekleriyle kullanılan ek, ünlü uyumlarına da uyar

(Eckmann 1988 : 16). Türkiye Türkçesinde, yazı dilinde sadece “+ki” şeklinde kullanılır (Ergin 1993 : 152 - 154).

6.3. : Sıfatların İsimleşmesi:

bekeseler “kimsesizler” – 647

kiçikler “küçükler” – 550

miskinler “miskinler, düşkünler” – 894

özgeler “başkaları” – 248, 938

şikesteler “kırıklar, kırılmışlar” – 890

(...)

6.4. : Karşılaştırma:

yaşşırak “daha güzel, daha iyi” – 394

Tarihi Türk yazı dillerinde “+rak” eki karşılaştırma görevinde kullanılır (Korkmaz 2003 : 141). Özbekçede “+rak” ekiyle yaygın olarak kullanılan şekil (Coşkun 2000 : 90), Eski Anadolu Türkçesinde “+rak, +rek” şekillerinde kullanılır (Timurtaş 1994 : 90). Türkiye Türkçesinde bu ek, kalıplaşmış “ufa-rak, küçü-rek, aşağı-rak” gibi birkaç örnekte daha çok benzerlik, gibilik anlamlarında kullanılır (Ergin 1993 : 163).

7. Sayılar:

altmış “altmış” - 24

bir “bir” – 207, 211 (...)

birav “birimiz, birer” – 531, 531 (...)

hazarân “binlerce” – 233,561(...) şiirde kullanılır.

ikav “ikimiz, ikisi” - 864

ikinci “ikinci” - 697

ikki “iki” – 190, 237 (...)

ikkav “ikimiz” - 964

ming “bin” -

sekiz “sekiz” - 24

on “on” – 119, 183 (...)
 tümen “sayısız” - 905
 üç “üç” – 274, 698 (...)
 yüz “yüz” – 592, 594 (...)

Metinde tespit edilen sayılar yukarıda belirtilmiştir. Bu sayıların büyük bir kısmı bugün Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır (Ergin 1993 : 237). Eski Türkçede sayılar şunlardır: “bir, eki, üç, dört, biş, altı, yiti, sekiz, tokuz, on, yigirmi, otuz, kırk, elig, altmış, yitmiş, sekiz on, tokuz on, yüz, ming, bing, bir tümen (10.000), dört tümen (40.000), on tümen (100.000) (Başkurt 2002 : 102). Çağataycada sayılar, çoğunlukla Eski Türkçedeki şekilleriyle kullanılır (Eckmann 1988 : 76). Ancak Eski Türkçede büyük sayılar, küçük sayıları ön tarafa getirmek suretiyle yapılır (Başkurt 2002 : 102). Eski Türkçede sıra sayıları iki sayısına “inti” ve birinci demek için “tınkı < taki” eki getirilerek, diğer sayılar da “+nç, +ınç, +inç, +unç, +ünç” ekleri getirilerek yapılırken (Gabain 1995 : 74, 75), Çağataycada “+(ı / u)nçı, +(i / ü)nçi veya +lançı, +lençi” ekleri getirilerek yapılır (Eckmann 1988 : 79). Türkiye Türkçesinde “+ıncı, +inci, +uncu, +üncü” ekleriyle yapılır (Ergin 1993 : 238). Özbekçede ek, “+(i)nçi” şeklindedir (Coşkun 2000 : 87). Kıpçakçada ek, “+inçi, +ünçü” şeklinde kullanılır.

Çağataycada topluluk sayılarında “+av” eki kullanılır (Eckmann 1988 : 80). Özbekçede “+ele, +leb” ekleriyle topluluk sayıları yapılır (Coşkun 2000 : 88). Ayrıca “+av, +avlan” ekleri ile de beraberlik ifadesi ortaya konur (Komisyon Türk Lehçeleri Sözlüğü 1991 : 1075).

biri “biri” – 391, 506 (...)	biridin “birinden” – 391
birige “birine” – 555, 965	birine “birine” – 119
biringe “birine” – 605, 742 (...)	birini “birini” – 319
birining “birinin” – 282	biravni, “birimizi” – 700
üçde “üçte” - 24	

Sayılar isim olarak kullanıldıklarında iyelik ve durum eklerini alırlar (Eckmann 1988 : 77).

8. Zamirler:

8.1. : Bağlama Zamirleri:

8.1.1. : kim:

Bêg ü bêgât hêç kim aytmas sözin. “Bey ve beyler hiç kimse, sözünü söylemez.” – 33,

Ol kim êrür pâdşâh-ı tâcbâhş. “ O, kensine tac verilen padişahtır.” – 39

(...)

Eski Türkçede “kim” bağlama zamiri bulunur (Gabain 1995 : 73). Görevi kelime ya da kelime grubunu kendisinden sonra gelen açıklayıcıya bağlamaktır (Korkmaz 2003 : 35). “ki” zamiri, Farsçadan alınma bir unsurdur (Eckmann 1988 : 88). Özbekçede “ki, kim” şekillerinde bağlı cümle oluşturur (Coşkun 2000 : 248). Türkiye Türkçesinde “ki” şekliyle tek şekilli olarak kullanılır (Ergin 1993 : 265).

8.1.2. : ki:

Ayb kılib aytma ki hasta durur. “Ayıp edip söyleme, çünkü o hastadır.” - 64

Layık êmestür ki benimtek fakîr “benim gibi fakire uygun değildir.” - 36

(...)

Metinde “kim” zamiriyle bağlanmış yapıların yanında “ki” ile bağlanmış yapılar da vardır. Türkiye Türkçesine yakın olan bu kuruluş, metinde muhtemelen Batı Türkçesinden etkilenme sonucu görülür.

8.2. : Belirsizlik Zamirleri:

başka “başka” – 555, 966

falân “falan” - 873
 her “her” – 414, 416 (...)
 hêç “hiç” – 354, 390 (...)
 kimse “kimse” – 989
 nimedin “bir şeyden” – 122
 (...)

Belirsizlik zamirleri Eski Türkçeden beri yaygın olarak kullanılır (Gabain 1995 : 73). Metinde yabancı asıllı kelimelerle kurulabildiği gibi Türkçe kelimelerle de kurulabilir. Kıpçakça (Başkurt 2002 : 216) ve Özbekçede de yaygın olarak görülen bu zamir türü (Coşkun 2000 : 98 – 104), Çağataycada da yaygın olarak kullanılır (Eckmann 1988 : 87, 88).

8.3. : İşaret Zamirleri:

bu “bu” – 642, 647 (...)	bu “bu” - 270, 818
mu “bu” – 80, 686 (...)	mu “bu” – 834, 852 (...)
bular “bunlar” – 871, 994	uşbu “işte bu” – 620, 693 (...)
ol “o” – 337, 377 (...)	oşal “işte o” – 226, 246 (...)
u “o” – 115	oşul “işte o” – 617, 668 (...)
alar “onlar” – 266, 291 (...)	allar “onlar” - 821

İşaret zamirleri yukarıda örneklerdeki gibidir. Eski Türkçede ve Özbekçede bu zamirlerin sadece “b”li şekilleri varken (Başkurt 2002 : 102), Kıpçakçada “b”li şekillerin yanı sıra “m”li şekiller de görülür (Başkurt 2002 : 216). Metinde Batı Türkçesi etkisiyle “b”li şekiller de görülür. Metinde bu zamirlerin isim işletme eklerini aldığı görülür.

8.4. : Kişi Zamirleri:

ben “ben” – 162, 739	
men “ben” – 740, 824 (...)	ol “o” – 268, 304 (...)
mên “ben” – 387, 670 (...)	an “o” - 128, 129
sen “sen” – 431, 586 (...)	ul “o” – 375, 398 (...)

sèn “sen” – 365, 408 (...)	biz “biz” – 777, 800 (...)
siz “siz” – 761, 824 (...)	alar “onlar” – 266, 291 (...)
olar “onlar” – 674	allar “onlar - 821

Metinde birinci teklik kişinin “men” ve “ben” şeklinde olduğu görülür. “m”li şekiller Özbekçe ve Kıpçakçada kullanılır (Başkurt 2002 : 216, 381). Eski Türkçede bunların hepsi “b”li şekildedir (Gabain 1995 : 66, 67). Türkiye Türkçesi “b”li şekilleri devam ettirmiştir (Ergin 1993 : 251). Metinde Batı Türkçesinden etkilenme yoluyla “b”li şekillere de rastlanır. Örneklerde “men, mén, sen, sèn” zamirlerinin ikili kullanımda olduğu görülür.

8.5. : Soru Zamirleri:

kim “kim” – 280, 291 (...)	kimüŋg “kimin” – 224, 583
nè “ne” – 570, 656 (...)	ne “ne” – 371, 430 (...)
nège “neye” - 211	nètüb “ne yapıp, nasıl” - 454
(...)	

Eski Türkçede de yaygın olarak kullanılan bu zamirler (Başkurt 2002 : 102, 103), Çağataycada (Eckmann 1988 : 86) ve Kıpçakçada (Başkurt 2002 : 216) da yaygın olarak kullanılır. Günümüzde Özbekçede bu zamirler, Çağataycadaki şekilleriyle kullanım bulur (Coşkun 2000 : 96 – 98).

8.6. : Zamir “n”si:

8.6.1. : Zamir “n”sinin Bulunduğu Örnekler:

8.6.1.1. : İyelik Eki ve Ayrılma Durum Eki Arasında:

âlemindin “dünyasından” – 226
aslındin “aşlından” – 217
demindin “nefesindin” – 860, 861 (...)
mundin “bundan” – 834, 852 (...)
nesimindin “nefesinden, rüzgarından” – 797

tèvesindin “devesinden” – 645

(...)

Araştırmacıların üzerinde uzlaşma sağlayamadığı bir konudur. Üçüncü kişi ekinin çekimleriyle bilikte durum kavramı ifade eden görevli dil elemanı almış isim tamlamalarında ortaya çıkar (TDK 1999 : 403). Zeynep Korkmaz “n” ünsüzü için “zamir n” si terimini kullanır (TDK 1999 : 403 – 413). Vecihe Hatipoğlu “adıl n’si terimini kullanır (TDK 1999 : 403 – 413). Muharrem Ergin ise bu ünsüz için hem “pronominal n”, hem zamir ne’si, hem de “yardımcı ünsüz n” terimlerini kullanmaktadır (TDK 1999 : 403 – 413). Talat Tekin, “Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine” başlıklı makalesinde “n” ünsüzünün Türkçenin III. Kişi iyelik ekinin bir parçası olduğunu belirtir (TDK 1999 : 403 – 413). “Arkaik iyelik üçüncü şahıs eki n’ nin belirtili nesne, yükleme hali ekleriyle brlikte oldukça fazla kullanımı sebebiyle Türkçenin tarihi seyri içinde bu ekle zaman zaman birleştiği, $(+(n)_1 < /+n+//+1 /)$, işaret zamirlerinin dönüşlülük zamirlerinin ve iyesi III. Şahıslarda farklı nesnelere nesne hali eki olarak kullanımına daha fazla Doğu Türkçesinde rastlanmaktadır. Batı Türkçesinde ise, ekin bu şekilde kullanımı Azerbaycan sahasında yaygındır.” (TDK 1999 : 410) Çağatay Türkçesinde zamir “n” si genellikle bulunmaz (Karasoy 1998 : 53), ancak, metinde gerek Batı Türkçesinin etkisiyle gerekse de vezin gereği, bolca zamir “n” si kullanılmıştır. Ancak Çağataycada iyelik üçüncü teklik kişi ve yönelme durum eki arasına gelmiş şekiller zamir “n” si olarak değil, “+na, +ne” yönelme durum eki olarak kabul edilmektedir (Eckmann 1988 : 60).

8.6.1.2. : İyelik Eki ve Bulunma Durum Eki Arasında:

ayında “ayında –24, 675

bağrında “denizinde” – 50

başında “başında” - 700

içinde “içinde” – 359, 498 (...)

işinde “işinde” – 320

kemâlinde “kemalinde” – 46, 418

(...)

Yukarıdaki örneklerde de zamir “n” sinin bulunma durum eki üzerine gelmiş şekilleri görülmektedir.

8.6.1.3. : Zamirlerde:

bunda “bunda” – 270, 818
 munda “bunda” – 80, 696 (...)
 (...)

Yukarıda zamirler üzerine gelmiş zamir “n” si açıkça görülmektedir.

8.6.2. : Zamir “n”sinin Bulunmadığı Örnekler:

âhiride “sonunda” – 149, 271
 küncide “köşesinde” – 259, 804 (...)
 ümidige “ümidine” – 311
 yolıda “yolunda” – 285, 365 (...)
 (...)

Çağataycada genel olarak zamir “n” si bulunmaz (Karasoy 1998 : 53). Metinde bu ekin bulunmadığı örnekler de az değildir. Yukarıda bu ekin bulunmadığı örnekler görülmektedir.

9. Zarf:

9.1. : Yer – Yön Zarfları:

anda “orada” – 41, 130 (...)
 andın “oradan” – 152, 222 (...)
 ast “alt” - 39
 beri “beri, bura” – 286
 içre “içinde, içine” – 264, 313 (...)
 munda “burada” – 80, 81 (...)
 mundın “buradan” – 834, 852 (...)
 (...)

Hak-ı lehed içre yatur “Mezarda yatar.” – 264

Çalsa cenâh içre aning şühreti “Kalsa ahirette onun şöhreti” -
420

Kim ki tapar meclis-i has içre rah “Kim has, seçkin bir toplum
içinde yer edinirse” – 484

Yeli öng kèldi “Rüzgarı önünden geldi.” – 736

(...)

Yukarıda, öncelikle metinde yer – yön zarfı olarak kullanılabilen kelimeler sıralanmış sonra da bunlarla ilgili örnek cümleler verilmiştir. Çağataycada zarfların başlıca görevi, fiilleri, sıfatları ve diğer zarfları nitelemektir (Eckmann 1988 : 88). Bir çok Arapça ve Farsça kelime de zarf olarak kullanılabilir (Eckmann 1988 : 88). Metinde de bir çok Arapça ve Farsça kelimenin zarf olarak kullanıldığı görülür. Ancak yukarıdaki zarfların bir kısmı Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür.

9.2. : Zaman Zarfları:

burun “önce” –

burunķı “önceki” – 50, 490

erte “erte, sonraki” – 154, 169

èmdi “şimdi” – 266, 277 (...)

èndi “801

èrte “erte, sonraki” – 216, 499 (...)

hemişe “her zaman” – 244, 417 (...)

keç “geç” - 154

keçe “gece” - 780

kèç “geç – 331

kèçe “gece” – 205, 211 (...)

kèçke “geçe” – 493

kün “gün” – 139, 146 (...)

song “sonra” – 119, 169

tang “tan, sabah” – 139, 146

tün “gece” – 512, 611 (...)

(...)

... bar édi vaqtè helâlim. “... bir zamanlar benim bir eşim vardı.” – 251

haşr küni âşıkça yokdur hisâb “mahşer gününde aşığa hesap sorulmayacaktır.” – 397

Hemişe êlde bolsa izz ü ikbâl “Her zaman ÷lkede seçkinlik bahtlılık olsun.” 244

Vaqtè men efgâr boldum “bir zamanlar ben kederlendim.” – 249

(...)

Yukarıdaki örneklerde de zaman zarfları gör÷lmektedir. Zaman zarflarının görevi fiili zaman yönünden nitelendirmek, belirtmektir. Eski Türkçede yaygın olan bu zarflar (Gabain 1995 : 87), Türkiye Türkçesinde de çok yaygındır (Ergin 1993 : 247). Ancak yukarıdaki zarfların bir kısmı Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür: êmdi, êndi, burun, burunķı ... Yukarıdaki zarflar bugün Özbekçede yaygın olarak kullanılmaktadır (Coşkun 2000 : 115 – 119).

9.3. : Durum Zarfları:

ferâgat otur “sıkıntısızca, rahatça otur” - 293

inâyet bolur “iyilik olur” – 183

ķızıl ķılsa “kırmızı yapsa, kanını akıtsa” – 183

medhuş bolğul “dehşete düş, şaşır” – 209

yaşşi kèçür “güzel geçir” – 165

(...)

Metinde durum zarfları sıkça kullanılır. Özbekçede (Coşkun 2000 : 106 – 115) ve Çağataycada (Eckmann 1988 : 89), sıkça kullanılan bu zarflar, fiili nitelik yönünden nitelendirir. Yukarıdaki örneklerde Türkçe zarfların yanında yabancı asıllı kelimlerle yapılmış zarflar da gör÷lmektedir.

9.4. : Azlık – Çokluk Zarfları:

barça “hepsi” – 107, 119 (...)

bese “çok” – 123, 129 (...)

bese “çok” – 79, 815 (...)

besi “çok” – 814, 860

bile , bilen, birle, birlen “ile” – (600,711) (...), (840, 844),
(691,

728) (...), (568)

bisyâr “çok” – 570, 571 (...)

köb “çok” – 646, 762 (...)

köp “çok” – 112, 129 (...)

yaman “581, 970 (...)

(...)

... bese köp kıldı te’hir “...çok geciktirdi.” – 246, 919

Çerigin yıgđı bēhadd ü nihâyet “Çok sayıdaki askerini topladı.”

- 555

... köp endēşe kıldı “...çok endişelendi.” – 908

... köp yıgladı “...çok ağladı” – 856

(...)

Fiili miktar yönünden nitelendiren bu zarflar, Çağayacada (Eckmann 1988 : 89), Türkiye Türkçesinde (Ergin 1993 : 248, 249) ve Özbekçede (Coşkun 2000 : 122 – 124), yaygın olarak kullanılır. Ancak yukarıdaki zarfların pek çoğu bugün Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür.

9.5. : Soru Zarfı:

Bu nē zebâ nâzenindür? “Bu nasıl inceliktir, naziklidir.” – 239

Bu nē cud u esâs u himmet érür? “Bu nasıl bir cömertlik ve çalışmadır?” 233

Nēge tülki gibi kuyruk salursên? “Niçin tilki gibi kuyruk

bırakıyorsun” - 211

Devâ nêdür belâ-yı derd ü gamga? “Dert ve gam belasının ilacı

nedir? – 235

Nevçün aytmas kişi haq sözi râst? “İnsan niçin doğru sözü söylemez?” - 262

(...)

Çağataycada (Başkurt 2002 : 196), Özbekçede (Coşkun 2000 : 119 – 121) ve Kıpçakçada (Başkurt 2002 : 216) yaygın olarak kullanılan bu zamir, Eski Türkçede de yaygındır (Başkurt 2002 : 102). Yukarıda fiili soru yönünden niteleyen zarflar görülmektedir. Bu cümleler genellikle “nê” soru kelimesinin etrafında kurulan diğer soru kelimeleriyle oluşmuştur. Yukarıdaki örnekler Türkiye Türkçesine yakın kullanımlardır. Bu durum Çağatay Türkçesiyle Batı Türkçesinin birleşme eğiliminde olduğunu gösterir.

10. Bağlaçlar:

10.1. : Kelimleri ve Yardımcı Cümleleri Bağlayanlar:

10.1.1. : “u, ü” Bağlacıyla Kurulanlar:

derd ü belâ “dert ve belâ” – 79, 298 (...)

naql u rivâyâtga “ nakil ve rivayete” – 268, 304 (...)

sıdķ u niyâzing “doğruluk ve duan” – 313, 938

(...)

Türkçeye Farsçadan giren bir bağlaçtır (Devellioğlu 1997 : 1125). Türkçe karşılığı “ve” dir. Eski Türkçede görülmez, bunun yerine “ulayu ‘ve’ kelimesi kullanılır. Özellikle din değişikliğiyle beraber doğu etkisine girilen dönemden sonra yazılmış eserlerde görülür. Eski Anadolu Türkçesinde (Timurtaş 1994 : 101, 102) de sıkça görülen bu bağlaç, metinde uyumlarına uyar. Metinde bu bağlacın yanı sıra “ve” bağlacı da sıkça kullanılır.

10.1.2. : “yu, yü” Bağlacıyla Kurulanlar:

10.1.2.1. : İsimleri Bağlayanlar:

kêçe yü kündüz “gece ve gündüz” – 211

lâle yü gül “lale ve gül” – 78

pâ yu dest “ ayak ve el” - 370

şeydâ yu zâr “aşk sarhoşu ve yaralı” - 387

(...)

Yukarıdaki örneklerde “yu, yü” bağlacıyla bağlanmış örnekler görülmektedir. Kelime kökünün ünlüyle bitmesi durumunda, Türkçe bir kural olarak araya bir bağlayıcı ünsüz girer (Korkmaz 2003 : 36). Bu, eklerde olduğu gibi metinde bu bağlaçta da görülür. Yukarıdaki örneklerde bağlaç, isimleri birbirine bağlamıştır. Türkiye Türkçesinde dil devriminden sonra kullanımdan düşmüştür (İmer 2001 : 136 – 140). Çağataycada çok yaygın olarak kullanılır (Eclmann 1988 : 146).

10.1.2.2. : Yüklemleri Bağlayanlar:

...bade yü bağı kebâb “...içki ve gönü kebaptır” – 371

Urdı yu kıldı “Vurdu ve etti” – 344

...yandı yu kıydi tenim “Yandı ve kavruldu tenim.” – 79

(...)

Yukarıdaki örneklerde de bağlacın yüklemleri bağladığı şekiller görülmektedir.

10.1.3. : “vu, vü” Bağlacıyla Kurulanlar:

çâre vü tedbir “çare ve tedbir” – 79

pâ vu dest “ayak ve el” – 139

şikeste vü beste “kırılmış ve bağlı” – 64

(...)

Yukarıdaki örneklerde bağlacın bağlayıcı ünlüsünün “v” sesine dönüşmüş örnekleri görülmektedir. Bu, Türkçeleştirme eğiliminin bir sonucudur. Bağlayıcı ünsüz, “ve” bağlacına benzeme eğilimine girerek “vu, vü” şekline dönüşmüştür, ancak ünlü genişlememiştir. Bu örneklere eski Anadolu Türkçesinde de sıkça rastlanır (Timurtaş 1994 : 101, 102). Metinde “ve” bağlacı da sıklıkla kullanılır. Özbekçede bağlaç “ve” şeklindedir (Coşkun 2000 : 201).

10.1.4. : Diğer Bağlaçlar:

bile “ile” – 180, 334 (...)
 birle “ile” – 499, 500 (...)
 gâh “bazen” - 472
 gâhi “bazen” – 473
 gehi “bazen” - 472
 hem “aynı, de, da” – 923, 925
 ile “ile” – 408, 434 (...)
 ve “ve” – 149, 337 (...)
 yâ “ya, ve” – 362, 501 (...)
 yâhud “yahut, ya da” - 504
 (...)

Yukarıda “bile, birle” bağlacı dışındaki bağlaçlar Türkiye Türkçesinde de kullanılır (Ergin 1993 : 332, 333). Çağatayca da sıklıkla kullanılan bu bağlaçlardan “ile” bağlacı, Batı Türkçesi etkisi sonucu Çağataycada da görülür (Eckmann 1988 : 146). Bugün Özbekçede “bile / bilen” şekli yaygındır (Coşkun 2000 : 201).

10.2. : Yardımcı Cümleyi Temel Cümleyle Birleştirenler:

çünkü < çû(n)ki “çünkü” – 149, 735
 eger “eğer” – 78, 79 (...)
 egerçi “her ne kadar” – 224, 242
 gerçi “gerçi, aslında” – 263, 415
 kim ki .... “kim ki ...” – 48, 149 (...)
 meger “meğer” – 305, 343 (...)

ne ki ... “ne ki ...” – 33, 121 (...)

ne kim ... “ne ki...” – 162, 575 (...)

tâ ki “o zamanda beri, o zamana kadar ki” – 48, 157 (...)

(...)

Bugün Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılan bu edatlardan pek çoğu Farsçadan alıntıdır (Bknz. dizin). Özbekçede de sıkça kullanılır (Coşkun 2000 : 201 – 213). Bu bağlaçların görevi, yardımcı cümleyi temel cümleye bağlamaktır (Coşkun 2000 : 205 – 213).

11. Edat:

11.1. : Son Çekim Edatları:

11.1.1. : Eksiz Durumda Kullanılanlar:

11.1.1.1. : bile / birle / bilen / ile “ile, ve”

bile “ile” – 271, 600 (...)

birlen “ile” – 568

birle “ile” – 314, 691 (...)

bilen “ile” – 840, 844

ile “ile” – 321, 480 (...)

Yukarıda görülen edatlar metinde, yerine göre bağlaç olarak kullanılabildiği gibi, edat görevinde de kullanılırlar. Özbekçede de geniş bir kullanım alanına sahiptir ve hem bağlaç hem de edat olarak kullanılırlar (Coşkun 2000 : 201, 213 – 216). Çağataycada çekim edatı olarak bağlaç ve edat görevi görürler (Eckmann 1988 : 146):

11.1.1.2. : daq, dağ, dek / dèk/ tek “gibi”

anıdek “onun gibi” – 501

buningdèk “bunun gibi” – 205

atresitek “damlası gibi” – 79
 kngldk “gnl gibi” – 213
 mundağ “bunun gibi” – 216, 819
 munda “bunun gibi” – 672, 713
 munungdek “bunun gibi” – 671, 955
 muningdk “bunun gibi” – 251, 162
 munungtek “bunun gibi” – 673
 seningdek “senin gibi” – 263, 319 (...)

Metinde yukarıdaki “dk / g” edatının farklı kullanımları vardır. ağataycanın ilk dnemlerinde “tg” olarak kullanılan edat (Eckmann 1988 : 90), ileriki dnemlerde “dek, dk”, nl ve nsz uyumlarına da uyarak “da, dağ” şekillerinde kullanılır (Eckmann 1988 : 91). Metinde btn kullanımlarına rastlanır. Edat kelimeye eklenir ve “gibi” anlamı katar. Eski Trkede de yaygın olarak kullanılır (Gabain 1995 : 105). zbekede “+day, +dey, +dak, +dek” şekillerinde kullanılır.

11.1.1.3. : n “n”

n “n” – 211, 226 (...)

simlerden sonra gelerek diğer kelimeler arasında ilgiler kurar (Korkmaz 1995 : 94). Şu ana kadar henz yapısı ozlebilmif değildir (Korkmaz 1995 : 94). Trkenin btn alanlarında sebep gsteren bir edat olarak kullanılır (Korkmaz 1995 : 95). Eski Trkede de yaygın olarak kullanılır. Tahsin Banguoğlu ve A. Von Gabain kelimenin “u” kknden geldiğini ileri srmşlerdir. Ancak Zeynep Korkmaz Eski Anadolu Trkesinde ve sonraki bir ok metinde “u” kelimesinin sebep anlamıyla kullanılıfına işaret ederek Eski Trkede sebep anlamı ieren bir “u” kelimesinin olabileceğini belirtir (Korkmaz 1995 : 95). Metinde geniş kullanım alanı vardır.

11.1.1.4. : kebi / kebin / kibi / kibin “gibi”

kebi “gibi” – 452, 824

kebin “gibi” 824

kibi “gibi” – 309, 169, (...)

kibin “148, 188

Kelime bugün Türkiye Türkçesinde “gibi” şeklindedir (Komisyon Türkçe Sözlük 1998 : 853), ancak Çağataycada “kibi” şekliyle kullanılır. Özbekçede daha çok “këbi” şeklinde geçen kelimenin (Coşkun 2000 : 216) metinde örneklerdeki gibi geniş kullanım alanı vardır. Kelime Eski Türkçede kip “örnek, kalıp” şeklinde kullanılır (Eckmann 1988 : 91).

11.1.1.5. : oğ “tam, kesin olarak”

oğ “tam, kesin olarak” – 247, 933

nëçük, neçük < në+çe+ök “nasıl” – 80, 81 (...)

Yukarıdaki “oğ kelimesi Eski Türkçede “oğ, ök” olarak kullanılmaktadır (Gabain 1995 : 105). Gabain’e göre kelimenin kökü “ö-”dür. Kelime kuvvetlendirme eki “-ğ, -k” ile “ök” şeklinde türetilmiştir (Gabain 1995 : 105). Eckmann da kelimeyi “oğ” şekliyle kuvvetlendirme edatı olarak kabul eder (Eckmann 1988 : 145).

11.1.1.6. : ögün “başka, dışında”

ögün “başka,dışında” – 414, 652 (...)

Eski Türkçede “öng” şeklinde ve “başlayarak” anlamında kullanılan edat (Başkurt 2002 : 103), Çağataycada (Eckmann 1988 : 94) da “ögün” şeklinde kullanılır. Edatın cümleye kattığı anlam “başka, dışında” dır.

11.1.1.7. : içre “içeri, içinde”

içre “içinde, içine” – 313, 420 (...)

Bu şekliyle olmasa da kelime kökünün Eski Türkçede yaygın olarak kullanıldığı görülür (Gabain 1995 : 274). Kelime “iç” isim köküyle “+garu, +gerü” yön gösterme ekinin birleşmesinden oluşur. Eski Türkçede “içker”, içger” şekilleri

de yaygındır (Gabain 1995 : 274). Ek, ilk hecenin düşmesiyle “+ra, +re, +ru, +rü” şeklini almıştır. Kelime Özbekçede “içre” şeklinde tek şekilli olarak kullanılır (Coşkun 2000 : 216). Kelime Eski Anadolu Türkçesinde de “içre” şeklinde kullanılır (Timurtaş 1994 : 104).

11.1.2. : İsmın Durumlarıyla Kullanılanlar:

11.1.2.1. : karşı “karşı”

hemmesine karşı “hepsine karşı” – 116

Kelimenin “karşı” olarak kullanılması gerekirdi. Çünkü Çağataycada (Eckmann 1988 : 93), kelimenin son hecesi Eski Anadolu Türkçesinin etkisiyle (Timurtaş 1994 : 31) yuvarlaklaşmıştır. Metinde “karşı” şeklinde görülür. Kelime Eski Türkçede de “karşı” şeklindedir (Gabain 1995 : 278). Özbekçede ise “karşı” şeklinde kullanılır (Başkurt 2002 : 384).

11.1.2.2. : ögün “başka, dışında”

ğamdın ögün “gamdan başka” - 310

hağdın ögün “doğrudan başka, tanrıdan başka” – 414

mundın ögün “bundan başka – 852

Yukarıdaki örneklerde “ögün” edatının ayrılma durum ekiyle kullanımları görülmektedir. Çağataycada (Eckmann 1988 : 94) bu edat durum ekleriyle sıkça kullanılır.

11.1.2.3. : beri “beri”

hâk-ı lehedde beri... “mezarda önce” – 286

Yukarıdaki edat metnin bir yerinde geçer. Çağataycada (Eckmann 1988 : 94) ve Özbekçede (Coşkun 2000 : 220) yaygın olarak kullanılır.

11.2. : Ön Çekim Edatları:

cüz “başka, ayrı” – 301, 323 (...)
 çü “gibi” – 149, 169 (...)
 çün “gibi, kadar” – 41, 239 (...)
 eger “eğer” – 125, 159 (...)
 egerçi “her ne kadar” – 224, 242 (...)
 ğayrı “ayrı, dışında” – 284, 924 (...)
 ger “eğer” – 149, 169 (...)
 gerçi “gerçi” – 263, 415
 hem “de, da, aynı” – 247, 267 (...)
 zihi “ne güzel, ne hoş” - 228
 (...)

Farsçadan Türkçeye geçmiş yukarıdaki edatlar, Gabaine göre ön çekim edatıdır. Özellikle Farsçanın etkisinin yoğun olduğu Çağataycada (Eckmann 1988 : 99, 100) ve Osmanlı Türkçesinde (Devellioğlu 1997) görülür. Bugün “cüz, çü, çün, egerçi, ger, zihi” edatları dışındaki edatlar, Türkiye Türkçesinde kullanılır (Komisyon Türkçe Sözlük 1998).

12. İkileme:

yaşî yaman “iyi, kötü” – 426
 reh reh “yol yol, zaman, zaman” - 655
 (...)

İkileme metinde yaygın olarak görülmez. Görevi anlamın kuvvetlendirilmesidir.

13. Ünlemler:

âh “ah” – 36, 451 (...)
 êy “ey” – 121, 149 (...)
 vây “vay” – 36, 453
 veh “vah, yazık” – 79

Ünlemler metinde sıklıkla görülmez. Ancak, heyecanın doruğa çıktığı yerlerde görülür. Özbekçede de yaygın olarak kullanılan yukarıdaki ünlemlerden (Coşkun 2000 : 227 – 233), “veh” dışındakilerin hepsi Türkiye Türkçesinde de kullanılır (Komisyon Türkçe Sözlük 1998).

II. BÖLÜM
ÇEVİRİ YAZI

ÇEVİRİ YAZIYLA ÖZBEKÇE VE ÇAĞATAYCA METİN

(1) KİRİŞ

(2) KPSS Sovet kişilerini ötmiş medeniyetimizning ma'neviy bayliklerini tolarax ve çuqurraq özleştirişge, "...ulerni bediiy icâdkârlikke aktiv celb étişge kette ehemiyet béríb kélmaqde⁽¹⁾." Şu nuqta-i nazardan medeniy mérâsımızni toplaş, örgeniş ve tedkik kılış arqali her bir söz san'atkârining edebiyâtımız tarihide tutgen ornını anıqlaş, uler yaratgen ülken hazineni insânning ma'neviy kemâlâti üçün hizmet kıldiriş hâzırgi zamân edebiyâtşunâsligi aldide turgen esâsiy vazifelerden biridir.

(3) Türkiy halkler, hususen Özbék yazma edebiyâti tarihide didetik dâstânçilik uzak qadimiyetden başlanadi. Bu cenrning vücudge kélişi, şeklenişi ve rivâclanışide her bir devrning ictimâiy - iqtisâdiy şerâiti ve medeniy hayâti kette rol' oynadi. Aynıqsa, iqtisâdiy zaruriyet felsefiy - didetik cenrning kélíb çıkışıni taqaza étdi.

(4) Turmuş éhtiyâci ictimâiy hayâtdegi barça yengiliklerni vücudge keltirişni taleb kıladı. Buning yarkın isbâtini éng qadimi y Türkiy nâyâb yazma yâdgârlıklariden biri bolgen Mahmud Qaşgariyning "Dévânu Lügati't-Türk" eserining yaratılışı tarihi misâlide hem köriş mümkin. Bu dévânge kirgen şer'iy parçalerge qarab Türkiy halklerning oşe devrdegi turmuş şerâiti, hayât tarzleri, tirikçilik vâsitaleri, urf - âdetleri ve hâkezâler haqıde ançagine tasavvurge ége bolamız.

---

1) Sovet İttifâki Kommunistik Partiyesining Yengi Tahrirdegi Programması. Taşkent: "Özbékistân" Neşriyâti. 1986. 68 - bét.

(5) Ictimâiy hayâtda devletlarning yûzege kélişi, şeklleniş teraqqiyâti tüzleşib, türlü - tümen kesb - hünerniing yûzege kélişi, rivâclanışı neticeside hükmdârlar cemiyetidegi türlü qatlemlarni idâre kılış müşkülliklerini hel etiş üçün ehtiyâc tuğıla başladı. Ana şü ehtiyâc yazma edebiyâtda lirik poeziye bilen birge sınıfiy cemiyet üçün desturilamel boladigen felsefiy - didektik dâstânlarni bünyâdge kélişini taqaza kıladi. Medeniyy hayâtniing yûksele barışı neticeside tarihiyy ve anıq fenler bilen bir qatarde ictimâiy - siyasiyy ve ahlâkiyy - ta'limiy eserler hem yaratıldı.

(6) Özbek edebiyâti tarihidä felsefiy - didektik dâstâncilik teraqqiyât başqıçleri mazmun cihetiden her bir devrning felsefiy ve estetik printsipleri, eng mühimi hâlk angi, bilimi ve tecribesiniing talepleri ve qânunlerige bağık bolgen. Her bir ictimâiy muhit edebiyâti aldige hem öz taleplerini qoygen ve devrning mühim problémalarını hel kılış, uni bediyy tarzde gevdelentirip bərişni taleb kılgen. Medeniyy mērâsimizniing bir kısmi bolgen didektik edebiyât X - XII esrlar ilgar ictimâiy - bediyy fikr teraqqiyâtdä kette rol' oynagenligini körsetedi. Ötmiş hâlkçil edebiyât bilen her cihetden bağıngen bu edebiyât diniyy - mistik aqımge qarşı turdi, diniyy şholastike ve dogmatikeni fâş etişde kette vâsitaçilik rolini oynadi. Didektike hemme vaqt felsefiy, ahlâkiyy - ta'limiy qarâşlerni targıb etişni, şü yol bilen muayy en sistēmadegi dūnyâqarâşni singdirişni maqsad kılıb qoyadi. Şarqde fēodalizmniing ilk başqıçleriden başlab didektikege kette ehemiyet bērilgen. Destleb özide hâlkçillikniing "çukur dānişmendligini" ifādeleb kēlgen didektike, Profēssör E. Heyitmetov aytgenidēk, "Uruğçilik cemiyeti hususiyeti bilen, unde atalerniing mevķēi belend bolgenligi bilen bağılanse kerek. Yusuf Hās Hācib kebi şāirlerniing icādidegi didektike öz ıldızleri bilen qadimiy Türkiyy treditseyelerige bağılanadi ve bu cenrning ayırım hāllerde fēodal şerāitide birinçi plande rivāclanışı tesādifiyy bolmese kerek²⁾."

(7) Şunday kılıb, X - XII esrlar edebiyâtdä çukur ıldız atgen didektik dâstâncilik ictimâiy - bediyy fikr teraqqiyâtdä mühim hisse bolib qoşıldı. Kēyingi

²⁾ Heyitmetov E. Nevāiyning İcādiyy Mētodi Meseleleri. Taşkēnt, 1965. 215 - bēt.

esrlerde yūzege kēlgen felsefiy dāstānler ūçūn zemin yaratdi. Mene ū tariqa Tūrkiy halklarning medeniy hayātide mūhim rol' oynegen "Dēvānu Luḡati't-Tūrki", "Hibbetū'l-Haḡāyīk", "Ḳutadḡu Bilig" eserleri meydānge kēlgen³⁾. "Ḳutadḡu Bilig" devr ēhtiyāci tufeyli yaratilgen bolib, ilk fēodalizm cemiyeti muammālerini azmi - kōpmi derecede hel qilib bērişge qaratilgen eserler sifātide ictimāiy teraḡḡiyāt tarihidē ma'lum iz qaldirgen. Ahmed Yūgnekiyning "Hibbetū'l-Haḡāyīk" eseri ēse ōz ḡāyeviy yōnelişi ciheti bilen hākim tabaḡaler menfaatini aks ēttirişge qaratilgen ēdi. Eser ōz iḡige esāsen didetik – aḡlāḡiy meselelerni ḡamreb aladi. Şāir sofizm ta'limāti esāside oşe devrdegi ictimāiy, siyāsiy, aḡlāḡiy, diniy, iḡtisādiy mūnāsebetlerni yaritişge hareket qilgen.

(8) "Hibbetū'l-Haḡāyīk" dāstāni "Ḳutadḡu Bilig"den evvelā tematik kōlemi cihetiden fark qiladi. Yusuf Ḥās Hācib ōz eseride merkezleşgen fēodal devletni idāre qiliş usulleri hemde devlet siyāseti, ḡānun - ḡandeleri, aḡlāḡ printsiplerini mūcessemleştirgen bolse, Ahmed Yūgnekiy ōz eseride devr derdige melhem bolışge intilib, ikki kette muammā ta'lim - terbiye ve aḡlāḡ - ādāb meselelerini esāsiy problēma qilib aldi.

(9) Yusuf Ḥās Hācib eserining ḡāyeviy yōnelişi, ma ḡsadini Kūntuḡdi, Aytoldi, Ōgdūlmiş, Ōzḡurmiş, Kōsemiş, Èrsig kebi idēal insān abrazleri bēlgileb bērse, Ahmed Yūgnekiy rēel hayātde uḡraydigēn hādise ve vāḡēelerge sūyengēn hālde devr hūkmrān sınıf tabaḡalerini insāfge, adāletge, saḡāvetge, ma'rifetge, yaḡşi hūlḡ ēgesi bolışge undeydi.

(10) XIV esr āhiri XV esrning birinḡi yarmide Ōzbēk edebiyātide dūnyeviy motiv esāsiy orinni ēgelledi. Şu bilen birge, dāstānçilik treditsiyesi ḡayta cānlana

³⁾ Mahmud Kaşḡariy. Dēvānu Luḡati't-Tūrki. Taşḡent, 1960; Yusuf Ḥās Hācib Ḳutadḡu Bilig. Taşḡent. 1971; Kerimov Ḳ. İlk Bediiy Dāstān. Taşḡent. "Fen" Neşriyāti, 1976; Melleyev H. M. Ōzbēk Èdebiiyātī Tarihi. Taşḡent. 1965; Mahmudov Ḳ. "Hibbetū'l-Haḡāyīk" Eserining Yazılış Devri, Ḡāyesi ve Uning Mūellifi – Ahmed Yūgnekiy. Hibbetū'l-Haḡāyīk. 1971

başladi. Bu devrdegi edebiy eserler hem zamânning talebige muvâfiq yengi - yengi meselelerni meydânge taşlab, şâirler aldige kette talebler qoydi. Bu hâl XV esrning birinçi yarmide yene de küçeydi ve özining bir qatar söz san'atkârleri bilen şühret qazandi. Buler Lûtfiy, Yusuf Amiriy, Yaqiniy, Atâiy, Muqimiy, Kemâliy, Lâtifiy, Sekkâkiy, Soğdiy, Bilâl Mirseid, Gedâiy, Ebâbekir Mirzâ ve başqaler. Eger Yusuf Hâs Hâcibning "Qutadgu Bilig" eseri XI esr ikkinçi yarmide kelib, Qarahâniylerning fëodal devletini idâre qılış usulini, siyâsetini qânun - qâidelerini, resmu âdetlerini, ahlâq printsiplerini özide mücessemleştirgen nizâmnâme - qâmus sıfâtide yüzege kелgenligi bilen harekterlense, XII esr âhiri XIII esr başleride yaratılgen Ahmed Yügnekiyning "Hibbetü'l-Haqâyıq" eseri hükmrân sınıflerning ahlâq - âdâbi, devlet idâre işleridegi tabaqalanış âkıbetide kelib çıkuvçiqarame qarşılıqlerni insânler bir - birige şefqat mürüvvet esâside bertaraf etiş mümkinligige e'tibârni qaratgen. XIV esrge kelib felsefiy didektik dâstânçilik özining gâyeviy yönelişini devr taqazasi ve ictimâiy zaruriyeti bilen hemâheng revişde qurdi, özige hâs yönelişde rivâclana başladi.

(11) Qariyb ikki esr devâmide sönib qalgen felsefiy - didektik dâstânçilik cenri XIV esrning âhiri XIV esrning birinçi yarmide kelib qayta alenge aldi. Buning yarqın nemunesini Haydar Hârezmiyning "Mağzenü'l-Esrâr" eserining yaratılışide körüşimiz mümkin.

(12) Haydar Hârezmiyning meşhür Âzerbeycân şâiri Nizâmiy Genceviyning "Mağzenü'l-Esrâr" eserige cevâben yazılgen eserning tematikesi ahlâq - âdâb meselelerige qaratilgen. Şâir unde qımmetli ve ibretli fikrler beyân etiş bilen birge, halkçillik tendentsiyelerini ilgeri sürüb, fëodal - klerikel muhitning ayırım illetlerini tenkid qilgen.

(13) Özbek edebiyâti öz teraqkıyâtining yengi başqıçide, ya'ni XIV esrning âhiri XV esrning birinçi yarmide türli - tümen yengi problëmalerni yarıtış sâhaside istê'dâdli müelliflerni meydânge keltire başladi. Bu devr Özbek edebiyâtide

dünyeviy motiv esâsiy orinni egelleb bardı. E debiy dâstânler zamânning talebigе muvâfıq yengi - yengi meselelerni meydânge taşladı, şâirler aldige kette talebler qoydı.

(14) XIV - XIV esrler Özbék poëmaçiligining rivâclangen devri bolib, ikki tendentsiye - biri siyucetli eser yazışge intiliş, ikkinçisi qankret siyucet çızıgıge ege bolmegen didetik poëmalar yaratışge bolgen intiliş tendentsiyesi yüzege keldi. Şarq edebiyâtide, cümleden Özbék ve Fârs - Tâcık edebiyâtide didetik poëmaçilik ictimâiy hayât ve insân faâliyeti mevzuini yaratışge otib insân ve cemiyet, insân ve sotsiel tabaqaler, insân ve ahlâq problemleri kebi mühim meselelerni qamreb ala başladı.

(15) Kéyingi yillerde edebiyâtşunâslerimizning ilmiy izlenişleri neticeside bu devrde didetik dâstânçilik teraqqiyâtige semereli uluş qoşgen, lëkin nâmleri hâli bizge yahşi ma'lum bolmegen siymâler hem yüzege çıqdı.

(16) Özbékistân SSR Fenler Akedemiyesining Hamid Süleymânov nâmidegi Qolyazmalar İnstitüti âlimleri tamaniden ittifaqimiz Rëspublikeleri ve qâriciy memleketlerning qolyazma fondlerige uyuştirilgen arqheografik ekspeditsiyeler neticeside Özbék edebiyâti sahifelerige Hâfiz Hârezmiy, Mirzâ Kâmrân, Ezferiy, Diyde, Fârıgıy, Külfet kebi onleb bizgeçe nâma'lum bolgen nâmler bitildi⁽⁴⁾. Şuler kataride XV esrde yaşab semereli icâd etgen telentli şâir Seyyid Qâsimiy hem özining münâsib ornını egelleydi.

(17) Qâsimiy eserleride öz devri ictimâiy - siyâsiy problemlerini şicâat bilen köterib çıqқан, feodal cemiyetdegi adâletsizlikni bediyy abrazler arqali san'atkârâne ifâde etib mehnetkeşlerning derdige melhem bolış üçün feodal ve din peşvâlerini

4) Hamid Süleymân. Seidbék Hasanov ve Fâzıla Süleymânovalerning 1975, 1983, 1986 yillerdegi Hindistânden keltirilgen sefer matêriellerige qarang : Qolyazmalar İnstitüti , Hindistân Ekspeditsiyesi Matêrielleri.

adâlet ve mürüvvetge çaqirgen şâir özining ne şu yönelişdegi yüksek bediyy eserler yaratgenligi bilen diqqatge sezâvârdir.

(18) Seyyid Qâsımiyning mezkûr ilgar gâyeleri yaqinde tapılgen “Mecmau’l-Ahbâr”, “Gülşen-i Râz”, “Haqıqatnâme” ve “Sadâqatnâme” dâstânleride özining yarkın ifâdesini tapgen.

(19) Hâzirçe Qolyazmalar İnstıtütı Fondige uning tórtte dâstânden ibâret qolyazmasining fotokopiyesi keltirilgen. “Mecmau’l-Ahbâr”, “Gülşen-i Râz”, “Haqıqatnâme”, “Sadâqatnâme⁽⁵⁾” deb nâmlangen bu épik dâstânlarning asl nüshalari Hindistânning Rempür şehridegi “Rızâ” kütübhanesinde saqlanıb kelineci.

(20) Klassik edebiyâtmız tarihide Qâsımiy, Qâsım taqallüsi bilen icâd etgen qatar şâirler tezkire, qâmus ve beyazlerde uçraydi. Alişer Nevâiyning “Mecâlisü’n-Nefâis” eserining birinci mecliside Qâsım Envâr haqıde ma’lumât berilgen. Şu eserning tórtinçi mecliside ése Mevlânâ Qâsım haqıde fikr yürütiledi. Devlet Şâh Semerqandiyning “Tezkiretü’ş-Şuarâ” eseride hem Qâsım, Qâsımiy taqallüsi bilen qalem tebretgen bir qatar şâirler haqıde ma’lumâtlar bar. “Qâmusü’l-A’lem⁽⁶⁾”, Hayyâmpur Tüzgen “Fehengi Sühanverân⁽⁷⁾”de Leningred Şarqşunâslik İnstıtütı⁽⁸⁾, Tâcıkistân⁽⁹⁾ ve Ebu Reyhân Bêruniy⁽¹⁰⁾ nâmidegi Şarqşunâslik İnstıtütı tamaniden neşr étılgen kataloglerde hem mezkûr taqallüsli şâirler haqıde ma’lumâtlar köp uçraydi. Ammâ ulerde söz biz tedkik eteyatgen Qâsımiy haqıde émes, belki ba şqa Qâsımiyler haqıde baradi. Ulerning bir kısmi ba şqa devrde yaşagen bolseler, ba şqa kısmi Fârsigoy şâirler arasiden orın algen.

5) Hindistân. Rempür Rızâ Kütübhanesi. “Mecmau’l-Ahbâr” No: 753, “Gülşen-i Raz” No: 48, “Haqıqatnâme” ve “Sadâqatnâme” No: 85.

6) Şemsiddin Sâmiy. “Qâmusü’l-A’lem” 5 - Tam. İstanbul: 1896.

7) Doktor Heyâmpur. Fehengi Sühanverân. Tébriz: 1340/1921.

8) Dmitriyev L. V. Opiseniye Tyurskih Rukopisey İVAN SSSR. T. Z. M., - 1974.

9) Katalog Vostoqni Rukopisey AN Tadc. SSR. T.1. Duşenbê: 1960 - 1974.

10) Sobreniye Vostoqni Rukopisey İVAN UzSSR. T. 9. Taşkent: 1952 - 1967.

(21) Ma'lum ki Alişer Nevâiy özining "Mecâlisü'n-Nefâis" eseride özi körge ve eserleri bilen tanış bolge şâir, âlim, tarihçi ve san'atkârler haqide ma'lumâtlar berge. Şunday eken nehatki Alişer Nevâiy XV esrde yaşab icad etge, Temuriyelerden bolge Sultân Ebu Seid Mirzâge bağışleb eser yazge şâir Seyyid Qâsimiyi bilmegen ve eserleri bilen tanış bolmegen dege sevâl tuğladi. Bu sevâlning cevâbi hazırçe açiq qalmaqde. Oylaymizki, kelecdekdegi ilmiy izlenişler bu meselege anıqlıq kiritse aceb emes. Hâzırçe Nevâiy Seyyid Qâsimiyning uşbu dâstânleri bilen türlü tarihiy yaki başqa bir sebeblerge köre tanış bolmegenligini te'kidleş bilen çeklenemiz. Seyyid Qâsimiy haqidegi biografik ma'lumâtlarning izsiz yoq alib ketişige Temuriyelerning taht - tac için özerâ harâbelik uruşlerining âkıbeti hem sebebçi bolgenligi ehtimâlden hâli emesdir.

(22) Şunday qilib, biz körib çıqqan tarihiy menbelerde, çünançi qatar qâmus, tezkire, beyaz ve kataloglerde Seyyid Qâsimiy nâmi uçramegenligi tufeyli hazırçe şâirning biografiyesi ve uning haqide kışqa bolse de ma'lumâtlarni qolimizdegi dâstânlerden bilib alış imkâniyetige egemiz.

(23) Seyyid Qâsimiyning "Mecmau'l-Ahbâr" dâstâni Sultân Ebu Seid Mirzâge (1451 - 1469) bağışlangen medhiye bilen başlanadi. "Haqıkatnâme"ning hâtimeside ese Seyyid Qâsimiy eserni yazib tüketge yili haqide özi şunday ma'lumâtni beregi:

(24) Muhabbet köyide kıldım ikamet,
 "Haqıkatnâme"ni etdim tamâmet,
 Ma'âniy dürrini âlemge yadım,
 Köngülning derdidin bir şemme aydım.
 Sekiz yüz altmış üçde boldı tayyâr

Rebiü'l-Âhar ayında bu güftâr⁽¹¹⁾...

(25) Yuqarıdegi mısralerden uşbu eserning hicriy 863 yılı yaki melâdiy 1458-1459 yıllerde yazılgenligini bilib alsek, başka tamanden uşbu delillerge süyengen hâlde şâirning yaşagen devrini, ya'ni XV esr ortaleride mâverâünnehr yaki Hürâsânde yaşab icâd étgenligini anıqlaymiz.

(26) Seyyid Qâsımiyning tercime-i hâlige kelsek, u haqıde dâstânlerde deyerli ma'lumâtlar bérilmegen eserning kiriş kısmidegi kitâbning yazılış sebebi hâkim medhi, münâcât, hasb-i hâl ve hâtimelerde şâirning ağır turmuş keçirgenligi ve başka şunge oşşes ba'zı bir ma'lumâtlarni uçratış mümkin:

(27) Kêçdi hayât âh u nedâmet bile,
Têgdi köngül cânga melâmet bile.
Âciz ü bécâre yü sergeştemên,
Hun u dil ü diydeğa âğuştemên.
Âhım êrür nuql ü sirişkim şerâb.
Hasret ü gam otına bağrım kebâb⁽¹²⁾...

Yaki

(28) Gam tıgıdın sine çü gül çâk çâk,
Yandı köngül nâr-ı muhabbetde pâk.
Yegan u içkanım êrür derd ü gam,

11) Haqıkatnâme, 99 a bêt.

12) Mecmau'l-Ahbâr, 32 a bêt.

Hasret ü mēhnet ħud ēmes zerre kem⁽¹³⁾...

(29) “Gülşen-i Râz”den kēltirilgen mısraler Seyyid Qâsımıyning biz tedkîk kılayatgen dâstânlarni yaşı ulğaygen vaqtde yazgenligiden delâlet bëredi:

(30) Soldı qarılıgda yigitlik gūli,

Ötdi umr kēldi ecel gul - gūli⁽¹⁴⁾...

(31) “Sadâkatnâme”ning ħâtıme kısmidegi ve “Mecmau’l-Aħbâr”degi ma’lumâtlardan Qâsımıy ilgeri şâh ve ameldârler ħızmetide bolgenligi ma’lum boladi. Kēyinçelik şâir qandeydir bizge ħâzırçe ma’lum bolmegen sebeblerge köre sarâyden çetleştirilgen. Neticede şâirning turmuşı iqtisâdiy cihetden kıyınçilik bilen kēçgen. Bu ħaqde şâir Ebu Seid Mirzâge bağışlangen medhiyeside hem hasret, hem ilticâ bilen şundaydeb yazadi.

(32) Bendedin ér kēlse ħatâ vü günâh,

Lutf ile andın kēçürür pādşâh,

Qâsımıydür morı zaifi naħıf,

(33) Qāhrı Süleymānga ērnes herif,

Bēg ü bēgât hēç kim aytmas sözin,

Ĥak-ı mezellekte koyub ul yüzün,

Sıdık u irâdet bile yondı qalem,

Her ne ki mâqsud érđi urdı raqam...

13) Oşe eser, 32 a bêt.

14) Gülşen-i Râz. 73 a bêt

Yaki eserning temsil kısmide:

(34) Qâsımıydür uşbu ayıtğan faqîr,
Hasret ü gam ilgide bolğan esir,
Bardur ümidi ki şehi behrü ber
Qılğay anıng hâline başdın nazar⁽¹⁵⁾...

(35) “Gülşen-i Râz”de ęse Seyyid Qâsımıy Celâlıddin Seyyid Mezidge qarate ilticâ qıladi ve özining ağır iqtisâdıy ahvâlige sultânden mededni kütedi:

(36) Âh ki âh etti bu râzımın fâş
Qayğı yemek birle keçermiş ma’âş,
Müşkül ęmiş dünyâda yoqlıq gamı,
Aç u yaleng olmas ęmiş âdemiy
Vay ki umr ötdi gam u derd ile,
Soz-ı dil-i germ ü dem-i serd ile,
Vaqt turur Seyyid-i âlicenâb,
Mahrem-i şehensâh-i mâlik-i riqâb,
Lutf kılib kılsa inâyet mence,
Sözlese sultân qâşıda sözimi,
El içide kılsa kızıl yüzümi,
Devletidin alsa mence siym ü zer,
Hil’et ü destâr u qulâh u kemer,
Özi dağı kılsa inâyet bolur,

15) Mecmau’l-Ahbâr, 35 b, bétler

Her nè kılay dèse qolıdın kélür,
 Rayi eger kélse dağı ihtiyâr,
 Mülk ü vilâyetde bese vaqf bar,
 Bérse alardın mence ul ming direm,
 Bolgusı yok bir tasuv u habbe kem,
 Layıq émostür ki menimtek faqır,
 Bolsa aning devride gâmgâ esir⁽¹⁶⁾...

(37) Qâsimiy öz üstâzleri déb bilgen uluğ Nizâmiy ve Haydar Hârezmiy lerining devâmçisi sıfâtide Nizâmiy “Hâmse” eserining birinçi dâstâni “Mahzenü'l-Esrâr” ve Haydar Hârezmiyning “Mahzenü'l-Esrâr”ige cevâben özining “Mecmau'l-Ahbâr”dâstânini yaratdı. Bu ése ictimâiy - siyâsiy ve ahlâkiy - ta'limiy haregtérdegi didektik dâstânçilik cenri teraqkîyâtidegi uning hissesini anıqlaş imkânini béredi. Eger Seyyid Qâsimiy edebiy mérâsidegi qolyazma terkiyiden tüşib qalgen 1 - 29 varaqleridegi yene bir eser barligini hısâbge alsek Qâsimiy Didektik Dâstânler “Hâmse”sini yaratgen istè'dâdli şâirlerden dèsek aslâ mubâlağa bolmeydi.

(38) Şâir “Mecmau'l-Ahbâr” dâstânini Témuriyler sülâlesiden bolgen Sultân Ebu Seid Mirzâge bağışlaydı. Buni dâstândegi hâkimge bağışlangen medhiyeden anıq köremiz.

(39) Tengri bëriptür anga bu taht u tâc,
 Alğusıdur cümle cehândın hirâc.
 Ol kim érür pâdşâh-ı tâcbâhş,
 Hing-i felek astıda mânend-i raşş,
 Himmeti aldında cevè cud-i Tây,

---

16) Gülşen -i Râz, 71 b bêt.

Bahşisine bagrı kehê mülk-i Key.
 Hüsrev ü İskender ü Dârâhasem,
 Cümle cehân hükmedür yekqalem⁽¹⁷⁾.

(40) Qâsimiy Nizâmiy ve Haydar Hârezmiyden ilhâmlanıb, ularning tefekkür mévesi ve san'atqârligiden behremend boladi. U dâstânning kitâb yazış sebebi bâbide Haydar Hârezmiyning Nizâmiy "Maḥzenü'l-Esrâr"ige cevâb yazgeni ve özining hem uler eserige nazire yazışni maqsad qılıb qoygenini quyidegiçe beyân étedi.

(41) Ḥaydar eger bêrdise söz dâdını,
 Cümle cehân eyler anıng yâdını
 "Maḥzen-i Esrâra" ayıtdı cevâb,
 Saçtı ma'âniy dürrini çün sehâb,
 Mende dağı bar édi uşbu heves,
 Şükr-i ḥudâ taptım anga destres.
 Nazm étey néçe hikâyâtını,
 Cem' qılıb naql u rivâyâtını
 Qılmaynı anda sözümi bâb bâb,
 Özge yosun birle tüzüb bu kitâb.
 "Mecmau'l-Aḥbâr" qılay atını
 "Maḥzen-i Esrâr" déyin zâtını⁽¹⁸⁾.

(42) "Mecmau'l-Aḥbâr" dâstânining yazılgen yılı haqıde eserde hêç qandey ma'lumâtler bêrilmegen. Ammâ bu eserni Ebu Seid Mirzâge bağışlangenligi ve

17) Mecmau'l-Aḥbâr, 33 b - 34 a bêtler.

18) Mecmau'l-Aḥbâr, 32 b - 33 a bêtler.

uning h kmr nlik  lgen devri (1451 - 1469 yillar) ve unden keyingi eser “Haq katn me” eserining 863 hicriy 1458 - 1459 yillarda yazilgenligini nazarda tutsek uni 1456 - 1457 yillarda bitilgen deb tahmin qilish m mkin.

(43) Seyyid  asimiy  alemige mensub bolgen ikkinchi eser “G l en-i R z” bolib, bu eser Ebu Seid Mirza tasarrufidegi bir  eherning h kimi Cem liddin Seyyid Mezidge ba ıslanib yazilgen:

(44) Ul kim  r r n yib-i   h-ı ceh n,
Behmen-i royinten-i g tiysit n.
Ma'den-i lutf u kerem   adl   d d,
Roy-i ezeldin t  ebed nekz d.
H mi-yi din Seyyid-i a'zam mezid
Nesl-i Ali  atı'-ı  avm-i yezid⁽¹⁹⁾.

(45)  air kit bning yazilish sebebi b bide hem Cem liddin Seyyid Mezidni Ma'rifetperver,  dil, halkqa ve ilm ehligi g m or ki i sif tideda tasvirleb, “G l en-i R z”ni  u h kimige ba ıslanligini bey n  tedi:

(46) A sam aning medh   du sında til,
Sarf  ilub hizmetide c n u dil.
Vasf u kem lindeda ayitsam kit b,
Bolsa aning her s zi y z feth   b b.
 oysam aning “G l en-i R z” altını^(*),

19) G l en-i R z, 70 b b t

* Eserde “atını” yerine “altını” yazilmi tır.

Sâbit étib da'viy ü isbâtını⁽²⁰⁾...

(47) Seyyid Qâsimiy eser hâtimeside öz arzu ümidlerini beyân étib, insân öziden song ikki nerse qaldirişi kerek; biri şirin sözlik, ikkinçisi toğrılık, pâklik bilen qılınge iş. Tâ ki u ölgeniden keyin kişiler uni yaqşi insân sıfâtide nâmini tilge alıb yürsinler, déydi:

(48) Âdemiydin qalsa kerek söz halef,
Söz bile hâsıl éter ér şeref.
Tâ ki cehân bolgav u leyl ü nehâr,
Qalgusıdur uşbu sözim yâdgâr.
Kim ki benim alsa bu sözüمنى yâd.
Qılsa kerek hatm ile ruhımnı şâd⁽²¹⁾.

(49) Seyyid Qâsimiy özining “Haqıqatnâme” dâstânini kimge bağışleb yazgenligi haqıde eserde ma'lumâtlar bérilmegen. Lékin eserning kiriş kısmidegi münâcâdde şâir eserni yazış sebebi bâbide aldige qoygen maqsadleri haqıde şunday déydi:

(50) Ki Türkiy birle nazm étsem kitâbê,
Anıng her harfi bolsa feth-i bâbê.
Haqıqatnâme qoysam anıng atın,
Beyân qılsam burunqılar sıfâtın.
Ma'âniy dürrini âlemge yaysam,

20) Gülşen-i Râz. 70 a bêt.

21) Gülşen-i Râz. 78 a bêt.

“Muhabbetnâme”ning bahrinde aysam⁽²²⁾.

(51) Qâsimiy bu eseri arqali birinçiden öz ustâzleri deb bilgen Hârezmiy, Hıocendiy, Amiriy ve başqalarning an’anelerini devâm ettirişni maqsad qilib qoygen bolse, ikkinçiden halk üçin fâydali yâdnâme yazib qalışni istegen:

(52) Cehânda bâkıy qalsa yahşi atım,
Niyaz u derd soz oldı sıfâtım.
Menge umr-i aziz étse vefâye...
Eceldin tapmasa cebr ü cefâye⁽²³⁾...

(53) Seyyid Qâsimiy qalemige mensub tórtinçi eser “Sadâqatnâme” bolib başqa eserlerden fârkli olarak yegâne siyucetge ége bolg en yahlit bir dâstândir. Qâsimiy özining bu eserini dâstânning yazılış tarihide Ferididdin Attârning “İlâhiynâme”sining Türkiy tilige qılıngen tercimesi deb, kemterâne şunday deydi:

(54) Bu nè cüz ü esâs u himmet érür,
Vücudınga hazârân rahmet érür.
“İlâhiynâme-i Attâr bu dur,
Da’vi-yi siyne-yi efgâr bu dur.
Anı Türkiy birle Qâsimiy aydı,
Ma’âniy gevherini elge yaydı⁽²⁴⁾.

22) Haqıkatnâme, 99 a bêt.

23) Oşe eser, oşe bêt.

24) Sadâqatnâme, 114 a bêt.

Bu kebi ya'ni öz eserlerini büyük siymâlerge nisbeten bəriş yaki tercime eser sıfâtide karşı hâlleri klassik edebiyâtimiz tarihide köpleb uçraydi.

(55) Hülâse kılıb aytgende, Seyyid Qâsimiy XV esrde Ebu Seid Mirzâ devride yaşab icâd etgen Özbék şâiridir. Uning edebiy mērâsini hâzırçe törtte eseri "Mecmau'l-Ahbâr", "Gülşen-i Râz", "Haqıqatnâme", "Sadâqatnâme" didetik dâstânleri teşkil etedi. Uler Nizâmîy, Ferididdin Attâr, Haydar Hârezmiy eserlerige cevâben yazılgen müstakıl edebiy eserlerdir. Buler içide "Mecmau'l-Ahbâr" Ebu Seid Mirzâge, "Gülşen-i Râz" Cemâliddin Seyyid Mezidge bağışlangen. Dâstânlerdegi ayırım levhaler Seyyid Qâsimiyning evvel ameldârler sarâyide hizmet kılgenligi, çetletilgeç uning iktisâdiy turmişi nihâyetde muhtâclikde ve nâçâr ötgenligiden delâlet beredi. Şâirning hayâti ve şahsiyeti haqıde biz tolıq ma'lumâtge ege bolmesek de uning bizge mērâs kılıb qaldirgen dâstânleri Özbék klassik edebiyâtide didetik dâstânçilik terâqqiyât tarihini örgeniş üçün mühim edebiy ve tēkstologik menbe vazifesini öteşi anıqdir. Mezkûr dâstânler şâirning hayâtiy tecribeleri esâside qurılgenligi tufeyli unde oşe devrning siyâsiy - ictimâiy, mâddiy ve medeniy hayâti öz in'ikâsini tapgenligi bilen hem ma'lum ilmiy ehemiyet kesb etedi.

(56) Şuning üçün Qâsimiy qolyazma mērâsı bilen yaqından tanışış işimizning baş mēzâni bolib qaladi.

(57) SEYYİD QÂSİMİYNING QOLYAZMA MÉRÂSİ

(58) Seyyid Qâsimiyning dévâni ve başqa eserleriden bizgeçe nemuneler yetib kèlmegen, togrırağı uler hâzırçe tapılgen émes. Şâirning bizge ma'lum bolgen edebiy mérâsi mezkûr tórtte dâstân bolib, uler XV esr Özbék edebiyâti tarihide mühim orın égellegenligini kórsetedi. Qolyazmaning umumiy kórinişi⁽¹⁾, hat üslubi ve başqa paléografik hususiyetler uning Buḥârâde kitâbet qılıngeniden delâlet bëredi. Qolyazma 1634 mëlâdiy yılı kâtib Muhammed Sâdıq Münşiy tamaniden kóçirilgen. Hâzırçe bu nüsha Seyyid Qâsimiy dâstânlerini tedkîk étiş ve ularning metnini tüzışde yekke yu yegâne ve mo'teber nüsha hısâblanadi.

(59) Qolyazmaning fotonüşasi bilen tanışış neticeside şu nerse ma'lum boladi ki Seyyid Qâsimiyning "Mecmau'l-Aḥbâr", "Gülşen-i Râz", "Haqîkatnâme" ve "Sadâkatnâme" eserleri aslide ilgeri bitte muqâvede bolgen kèyinçelik cüzvleri kóçib perâkende hâlge tüşgenligi sebebli bolse kerek, kütübḥâne ḥâdimleri tamaniden her bir eser ayrim - ayrim muqâvege alınıb ularning her biri müstakıl eser sıfâtide elâhide inventer raqami astide saqlanıb kèlingen. Fikrimizning isbâti sıfâtide qolyazma kitâbet devridegi destleb ki paginetsiyening mevcudligi ve uning tórttele eserde izçil devâm étişining özini aytuş kifâyedir. Qolyazma birinçi eser "Mecmau'l-Aḥbâr" 30 a varaqden başlanıb, tórtinçi eser "Sadâkatnâme" 114 a varaq bilen tügeydi. Mantıq nuqta-i nazariden qolyazmaning 1 - 29 varaqlerini hem Seyyid Qâsimiyning yene bir dâstâni teşkil éتماğı kerek édi. Efsus ki ekspeditsiye matérielleri içide bu ḥaqde hêç qandey ma'lumât tapalmadik. Başqa cihetden qolyazmalerning ölçevi ve uler tékstige çizilgen cedvel ölçevining tórttele eserde bir ḥılligi ve tékstning bitte kâtib qalemige mensubligi fikrimizning togriligini yene bir bar tasdıqlaydi.

(60) Qolyazmaning umumiy hacmi 84 varaq. Ölçevi 17x25 cm. Metn ölçevi 9x16 cm. Her bir sahifega ikki üstünde 15 yolden tékst câyleştirilgen bolib, altın suvi

1) Bu yerde fotokopiye ḥaqide söz yürüteyemiz

yürütölgön cedvel içige alingön. Qolyazma nâvvâtrenge Buĥârâ ipek kaġazige, serlevhâler zerhel, tēkst qara siyâhde çirâyli nesta'lik ĥatide köçirilgen²⁾.

(61) Qolyazma terkihidegi her tōrt eserge cude nefis ünvân işlengen. Qolyazmade ayırım nuqsânler hem bar. Uning ba'zı varâķleridegi cedvel çizıgı orından yırtılgen câyleri yupķa kaġaz bilen tikilgen, şu sebebli birinçi satr başi ve ikkinçi satr âĥiridegi ba'zı harf sözlernin oķılıři kıyın, ammâ uler esâsiy tēkstni tüşinişde unçalık kıyınçılık tuġdirmeydi. Qolyazma ĥâşiyeside eser tēkstige taalluķlı tüzetişler bar. (40 b, 52 a, 64 a, 71 a, 72 a, 83 a, 84 b, 88 a, 97 b, 103 b, 106 a varâķlerde). Bu ese qolyazma köçirilip bolgeç, asl nüşĥage muķâyese kılingenligiden delâlet bêredi.

(62) Qolyazmaden cây algen eserlerning umumiy hacmi 4468 mısrani teşkil etedi. Çünânçi: "Mecmau'l -Aĥbâr" 2088 mısra, "Gülşen-i Râz" 544 mısra, "Ĥaķıķatnâme" 1114 mısra, "Sadâķatnâme" 772 mısra. Qolyazmadegi birinçi eser "Mecmau'l-Aĥbâr" 30 b - 66 b varâķlerde câyleşgen.

(63) 30 a bêtining yuķarı çap bürçegide "Mesneviy" Mecmau'l-Aĥbâr" birinçi cüzvi Nizâmiyning "Maĥzenü'l-Esrâr"ı veznide yazılgen", degen sözler bar. Uning pestraġide Rızâ kütübĥânesining mûhri basılgen. Eser tēksti cude nefis, türlü renkler ve altınsuvi yürütölgön ünvânden song an'aneviy medhiye bilen başlanadi. 66 b bétide

(64) Ayb kılıb aytma ki ĥastadurur,
Ki qalem şikeste vü bestedurur.

2) Qolyazma tavsifi Prof. H.Stıleymânov Arĥividen alındı. Qolyazmalar İnstıtütü. Özbēk Sovet Yazuvçileri Arĥivi. Hindistân Ekspeditsiyeleri Matérielleri.

beyti bilen tügellenedi. Bu mısralardan song qolyazmaning köçiriliş tarihi haqide quyidegi ma'lumâtlar keltiriledi: "Tarih 1044 yilde Rebiü's-Sâniy ayining yigirme birinchi küni fahrli Buhârâ shhrinde köçirildi."

(65) "Mecmau'l-Ahbâr" kiris ve esâsiy qismden ibâret bolib, kiris öz nevbetide besh bâbni öz içige aladi: "Hamd, na't, kitâbning yazilish sebebi ve shairning öz ahvâli haqidegi beyân, Sultân A'zam Ebu Seid Mirzâ medhiyesi ve misâl. Esâsiy qism agazi kitâb bilen bashlanib on sekkiz "ser sühan" (söz bashi) ve her birige keltirilgen bitteden hikâyeni öz içige algen. Uler quyidegilerden ibâret: "İbrâhim Hikâyesi", "Shibliy Hikâyesi", "Cüneyd Hikâyesi", Behlül Hikâyesi", "Zâhid ve Fâsîk Hikâyesi", "Sultân Mahmud Gaziy Hikâyesi", "Feridun Ferruh Hikâyesi", "Shâh Cemshid Hikâyesi", "Shâh Kubâd Hikâyesi", "Hikâyet", "Hâce Bâzirgân Hikâyesi", "Hikâyet", "Pâdshâh-ı Yemen Hikâyesi", "Hârûn Er-Resid ve A'râbiy Hikâyesi", "Pâredöz Hikâyesi", "İskender Hikâyesi".

(66) Qolyazma terkiyidegi ikkinchi eser "Gülshen-i Râz"dâstâni 68 a bétiden bashlanadi. "Nizâmiyning "Mehzenü'l-Esrâr" eseri veznide yazilgen "Gülshen-i Râz"ning birinchi cüzvi", degên sözler shu bétning yukariden çap bürçegide yazilgen, uning tegide ese kütübhanê mühri basilgen eserning 68 b bétide nefis ishlengen ünvaniden song tékst treditsian beyt bilen bashlanib 78 a bétide hâtime bilen tügellengen. "Gülshen-i Râz" dâstâni kiris ve esâsiy qismden ibâret. Kiris dört bâbden hamd, na't, kitâbning yazilish sebebi ve Cemâlidin Seyyid Mezidge bagishlangen medhiyeden teskil tapgen. Esâsiy qism on bâbden ibâret bolib her bir bâbge bitteden gâzel kiritilgen³⁾. Eser treditsian mısra bilen tügellenedi.

(67) Qolyazmadegi uchinchi eser "Haqiqatnâme" dâstâni ese 79 a bétiden bashlanadi. Birinchi sahifening yukariden çap bürçegide "Haqiqatnâme" dâstânining "Yusuf ve Züleyhâ"veznide yazilgenligi haqide qayd bar. Shuningdek 79 a bétning

3) Gâzeller kitâbning ilâve qismide tolik, keltiriledi.

orta kismide nâma'lum şahs tamaniden “Mesneviy Haqîkatnâmeyi Türkiy Musannif Qâsım Envâr Buhâriy”deb yazıb qoyılgen cümle bar. Yene şu bêtde nihâyetde nefis hat bilen quyıdegi beyt bérilgen. Bu beyt dâstânning beşinçi bâbiden ornı algen.

(68) Hemişe gúnça bağı tola qandur.

Ki hâr-ı gam élin nâtevândur.

Bu beytning yazılış üslubi, hatı ve umumen tékstologik bélgileriden qolyazmanı aynen şu kâtib köçirgenligi yaqqal körinib turubdi. 79 b bêtde eserge ünván işlengen ve unge “Hamd” deb serlevha qoyılgen. Eser quyıdegi beyt bilen başlanıb:

(69) Qılıb izhâr-ı sun'in sené'i pâk,

Ten-i hâkige bérdi aql u idrak.

Âhiri 99 a bêtde

(70) Oqur da Qâsımiyni yâd eyleng ,

Duâ-yı hayr ile şâd eyleng.

mısralleri bilen tügellengen.

(71) “Haqîkatnâme” dâstânning kiriş kısmı; hamd, na't, münâcât, pend - nasihat bâblerini öz içige algen. Esâsiy kısım kiriş ve on ikki bâbden teşkil tapgen. Her bir bâbge bitteden hikâye keltiriledi ve “tamâm-ı sülhân” serlevhası astidegi hâtıme bilen yekünlenedi. Dâstânning esâsini quyıdegi hikâyeler teşkil etedi: “Şâh-ı Merdân Hikâyesi”, Hasan-ı Basriy Hikâyesi”, “İbrâhim Edhem Hikâyesi”, “Basri-yi Hâfiy Hikâyesi”, “Erestü Hekim Hikâyesi”, “Hikâyet”, “Qaysar-i Rum ve Sengsâr

Hikâyesi”, “Sultân Mahmud Ğazneviy Hikâyesi”, “Muhammed Ğazzâliy ve Uning Nefsi Haqıdegi Hikâye”, “Hızr Pâdşâh ve Kékse Çâl Hikâyesi.”

(72) Dâstân 99 a bétde 10 beytli hâtıme bilen tügeydi. Şunday song eserning köçiriliş tarihi haqıde quyidegi ma'lumât keltiriledi: “Tarih 1044/1634 yıl Rebiü's Sâniy ayide kitâbni köçirib bolındı”.

(73) Törtinçi eser “Sadâkatnâme” dâstâni qolyazmaning 100 b bétiden başlanadi. Şu sahifege nefis ünvan hem işlengen. Başlanışı:

(74) Bar erdi vaqté bir sahib cemâliy,
Nigâr-ı nâzenini bémisâliy...

Âhiri :

(75) Köngül qan yıgladı derd ü gâmdın
Ki yoqtur çareye âhir ademdin...

Eser 114 a bétde tügeydi. Kitâbning âhiride, ya'ni 114 a bétde cedvelden taşqarıde qolyazmaning kolofoni keltiriledi: “Kitâb tamâm boldi. Qabri yârug bolgur müellife'l-müzekkir Seyyid Qâsımiy kitâbining tehriri 1044 yıl Cumadiü'l-Evvel ayining başleride, uning ata - anasi günâhlerini keçürgül, za'if Kulmuhammed Sâdıq Münşiy qoliden ötdi⁽⁴⁾.”

(76) Biz şu künge qadar Seyyid Qâsımiyning başqa kitâb fondleride saqlanayatgen birarte hem qolyazmasi barligi haqıdegi ma'lumâtge ége émes édik.

4) Sadâkatnâme, 114 - bét

İzlenişler neticeside 1979 yılı Qolyazmalar İnstitutı Fondige alıngen Alişer Nevâiyning “Térme Dêvâni⁵⁾”ning 174 b - 180 a varaqleride “Gülşen-i Râz” eseri haqıde kımmetli ma’lumâtlerni Tapışge muvaffaq boldik. Qolyazmaning 174 b varağide quyıdegi ma’lumât biz tedkıķ kılayatgen Seyyid Qâsımiy icâdi tarihini örgeniş işide yenede ciddiy ve çuķurraq yandaşış vazifelerini qoyadi: “Bu kitâbning fihrestige “Gülşen-i Râz” ayturler hem nisbet Hazreti Emir Alişer Nevverellâhü Merķadehü.” Bu ma’lumâtge köre “Gülşen-i Râz” dâstânini Alişer Nevâiy icâdigे mensub eser sıfâtide qaramaq kerek. Haqıkatde hem şundeymi?

(77) İzlenişni qolyazma bilen tanışışden başladik. Eserni yüzeki örgenişnin özideyaq bu eser bizge tanışdék körindi, çünki qolyazma eser hem şeklen, hem mazmunen Qâsımiy eseri bilen aynen mânend tüzilgen. Ulerdegi fark eser bâbleri ve ğazellerde Qâsımiy tehellüsi ornıde Gülşeniy işletilgenligidedir. Neticede Qâsımiy qalemige mensub Hindistân nüshasını ve Gülşeniyge nisbet bérilgen Taşķent nüshasını muķâyese kılabasladik. Qâsımiyning “Gülşen-i Râz” eserining umumiy hacmi 544 mısra, 14 bâbden ibâret bolib, kiriş tórt bâb - hamd, na’t, medh, kitâbning yazılış sebebi: Esâsiy kısım on bâb her birige keltirilgen bitteden ğazelden ibâret bolib, hâtime bilen tügellengen. “Gülşen-i Râz”ning ikkinçi Taşķent nüshası 510 mısraden ibâret bolib, eserning kiriş kısmi ve bâbler sâni cihetiden Hindistân nüshası bilen téng, ammâ bâblerdegi beytler sâni 34 mısrage kem bolib çıķdı. Uler quyıdegiler:

- (78) Andın érür lâle yü gül surh roy,
 Bâĝ cemâlindin aning aldı boy.
 Qullıķını kılganı şâm u seher,
 Baĝladı hıżmet kemerin ney şeker...
 Bizge eger bolsa aningdék şefi’,
- (79) Fikr êmes kelse hisâl-i şeni’...

5) Alişer Nevâiy. Térme Dêvân. İn. No: 2263.

Âdemiy ayb u hüner sözidedür,
 Özgede yok bar kusur özidedür...
 Çekse çü suv katresitek hancerin,
 Bir bir öter roy-i zemin leşkerin...
 Lutf kılıb kılsa inâyet menge,
 Merhameti bolsa himâyet menge...
 Devletidin alsa menge siym ü zer,
 Hil'et ü destâr u külâh u kemer...
 Râiy eger kelse dağı ihtiyâr,
 Mülki vilâyetide besè vaqfi bar...
 Bul érenge sıdık u tevekkül kerek,
 Derd ü belâ içre tahammül kerek...
 Her kim émes derd ü belâğa sabur,
 Bardur anıng himmetide köp kusur.
 Terk-i alâyıknı kıılır ul kişi,
 Sıdık u tevekküldürür anıng işi...
 Kirgeli ot içre semender kerek,
 Terk-i alâyıqğa qalender kerek,
 Veh, nédür çâre vü tedbirimiz,
 Afv ü eger kıılmasa téksirimiz...
 Her kişi kim yâdına meşgul érür,
 El qâşıda muqbul u mâqbul érür...
 Çâre nédür derd-i dilimğa benim
 Âh otına yandı yu koydı tenim...
 Baq köngül ka'besine éy cânecân,

Kim bütürür devleti ikki cehân...

Taki cehân bolgay u leyl ü nehâr,

Qalgusıdur uşbu sözime yâdgâr...

Şuningdek, eserning Taşkent nüshaside mısraler ornı almeşgen, beytler, sözlerning almeşgen hâlleri hem uçraydi: Meselen, medhiyedegi beşinçi ve altınçi beytler ornı almeşgen, Şu tufeyli mazmunde biraz galizlik peydâ bolgen. Salıstiring: Hindistân nüshaside:

- (80) Âlem-i ma'nıga dağı qıl güzer,
Cân közini sên açıban sal nazar,
Kör ki nêdür asl-ı vücudıng sening,
Neçük êrür munda sücudıng sening.

TAŞKENT NÜŞHASIDE:

- (81) Kör ki nêdür asl-ı vücudıng sening,
Neçük êrür munda sücudıng sening.
Âlem-i ma'nıga dağı qıl güzer,
Cân közini sên açıban sal nazar...

HİNDİSTÂN NÜŞHASIDE:

- (82) Qılsa qanâat sofıy noş,

Hâk-ı nişin bolğay u peşmine noş.

TAŞKËNT NÜŞHASİDE:

(83) Qılsa muhabbet meyidin sofiy noş,

Hâk-ı nişin bolğay u peşmine noş.

HİNDİSTÂN NÜŞHASİDE:

(84) Sabr u qanâat meyidin noş qıl,

Bêhüd ü sermest bolib coş qıl.

TAŞKËNT NÜŞHASİDE:

(85) Mêhri muhabbet meyidin noş qıl,

Bêhüde sermest bolib coş qıl.

(86) Qolyazmadegi bu hıl fârlarni Taşkênt nüshaside köpleb uçratış mümkin. Ammâ bu têksdegi özgerişler uning esâsiy mazmunige te'sir etmegen. Taşkênt nüshasi Hindistân nüshasidegi oçib kêtgen ve oqılışı qıyın bolgen sözler ve harflerni anıqlaşde ilmiy ehemiyet kesb êtedi.

(87) "Gülşen-i Râz"ning Hindistân nüshasi hicriy 1044 melâdiy - 1634 yilde Buhârâde köçirilgen. Taşkênt nüshasining köçirilgen câyi ve yılı haqıde qolyazmade hêç qandey ma'lumât bolmese hem u Hindistân nüshasige nisbeten ança kèyinraq paléografik bëlğilerige köre XIX esr âhiride köçirilgen deb taħmin qılış mümkin.

(88) “Gülşen-i Râz”ning müellifi Seyyid Qâsimiy ekenligini Taşkent nüshasida “uning müellifi gülşeniy” déb şartli revişde yaki sâhteleştirilgenligini quyidegi deliller bilen isbâtleş mümkün:

1. Qolyazmaning Hindistân nüshasi Taşkent nüshasige nisbeten kadimiyligi ve unde Taşkent nüshasige kirgen “Gülşen-i Râz” eserining Qâsimiy taħallüsi bilen tilge alınışı;

2. Hindistân nüshasi Taşkent nüshasige nisbeten tolıqligi ve professional kâtib tamaniden paléografik kâidelerge tolıq riâye qılınan hâlde köçirilgenligi;

3. Taşkent nüshasida birmunçe orfografik hatâlerning barlıgi ve bu eserni heveskâr kâtib yaki ihlâsmend kitâbhân tamaniden köçirilgenligi;

4. Hindistân nüshasi şâir yaşagen devrge yaqınligi.

5. Gülşeniy taħallüsi bevâsita eser nâmi “Gülşen-i Râz”den kâlib çıkıp qoyılgenligi.

(89) A. M. Şêrbek “Poetiçeskiye Proizvedeniye Predşestvennikov Nevâi” nâmlı mâqâleside Briteniye Müzeyide AÇ 1893 raqami bilen saqlanuvçı qolyazmade Lûtfiy, Cevheriy, Qamber Oğlı ve Mensur baħşilerning Uygur yazuvi bilen êski Özbék tilide bitilgen gazeller barlıgi haqıdegi ma’lumâtlerni kâltiredi. Şu orinde Qâsim taħallüslı şâirning quyidegi bir gazelini hem kâltirib ‘Qâsimning bizgeçe yetib kâlgan yekke yu yegâne Türkiy gazeli uşbudir.’ dâydi:

(90) Êy sanem tengring uyın derdiğa qılğıl çâreni,

Ğamze oqın atıb qıldınğ yürekke yâreni.

İşveler qılmaq bile bağırımı pâre eyleding.

Nê ziyân qılğay senge sorsang bu bağr-ı pâreni.

Terk-i dünyâ tevbe qıldım âşık oldum hüsninge

ıldım  rse m n s ning ay y z nge nezz reni.
 Al aazdek ikki y zlik m ddeiyini,  y sanem,
 Baımı k skil alemd k s rteyin m n aranı,
  sımiy b c re ger  lse  şikingde b kem,
  z olung birle k tergil s n oal b c reni⁽⁶⁾.

(91) A. M.  rbek  zining 1959 yilde neqr  tgen “Oguznam  - Muhabbetnam ” n mli eseride L tfiy, Cevheriy, amber Oli ve Mensur basiler aide gepirib  sımiy aidegi ma’lum tler h c bir katalogde uramegenligini yene bir bar te’kidleydi⁽⁷⁾. Araden  c yıl  tgec  rbek  zining “Gremmatike Sterouzb kskogo Yazıke” n mli eseride yuarıdegi  irler aide yene s z y ritib  sımiy taall si bilen yazılgen azelning m ellifi aide unday d ydi: “Kasım polnoye imye Kasıme Ali İbn Nesir İbn H run İbn Ebu’l-Kasım El-useyniy Et-Tebriziy, An Umer v 1431 gadu. Kasım   prinedlecit divani filosofskoye soineniye “Enisu’l- rifiy” (drug poznevıh) ne persidskom yazıke⁽⁸⁾.” Bu ma’lum tden yuarıdegi azelni A. M.  rbek  sım Env r alemige mensub d gen ul sege k linedi.

(92)  sım Env r  zining ilg r fikrleri bilen  z devrining  hretli iileriden bolgen. unday  ken Alier Nev iy uning T rkiy tilde ic d  tgenligi aide  zining “Mec lis ’n-Nef is” eseride gepirgen bolur  di. Geri azel “G len -i R z”de uramese de uning mevzui ve  slubidegi  sımiy azeliy ti bilen hem hengligiden k lib ıı b, mezk r azelni  sım Env rge nisbet b riden k re bizning tedk d iremiddegi Seyyid  sımiy alemige mensub d b tamin ılıımız Haıatge yaınraq bolse k rek. Elbette, bu meselede anı deliller l zım. uning  cun ciddiyy ilmiyy ul seler ıarıni k lg si izlenilerge hev le ılamız. L kin uni el hide te’kidleb  tmaqimizki  sımiy ic diy ti ubu d st nler bilen kif yelenmesligi anı

6) Psimenniye Pemyetniki Vostoke. M.: Neyke.1975. S. 179.

7)  rbek A. M. Oguz - nam  v Muhabbet - nam . M.: İzd - vo vosto. Lit rat ri.

8)  rbek A. M. Gremmatike Sterouzb kskogo Yazıke. M. – L., 1962. C. 34.

ve revşen meseledir. Çünki şâir öz icâdi haqıde “Yazuğım esrû köb, azdur sebab⁹⁾.” deyişining özi uning bizge uşbu dâstânlerden başqa hem eserler yazgenligiden delâlet bëredi.

(93) Seyyid Qâsımiy icâdiyâti ve hayâti haqıde menbelerden uning zamândâşleri tamaniden bildirilgen fikr - mülâhezeler hâzırçe bizge ma'lum bolmese de şâirning didetik dâstânleri arqali ve unde köterilgen ictimâiy ve siyâsiy fikrlar arqali Seyyid Qâsımiyning yetük iste'dâd egesi êkenligini köremiz.

(94) Seyyid Qâsımiyning bu cenr rivâcige qoşgen hissese ve öz devri edebiy muhitige körsetgen te'sirini, şuningdek, şâirning edebiyâtimiz tarihide tutgen ornini anıqlaşni öz aldimizge esâsiy maqsad qilib qoygen êkenmiz, êng evvelâ, her cihetden dâstânlarning gâyeviy - bediiy yönelişi ve kompozitsion qurılışini ilmiy cihetden çuqur örgenmağımız, songra Qâsımiyning tarihiy dâstânçilik an'anelerinden qay derecede icâdiy istê'fâde êtgenligi ve bu cenrning terâqqiyâtiğe qançelik uluş qoşgenligini anıqlab bërnağımız kerek.

---

9) Mecmau'l-Ahbâr, 32 a - bêt.

(95) SEYYİD QÂSİMİY DÂSTÂNLERİNİN SIYUCETİ
VE KOMPOZITSİYON TŪZŪLŪŞİ

(96) Ötmiş ve hâzırçe zamân progressiv edebiyâtımızde dâimâ insân probleması esâsiy orın tutıb kélgen. İnsânni uluğlaş, uning küç - kudretige işanış, uning yaratuvçenlik kudretini, cemiyetde ve tabiatde hel qıluvçı küçge ége ékenini körsetiş birinçi orınde turgen. M. Gorkiy aytgenidék: “Bediyy edebiyâtning baş abékti insândır, edebiyât bediyy insânşunâslikdir¹⁰⁾.” Bediyy eserler qandey mazmunni ifâdelemesin, qaysi cenrde ve qay üslubde yazılgen bołmesin, ulerde merkeziy mesele qılıb insân qoyıladı, uning ma’neviy dünyâsi tasviri birinçi orınde turadi. Seyyid Qâsimiy dâstânlerining merkezide insân probleması, uning cemiyetdegi orını meselesi mühim orın tutadi. Şâir özining insân ve uning uluğvarlıgi haqıdegi gūmanistik qarâşlerini türlü ibretâmiz hikâyeler arqalı ifâde étib, esâsiy fikrni özi yaşagen devrdegi ictimâiy siyâsiy meselelerni köterib çıkışge qaratağı. Dâstânlerining kompozitsiyon sitruktüresi, gâyeviy - tematik mazmunı, qatar abrazler silsilesi ana şı ülken maqsadni amelge aşırışge hızmet kıldirilgen.

(97) Dâstânning kiriş kısmide şâir tabiatning yaratuvçenlik küçi, yer yüzining peydâ bolışı haqıde söz yürütib, dünyâdegi barqa mevcudâtlerden éng âliysi ve éng kudretlisi insân ékenligini elâhide te’kidleb uni é’zâzleş, uning yaratuvçenlik küçini ve aql idrâkini tinçlık, gōzellik ve bahtli hayât üçün yöneltirmek lâzımligini bediyy boyaqler bilen ifâde étgenligi béciz émes, elbette. Şuning üçün Seyyid Qâsimiyning déyerli hemme dâstânleride ana şı bünyâdkâr büyük insânni küyleş, uning ma’neviy ve ahlâkiy étügligi meselesige elâhide é’tibâr bérış esâsiy mevzuni teşkil étedi.

---

10) Gorkiy M. O Litératuré. M. 1954. s. 126.

(98) "MECMAU'L-AĤBĀR" DĀSTĀNI

(99) olyazma terribiden orn algen birini eser "Mecmau'l-Aĥbār"dir. DĀstĀnning sōz baisi. Ya'ni "ser sūĥan" bĀbide ŗĀir ictimĀiy - siyĀsiy ve aĥlĀkiy - ta'limiy fikrlerini beyĀn tib, bu fikrlerni ukurleŗtirif, esĀsleŗ uun kiik hacmdegi hikĀyeleri kltiredi. BĀblerde ilgeri sūrulgen Āyeler ulerge kltirilgen hikĀye bilen uzviy balık ve ma'lum bir problĀmani yarıtıŗge aratilgen. Bunday bediyy ŗslub Āsımiyden ilgeri yaŗab icĀd tgen ŗĀirler mĀrĀside hem ollengenligi ma'lum. Meselen, Ferididdin Attār, NizĀmiy Genceviy, CelĀliddin Rumi, Ĥusrev DĀhleviy, Sa'diy ŗĀrĀziy, AbdurahmĀn CĀmiy, Haydar ĤĀrezmiy ve baŗka bir atar ŗĀir ve edibler tŗrli ĥaregtĀrdegi hikĀyelerning mĀĥir ustalari ĥıŗablanıb klgen. Uler forma cihetiden kiik bolse - de mazmunen salmali bolgen hikĀyeler yaratıb, ŗzleri yaŗab icĀd tgen devrning mŗhim tamanlerini bediyy cihetden yaĥŗi aks ttire algenler.

(100) Āsımiy hem ŗz seleflerining an'anelerini devĀm ttirib, ana ŗu ŗslubni, ya'ni hikĀye cenriden kĕng iste'fĀde tiŗ yolini, ŗzi yaŗab icĀd tgen ictimĀiy hayĀtning mŗhim meselelerini yarıtıŗge fĕodal muhitning bir atar illetlerini tenid ılıŗ uun esĀsiy vĀŗita alıb aldi ve hikĀye cenrining vĀelikni aks ttiriŗdegi imkĀniyetlerige kette 'tibār bĀrdi.

(101) DĀstĀndegi hikĀyeleri siyucet ve kompozitsiye cihetiden ŗartli revifde ictimĀiy siyĀsiy ĥarektĀrge ge bolgen hikĀyeler, aĥlĀkiy - ta'limiy ĥarektĀrdegi hikĀyelerge bolif mŗmkin.

(102) ŗĀir ŗzining ictimĀiy - felsefiy araŗlerini fĕodal cemiyetdegi tŗrli gŗruhlarga mensub kiŗiler - ŗĥler, devlet erbĀbleri, Ālimler, derviŗler, ĥalk ahramĀnleri ve ĥalk azaki icĀdide kŗp teln tilgen efsĀneviy ve tariĥiy ŗĥŗler hayĀtide roy bĀrgen ibretli vĀee ve ĥĀdiselerni beyĀn tiŗ arali ifĀdelese, ikkini gŗruh hikĀyelerde mĕhnet ve icĀdkĀrlik, merdlik ve ahramĀnlik, sĕvgi ve vefĀ,

himmet ve saââvet, râstgoylik ve pâklik kebi insâniy âlicenâb faziletler uluğlanıb, ulerge qarama qarşı bolgen tēkinhorlik ve temegirlik, qorqâkçilik ve hâinlik, hudbinlik ve menmenlik, zulm ve rezâlet kebi insân psihologiyesi üçün zararlı bolgen illetlerni aççık tenkîd astige aladi.

(103) İCTİMÂİY SİYÂSİY HÂREKTÈRGE ÈGE

BOLGEN HİKÂYELER

(104) “Mecmau’l-Ahbâr” dâstânidegi “Şâh Kûbâd”, “Rište Keselige Mübtelâ Bolgen Şâh”, “Hâce ve Gedâ” Şu mevzudegi hikâyeler sırasige kiredi. “ser sühan” de şâir “ devlet başkarışde adâlet ve mürüvvet lâzım.” dégen gâyeni ilgeri süredi:

(105) Adl ü saĥâvet bile kim bolsa yâr,
 Dünyâ yu uĥbâda tapar é’tibâr,
 Genc ü zafer birle bolur hemnişin,
 Terk kıtur nefis ü hevâning işin ⁽¹¹⁾.

(106) Kim ki adâlet ve saĥâvet bilen iş tutse, menmenlikke bêrilmese u kişining nâmi ebediy yahşi insânler ĥatariden orın aladi:

(107) Élge riâyet bile meşĥul bolur,
 Barĥa ulus alında mâĥbul olur.
 Adl bile dünyâni ma’mur éter,
 Hâĥ içidin zulm atını dur éter⁽¹²⁾...

(108) İnsânde adâlet ve saĥâvet nişânesi bolse, él uning basgen izining tupraĥını közige süredi déydi şâir:

---

11) Mecmau’l-Ahbâr, 50 a - bêt.

12) Oşe eser, oşe bêt.

(109) Kimde ki bar adl ü saḥâdın nişân,
Başkan izin ḥalq kılur tâc-ı ser⁽¹³⁾...

(110) Qâsimiy söz başide beyân qılgen fikrini tûgelleb, hikâyege ötişide
ulerni birining ikkinçisige baqlıqligini kôrsetib:

(111) Tâlib êrseng naql u rivâyetge,
Müstemi' ol uşbu hikâyâtge⁽¹⁴⁾...

déb, söz başidegi fikrni müstahkemlâvçi ve isbâti delil sıfâtide hikâye keltiredi: Şâh
Qubâd ölimi aldiden veliahdi - oğlige adâletli ve ḥalqperver bolış toğriside nasihat
qıladı:

(112) Qıldı vasiyet ölerinde Qubâd,
Mendin aling uşbu nasihatni yâd.
Şâh atalganga vilâyet kerek,
Hâl-i ra'iyatğa ra'iyet kerek.
Şâh ki ra'iyatğa salur köp ḥırâc,
Özi teler, yağı emes ehtiyâc⁽¹⁵⁾...

(113) Şâh öz ḥalqıge zulm qılse ağır tolavler bilen uni qıynese, yavning ḥâceti
yoq, öz élini özi telegen boladi, déydi. Oşe devr üçün bundey fikrni cür'etli, ḥalqni
sevgen kişigine ayta aladi.

---

13) Oşe eser, oşe bêt.

14) Oşe eser, oşe bêt.

15) Oşe eser, oşe bêt.

(114) Şâir ve u yaşagen devrdegi barça progressiv fikr yürütgen kişiler halkning yahşi hayât keçirişi hükmrân sinflerning adâletli ve halkperver bolışı bilen bağık deb tüşüngenler. Şuning üçün Şâh Kûbâd ferzendige nasihat kıler éken el - yurtge méhribân, gamhor, halk menfaati yolide her қandey müşkülliklerni âsân kıladigen şâhgine memleketde adâlet binâsini қura aladi dégen fikrin bildiredi:

(115) Bolsa kerek mülk işidin behaber,
 Kılmasa nâkes kişini mu'teber.
 Tutsa fakîrler élini u belend,
 Zulm u sitem kılmasa her hudpisend⁽¹⁶⁾...

Қâsımiy Şâh bilen halk ortasidegi münâsebetlerni çopan bilen uning pâdesige oşatadi:

(116) Қoynı küter yazıda algur şubân,
 Sa'y kıtur tapsa böridin amân.
 Hamle kıtur bolsa anga şer-i ner
 Hemmesine karşı kıtur cân siper.
 Uyqu yüzin közge kıtur u harâm,,
 Tâ қoynı kılmasa sémiz, tapsa kâm⁽¹⁷⁾...

Şu mazmun bilen bağık motivlerni Fârs - Tâcık edebiyâtining yirik nemâyendeleriden Sa'diy Şerâziyning "Bostân" eseride, Türkigoy şâir Sekkâkiy

---

16) Oşe eser, oşe bêt.

17) Oşe eser, oşe bêt

icâdide, şuningdek, Alişer Nevâiyning “Ĥamse” eseride, XVI esrde yaşab icâd etgen ĥâcening “Gülzâr” ve başkalerning eserleride hem köpleb uçratış mümkin.

(117) Mecmau’l-Aĥbâr”degi Rişte Keselige Mübtelâ Bolgen Şâh hikâyeside şâir ictimâiy - siyâsiy problêmani köterib, şâhlerni adâlet ve mürüvvetge çâkıradi. Kâsımiyning bu hikâyesi meselening qoyılışı ve têmatikening yaqınlığı cihetiden Ferididdin Attârning “Ĥey’etnâme⁽¹⁸⁾” eserining altınçı faslidegi temegirlik bâbidegi hikâyege cude yaqın turadi. Attâr hikâyeside Sultân Mahmud ĥükmrânligi devride bir bâġbân çâl bolib, u öz bâġıde yetiştirgen alĥorilerni âilesidegilerge hem yedirmesden bir sevetge salıb sultânge savġa kılıb, unden in’âm alış maqsadide sarâyge yol aladi. Çâl Sultânıni öz a’yânleri bilen yolde uçratadi. Şâh a’yânleriden birige savġani alıb, bâġbân çâlni alıb kelişni buyuradi. Şâhning buyruġını nâtoġrı tüşüngen saqçiler savġani alıb, çâlni zindânge taşlaydiler. Araden bir neçe vaqt ötgen, şâh kesel bolib qaladi, ammâ uning derdige ĥeç devâ tapılmeydi. Şunde şâhning dâna maslahatçileriden biri “Sening betâbliging begünâh âdemni zindânge salgeningdendir.” deydi ve bâġbân çâlning nâĥaq zindânde yatgening aytadi. Şâh bâġbân çâlni zindânden aldirib keledi, unden uzr soreb, ĥazineden istegen nersesini alışge icâzet bereği. Şunde bâġbân çâl ĥâzinege kirib, bir ötkir balta aladi, üyige qayıb bâġdegi barça deraĥtlerni çapıb taşlaydi. Attâr özining bu hikâyeside, bu birinçiden, bâġbân çâlning temegirliği âqıbetide başige tüşgen vâķeeni tasvirleb, bu ĥususiyetning insân üçün zararlı illet êkenini körsetse, ikkinçiden, şâhning adâletsiz kılmışı üçün derdige mübtelâ bolgenligini beyân etedi.

---

18) Bêrtêlis Ê. Ê.Sufizm i sufiskeye litêrature. M. 1965. S. 425.

(118) Qasimiy icâdidegi hikâyede hem mene şu gâye ilgeri sürülgen. U şâhler, ameldârlerni méhnetkeş halkqa gamhor, sefkatli ve adâletli bolışge çakıradi:

(119) Kimge meded kılsa éren himmeti,
Öter aning birine on devleti.
Méhneti râhatğa mübeddel bolur,
Barça murâdı anı muhessel bolur⁽¹⁹⁾...

Şunden song şâir hikâye beyânige ötedi.

(120) Bir memleketning şâhi rişte keselige duçâr boladi, uning derdige hêç kandedey devâ tapılmeydi. Şunde şâhning yaqın a'yânleriden biri:

(121) Vech-i nasihat bile nékzâd,
Aydı anga: Ey şâh-i âliyecâd.
Yaşing uzun bolsın u devlet mezid,
Tapgıl anı her ne ki kılsang ümid.
Şehr içide bar bir ehl-i nazar,
Himmetidin bolur aning hâk zar.
Her kişi kim, bâdı anga derdmend,
Tapdı şifâ, boldı dağı sudmend⁽²⁰⁾

---

19) Mecmau'l-Ahbâr, 51 b bêt.

20) Oşe eser, 52 a bêt.

Şâh uning teklifini qabul qiladi ve oşe kékse dâná qariyeni sarâyge teklif qiladi.

Qariye şâhning keselini uning adâletsizligi tufeyli peydâ bolgenligini te'kidleb şunday déydi:

(122) Hêç nimeyin bolmağaysen derdmend,

Bêgûnahe bolsa bu zindân u bend⁽²¹⁾...

Qariyening bu haq sözi şâhning gâzabini qozgatadi, ammâ u bu aççiq haqîkatni ten alışge mecbur bolib:

(123) Şehge kélîb pendî aning misli zehr,

Boldı bese münfail ü kıldı qahr

Kim, bu zamân fikr qılıb aydı şâh,

Her ne ki dër, râst dër ul merdi râh,

Yolğa kirib tutdı aning pendini

Aldı revân bendlerüing bendi(ni)⁽²²⁾...

(124) Şâir bu hikâye arqali, bir tamanden, feodalizm cemiyetidegi nâhaqlik ve zulmni qaralase, ikkinçiden, dâná qariyening pend u nasihatleri arqali zâlim şâhni adâlet ve mürüvvetge ündegenini anglaymiz:

(125) Ğaflet ile qoyma bu yolda qadem,

Vaqt éyesi hâzır érür urma dem.

---

21) Oşe eser, oşe bêt.

22) Mecmau'l-Ahbâr, 52 b bêt

Nefs ü hevâ atını tutma semiz,
 Sende eger bar ése aql-u temiz.
 Eyle riyazet bile tendin yırağ,
 Ėsrü semiz bolsa yaramas ulağ⁽²³⁾...

Hikâye nihâyeside şâirning fikri yekünlenedi. Kişining menseb bilen gururlanışi, özini başkalerden üstün qoyışi zararlı âkıbetlerge alıb kélişi yarıqın, reng - bereng bediiy boyaklerde öz ifâdesini tapadı.

(126) Qâsimiy özining këyingi “Hâce ve Gedâ” hikâyeside öz devridegi sınıfıy têngsizlik, kişilerni tabaqalerge, ya’ni bay ve kembegallerge ecretilişini qaralaydi, âdemgerçilik, insânge mürüvvet, şefqat kılışde ékenligini uqtirib, bahullıq, köralmeslik yaman âdet ékenligini sözleydi:

(127) Kim ki bolur buhl u hased hemdemi,
 Âdem éseng dème anı âdemi.
 Ėr déb atalganğa kerek lutf u cud,
 Bolmasa âlemde kerek bevücud⁽²⁴⁾...

Söz başide sahâvet ve mürüvvet bâreside söz yürütiledi, unge keltirilgen “Hâce ve Gedâ” hikâyeside ése şâir özi yaşagen devrdegi bay ve ameldârlerning cirkenç kirdikârlerni açıb, ularning haqıkiy beşeresini körsetedi. Hikâye mazmuni: Bir gedâ

---

23) Oşe eser, 55 b bêt.

24) Oşe eser, 55 b bêt.

bedevlet bir hâcening eşigini kaçıb bir neçe künden béri aç yürgenini aytadi. hâce unge hêç nerse bérmeý hizmetkârlerige uni kuvıb yubarıñni buyuradi:

(128) Merd-i bañıl urdı ğazab birle bang,
 Bérmegeymen sên kibi túbenge dang,
 Aydı kılığa ki: Revân kıl anı,
 Yoқ ése tındurgusıdır ul meni⁽²⁵⁾...

Gedâ hâce bolib, öz üyige kaytıb kètedi. Çarñning gerdişi hâce başige türli - tümen teşviş ve felâketler yağdıredi:

(129) Qıldı felek künc-i felâketde bañt,
 Aldı aning külini bir nekbañt.
 Kêçdi bu sözdin bese köp sal u mâh,
 Qul alan hanığa haq mâl u cân⁽²⁶⁾.

Hikâye devâmide hâce ve gedâ orın almeşışedi. Hâce bar - yoğiden ecrelib gedâ boladi. Gedâge ése bañt külib baqıb,u bedevlet bolib kètedi. Künlerden bir kün hâce tilençilik kılıb gedâning üyige kèledi, Şunde u hâceni tanıb şunday dèydi:

(130) Êrdi burunğı hacem ul faqır,
 Hasret ü ğam ilginde bolmuş esir.
 Hâce külib aytdı ki hêç bak émes.
 Ğam tığdın siyne qanı çâk émes.

25) Oşe eser, 56 a bêt.

26) Oşe eser, 56 b bêt

Anda ul hâce édi men gedây,
 Bêrmedi bir habbeye bahr-i hudây.
 Qoydı meni eşigidin dilfigâr
 Kôrdi aziz özini yu mene hâr⁽²⁷⁾...

Şâir bu hikâyede, birinçiden, cemiyetde yaşavçi kişilerning bir birlerige mēhribân bolışleri, baylerning kembeğallerge gāmhor, şefkatli, saḥâvetli bolışge çakırıp, insân üçün baylik ebediy émesligini uqtiredi.

(131) Âdemé kim buhl bile kıldu ho,
 Bolsa kerek derbeder ü kö bekö⁽²⁸⁾...

(132) Baḥıllık ve hasedgoylik illeti kişini köçeme köçe derbeder kıladı, şuning üçün her bir insân özidegi bundey illetden qutulış yolini izleşi kerek, déydi şâir. Mene şu mevzudegi hikâyeni siyucet “Hey’etnâme⁽²⁹⁾” eseride hem köriş mümkün. Bu hikâyeler mazmuni cihetiden bir biriden tubden fârq kılse de uning zeminide umumiy bir gâye yatadi: Künlerden bir kün bir bedevlet yigit köçede bir kızni köredi ve uni sévib qalıb, unge üylenedi. Ayâl cude iffetli, saḥâvetli bolib, faqatgine bir aybi bar: Uning bir qoli bolmeydi. Şu cihetden u ériden cude hıçâlet çekedi. Ayâlning nâle yu ilticâsi tengrige qabul bolib, uning qoli öz kıytadi. Bir küni uler nânuşte üstide otirgenleride eşikde gedây peydâ boladi, Ayâl desturḥânden bir neçe bürde nânni gedâyge alıb barıb bêrmaqçı bolgenide éri uni toḥtatıb, “Bu kemlik kıladı nânniing bütününi bêrib yubar.” déydi. Nânni bêreyatgenide ayâl gedâyni özining evvelgi éri ékenligini sezib qaladi ve u kêtgeç bolgen vâķeni érige gepirib

27) Oşe eser, oşe bêt.

28) Oşe eser, oşe bêt.

29) Bértélis E. É. Sufizm İ Sufiyskeye Litérature. M., 1965. C. 425.

béredi: Bir kün eşigimizge gedây kélgen édi. Mén unge tavuq béríb yubardim, uning qanatleri astige érim bir qummetbahâ úzükni yeşirgen éken. Şu sebebli qolum çapılıb haydelgen édim, débdi. Yigit ése közige yaş alıb: Oşe sèn aytayatgen gedây mén édim, débdi. Bu ikki hikâye gâyesining bir - birige yaqınlıgı, ulerde köterilgen problémaning bir ıllıgı hikâyelerning treditsian harektérge ége ékenligini kórsetedi.

(133) Húläse kılıb aytgenimizde, yuqarıdegi hikâyelerde şâir özining ictimâiy - felsefiy qaraşlerini abrazlı tarzde beyân étgen. U öz selefleri icâdiyâtiden ma'neviy azuqa algen hâlde özi yaşagen devr ictimâiy hayâtidegi ba'zı problémalerni köterişde özige hâs individyel üslubni qolleb, felsefiy - didetik dâstânçilik teraqkıyâtige özining bediyy cihetden berkemâl eserleri bilen ma'lum hisse qoşa algen déyişge haqlimiz.

(134) AHLÂQIY TA'LİMİY HAREKTÉRDEĞİ HİKÂYELER

(135) “Mecmau'l-Aḥbâr” dâstânidegi şe'riy hikâyelarning köpçilik kısmi ahlâqiy - ta'limiy harektêrdedir. Dâstân “ser süḥan” bilen başlanıb, unde kişiler harektêrdegi türlü selbiy ve icâbiy tamanler beyân étiledi. Songra bu fikrler hikâyeler bilen reelleştiriledi.

(136) “Mecmau'l-Aḥbâr” terkiyige kirgen “Zâhid ve Fâsık” “Sultân Muhammed Ğaziy”, “Şâh Cem şid”, “Feridun Ferruḥ”, “Şer ve Tülki”, “Yemen Pâdşâhi”, “Hârûn Er-Reşid ve A'râbiy”, “Pâredöz”, “İskender”, “Hâce Bezirgen” ve başkaler ana şu mevzue bağışlangen hikâyelerdir. Ulerde şâir feodal tüzümi keltirib çıqargen türlü ahlâqiy buzukliklerni tenkîd kıladı ve ulerge insânning kemâlâtge erişişide toşkınlık kıkıluvçı illetler déb qaraydı. Şuning üçün şâir mezkûr hikâyeler arqali insânning faziletlerini terennüm étişni esâsiy maqsad kılib qoyadı. Bu hikâyeler ahlâqning türlü mevzulerini - adâlet ve saḥâvet, rahm - şefqat, helâllik ve pâklik, mehnetséverlik ve gayret kebilerni öz içige aladı.

(137) “Mecmau'l-Aḥbâr” dâstânining on birinçi bâbide keltirilgen “Hâce Bezirgen” hikâyeside heç bir fâydali iş kılmey hayâtini faqat baylik toplaş yolide behüde sarf étgen bir sevdâgerning eyençli ahvâli tasvirlenedi. Şâir bu küçük hikâyede nihâyetde originel hayâtiy bir vâqée esâside mâl - dünyâge hırs qoyışning ictimâiy illetlerden biri ékenini beyân étib, kişi şa'nige dâğ tüşirivçı bundey cirkenç işlerden vaz kéçişge da'vet kıladı.

Hikâye mazmuni:

(138) Bir hâce baylik toplaş maqsadide sevdâgerlik bilen Édil şehrige baradı. U şherde bir neçe yıl istikâmet kılgıç ançe baylik toplab öz yurtige qayışge atlanadı. Hâce yolde kete turıb vefât étedi:

- (139) Qaldı bu kün tangda çıxarga işi,
 Kôr ki nêter çarh-ı felek gerdişi.
 Bitdi anga hükm ü ecel boldı pest,
 Yetmedi mâqsuda urub pâ vu dest⁽³⁰⁾.

Hikâyening mazmuni hâce itining taqdiri arqali açiladi. Öz êgesige sâ dıx bolgen itning uning vefâtiden song kabri üstide özini açlikke mahkûm etib cânini hâcesige bolgen sévgi ve sadâqati tufeyli fidâ kıladı.

(140) Şâir it abrazi arqali birinçiden, hâce ve unge oşşş mâl u dünyâge hırs koygen kişilerning bedhoy nefslerini qaralase, ikkinçiden ulerden köre rahmlerni efzal deb bileği:

- (141) Nâgâh anga yetdi qazâ-yı ecel,
 Qıldı tiriklikni ölimge bedel.
 Hâsıl etib âdemiydek yahşi at,
 Boldı eyesi yolıda ul vefât⁽³¹⁾...

(142) Dâstândegi ikkinçi bir hikâyede şâir méhnetsiz hayât keçirişni özige amel kılıb algen kişilerni “Şër ve Tülki” hikâyesi arqali cude originel ve abrazil tasvirleydi. Söz başide gep tékinhorlikning insân üçün eng zararlı bir illet êkenligi bilen başlanadi:

- (143) Her kişi kim boldı boğuz bendesi,

30) Mecmau'l-Ahbâr, 54 b - bêt

31) Mecmau'l-Ahbâr, 55 b - bêt.

Bir qara pulnung émes erzendesini⁽³²⁾...

Şâir insân özining zaruriy éhtiyâcining nè qandirişi, eger u nefis bendesi bolse, u kişining él - yurt aldide qadr - kımmeti kélmesligini elâhide uqtirib ötedi.

(144) Tilsiz ağız düşmanıdur bu boğuz,

Anıng üçün aydılar anı boğuz⁽³³⁾

(145) Şunden song dâstânde Hikâyening tafsilâtige ötileği: Bir kişi toqayzârde bir hasta tülkige közi tüşübtı ve bu beçârening tirikçiligi qandey öter éken déb oylabdi. Şu peyt toqayzâr içiden bir şér ölcesini tülki yatgen yerge keltirib qarnini toygazıb, qalgenini taşlab kêtibti. Tülki qalgen ölceden yeb qarnini toygazgeç, uyquge kêtibdi. Ertesi küni tülkining âmédi keçegisiden hem yaşıraq kéliydi. Bu vâqêeni közetib turgen kişi: “Mén qarnımni toydiriş üçün qançeden qançe azâbler çekib, méhnet kılıb küçimni béhüde sarfleb yürgen ékenmen, ammâ méning hem künim méhnetsiz tülkininki kebi öz - öziden ölse kerek” déb fikr kılıydi. Üyige qaytgeç, ana şu fikri boyıçe iş tutubdi. Araden ikki - üç kün ötibdi, lékin unge héç kim bir tişlem hem nân keltirib bérmeydi:

(146) Bolmadı gamhâra anga yâr u dost,

Aç tura qaldı sonrak birle post.

Yemes üçün qaygusını héç kişi,

Qaldı bu kün tangda olarga işi⁽³⁴⁾...

---

32) Oşe eser, 52 a bét

33) Oşe eser, oşe bét.

34) Mecmau'l-Ahbâr, 53 b bét.

(147) Şu peyt: “Ëy insân, sên özingni beçâre tülkige têngleştirme, çünki sên insânsen, qol - ayaging bütün bêlingde, qolingde küçing bar, sên helâl mehnat qılı özing tapgen nerselerni bevâ - beçâreler ve yetim - esirler bilen behem kör, sên şersifât irâdeli bol!” degen âvâz eşitiledi. Hikâyeni ng mâhiyetini teşkil étuvçi bu moméntni şâir quyıdegi satrlerde mâhirâne ifâde étedi:

(148) Şer sıfât ur dağı hey dağal,

Tülki kibin qılma sên özingni şal.

Bota-yı himmet içinde coş qıl,

Hâsıl etib barça bile noş qıl.

(149) Her ne ki élinge kirer, ey kerim,

Tengri üçün bér ki yesün bir yetim.

Kim ki yıgar dünyâsıda genc ü mâl,

Qalmas anıng âhiride cüz vü bâl.

Alsa kişi mâl u cehânnı bezor,

Özi bile éltgüsi yok ve gör.

Çünki kêçer âhiri bu rozgâr,

Qalsa kerek yaşsi atıng yâdgâr.

Ërge kerek himmet ü kuşga qanat,

Yetse beser çeşme-yi âb-ı hayât.

Nefsüng érür tülkü vü sên şersen,

Özüng urub dem özüng oq yersen.

Yegil ü bêrgil ne ki bêrdi hüdây,

Hâsılı dünyâga urub puştây.

Bolmadı çü merde berâber bahıl,

Remz u rumuzumğa yeter bu delil.

Devletidür bolsa kişi néknâm,
 Ölse özi qalur atı müstedâm.
 Qâsımiy, ger himmeting olsa belend,
 Bolma öter dünyâsına pâyband⁽³⁵⁾.

(150) “Mecmau’l-Ahbâr” terkibige kirgen bu hikâyesi Sa’diyning “Bostân” eseride hem uçratamiz. Qâsımiy bu menbeden icâdiy faydalanıb, hikâyesi Özbék kitâbhânlerige yetkezişni esâsiy maqsad qılıb qoygeni hâlde öz zamândâşlerining harektêridegi temegirlik, tekinhorlik kebi illetlerni hem fâş qılışge qarategen.

(151) Qâsımiy Yemen pâdşâsining hikâyesini insân saqâveti ve mürüvvetini uluqlaşge bağışlaydi. Söz başide şâir kerem ve saqâvet bâbide söz yürütib:

(152) Kimge kerem bolsa ezeldin nâsib,
 Andın emes cud u saqâvet qarib.
 Her né nâsib étse anga bir u bar,
 Yoqsuzu öksüzge qılur ul nisâr⁽³⁶⁾.

(153) Hülles insân, tabiatning eng uluq ve kudretli zâtı éken, uning aql - zekâveti ése büyük bir küçdir. Ana şu küçden insân qançelik toqri faydalanse, unge şunçelik baht - saâdet hemrâh boladi. İnsânning méhneti bilen vücudge kélgen semerelerden bütün mevcudât ve mâhluqât âlemi uning himmeti tufeyli behremend bolmağı kérek, dégen hülâse kélip çıqadi:

---

35) Mecmau’l-Ahbâr, 54 a bêt.

36) Mecmau’l-Ahbâr, 57 a bêt

(154) Kim ki saĥâvet bile âdet kıılır,
 Erte vü keç kesb-i saâdet kıılır.
 Âlem-i ma'nâda bolur ul emir
 Kim ki özin kördi bu yolda faķîr⁽³⁷⁾...

(155) Songra söz başide beyân étilgen fikrni çuķurraq yarıtış ve okuvçige işanerli delil kıılıb keltiriş üçün kıuyıdegi mazmundegi hikâye keltiriledi:

(156) Yemen pâdşâhi özining bütün mâl ü dünyâsini ĥalkning ferâvânligi yolide sarf étedi. Raiyet uning bu işiden bêhed ĥursend boladi. Pâdşâh öziden hem saĥâvetlirak kışi Hâtem Tâı ékenligiden ĥaber tapgeç, hased kıılıb, unden intikâm alış rècesige kirişedi:

(157) Aytsa kışi Hâtem-i Tâı sözin,
 Körer édi yüz uluş artıķ özin.
 Aytur édi Hâtem-i Tâı kim bolur?
 Mén barıda da'vâ-yı éhsân kıılır?
 Yoktur anıngdek anga bir mâl u genc,
 Tartsa anıng yolıda ul derd ü renc.
 Bêrür édi élge kerem dâdını,
 Kıılsa Tâı ul Hâtem-i Tâı adını.
 Fikr kıılıb kördi bu işni yırag,
 Merd-i fidâyıga bêrib bir ulaĥ.
 Tâ kı barıb kıılsa adem Hâtemi,

---

37) Mecmau'l-Aĥbâr, 57 b bêt

Bolsa özi lutf u kerem Hâtemi⁽³⁸⁾...

(158) Hâtemni öldiriş üçün şâhge yollengen bir fidâiy yigit maqsad yolige tüşedi. U Tây kabilesige yetib bargenide uning qarşisiden bir kişi çıkıb keledi. U kişi yigitni bekıyâs lutf u kerem bilen kütib aladi ve uni mehmânge teklif etedi. Ziyâfet çağıda mehmân bu yurtge kerem ve sahavet bâbide şühret ketgen Hâtem Tâyni qatl etgeni kelgenligini beyân etedi.

(159) Sordı ki sên kimsen u ading nêdür,

Uşbu qabilede sıfâting nêdür.

Aydi cevâbında oşul nekmerd,

Kanı saha vü kerem ü ehl-i derd

Kim, munı sormağa murâding nêdür

Beste işing bar-ı küşâding nêdür.

Eyleyin cân bile hâcil anı,

Mahrem-i sırring eger etseng meni⁽³⁹⁾...

(160) Mézbân Hâtem Tâyning özi bolib, yigit bunden behaber edi. Mehmânning bu sözlerige u şundey cevâb bereydi:

(161) Aydı anga Hâtemi Tâyi: Vayıg,

Bâb-ı mürüvvetdin emes cân darıg.

Her ne ki könglüng tilese andaq et,

38) Mecmau'l-Ahbâr, 58 a bêt.

39) Oşe eser, oşe bêt.

ılma tevaqquf başım k s de k t.
 Turma dem  yolğa adem bu dem,
 Bolsa al yı s nge  tkey elem⁽⁴⁰⁾...

M hm n bu s zni  şitib H tem T yning kerem ve sa vet b bide Haıatde t ng yoqligige emin boladi. Yavuz niyetiden aytıb ıcalet bilen şundey d ydi:

(162) Lutf u sa vetde sez vars n,
 alk d gençe y z uluş bars n.
 Az boyınga lutf u keremning tonı,
 Bu iş u n tengri yaratdı seni.
 Ger kereming ıldı meni şerms r,
 oyma muningd k meni mecr h   z r,
 Tengri u n eyle s n iingni s f,
 ordaya k ldi  se eyle ma f.
 Siyne besiyne oyıban dil bedil,
 Merd-i cuvanmerd anga ıldı b hil.
 Yolğa adem oydı ılıb ayr b d,
 Bardı Yemen m lkine uşnud u ş d,
 Yetdi  s n  n u b gi  şına,
 Aydı ne kim t şib  di başına,
 ıldı du  v  sıf t-ı  li T y,
 Aydı ki:  y v ris-i Cemşid   Key.

---

40) Oşe eser, 58 b b t.

Hâtemi Tâyige teger lâf-ı cud,
 Cudğa qâşıda anıng nê vücud.
 Munsif olıb pâdşâh-ı mülk-i zâd,
 Kıldı duâ birle beni Tâyni yâd⁽⁴¹⁾...

(163) Mèhmân Hâtem Tâyden uzr suraydi, u bilen hayrlaşib, öz yurtige qayıb bolgen vâqèeni şâhge sözleb bèredi. Şâh hem bu vâqèeden heyretde qaladı ve özining yavuz niyetiden eziyet çekedi.

(164) “Mecmau’l-Ahbâr”de türli tarihiy kişilerning hayâtide roy berge ibretli vâqée, hâdiselerni ifâdelevçi bir qatar hikâyeler hem uçraydi. Dâstândegi “İbrâhim”, “Şibliy”, “Cüneyd”, Behlül”, Pâredöz” kebi hikâyelerni şuler cümlesige kiritse boladi. Bu hikâyelerde esâsiy gâye insân türli cihetden ahlâkiy berkemâl bolib şeklenişi lâzımligine é’tibâr qaratilgen. Dâstândegi İbrâhim haqıdegi hikâyeye keltirilgen söz başide şâir insân kıladigen yaşsilikni açık çehre bilen sıdık-ı dilden kılış kerekligini uqtirib, insân heyeti ebediy émes, şuning üçün u kısqâ umri mâbeynide vaqtini ézgülikke sarf kılib, öziden keyin yaşı nâm qaldirişge intilişi kerekligini te’kidleydi:

(165) Elge kêtür köngül tehiy nân bile,
 Kılma revân va’deni yalğan bile.
 Âdemiy hıdmet bile érge yeter,
 Hidmet eger tapmasa mèhmân kéter
 Arpa ekip buğdây alurmen dème,
 Nesye için naqd bu dem gam yeme.
 Bolğanımı élge yedir ü içür,

---

41) Mecmeu’l-Ahbâr, 58 b bet.

Uşbu kün dünyânı yahşi kèçür.
 Bu reviş ü aql u besâret bile,
 Qılmağaysen sud-ı ticâret bile,
 Halk-ı cenâh barıda bar çeşm ü goş,
 Hell-i dağâyıqqa qanı aql u hoş,
 Söz güherin bilgeli dâna kerek,
 Yol izige diyde-yi biynâ kerek⁽⁴²⁾...

Şunden song şâir Hikâyening mazmunige ötedi: Rivâyet qılışleriçe, İbrâhimning umri bir daqıqa hem mehmânsiz ötmegen éken. Künlerden bir kün uning üyige bir neçe kün devâmide mehmân kèlmey qalıbdı. U cude köp ıztırâb çekib, köçege çıqadi ve bir moysefidni üyige teklif qıladı. Qariye avqat tenâvüliden song fâtiha oqımegenini körib İbrâhim buning sebebini unden sorabdi. Şunde qariye u budperest ékenini aytibdi. Bunden İbrâhim gazablanıb uni üyiden Haydeb yubarıbdı. İbrâhimning bu nâcöye qılmişi tengrige ma'qul kèlmeydi ve İbrâhimge: "Sèn nime üçün bu qariyeni üyingden qıvding, bergen taâmingni minnet qılding? Mèn uni toqsan yıl terbiye qılıb, nasibesini bèrib turdim, sèn ése hattâ uning yaşini hem hürmet qılmey üyingden qıvding. Sèn bundey hareketlerden saqlan", dèpti. Şâir bu hikâye arqali her bir kişi biravge yahşilik ve mürüvvet qıler éken, uning évezige qaydeydir mükâfât kütişi, bu orinde bergen taâmleri üçün gayr-i dinden hamd oqışni taleb qılıb, özi teklif qılgen mehmenni haydeb yubarışı insâf dâiresige kirmeydi dègen gâyeni ilgeri süredi.

(166) "Mecmau'l-Ahbâr terkibidegi ikkinçi bir hikâyede ése şâir şu mevzuni rivâclantirib ahlâkning başqa qırrelerini yaratışge hareket qıladı. Şâir insân dünyâdegi

---

42) Mecmau'l-Ahbâr, 39 b bêt.

barça mevcudâtler içide éng büyügi, şuning üçün u gamhor ve şefkatli bolmağı kerek dégen fikrlerni ‘Şibliy’ hikâyesi arqali ifâdeleydi.

(167) Söz başide şâir insân cemiyetide şunday hususiyetlerge ége bolışı kerek ki u bahâr yamğırige oşşasin, yamğır bütün âlemni kökertirgenidék, insân cemiyet teraqqiyâti yolide öz mehnatini faydali iş üçün sarf etmağı kerek, deydi:

(168) Ger tileseng qalsa atıng müstedâm,

Eyle mürüvvet bile élni gulâm.

Hâsıl étib mertebeyi ân tâmut,

(169) Nefs ü hevâ hırmanına urğıl ot.

Sabr u tahammül özinge neşe qıl,

Ötti bu kün, ertedin endişe qıl.

Qılma özingdin kişini derdmend,

Songgi puşeymânı émes sudmend,

Nef' tékür élge çü ebr-i bahâr,

Sümbül ü reyhân kibi bol müşkbâr.

Mêve yıgaçı kibi bol beşeşek,

Tékse senge seng ü sefâl u teyek...

Tüzlügingin devletidin servinâz

Sebze érür yeyü kişi küz ü yaz

Bolma yaman kişi kibi hudperest.

Yahşilik ét barçage étgençe dest.

Baqma haqâret bile sên kişige

Vâkıf êmes sên çü anıng işige⁽⁴³⁾...

(170) Söz başidegi felsefiy fikrlerden song Şibliy haqıdegi hikâye keltiriledi: Şibliy üy - rozgar teşvişi bilen bir kişiden bir qap mâş aladi. Yüknü atge artub üyige qaytadi. Üyge kelib kap içide bir çumalini körüb öziçe fikr kıladı:

(171) Aytadı: Mürüvvetdin êmes mor-i zâr,

Tüşse yırağ menzilidin dilfigâr⁽⁴⁴⁾...

U tünü bilen uñley almey çıqadi ve érte seher bilen çumalini alıb yolge tüşedi. Barıb mâş algen yerge qoyıb yubaradi. Şâir bu hikâye arqalı insân hattâ çumalidék kiçik bir cânıvarge hem âzâr bérnesligi, Şibliyge oñşab e'tibârli ve gamñor insân bolıñ kerek degen maqsadni ilgeri süredi.

(172) "Pâredöz" hikâyesining mazmuniden êse kişilerning bir birlerige gamñor, rahmdil, mürüvvetli bolıñleri terğıb étilgenini köremiz: Şâm şehrıde bir pâredöz bolib, bütün umri devâmide yüz direm toplağ Mekkeni ziyâret kılıñni nasihat kıladı. Pâredözning bir bêve ayâl qoñnisi bolib, uning bir neçte balasi bar edi. Künlerden bir kün pâredözning kızı bêve ayâlnikige çıqıb uning balalari bilen oynaydı. Avqatlamıñ vaqti bolgeç ayâl balalelerini çağırıp ulerge avqat bêredi. Ammâ qoñni kıziğe avqat bérmeydi. Qız bolgen vâkêeni çıqıb atasige aytadı. Bunden rencigen pâredöz bêve ayâlning üyige çıqıb: Nime sebebden bir çömiç avqatingni kıızımden kıızganding, déb soraydı. Şunde ayâl hıçâlet tartıb: "Bu sırnı senge aytamen, özge kişi bilmesin. Bir neçte künden bêri aç edik, keçe bir harâm, olgen rahmning göşt ü yağıni alıb keldim, oşenden avqat tayyârlangen edi. Şuning üçün sening kıziğe revâ körmedim", déb cevâb bêredi. Pâredöz qoñnisining bu hâlge tüşgenligiden beñaber qalgenligiden qattıq azâbge tüşedi ve ayâlden keçirim soraydı.

43) Mecmau'l-Añbâr 41a bêt.

44) Oşe eser, 41b bêt.

Mekkeni ziyâret kılış üçün toplagen yüz direm pulini balalering bilen behem körgin, déb ayâl tasarrufige hevâle étedi. Bu orinde şâir hikâyege kıyıdegi beyt bilen hâtime yasaydi.

(173) Kõngülning ka'besini kör ziyâde,
Ki atlıkning işin kılmas piyâde⁽⁴⁵⁾...

(174) Pâredöz özining artıqçe pulini ka'beni ziyâret kılışden köre yetim - ësirlerning tirikçiligi yolide sarf bolışini efzal köredi. Qâsımiy özining bundey antiklerikel fikrleri bilen öz devridegi islâm dini idëologiyesining ayırım kör körâne amel kıılınayatgen tamanlerini tenkıd kıladı. Hâkıkatde hem bundey fikrlerni orta esr dësopotizmi hükm süreyatgen bir devrde açıqden açıq köterib çıkış şâir devri üçün kette cesâret édi.

(175) Hülles, Seyyid Qâsımiyning "Mecmau'l-Ahbâr" dâstânige kirgen ictimâiy - siyâsiy ruhdegi hikâyeleri öz zamânesining sotsiel meselelerini açıb bərişge qaratilgen. Hikâyelerning esâsini hükmdârler bilen halk ortasidegi özerâ ma'neviy hem de maddiy alâqa meselelerini yarıtış teşkil étedi. Ulerde adâlet, halk âsâyişteligi, ferâvânligi ve baht - saâdeti motivleri cânli abrazler arqali özining hayâtiy in'ikâsini tapgen. Buler içide eng mühimi insâning cemiyet terâkқыâtidegi roli ve vazifesi meselesining yarıtılışıdır.

(176) Dâstândegi hikâyeler ahlâkning türli sâhalarını qamreb algen, ularning nëgizi uzak qadimiyetge, şarq halkleri ağzaki icâdi, qadimiy efsâne ve tarihiy vâkıy epizodlerge barib taqaladi. Qâsımiy ana şuler ve büyük söz ustalerning bu sâhadegi bay tecribelerige süyengen hâlde didetik dâstânçilik cenride bebahâ hazine yaratdi. Biz üçün bu hazine uning özige ve originelligi bilen ilmiy ve ameliy kımmetge ége.

---

45) Mecmau'l-Ahbâr, 54 a bët.

(177) “GÜLŞEN-İ RÂZ” DÂSTÂNI

(178) Seyyid Qâsimiy qalemige mensub “Gülşen-i Râz” eseri mazmun cihetiden ahlâkiy ta’limiy yönelişdegi dâstânler qatariden orın aladi. Fârs - Tâcık edebiyâtide “Gülşen-i Râz” nâmlı eserler yaratılgeni tarihiy menbelerden ma’lum. Şulerden biri Mahmud Şebisteriyning(1320 yılı vefât etgen) bizgeçe yetib kélgen “Gülşen-i Râz” dâstânidir. Bu eser mazmunen tasavvufge âid şeklen özerâ sevâl - cevâb esâside qurılgen. Eser esâsen tasavvufni terğıb ve teşviq kılış maqsadide tüzilgen bolib, ana şu ta’limât bilen qızıqıvçilerge mölcellengen⁽⁴⁶⁾.

(179) Seyyid Qâsimiyning “Gülşen-i Râz” eseri mazmun cihetiden mutlaqâ bu eserden fârq, kıladı. Şâir öz eserining esâsiy gâyeviy yönelişini ahlâk mevzuige bağışlaydı. Unde âdâb, kemterlik ve saħâvet, toğrılik ve pâklik kebi insâniy faziletler uluğlanıb cemiyet üçün ana şunday icâbiy hususiyetlerni özide mücessemlettirgen kişilerni terbiyeleş meseleleri şâirge has bediiy üslubde beyân etiledi. “Gülşen-i Râz” özining kompozitsion tüzilişi bilen şâirning başqa dâstânleriden ecrelib turadi. Dâstân terkibi hılme hıl şe’riy cenrlerden tüzilgenligining öziyâk fikrimizning delilidir. Eserde her bir bâbge bitte gâzel keltirilib, şâir uni küyge salıb oqış kerekligini te’kidleydi. Quyıdegi qayta qayta tekrârlanıb qaladigen beyt ese eser mevzulerini ecretiş vâsıtasi, ya’ni bediiy priyom vazifesi sıfâtide qollanılgan:

(180) Nağme-yi dilsoz bile savt u amel,

Mutrib aytgıl sên oqıb bu gâzel⁽⁴⁷⁾.

(181) Eser on bâbden ibâret bolib, ulerning her birige bitteden gâzel keltirilgen. Dâstân umumiy siyucet ve yaħlit kompozitsiyege ege emes. Mevzu nasihatâmiz mısraler arqali birme bir tertib bilen beyân qılıb barıladı. Evvel hamd keyin na’t ve şark poeziyesi üçün treditsian kirışden song eserni Celâliddin Seyyid

46) Sobreniye Vostochnıy Rukoppisey AN UzSSR. T. II. Tâşkent: Fen. 1954. C. 109. Op. No: 991

47) Gülşen-i Râz, 71 a - b bétler.

Mezidge bağışlangenligi haqıde gepiriledi. Songra uni medh étuvçı maħsus bâb kéledi. Bu bâbde şâir özining nâçârligini ésletib, Seyyid Mezidden yardım soraydi. Şâirning ilticâsi kuyıdegi satrleride özining yarkın ifâdesini tapgen:

(182) Lutf kılib kılsa inâyet mence,

Merhameti bolsa himâyet mence.

Sözlese sultân kâşıda sözümi,

Èl içide kılsa kızıl yüzümi,

(183) Devletidin alsa mence siym ü zer,

Hil'et ü destâr u külâh u kemer.

Özi dağı kılsa inâyet bolur,

Her ne kılay dese kolıdın kélür:

Râyi eger kélse dağı ihtiyâr,

Mülk-i vilâyetde bese vaqf bar.

Bérse alardın mence on ming direm,

Bolğusı yoq bir tasuv u habbe kem.

Lâyıq emestür ki menimtek faqîr

Bolsa aning devride ğamga esir⁽⁴⁸⁾.

(184) Şunden kéyin onte bâb birme bir beyân étiledi. Ha yâtıni séviş unden ilâc-ı bariçe köpraq behremend bolış, sévgi bilen méhnet hayâtning esâsini teşkil étishi, kişi pâk, râstgoy, méhnetséver, sabr - tâkatli, kanâatli ve cemiyetge qançelik köp yaqşilik kılsa şunçelik baht - saâdetge érişecegi kebi mevz uler haqıde söz yürütilib, uler dâstân tematikesining esâsini teşkil étedi. Dâstân hâtime bilen tügeydi.

48) Gülşen-i Râz, 71 a - b bétler.

Şâir unde insân üçün bêrilgen hayât ebediy êmes, şuning üçün unden imkân-ı bariçe yahşi fâyдалanmaq her bir insân öz umrini yahşilik kılış üçün bağışlamağı ve öziden keyin yahşi nâm keldirişi üçün hareket kıılmağı kerek dëgen gâye bilen kitâbini yekünleydi.

(185) Âdemişdin qalsa söz halef,
Söz bile hâsıl eter er şeref,
Tâ ki cehân bolğay u leyl ü nehâr,
Qalgusıdur uşbu sözim yâdgâr⁽⁴⁹⁾...

(186) Qâsımiş insan üçün devlet bilen izzet, ya'ni emel, menseb ebediy êmes, hâlbuki buler heç kimge vefâ kılmegen. Şuning üçün insân öz ameli ve bayligiden mağrurlanıb özgelerni kemsitmesligi, kişilerdegi bu selbiş hususiyetler ulerni harâb kıılışı mümkinligini elâhıde te'kidleydi. Şâir kişilerni hayâtge muhabbet, sevgige sadâkat, tabiat gôzellikleriden behremend bolışge çağıradi.

(187) Dâstânde toğrılık, râstgoylık insâning eng gôzel faziletleriden êkenligi elâhıde kayd etiledi:

(188) Râst kerek âdemiğa e'tiğâd,
Ëgri kişi tapmadı hergiz murâd,
Oq kibin her kişi kim bolsa tüz,
Tengri kıtur barça işini töküş.
Ëgri yıgaç hâkige lâyık dëğül,
Atqu kibi yağa muvâfiğ dëğül.

49) Gülşen-i Râz, 78 a bêt.

Râstlık üze seng-i terâzüni tüz,
Salma kişi ehl ü ayâlığa köz⁽⁵⁰⁾...

(189) Eğri ösgeñ deraht bağıni bözey almegenidék, toğrılık yoliden azgen âdem hem cemiyetni bözey almeydi, u insânler üçün fâyda ornige zarar keltiredi. Râstlık, toğrılık bilen hayât keçiriş zarurligini uqtirgen şâir eğri işlerden saqlanış kerekligige e'tibârni elâhide qaratadi. Bu bilen mehnatkeş halkqa zulm ötkезeyatgen hâkim, bék ve baylerni adâlet ve toğrılıkka qaçıradi:

(190) Qılma dil-i hastanı sên derdmend,
Elge kêtür hâtırı bir müstemend.
Bağ köngül ka'besine ey cân-ı cân,
Kim bütürür devleti ikki cehân⁽⁵¹⁾...

(191) Şâir eserning esâsiy gâyesini insânler ortasıdegi münâsebetlerni normalleştirişge qaratıb, uler arasıdegi nizâlerge sebep boladigen qarama - qarşılıqlarnı, insâniy faziletlerni kemâl taptiriş arqalı erişiş mümkin degen hülâsege keledi.

50) Gülşen-i Râz, 75 b - 76 a bétler.

51) Gülşen-i Râz, 77 b bét.

(192) HAQİQATNÂME DÂSTÂNİ

(193) Seyyid Qâsimiy öz icâdiy mahâretini nâme cenride hem sinab körgenligi ve bu cenr teraqqiyâtige özining münâsib hissesini қоşgenligini şâirning “Haqıqatnâme” ve “Sadâqatnâme” eserleri misâlide körış mümkin. Nâme cenrining peydâ bolışı bâreside B. M. Cirmunskiy Hâdi Zarif, B. Abdullayev, G.Bêgdeli, Hamid Arasli, B.Veli Hıocayev ve bir qatar âlimler eserleride mükemmel beyân étilgen⁵²). Nâme cenride yaratılgen eserlerni tedkıqatçiler kompozitsion tüzülüşi ve gâyeviy mazmunige köre bir neçe türkümge ecretediler⁵³).

(194) Özbék edebiyâti tarihıde tématic cihetden bir birige yaqın cenrde yazılgen Hârezmiyning “Muhabbetnâme” Hıocendiyning “Letâfetnâme”, Yusuf Amiriyning “Dehnâme”, Seyyid Ahmedning “Taaşşuqnâme” kebi eserlerini bilemiz. Seyyid Qâsimiyning “Haqıqatnâme”si hem şuler cümlesige kiruvçı mesneviy cenride yazılgen eserdir. Qâsimiy öz selefleri bolgen Hârezmiy (XIV esr), Hıocendiy (XIV - XV esr) Yusuf Amiriy (XV esr) ve Seyyid Ahmed(XV esr) eserleri bilen yaqından tanış bolib, ularning icâdleriden istê’fâde qılgen bolışı tabiiydir.

(195) Seyyid Kâsimiyning “Haqıqatnâme” dâstâni gâyeviy mazmuni ve kompozitsion tüzülüşi cihetiden Âzerbeycân şâiri hâce İmâdning ahlâk iy - ta’limiy hikâyelerden teşkil tapgen “Muhabbetnâme” (1322 - 1331 yıl) eserige cude yaqın turadi. Şâir “Haqıqatnâme” eseride özi yaşagen feodal cemiyetdegi adâletsizlik, zulm, zorâvânlık, din erbâbleri ve baylerning cirkenç kirdikârlerini fâş étedi.

52) Cirmunskiy V. M. Zarifov H. T. Uzbéskiy Nerodniy Geroičeskiy Épos. M., 1947. Abdullayev V. Özbék Edebiyâti, 2 - Kitâb, Taşkent: 1964; Bêgdéli G. Evhadi. Bêki: 1962; “Şah İsmail Hıoten ve Onun Gerediçiligi. Hıoten Dehneme” Bêki: 1959.

53) Velihıocayev B. “Özbék Épik Poéziyesi Tarihi”den. Taşkent. 1974, 9 - 10 bétler

(196) “Haqikatnâme”ning umumiy hacmi 1114 mısraden ibâret. Eser “ağazi kitâb” (kiriş) on ikki bâb ve unge keltirilgen bitteden hikâye ve hâtimedan (“tamâm-ı sūhan”) teşkil tapgen. Şâir eserning esâsiy kısmidegi bâblerni tematike cihetiden altige bölgen, uler quyidegilerdir:

(197) 1. Kiriş.

(198) 2. Birinçi ve sekkizinçi bâbler “derbeyân-ı cevânmerdiy”(merdlik beyânide) serlevhasi astige alingn. Bulerde şâir insan tabiati ve uning harektèridegi merdlik, kemterlik saḥâvet kebi insâniy faziletlerni medh etuvçi hikâyelerni keltiredi. Bu hikâyeler tarihiy şâhsler, devlet erbâbleri, ḥalk ḳahramânleri hayâtide yüz berḡen türli ibretli vâkêe ve hâdiseler esâside tüzilgen. Şâir bu motivlerni Şâhimerdân Hasan Basriy, İbrâhim Edhem, Basra-i Hâfiy, Erestu-yi Hekim, Ḳaysar-i Rum ve Sengsâr, Mahmud Ğazneviy kebi tarihiy şâhslerning sergüzeştleri arḳali abrazli ḳılıb beyân etedi.

(199) 3. Toḳkızinçi bâb, “der beyân-ı ehl-i bâtın”de şâir Muhammed Ğazzâliy ḥaḳidegi ibretli hikâyeni keltiredi.

(200) 4. Oninçi ve on birinçi bâblerni “der beyân-ı sofi-yi muḳallid” (taḳlidçi sofiler beyâni) serlevhasidegi hikâyeler teşkil etedi. Bu bâblerde şâir özi yaḡagen feodal cemiyetdegi ayırım din peşvâlerining kirdikârlerini fâş etedi.

(201) 5. On ikkinçi bâb “der beyân-ı uḳbâ-i ḡünâḥ”, (ḡünâḥ işlerning âḳıbeti beyânide) deb ataladi. Ḳâsımiy bu bâbge kirgen hikâyede epizodler esâside şâh ve addiy ḥalk vekili bolgen ḳariyening abrazini yaratadi.

(202) 6. Hâtıme.

(203) Seyyid Qâsımıyning “Haqıqatnâme” eseri ma’lum bir siyucet ve kompozitsion tüzülüşiğe ege bolgen müstakıl eserdir. Unde sürilgen gâye vâkeiy hikâye bilen tasdıqlanadi ve “tamâm-ı sūhan” bâbide söz başi ve hikâyede beyân étilgen umumiy gâyege ibretâmuz hūlâse çıkarıladi. İnsânning ulug faziletleri alkışlanadi. Kemçilik ve nuqsânleri tenkîd kılınıb unden qutuluş yol yorıqleri kôrsetiledi.

(204) Éndi “Haqıqatnâme”degi éng harektérli hikâyeler haqıde tohtab öteylik. Şâir kemterlikni insânning éng güzel fazileti déb bileadi. Bu fikrining delili sıfâtide Erestü Hekim hikâyesini keltiredi. Mazmuni: Erestüden âdemler “Sén bütün ilm - fânden haberdársén, hayât tecribeng bizge nisbeten köp, insân üçün âdâb bâbide qaysı fazilet yahşirâq”, déb soradiler. Ulerning bu sevâlige Erestü kuyıdegiçe cevâb bérıbdi:

(205) Ayıtdı merd-i dâná kim hâmuşiy,
Şikest-i nefis ü terk-i hudfuruşiy.
Fesâhatdın érür dermânda bülbül,
Kéçe - kündüz kıılır behûde gūlgul,
Buningdek tóti kim, şirin nefesdür,
Tilidin ul giriftâr-ı keferdür⁽⁵⁴⁾...

(206) Şâir hikâye devâmide öz fikrini rivâclantire barıb insân üçün éng ulug fazilet kemterlik ékenini, eger insân sérgep, mehmedâne, oylamesden köp sözlese u özining câhilligini söziden bildirib qoyadi, déydi:

(207) Néçe kim âdemi bolsa sūhandan,

---

54) Haqıqatnâme, 87 b bét.

Sözinde barturur bir türlü nuksân
 Kızıl til yügrügi nuksân cândur,
 Tilin tiygen kişi dâim âmândur⁽⁵⁵⁾...

(208) Songra şâir insan harektêridegi êng uluğvâr, êng icâbiy hususiyetlerden biri kemterlik êkenini esâsli ve ibretli, işançli misâller esâside söz mahâret bilen hülâseleydi:

(209) Ağız açma tişingni sindürürler,
 Seni bu derd-i ğamdın tindürürler.
 Qabul etseng nefes devlet hemindür.
 Saâdet bende yü nusret qarındur.
 Nasihat câmdın medhuş bolgul,
 Tilingni esregıl sên goş bolgul⁽⁵⁶⁾...

(210) “der beyân-ı sofi-yi muqallid” (taqlidçi sofiyeler beyâni) bâbige keltirilgen hikâyede din erbâblerining cirkenç kirdikârleri zor cesâret ve mahâret bilen açib taşlangenligi, şâir sofilerning ikki yüzlemeçilik bilen hayât keçirişini, ya’ni ulerning el aldide özlerini sâf, adâletli, dindâr kılıb körsetib aslide baylik arttırış, mēhnetkeş halkni taleb hükmrân sınıflerge hizmet kılışlerini fâş êtgenligini yaqqal köremiz:

(211) Aytursên êürmēn sofi-yi sâf,
 Urursên muttasıl bêhüde köp lâf.
 Nēge tülkü kibi kuyruq salursên,

---

55) Oşe eser, oşe bêt.

56) Oşe eser, oşe bêt.

Hiyal birle cehândın bâc alursên.
 İşing kège yü kündüz hâksâriy,
 Qılursên zark birle âh u zâriy.
 Qalemdék sustmağzu diyde tersên,
 Özingni körsetib elge satarsên.
 Qılursên her zamân bir şâha pervâz,
 Aning üçün ayurlar seni gammâz⁽⁵⁷⁾.

(212) Hikâyede şâir şeyhning ikki yüzlemeçiligini açıb taşlab el aldide sözler bilen şermende qiladi.

(213) Êşitdim vaqte şeyh-i guşenişinê,
 Esir-ü nefis-ü bedbaht-ı la'inê.
 Çü şeytân azğurub ul âdemiyni,
 Mürid etdi özige âlemiyni.
 Yetürüb pâye-yi qadriñ ber eflâq,
 Urub ul âhu eyleb cübbeni çâk.
 Gümân birle qarın ehl-i yaqıñga,
 Hemêşe peyrev-i dévi la'linga.
 Köngüldék qalbu ornı muttasıl sadr,
 Felekdék sarferâz u pêsesi gadr.
 Teşinde hırqa yu içinde zünnâr,
 Diremni saqlamaq pâbendi dinâr.
 Özini körsetib zâhirde derviş,

57) Haqıqatnâme, 94 b bet.

Haseddin bâtnide zehr ile niş.
 Gümân birle qarın kıldı halâyık,
 Ki zâhirdék émes bâtında sâdık,
 Cehânga qavli fa'li boldı revşen,
 Boluptur ul esir-i nefsi tevsen⁽⁵⁸⁾...

(214) “tamâm-ı sūhan”de ése şâir kişilerni kim bolışleriden qat’i nazar dâimâ pâk ve helâl bolışge çağıradi.

(215) “Haqıqatnâme”degi hikâyelerden biri saḥâvet bâbige bağışlangen. Hikâyede şâir bir bedevlet, lëkin cude zıqne âstânder ḥaqıde hikâye kıladı. Künlerden bir küni uning üyige gedâ tilençilik kılıb kéledi:

(216) Ayıtdı şeyḥa kim éy kanı éhsân,
 Buyur ḥâdimğa bërsin bir tehi nân.
 Nêçe kün boldı kim, mën bestelebmen,
 Kêtermën érte, méhmân uşbu şebmen.
 Nêdir mundağ kélürsën ber der-i kâḥ⁽⁵⁹⁾...

Şeyḥ hessesi bilen gedâni urıb, haydeydi, şunde gedâ:

(217) Nê hâsıl âdemiy ki bekâdemdin
 Ki bërmes bir tehi nânê keremdin?!
 Nihâlê aslındın kim, bësemerdir,

58) Haqıqatnâme. 95 b bêt.

59) Oşe eser, Oşe bêt

Kélib taşla eger şâh-ı şekerdir⁽⁶⁰⁾...

déb baş alıb kétédi.

(218) Şâir insân bir birige méhribân, gamhor bolmes éken, qolide mâl - mülki, bayligi bolaturıb yetim - ésirlerge kömek qolini çözmes éken, u insân cemiyet üçün hem hêç qandey fâyda kéltirmeydi, u sözlavçı rahmdir déb saqâvet bâbige hulâse yasaydi:

(219) Kime kim lutf u hizmet hemdem érmes

Érür rahm-i nâtiq âdem érmes⁽⁶¹⁾...

(220) “Haqîkatnâme”ning on ikkinçi bâbide kétililgen hikâyede şâir adâlet, şefkat ve mürüvvet bâreside fikr yürütedi. Bu bâbge şâir “Hızır” hikâyesini misâl kılib kéltiredi. Hikâye mazmuni: Bir vilâyetning Pâdşâh-ı Hızır sühbetige müştâk bolib, u bilen uçraşış yolini aqteribdi. Özi hükmrân bolgen vilâyet ahâlisige: “Eger kim ki meni Hızır bilen uçraştirse, u bilen sühbetde bolse yerim pâdşâhligimni oşe kişige béremen”, déb é’lân kılibdi.

(221) Araden bir néçe kün ötgeç, bir qarı çâl kélib pâdşâhge, “Mên Hızır bilen cude dostmen, kéçeleri u bilen birge sühbetleşib oltiremiz”, débdi. Çâlning körinişi cude harâb bolib, turmuş cebr - zulmiden qaddi bükülib qalgen édi. Şâh uning hürmetini ornige koyıb hâne ecretedi, unge hizmetkârler tayinleydi. U sarâyning barça nâz u né’metleriden behremend boladi. Künler ötevéredi, lékin çâl şâhni Hızır bilen uçraştirişni arqage sürevéredi. Çünki çâl şâhni aldegen édi. Sır âşkâr bolgeç, şâh vezirlerini yığıb ulerden çâlge qandey cezâ bériş togrısında maslahatleşedi. Şunde vezirleriden biri:

60) Haqîkatnâme. 96 a bêt.

61) Oşe eser, oşe bêt.

(222) İcâzet bolsa andın soysalar post,
Körüb tâ ibret alsın düşman u dost⁽⁶²⁾...

İkkinçisi:

(223) Hâlâyık cem bolıb ursa tenure,
Anı yandursalar salıb tenure⁽⁶³⁾...

Üçinçisi:

(224) Kimüng kim şem'i bahtı tiyre bolur,
Eger u ay u küdür hıyre bolur.
Kişi kim boldı mehnat pâymâli,
Ërür behüde barça kıyl ü qâli.
Egerçi pirining köpdür günâhı,
Ërür andın ziyâde lutf-i şâhı.
Eger öltürse kulun şâh bilür,
Şikâyet yok turur ne kılsa kıılır⁽⁶⁴⁾...

(225) Şu an tartışuv üstige Hızır kirib keledi ve şâhge hitâb kılib dèydi:

(226) Tebessüm kıldı yu ayıtdı ki èy şâh,

---

62) Haqıkatnâme, 98 a bet

63) Oşe eser, oşe bet.

64) Haqıkatnâme, 98 a bet.

Haqîkat âlemindin bolgıl âgâh,
 Vezir kim dèdi soydırğıl anı,
 Êrür qassâbzâde bægümânı.
 Tenure üyinga qılğay rehmemâyı,
 Âbâgaçe kılibtur nânvâyı,
 Oşal kim hayr üçün eyler delâlet,
 Anıng bar zât-ı pâkında asâlet.
 Şehensâh hizmetide lâyıq uldur,
 Vezir-i nekrâ-yı sâdıq uldur⁽⁶⁵⁾...

(227) “tamâm-ı sühan”de şâir şâhning âdil, bilimdân, uni toğrı yolge başlavçı veziri bolmese, u el hürmetini qazana almeydi, uning hâkimiyeti inqırâzge uçraydi, dègen fikr bilen hikâyege yektün yasaydi:

(228) Zihi huşdevlet ul pâdşâye,
 Anga bolsa vezir-i nekrâye.
 Şâhi kim yoq turur yaşsi veziri,
 Êrür beçâreler âhi esiri.
 Müsellemdür anga mülk-i vilâyet,
 Ra’iyet hâlige kılsa himâyet⁽⁶⁶⁾...

(229) “Haqîkatnâme” hâtimeside Seyyid Qâsimiy eserni tügetgeni haqıde sözleb, bu eser kèlgüsi evlâdge yâdgârlık sıfâtide kelişini ve kitâbhân uni oqıb şâirni yâdge alıb eşleşiden ümidvâr êkenligini şundey mısraler bilen ifâdeleydi:

65) Oşe eser, oşe bêt.

66) Oşe eser, 99 b bêt.

(230) Muhabbet köyide kıldım ikâmet,
“Haqıqatnâme”ni etdim tamâmet.
Ma’ aniy dürrini âlemge yaydım,
Köngülning derdidin bir şemme aydım⁽⁶⁷⁾...

---

67) Haqıqatnâme. 99 a bêt.

(231) “SADÂQATNÂME DÂSTÂNÎ”

(232) Seyyid Qâsimiy mērâsiden orin algen tōrtinçi eser “Sadâqatnâme” dâstânidir. Şâir bu eserni Ferididdin Attâr “İlâhiynâme” eserining tercimesi déb kemterâne aytıb ötedi:

(233) Bu né cud u esâs u himmet érür,
 Vücudinga hazârân rahmet érür.
 İlâhiynâmeysi⁽⁶⁸⁾ Attâr bu bur^(*),
 Davi-yi sine-yi efgâr bu dur.
 Anı Türkiy birle Qâsimiy aydı.
 Ma’aniy güherini élge yaydı⁽⁶⁹⁾...

Bu ikkele müellif eserlerini muqâyese kılış ulerning bir biriden tubden fârq kılışini körsetedi. Qâsimiy Attârni öz üstâzı déb bilgen ve unge bolgen hürmet ve muhabbeti yüzesiden yuqarıdegi mısralerni yazgen bolışı tabiiydir. Bu kebi hâllerni klassik edebiyâtide uçratış mümkin.

(234) Şâir özining bu eseri arqali öz muhabbetige sâdıq ma’neviy pâk ayâl abrazini mâhirlık bilen yaratgen. Şâir bu abraz arqali fèodal cemiyetidegi iflâs ve rezâletli tüben illetlerni qaralaydı. Bu dâstân özining siyucet ve kompozitsiyesi cihetiden yuqarıde körüb ötilgen dâstânlerden tubden fârq kıladı. Unde köterilgen ictimâiy - siyâsiy probléma, eserning isyânkârlık ruhi şâirden kette cür’et ve şicâat taleb kılgınlıgını körsetedi. Buning yarıqın ifâdesini dâstân mazmuniden yaqqal köriş mümkin. Hikâye mazmuni: Bir cude gözel, pâkize ve âqıle ayâl bolib, uning eri uzak

68) Bu yerde Ferididdin siyucet “İlâhinâme” eseride işâre kılınadi.

* Eserde “bur” şeklindedir, ancak bu kelimenin “dur” olması gerekir.

69) Sadâqatnâme. 113 b bêt.

seferge atlanadi. Üy - rozgar işleriden haberdâr bolib turışni ükesiden iltimâs kıladı. Ęri seferge cönegeç ayâlning hâl - ahvâlıden qaynısı haber alıb turadi. Ayâl kün boyi üy işleri bilen bend boladi. U şu qadar nefâsetli ve hayâli boladi ki hattâ qaynısının aldide hem çâdırede yüredi. Künlerden bir kün qaynısının közi nâgâh ayâlning cemâlige tüşedi. Yigit unge âşık u bêkarâr bolib qaladi:

(235) Yigitning közi tüşdi ul sanemge,
 İlindi köngli quşı dâm-ı gamğa.
 Esir ü âşık u devâne boldı,
 Cemâl-i şem'ine pervâne boldı.
 Zamâne kalmadı sabr u karârı,
 Çü mecnun boldı işi âh u zâriy.
 Tahammül köylegini çâk kıldı,
 Özini garq-ı hürü hâk kıldı.
 Çü âciz oldı derdi çâresine,
 Dil-i âvâre-yi hunhâresine.
 Barıb aytdı oşul zebâ sanemge,
 Devâ nêdür belâ-yı derd ü gamga.
 Qarârım qalmadı devâne boldum.
 Senge tâ, ey periy hemhâne boldum.
 Murâdım bir mening qılma bahâne,
 Qulungdurmên séning mên câvidâne⁽⁷⁰⁾...

(236) Ayâl yigitning sözlerini eşitib Gazabge tolıb şunday deydi:

---

70) Sadâkatnâme, 100 - bêt

(237) Seningdek bolmağay merdud-i rāhè,
 İkki âlemde bu nâme siyahè.
 Sènge koydı mèni aqang emânet,
 Diyânet bu mudur kılsang hıyânet.
 Êrür müşkül sènge mèn yâr bolsam,
 Ağangning ahdidin barar bolsam⁽⁷¹⁾...

(238) Ayâl sözlerini eşitgen yigit maqsadige érişe almesligige közi yetgeç, ayâlge nisbeten böhtân uyuştirişge qasd kıladı. Yigit ikki sâhte güvâh yalleb, ayâlni fâhişelikde aybleb qâzıge arz kıladı. Qâzı aybni ayâlge koyıb, uni taşborân kıladiler ve cesedini âhlâthânege taşıydiler. Bahtli tesâdif tufeyli ayâl tirik qaladı. Seferden kéleyatgen bir Arab ayâlni öz yurtige alıb kétedi. Araden bir neçe kün ötgeç, ayâl sağayıb özige kéledi. Arab bu ayâlning gôzelligi ve âdâb - ahlâqini kôrib unge üylenmaqçı ékenini aytadi. Şunde ayâl uning éri barligi ve böhtân bilen uni taşborân kılganlerini sözleb béredi. Arab ayâlden uzr soraydı ve bir umrge ekelsingil tutunışge va'de béredi. Arabning bir habes kuli bolib, ayâlni hüsniden âgâh bolgeç unge sévgi izhâr kıladı. Qul hem ayâlden red cevâbini algeç qasâs alış récesini tüzedi. U öz hocayinining yaş oğlini tünde öldirib pıçaqni ayâlning yastığı astige yeşiredi. Êrteleb balasining öliden haber tapgen Arab bu işni kılgan qâtilni izleşni buyuradi. Gümân yene ayâlge tüşedi, hizmetkârlardan biri ayâl yastığı astidegi pıçaqni keltiredi. Ammâ Arab ayâlning bu işde günâhsız ékenligini payqab, uni ölimden saklab qalıb, unge bu yurtden kетиşni maslahat béredi. Ayâlge üç yüz direm bėrib, uni yolge kuzetedi. Ayâl bir neçe kün yürgeç bir şherge kirib kéledi. Şher meydânide bir yaş yigitni dârge asayatgenlerini kôrib âdemlerden buning sebebini soraydı. Yigit bir yıllık salıqni tolamegeni üçün başqalerge ibret tariqaside dârge asılayatgenini bilgeç, yigitning qarzini tolab uni ölimden saklab qaladı ve birge kетиşni yigitden iltimâs kıladı:

---

71) Sadâqatnâme, 100 b bêt

(239) Yigit çün hüsniyin âgâh boldı,
 Dili câmi bile hemrâh boldı.
 Ayıtdı bu ne zebâ nâzenindür,
 Köngül esrârına ruhu'l-emindür.

(240) Periydin tuğmağay mundağ yene hur,
 Beniy âdemğa hud yoğdur bu mağdur,
 Çü Mecnun vâle vu nâlân boldı.
 Muhabbet derdidin giryân boldı.
 Körib UZRâ yüzini boldı Vâmıq,
 Kêçib cândın kılıb terk-i alâyıq⁽⁷²⁾...

(241) Yigitning ışkı artub âhiri unge muhabbet izhâr kıladi. U hem red cevâbini algeç, ayâlden qutuluş yolini izleydi. Yol yürüb bir deryâ kırğagıge kelediler. Şu yerde yigit bir hâcege ayâlni satış rëcesini tüzib hâcege şunday dëydi:

(242) Yigit bir hâcege aytdı revâne,
 Saturnên alsangız zebâ cevâne.
 Yüzi gül bergü boyı serv-i âzâd,
 Qaşınıng adlıdin cân mülkü âbâd.
 Egerçi hüsn içinde züfünundur,
 Budur aybı kim ul ehl-i cünundur⁽⁷³⁾...

72) Sadâqatnâme, 104 b bêt.

73) Sadâqatnâme, 105 a bêt.

(243) Hâce ayâlni körgeç oylab hem otirmesden uni harid kıladı, yigitge üç yüz direm béríb ayâlni kémege çıqadı. Hâce kémede unge qol uzatadı. Ayâl unge, méning érim bar sèn méngé téng bola almeysen. Bu şahtingden kıyıt, déb nâle kıladı. Ammâ hâce uning geplerige qulaq salmeydi. Bu işden haber tapgen kémedegiler hâceden ayâlge âzâr bérneslikni soraydiler. Ammâ hâce ayâlni satıb algenligini ve uning mülki ékenini pês kılıb ularning sözlerige qulaq salmeydi. Ayâl feryâd çekib tengrige nâle kıladı. Uning nâlesi qabul bolib, unge cebr bérgeñler kör, şâl, şaqav bolib qaladiler. Şu arada kéme deryâ boyindegi bir şeherge kélíb tohtaydı. Kéméni kütib algen halâyıqden ayâl şehér hâkimini çağırışlerini iltimâs kıladı. Hâkim ayâlning teklifini qabul kıladı ve uning istiqbâlige çıqadı. Ayâl başıden ötgen vâkèeni hâkinge başden - ayak sözleb bérédi. Şehér hâkimi adâletli ve dâná kişî bolib, ayâlge hâli bir cây ecretib bir néçe hizmetkârlar tayinleydi. Ayâl bir néçe yıl şu şeherde tinç yaşaydı. Künlerden bir kün hâkim vefâti aldiden öz a'yânlerige vasiyet kıladı:

(244) Vasiyet kıldı içki béklerige,

Kılıç çapkuçı érklik béklerige:

Tilersiz kim ra'ıyyet bolsa huşhâl,

Hemişe elde bolsa izz ü ikbâl.

Cevân-ı pârsânı şâh eyleng.

Süreyyâ mezelletlıq mâh eyleng.

Kim, uldur uşbu devletğa sezâvâr,

Bu işge qâbil andın özge kim bar?!

Bu işge boldılar barçası râzıy.

Emir-i nevker ü müftiy ü qâzıy⁽⁷⁴⁾...

74) Sadâkatnâme, 107 b bêt.

(245) Şâh vefât étgeç, şeher ehli ayâlni şâh kılıb tayinleydiler. Memleket künden künge âbâd, el ma'mur hayât keçire başlaydi. Künlerden bir kün ayâl bütün sarây ehlini yıgıb mên tebâbet bilen meşğul bolıñni isteymen; kim ki kör, şâl, saqav bolse barçasi anasi bilen kêlsin mên ulerni devâlaymen, déb é'lân qıladı ve bir kaççe kesellerni devâlab bütün etrâfdegi ölkelerge davruğı kétédi. Araden yıllar ötib ayâlning éri uzak seferden qaytadi. Üyi veyrân, ükesi mecrûh, hâtını üyide yoq. Bu sırnı biliş maqsadide qoni qoşnilerden soreb - surıstirib ayâlni fâhişelikde aybleb taşborân kılıb öldirilgenini eşitib cude ıztırâbge tüşedi. Ammâ Haqîk atni biliş maqtadide ükesini davruğı kêtgen ayâl aldige alıb barıb, unden anıq ma'lumât alıñni maqsad kılıb, ükesi bilen birge yolge tüşedi. Yolde unge bir Arab uçraydi. Üyide tüneb méhmân bolib kėtişni iltimâs qıladı. Bu Arab hem tabib ayâl toğrıside eşitgenini aytadi ve mênning hem bir qulım bar közi kör, ayak - qollari şâl, sözlemeydi. Men hem uni devâlaşge sizler bilen yolge tüşsem déb öz niyetini aytadi. Értesi küni tortavlan yolge çıqadiler, bir neçe meşaqkatli künlerden song bir şeherge kélip tüşediler. Ulerni körgen bir qarı kempir bu kör ü şâllerni qayerge alıb barasizler déb soreb, uning hem oğli şunday keselge mübtelâ ékenini aytadi ve ulerge oğli bilen birge hemrâh boladi. Araden bir neçe meşaqkatli tün ü künler ötkenden song tabib ayâl hükmdârlık qılayatgen yurtge yetib kélediler. Ayâl devâ isteb kélgenlerge bir nazar taşlab kélgenler araside öz érinı köredi, u bilen birge ayâlge tühmet taşını yağdirgen kimselerni hem tanıydı. Ayâl, mên özimni érim aldide helâlligim ve pâkligimni isbâtleşimge mene şu güvâhlerning özi yeterli, déb oylaydi ve bémârlerge sevâller béredi:

(246) Abuşkasığa aydı: Sözle hâling

Ki nêdür kêlmegingdin qıyl ü qâling?"

Urub hasret bile âh-ı cigersöz,

Revân etti ki éy, şâh-ı dilefroz....

Sevâl étđi inidin merd-i hâciy,

Nêdür tekturmağing yoq ilacı?

Cevâbında bese köp kıldı te'hir,
 Çü âciz boldı âhir kıldı tehrir
 Ki yok êrdi oşal hâtun günâhı,
 Bêrürmen roz-ı mahşerde güvâhiy.
 Anı tühmet bile sengsâr kıldım,
 Bu nefsi dun üçün efgâr kıldım.
 Bu işdin mên bese şermendedürmên,
 Anıng öltürtürübmen bendedürmen⁽⁷⁵⁾...

Songra ayâl Habeşni sevâlge tutadi:

(247) Hâlâyıkça ayıtdı âşkâre,
 Bu işdin hâtun êrmestür haberdâr,
 Bu işde mên hem oç durmên günâhkâr⁽⁷⁶⁾...

(248) Nevbet ayâlni satıb kêtgen yigitge keledi. Ayâl yigitning anasige oğling hem özgelerdék öz aybini aytsin dèydi:

(249) Ayıtdı: Tevbe êt sıdk u niyazın,
 Ayıtsun özgelerdék barça râzın.
 Ayıtsun kıssa-yı nefis ü hadisin
 Çü boldı özge hêç inkâre yoқdur,
 Becüz tüzlikdin özge çâre yoқdur.

75) Sadâkatnâme, 111 b bêt.

76) Oşe eser, oşe bêt.

Ayıtdı: Vaqte mên efgâr boldum,
 Sezâ-yı kın u zecr u dâr boldum
 Hâlâs êtdi meni bir dilrebâya,
 Emin ü goşenişine pârsâya.
 Anung haqığa kıldım fikr-i bâtl,
 Özümge eyledim bu gamnı hâsıl⁽⁷⁷⁾...

(250) Ayâl bu mecrûhlarning günâhini kêçiredi ve uler derdlerige şifâ tapadiler. Ayâl fırsat tapıb yüzini êrige körsetedi. Êri âh urub huşden kêtib yıqıladı, u huşige kélgeç ayâl unden soraydı:

(251) Hâtun aytdı: Nedin dercoş boldıng,
 Muningdék bêhud u medhuş boldıng.
 Ayıtdı bar êdi vaqtê helâlim,
 Kim, êrdi munis u def⁷-i melâlim.
 Boluptur ul bu dem rahmetğa vâsıl,
 Eger öltürsem özimni nè hâsıl.
 Seni mên ul sağındım, êy periy roy
 Ki yoqtur arangızda fârk-ı bir moy,
 Hâtun aytdı: K - êy gamhâr-ı sâdıq,
 İnâyet eyleban yetkürdi hâlık....
 Êürmen mên hemân cuft-i helâling,
 Bihamdillâh, yene kördüm cemâling.

---

77) Sadâkatnâme, 112 b bêt.

Egerçi sênsiz êrdim yüz cefâda,
 Hâtâyı kılmadım mêhr ü vefâda⁽⁷⁸⁾.

Bu ikki sâf qalb êgelerining bir birlerini tapışgenlerini êşitib, bütûn sarây ehli ve halk ulerni mubârebâd êtediler. Bütûn ahâli bir âvâzden ayâlning êrini şâh kılib kôterediler. Ayâlge yârdem bêrgen dâná Arabni vezirlik levâzımige tayıneydiler. Dâstân ahiride Haqîkat ve sadâkat qarâr tapadi.

(252) Seyyid Qâsımiy “Sadâkatnâme”de fêodalizm cemiyetide ayâllerning haq - huquqleri ne qadar çêklengenligini kôrsetiş arqali ulerni erkekler bilen her cihetden têng, aql - idrakde berâber êkenliklerini bediyy abrazler arqali kôrsetib bêredi. Şâir ayâl abrazi arqali adâletli ve halkperver şâh haqıde hem gep yürütedi. Ayâlni her cihetden zaife dêb biluvçi islâm idêologiyesi hükm sûreyatgen bir devrde ayâl cinsini maqtab şu derecede kôklerge kôteriş Haqîkatde Qâsımiyning kette cür’et ve metânet êgesi êkenligiden delâlet bêredi.

(253) Müellifning halk maqalleriden, hikmetli sözlerden ornli faydalangenligi, hikâye ve bâblerde kôterilgen gâyeni san’atkârâne beyân êtgenligi uning yetük, istê’dâdli san’atkâr derecesige kôterilgenligiden guvâhlik bêredi.

(254) Seyyid Qâsımiy dâstânleride yuqarıde aytgenimizdek, başka icâdkârler icâdide bolgeni kebi öziden aldın ötgen şâirlerge hürmet, ê’zâz ve uler icâdige hemâheng halkçil eser yazgeni yaqqal sêzilib turadi. Uning “Mecmau’l-Ahbâr” eseri Nizâmiyning “Mağzenü’l-Esrâr”i te’siri neticeside yüzege kêlgen, ayırım hikâyelerde êse Seyyid Şêrâziyning “Gülistân” ve “Bostân” eserlerining hem te’siri küçliligini sêzemiz. “Hâtemtây”, “Şeyh Şibliy”, “Tülki ve Şêr” kebi qatar hikâyeler Sa’diy eserlerining bêvâsıta te’siri neticeside yüzege kêlgen.

---

78) Sadâkatnâme 113 a bêt.

(255) Hülâse kılib aytgenimizde, Seyyid Qâsımiyning “Mecmau’l-Ahbâr”, “Gülşen-i Râz”, “Haqıqatnâme” ve “Sadâqatnâme” eserleri klassik edebiyâtımız tarihide yengi bir sahifeni açadi. U Özining dâstânleri bilen klassik edebiyâtımız tarihide vücudge kélgen didetik dâstâncilik cenrini rivâclantirişge özining ma’lum hissesini қоşgen istê’dâdli san’atkârdır. Şâir bu épik dâstânler bilen birinçiden, öziden aldın ötgen şâir ve ediblerning an’anelerini devâm ettirgen bolse, ikkinçiden, bu cenrni özining icâdkârligi ve bediiyeti bilen hem şeklen hem mazmunen bayitib yuqarı pağanegе köterdi.

(256) Seyyid Qâsımiy hayâti, icâdi ve uning mērâsini yenede çuqurraq örgeniş XV esr edebiy muhiti ve edebiy tilini örgenişde hem mühim menbe bolib hızmet kıladı.

”

(257) SEYYİD KÂSİMİY DÂSTÂNLERİDEN PARÇALER

(258) "MECMAU'L-AHBÂR

(259) Bağla buzuk dünyâdın éy, dost raht,
Bolma anıng küncide çün genc-i saht.

(260) Mülk-i Süleymân kâni yu Hâtemiy,
Vâkıf éseng tut özünge mâtemé.

(261) Bolma benim uşbu sözümdin malum,
Fehming eger bar ése kıl kabul.

(262) Nevçün aytmas kişi haq sözi, râst,
Yokdur anıng könglide çün fikr-i hâst.

(263) Gerçi senge saht kélür bu sözüm,
Kördi seningdek neçelerni közüm.

(264) Hâk-ı lehed içre yatur hâr u zâr,
Fâtiha-yı hayr üçün ümmidvâr.

(265) Atang, anang türbetine kıl güzer,
Hâline eyleb nazar algıl haber .

(266) Bardı alar, kèldi sening nevbeting,
Yahşilik ét émdi ki bar fursating.

(267) Qılmadı hêç kimge vefâ bu cehân,
Qalgısı yokdur sênge hem câvidân.

(268) Tâlib êseng naql u rivâyâtğa,
Müstemi' ol uşbu hikâyâtğa.

HİKAYET-İ ŞAH CEMŞİD

(269) Naql érür ki Cem-i ferruhsirişt,
Yazdı ser-i çeşmeye ber levh-i hişt.

(270) Şâh u gedâ bunda bese yetdiler,
Lahzaya dem urdılar u kètdiler.

(271) Dünyânı İrlık bile alduq bezor,
Âhiride koyduq u kirdük be gör.

(272) Düşmanunga tapsang éy dost dest.
Qılma cefâ, eyler anı gussa pest.

(273) Künde anıng ölgeni köp yahşirak,
Bir yolu sürgünçe anga sên yasak.

- (274) Bir kişige sn dgeningdr uç tıg,
Yaşı sözüng kılma kiŝidin darıg.
- (275) Zehr  şeker hsiyeti szdedr,
Mhr  muhabbet temri kzdedr.
- (276) Brdi senge hazreti ha ihtiyr,
Yaşı - yaman barça iligdin çıkar.
- (277) Yaŝilik t mdi ki desting yeter,
Yaşı - yaman her ne ki kılsang ter.
- (278) demiga illetidr ho-yı zıŝt,
Yaşı kılıkdur kişige n bhiŝt.
- (279) Hsıl tib sn özünge yr u dost,
Soy mürüvvet bile dŝmannı post.
- (280) Düşman eger mor se körme haır,
Her nce kim bolsa elingde esir.
- (281) Uşbu keer dny un yeme gam,
Sala huzur, özünge kılma sitem.
- (282) Bar di sndin de burun kp kişi,

Her birining özgeçe fa'l ü işi.

(283) Cerga bile yer yüzini aldılar,
Her ne ki köngli tiledi kıldılar.

(284) Hâsıl étib barçaları mâl u genc,
Éltmediler dünyâsıdın gayr-i renc.

(285) Cem' kılib hayl ü sipâh u haşem,
Bérmediler haq yolıda bir direm.

(286) Kétدی alardın dağı bu devr-i dun,
Boldı beri hâk-ı lehedde zebun.

(287) Dünyâ émes mesken-i ehl-i huzur,
Anıng üçün kıldılar andın nüfur.

(288) Qâsımiy sên qoyma anga é'tiqâd,
Ger tileseng bend-i belâdın küşâd.

SER SÛHAN

(289) Bir néçe kün devlet ü bu é'tibâr
Qalgısı yok héç kişige pâydâr.

- (290) Êrteğiler kıssasını yâd kııl,
 Kaygılı könglüngni demê şâd kııl.
- (291) Eyle nazar kim, felek-i tündhoy
 Kııldı alar hâk-ı vücudın seboy.
- (292) Qalmadı âlemde alardın eser,
 Yok habering, ey bêhaber .
- (293) Fârîğ u âzâde yürürsên küni,
 Üyde ferâgat oturursên tûni.
- (294) Eyle yarağingni, revân ol revân,
 Yükleği yük boldı revân kervân.
- (295) Kim bütürür çarh-ı felekning işi,
 Qalmadı bir hâli bile heç kışi.
- (296) Nêçe ki sultân êđi Zehhâk ü Cem,
 Bardı cehândın barı derd ü elem.
- (297) Umri ebed bolsa êđi rehnemun,
 Bolmas êđi heç kim ölümge zebun.
- (298) Têgmes anga dünyâ ki yeseng gamın,

Derd ü belâ birle bolub hemnişin .

(299) Lahzaya ger fursat érür huş kécür,
Yâr u nedimingni yedür ü içür.

(300) Her nè ki taqdir érür ul bolur,
Bilmedi héc kim başına nè keltür.

(301) Êy ki umr naqdini kılding telef,
Qalması cüz cürm ü günâhing halef.

(302) Vaqt-i sevâl olsa cevâbing nédür,
Defter-i a'mâl u sevâbing nédür.

(303) Eyle yaman fê'linge yaşî amel.
Her ne ki kılsang érür emdi mahel.

(304) Tâlib êseng naql u rivâyâtğa,
Müstemi'ol uşbu hikâyâtğa.

HİKÂYET-İ FERİDUN FERRUH

(305) Vaqtè meger ehl-i dile der Acem,
Aydı Feridunğa ki êy naqd-i Cem,

- (306) Cemğa vefâ kılsa èdi mülk ü baht,
 Qalmas èdi hud sènge bu tâc u taht.
- (307) Êmdi ki têngri sènge bêrdi murâd,
 Qılğıl özingdin dili gamgıning şâd.
- (308) Bilgil ü bêrgil budurur hazz-ı ruh,
 Yoqsuz u öksüzge yetkürgil sabuh,
- (309) Kim èdi Qârun kibi âlemde bay,
 Vaqt-i ecel kêtîdi cehândın gedây.
- (310) Mâl-i cehân bolsa sening vâsıling ,
 Bolğusı yoq gamdın ögün hâsıling.
- (311) Qazğana kör sèn özünge nâm-ı bêg,
 Asma kişi aşî ümidige dæg.
- (312) Nêşdesèn, ey gâfil-i bêhüdegerd,
 Êlge kêtür hâtır-ı bir ehl-i derd.
- (313) Tâlib êseng sıdğ u niyazıng qanı,
 Bota-yı faqr içre güdâzıng qanı?
- (314) Derd-i diling birle kêtür ro-yi zerd,

Işık-ı cigersoz bile âh-ı serd.

(315) Tapdı taleb birle érenler murâd,
Beste işi âh-ı seherdin küşâd.

(316) Dünyâsıdın zâhir ü bâtın tönğül,
Bérme anıng işvesine sèn köngül!

(317) Tıg-ı sitem birle töküb kanını,
Aldı atang birle anang cânını.

(318) Dost émes düşman-ı dèrinedür,
Tıyr-i belâsınga siper siynedür.

(319) Néçe seningdekni tutar bâd ul,
Kılmadı gamdın birini şâd ul.

(320) Her bir işinde bar üçün ming feni,
Koydı atın dünyânı dun, deniy.

(321) Her kişi kim, koydı anga é'tikâd,
Bardı gam u derd ile nâmurâd.

(322) Kim, bütürür devleti her du sarây,
Nefs ü hevâ başına ur püştpây.

- (323) Fâniy bolur âlemide her ne bar.
 âsimiy cüz hazreti perverdgâr.

SER SÛHAN

- (324) Hâmtama' âdemiy âdem degül,
 Al ü besâret bile hemdem degül.

- (325) Kim ki tama' riştesine bestedür,
 Derd-i abâhet ile pâbestedür.

- (326) Her kişi kim hâsıl eter bu micâz,
 Sühbetidin açgıl anıng yüz yıgaç.

- (327) Devlet ü izzetga sezâvâr érür,
 Kim ki saâvetge talebgâr érür.

- (328) Ul kim, eter künc-i anâat güzin,
 Almadı ağızıga tama'ning sözün.

- (329) Hâmtama' dâim érür gam bile,
 Rêş-i dili bütmedi merhem bile.

- (330) Hâsılı sermâyesidür derd ü gam,

Kim ki tama' yolına urdı qadem.

(331) Kêç bu tama' başıdın ey bulfuzul,
Redd-i nefes qılma bolasên qabul.

(332) Herze tama' birle yürürsên müdâm,
Gam otına örtenib, ey merd ü hâm.

(333) Her ne işing bütmeşe tâat bile,
Hâsıl olur sabr u qanâat bile.

(334) Âdemîğa sabr u qanâat kerek,
Sıdık u irâdet bile tâat kerek.

(335) Sıdık u taleb yolına kim qoydı pây,
Boldı aning rehberi lutf-i hudây.

(336) Yolğa tevekkül bile urgan qadem,
Âkıbetü'-l emr bolur muhterem.

(337) Tâlib êseng naql u rivâyâtğa,
Müstemi' ol uşbu hikâyâtğa.

(338) Bâdiye-yi Şâm içide bir Arab,
Yürür edi hasta dil ü beste leb.

HİKÂYET- İ HÂRUN ER-REŞİD VE A'RÂBİY

(339) Têvesini yetletib ul dilfigâr,
Nâgâh anga uçradı bir marğzâr.

(340) Çeşmeleri sâf u begayet zarif,
Sebze yû sêbergesi hób u lâtif.

(341) Andın içib bir demê merd-i Arab,
Tapdı huzur-ı dil ü ayş u tarab.

(342) Dünyâsıda tâ bilib êrdi özin,
Körmeyüb êrdi süçük suv yüzün.

(343) Aydı meger ravza-yı rızvân budur,
Hızr içen çeşme-yi rahm budur.

(344) Lahzaya dem urdı yu kıldı huzur,
Tüşdi anıng başına mâvu gurur.

(345) Fikr kılib kördi bu işni sevâb,
Ëltse halife kâşına meşk-i âb.

(346) Yolğa bu niyyet bile koydı qadem,

Bêrse alife anga sansız(*) direm.

(347) Taht-ı hılâfet üzre Hârûn êdi,

Mâl u haşem birle çü Kârûn êdi.

(348) Ul yaşurıb kõnglide sevdâ-yı hâm,

Têbredi Bağdâdğa ez berr-i Şâm.

(349) Çekdi bese mêhnet ü köp intizâr,

Tâ ki alife kâşıda taptı bar.

(350) Êltdi revân meşkıdegi suynı,

azretide yerge koyub royını.

(351) Dêdi ki: Kêltirmişem âb-ı hayât,

İç demê tâ tapsang ölimdin necât.

(352) Bildi alife ki nêdür kıyl ü kâl,

Aldı revân içdi suvni bêsuvâl.

(353) Tutdı kolın Declege kıldı güzer,

Tapdı özindin aber ul bêhaber .

(354) Bildi ki yok tuhfesine hêç rivâc,

---

* “Eserde “a” ile yazılmıştır. Gerçekte “o” ile yazılması gerekirdi.

Bahr bolan yerde suğa nè éhtiyâc.

(355) Boldı bese hasta dil ü derdnâk,
Yandı hıcâlet otına bağrı pâk.

(356) Dêdi halife anga, éy hasta dil,
Yeme gam u gussa vü bolma hıcil.

(357) Bêrsem êdi men sênge genc ü serir,
Bolmas êding zerreye minnetpezir.

(358) Çün tanıding bahr ne, deryâ nêdür,
Diyde-yi a'mâ nev ü biynâ nêdür.

(359) Êmdi bu kör kim sênge kılsağ nazar,
Bolsang ulusnı içinde mu'teber.

(360) Kıldı inâyet anga on ming direm,
Boldı kabâyıl içide muhterem.

(361) Hâmtama' bolmağıl éy bulfuzul,
Her nè nasib êtgenini kııl kabul.

(362) Öz özünge lahzaya bes kâzıy bol,
Azu yâ köp bêrgenine râzıy bol.

(363) Kim ki basar haddidin artıķ ayak,
Kêltürür özige küçün ul tayaķ.

(364) Umr-i ebed çeşme-yi âb-ı hayât,
Êr demidin hâsıl olur bu sıfât.

(365) Bâşımı taleb yolıda sên hâķ kıl,
Pirahen-i tenni çü gül ü çâķ kıl.

(366) Kâsımiy kim, bêhud u devânedür,
Hasret ü gam şem'ine pervânedür.

(367) Başını érenler yolıda kıldı hâķ,
Köz suyına gusl étib boldı pâķ.

SER SÛĞAN

(368) Âşık êseng ışķ otına küy çü ud,
Cümle ziyâningını bilib aynı sud.

(369) Kim ki bu sevdâģa harıdâr êmes,
Mêhr ü muhabbetģa talebģar êmes.

(370) Ul kim, érür âşık u mecnun u mest,
Kêlmedi özinge urub pâ yu dest.

(371) Mest-i muhabbetğa ne hâcet şerâb,
Köz yaşıdur bade yü bağı kebâb.

(372) Işk érür başdın ayak soz u derd,
Âşık-ı sâdıķğa yeter âh-ı serd.

(373) Kim ki kıoyar dâr-ı fenâğa kıadem,
Kıldı çü Mensur özini ul adem.

(374) Ey ki muhabbet ğamıdın hastasên,
Silsile-yi ışk bile bestesên.

(375) Âdemi neslinde emes ul kışı
Kim, periyruħlar bile yokdur işi.

(376) Leylâ vü Mecnun sözine tut kıulaķ,
Sende eger bar ese ışk u mezâķ.

(377) Tâlib eseng naķl u rivâyâtğa,
Müstemi' ol uşbu hikâyâtğa.

HİKÂYET-İ LEYLÂ VÜ MECNUN

(378) Bir kéçe Mecnun bile Leylâ meger,
Taptı mahel etdi sözin...

(379) Leylâ yüzün kördise Mecnun-i mest,
Âh urub urdı éteğine dest.

(380) Kózleridin kıldı cevâhir nisâr,
Şükr üçün kördi ése diydâr-ı yâr.

(381) Aydı ki éy cân u cehânım mening,
Kuvvet-i dil, râhat-i cânım mening.

(382) Nêçük étib yol mankıladıng bugün,
Sormas érding meni kêçib ay u kün.

(383) Sorar édi bizni hayâling müdâm,
Kétmes édi kóz kaçıda subh-i şâm.

(384) Nêçe ki mendin éding, éy cân yıraç,
Könglüm édi derd ü gaminga visâç.

(385) Müddetê hecr ilgide érdim esir,
Devlet-i vaslıng meni kıldı emir.

(386) Devletédür âşık-ı efgârğa,
Yetse demé devlet-i diydârğa.

(387) Leylâ anga aydı kim, éy yâr-ı ğar,

Mèn hem érürmen senge şeydâ yu zâr.

(388) Her néçe hecrimde dilfigârsen,
Devlet-i vaslîmğa talebgârsén.

(389) Men dağı yüz sênçe érürmen haber,
Qılma mence serzeniş u köp itâb.

(390) Âşık u ma'suq bolib hemnefes,
Aralarında yoq édi héç kes.

(391) Nâle yü zâriyni qılıb kut-ı ruh,
Almadılar biri biridin fütuh.

(392) Kim, bu zamân cırladı murg-ı seher
Âşık-ı sermeste tur, éy bêhaber.

(393) Kózlerining yaşı aqıb misl-i mıg,
Leylâğa Mecnun dèdi kim, éy darıg.

(394) Tüşti aramızğa yene bu firaq.
Émdi tiriklikdin ölüm yahşirak.

(395) Her néçe kim vasl érür dilfiréb ,
Âşıkadur derd-i cüdâiy nâsib.

- (396) Dilkeş érür bâğ hazân bolmasa,
Sebze qurur âb-ı revân bolmasa.
- (397) Haşr küni âşıkqa yoqdur hisâb,
Besdür anga dünyâda toyğan azâb.
- (398) Od oladur bu felek tündhöy,
Qılsa vücudum gıldın ul seboy.
- (399) Qanı çü Mecnun yene bir Leylâ dost,
Bolsa anıng atlas ü kisvet i post.
- (400) Boldı hıred pirige ilmü'l-yaqîn,
Mahrem-i ışq olmadı ruhu'l-emin.
- (401) Işq érür başdın ayax soz u derd,
Kimde ki bar belgüsidür roy-i zerd.
- (402) Kim ki tiler cân bile dildârını,
Oynadı yolında yoq u barını.
- (403) Âşık eseng nâle yü zâring qanı,
Siyne-yi mecrûh ü figâring qanı?
- (404) Hemdem-i ışq olmadı her bülheves,

Otğa yavuq kelse küyer hâr u has.

(405) Işk otına küyeli Mecnun kerek,
Bilgeli söz hâtır-ı mevzun kerek.

(406) Mèhr ü vefâ kıssasını yâd kııl,
Işk u muhabbet üyini âbâd kııl.

(407) Mendin eşit lahzaya şirin sözin,
Kıldı fidâ hüsrev için ul özin.

(408) Hâlet-i Uzrâ ile Vâmıqğa bâk,
Algıl alar hâletidin sèn sebâk.

(409) Ötdi alardın dağı bu rozgâr,
Kaldı hemin ışk sözi yâdgâr,

(410) Kâsımıydek ışkğa eger bendesén,
Tâ be ebed bâkı yu pâyendesén.

(411) “GÜLŞEN-İ RÂZ”

DER SEBEB-İ NAZM-I KİTÂB

(412) Âdemiyy ayb u hüneri sözdedür,
Özgede yok bar kusur özdedür.

(413) Kim ki bilib sözlese öz sözini,
Boldı yakın kim, tanıdı özini.

(414) Her kişi kim, bildi özin, sözlemes,
Haqđın ögün özgeni ul közlemes.

(415) Gerçi mence tégmes édi sözlemek
Boldı sebeb hürmet-i nân u nemek.

(416) Her kişi kim, yedi kişining tuzın,
Aytur aning vâsf-ı kemâli sözün.

(417) Men ki hemişe yemişem né’metin,
Vâcib érür kılsam aning hıdmetin.

(418) Vâsf-ı kemâlinde aytsam kitâb,
Bolsa aning her sözi yüz feth-i bâb.

(419) oysam aning ‘‘Gulshen R z’’ atını,
S bit  tib da’viyi isb tını.

(420) alsa cen h içre aning Őhreti,
H dmetide artsa bu ul izzeti.

(421) Tabsa s zrim k nglide r h-1 abul,
Bolmasa ul h t r-1 p k-1 melul.

(422)  sımiydek  Őı u d v nev r
S z g herin  lge ılay men nis r.

B B-I EVVEL

(423)  ıl  seng yeme ceh nning amın,
T lib  seng saqla  renler demin.

(424) Kimd r anga ılmadı devr n sitem,
Tartmadı ul m hnet   renc   elem.

(425) Her n e kim bolsa felek gerdişi,
UŞbu turur d ny  yu dunning işi.

(426) Ger tileseng d ny da ılsang huzur,
YaŐi - yaman s hbetidin ıl n fur.

- (427) Hâsıl u bâkıysini ur püştây,
Terk ü tevellâ kılıban bol gedây.
- (428) Kim, bu turur ikki cehân devleti,
Bolsa sening hemdeming ér himmeti.
- (429) Bay nétey kim tanımassén özüng,
Özgeçedür fa'l u sıfât u sözüng.
- (430) Kevn ü mekân barça vücudungdadur,
Her ne ki maqsudı sücudungdadur.
- (431) Ger sözüme étmeseng, éy cân-ı cân,
Eyle sen özüngni demé imtihân.
- (432) Barça sening birle érür bu sıfât,
Ulviy ü, süfliy ü hayât u memât.
- (433) Êmdi ki bar bir néçe kün fursating,
Uşbu kerek bolsa sening himmeting.
- (434) Nağme-yi dilsoz ile savt u amel,
Mutrib, ayıtğul sên oqub bu gazel.

ĞAZEL

(435) Âh ki şâd etti bu râzımmı âh,
Andın emes méndin érür bu günâh.

(436) Bar mu éken dünyâda bir ehl-i râz,
Aytsam anga derd ü elem gâh-gâh.

(437) Salğan üçün gayr yüzige nazar,
Merdüme ki diyde érür rosiyâh.

(438) İkki cchân devletini tapğasen,
Ehl-i dile kılsa senge bir nigâh.

(439) Da'vi-yi ışkınga sening Qâsımiy,
Tartaturur nâle yü âhım güvâh.

BÂB-I ÇEHÂRUM

(440) Devlet ü izzet kişini azdurur,
Azmağan ér devletide âz durur.

(441) Devlet ü umr olsa édi paydâr,
Olmas édi Rüstem ü Esfendiyâr.

(442) Kim ki miner feth ü zaferning atın,
 oysa kerek d nyada yaşı atın.

(443) ıksa iligdin kişige lutf ıl,
 Yetmedi mâksuda ılan âl ü ıl.

(444) Atı ıkar kimde ki bar lutf u cud,
 Devlete şâyiste deg l b v cud

(445) Lutf u m r vvet yolına ur adem,
 Kim, bu turur şâhiy   tabl   alem.

(446) Hâtem-i Tây ıssasını yâd ıl,
 Fâtihaya birle ruhin şâd ıl.

(447) ıldı  se d nyada yaşı maâş,
 Cud u saĥa birle atı boldı fâş.

(448) Hâtem-i Tâydın  r r ul k p ziyâd,
 Kim ki ılur bir dil-i ġamġını şâd.

(449) Kimde ki bar lutf u keremdin nişân,
  lse  zi atı alur câvidân.

(450) Naġme-yi dilsoz ile savt u amel,

Mutrib, ayıtgıl sèn oqıb bu gazel:

GAZEL

(451) Âh xanı hemnefes ü hemdemê,
Bolsa benim derd-i dilim merhemi.

(452) Ğunça kebi xat-xat içim kıldı xan,
Gül yüzi yü sünbül-i zülfi ğamı.

(453) Vây ki ul hür-i perizâd için
Olmas emiş xayğu bile Âdemi.

(454) Êrni tebessümde nêtüb cân bérür,
Bolmasa ağzıda mesihâ demi.

(455) Yoxtur aning lutfide zerre xusur,
Bizdin érür, Xâsimiy, barça kemi.

BÂB-I PENCÖM

(456) Êmdi ki bu dünyâda ilging yeter,
Hâtırımı elge kêtürseng nêter.

(457) Fehming eger bar êse, êy bulfuzul,

Eyle bu pendimni benim bes kabul.

(458) El bile kıl dünyâda yahşi maâş,
Kılma yamanlık bile atıngı şâd.

(459) Bilse bolur kim, erür ul nekbaht,
Sözlemedi heç kişige pest u saht.

(460) Er demini sakla bu dem muğtenem
Kim, yine bir demde tapılmas bu dem.

(461) Kimde ki yok zâhir u bâtin közi,
Tegmes anga ehl-i tariqat sözi.

(462) Aytmağıl ul âdemini sên kişi,
Umri kêçib, kılmadı cüz nefis işi.

(463) Kêçti hemâkat bile umr, ey dârîg,
Yıgla teessüf bile v - ey köz çü miğ.

(464) Nağme-yi dilsoz ile savt u amel,
Mutrib, aytıgıl sên oğub bu gazel:

ĠAZEL

(465) Kimde ki yok soz-ı dil ü âh-ı serd,
Bâb-ı tariqatda êmes ehl-i derd.

(466) Müflis-i âzâde ganiydür müdâm,
Köz yaşıdur, siym ü zer-i ro-yi zerd.

(467) Kim ki zen-i dünyâga bêrdi talâq,
Boldı yakın kim, êrür ul merd-i merd.

(468) Bağlasa himmet kemerin mor-ı leng,
Rüstemi dâstân bile eyler neberd.

(469) Qâsımiydek fârûğ u âzâdedür,
Her kim êrür âşık u qallâş u ferd.

BÂB-I ŞEŞÖM

(470) Sebze vü gül mevsümidür kııl huzur,
Hâsıl êtib dilber-i mâhru çü hür.

(471) Sâkı-yı gülruğ êlidin el şerâb,
Goş kılib nağme-yi çeng ü rubâb.

- (472) Ayš u tene'üm eşigin bâz kıł,
Gâh niyaz eyle, gehi nâz kıł.
- (473) Gâhi ayıt çeng ü def ü ud ile.
Savt u amel tâli'-i ma'sud ile.
- (474) Kim, bu turur dünyâ-yu dundın murâd,
Bolsa nazarda sanemê hürzâd.
- (475) Ney kibi sên eyle qabul-i nefes,
Aqling eger bar êse bir harf bes.
- (476) Ney kim, êter nâle bile zêr ü bem,
Şerh kıłur nükte-yi seyr-i qadem.
- (477) Neyçe dağı bolmadıng, êy nâtevân,
İlm-i yaqıningda sening bar gümân.
- (478) Ten ney êrür nâle yi zârı sözing,
Tanıgıl özüngni açıb sên közing.
- (479) Bilgeli söz hâtır-ı dâna kerek,
Körgeli yol dide-yi biynâ kerek.
- (480) Nağme-yi dil soz ile savt u amel,

Mutrib, ayıtgıl sèn oqub bu gazel.

GAZEL

(481) Sâkıfı kêtür bâde-yi gülfâmdın,
Dâdım alay méhnet-i eyyâmdın.

(482) Ul kim, érür behüd-i mest-i elest,
Yok haber i bâde vü hem câmdın.

(483) Ka'be vü büthanedede sèn bolmasang,
Bahre nédür secde-yi esnâmdın.

(484) Kim ki tapar meclis-i hâs içre râh,
Fârîğ olur gülgüle-yi âmdın.

(485) Kim ki selâmet yolına koydı pây,
Kâsımıydek kèçdi gamı nâmdın.

(486) “HAQÎQATNÂME”

BÂB-I HEFTUM

(487) Teferrüh kıl seherning âh-ı serdin,

Kızartur hun-ı dildin roy-i zerdin.

(488) Yüzidin qan yaşın eyleb revâne,

Minib sultân-ı encüm âsmâne.

(489) Nidâ eyleb kamuğ halkı cehânğa

Ki kılmang tekye bu devr u zamânğa.

(490) Burunqı yaqşilerdin yâd eyleng,

Yene bir özgeçe bünyâd eyleng,

(491) Ki yoqdur dünyânıng mêhr ü vefâsı,

Cefâ vü cevr êrür lutf u atası.

(492) Saqınma dost atangning düşmanını,

Ayurdı qasd étib cândın tenini.

(493) Uluğ yârânlarınğ baqladı raqtın,

Revân bol kêçke qoyma érte vaqtın.

(494) Sefer kılmak yaragıng eyle tayyâr,
Ki el köçgende yurtda alma efgâr.

(495) Özingin salmağıl merdâne bolğıl,
Bu fâniy dünyâdın begâne bolğıl.

(496) Sên, ey âsimiy, merd-i râh bolsang,
Kerek kim özünge âgâh bolsang.

HİKÂYET-İ AYSER-İ RUM VE SENGSÂR

(497) Ğazât kılmaka Ruma nevcevânê,
Çerig tartdı ki bolsa ahramânê.

(498) Cemâl ü hüsn içinde mâh êrdi,
Melâhet kişverinde şâh êrdi.

(499) Saâdet birle devlet bolmadı yâr,
Uruş kılganda boldı ul giriftâr.

(500) Tutub keltirdiler ayser aşına,
Nazar kılgıç közi birle aşına.

- (501) Cemâli(n)⁽¹⁾ğa anıdek boldı hayrân,
Ki ışkıında fidâ kılsa dil-i cân.
- (502) Ayıtdı: Qasd-ı cânın kılsa bolmas,
Bu âdem, yâ periydür bilse bolmas.
- (503) Meger bu fitneni bir yâr-ı cânı,
Salâh etgey bevech-i kârdânı.
- (504) Yâhud pâbeste kılgay mâl birle,
Kêtürgey dinimizde kâl birle.
- (505) Qabul etse demé ul kês-i İså,
Ança kul bolgay érđi qavm-i Musâ.
- (506) Nasihat néçe kim kıldı Hâlâyık,
Yigitge bolmadı biri muvâfık.
- (507) Bu işdin Qayser oldı esr ü gamnâk,
Kemâl-i aklı birle kıldı idrak.
- (508) Tapar tedbir ile her iş serencâm,
Bolur puhte muhabbet otıda hâm.

---

1) Qolyazma tékstide oçib kêtgen sözler ve harflerni tikleb kette qavs içide bérđik.

- (509) Bar érdi bir kıızı çün mâh-ı tâbân,
Saç-ı küfride zahir nur-ı imân.
- (510) Anı yigitge körsetdi revâniy,
Dil ü cânına koydı yüz belânı.
- (511) Esir-i zülf ü hâl-i nâzı boldı,
Fidâyi gamze-yi gammâzı boldı.
- (512) Zamâne kılmadı sabr u qarârı,
Tün ü kün işi boldı âh u zârı.
- (513) Çü Qayser bildi kõnglin sordı bëlge,
Ayıtdı kim yigitge ey têng elge:
- (514) Eger sên âşık-ı sâdıq érürsên,
Bu uzrâ ışkıda Vâmık érürsên.
- (515) Muhammed dinidin begâne bolgıl,
Bu işning başıda merdâne bolgıl.
- (516) Alayın ger deseng ul nâzeninni,
Boyı töbi yüzi huld-ı berinni.
- (517) Yigit hem kaygudın efgâr érdi,

Belâ-yı ışık elinde zâr érdi.

(518) Köngülge kélmedi, bes boldı şeydâ,
Özini haq kâşında kıldı resvâ.

(519) Saç-ı zünnârımı bağladı bélge,
Köngül mâksudımı költürdi élge.

(520) Özige hemdem édi ul sanemni,
Mübeddel kıldı râhatga elemni.

(521) Bolur érdi demâdem ışık-ı efzun,
Ki aydı ul büt-i tersây bir kün.

(522) Néter bir dem çü bülbül sâz kılsang,
Kelânullâhını ağaz kılsang.

(523) Érikibmen zamâné goş kılsam,
Çü gül könglüm açılsa hoş kılsam.

(524) Revân ul başladı saqlab nefesni,
Okıdı sure-yi Naħl ü Abesni.

(525) Közidin kan yaşın eyleb revâne,
Hâtun költürdi iymân sâdıqâne.

(526) Şehâdet şerbetidin eyledi noş,
Urıb bir âh kârı boldı hâmuş.

(527) Yigit tâ hâlidin boldı haberdâr,
Boşatdı ten üyidin cânını dildâr.

(528) Haqıkat âleminde menzil êtdi,
Edebning devletini hâsıl êtdi.

(529) Yigit körgeç anıngdek zülf ü yüzün,
Köterib ança urdı érge özin.

(530) Ki andın qalmanı nâm u nişâne,
Qılıb hâsıl azab-ı câvidâniy.

(531) Birav kâfir kélür, barur müsülmân,
Birav mömin atanur étmes iymân.

(532) Bu derd u gussadındur Qâsımiy zâr
Ki bilmes né bolurın âhir-i kâr.

TAMÂM-I SÜHAN

(533) Biliglik kişi urmas özidin lâf,
Dem açmas başına qoysang köh-i qâf.

- (534) Kişi kim lâf urar dâim özidin
Bolur ma'lum kamuğ işi sözidin.
- (535) Ki ermên dëgen ëtmes hudfuruşi,
Qolıdın këlse eyler aybpoşi.
- (536) Bu yolda cân u başıngnı fidâ kııl,
Ërenler himmetidin ilticâ kııl!
- (537) Ër uldur iç közini bâz kıılsa,
Belâ yu derd birle sâz kıılsa.
- (538) Kişi kim eyemes hoş söz kıışidin,
Ëmes gafil demë tengri işidin.
- (539) Kişi kim bâzusında bardurur zor,
Özindin eylemes âzârı bir mor.
- (540) Qazağa sud kıılmas zor u zâriy,
Ecel këlgende bërmes ihtiyâre.
- (541) Urur şasret otında Qâsımiy coş,
Tabaқdın tüşse nëtkey uşbu serpoş.

BÂB-I HAŞTUM

(542) Zamâne birle mutrib, sâz kılğıl,
Mahel birle ğazel ağaz kılğıl.

(543) Kılıb sên naĝmeye çün bülbül-i mest,
Belend költer, özüngni kılğıl pest.

(544) Kétürgül bizge âb-ı zindêĝâniy,
Pir olduk kêçti eyyâm-ı cevâniy.

(545) Zamâne çengidin tapar mecâlê,
Bêrür çün ud bizge goşmâlê.

(546) Ki bilsün her gedâ vü âyin-i şâhiy,
Ki hergiz kıлмаĝandur dâdhâhiy.

(547) Bilür sarrâf gevher kımmetini,
Kılıptur pir-i dâna hıdmetini.

(548) Anıng kim, bătında bardur anê,
Kaçan zâhir kıılır her kimge anı.

(549) Saâdet her kişige rozıy bolmas,

Ki otsuz ud u Enver sözi bolmas.

(550) Uluğlardın yaraşur lutf u ahlâk,
Kiçiklerdin tevâzu' birle işfâk.

(551) İnâyet bolmasa roz-ı ezeldin,
Ne hâsıl kıyl ü kâlü bu cedeldin.

(552) Burunğı yaşılerdin bir mesel bar
Ki kılma yaşılikdin özge zinhâr.

(553) Serâser Qâsımiy kanı hünerdür
Ki her bir sözi çün dürr ü güherdür.

HİKÂYET-İ SULTÂN MAHMUD ĞAZNEVİY

(554) Ğazât kılmağ üçün Mahmud bir kün
Barurga Hind élige boldı bérün.

(555) Çerigin yığdı béhedd ü nihâyet,
Qılıb her birige başqa inâyet.

(556) Tileb haqdın hayât-ı câvidâne,
Niyaz u sıdğ ile boldı revâne.

(557) Çü etti Hind êlige şeh-i safder,
Uruş başladı düşmân birle yekser.

(558) Kaçurdu düşmanınıng leşkerini
Alidek aldı şehir-i Haydarini.

(559) Şeh-i Hind oğlını tutdı çerigi,
Yarıldı Hind halkını yüregi.

(560) Serâser Hind mülkin kıldı gâret,
Yıbardı barça âlemğa beşâret.

(561) Saâdet birle yandı menzilige,
Hazârân âferin âb u gilige.

(562) Şehenşâh gâznıga tüşgeç selâmet,
Kılıb bir neçe kün anda ikâmet.

(563) Buyurdu Hind şâhın keltürüngüz,
Revân dâr üzre tartıb olturunguz.

(564) Körüb tâ ibret alsunlar Hâlâyık,
Cehândın baş alıb yitsün münâfık.

(565) Tileb ehl-i saâdet yahşi saat,

Anı utgardılar eyleb Şefâat.

(566) Ve lëkin boldı hkm-i pâdişâhiy,
Ki Hind Őehzâdesini subhgâhiy.

(567) ü bende bar ser-i bâzâr eylen,
Bahâsın bir neçe dinâr eyleng!

(568) ü Şâm ötdi yetdi subh-i sâdı,
Şehenşâh hkmi birlen bar Hâlâyı.

(569) Këtürdiler ser-i bâzâr anı,
Körib dellâl-ı Şehr étgeç bahâmı.

(570) Şeh-i Hind angladı kim në turur kâr,
Bu nëng ü gussadın yıqladı bisyâr.

(571) Ayıtdı Şeh ılır hud lutf bisyâr,
Anı ılsun kim, ul devletga oŐŐar.

(572) Ten-i âzâde hergiz bende bolmas,
Kişi kim oldı özge zinde bolmas.

(573) Ėmestür barı bu devletga lâyı,
Ki sultân bolmağay avlinde sâdı.

- (574) Kişi kim bendeni âzâd eyler,
Kaçan ul özge anı yâd eyler.
- (575) Keremde her ne kim, sultân kılınur,
Ne kim aslındadır andın bilinür.
- (576) Cehânda ölmegen nâm-ı keremdür,
Keremdin özgesi barı ademdür.
- (577) Tilersen Kâsımiy kul bolsa âfâk,
Özingge neşe kılğıl lutf u ahlâk.
- TAMÂM-I SÜHAN
- (578) Anıng kim, aslıda yoqdur celâdet,
Ërür ul düşmanı ehl-i saâdet.
- (579) Sögütdin almadı hêç kim semerni,
Ğaravdın lezzet-i şehd ü şekerni.
- (580) Kuyuşning nurı yoqdur müşteriye,
Nişân-ı âdemiyetlık periyde.
- (581) Yamandın yahşılık këlmes vücuda,

Ki mümsek bolmağay têng ehl-i cuda.

(582) Anadın sor oğulning gevherini,
Ki hêç kim bilmes anıng cevherini.

(583) Kimüing bolsa kerem fa'l ü sıfâtı,
Yayılğay elge kündeğ yağşı atı.

(584) Uluglardın kerem yağşı körinür,
Keremsiz cân çeker behüde urnur.

(585) Mürüvvet âdemiynıng aybın örter,
Bolur server cehânga izzi artar.

(586) Dem urma éy muğallid sen keremdin,
Çü keçmessên haqîkat bir diremdin.

(587) Érenler bätınıdın ilticâ kııl,
Bu yolda Kâsımiy cânıng fidâ kııl.

(587) “SADÂKATNÂME”

(588) Bar érdi vaqte bir sâhibcemâlê,
Nigârê nâzenine bémisâlê.

(589) Melâhet kişveride pâdşâhê,
Közi leşkerkeş ü hüsn-i sipâhê.

(590) Letâfet suydın bolmış sirişte,
Kemâl-i hüsnine hayrân ferişte.

(591) Deminde mu’ciz-i İysây Meryem,
Bahâr-ı arzında ruh hürrem.

(592) Yüzi yüz ravzay rızvândın artık,
Leb-i serçeşme-yi hayvândın artık.

(593) Nigâr-ı nâzenine ruh peyvend,
Közi fitne, lebi şekker, sözi qand.

(594) Saç-ı küfrinde yüz iymân nuri,
Kemâl-i hüsn içinde yok kusuri.

(595) Anıng cândın edi zât-ı sirişti,

Cemâlindin hicil hür-i bihiştîy.

(596) Közi serfitne-yi âfâk érdi ,
Cehânda cuft kaçış ták érdi .

(597) Periy yüzlüg sanem bir âdemiyyâd,
Kad-ı şemşâdına kul serv-i âzâd.

(598) Ne hâtun deýsen, érdi şermerd ul,
Emin ü pârsâ vu ehl-i derd ul.

(599) Aning ma'suma érdi yahşi atı,
Kuyaşdek dünyâni tutmuş sıfâtı.

(600) Emin ü müttakıy érdi helâli,
Yaman - yahşi bile yoq kıyl ü kâli.

(601) Tavâf-ı ka'beğa boldı revâne
Ki kesb étse sevâb-ı câvidâne.

(602) Özindin bar édi kiçik obası
Ki bar érdi ata birle anası.

(603) Anga tapşırdı ul ehl-i ayâlin
Ki sarf étse anga mâl-i helâlin.

(604) Ayıtdı qılmağıl hıdmetde taqsir,
Ne kim dilhâhi bolsa barçasın bér.

(605) Ecel bérse amân, kêlsem selâmet,
Biringe on évez bèrey tamâmet.

(606) İnisi saqlab aqası hürmetini⁽²⁾,
Qabul êtdi üyning hıdmetini.

(607) Qılıb hâzır hemişe baru nè'met,
Yürür êrdi qılıb cân birle hıdmet.

(608) Her ikki künde barur êrdi her bar,
Kéter êrdi qılıb işleri tayyâr.

(609) Egerçi mahrem-i esrâr êrdi ,
Edêbning haqqını esrâr êrdi .

(610) Ki hâتون êrdi âlem pârsâsı,
Müzeyyen êrdi andın zühed esâsı.

(611) Tün ü kün perdede êrdi nihâniy,
Ki nâgah ez qazâ-yi âsmâniy.

---

2) Qolyazmade hıdmetini.

- (612) Yigitning kōzi tūşdi ul sanemğa,
İlindi köngül uşı dām-ı amğa.
- (613) Esir u âşık u devâne boldı,
Cemâl-i şem'ine pervâne boldı.
- (614) Zamâne almadı sabr u arârı,
Çü Mecnun boldı işi âh u zâriy.
- (615) Tahammül köylegini çâk kıldı,
Özini ar-ı hun u hâ kıldı.
- (616) Çü âciz oldı derd-i çâresine,
Dil-i âvâre-yi hunhâresine,
- (617) Barb ayttı oşul zebâ sanemğa,
Devâ nêdür belâ-yı derd ü amğa.
- (618) arârım almadı devâne boldum.
Senge tâ êy periy hemhâne boldum.
- (619) Murâdım bir mēning ılma bahâne,
ulungdurmēn sening men câvidâne.
- (620) Êşitgeç uşbu sözni ul periyroy,

Anga ayttı ki éy mel'un-i bedhoy,

(621) Seningdek bolmağay merdud-i râhê,
İkki âlemde bir nâmesiyâhê.

(622) Sênge koydı meni aqang emânet,
Diyânet bu mudur kılsang hıyânet.

(623) Êrür müşkil senge men yâr bolsam,
Ağangning ahdidin barar bolsam.

(624) Bu sözni eştüb ul bedbaht-ı nâpâk,
Kılıb pirâhen-i nâmusını hâk.

(625) Ayıtdı ér émen ger işlemeyem,
Seni tühmet otığa şışlemeyem.

(626) Muayyen bildi hem ki âhir-i kâr,
Bu işdin tartğusıdur renc-i bisyâr.

(627) Kılıbtur yüz türlüğ ra'y u tedbir,
Zamânê kılmaynı hêç yerde te'hir.

(628) Barıb qâzı-yı şehre remz kıldı,
Zinâ birle hâtunnı gamz kıldı.

(629) Kılıb hâsıl nêçe yalğan güvâhê
Ki sâbit kılsa hâtunga günâhı.

(630) Barıb dâru'l- kazâğa barça kibâr,
Zinâsığa anung kıldılar iğbâr.

(631) Ölümige çü fetvâ bêrdi müftiy,
Hükm kılmak(ça) oldı kâziy muqtiy.

(632) Buyurdu kim anı sengsâr eyleng,
Têrisin soydurub berdâr eyleng.

(633) Anı költürdüler bir rehğüzere,
Halâyık urdı ança seng ü hâre,

(634) Sağındılar kim, ul bécân boldı,
Vücudı yer bile yeksân boldı.

(635) Anı ibret üçün koydılar anda,
Ve lêkin bar êdi cânı bedende.

(636) Yatur êrdi ölikdek bêhüd ul mâh
Ki kêldi özige nâgahsehergâh.

(637) Zamânê cevridin giryân boldı,

Vücutı derdidin nâlân boldı.

(638) Ayıtdı, yâ ilâhiy bekesémén,
Belâ vü tühmet otında hasémén.

(639) Günâhım yoqturur sênsên güvâhım,
Sening lutfung êrür nist ü barım.

(640) Kılıb zâriy urub âh-1 cigersoz,
Zamânê cevridin âh-1 dilefroz.

(641) Bir A'râbiy vaqt-i seherde,
Êşitti nâlesini rehgüzerde.

(642) Ayıtdı kim durur nâlân munungdek,
Bu sözdür derd ile giryân munungdek .

(643) Nazar kıldı körer bir mübtelânê,
Faķîrê dermânda bênevâyê.

(644) Felekning cevridin efgâr bolgan,
Melâmet taşıdın sengsâr bolgan.

(645) Têvesindin tüşüb keldi kâşığa,
Terehhüm birle el koydı başığa,

(646) Kılıb köb merhamet itdi yü nâqa,
Yetürdi hücre vü kâh u revâqa.

(647) Ayıtdı hâtonıgâk - y vefâdâr,
Bu miskin békese bolgıl haberdâr.

(648) Éling tékkende tut üftâdeyeni,
Özingdin huşdil ét âzâdeyeni.

(649) Ki budur şeraiy merdân-ı ma'nâ,
Keremdin taptılar dünyâ vü uqbâ.

(650) Hâtunğa bérdiler yüz né'met ü nâz
Ki boldı rahmeté râhatğa demsâz.

(651) Yene üsrük közi maşmur boldı,
Melâhet ravzasıda hür boldı.

(652) Körüb A'râbiy ul hüsn ü cemâlin,
Bolub âşık ögün kıldı hayâlin.

(653) Ayıtdı, ey periy ruhsâre dildâr,
Belâ-yı ışık élinde boldum efgâr.

(654) Visâling derdining nédür devâsı,

Ki haddin ötdi hicrânning belâsı.

(655) Mênge reh - reh köz uçıdın nazar kııl,
Gedâ-yı bènevânı mo'teber kııl.

(656) Nè bolğay sèn benim bolsang helâlim,
Ki zülfüngdekperişân boldı hâlim.

(657) Aradın költerib şerm ü hicâybiy,
Ayıtdı ul sanem-i zebâ cevâbın.

(658) Ki bir hâtunga ikki ér bolur mu?!
Muhammed şer'ide fetvâ bolur mu?!

(659) Bütürür bémürüvvetlîğ kemâli
Kim, eltürsèn mênge bâtil hayâlè,

(660) Haqîkat şermerdim³⁾ hâtun érmen.
Elifmeyan tüzlik içre nun érmen.

(661) Êrtür güldin arığ bu zât-ı pâkım,
Diyânet suydın yoğrıldı hâkım.

(662) Bolub A'râbiy sözidin puşeymân,

3) Vezn talebi bilen "mèn" "im" şeklida işletilgen.

Qılıb ul mâh birle ahd u peymân,

(663) Tutundı özine anı qarındaş,

Fidâ kılsa bu yolda cân bile baş.

(664) Bar êrdi bu Arabnıng bir gulâmı,

Siyahroyâ la'ine nâtamâmé.

(665) Körüb ul dilbere hüsn ü cemâlin,

Tüz êtdi könglide eğri hayâlin.

(666) Ki vaslıga anıng hemrâz bolsa,

Leb-i gülqandına demsâz bolsa.

(667) Qılıb könglide ul bu fikr-i bâtıl

Ki kılsa devlet-i vaslını hâsıl.

(668) Barıb ayttı oşul cânı cehânga

Ki hicrân ilgidin iş tégdi cânga

(669) Eger sên kılmasang hâsıl murâdım,

Mübârek bolmasun bu şâd-ı adım.

(670) Sênge mên eyleyin fen ü fûnuné,

Ki bolgaysên belâ vü gam zebunı.

(671) Ayıtdı hâatun ey mel'un-i murdâr,
Munungdek dêmegeysên özge zinhâr.

(672) Hâcêng hem kıldı bir mundağ tahayyül,
Vücutı tonmadı kıldı tahammül.

(673) Sên it hud dünyiside kim bolursan,
Munungtek fikr-i bâtılyı kılursên.

(674) Bu sözni eştüb ul Hindu-yi bedrây,
Olardın kılmayın bir zerre pervây.

(675) Bar êrdi hâcesining üyde yaşı,
Yıl u ayında yetmey êrdi yaşı.

(676) Pıçaqlab ul anı becân kıldı,
Pıçaqını költirüb pinhân kıldı.

(677) Oşul beçâre hâatun yastuqıda
Ki olsa tühmet içre zecr ü kında.

(678) Anası sût bérürge qopdı nâgâh
Ki baqsa yandadur ferzend-i dilhâh.

(679) Körer beçâre bolmış pâre - pâre,

Qızıl qanğa bolanmış gehvâre.

(680) Çü bülbül nâle vü efgân kıldı,
Közining merdümi giryân kıldı.

(681) Ayıtdı: nê belâ keldi başımğa,
Yaman köz uçradı yahşi yaşımğa.

(682) Uyandı uyqudın A'râbiy yekbâr,
Cigergoşum qanı déb yıgladı zâr.

(683) Halâyıq qaldı bu işdin acebde,
Ve lëkin boldılar barça talebde

(684) Ki peydâ kılsalar bu iş kılanı,
Tefehhüs kıldılar yahşi - yamannı.

(685) Hâtunning yastuqidın çıqdı pıçaq,
Muayyen kördi anı cümle âfâk.

(686) Anga tüz étdiler egri gümânın
Ki ul kılmış bu oğlan qasd-ı cânın.

(687) Ayıtdılar ki ey nâdân-ı ahmâq,
Nëdin kıldıng munungdek ho-yı nâhâk.

- (688) Ayıtdı kim, ĥudâ érür güvâhım,
Bu işde yoqturur zerre günâhım.
- (689) Tenin bildürdiler zaĥm-ı tayaĥķa
Ki tâ yetkürseler anı yasaķķa.
- (690) Yaķın ķıldı Arab yoķdur günâhı,
Ĥalâs êtdi ķılıb köp uzrĥâhiy.
- (691) Süçük söz birle ayttı, êy serefrâz,
Menim ĥızmetlerimġa bu érür az.
- (692) Ĥâtun aydı, meni ķardaş dèding,
Ĥaķîķat özünġe sırdaş dèding.
- (693) Yaķın ķılma mènġe uşbu ġümânı⁴⁾,
Kim, ul êrdi ķazâ-yı âsmâniy.
- (694) ġümânıġdın puşeymân köp tüz êtmek
Revâ êrmes mènġe bu işni êtmek
- (695) Arabġa bu sözi te'sir ķıldı,
Kéterige anıġ tedbir ķıldı.

---

4) Ĥolyazmade ġümânı. Bu hâlde ķâfiye buzuladi.

- (696) Eger munda yene kılsa ikâmet.
Hâlâyıkdın anga kélgey melâmet.
- (697) Anı körüb yegey oğlın ğamını,
İkinçi tâze kılgay tâ elemi⁵⁾.
- (698) Bihil eyleb anga ul câvidâne,
Bêrib üç yüz direm kıldı revâne.
- (699) Hayrbâd eyleban kêt⁵⁾di oşul mâh,
Yürürdi müddâtê körse ki nâgâh,
- (700) Yıgılmış yol başında halk-ı bisyâr,
Biravnı tartadurlar ber ser-i dâr.
- (701) Nazar kılsa körer bir nev cevânê,
Ki cellâd êtmiş aning qasd u cânı.
- (702) Sevâl êtdi munung nêdür günâhı
Ki ölümige boluptur hükm-i şâhiy.
- (703) Ayıtdılar budur qâbızharâcê,
Ra'iyet eylese bâkıy hırâcê,

---

5) Vezn telebi bilen tâlemine dâb oqıladı.

(704) Anı ibret için ber dâr eyler,
Yarım kılsa taqıy sengsâr eyler.

(705) Çü hâtun tartıb érdi bu cefânı,
Zamânê ilgidin cevr ü cefânı,

(706) Ayıtdı ihtiyâc-ı hâli nêdür,
Aning vâcib-i bérür mâlı nêdür.

(707) Ayıtdılar bu dem üç yüz diremdür,
Aning bérse dağı özge kemdür.

(708) Halâs êtdi bérrib üç yüz diremni,
Özige satqun aldı yüz elemni.

(709) Ölimdin u yigitni kıldı âzâd,
Bu işdin âlemiyni êtdi dilşâd.

(710) Ayıtdı sên mênge qardaş bolgıl,
Kêreg qalgıl, kerek yoldaş bolgıl.

(711) Yigit çün hüsnidin âgâh boldı,
Dil ü cânı bile hemrâh boldı.

(712) Ayıtdı bu nê zêbâ nâzenindür,

Köngül esrârına ruhu-l-emindür.

(713) Periydin tuğmağay mundağ yene hür,
Beniy âdemğa hud yokdur bu mâğdur.

(714) Çü mecnun vâley nâlân boldı,
Muhabbet derdidin giryân boldı.

(715) Körib Uzrâ yüzini boldı Vâmık,
Kêçib cândın kılıb terk-i alâyık.

(716) Ayıtdı ul periy ruhsâre yâre:
Nazar kıl men gedâ-yı hâksâre.

(717) Ölimdin sên meni âzâd kıldıng,
Belâ vü kayğudın dilşâd kıldıng.

(718) Revâ körmekke olsam derd ü gamdın,
Çü kütğardıng meni sên renc ü elemdin.

(719) Aradın köterib şerm ü heyânı,
Hâtundın izdedi mehr ü vefânı.

(720) Hâtun ayıttı ki: Ey bedbaht-ı bedkâr,
Înâbet kıl bu küning êrtesi bar.

- (721) Menim yahşiligımğa bu sezâdur,
Yamanğa yahşilig aynı hatâdur.
- (722) Yigit eşitib anıng güft ü şenidi(n),
Hâtundın munqat' kıldı ümidi(n).
- (723) Urub yolğa qadem şâm u sehergâh,
Yıraqdın kördiler deryânı nâgâh.
- (724) Ki bir yalguz keme baqmış kenâre,
İçinde tola halk u suf u hâre.
- (725) Yigit bir hâceğa aytı revânê,
Satarmên alsangız zebâ cevânê.
- (726) Yüzi gülbergü boyı serv-i âzâd,
Qaşınıng adlıdin cân mülki âbâd.
- (727) Egerçi hüsn içinde züfünundur,
Budur aybı kim ul ehl-i cünundur.
- (728) Qayu yerde satar boldum men anı,
Başımğa yıgdı ul birle cehânı,
- (729) Satarmên anı bay'-i pâk birle,

Ki cânğa t kdim ul n p k birle.

(730)  abul  tdi k rib h ce cem lin,
Y zi g ln n birle z lf  h lin.

(731) H tun ayıttı meni s n alma sat un,
Bu i din bol usıdır  hir-i hun.

(732) Meni kim bende  t r bar hel lim,
Bu s zde yok turur bir zerre alim.

(733) S zige bakmadı boldı harıd r,
Kim  rnes  ekl-i savrat a talebg r.

(734) B rib h ce rev n  c y z diremni,
Yigitdin aldı sat un ul sanemni.

(735)  zidin  unki anı kıldı hu dil,
K mege mindi kıldı  at'ı menzil.

(736) Yeli  ng k ldi  ekti b db n n
Kim tapdım d b hay t-ı c vid n n.

(737) Muhabbet c mıdın ser u  boldı,
Neheng-i  shveti der co  boldı.

(738) Hâtunğa kol uzatdı, kıldı feryâd
Ki nê zulm ü sitemdür bu nê bedâd?

(739) Abuşkam bar tururmen bende êrmen,
Ki zâhir hâtunu bâtında êrmen.

(740) Hâtunğa rahm êtib barça halâyık
Kılıb men' ayttılar kim, êy münâfık.

(741) Neğu bu nâmurâda katılırsên.
Şeriatdin taş işlerni kılırsên?

(742) Biri biringe boldılar nigâhbân
Ki hêç kim kılmağay kasdı oşul cân.

(743) Ve lêkin barısı körgeç cemâlin,
Köngülde tıkdiler ışk-ı nihânın.

(744) Barı sergeşte yü efgâr boldı,
Belâ-yı ışk içinde zâr boldı.

(745) Tileb tapmay köngül derdige dermân
Bolub çün andelib-i mest ü nâlân.

(746) Barı yeksân kılıb terk-i, alâyık,

Biri biringe boldılar muvâfık.

(747) Yavuklık kılsalar hâtunga barı,
Ve lëkin kılmadı ikbâl yâriy.

(748) Bu sözdin bolgaç ul hâtun haberdâr,
Çëkib âh-ı cigersoz ez dil-i zâr.

(749) Ayıtdı yâ ilâhiy bëkesëmen,
Faķır u bënevâ vü müflisëmën.

(750) Çü sendürsën mënim hâlim güvâhı,
Menim feryâdıma yetkil ilâhiy.

(751) Kâbul eyleb anıng tengri duâsın,
Yubardı ul la'inlerğa belâsın.

(752) Azâb otınga yandı barçası zâr,
Yamandın qalmasun âlemde âsâr.

(753) Hâtun hamd ü senâ aytıb hüdâğa,
Savurđı küllerin båd-ı hevâğa.

(754) Ayıtdı bër murâdımnı tamâmet,
Bu gam deryâsıdın qutğar selâmet.

(755) İnâyetning yeli boldı revâne,
Selâmet kêmesin êltdi kenâre.

(756) Bar êrdi anda bir şehr-i muazzem,
Hevâsı sâzvâr u sebz ü hürrem,

(757) Yıraқdın kôrgeç ul êlning қarasın,
Hâtun kiydi érenlerni(ng) libâsın.

(758) Kême yetgeç yıgıldılar ҳalâyıқ
Ki nêdür rahtdın devânga lâyıқ.

(759) Baқarlar ôltürüb zebâ cevânê,
Letâfet içre mâh-ı âsmâniy.

(760) Ayıtdılar: Қanı hemrâh u yâring,
Nêdin yalgızlıқ oldı ihtiyârıng?

(761) Ayıtdı: Siz émessiz mahrem-i râz
Ki қılsam қıssa-yı hâlimni aғaz.

(762) Barıb şeh қâşıda aytung selâmım
Ki bardır hazretide kôb peyâmım,

(763) Bu sözdin şehni қıldılar ҳaberdâr,

Saâdet birle devlet boldı derkâr.

(764) Ayıtdı: Költürüñg bâd ul kişini
Ki ma'lum eyleyin nêdür işini.

(765) Barıb keltürdiler bir demde anı
Ki aytsa kıssa-yı râzı nihâniy.

(766) Şeh ayıttı: Kêlmeging maqsulı nêdür.
Bu sevdâ kıлмаğingning sudı nêdür?

(767) Nêdin yalguzlık oldı ihtiyâring,
Qanı hemrâh u yâr u kâr u barıng.

(768) Ayıtdı: Hemrâhım bar êdi bisyâr,
Barımı yaqdı otğa qahr-ı qahhâr.

(769) Mênge kıldı barı fikr-i hıyânet,
Aradın köterib din ü diyânet.

(770) Niyaz u sıdğ ile aydım ilâhiy
Ki sênsên bêkesêlerning penâhı.

(771) Menim qasdım kılıb bu Cem'i bêbâk
Ki kılsalar arığ zâtımını nâpâk.

- (772) İcâbet kıldı bu bende duâsın,
Yıbardı ul lâ'inlerğa belâsın.
- (773) Barını kıydurub hâkister êtdi,
Azâb-ı âhiretni müyesser êtdi.
- (774) Kéliptür barçası mâl u menâli,
Kişi yıbartıb algıl anı hâliy.
- (775) Ayân kılgâç köngülning dêrdi hâli,
Hâlâyık birle kılgay kıyl ü kâli.
- (776) Bolub şeh birle békler hâkrâhi,
Kerâmâtığa bêrdiler güvâhiy.
- (777) Ayıtdılar sening bendeng êrürbiz,
Ne iş kim sên buyursang biz kılurbiz.
- (778) Hâzârân derd birle ul dilefroz,
Köngül, cândın çekib âh-ı cigersoz.
- (779) Ayıtdı: Bu turur şehdin inâyet
Ki kılsa guşe-yi hâliy kifâyet
- (780) Ki kılsam keçe - kündüz anda tâat

Ki budur lezzet-i fakr u kanâat.

(781) Bu dünyâdın benim bardur melâlim,
Kerek uqbâda yaşı bolsa hâlim.

(782) İkki dünyâsıda bir ırğa besdür
Anga kim, yedi birle hemnefesdür.

(783) Sözining sözi kıldı şehga te'sir,
İmâretgeh kılugra kıldı tedbir.

(784) Bërib ehl-i saâdetğa beşâret,
Bir - ikki künde bitkürdi imâret.

(785) Hevâsı hürrem ü vasıf sefâbaş,
Lâtif ü nâzük ü mevzun u dilkeş.

(786) Kerâmet ü maqâmâtınga lâyıq,
Münâcât u ibâdetğa muvâfıq.

(787) Müzeyyen kıldı tâat birle anı,
Çü künc-i ortadı anda nihâniy.

(788) Kerâmeti cehânga boldı meşhür,
Demidin tapdı sihhet cümle rencür.

- (789) Bar êrdi künc-i uzletde huzurı,
Kılıb göyâ vu biynâ güng ü köriy
- (790) Kim, ul şeh ötdi bu dâru'l-fenâdın
Haber keltirgeli mülk-i beqâdın.
- (791) Vasiyet kıldı içki beklerige,
Kılıç çapguçı êrklık beklerige:
- (792) Tilersiz kim ra'iyet bolsa huşhâl,
Hemişe elde bolsa izz ü iqbâl.
- (793) Cevân-ı pârsânı şâh eyleng,
Süreyyâ mezellethık mâh eyleng.
- (794) Kim, uldur uşbu devletga sezâvâr,
Bu işge qâbil andın özge kim bar?!
- (795) Bu işge boldılar barısı râzıy,
Emir ü nevker ü müftiy ü qâzıy.
- (796) Seher kim aldı elge câm-ı zerrin,
Yüzige saldı burqa' mâh u pervin,
- (797) Cemâlindin cehân boldı münevver,

Nesimindin meşâm cân-ı müetter.

(798) Cevân-ı pârsâ kâşığa barı,
Barıb aytdılar k-ey lutf-i bâriy.

(799) Seni şâh etti öz kâyım mâkâmı
Ki adlingdin cehân tapsa nizâmê.

(800) Budur bizge şehensâhdan vasiyyet
Ki sên sultân bolsang u biz ra'iyet.

(801) Cehânda sürgil êndi kâmrâniy
Ki qalsın yahşi atıng câvidâniy.

(802) Alarğa aytdı: Ey lutf-i ilâhiy,
Mêni miskinge yetmes pâdişâhiy.

(803) Çü boldum guşe-yi uzletğa vâsıl,
Êmen bu izzet ü devletğa qâbil.

(804) Qanâat küncide kıldım fûrukeş,
Menge tâ bolmasam bu gul u gâş.

(805) Bêkişlik kişini sultân eyleng,
Ten-i becâningizge cân eyleng.

- (806) Aytđılar anga: Qılma baĥâne
Ki sensen ehl-i devletġa nişâne.
- (807) Ĥalâyıķ yüz kêtürdi, boldı nâçâr,
Ĥarâb âbâd cânga boldı me'mâr.
- (808) Cehânnı adli birle kıldı âbâd,
Ĥani yü bende boldı ġamdın âzâd.
- (809) Bekişlik beklere in'âm kıldı,
Cehân ehlin özige râm kıldı.
- (810) Aytđı beklere künlerdin bir kün,
Menge peydâ kılıng bir şekl-i mevzun.
- (811) Nigâr-ı nâzenine-dilsitâne,
Lâtife, ġâbilê mâqsudı câyê
- (812) Kim, ul olsa benim yârim helâlim,
Hadis eylese ul def'-i melâlim.
- (813) Ĥü yoġdur bizge çâre hemdemêdin,
Periveş hür yüzlik âdemiydin.
- (814) Barı bekler bu sözdin boldılar şâd,

Besi köb bendeni kıldılar âzâd.

(815) Aytdılar: Besé şehzâdeler bar,
Bu devletğa nâyib bolğay sezâvâr.

(816) Eger şâh-ı cehân kılsa işâret,
Alarğa aytalı uşbu beşâret.

(817) Bu devlethanede bolsun hâzır,
Alar menzur u şehensâh nâzır.

(818) Aytdı şeh ki aytung uşbu sârı
Anası birle kêlsün bunda barı.

(819) Aytdılar becân mundağ kılalı,
Anasın birle barın keltireli.

(820) Periyruhlar yığıldılar sarâğa,
Hayr kıldı nâyibler pâdşâğa.

(821) Allarğa şâh yetib hayrmâkdem,
Köngülge sıgğanını kıldı derhem.

(822) Aradın költerib şeh perdey-i râz,
Özini(ng) kıssasını kıldı ağaz.

- (823) Alarga kıldı taqrib birle taqrir
Ki bardur mende yüz ming derd ü taqsir.
- (824) Ki men hem siz kebin beçâredürmên,
Faqir u âciz ü gamhâredürmên.
- (825) Vücudnı kıldı zâhir bildi barı
Ki nêdür kıssa-yı ul lutf-i bâriy.
- (826) Ayıtdı qâbuli bu devlet êrmen,
Sezâ-yı tâc u taht u izzet êrmen.
- (827) Budur ehl-i saâdetning zevâli
Ki tabsa nâqıs-ı devlet kemâlê.
- (828) Meni békler kerek kim kılsa bürhân,
Ulusğa qoysalar bir özge sultân.
- (829) Men-i miskinge tégmes pâdşâiy
Men ü bir goşe év ü benevâiy.
- (830) Barıb béglerini kıldı haberdâr
Ki nêdür kıssa-yı şâh-ı cehândâr.
- (831) Aradan költerib kizb ü nifâkı,

Kengeşib kıldılar bir ittifâkê.

(832) Eger hâtunu ger, ér bolsa sultân,
Kerek kim adli bolsa élge yeksân.

(833) Bize sultânımız kıldı vasiyyet
Kim, ul şâh-ı cehân u biz ra'ıyyet.

(834) Bize mundın uluğ sultân kerekmes,
Ten-i fersudemizge cân kerekmes.

(835) Kişi tapmas munungdek pâdşâni,
Emin ü müttâkıy u pârsâni.

(836) Leb-i cânbağside İsâ demi bar,
Dil-i mecrûhimizge merhemi bar.

(837) Ki andın tégmedi morêge âzâr,
Kaçan yetsün bu yerge, kim ki âzer.

(838) Érür yüz izzet ü devletğa qâbil,
Anıng şâmında bolmış barı nâzil.

(839) Bu künge tégse bu devlet zamâne,
Savurgay cümle-yi halk-ı cehânı.

- (840) Kerâmeti bilen tutdı cehânnı,
Yağın kıldı kamuğ elge gümânnı.
- (841) Bolub êrdi kılib terk-i alâyık,
Kabul-i hâs u âm mâkbul-i hâlık
- (842) Bu nev'ê müddetê mâkbul-i dergâh
İbâdet birle meşgul êrdi nâgâh
- (843) Tavâf-ı ka'bedin keldi helâli,
Körer üyün yoğ ehl ü ayâli⁽⁶⁾.
- (844) Evü eli barı veyrân bolmış,
Sarâyı yer bilen yeksân bolmış⁽⁷⁾.
- (845) İnining né ayağı, né eli bar,
İkki közi dağı yoğ , bir tili bar.
- (846) Hârâb u hasta vü efgâr u nâlân,
Azâb otığa bolmış bağı biryân.
- (847) İnisidin sevâl êtdi ağası,
Üy ü elim qanıyu kedhudası.

6) Bir boğın yetişmeydi. Aslide “ehli” orinde “ehliyü” bolgen bolışı mümkün.

7) Aslide “bolmış” orinde “boluptur” bolgen bolışı kerek.

- (848) Ayıtdı sözi andın bir sipâhiy,
 olum ongşı barı bérdi güvâhiy.
- (849) ü fa'lidin uda érmesdi râzıy,
 Buyurdı er' hükmi birle âzıy.
- (850) Anı sengsâr ıldılar alâyık
 Neġu ıldınđ zinâ déb, éy münâfi.
- (851) Ezeldin bu émişdür sernevişti,
 Cehânda hâsıl étse nâm-ı zıştıy.
- (852) Anı mundın öġün sên yâd ılma,
 Duâ-yı ayr ile dilşâd ılma.
- (853) Cehân barına atınđ bar bolsun,
 Saâdet birle devlet yâr bolsun.
- (854) Éşitke uşbu sözni mérd-i mehcur,
 Ğam u hasret yemekden boldı rencur.
- (855) alâyık ta'nıdın efgâr boldı
 Zamâné cevridin ġamâr boldı.
- (856) İnini hem anınđdek közi efgâr,

Anıng üçün taqı köp yıgladı zâr.

(857) Ayıtdı éy benim cân u cehânım,
 Qarındaşım hayât-ı câvidânım.

(858) Éşitdim şehride İsâ demé bar,
 Deminde hastadiller merhemi bar.

(859) Emin ü pârsâ vu sözi ma'kul,
 Duâsı hazreti izzetde mâkbul.

(860) Besi tilsiz demindin boldı göyâ,
 Besé közsizni étdi vaqté biynâ.

(861) Sêni mên élley ul şehri ü diyâre,
 Demindin tapgasên dêrdinge çâre.

(862) Barurğa yol yarağın kıldı tayyâr,
 Minib himmet atım boldı derkâr.

(863) Ki himmetdür dür-i deryâ-yı rahmet,
 Meseldür, kuşka kanat érge-himmet.

(864) Kirib yolğa ikav boldı revâne,
 Yürüban turmaynı subh u şebâne.

- (865) Qazâdın yetdiler bir menzilêge,
Musâhib boldılar ehl-i dilêge.
- (866) Alarnı kıldı mehmân menzilige,
Kötürdi ne ki bar êrdi üyide.
- (867) Zamânê kılmadı hıdmetde taqsir,
Bu êrdi ul Arab kim, boldı destgir.
- (868) Oşul hâtunnı sengsâr eylegende,
Vücut-ı pâkım efgâr eylegende.
- (869) Kêtürdi üyige boldı himâyet,
Înâyet eyleban kıldı rivâyet.
- (870) Dârıg étmedi andın nê'met ü nâz
Ki boldı derd-i râhat birle demsâz.
- (871) Hikâyetdin hikâyet boldı peydâ,
Sevâl aytdı bulardın merd-i dâná.
- (872) Mênge aytung kim, siz qayda kélürsüz,
Bu menzilde köçib qayda barursız.
- (873) Cevâbında dëdi: K - êy sâhibesrâr,

Falân mevzu'da bir ehl-i dil bar.

(874) Tapar sihhet demidin hastadiller,
Yeter mâksudına mefluc u guller.

(875) Kılur tâ'viz ile közsizni biynâ,
Ëter himmet bile tilsizni göyâ.

(876) Menim uşbu inim mefluc u guldur,
Közi körmes boluptur neçe yıldur.

(877) Anga ãltetururmen bolsa himmet,
Demindin tapsa bu beçâre sihhet.

(878) Hikâyet kıldı Arabiy kiârê
Ki mundın kıldı bir hâtun güzârê.

(879) Emin ü pârsâ vu bes hıredmend,
Muķım oldu bu yerde müddet-i çend.

(880) Hâtâ ger kılmasam ul bolğusıdur,
Besê köp derde dermân bolğusıdur.

(881) Bu Hindu ķul anı âzâd kıldı,
Şikeste hâtırını efgâr kıldı.

(882) Oşul demdin êrtür efgâr u mehcur,
Eli tutmas bolıptur közleri kör.

(883) Ölik êse kişi anı, tirikdür,
Haqıqat bile bolmas bu ne igdür.

(884) Siz ü mên kemterin qardaş bolay,
Anı hem êlteyin yoldaş bolay.

(885) Egerleb barısı at u ulağın,
Barurğa qıldılar yolning yarağın.

(886) Nêçe kün bardılar menzil-bemenzil
Ki nâgah boldılar bir yerge vâsıl

(887) Ki tartıb êrdiler dâra cevânê,
Ki hâtun rahm êtib qutğardı anı.

(888) Anıng qâşında tüşdiler qazâdın
Ki yoqtur çârem hükm-i hudâdın.

(889) Yigitni(ng) bar êrdi qarı anası
Ki êrdi oğlı derd-i mübtelâsı.

(890) Sevâl êtdi ki uşbu hastalarını,

Közi körmes eli şikestelerini.

(891) Né yerge éltedürsüz hâr u efgâr,
Né boldı kılsangız bizni haberdâr.

(892) Ayıtdılar. Demé hâmuş bolğıl,
Bu dürdek sözüimizni goş bolğıl.

(893) Eşütdük bardurur bir kâmiléni,
Duâsı müstecâb ehl-i diléni.

(894) Bu miskinlerni anda éltedürbiz,
Duâ-yı hayr üçün cân tartadurbiz.

(895) Ki ğamdın bolsalar rahatğa hemdem,
Duâye kılsa ul İsâ-yı Meryem.

(896) Qarı bilgeç alarning kıssasını,
Ayıtdı könglidegi ğussasını:

(897) Bir oğlum bar dèdi ikki közi yoq ,
Eli tutmas, tili ağır sözi yoq .

(898) İnâyet kılsangız yoldaş bolay,

Tapuğ bendedek hıdmet kılay⁸⁾.

- (899) Alıb oğlın alarğa boldı yoldaş,
Közindin aqturub al ған u al yaş.
- (900) Yürüban turmaynı şâm u schergâh,
Saâdet menzilige eltdiler râh.
- (901) Yetiştı ka'be-yi mâksuda barı,
Alarğa başcı bolıb lutf-i bâriy.
- (902) Seher kim, urdı dem sultânı hâver,
İbâdethanesindin çıkdı dilber.
- (903) Oşul İsâdemé ferhunde iqbâl.,
Emin-i künc-i vahdet, sâhib-i hâl.
- (904) Nazar kıldısa kördi öz helâlin,
Zevâl-i devleti tapdı kemâlin.
- (905) Çekib çün subh-i demdek âh-ı serd ul,
Tümen ming gam bile eyleb neberd ul.

---

8) "bolayni", "kılayni" bolışı kerek.

- (906) Hâlâyık kâşıda sakladı demni,
İçinde hemz eyleb derd ü gamnı,
- (907) Ayıtdı: Mên netib körgeymên anı
Ki tâ fâş olmağay râz-ı nihâniy.
- (908) Tahammülni özige neşe kıldı,
Bu iş bâbında köp endêşe kıldı.
- (909) Yene köz uçı birle baksa nâgâh,
Helâli birledür ul neçe gümrâh.
- (910) Kılıb êrdi barısı kâstı cânın,
Tüz étib êrdiler eğri gümânın.
- (911) Ayıtdı, kõnglide K - êy Rabb-i a'lâ,
Ki sênsen kâdir u hayyü tevânâ.
- (912) Barısın kôr ü, şâl u ker kılıbsên,
Belâda âciz u ebter kılıbsên.
- (913) Yeter uşbu benim hâlim güvâhi,
Alarğa bolsa sâbit rosiyâhiy.
- (914) Abuşkasığa aydı sözle hâling

Ki nêdûr kêlmekingdin kıyl ü kâling?

- (915) Urub hasret bile âh-ı cigersoz,
Revân etti ki êy şâh-ı dilefroz.
- (916) Murâdım bu turur kılsang duânı,
İnim tapsa bu zahmetdin şifânı.
- (917) Ayıtdı, ul êrür bêhed günâhkâr,
Şifâ tapmasdur ança kılmay ıkrâr.
- (918) Sevâl etti inidin mêrd-i hâciy:
Nêdûr tşk turmağıng yokdur ilâcı?
- (919) Cevâbında besê köp kıldı te'hir,
Çü âciz boldı âhir kıldı taqrir.
- (920) Ki yok êrdi oşul hâtun günâhı,
Bêrürmên roz-ı mahşerde güvâhiy.
- (921) Anı tühmet bile sengsâr kıldım,
Bu nefsi dun üçün efgâr kıldım.
- (922) Bu işdin mên besê şermendedürmên,
Aning öltürtürübmen bendedürmên.

- (923) Çü çinlikke kèlib kıldısa ıkrâr,
Ağa hem inidin ötkerdi nâçâr.
- (924) Zamânê kõnglide kıldı teemmül
Ki yoktur çâreye gayr-i tahammül.
- (925) Hâtun hem af'v etib kıldı duânı,
İni tabdı hemen lahza şifânı.
- (926) Barıb A'râbı költürdi qolını,
Salıb boyınga gul-ı yanglıg qolını.
- (927) Bese köp zâriy u derhâst kıldı,
Qamuğ eğri işini râst kıldı.
- (928) Bolıb A'râbiy garq közi yaşığa,
Qulığa ayttı kél tüzlük aşığa.
- (929) Ayıtmen dèdi ger yüz pâre kılsang,
Cehândın sèn meni avvâre kılsang.
- (930) Anga A'râbiy aytdı kim, hudâni
Güvâh etdim, senge kıлма(n) cefânı.
- (931) Çü bildi hâcesi ahdiñde sâdıq,

Revânı eyleban terk-i alâyık,

(932) Halâyıkğa ayıtdı âşkâre,

Men êtdim kasd-ı tıfl-ı şirhâre.

(933) Bu işdin hâtun êrmestür haberdâr,

Bu işde men hem - oğ durmèn günâhkâr.

(934) Êrürmen başdın - ayak ğarğ-ı takşir

Ki yoğtur ğayr-i acz ü zâriy tedbir.

(935) Çü öz sözinde sâdığ boldı ul kıl,

Hâtun hem sıdğı birle költerib kıl.

(936) Tiledi tengridin ul mübtelâmı,

Hemân dem derdidin tapdı şifânı.

(937) Kârı hem sözledi oğıl sözini,

Koyuban hâk-ı pâyınga közini.

(938) Ayıtdı: - Tevbe êt sıdğ u niyazın,

Ayıtsun özgelerdek barça râzın.

(939) Beyân kıl sun ne kim bilgen hadisın,

Ayıtsun kıssa-yı nefis ü hadisın.

(940) Çü bildi özge hêç inkâre yoqdur,
Bectüz tüzlikdin özge çâre yoqdur.

(941) Ayıtdı:-Vaqtê men efgâr boldum,
Sezâ-yı kın u zecr ü dâr boldum.

(942) Hâlâs êtdi meni bir dilrebâya,
Emin goşenişinê pârşâya.

(943) Aning haqığa kıldım fikr-i bâtl,
Özümge eyledim bu gamnı hâsıl.

(944) Têger - tégmesge satdım ul sanemni,
Oşandın tartadurmén bu elemni.

(945) Çü nâhâq eyledim boldum giriftâr,
Begayrı acz ü zâriy né sözim bar.

(946) Kılıb te'sir anı(ng) sözü niyazı,
Hâtun sıdki birle eyleb namâze.

(947) Zamâniy boldı hâcet birle meşgul,
Duâsı boldı haq kâşıda mâqbul.

- (948) Halâs êtdi anı derd ü belâdın,
 utuldu m hnet   cebr   cef dın.
- (949) Hud  eyleb anga lutf u in yet,
 amuğ m şk llerin ıldı kif yet.
- (950) ılıb himmet bile k p hall-i m şkil,
  zidin barısını ıldı huşdil.
- (951) Hal yıdın tapıb bir lahza fursat,
 Abuşasın k t rdi ıldı hılvat.
- (952) Y zi g ln rıdın aldı ni bın,
   def  tgeç aradın ul hic bın,
- (953) Abuşası aning dercoş boldı,
 Urub bir na'ray medhuş boldı.
- (954)  zige k ldise k rdi hel lin,
 Ten-i fersude tapdı c n vis lin.
- (955) H tun aytdı: Nedin dercoş boldung,
 Munungdek b h d   medhuş bolding.

- (956) Ayıtdı: Bar êdi vaktê helâlim
Kim, êrdi munis u def'-i melâlim.
- (957) Boluptur ul bu dem rahmetğa vâsıl,
Eger öltürsem özimni nè hâsıl.
- (958) Seni men ul sağındım êy periyroy
Ki yoqtur arangızda fârķ bir moy.
- (959) Hâtun aytdı: - Êy gamhâr-ı sâdıķ,
Înâyet eyleban yetkürdi hâlık.
- (960) Êürmên men hemân cuft-i helâling,
Bihamdillâh yene kördüm cemâling.
- (961) Egerçi sensiz êrdim yüz cefâda,
Hâtâyı kılmadım méhr ü vefâda.
- (962) Zamâne cevridin efgâr boldum,
Melâmet taşıdın sengsâr boldum.
- (963) Hüdâ her kimni kim saķlar selâmet,
Eser kılmâs anga seng-i melâmet.
- (964) İkkav sürtüb yüzini, hâk-ı râhe,

Senâ vü şükr-i haq aytib ilâhe.

(965) Zamâne boldılar hilvetde demsâz,

Biri birige eyleb işve vü nâz.

(966) Bu sırdın içkiler boldı haberdâr,

Bilindi başqalargâ uşbu esrâr.

(967) Kêlib békler mubârekbâd kıldı,

Bese köp bendeler âzâd kıldı.

(968) Hâlâyık ança saçdı siym ü zerni,

Murassa' kıldılar köh ü kemerni.

(969) Çü adlidin Hâlâyık êrdi râzıy,

Çamuğ békler bile müftiy ü kâzıy.

(970) Helâlin kıldı öz qâyımmaqâmı,

Muti' u bende boldı el tamâmıy.

(971) Oşul A'rabiyğa bërdi vezâret

Kim, êrdi ul bese zebâ besâret.

(972) Kêçürdi ul yamanlarning günâhın,

Bâşingğa qoydı naqşining külâhın.

- (973) Ğaniy kıldı barını mâl birle,
Esir u bende kıldı hâl birle.
- (974) Besê kişverni aldı yahşi atı,
Cehânnı serbeser tuttı sıfâtı.
- (975) Qabul eyleb özi künc-i kanâat,
Fürukeş eyledi tâ kılsa tâat.
- (976) Bu né cud u esâs u himmet érür,
Vücudunga hazârân rahmet érür.
- (977) İlâhiynâme-yi Attâr bu dur,
Dava-yı siyne-i efgâr bu dur.
- (978) Anı Türkî birle Qâsımiy aydı,
Ma'aniy güherini êlge yaydı.
- (979) Çü érdi şeyh ruhidin talebgâr,
Anga hal boldı uşbu müşkil esrâr.
- (980) Tikensiz gül cehânda hâsıl êrnes,
Haqîkatğa mecâziy vâsıl êrnes.
- (981) İskender yetmedi âb-u hayâta,

Hızr fê'li kerek uşbu sıfâta.

(982) Qamı key Hüsrev ü Zehâk ü, Cemşid,
Cehândın bardılar barısı nevmid.

(983) Zamânê nêtdi, kör kâvus u Tüsni,
Felekde urdılar nâmus u kösni.

(984) Felek Rüstemge bêrdi goşmâlê
Ki boldı her şasening pâymâli.

(985) Êşitgil kıssa-yı Dârv u Qaynı,
Eceldin noş kıldı câm-ı meyni.

(986) Nazar kııl Hâtem ü nuşirevâne,
Cehândın kıldılar âhir kerâne.

(987) Eger sên Kayser ü fa'fur êürsen,
Çü mor âhir esir ü gör êürsen.

(988) Cehândın tapmadı hêç kim vefâye,
Çü yoqtur zâtıda sıdık u sefâye.

(989) Bu gerdün ilgidin yüz dâd u feryâd
Kim, andın bolmadı hêç kimse dîşâd.

- (990) Kılıb terk-i alâyık bol mücerred,
Eger könglingde bardur zerre-yi derd.
- (991) Kanâat küncide bolğıl fûrukeş,
Né ƣaldıng pây bendi..
- (992) Nêçe kim Ƙâsımiy sên müflisêsên,
Bu yalğañ dünyiside bir kesêsên.
- (993) Kılıb sên hıdmeti şâh u gedânı,
Körübdürsen ğani yü bênevânı.
- (994) Alardın körmeding cüz renc ü hâriy,
Bulardın ğayr-i acüz âh u zâriy.
- (995) Bu cöz ma'niside endêşe ƣılgıl,
Tevekkülni özinge nêşe ƣılgıl.
- (996) Köngül ƣan yığladı bu derd ü ğamdın
Ki yoƣdur çâre-yi âhir ademdin.

**III. BÖLÜM
AKTARIM**

METNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI

GİRİŞ

KPSS Sovyet kişileri, geçmişteki medeniyetimizin manevî zenginliklerini, tam anlamıyla kavramaya, “...bu manevî zenginlikleri, sanat eserlerinin üretiminde kullanmaya çok önem vermektedir”⁽¹⁾. Bu bakış açısıyla, yani kültürel mirasımızı derlemek, öğrenmek ve incelemek suretiyle, sanatçıların edebiyat tarihindeki yerini anlamak ve bu sanatçıların oluşturduğu değerli hazineyi, insanların manevî olgunluğu için, yine insanların hizmetine sunmak, devrimiz edebiyatçılığının önünde duran önemli görevlerden biridir.

Türk topluluklarında özellikle Özbek yazılı edebiyat tarihinde didaktik destancılık, çok önceki dönemlerde başlar. Bu eğilimin meydana gelişi, şekillenmesi ve gelişmesinde her devrin toplumsal - ekonomik şartları ve kültürel hayatı, çok önemli rol oynar. Özellikle ekonomik zorunluluk, felsefi - didaktik tarzın ortaya çıkmasına neden olur.

Hayatın gerekleri, toplumsal hayattaki bütün yeniliklerin meydana gelmesine neden olur. Bunun en önemli delili, Türklerin en eski ve kıymetli yazma eserlerinden biri olan Kaşgarlı Mahmud’un “Divanu Lügati’t-Türk” eserinin yazılmış olmasıdır. Bu divandaki şairlerden Türk boylarının bu dönemdeki mevcut şartları, hayat tarzları, geçim kaynakları, örf - âdetleri ve buna benzer bir çok konuda sağlıklı bilgiler ediniyoruz.

Toplumsal hayatta devletler ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu devletlerin kurumsallaşması ve hızla gelişmesiyle çok çeşitli meslekler de gelişir. Bütün bunların sonucunda hükümdarlar, toplumdaki çeşitli sınıfları idare etme işindeki zorlukları çözmeye ihtiyacı hissederler. İşte bu ihtiyaç, yazılı edebiyatta lirik şiir ile

---

1) Sovyet İttifakı Komünist Partisi’nin Yeni Düzenlenmiş Programı. “Özbekistan” Neşriyatı. 1986. 68. sayfa.

birlikte sınıflı toplum için önemli olan felsefî - didaktik destanların yazılmasına zemin hazırlar. Medenî hayatın gelişmesi sonucunda, tarihteki ve günümüzdeki araştırmalarla birlikte toplumsal - siyasî ve ahlâkî - öğretici eserler de meydana getirilir.

Özbek edebiyat tarihinde felsefî - didaktik destancılığın gelişimi, konu yönünden her devirdeki felsefî ve estetik prensiplere, en önemlisi halkın anlayışına, halk bilimi, tecrübesi ve kanunlarına bağlı kalmıştır. Her toplumsal çevre, edebiyata kendi beğenilerini katmak ister. Her toplumsal çevre, dönemin önemli problemlerini çözmek, dönemin sosyal ve estetik anlayışını güzelleştirmek ister. Medenî mirasımızın bir bölümünü oluşturan didaktik edebiyat, X - XII. yüzyıllar arasında belirmeye başlayan toplumsal - estetik fikirlerin gelişmesinde çok önemli rol oynar. Geçmişteki halkçı edebiyata her yönden bağlanan bu edebiyat, dini - mistik akıma karşı durur ve dini, skolastiği ve dogmatikliği, gözler önüne sermede çok önemli rol oynar. Didaktik akım, her zaman, felsefî, ahlâkî - didaktik bağlarını ön plana çıkarmayı, bu yolla dünya ile olan bağları koparmayı amaç edinir. Doğuda, feodalizmin ilk dönemlerinden itibaren didaktik akıma çok önem verilmiştir. Didaktik akım, öncelikle toplumsal kimliğini derin bilginleriyle ortaya koyar. Profesör A. Heyitmetov'un dediği gibi; "Bir toplumdaki milliyetçilik ruhu, o toplumun atalarının yüksek mevkilere ulaşmış olmasıyla bağlantılıdır." Yusuf Has Hacib gibi şairlerin yenilikçi ruhla oluşturdukları didaktik eserler, kök itibarıyla eski Türk geleneklerine bağlanır. Bazen bu eserlerin feodal şartlarda öncelikli olarak gelişmesi, tesadüf değildir⁽²⁾.

Böylece, X - XII. yüzyıllar arasında derinleşen ve gelişen didaktik destancılık, toplumsal - estetik fikirlerin gelişmesinde önemli pay sahibi olmuştur. Bu durum, sonraki asırlarda yazılan felsefî destanlara da zemin hazırlamıştır. İşte bu tarz, Türk

---

2) Heyitmetov "A. Nevaî'nin Sanat Metodu Meseleleri" Taşkent, 1965. 215. sayfa.

boylarının kültürel hayatında önemli rol oynar. “Divanu Lügati’t-Türk”, “Hibbetü’l-Hakayık”, “Kutadgu Bilig” gibi eserler meydana getirilir³⁾.

“Kutadgu Bilig” dönemin ihtiyaçları gözetilerek yazılmıştır. Bu eser feodal toplumun problemlerine az çok çözüm getirir. Bu eser, aynı zamanda, toplumsal gelişim tarihinde de önemli iz bırakır. Ahmed Yügneki’nin “Hibbetü’l-Hakayık” eseri ise öne sürülen düşünceler bakımından üst sınıfların menfaatlerini yansıtır. Eser esasen didaktik - ahlâkî konuları kapsar. Şair, sofizm öğretisi temelinde, devrin toplumsal, siyasî, ahlâkî, dini, ekonomik ilişkilerini aydınlatmaya çalışır.

“Hibbetü’l-Hakayık” destanı, “Kutadgu Bilig”den, öncelikle konu yönünden farklıdır. Yusuf Has Hacib eserinde feodal devleti idare etme usulleri, devlet siyaseti, kanunlar, kurallar ve ahlâk prensipleri gibi konuları ele alır. Ahmed Yügneki ise devrin problemlerini çözmeye çalışır. İki önemli problem olan eğitim - öğretim ve ahlâk - edep konularına yoğunlaşır.

Yusuf Has Hacib, düşünsel açıdan amacını, “Gündoğdu, Aydoldu, Ögdülmüş, Özgürmiş, Kösemış, Ersig” gibi ideal insan tipleriyle ortaya koyar. Ahmed Yügneki ise gerçek hayattaki olaylardan yola çıkarak üst sınıftaki insanları insafa, cömertliğe, sanata, güzel ahlâk sahibi olmaya çağırır.

Özbek edebiyatında, XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın birinci yarısında toplumsal konular ağırlık kazanır. Böylelikle, destancılık geleneği yeniden canlanmaya başlar. Bu devirde yazılan edebî eserlerde, yeni oluşan problemler devrin sanat anlayışına uygun tarzda işlenir. Bu durum, şairlerin önüne bir çok kapı açar. Bu eğilim, XV. yüzyılın birinci yarısında daha da güçlenir. Destancılık geleneği, bir çok söz sanatkarı(şair) ile yaygınlaşır. Bunlar: Lûtfî, Yusuf Emirî, Yakînî, Ataî, Mukîmî, Kemalî, Lâtîfî, Sekkakî, Suğdî, Bilâl Mirsadî, Gedâî, Ebu

3) Mahmud Kaşgarî. “Divanu Lügati’t-Türk” Taşkent, 1960; Yusuf Has Hacib. “Kutadgu Bilig” Taşkent. 1971; Kerimov K. “İlk Edebî Destan” Taşkent “Fen” Yayınları, 1976; Melleyev N. M. Özbek Edebiyatı Tarihi. Taşkent 1965; Mahmudov K. “Hibbetü’l-Hakayık” Eserinin Yazılış Devri, Amacı ve Onun Yazarı Ahmed Yügneki. Hibbetü’l-Hakayık 1971.

Bekir Mirza ve diğeri.Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" eseri, XI. yüzyılın ikinci yarısında hüküm sürmüş Karahanlıların feodal toplumu idare etme yöntemini siyasetini, kanun ve kurallarını, resmi adetlerini, ahlâk prensiplerini anlatan nizamname ve lügat olarak ortaya çıkar. Bununla beraber, XII. yüzyıl sonu XIII. yüzyıl başlarında yazılan Ahmed Yügneki'nin "Hibbetü'l-Hakayık" eserinde, üst sınıfların ahlâk ve adabının nasıl olması gerektiği ortaya konulur. Şair, devlet yöneticilerinin tutumları sonucunda ortaya çıkan karışıklıkların şefkat ve insanlık gibi meziyetler ile ortadan kaldırılabileceğini düşünür. Felsefi didaktik destancılık, XIV. yüzyıla gelindiğinde dönemin gerekleri ve sosyal ihtiyaçlar doğrultusunda gelişme gösterir. Kendine has tarzda gelişmeye başlar.

Yaklaşık iki asır sonra sönen felsefi - didaktik destancılık eğilimi, XIV. yüzyılın sonu, XV. yüzyılın birinci yarısına gelindiğinde yeniden alevlenir. Bunun en güzel örneği, Haydar Harezmi'nin "Mahzenü'l-Esrar" adlı eserinin yazılmış olmasıdır.

Haydar Harezmi'nin meşhur Azerbaycan şairi Nizamî Gencevî'nin "Mahzenü'l-Esrar" adlı eserine cevaben yazdığı eserinin konusu, ahlâk - edep sorunlarıdır. Şair eserinde, kıymetli ve ibretli sözler söyler. Halkçılık eğilimini ön plana çıkarıp, feodal ve dini toplumun bir takım bozukluklarını eleştirir.

Özbek edebiyatının gelişim sürecinin önemli bir bölümünü kapsayan XIV. yüzyılın sonu ile XV. Yüzyılın birinci yarısında, ortaya çıkan çeşitli ve güncel problemlere çözüm önerileri getirme noktasında, yetenekli yazarlar ortaya çıkmaya başlar. Bu devir Özbek edebiyatında toplumsal konular ağırlık kazanır. Edebî destanlarda, zamanın beğenilerine uygun olarak yeni yeni konular işlenir. Bu durum, şairlerin önüne bir çok kapı açar.

XIV. ve XV. yüzyıllar, Özbek şiirinin gelişme devridir. Bu devirde iki eğilim ortaya çıkar. Bunlardan ilki, konu - tür ilişkisi açısından güçlü eser yazma çabası, ikincisi ise somut olarak konu - tür bütünlüğüne sahip olmayan didaktik şiir yazma eğilimidir. Doğu edebiyatında, Özbek ve Fars - Tacik edebiyatında didaktik şiir,

sosyal hayat ve insan faaliyeti konularına uygun olarak, insan ve toplum, insan ve sosyal sınıflar, insan ve ahlâk problemleri gibi önemli konulara yönelik olarak yazılmaya başlanır. Sonraki yıllarda, edebiyatçılarımızın bilimsel araştırmalarıyla devrin didaktik destancılığının gelişmesinde önemli payı olan, fakat kendilerini şu an için iyi tanıyamadığımız simalar da ortaya çıkarılır.

Özbekistan SSR Fenler Akademisinin Hamid Süleymanov ismindeki El yazmalar Enstitüsü araştırmacıları, iş birliği içinde olduğumuz Cumhuriyetler ve diğer ülkelerin el yazma vakıfları tarafından yapılan arkeografik araştırmalar sonucunda Özbek edebiyatı sayfalarına, Hafız Harezmi, Mirza Kamran, Azferi, Dîde, Farıfî, Külfet gibi bizlerce iyi bilinmeyen bir çok isim yazılır⁽⁴⁾. Bu isimler arasında, XV. yüzyılda yaşamış ve kıymetli eserler vermiş yetenekli şair Seyyid Kasımî de vardır.

Kasımî, eserlerinde devrinin sosyal ve siyasî problemlerini eleştirir ve bu problemleri çözmeye çalışır. Şair, feodal toplumdaki adaletsizliği, estetik, canlı ve renkli bir dil kullanarak sanatkarane bir şekilde ifade eder. Dertlilerin derdini gidermeleri için, feodal toplumdaki kişileri ve din alimlerini adalete ve insanlığa davet eder. Şair, didaktik destancılık tarzında değerli ve estetik eserleriyle dikkate değer bir şahsiyettir.

Seyyid Kasımî yukarıda ifade ettiğimiz bu amaçlarını, kısa bir zaman önce bulunan “Mecmau’l-Ahbar”, “Gülşen-i Raz”, “Hakikatname” ve “Sadakatname” destanlarıyla güzel bir şekilde ortaya koyar.

Şimdilerde El yazmalar Enstitüsü Vakfına, şairin dört destandan oluşan el yazmasının fotokopisi getirilmiştir. “Mecmau’l-Ahbar”, “Gülşen-i Raz”,

---

4) Hamid Süleyman, Seidbek, Hasanov ve Fazıla Süleymanovaların 1975, 1983, 1986 yıllarında Hindistan’dan getirilen yolculuk materyallerine bakın : El Yazmalar Enstitüsü, Hindistan Araştırmaları Materyalleri.

“Hakikatname”, “Sadakatname⁽⁵⁾” diye bilinen bu epik destanların asıl nüshaları, Hindistan’ın Rempur şehrindeki “Rıza” kütüphanesinde saklanmaktadır.

Klasik edebiyatımız tarihinde, Kasımî, Kasım mahlası ile eser vermiş şairlere tezkire, lügat ve antolojilerde rastlıyoruz. Ali Şir Nevaî’nin “Mecalisü’n-Nefais” adlı eserinin birinci meclisinde Kasım Enver hakkında bilgi verilmiştir. Bu eserin dördüncü meclisinde ise Mevlana Kasım hakkında bilgi verilir. Devletşah Semerkandî’nin “Tezkiretü’ş-Şuara” adlı eserinde de Kasım, Kasımî mahlası ile eser vermiş bir çok şair hakkında bilgiler vardır. “Kamusu’l-Alam⁽⁶⁾” Hayyampur Tüzgen “Ferheng-i Sühenveran⁽⁷⁾”da, Leningrad Şarkşinaslık Enstitüsü⁽⁸⁾, Tacikistan⁽⁹⁾ ve Ebu Reyhan Biruni⁽¹⁰⁾ ismindeki Doğu Bilimleri Enstitüsü tarafından yayımlanmış katologlarda da sözü edilen mahlaslı şairler hakkındaki bilgilere sıkça rastlıyoruz. Ama onlardaki bilgiler bizim incelediğimiz Kasımî hakkında değildir. Belki başka Kasımî’ler hakkındadır. Onların bir kısmı, başka devirde yaşamıştır. Bir kısmı da Farsça yazan şairler arasında yer alır.

Bilindiği gibi, Ali Şir Nevaî, “Mecalisü’n-Nefais” eserinde, gördüğü ve eserlerini bildiği şair, eski tarihçi ve sanatçılar hakkında bilgiler verir. Hayrettir ki Ali Şir Nevaî, XV. yüzyılda yaşayıp eser veren, Timurlulardan olan, Sultan Ebu Send Mirzaya ithafla eser yazan şair Seyyid Kasımî’yi tanımadığını ve eserlerini bilmediğini söyler. Bu konu şimdilik aydınlatılmış değildir. Gelecekteki ilmî araştırmaların bu konuya açıklık kazandıracağını düşünüyoruz. Şimdilik Nevaî’nin Seyyid Kasımî’nin bu destanlarını, çeşitli tarihî sebeplerden dolayı, bilmemesini eleştirmekle yetiniyoruz. Seyyid Kasımî hakkındaki biyografik bilgilerin hiçbir iz bırakmadan yok olmasında, Timurluların taht ve taç için, aralarında yaptıkları yıkıcı savaşların da etkisi olabilir.

5) Hindistan. Rempür. Rıza Kütüphanesi. “Mecmau’l-Ahbar” No: 753, “Gülşen-i Raz,” No: 48, “Hakikatname” ve “Sadakatname” No: 85.

6) Şemseddin Sami. “Kamusu’l-Alam” 5 - Tam. İstanbul: 1896.

7) Doktor Hayyampur. Ferheng-i Sühenveran. Tebriz: 1340/1921.

8) Dimitriyeva L.V. Opiseniye Turskih Rukopisey İVAN SSSR. T.Z. M. 1980.

9) Katalog Vostochnih Rukopisey AN Tedc. SSR. T. 1. Duşenbe: 1960 - 1974.

10) Sobreniye Vostochnih Rukopisey İVAN UZ SSR. T. 9. Taşkent: 1952 - 1967

Böylece, bizim gördüğümüz tarihî kaynaklarda yani bir çok kamus, tezkire, antoloji ve katalogda, Seyyid Kasımî adı ile karşılaşmadığımız için, şairin yaşam öyküsü ve kendisi hakkındaki bilgileri, kısa da olsa, elimizdeki destanlardan alıyoruz.

Seyyid Kasımî'nin "Mecmau'l-Ahbar" destanı, Sultan Ebu Send Mirza'ya (1451 - 1469) ithaf edilen methiye ile başlar. "Hakikatname"nin sonunda ise Seyyid Kasımî, eserini yazıp bitirdiği yıl hakkında şu bilgiyi verir:

Muhabbet köyünde ikamet ettim,
 "Hakikatname" yi tamam ettim,
 Mana incisini aleme yaydım,
 Gönlün derdinden bir kere kokladım.
 Sekiz yüz altmış üçte öldü.
 Rebiu'l-Ahir ayında bu şair⁽¹¹⁾.

Yukarıdaki mısralardan, bu eserin hicrî 863 yılı, yani milâdî 1458 - 1459 yıllarında yazılmış olduğunu anlıyoruz. Diğer yandan bu bilgilerden, şairin XV. yüzyıl ortalarında, Maveraünnehir yani Horasan'da yaşayıp eser verdiğini çıkarıyoruz.

Seyyid Kasımî hakkında bilgi vermeye çalışsak da kendisi hakkında, destanlarda doyurucu bilgiler yoktur. Eserin giriş kısmında, kitabın yazılış sebebi, hükümdarın methi, münacaat, hasbihal, sonlarda da şairin sıkıntılı bir hayat geçirdiğini belirten bölümler vardır. Bunun dışında, buna benzer bazı bilgilerle de karşılaşmak mümkündür.

Geçti hayat ah ve pişmanlık ile,
 Dedi gönül cana ayıplama ile.
 Aciz, biçare, perişanım.

---

11) Hakikatname, 99 a sayfa.

Kanlı gönle ve göze bulaştırılmışım.
 Ahım meze, göz yaşım şerap.
 Gam hasretinin ateşine bağrım kebab⁽¹²⁾.

Ya da

Gam kılıcından sine gül gibi parça parça,
 Yandı gönül ateşi ateşte pak.
 Yediğim içtiğim dert ve gamdır.
 Hasret ve eziyet zırhı bana zerre kötü değildir⁽¹³⁾.

“Gülşen-i Raz”dan alınan bu mısralar, Seyyid Kasımî'nin incelediğimiz destanlarını, gençlik döneminde yazdığını ortaya koyar.

Soldu yaşlılıkta gençlik gülü,
 Geçti ömür, geldi ecel gül - gulü^(*)(¹⁴).

“Sadakatname”nin son kısmındaki ve “Mecmau'l-Ahbar”daki bilgilerden, Kasımî'nin önce şahların ve makam sahiplerinin hizmetinde olduğu anlaşılır. Sonraları şair nerededir? Şu an için bilemediğimiz sebeplerden dolayı saraydan uzaklaştırılır. Sonuçta şairin hayatı, ekonomik yönden zorluk içinde geçer. Bu konuda şair, Ebu Send Mirza'ya ithaf ettiği methiyesinde, hem hasret hem de ona sığınarak şöyle der:

Kuldan eğer gelse hata ve günah,
 Lütuf ile onu affeder padişah.
 Kasımî'dir güçsüz, zayıf ve arık,
 Kahrı Süleyman'a değildir rakip.
 Bey, beyler hiç kimse söylemez sözü,

12) Mecmau'l-Ahbar, 32 a sayfa.

13) Aynı eser, 32 a sayfa.

* gül:hortlak, şeytan, karakoncolos.

14) Gülşen-i Raz, 32 a sayfa.

Hakirlik toprağına koyup o yüzünü,
Kararlılıkla yonttu kalem,
Her ne isteğı varsa vurdu rakem.

Ya da eserinin temsil kısmında:

Kasımî'dir bu söylenen fakir,
Gam hasretinin elinde olmuş esir,
Gönlü açık şeyhinden ümidi vardır.
Onun haline baştan ayağı bakacak⁽¹⁵⁾.

“Gülşen-i Raz”da ise Seyyid Kasımî, Celaleddin Seyyid Mezid'e sığınır ve maddi sıkıntısı için sultanın yardımını bekler:

Ah ki ah, bu sırrımı ortaya serdi,
Kaygı, emek ile geçermiş ömür,
Zormuş dünyada yokluk gamı,
Aç ve çıplak olmazmış âdemî.
Vay ki ömür geçti gam ve dert ile,
Hararetli gönül acısı ve dem-i sert(*) ile,
Seyyid-i Alicenabın vaktidir.
Makam sahibidir ulu padişahın mahremi.
Lütfedip iyilik etse bana,
Merhameti olsa korusa beni,
Söylese sultan huzurunda sözümü,
El içinde etse kızıl yüzümü,
Devletinden alsa bana altın ve gümüş,
Kaftan, sarık, külah ve kemer,
Kendisi dahi etse iyilik olur.
Her ne yapayım dese elinden gelir.

15) Mecmau'l-Ahbar, 35 b, 37 a sayfalar.
* dem-i sert: kuvvetli nefes, ah çekmek.

Halk eğer gelse de razı.
 Ülke ve vilayette çok vakıf var.
 Verse onlardan bana on bin dirhem,
 Olmaz hiçbir kötülük.
 Layık değildir ki benim gibi fakire.
 Olsun onun devrinde gama esir⁽¹⁶⁾.

Kasımî, gönül ustaları diye bilinen Ulu Nizamî ve Haydar Harezmi geleneğinin devam ettiricisidir. Şair, Nizamî'nin "Hamse" eserinin birinci destanı olan "Mahzenü'l-Esrar" ve Haydar Harezmi'nin "Mahzenü'l-Esrar" adlı eserlerine cevaben, "Mecmau'l-Ahbar" adlı destanını yazar. Bu durum, toplumsal - siyasî ve ahlâkî - öğretici karakterdeki didaktik destancılık tarzının gelişmesine şairin ne derece katkı sağladığını gösterir. Seyyid Kasımî'nin edebî mirasında yer alan ancak el yazmasının dışında; 1 - 29 yapraklar arasında bulunan başka bir eserin varlığını kabul etsek ve "Kasımî, didaktik destanlar "Hamse"sini yazan yetenekli şairlerdendir." desek asla abartmış olmayız.

Şair, "Mecmau'l-Ahbar" destanını, Timurlular sülalesinden olan Sultan Ebu Send Mirza'ya ithaf eder. Bu durumu destandaki hükümdara atfedilen methiyede açıkça görüyoruz:

Tanrı vermiştir ona bu taht ve tacı.
 Alacaktır bütün dünyadan vergi.
 O ki taç bahşedilen padişahdır.
 Felek atının altında böyle bir at.
 Çalışmasında Tay'in cömertliği,
 Bahşişinde vergi sarayıdır Kay'ın mülkü gibi.
 Hüsrev, İskender ve Keykubad,
 Bütün cihan idaresindedir bir kalem⁽¹⁷⁾.

16) Gülşen-i Raz, 71 b sayfa.

17) Mecmau'l-Ahbar, 33 b - 34 a sayfalar.

Kasımî, Nizamî ve Haydar Harezmi'den esinlenerek onların düşüncelerinden ve sanat anlayışlarından yararlanır. O, destanının kitap yazma sebebi kısmında, Haydar Harézmi'nin, eserini Nizamî'nin "Mahzenü'l-Esrar"ına nazire olarak yazdığını söyler. Kendisinin de bu eserini, onların eserlerine nazire olarak yazdığını, aşağıdaki mısralarla ifade eder:

Haydar eğer söylediyse sözün doğrusunu,
 Bütün dünya onu hatırlar.
 "Mahzen-i Esrara" verdi cevap,
 Saçtı mana incisini bulut gibi.
 Bende de vardı bu heves,
 Allah'ın şükrünü buldum ona destres(*).
 Nasıl nazmedelim hikâyesini?
 Toplayıp nakil ve rivayetini.
 Bölmüyorum sözümü kısım kısım,
 Kendimiz dizip bu kitabı.
 "Mecmau'l-Ahbar" koyalım adını,
 "Mahzenü'l-Esrar" deyin zatını⁽¹⁸⁾.

"Mecmau'l-Ahbar" destanının yazılış yılı hakkında eserde hiçbir bilgi yoktur. Ama eserin Ebu Send Mirza'ya ithaf edildiğini, onun hükümlerlik ettiği devri (1451 - 1469 yıllar) ve ondan sonra yazılan "Hakikatname" adlı eserin hicri 863, miladi 1458 - 1459 yıllarında yazıldığını göz önüne alırsak, bu eserin 1456 - 1457 yıllarında yazıldığını söyleyebiliriz.

Seyyid Kasımî'nin kalemine ait olan ikinci eser "Gülşen-i Raz"dır. Bu eser, Ebu Send Mirza kontrolündeki bir şehrin hakimi Cemaleddin Seyyid Mezid'e ithaf edilmiştir:

* dest-res: kuvvet ve zenginlik.
 18) Mecmau'l-Ahbar, 32 b - 33 a sayfalar.

O ki dünya şahının vekilidir,
 İran'ın zeki, anlayışlı bir padişahıdır.
 Lütuf madeni, kerem, adl, adalet,
 Başlangıç gününden sonsuza dek iyi insan,
 Dinin koruyucusu Seyyid Azam Mezd,
 Ali neslinden, Yezid kavmini bitiren⁽¹⁹⁾.

Şair, kitabının yazılış sebebi kısmında Cemaleddin Seyyid Mezd'i halka ve bilginlere, hünerli, adaletli ve dünya heveslerinden vazgeçmiş bir kişi olarak tanıtır ve "Gülşen-i Raz" adlı eserini bu hükümdara ithaf ettiğini söyler:

Açsam onun meth ve duasında dil,
 Sarf edip hizmetinde can ve gönül
 Olgun vafına söylesem kitap
 Onun her sözü yüz kapıyı açsa.
 Koysam onun "Gülşen-i Raz" adını,
 Sabit edip davasının ispatını⁽²⁰⁾.

"Seyyid Kasımî, eserin sonunda kendi isteklerini ifade eder: "İnsanın kendinden sonraya iki şey bırakması gerekir: Biri tatlı sözlülük, ikincisi doğrulukla ve temiz kalplilikle yapılan iştir. Böyle olursa öldükten sonra insanlar, adını iyi olarak anarlar." der:

İnsanlardan geriye kalsa gerek söz.
 Söz ile kazanır er, şeref.
 Ta ki dünyada olacak gece ve gündüz,
 Kalacaktır bu sözüm yadigar.
 Kim benim bu sözümü yad etmek isterse,
 Etmesi gerek hatim ile ruhumu şad⁽²¹⁾.

19) Gülşen-i Raz, 70 b sayfa.

20) Gülşen-i Raz, 70 a sayfa.

21) Gülşen-i Raz, 78 a sayfa.

Seyyid Kasımî'nin "Hakikatname" adlı destanının kimin için yazıldığı, eserde belirtilmemiştir. Fakat şair, eserin giriş kısmındaki münacatta, eserin yazılış sebebi kısmında belirttiği amaçları hakkında şöyle der:

Türkî ile nazmetsem kitabe,
Onun her harfi bir açık kapı olsa.
Hakikatname koysam onun adını,
Açıklaşam öncekilerin sıfatını.
Mana incisini aleme yaysam,
"Muhabbetname"nin bahrinde aysam⁽²²⁾.

Kasımî, bu eseri aracılığıyla öncelikle gönül ustaları diye bilinen Harezmî, Hocendî, Emirî gibi sanatçıların geleneklerini devam ettirmeyi amaç edinir ve toplum için yararlı eserler yazmak ister:

Dünyada ebedî olarak kalsa iyi adım,
Niyaz ve derd ateşi oldu sıfatım.
Bana aziz ömür vefa etse,
Ecelden bulmasa, sıkıntı ve cefa⁽²³⁾.

Seyyid Kasımî kalemine ait dördüncü eser, "Sadakatname" adlı eserdir. Bu eserin diğer eserlerden farkı, tek bir konuya sahip bütün bir destan olmasıdır. Kasımî bu eserini, destanın yazılış tarihi itibarıyla Feridüddin Attar'ın "İlahiname"sinin Türk diline çevrilmiş bir tercümesi olarak görür. Şair, bu hususta alçak gönüllülükle şöyle der:

Bu ne başka, esaslî gayrettir.
Vücuduna binlerce rahmettir.
İlahiname-i Attar budur.
Gamlı gönlün davası budur.

22) Gülşen-i Raz, 99 a sayfa.

23) Aynı eser, aynı sayfa.

Onu Türkî ile Kasımî söyledi.
 Mana cevherini ülkeye yaydı⁽²⁴⁾.

Bu gibi durumlara, yani şairlerin, eserlerini büyük simaların eserleriyle karşılaştırmalarına ve kendi eserlerini tercüme eserler olarak değerlendirmelerine, klasik edebiyatımız tarihinde çokça rastlanır.

Özetleyecek olursak Kasımî, XV. yüzyılda Ebu Send Mirza devrinde yaşayıp eser vermiş Özbek şairidir. Onun edebî mirasını, şimdilerde elimizde olan dört eseri: “Mecmau’l-Ahbar”, “Gülşen-i Raz”, “Hakikatname”, “Sadakatname” adlı didaktik destanları oluşturur. Bu eserler Nizamî, Feridüddin Attar, Haydar Harezmi’nin eserlerine cevaben yazılan müstakil edebî eserlerdir. Bunlardan “Mecmau’l-Ahbar” Ebu Send Mirza’ya, “Gülşen-i Raz” Cemaleddin Seyyid Mezdî’e ithaf edilmiştir. Destanlardaki bazı bölümlerden, Seyyid Kasımî’nin önce üst mevkilerdeki kişilerin sarayında hizmet ettiğini, sonra saraydan uzaklaştırıldığını, ekonomik durumunu, sonuçta da fakir ve çaresiz bir şekilde hayat sürdüğünü anlıyoruz. Şairin hayatı ve şahsiyeti hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Ancak bize bıraktığı, önemli bir miras olan destanları, Özbek klasik edebiyatında ve didaktik destancılığın gelişimini öğrenme konusunda, önemli edebî ve yazılı metin kaynağıdır. Söz konusu destanlar, şairin hayat tecrübeleri etrafında şekillenir. Bu destanlar, devrin siyasî - toplumsal, maddi ve medenî hayatını yansıtır. Bu bakımından destanların büyük bilimsel değeri vardır. Bunun için Kasımî’nin el yazma mirasını yakından tanımak en önemli işimizdir.

---

24) Sadakatname, 114 a sayfa.

SEYYİD KASİMİ'NİN EL YAZMA MİRASI

Seyyid Kasımî'nin divanından ve şairin diğer eserlerinden bize örnekler ulaşmamıştır. Doğrusu onlar şu ana kadar bulunmuş değildir. Şairin bilinen edebî mirası, sözü edilen dört destandır. Bu destanlar, şairin XV. yüzyıl Özbek edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. El yazmasının genel görünüşü⁽¹⁾, hat üslubu ve diğer paleografik özellikler, onun Buhara'da kitaplaştırıldığını gösterir. El yazması, 1634 milâdî yılında Katip Muhammed Sadık Münşî tarafından aktarılmıştır. Şu anda bu nüsha, Seyyid Kasımî destanlarını incelemede ve destan metinlerini toparlamada, çok değerli bir nüsha olarak kabul edilir.

El yazmasının fotokopisinden şu bilgiler çıkarılabilir: Seyyid Kasımî'nin "Mecmau'l-Ahbar", "Gülşen-i Raz", "Hakikatname" ve Sadakatname" adlı eserleri aslında eskiden ciltlenmiştir. Sonraları eserlerin parçalanmasının sebebi bu olabilir. Kütüphane çalışanları tarafından her bir eser, ayrı ayrı ciltlenmiştir. Bu eserlerin her biri, tek bir eser olarak özel envanter rakamı altında saklanmıştır. Düşüncemizi ispat etmek için şunlar söylenebilir: El yazması kitaplaştırılacağı zaman, öncelikle sayfalarda çürüklüğün olduğu görülmüştür. Bu çürük izlerinin her dört eserde de aynı noktadan devam etmesi, bunun ispatı için yeterlidir. El yazmasındaki birinci eser olan "Mecmau'l-Ahbar" 30 a yaprağından başlar ve dördüncü eser olan "Sadakatname"nin 114 a yaprağı ile biter. Mantık dairesinden bakılacak olursa, el yazmasının 1 - 29 yaprakları da Seyyid Kasımî'nin başka bir destanını oluşturması gerekir. Ne yazık ki araştırma materyalleri içinde bu konuda hiç bir bilgi bulamadık. El yazmalarının ölçüsü olarak metinlere çizilen cetvel ölçüsünün her dört eserde de aynı olması, ayrıca metnin aynı yazar tarafından kaleme alınması, düşüncemizin doğru olduğunu gösterir.

El yazmasının genel hacmi, 84 yapraktır. Ölçüsü 17X25 cm'dir. Metin ölçüsü 9X16 cm'dir. Her bir sayfaya birbiri üstüne on beş sıra metin yerleştirilmiştir. Bu

---

1) Burada fotokopi hakkında söz söyleyemiyoruz.

metinler altın suyu yürütülmüş cetvel içine alınmıştır. El yazması, çeşitli renklerdeki Buhara ipek kağıdına, yaldızlı siyah renkte ve güzel talik yazıyla yazılmıştır⁽²⁾.

El yazması içindeki her dört esere, güzel bir unvan işlenmiştir. El yazmasında ayrıca eksiklikler de vardır. Onun bazı yapraklarının çizgi yerinden yırtılan yerleri, ince kağıt ile dikilmiştir. Bundan dolayı birinci satır başı ve ikinci satır sonundaki bazı harflerin ve sözlerin okunuşu zordur. Fakat bunlar, ana metin düşünüldüğünde o kadar zorluk vermez. El yazmasının kenarlarında eserin metnine bağlı düzeltmeler vardır. (40 b, 52 a, 64 a, 71 a, 72 a, 83 a, 84 b, 88 a, 97 b, 103 b, 106 a yapraklarında) Bu ise el yazmasının tamamlandığını ve asıl nüshayla karşılaştırıldığını gösterir. El yazmasındaki toplam dize sayısı 4468'dir. Yani: "Mecmau'l-Ahbar" adlı eser 2088 mısra, "Gülşen-i Raz" adlı eser 544 mısra, "Hakikatname" adlı eser 1114 mısra, "Sadakatname" adlı eser 722 mısradır. El yazmasındaki birinci eser olan "Mecmau'l-Ahbar", 30 b - 66 b yaprakları arasındadır.

30 a kitabın yukarı köşesinde "Mesnevî, 'Mecmau'l-Ahbar' adlı eserin birinci cüzü, Nizami'nin 'Mahzenü'l-Esrar' adlı eserinin vezninde yazılmıştır." şeklinde sözler vardır. Onun aşağısında Rıza Kütüphanesinin mührü basılmıştır. Eserin metni oldukça güzeldir. Eser, çeşitli renklerde ve altın suyu kullanılarak yazılmış unvandan sonra geleneksel methiye ile başlar. 66 b kitapta:

Ayıp edip söyleme, çünkü hastadır,
Kalem kırılmış ve bağlıdır.

Eser bu beyit ile son bulur. Bu mısralardan sonra el yazmasının yazılış tarihi hakkında aşağıdaki bilgiler verilir: "Tarih, 1044 yılı Rebiu's-Sani ayının yirmi birinci günü. Eser, övgüye layık Buhara şehrinde yazılmıştır."

"Mecmau'l-Ahbar" adlı eser, giriş ve ana metinden oluşur. Giriş beş bölümden oluşur: "Hamd, naat, kitabın yazılış sebebi, şairin kendi durumu hakkındaki

2) El yazması, Prof. H. Süleymanov Arşivinden alındı. El yazmaları Enstitüsü, Özbek Sovyet Yazarları Arşivi. Hindistan Araştırmaları Materyalleri.

açıklaması, Sultan Azam Ebu Send Mirza methiyesi ve misaldir. Esas bölümün başı, kitap ile başlar. Kitap, on sekiz “ser sühan” (söz başı) ve bunların her biri için yazılmış aynı hikâyeyi kapsar. Bunlar, aşağıdakilerden ibarettir: “İbrahim Hikâyesi”, “Şiblî Hikâyesi”, “Cüneyd Hikâyesi”, “Behlül Hikâyesi”, “Zahid ve Fasık Hikâyesi”, “Sultan Mahmud Gazi Hikâyesi”, “Feridun Ferruh Hikâyesi”, “Şah Cemşid Hikâyesi”, “Şah Kubad Hikâyesi”, “Hikâyet”, “Hoca Bezirgan Hikâyesi”, “Hikâyet”, “Padişah-ı Yemen Hikâyesi”, “Harun Er Reşid ve Arabî Hikâyesi”, “Paradöz Hikâyesi”, “İskender Hikâyesi”.

El yazmasındaki ikinci eser olan “Gülşen-i Raz”, 68 a sayfasından başlar. Nizamî'nin “Mahzenü'l-Esrar” adlı eseriyle aynı vezinde yazılmıştır. “Gülşen-i Raz”ın birinci cüzü” şeklindeki sözler bu kitabın yukarıdaki kenarına yazılmış, altına ise kütüphanenin mührü basılmıştır. Eserin 68 b sayfasında güzel bir şekilde işlenen unvandan sonra metin, geleneksel beyit ile başlar. Eser, 78 a sayfasındaki hatime ile son bulur. “Gülşen- i Raz” adlı destan giriş ve esas kısımdan ibarettir. Giriş dört bölümden yani, hamd, naat, kitabın yazılış sebebi ve Cemaleddin Seyyid Mezdî'e ithaf edilen methiyeden, oluşur. Esas kısım, on bölümden ibarettir. Her bir bölüme aynı gazel yazılmıştır³⁾. Eser, geleneksel dizelerle biter.

El yazmasındaki üçüncü eser olan “Hakikatname” adlı destan ise 79 a sayfasından başlar. Birinci sayfanın yukarı kenarında “Hakikatname” destanının “Yusuf ve Züleyha” vezninde yazıldığını belirten kayıt vardır. Bunun gibi 79 a sayfasının orta kısmına, bilinmeyen bir kişi tarafından “Mesnevî Hakikatname'yi Türk Musannif Şah Kasım Enver Buharî” diye yazılmıştır. Yine bu sayfanın sonunda sanatlı yazı ile yazılmış aşağıdaki beyit vardır. Bu beyit destanın beşinci kısmında yer alır:

Her zaman goncanın bağı kan doludur.

Gam ateşinden eli kuvvetsizdir.

3) Gazeller kitabın ek bölümüne güzelce yerleştirilir.

Bu beytin üslubundan, yazısından ve genel olarak metinsel belgelerden el yazmasını bu yazarın aktardığı anlaşılıyor. 79 b sayfasında esere unvan işlenmiştir. Başlığı da “Hamd” diye verilmiştir. Eser aşağıdaki beyit ile başlar:

Yaratan, temiz bir vücut olarak yarattı,
Topraktan tenine verdi akıl ve idrak.

Sonu 99 a sayfadaki:

Okuyup Kasımî’yi hatırlayın,
Hayır dua ile gönlünü hoş edin.

mısraları ile son bulur.

“Hakikatname” adlı destanın giriş kısmı, hamd, naat, münacaat, pend - nasihat bölümlerini kapsamaktadır. Esas kısım, giriş ve on iki bölümden oluşur. Her bir bölüme konuyla ilgili hikâye konmuştur. Eser, “tamamı sühan” başlığı altındaki hatime ile tamamlanır. Destanın esasını aşağıdaki hikâyeler oluşturur: “Şahmerdan Hikâyesi”, “Hasan-ı Basrî Hikâyesi”, “İbrahim Edhem Hikâyesi”, “Basrî-yi Hafî Hikâyesi”, “Erestü Hekim Hikâyesi”, “Hikâyet”, “Kayser-i Rum(*) ve Taşlama Hikâyesi”, “Sultan Mahmud Gaznevî Hikâyesi”, “Muhammed Gazalî ve Onun Nefsi Hakkındaki Hikâye”, “Hızır, Padişah ve Kekse Çal Hikâyesi.”

Destan, 99 a sayfasındaki 10 beyitli hatime ile son bulur. Bundan sonra eserin aktarılış tarihi hakkında aşağıdaki bilgi verilir: “Tarih 1044/1634 yılı Rebiu’s-Sani ayında kitabı nakletti.”

Dördüncü eser “Sadakatname” adlı destandır. Bu eser, el yazmasının 100 b sayfasından başlar. Bu sayfaya güzel bir unvan da işlenmiştir. Başlangıcı:

* Kayser-i Rum : Anadolu’ya hakim olan Bizans imparatorlarını anlatmada kullanılır.

Vardı vaktinde bir güzel yüzlü,
Nazlı, sevgili misali.

Sonu:

Gönül kan ağladı dert ve gam ile,
Yoktur sonunda yokluktan başka çare.

Eser 114 a sayfasında son bulur. Kitabın sonunda, yani 114 a sayfasında, cetvelin dışına el yazmasının sayfa numarası yazılır ve şöyle denir : “Kitap tamamlandı. Kabri parlak olsun. Yazar El Müzekkir Seyyid Kasımî kitabının yazılışı, 1044 yılı Cumadiu’l-Evvel ayının başlarındadır. Babası ve annesi günahlarını affet. Zayıf Kul Muhammed Sadık Münşî elinden geçti⁽⁴⁾.”

Biz bugüne kadar, Seyyid Kasımî’nin diğer kitap vakıflarında bulunan herhangi bir el yazmasının olduğunu bilmiyorduk. Araştırmalar sonucunda, 1979 yılı El yazmaları Enstitüsü Vakfına alınan Ali Şir Nevaî’nin “Terme Divanı⁽⁵⁾”nın 174 b - 180 a yapraklarında, “Gülşen-i Raz” adlı eser hakkında kıymetli bilgiler bulmayı başardık. El yazmasının 174 b yaprağında bulunan aşağıdaki bilgi, incelediğimiz Seyyid Kasımî eserlerinin tarihini tespit etme konusunda ciddî ve dikkatli olmamızı zorunlu kılar. “Bu kitabın fihristine ‘Gülşen-i Raz’ derler de Allah’ın mezarını aydınlattığı Hazreti Emir Ali Şir’e nispet.” Bu bilgiye göre “Gülşen-i Raz” destanını Ali Şir Nevaî’nin eserlerine bağlı bir eser olarak görmek gerekir. Gerçekten de böyle değil midir?

Araştırmaya, el yazmasını tanımakla başladık. Esere yüzeysel olarak baktığımızda, eseri daha önceden gördüğümüzü zannettik. Çünkü el yazması eser, hem şeklen hem konu bakımından Kasımî’nin eseri ile benzer şekilde yazılmıştır. Aralarındaki fark, eser bölümleri ve gazellerde Kasımî mahlası yerine Gülşenî mahlasının yazılmış olmasıdır. Sonuçta Kasımî kalemine ait Hindistan nüshasını ve

4) Sadakatname, 114 - sayfa.

5) Ali Şir Nevaî. Terme Divan. İnv. No: 2263.

Gülşenî'ye atfedilmiş Taşkent nüshasını karşılaştırmaya başladık. Kasımî'nin "Gülşen-i Raz" adlı eserinin genel hacmi 544 mısra, 14 bölümden ibarettir. Giriş, dört bölümdür: Hamd, naat, meth, kitabın yazılış sebebi. Esasî kısım, on bölüm ve her bölümde yazılmış aynı gazelden ibaret olup hatime ile son bulur. "Gülşen-i Raz" adlı eserin ikinci Taşkent nüshası, 510 mısradan ibaret olup, eserin giriş kısmı ve bölümlerin sayısı yönünden Hindistan nüshası ile aynıdır. Ancak bölümlerdeki beyitlerin sayısı 34 mısradan azdır. Onlar aşağıdakilerdir:

Ondandır lale ve gülün taze yüzü.
 Bağ onun güzelliğinden aldı boy.
 Kulluğunu edeli akşam ve sabah,
 Hizmet kemerini bağladı şeker kamışı.
 Eğer bize onun gibi şefaati olsa,
 Hayal değildir, gelse güzel huy.
 İnsanın ayıp ve hüneri sözüdedir.
 Başkasında yok, kusur kendindedir.
 Çekse su damlası gibi hançeri,
 Bir bir geçer yer yüzünün askeri.
 Lütfedip iyilik etse bana,
 Merhameti olsa korusa beni.
 Devletinden verse bana gümüş ve altın,
 Kaftan, sarık, külah ve kemer.
 Halk eğer gelse razı,
 Ülkende ve şehrinde çok vakıf var.
 Bu erene doğruluk ve tevekkül gerek.
 Dert ve bela içinde tahammül gerek.
 Her kim dert ve belaya sabırlı değildir.
 Vardır onun içinde çok kusur.
 Dünya ile bağını keser o kişi,
 Doğruluk ve tevekküldür onun işi.
 Ateş içine girmek için semender gerek.
 Dünyayı terk etmek için derviş olmak gerek.

Bak nedir çare ve tedbirimiz?
 Affetmese günahlarımızı,
 Kim ki hatırasıyla meşguldür,
 El huzurunda isteği makbuldür.
 Çare nedir gönül derdime benim,
 Ah ateşinde yandı tenim.
 Bak gönül ka'besine ey can,
 Kim bitirir devleti iki cihan?
 Ta ki dünyada gece ve gündüz olacaktır.
 Bu sözüm yadigar kalacaktır.

Bunun gibi, eserin Taşkent nüshasında, mısralarının yeri değişmiş beyitlerle ve beyitlerdeki sözlerin yerleri değişmiş halleriyle de karşılaşıyoruz: Örneğin methiyedeki beşinci ve altıncı beyitlerin yeri değişmiştir. Bundan dolayı konuda biraz kabalık ortaya çıkmıştır. Karşılaştırın:

Hindistan nüshasında:

Mana aleminden de geç.
 Sen can gözünü açıp bak,
 Gör ki nedir vücudunun aslı senin?
 Nasıldır buna kulluğun senin?

Taşkent nüshasında:

Gör ki nedir vücudunun aslı senin?
 Nasıldır buna kulluğun senin?
 Mana aleminden de geç,
 Sen can gözünü açıp bak.

Hindistan nüshasında:

Kanaat içkisinden sufi içse,
Yünden elbisesi, ona oturduğu toprak olacak.

Taşkent nüshasında:

Muhabbet suyundan sufi içse,
Oturduğu toprak ona yünden elbise olacak.

Hindistan nüshasında:

Sabır ve kanaat suyundan iç.
Behud(*) ve sarhoş olup coş.

Taşkent nüshasında:

Sevgi ve muhabbet suyundan iç.
Kendinden geç, sarhoş olup coş.

El yazmasındaki böyle farklılıkları, Taşkent nüshasında çokça görmek mümkündür. Ama metindeki bu farklılıklar onun ana düşüncesini etkilemez. Taşkent nüshası, Hindistan nüshasındaki silinen ve okunuşu zor olan sözlerin, harflerin, açıklığa kavuşturulması bakımından bilimsel öneme sahiptir.

“Gülşen-i Raz” adlı eserin Hindistan nüshası, hicrî 1044 milâdî - 1634 yılında Buhara’da yazılmıştır. Taşkent nüshasının yazılış yeri ve yılı hakkında el yazmasında hiçbir bilgi yoktur. Ancak bu nüsha, Hindistan nüshasına göre çok sonraları, paleografik belgelere göre XIX. asır sonunda yazılmış olabilir.

---

* behud: faydasız, verimsiz, ürünsüz, gelişmemiş.

Gülşen-i Raz” adlı eserin Seyyid Kasımî kalemine ait olduğunu ya da bu eserin Taşkent nüshasındaki “Onun yazarı Gülşenî’dir.” ifadesiyle sahteleştirildiğini aşağıdaki delillerle kanıtlamak mümkündür:

1. Hindistan nüshasının Taşkent nüshasına göre eski olması ve Taşkent nüshasına girmiş “Gülşen-i Raz” adlı eserin Kasımî mahlası ile dile getirilmesi;

2. Hindistan nüshasının Taşkent nüshasına göre eksikliği ve profesyonel yazar tarafından, paleografik kurallara yeterince uyulmadan yazılmış olması;

3. Taşkent nüshasında bir çok imla hatasının varlığı ve bu eserin hevesli yazar ya da ihlaslı okur tarafından yazılmış olması;

4. Hindistan nüshasının şairin yaşadığı devre yakınlığı.

5. “Gülşenî” mahlası vasıtasıyla eserin isminin “Gülşen-i Raz” olarak koyulması.

A. M. Şerbek, “Nevaî Seleflerinin Şiirsel Eserleri” isimli makalesinde, Britanya müzesinde AÇ 1893 rakamı ile saklanan el yazmasında, Lûtfî, Cevherî, Kamber Oğlu ve Mansur gibi ozanların Uygur yazısı ile eski Özbek dilinde yazılmış gazellerinin var olduğunu söyler. Burada “Kasım” mahlaslı şairin aşağıdaki bir gazeline de işaret edip “Kasımî’nin bizlere kadar gelen yegane Türkçe gazeli işte budur.” der.

Ey Güzel, Tanrı evinin derdine çare kıl.

Gamze okunu atıp yüreği yaraladın.

İşvelerle gönlümü parçaladın.

Ne zararı olacak sana, sorsan bu gönlü yaralıyı.

Dünyayı terk ettim, tövbe ettim aşık oldum güzelliğine.

Ben senin ay yüzüne bakmışsam,

Al kağıt gibi iki yüzlü, şikayetçi ey senem,

Başımı kes kalem gibi sürteyim ben karasını.
 Kasımî çaresiz eğer olsa eşiğinde dertli,
 Kendi elin ile iyileştir sen bu çaresizi⁽⁶⁾.

A. M. Şerbek, 1959 yılında yayınladığı “Oğuzname - Muhabbetname” isimli eserinde, Lûtfî, Cevherî, Kamber Oğlu ve Mansur gibi ozanlar hakkında bilgiler verir. Şerbek, Kasımî hakkındaki bilgilere hiçbir kaynakta rastlamadığını da eleştirir⁽⁷⁾. Aradan üç yıl geçtikten sonra Şerbek, “Grammatika Sterauzbekiskaga Yazıka” isimli eserinde, yukarıdaki şairler hakkında bilgi verir. Şerbek, Kasımî mahlası ile yazılmış gazelin yazarı hakkında şöyle der: “Kasım İbn Nasır İbn Ebulkasım El Hüseyinî Et Tebrizî, ‘Kasım Ali’nin adının tamamı böyledir.’ 1431 yılında vefat etmiştir. Enisü’l-Orfin, ‘Fars dilinde dostunu tanımış’ adlı felsefi eseri ve divanı vardır⁽⁸⁾.” Bu bilgilerden hareketle, yukarıdaki gazelin Kasım Enver kalemine ait olduğu söylenebilir.

Kasım Enver, öncü fikirleri ile devrinin şöhretli kişilerindedir. Hal böyle iken Ali Şir Nevaî, onun Türk dilinde eser vermesi konusunda “Mecalisü’n-Nefais” adlı eserinde bilgi verir. Gerçi gazele “Gülşen-i Raz” adlı eserde rastlamasak da gazelin konu ve üslubu, Kasımî gazelleri ile aynıdır. Sözü edilen gazel, Kasım Enver’e atfedildiğine göre, bu gazelin bizim inceleme sahamızdaki Seyyid Kasımî kalemine ait olduğu, gerçeğe daha yakındır. Elbette bunun için kuvvetli deliller gereklidir. Bu nedenle bu konuyu, ileride yapılacak ciddî bilimsel araştırmalara bırakıyoruz. Fakat şunu söylemeliyiz ki Kasımî’nin sanatçılığı bu destanlar ile sınırlı değildir. Çünkü şair, eserleri hakkında “Günahım çok, sevabım azdır⁽⁹⁾.” der. Bu durum, onun bu destanlardan başka eserlerinin de olduğunu gösterir.

Seyyid Kasımî’nin sanatçılığı ve hayatı hakkında, kaynaklarda hiçbir bilgi yoktur. Aynı zamanda şairin çağdaşları tarafından verilen bilgilerden de yoksunuz.

6) Psimenniye Pemyetniki Vostoke. M.: Neyke. 1975. C. 178.

7) Şerbek A. M. Oğuzname ve Muhabbetname. M.: İzd - vo vostoç. Literatürü. 1959. C. 122.

8) Şerbek A. M. Grammatike Starauzbekskaga Yazıke. M. L., 1962.C. 34.

9) Mecmau’l-Ahbar, 32 a bet

Bütün bunlara rağmen, şairin didaktik destanlarında ortaya koyduğu toplumsal ve siyasî fikirlerden, Seyyid Kasımî'nin ahlâkî inceliğe sahip olduğunu anlıyoruz.

Seyyid Kasımî'nin bu tarzın gelişmesindeki payını, devrin edebî çevresine yaptığı etkiyi ve şairin edebiyat tarihimizde tuttuğu yeri belirlemeyi amaç edindik. Bunun yanı sıra, öncelikle, destanların amaç – estetik yapısını ve kompozisyonunu bilimsel açıdan iyice öğrenmemiz gerekir. Sonra, Kasımî'nin tarihî destancılık geleneğinden ne kadar yararlandığını ve bu tarzın gelişmesinde ne kadarlık payı olduğunu açıklığa kavuşturmamız gerekir.

SEYYİD KASİMİ DESTANLARININ KONU - TÜR İLİŞKİSİ VE KOMPOZİSYON KURULUŞU

Geçmişteki edebiyatımızda ve günümüzün gelişmiş edebiyatında insan problemleri daima önemli yer tutar. İnsanı yüceltme, onun güç ve kudretine inanma, onun üreticilik gücünü, yani toplumda ve tabiatla yapma gücüne sahip olduğunu gösterme, öncelikli olarak yer alır. M. Gorki şöyle der: “Estetik edebiyatın baş unsuru insandır. Edebiyat, estetiği ve insanı bilmektir⁽¹⁰⁾.” Sanat eserlerinde konunun nasıl ifade edildiği, eserin hangi tarzda ve hangi üslupta yazıldığı, temel ölçü olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bu sanat eserlerinde, insanın manevî dünyasını tasvir etmek, öncelikli olarak yer alır. Seyyid Kasımî Destanlarında insan problemleri ve onun toplumdaki yeri konusu önemli yer tutar. Şair, insan ve onun yüce varlığı hakkındaki şüpheli görüşlerini, türlü öğüt veren hikâyelerle ifade eder. Şairin temel hareket noktası, yaşadığı devirdeki toplumsal, siyasî problemleri çözmeye çalışmaktır. Destanların kompozisyon kuruluşu, fikir – konu örgüsü, bir sıra örnekler zinciri, onun bu büyük amacı uygulamaya geçirmesine yardımcı olur.

Şair, destanın giriş kısmında tabiatın yaratıcılık gücü ve yer yüzünün oluşması hakkındaki düşüncelerini belirtir. Dünyadaki bütün varlıklar içinde en yücesinin ve en güçlüsünün insan olduğunu ifade eder. Buna insanın üreticilik gücünü, akıl ve idrakını örnek olarak gösterir. Şair, bu hiçbir canlıda olmayan nitelikleri sağlık, güzellik ve mutluluk için kullanmak gerektiğini söyler. Şairin bunu sanatlı bir şekilde ifade etmesi sebepsiz değildir. Bu nedenle Seyyid Kasımî'nin değerli bütün destanlarıyla bu büyük sanatçıyı anmak, onun manevî ve ahlâkî olgunluğunu ortaya koymak gerçek amacımızdır.

---

10) Gorki M. O. Literature. M., 1954. C. 126.

“MECMAU’L- AHBAR” DESTANI

El yazmasındaki birinci eser, “Mecmau’l-Ahbar”dır. Destanın ön sözünde yani “ser sūhan” kısmında şair, toplumsal - siyasî ve ahlâkî - öğretici fikirlerini ortaya koyar. Şair, bu fikirlerini derinleştirmek ve canlandırmak için küçük küçük hikâyeler anlatır. Bölümlerde ileri sürülen düşünceler, onlara eklenen hikâye ile ilgilidir. Bu hikâyelerle şair, bilinen bir problemi aydınlatmaya çalışır. Bu estetik üslubun Kasımî’den sonra yaşayıp eser vermiş şairlere de rehberlik ettiği malumdur. Örneğin; Feridüddin Attar, Nizamî Gencevî, Celaledin Rumî, Hüsrev Dehlevî, Sadi Şirazî, Abdurrahman Camî, Haydar Harezmi gibi bir çok şair ve edip, çeşitli tarzdaki hikâyelerin ustaları olarak kabul edilir. Onlar, hacim bakımından küçük olsa da konu bakımından önemli hikâyeler üretmişlerdir. Yaşayıp eser verdikleri devrin önemli yanlarını, estetik yönden güzel bir biçimde ortaya koymuşlardır.

Kasımî kendinden öncekilerin geleneklerini devam ettirir. Bu üsluptan, yani hikâye tarzından geniş bir biçimde yararlanır. Bunu kendi yaşantısından örneklerle de zenginleştirir. Toplumsal hayatın önemli problemlerini aydınlatmak için feodal çevrenin bir çok hastalığını eleştirir. Hikâye tarzının varlığını yansıtmak için bütün imkanları kullanır.

Destandaki hikâyeleri, konu ve kompozisyon yönünden anlaşılır tarzda, toplumsal - siyasî karaktere sahip, ahlâkî - öğretici karakterdeki hikâyeler olarak değerlendirmek mümkündür.

Şair toplumsal - felsefî görüşlerini, feodal toplumda türlü toplulukların üyesi kişiler, şahlar, devlet adamları, alimler, dervişler, halk kahramanları aracılığıyla halk söyleyişle yazılmış eserlerle dile getirir. Efsanevî ve tarihî şahısların hayatında meydana gelmiş ibretli olayları açıklar. Şair ikinci gurup hikâyelerde de sıkıntı ve sanatçılık, mertlik ve kahramanlık sevgi ve vefa, çalışma ve cömertlik, doğruluk dürüstlük ve temizlik gibi insanî üstün faziletleri yüceltir. Bunlara karşılık asalaklık ve tamahkarlık, korkaklık ve hainlik, bencillik, zulüm ve rezalet gibi insan psikolojisi için zararlı illetleri de açıkça eleştirir.

TOPLUMSAL – SİYASİ
KARAKTERDEKİ HİKÂYELER

“Mecmau’l-Ahbar” adlı destandaki “Şah Kubad”, “İplik Hastalığına Tutulmuş Şah”, “Hoca ve Dilenci” bu konudaki hikâyeler arasına girer. “ön söz”de şair, “Devlet idaresinde adalet ve insanlık gereklidir.” diyerek bu konudaki düşüncesini ortaya koyar:

Adalet ve cömertlik ile kim yar olsa,
Ahirette bulur itibar.
Hazine ve zafer ile olur arkadaş.
Terk eder nefis ve arzunun işini⁽¹¹⁾.

Kim adalet ve cömertlik ile iş yaparsa, bencilliğe kapılmazsa, o kişinin ismi, ebedî olarak güzel insanların isimleriyle birlikte anılır:

Ülkeyi yönetmekle meşgul olur,
Ulus nezdinde makbul olur.
Adalet ile dünyayı mamur eder.
Halk içinde zulüm atını durdurur⁽¹²⁾.

“Eğer insanda adalet ve cömertlik işareti varsa, insanlar onun bastığı toprağa gözünü sürer.” der şair:

Kimde ki var adalet ve cömertlikten nişan,
Bastığı toprağı halk eder baş tacı⁽¹³⁾.

Kasımî, ön sözde ortaya koyduğu düşüncesini tamamlayıp hikâyeye geçer ve burada hikayelerin birbirine bağlı olduğunu gösterir:

---

11) Mecmau’l-Ahbar, 32 a bet

12) Aynı eser, aynı sayfa.

13) Aynı eser, aynı sayfa.

Talipsen nakil ve rivayete,
Dinle bu hikâyeyi⁽¹⁴⁾.

deyip ön sözdeki fikrini sağlamlaştırır ve delil olarak da bir hikâye anlatır: Şah Kubat ölümünden önce veliahdı olan oğluna, adaletli ve halk sever olması doğrultusunda öğüt verir:

Etti vasiyet ölmeden Kubad.
Benden alın bu nasihati yad.
Şah olana vilayet gerek.
Toplumun halini gözetmek gerek.
Şah ki topluma eder çok zulüm.
Özü delen düşman değildir ihtiyaç⁽¹⁵⁾.

“Eğer bir şah halkına zulüm ederse onları sıkıntı içinde bırakırsa düşmana gerek yoktur, çünkü o kendi ülkesini kendisi yok eder.” der. Bu devirde böyle bir düşünceyi cesaretli ve halkını seven kişiler söyleyebilir.

Şair ve onun yaşadığı devirde olgun fikirleriyle bilinen kişiler, “Halkın mutlu hayat geçirmesi, hükümler sınıfların adaletli ve halk sever olmasına bağlıdır.” diye düşünürler. Bunun için Şah Kubad çocuğuna öğüt verirken, ancak “Ele - yurda merhametli ve sıkıntı içindeki halkın zorluklarını kolaylaştıran şah, memlekette adalet binasını kurabilir.” der.

Olsa gerek ülkenin işinden habersiz.
Alçak kişiyi etmese itibarlı.
Tutsa fakirler elini o yüce kişi,
Zulüm ve sitem etmese her hodpesend^(*)(16).

14) Aynı eser, aynı sayfa.

15) Aynı eser, aynı sayfa.

* hodpesent: kendini beğenmiş

16) Aynı eser, aynı sayfa.

Kasımî, şah ile arasındaki ilişkileri çoban ile sürüsüne benzetir:

Koyun güder ovada yaman çoban.

Çalışır bulsa kurttan aman.

Hamle yapsa ona erkek aslan,

Hepsine karşı kılar can siper.

Uyku yüzünü gözüne eder o haram.

Ta koyun olmasa semiz, bulsa kam(**)(17).

Bu konuya bağlı motiflere, Fars - Tacik edebiyatının büyük temsilcilerinden Sadi Şirazi'nin "Bostan" eserinde, türkü söyleyen şair Sekkaki'nin eserlerinde, Ali Şir Nevaî'nin "Hamse" eserinde, XVI. yüzyılda yaşayıp eser vermiş hocanın "Gülzar" eserinde ve diğerlerinin eserlerinde çokça rastlıyoruz.

"Mecmau'l-Ahbar"daki "İplik Hastalığına Tutulmuş Şah" hikâyesinde şair, toplumsal - siyasî problemleri çözmeye çalışır. Ayrıca aynı eserde şahları adalet ve insanlığa davet eder. Kasımî'nin bu hikâyesi, konunun ortaya koyuluşu ve temanın yakınlığı yönünden, Feridüddin Attar'ın "Heyetname⁽¹⁸⁾" isimli eserinin altıncı bölümünde bulunan tamahkarlık konusundaki hikâyeye çok benzer. Attar hikâyesinde Sultan Mahmud'un padişahlığı döneminde bir ihtiyar bahçıvandır. Bağında yetiştirmiş olduğu meyveleri ailesindekilere yedirmeden bir sepete koyar. Sultana hediye vererek ondan bağış almak amacıyla saraya doğru yola koyulur. İhtiyar, sultanın görevlileri ile yolda karşılaşır. Şah görevlilerden birine, hediyeyi alarak ihtiyar bahçıvanı kendisine getirmelerini buyurur. Şahın buyruğunu doğru anlayamayan görevliler, hediyeyi alıp ihtiyarı zindana atarlar. Aradan biraz zaman geçer. Şah hasta olur. Ama onun derdine hiç bir çare bulunamaz. Şahın bilge nasihatçilerinden biri "Senin hastalığın günahsız insanı zindana atmandandır." der ve ihtiyar bahçıvanın zindanda yattığını söyler. Şah, ihtiyar bahçıvanı zindandan çıkartır, ondan özür diler. Hazineden istediği şeyi almasına izin verir. İhtiyar

** kam: arzu, istek, emel

17) Aynı eser, aynı sayfa.

18) Bertelis E. E. Sufizm i Sufiskeye Literatüre. M., 1965.C.425.

bahçıvan, hazineye girip bir balta alır, evine döner. Evine gelince bahçedeki bütün ağaçları kesip atar. Attar, bu hikâyesinde, öncelikle ihtiyar bahçıvanın kanaatsızlığı sonucunda başına gelen olayı betimler. Bu özelliğin insan için zararlı bir hastalık olduğunu gösterir. İkinci olarak da şahın adaletsiz olduğu için derde tutulduğunu ifade eder.

Kasımî'nin eserindeki hikâyede de işte bu düşünce ileri sürülmüştür. O, şahlar ve devlet görevlilerini, sıkıntı içindeki halka şefkatli ve adaletli olmaya çağırır:

Eren gayreti kime yardım etse,
Geçer onun birine on devleti.
Sıkıntıyı rahata değiştir.
Bütün isteklerine kavuşur⁽¹⁹⁾.

Bundan sonra şair hikâyeyi açıklamaya geçer.

Bir memleketin şahı iplik hastalığına tutulur. Onun derdine hiçbir şey deva olamaz. Şahın yakın görevlilerinden biri şöyle der:

Nasihat etmek için iyi bir insan,
Aydı ona kurtuluş şahı.
Yaşın uzun olsun devlet çok.
Bul onu her ne ümit edersen,
Şehir içinde var bir ehl-i nazar^(*).
Gayretinden olur onun toprak altın.
Her kim hastaysa,
Buldu şifa, kazançlı oldu⁽²⁰⁾.

19) Mecmau'l-Ahbar, 516.sayfa.

* ehl-i nazar: bakış sahibi, etkili ve tedavi edici nitelikleri olan kimse.

20) Aynı eser, aynı sayfa.

Şah onun teklifini kabul eder ve bu yaşlı bilgeyi saraya davet eder. Yaşlı, şahın hastalığını adaletsizliğine bağlayarak şöyle der:

Hiçbir şeyden olmayacaksın dertli,
Günahsızsa olsa bu zindan ve bağ⁽²¹⁾.

Yaşlı bilgenin bu doğru sözü şahı sinirlendirir, ama o bu açık gerçeği kabul etmeye mecbur olur:

Şaha onun öğüdü zehir gibi gelip,
Çok etkilendi etti kahr.
O zaman düşünüp söyledi şah.
Her ne derse doğrudur, doğru o kişinin yolu.
Yola gelip tuttu onun öğüdünü.
Giderdi kölelerin köleliğini⁽²²⁾.

Şair, bu hikâye ile bir taraftan feodal toplumdaki haksızlık ve zulmü eleştirir, diğer yandan bilge yaşlının öğütleri aracılığıyla zalim şahı adalet ve insanlığa davet eder.

Gaflet ile koyma bu yola ayak.
Vakit sahibi hazırdır, dem vurma.
Nefis ve arzu atını tutma semiz.
Sende eğer varsa temiz bir akıl.
Et nefisini yenerek bedenden uzak.
Çok semiz olsa yaramaz ulak^(*)(²³).

21) Aynı eser, aynı sayfa.

22) Mecmau'l-Ahbar, 52 b sayfa.

* ulak: çalıştırılan hayvan.

23) Aynı eser, 55 b sayfa.

Hikâyenin sonunda şair, düşüncesini özetler. Kişinin makamı ile gururlanması, kendisini başkalarından üstün tutması, bunun zararlı sonuçları, parlak ve renkli anlatımlarla ortaya konur.

Kasımî, “Hoca ve Dilenci” hikâyesinde, devrindeki sınıflı yapıyı, eşitsizliği, toplumun sınıflara “zengin ve fakir diye” ayrılmasını eleştirir. İnsan severliğin insana iyilik etmek ve acımak olduğunu düşündür. Cimrilik ve görmezlikten gelmenin kötü huylardan olduğunu söyler:

Kim ki olur cimri haset ile arkadaş,
İnsansan deme onu insana.
Er diye adlandırılana lütuf ve cömertlik gerek.
Olmasa dünyada gerek vücutsuz⁽²⁴⁾.

Ön sözde, cömertlik ve insanlık konusu işlenir. Bu konuda anlatılmış “Hoca ve Dilenci” hikâyesinde şair, yaşadığı devirdeki zenginlerin ve devlet görevlilerinin çirkin oyunlarını ortaya serer ve onların gerçek yüzlerini gösterir. Hikâyenin konusu: Bir dilenci, mutsuz bir halde hocanın kapısına gelir. Hocaya uzun bir süredir aç olduğunu söyler. Hoca ona hiçbir şey vermez. Hizmetçilerinden bu dilenciye kovmalarını ister:

Cimri kişi sinirlenip bağırdı.
Vermeyeceğim senin gibi sefile para.
Dedi kula ki: Gönder onu.
Yoksa o beni⁽²⁵⁾.

Dilenci, hocadır. Evine geri döner. Bundan sonra hocanın başına türlü acılar ve felaketler gelir:

Kıldı felek, felaket köşesinde baht.

24) Aynı eser, 55 b sayfa.

25) Aynı eser, 56 a sayfa.

Aldı onun kulunu bir talihli.
Geçti bu sözden sonra çok yıl ve ay.
Kul alan hanına haktır mal ve can⁽²⁶⁾.

Hikâyenin devamında hoca ve dilenci yer değiştirir. Hoca varını yoğunu kaybedip dilenci olur. Dilencinin ise bahtı güler. Günlerden bir gün, hoca dilenmek için dilencinin evine gelir. Hocayı tanıyıp şöyle der:

Önceki hoca, fakir oldu.
Gam hasretinin elinde esir oldu.
Hoca dedi ki hiç sorun değil.
Gam kılıcından sine kanı parçalanmış değil.
O zaman, o hocaydı ben dilenci.
Vermedi bir ekmek, Allah'ın nimetinden.
Bıraktı beni eşiğinde gönlü yaralı.
Aziz özüne beni hakir gördü⁽²⁷⁾.

Şair bu hikâyede öncelikle toplumdaki kişilerin birbirlerine sevgiyle bağlı olmaları gerektiğini söyler. Zenginleri, fakirlere şefkatli olmaya ve insanca davranmaya çağırır. İnsan hayatında zenginliğin kalıcı olmadığını anlatır.

İnsanoğlu ki cimrilik huyu oldu,
Olur yollu - yolsuz ve perişan⁽²⁸⁾.

“Cimrilik ve hasetlik hastalığı kişiyi sokak sokak gezdirir, perişan eder. Bunun için, herkesin bu gibi hastalıklardan kurtulmak için çaba sarf etmesi gerekir.” der şair. Bu konuda anlatılan hikâyeyi, Attar'ın “Heyetname⁽²⁹⁾” isimli eserinde de görmek mümkündür. Bu hikâyeler, konu yönünden bir birinden tamamen farklı olsa da hikayelerin temelinde genel bir düşünce yatar: Günlerden bir gün bir mutsuz genç,

26) Aynı eser, 56 b sayfa.

27) Aynı eser, aynı sayfa.

28) Aynı eser, aynı sayfa.

29) Bertelis E. E. Sufizm i Sufiskeye Literattre. M., 1965. C. 425.

köşede bir kızı görür. Ona aşık olur ve onunla evlenir. Karısı çok iffetli, insaniyetlidir ama bir kusuru vardır: Onun bir eli yoktur. Bu yüzden o, kocasından çok utanç duyar. Allah'a sıkıntı içinde yalvarır. Kadının Allah'a yalvarması kabul edilir ve eli eski haline döner. Bir gün kahvaltıya oturduklarında kapıya bir dilenci gelir. Kadın,, sofradan ekmeğin bir parçasını alıp dilenciye vermek ister, ancak kocası onu engeller ve verilen ekmeğin az olduğunu söyler. Ona "Ekmeğin bütünü ver, gönder." der. Ekmeği verirken kadın, dilencinin kendisinin eski kocası olduğunu anlar. Dilenci gidince olayı kocasına anlatır: "Bir gün kapımıza dilenci gelmişti. Ben ona tavuk verip gönderdim. Onun kanatları altına kocam, kıymetli bir yüzük gizlemişti. Bu sebepten elim kesilmişti." der. Genç ise gözleri yaşarır ve "İşte sen bunu söylerken dilenci bendim." der. Bu iki hikâyedeki düşüncenin birbirine yakınlığı, bu hikâyelerde anlatılmak istenen problemlerin aynı türden olması, hikâyelerin geleneksel karaktere sahip olduğunu gösterir.

Söylediklerimizi özetleyecek olursak; yukarıdaki hikâyelerde şair, toplumsal - felsefî görüşlerini canlı ve renkli bir dille ortaya koyar. "O, kendinden öncekilerin eserlerinden manevî olarak beslenir. Yaşadığı devrin sosyal problemlerine çözüm getirmek için bireysel üslup kullanır. Şair, felsefî - didaktik destancılığın yükselmesinde, sanatsal yönden olgun eserleriyle önemli bir pay sahibidir." demekte haklıyız.

AHLÂKÎ - ÖĞRETİCİ KARAKTERDEKİ HİKÂYELER

“Mecmau'l-Ahbar” adlı destandaki manzum hikâyelerin büyük bir kısmı ahlâkî - öğretici karakterdedir. Destan, “ön söz” ile başlar. Burada kişilerin karakterlerindeki olumlu ve olumsuz taraflar ortaya konur. Bu fikirler, hikâyeler ile güçlendirilir.

“Mecmau'l-Ahbar”adlı destanın metnine giren “Zahid ve Fasık”, “Sultan Muhammed Gazi”, “Şah Cemşid”, “Feridun Ferruh”, “Aslan ve Tilki”, “Yemen Padişahı”, “Harun Er Reşid ve Arabî”, “Paradöz”, “İskender”, “Hoca Bezirgan” ve diğerleri bu konuda anlatılmış hikâyelerdir. Bu hikâyelerde şair, feodal düzeni ortaya koyar ve çeşitli ahlâkî bozuklukları eleştirir. Onları “insanın olgunluğa erişmesine engel olan hastalıklar”olarak nitelendirir. Bunun için şair, sözü edilen hikâyeler aracılığıyla insanın güzel değerlerini ortaya koymayı esas amaç olarak benimser. Bu hikâyeler, ahlâkın çeşitli konularını, “adalet ve cömertlik, acıma - şefkat, helallik ve temizlik, yardım severlik ve çalışma” gibi güzel huy ve davranışları anlatır.

“Mecmau'l-Ahbar” adlı destanın on birinci kısmında anlatılan “Hoca Bezirgan” hikâyesinde, hiçbir işe yaramayan, hayatını zenginlik, bolluk içinde boşa harcamış bir tüccarın acınacak hali tasvir edilir. Şair, bu küçük hikâye ile, özgün ve hayatî bir konuyu, yani mala ve dünyaya hırsla bağlanmanın toplumsal hastalıklardan biri olduğunu, ortaya koyar. İnsanları, kişinin şerefine leke düşüren böyle çirkin işlerden uzak durmaya davet eder.

Hikâyenin konusu:

Bir hoca tüccarlık yapıp zengin olmak için İdil şehrine gider. O şehirde birkaç yıl oturur. Biraz zenginleşince yurduna geri dönmeye karar verir. Hoca, yolda giderken vefat eder:

Kaldı bugün sabaha çıkmaya işi,
Gör ki ne eder dünya dönüşünü?

Bitti, ona ecelin hükmü düştü.

Ne kadar çalışsa da ulaşamadı isteğine⁽³⁰⁾.

Hikâyeye, hocanın köpeğinin takdir edilmesiyle başlanır. Sahibine sadık olan köpek, onun vefatından sonra kabrinin üstünde kendisini açlığa mahkum eder ve canını hocasına olan sevgi ve sadakati dolayısıyla feda eder.

Şair köpek örneğiyle öncelikle hoca ve onun gibi dünya nimetlerine hırsla bağlanmış kişilerin kötü arzularını eleştirir. İkinci olarak da insanlara göre hayvanların daha faziletli olduklarını söyler:

Ansızın ona ulaştı ölüm.

Yaptı diriliği ölüme karşılık.

Kazanıp insan gibi güzel isim,

Etti sahibi yolunda, o vefat⁽³¹⁾.

Destandaki ikinci hikâyeye de şair, sıkıntısız hayat sürmeyi kendisine ilke edinen kişileri “Aslan ve Tilki” hikâyesi aracılığıyla özgün, canlı ve renkli bir dil kullanarak anlatır. Söze, emek vermeden fikir sahibi olmanın insan için çok zararlı bir hastalık olduğu vurgulanarak başlanır:

Her kişi ki oldu boğaz kölesi,

Bir kara pulun değildir erzendesini^(*)(³²).

Şair, insanın ruhunu gerekli ihtiyaçlara doyurması gerektiğini, eğer nefsinin kölesi olması durumunda, o kişinin el - yurt önünde kadir ve kıymetinin kalmayacağını anlatır:

Dilsiz ağız düşmanıdır bu boğaz,

30) Mecmau'l-Ahbar, 54 b sayfa.

31) Mecmau'l-Ahbar, 55 a sayfa.

* erzende: ucuz, pahalı olmayan.

32) Aynı eser, 52 a sayfa.

Onun için dediler onu boğ, kopar⁽³³⁾.

Bundan sonra hikâyenin ayrıntılarına geçilir: Bir kişi bataklıkta bir hasta tilki görür ve “Bu çaresiz hayvan ölüyor.” diye düşünür. O sırada, çalılık içindeki bir aslan, yiyeceğini tilkinin yattığı yere taşıyıp karnını yarar ve kalanını da atar. Tilki kalan yiyecekten yiyip karnını doyurduktan sonra uykuya dalar. Ertesi gün tilkinin şansı geçenkenden de iyi olur. Bu olayı gören kişi: “Ben karnımı doyurmak için nasıl da sıkıntı içinde gücümü boş yere harcıyormuşum. Benim de güntüm sıkıntısız bir şekilde tilkininki gibi geçmeli.” diye düşünür. Evine dönünce bu düşünceyle hareket etmeye başlar. Aradan iki üç gün geçer, fakat ona hiç kimse bir parça ekmek getirip vermez:

Olmadı gam sahibine yar ve dost.
Aç durup kaldı bir deri bir kemik.
Yemek için kaygısını hiçbir kişi,
Kaldı bugün seherde olacak işi⁽³⁴⁾.

O an: “Ey insan, sen kendini zavallı tilkiyle bir tutma. Çünkü sen insansın. Senin elin ayağın var. Belinde, kolunda gücün var. Sen çalış. Bulduğun şeyleri, dullar – çaresizler ve yetimler ile paylaş. Sen arslan gibi iradeli ol.” diye ses işitilir. Hikâyenin doruk noktasını oluşturan bu derinliği şair, aşağıdaki satırlarla ustaca ifade eder:

Arslan gibi ol da hey çirkin kişi,
Tilki gibi etme sen kendini şal.^(*)
Gayret potasının içinde coş.
Kazanıp tamamıyla yaşa.
Her ne eline geçerse ey kerim,
Tanrı için ver ki yesin bir yetim.

33) Aynı eser, aynı sayfa.

34) Mecmau'l-Ahbar, 53 b sayfa.

* şal: paralitik, inmeli.

Kim ki yığar, dünyasında hazine ve mal,
 Kalmaz onun sonunda hiçbir şey.
 Alsa kişi malı ve cihanı zorla,
 Beraberinde götürmeyecek mezarına.
 Çünkü geçer sonunda bu zaman.
 Kalsın iyi adın yadigar.
 Ere gerek gayret ve kanaat köşesi.
 Ab-ı hayat çeşmesinin başına ulaşsın.
 Sen aslansın nefsin tilkidir.
 Özüne kan vurup, özüne ok yersin.
 Yediğini ver, çünkü verdi Allah.
 Kısacası dünyaya ayak vurup,
 Olmadı mert ile beraber cimrilik,
 Remiz ve rumuzuma yeter bu delil.
 Saadetidir olsa kişinin iyi adı,
 Ölse kendisi, kalır adı ebedî.
 Kasımî eğer çok çalışsan da,
 Olma geçici dünyanın kölesi⁽³⁵⁾.

“Mecmau’l-Ahbar” adlı destanın metnine giren bu hikâyeye Sadi’nin “Bostan” isimli eserinde de rastlıyoruz. Kasımî bu kaynaktan yararlanarak hikâyeyi Özbek okuyucularına ulaştırmayı temel amaç olarak benimser. Şair, toplumun tamahkarlık, asalaklık gibi hastalıklarını ortaya çıkarmaya çalışır.

Kasımî Yemen padişahının hikâyesiyle, insanın cömertliği ve insanlığı gibi değerleri yüceltmeye çalışır. Sözün başında şair, kerem ve cömertlik konusunda şöyle der:

Kime kerem olsa önceden nasip,
 Ondan değildir cömertlik uzak.

---

35) Mecmau’l-Ahbar, 54 a sayfa.

Her ne nasip etse bir Allah,
Yoksul ve öksüze o saçar⁽³⁶⁾.

Kısaca insan, tabiatın en yüce ve kudretli varlığıdır. Onun akıl ve zekası büyük bir güçtür. İşte insan, bu gücü ne kadar doğru yolda kullanırsa o kadar baht ve mutluluk sahibi olur. İnsan zorlukla elde ettiği nimetleri evrendeki bütün varlıklarla paylaşması gerekir.” diyerek konuyu özetler:

Kim ki cömertliği adet edinir,
Er geç saadeti kazanır.
Mana aleminde olur o emir.

Kim ki kendini gördü bu yolda fakir⁽³⁷⁾.

Sonra sözün başında ortaya koyduğu fikri derinleştirmek ve ispatlamak için aşağıda konusu belirtilen hikâyeyi anlatır:

Yemen padişahı, bütün malını mülkünü, halkının refahı yolunda sarf eder. Halk onun bu davranışından çok memnun olur. Padişah, kendinden daha cömert kişinin, Hatemi Tay olduğunu öğrenir. Onu kıskanır ve ondan intikam almak için bir plan hazırlar.

Söylese kişi Hatemi Tay’ın sözünü,
Görürdü yüz hisse artık özünü.
Dedi Hatemi Tay kim olur?
Benim varlığında kendi güzelliğini ispat eder.
Yoktur onun gibi, ona bir mal ve hazine.
Çekse onun yoluna o, dert ve sıkıntı,
Verirdi ülkeye kerem ve adaletini.
Yapsa Tay o Hatemi Tay adını,
Düşünüp gördü bu işi uzak.

36) Mecmau’l-Ahbar, 57 a sayfa.

37) Mecmau’l-Ahbar, 57 b sayfa.

Genç bir fedaî verip bir ulak,
Gidip yok etsin diye Hatemi'yi.
Olsa kendisi lütuf ve kerem hatemi. (*)⁽³⁸⁾

Hatemi'yi öldürmek için şaha yollanan bir genç, amacını gerçekleştirmek için yola koyulur. Tay kabilesine vardığında, karşısına bir kişi çıkar. Bu kişi, genci eşsiz bir lütuf ve kerem ile karşılar ve ona kendisinin misafiri olmasını teklif eder. Ziyafet sırasında konuk, kerem ve cömertlik konusunda isim yapmış olan Hatemi Tay'i öldürmek için geldiğini ifade eder:

Sordu ki sen kimsin adın nedir?
Bu kabiledeki sıfatın nedir?
Söyledi cevabını bu iyi genç.
Hani cömert, kerem ve dert sahibi?
Bunu sormaktaki amacın nedir?
Bağlı işinin varı, açılması nedir?
Eyleyin can ile hasıl onu,
Sırrın merhemi etsen eğer beni⁽³⁹⁾.

Ev sahibi, Hatem Tay'in kendisidir. Fakat genç bundan habersizdir. Ev sahibi konuğun bu sözlerine şöyle cevap verir:

Söyledi ona Hatemi Tay'in amacını.
İnsanlıktan değildir can sıkıntısı.
Gönlün her ne dilerse onu yap.
Durma başımı kes de git.
Durma hemen yola çık şimdi.
Öğrenirse halk sana kızacak⁽⁴⁰⁾.

* hatem: cömertlik.

38) Mecmau'l-Ahbar, 58 a sayfa.

39) Aynı eser, aynı sayfa.

40) Aynı eser, 58 b sayfa.

Misafir bu sözü işitince Hatem Tay'in kerem ve cömertlik konusunda dengi olmadığına emin olur. Kötü niyetinden vaz geçip utanarak şöyle der:

Lütuf ve cömertliğe yakışıyorsun.
 Halk deyince yüz hisse ver.
 Kısa boyuna lütuf ve keremin donu,
 Bu iş için Tanrı yarattı seni.
 Keremin etti beni mahcup.
 Bırakma bunun gibi beni yaralı ve zar.
 Tanrı için eyle sen içini saf.
 İçinde bir şey yoksa eyle muaf.
 Göğüs göğüse koyup gönül gönüle,
 Genç fedaî buna etti nefret.
 Yola çıktı vedalaşıp,
 Vardı Yemen ülkesine hoşnut ve sevinçli.
 Çıktı kolayca han ve beyinin huzuruna.
 Ne söyledi ki düşmüştü başına,
 Etti ulu Tay'in duasını.
 Dedi ki: Ey Cemşid Key'in varisi!
 Hatemi Tay'e yakışır cömert söz.
 Cömertliğe huzurunda onun ne vücut.
 Ülkenin padişahı insafı kişidir.
 Etti dua ile Tay'i yad⁽⁴¹⁾.

Misafir, Hatem Tay'den özür diler, onunla vedalaşır, kendi yurduna geri dönüp olanları padişaha anlatır. Şah da bu olaydan dolayı hayretler içinde kalır ve kötü niyetinden pişmanlık duyar.

“Mecmau'l-Ahbar” adlı eserde çeşitli tarihî kişilerin hayatında meydana gelen ibretli olayları anlatmak için bir çok hikâyeye rastlanır. Destandaki “İbrahim”,

---

41) Mecmau'l-Ahbar, 58 b sayfa.

“ Şibli”, “Cüneyd”, “Behlül”, “Paradöz”, gibi hikâyeler bunların arasında sayılabilir. Bu hikâyelerdeki ana fikir, insanın çeşitli yönlerden ahlâkî olgunluğa erişmesidir. Şair destanda, İbrahim hakkındaki hikâyeyi anlatır. Ön sözde şair, insanın yaptığı iyiliklerin açık bir şekilde doğru bir şekilde anlatılması gerektiğini söyler. İnsan hayatı ebedî değildir. Bunun için o kısa ömrü, sarayda eğlenerek geçirmeyi ve öldükten sonra geriye iyi isim bırakmaya çalışmayı şöyle değerlendirir:

Ele getir ekmek, gönlü temiz olarak.
 Geçirme ömrünü yalan ile.
 Ademî hizmet için oraya gider.
 Eğer hizmet bulmazsa konuk, gider.
 Arpa ekip buğday alırım deme.
 Veresiye için nakit, şimdi ise gam yeme.
 Olanını ele yedir ve içir.
 Bugün dünyanı güzel geçir.
 Böyle akıl ve besaret ile,
 Ticaret kazancı ile geçinme.
 Cihan halkının bedeninde var göz ve kulak.
 İnce işlerin halli için hani akıl ve idrak?
 Söz cevherini bilmek için bilge gerek.
 Yolu bilmek için gören göz gerek⁽⁴²⁾.

Bundan sonra şair hikâyenin konusuna geçer: Rivayete göre, İbrahim sıkıntısız bir hayat sürermiş. Ancak evine hiç misafir gelmezmiş. İbrahim bu duruma çok üzülmüş. İbrahim, bir gün rast gele bir sokağa girer ve bulduğu bir yaşlıyı evine davet eder. Yaşlının yemek yedikten sonra fatiha okumadığını görünce, İbrahim ona bunun sebebini sorar. Yaşlı, kendisinin putperest olduğunu söyler. Bu duruma sinirlenen İbrahim, onu evinden kovar. İbrahim’in bu yersiz davranışı Tanrıya uygun gelmez ve İbrahim’e: “Sen niçin bu yaşlıyı evinden kovdun, verdiğin yemeğe niçin minnet ettin? Ben onu doksan yıl terbiye edip rızkını verdim. Sen ise

42) Mecmau’l-Ahbar, 39 b sayfa.

onun yaşına hürmet etmeyip onu evinden kovdun. Sen, böyle hareketlerden uzak dur.” der. Şair bu hikâyede insanların birbirlerine karşılık bekleyerek iyilik yapmalarını ve İbrahim’in yemek verdiği için (din dışı olarak) ondan hamd etmeyi beklemesini, bunun sonucunda da konuğunu kovup göndermesini, insafsızlık olarak nitelendirir.

“Mecmau’l-Ahbar” adlı eserdeki bir başka hikâyede ise şair, bu konuyu geliştirip ahlâkın diğer yönlerini aydınlatmaya çalışır. Şair, “İnsan dünyadaki bütün varlıkların en büyüğüdür. Bunun için o, merhametli ve şefkatli olması gerekir.” der. Bu düşüncelerini “Şiblî” hikâyesiyle ifade eder.

Sözün başında şair, “İnsan toplumda böyle özelliklere sahip olması gerekir ki bahar yağmuruna benzesin. Yağmurun bütün alemi canlandırdığı gibi insan da toplumun gelişmesi yolunda emeğini faydalı işler için sarf etmesi gerekir.” der:

Eğer adının ebedî kalmasını dilersem,
Et, insanlık ile ülkeyi kul.
Kazanıp olgun han mertebesini,
Nefis ve arzu harmanına ateş vur.
Sabır ve tahammülü kendine neşe yap.
Geçti bugün, ertesi günden endişe et.
Etme kendinden kişiyi dertli.
Sonra, pişman olmaz kazançlı.
Fayda getir ülkeye bahar bulutu gibi.
Sümbül ve reyhan gibi ol, güzel koku saç.
Meyve ağacı gibi ol lale,
Deyse sana taş, sefillik ve dayak.
Doğruluğun devletinden servinaz(*).
Sebzedir yesin kişi güz ve yaz.
Olma kötü kişi gibi, kendini beğenmiş.
İyilik et her şeye el uzat.

* serv-i naz: dalları yana sarkan selvi, mec. uzun boylu sevgili

Bakma hakaret ile sen kişiye.
Çünkü bilmezsın onun işini⁽⁴³⁾.

Söz başındaki felsefi fikirlerden sonra Şiblî hakkındaki hikâye anlatılır: Şiblî ev - dünya endişesi ile bir kişiden bir kap fasulye alır. Yükünü ata atıp evine geri döner. Eve geldiğinde kabın içinde bir karınca görür ve düşünür:

Dedi: İnsanıktan değildir zavallı karıncanın,
Düşmesi, uzak yerlere gönlü yaralı⁽⁴⁴⁾.

O gece uyuyamaz. Ertesi gün karıncayı alıp yola koyulur. Fasulyeyi aldığı yere gidip karıncayı bırakır. Şair bu hikâye aracılığıyla, “İnsan, karınca gibi küçük bir canlıyı bile özgürlüğüne kavuşturması gerekir. Şiblî gibi itibarlı ve şefkatli olması gerekir.” diyerek düşüncesini ortaya koyar.

“Eskici” hikâyesinde, insanların birbirlerine şefkatli, insaniyetli olmaları gerektiği anlatılır: Şam şehrinde bir eskici vardır. Bütün ömrü boyunca yüz dirhem toplayarak Mekke’yi ziyaret etmeyi arzu eder. Eskicinin bir dul kadın komşusu vardır. Bu kadının birkaç tane çocuğu vardır. Günlerden bir gün eskicinin kızı, bu dul hanımın evine gidip onun çocuklarıyla oynar. Yemek vakti gelince kadın, çocuklarını çağırıp onlara yemek verir. Ama komşusunun kızına yemek vermez . Kız bu durumu gidip babasına anlatır. Buna canı sıkılan eskici, dul kadının evine çıkıp: “Niçin bir kepçe yemeğini kızımdan kıskandın?” diye sorar. Kadın bu durumdan utanç duyar: “Bu sırrı sana söyleyeyim ama başka kimse bilmesin. Uzun zamandır açtık. Gece haram olan bir hayvanın etini ve yağını alıp geldim. Yemek ondan hazırlanmıştı. Bunun için bu yemeği senin kızına uygun görmedim.” diye cevap verir. Eskici komşusunun bu hale düştüğünden habersiz olduğu için çok üzülür ve kadından özür diler. Mekke’yi ziyaret etmek için biriktirdiği yüz dirhem parasını çocukları ile harcaması için kadına verir. Burada şair, hikâyeyi aşağıdaki beyitle bitirir:

43) Mecmau’l-Ahbar, 41 a sayfa.

44) Aynı eser, 41 b sayfa.

Gönlütün kabesini gör ziyade
Ki atlının işini yapmaz piyade⁽⁴⁵⁾.

Eskici, ihtiyaçlarından arta kalan parasını kabeyi ziyaret etmek yerine yetim ve esirlere harcamayı daha uygun görür. Kasımî, böyle nadir fikirlerle devrindeki İslam dininin körü körüne uygulanan taraflarını eleştirir. Orta Çağ despotizminin hüküm sürdüğü bir devirde böyle fikirleri ifade etmek çok büyük bir cesaret idi.

Kısacası, Seyyid Kasımî'nin "Mecmau'l-Ahbar" destanına giren toplumsal - siyasî ruhtaki hikâyeler, devrin sosyal meselelerini aydınlatmaya yöneliktir. Hikâyelerin temelini, hükümdarlar ile halk arasındaki maddi ve manevî problemleri aydınlatmak oluşturur. Bu hikâyelerde adalet, halkın huzuru, rahatı, bolluğu ve mutluluğu gibi konular canlı örneklerle güzel bir şekilde ifade edilir. Bunların içinde en önemlisi, insanın toplumun gelişmesindeki rolü ve görevi konusunun aydınlatılmasıdır.

Destandaki hikâyeler, ahlâkın türlü sahalarını kapsar. Bu hikâyelerin temeli uzak geçmişe, doğu halklarının sözlü sanat geleneğine, eski efsanelere ve tarihî olaylara kadar uzanır. Kasımî, bunlara ve büyük söz ustalarının bu sahadaki zengin tecrübelerine dayanarak didaktik destancılık tarzında paha biçilmez bir hazine oluşturdu. Bizim için bu hazine, özgünlüğü ve orijinalliği ile ilmî ve amelî kıymete sahiptir.

---

45) Mecmau'l-Ahbar, 54 a sayfa.

GÜLŞEN-İ RAZ DESTANI

Seyyid Kasımî kalemine ait “Gülşen-i Raz” adlı eser, konu yönünden ahlâkî - öğretici karakterdeki destanlardandır. Fars - Tacik edebiyatında “Gülşen-i Raz” adlı eserlerin yazıldığı, tarihî kaynaklardan bilinmektedir. Bunlardan biri Mahmud Şebistari’nin (1320 yılı vefat etmiştir.) bize ulaşan “Gülşen-i Raz” adlı destanıdır. Bu eser konu bakımından tasavvufa aittir. Destan şekil bakımından soru - cevap şeklinde kurulmuştur. Eser esasen tasavvufu yüceltmek ve teşvik etmek amacıyla yazılmış olup bu öğretici temelinde meraklılar için tasarlanmıştır⁽⁴⁶⁾.

Seyyid Kasımî’nin “Gülşen-i Raz” adlı eseri, konu yönünden mutlaka bu eserden farklıdır. Eserin ana düşüncesi ahlâktır. Bu eserde edep, alçak gönüllülük, cömertlik, doğruluk ve temizlik gibi insanî faziletler yüceltilir. Eserde topluma faydalı özellikleri içselleştiren kişileri terbiye etme konuları, şaire özgü estetik üslupla ortaya konur. “Gülşen-i Raz” kompozisyonu ile şairin diğer destanlarından ayrılır. Destan kuruluşunun çeşitli şiirsel ifadelerle oluşturulması, düşüncemizin kanıtıdır. Eserde her kısmın sonuna gazel koyulmuştur. Şair, bu gazelleri ezgiyle okumak gerektiğini söyler. Aşağıdaki sürekli tekrarlanan beyit, eserin konularını ayırma görevinde, yani estetik bir üslup oluşturmak için kullanılır.

Gönül nağmesi söz ile ses ve iş,
Çalgıcı söyle sen okuyup bu gazeli⁽⁴⁷⁾.

Eser on kısımdan ibaret olup, her bölümün sonuna gazel koyulmuştur. Destan genel olarak konu - tür ilişkisine ve bütünlüklü bir kompozisyona sahip değildir. Konu, öğüt veren mısralarla ve bu mısraların birbiri ardınca sıralanmasıyla ortaya konur. Öncelikle hamd, sonra naat ve doğu şiirinde geleneksel olan bir girişten sonra, eserin Celaleddin Seyyid Mezid’e ithaf edilmesi hakkında bilgi verilir. Sonra onu metheden bölüm gelir. Bu bölümde şair çaresiz olduğunu söyleyerek Seyyid

46) Sobreniye Vostoçnih Rukopisey EN UzSSR. T. 2. Taşkent: Fen. 1954. C. 109. Op. No: 991

47) Gülşen-i Raz, 71 a - b sayfalar.

Mezid'den yardım ister. Şairin ona sığınması, aşağıdaki satırlarda çok güzel bir şekilde ifade edilir:

Lütfedip iyilik etse bana,
 Merhameti olsa, korusa beni,
 Söylese sultan huzurunda sözümü,
 El içinde etse kızıl yüzümü,
 Devletinden alsın bana gümüş ve altın,
 Kaftan, sarık, külah ve kemer.
 Kendisi yapsa iyilik olur.
 Her ne yapayım dese elinden gelir.
 Halk eğer gelse de razı,
 Ülkesinde ve şehrinde çok vakıf var.
 Verse onlardan bana on bin dirhem,
 Olmaz hiçbir kötülük.
 Layık değildir benim gibi fakir.
 Olsa onun devrinde gama esir⁽⁴⁸⁾.

Bundan sonra on bölüm birbiri ardınca sıralanır. “Hayatı sevmek, eldeki imkanlardan mutluluk duymak, sevgi ve sıkıntının hayatın esası olduğu, kişinin temiz, doğru sözlü, çalışkan, sabırlı - takatli, kanaatli olması ve insanlara çokça iyilik etmesi durumunda mutlu olacağı” gibi konular hakkında söylenen sözler destan konusunu oluşturur. Destan hatime ile biter. Şair destanda “İnsana verilen hayat, sürekli değildir. Bunun için, hayatı imkanlar nispetinde iyi geçirmek, ömrü iyilik etmeye adanmak ve insanın öldükten sonra iyi olarak anılması için çalışması gerekir.” düşüncesi ile eserini tamamlar.

İnsanoğlundan kalması gerekir söz geriye.
 Söz ile kazanır er, şeref.
 Dünyada olacaktır gece ve gündüz.

---

48) Gülşen-i Raz, 71 a - b sayfalar.

Kalacaktır bu sözüm yadigar⁽⁴⁹⁾.

Kasımî, insan için devlet ile seçkinlik, yani mutluluk, makam ebedî değildir, Bunlar kimseye vefalı olmaz. İnsanın mutluluğu ve zenginliği ile gururlanıp başkalarını küçümsemesi, kişilerdeki bu olumsuz özelliklerin onları harap edebileceği özellikle vurgulanır. Şair kişileri hayata, sevgiye, doğruluğa ve tabiat güzelliklerinden zevk almaya çağırır.

Destanda doğruluk ve doğru sözlülüğün insanın en güzel niteliklerinden olduğu ayrıca kaydedilir.

İnsanoğluna doğru inanç gerek.

Eğri kişi bulmadı hiçbir zaman murat.

Ok gibi herkes olsa düz,

Tanrı kılar bir parça işini dokuz.

Eğri, yığma toprağa layık değil.

Atkı gibi yağa muvafık değil.

Terazinin taşını doğruluk üzere düz.

Koyma kişi hanımına göz⁽⁵⁰⁾.

“Eğri büyüyen ağacın bahçeyi süslemediği gibi, doğruluk yolundan çıkan kişi de toplumu süslemez. O, insanlar için fayda yerine zarar getirir. Hayatı doğrulukla geçirmek gerekir.” diyen şair, eğri işlerden uzak durmak gerektiğini söyler. Şair, sıkıntı içindeki halka zulüm eden hakim, bey ve zenginleri adalet ve doğruluğa çağırır:

Etme gönül hastasını sen dertli.

Ülkeye getir bir gönlü tasahıy.

Bak gönül kabesine ey canın canı,

49) Gülşen-i Raz, 78 a sayfa.

50) Gülşen-i Raz, 75 b - 76 a sayfalar.

Ki o bitirir devleti iki cihanda⁵¹⁾.

Şair eserinin gerçek amacını, “İnsanlar arasındaki ilişkileri düzenlemeye çalışmak, onlar arasındaki kavgalara sebep olan görüş ayrılıklarını yok etmek ve insanî faziletleri olgunlaştırmakla yükselmek mümkündür.” diye özetler.

---

51) Gülşen-i Raz, 77 b sayfa.

“HAKIKATNAME DESTANI”

Seyyid Kasımî “Hakikatname” ve “Sadakatname” adlı eserlerinde, sanat ustalığını isim tarzında da denediğini ve bu tarzın gelişmesinde kendisinin de önemli payı olduğunu söyler. İsim tarzının ortaya çıkışı, V. M. Cirmunski, Hadi Zarif, V. Abdullayev, G. Begdeli, Hamid Araslı, B. Velihocayev ve bunlar gibi birçok alimin eserlerinde mükemmel bir şekilde açıklanmıştır⁽⁵²⁾. İsim tarzında yazılmış eserleri araştırmacılar kompozisyon kuruluşuna ve konusuna göre bir takım gruplara ayırırlar⁽⁵³⁾. Özbek edebiyat tarihinde konu yönünden birbirine yakın tarzda yazılmış Harezmi’nin “Muhabbetname”si, Hocendî’nin “Letafetname”si, Yusuf Emirî’nin “Dehname”si, Seyyid Ahmedî’nin “Taaşşukname”si gibi eserleri biliyoruz. Seyyid Kasımî’nin “Hakikatname”si de bunların arasına giren mesnevi tarzında yazılmış bir eserdir. Kasımî’nin kendisinin selefleri olan Harezmi(XIV.yüzyıl), Hocendî (XIV - XV.yüzyıllar), Yusuf Emirî (XV.yüzyıl) ve Seyyid Ahmedî (XV.yüzyıl)nin eserlerini yakından tanması ve onların eserlerinden yararlanması doğaldır.

Seyyid Kasımî’nin “Hakikatname” adlı destanı, konu ve kompozisyon kuruluşu yönünden, Azerbaycan şairi Hoca İmad’ın ahlâkî - öğretici hikâyelerinden oluşturulmuş “Muhabbetname”, (1322 - 1331 yıl) adlı eserine çok yakındır. Şair, “Hakikatname” adlı eserinde, yaşadığı feodal toplumdaki adaletsizliği, zulmü, zorbalığı, din adamları ve zenginlerin çirkin entrikalarını ortaya koyar.

“Hakikatname” adlı eserin genel hacmi 1114 mısradan ibarettir. Eser “Baş kitap”, (giriş) on iki bölüm ve bu bölümlerde anlatılan birkaç hikâyeden ve hatimedden (sonuç) meydana gelmiştir. Şair, eserin ana kısmındaki bölümleri konu yönünden altı bölüme ayırmıştır; onlar aşağıdakilerdir.

1- Giriş.

52) Cirmunski V. M., Zarifov H. T. Uzbekiski Neradni Geraıçeski Epos. M., 1947. Abdullayev V. Özbek Edebiyatı, 2. Kitap, Taşkent: 1964 ; Begdeli G. Avhadı. Bakü: 1962; Araslı H. “Şah İsmail Hotan ve Onun Gerediciliği. Hotan Dehname” Bakü: 1959.
53) Velihocayev B. “Özbek Epik Şiirleri Tarihi”den Taşkent. 1974, 9 - 10. sayfalar

2- Birinci ve sekizinci bölümler “der beyan-ı civanmerdi” (mertlik beyanında) başlığı altında alınmıştır. Şair, bu bölümlerde insan tabiatı ve karakterindeki mertlik, alçak gönüllülük, cömertlik gibi insanî olgunlukları övmek için hikâyeler anlatır. Bu hikâyeler, tarihî kişilerin devlet adamlarının halk kahramanlarının hayatında meydana gelmiş çeşitli ibretli olayların merkezinde oluşturulmuştur. Şair bu konuları Şahmerdan, Hasan Basrî, İbrahim Edhem, Basra-i Hafî, Erestü-yi Hekim, Kayser-i Rum ve Sengsar, Mahmud Gaznevî gibi tarihî kişilerin hayat hikâyeleriyle canlı ve renkli bir dil kullanarak ortaya koyar.

3- Şair, dokuzuncu bölümde “der beyan-ı ehli batın”(sofular beyanı) Muhammed Gazalî hakkındaki ibretli hikâyeyi anlatır.

4- Onuncu ve on birinci bölümleri “der beyan-ı sofi mukallid” (taklitçi sofular beyanı) başlığındaki hikâyeler oluşturur. Şair, bu bölümlerde yaşadığı feodal toplumdaki bazı din adamlarının entrikalarını ortaya çıkarır.

5- On ikinci bölüm “der beyan-ı ukban günah”, (günah işlerinin akıbeti beyanında) diye adlandırılır. Kasimî bu bölüme giren hikâyede günlük yaşamdan alınan motiflerle şah ve halkı temsil eden ak saçlı bilge ihtiyar tipini oluşturur.

6- Hatime.

Seyyid Kasimî'nin “Hakikatname” adlı eseri belirgin bir konuya ve kompozisyon kuruluşuna sahip müstakil bir eserdir. Bu eserde ileri sürülen düşünce ve anlatılan konu hikâye ile pekiştirilir. Sonuç bölümünde ise ön söz ve hikâyede açıklanmış genel düşünce, ibretli bir şekilde özetlenir. İnsanın yüce değerleri alkışlanır, eksiklikleri eleştirilir. İnsana bu eksikliklerden kurtulmanın yolları gösterilir.

Şimdi “Hakikatname” adlı eserdeki en güzel hikâyelerin bulunduğu bölüme geçelim. Şair alçak gönüllülüğü, “İnsanın en güzel değeridir.” diye bilir. Bu fikrini kanıtlamak için “Erestü Hekim” hikâyesini anlatır. Hikayenin konusu şudur:

Erestüden insanlar “Sen bütün ilimlerden ve fenlerden haberdarsın. Hayat tecrüben bize göre çoktur. İnsan için edep konusunda hangi davranış daha iyidir?” diye sorar. Onların bu sorusuna Erestü aşağıdaki cevabı verir:

Söyledi bilge mert ki sessizlik,
Nefsi kırmak ve kibri terk etmek
Fesahattendir(*), zavallı bülbül,
Gece - gündüz boş yere bağırır,
Bunun gibi papağan ki tatlı nefestir,
Dilinden o, kafese konulmuştur⁽⁵⁴⁾.

Şair hikâyenin devamında fikrini geliştirerek; “İnsan için en yüce değer alçak gönüllülüktür. İnsanın gevezelik ve çok bilmişlik yapması, cahilliğini gösterir.” der:

İnsan oğlu ne kadar güzel söz söylese de
Sözünde vardır bir türlü noksan
Hareketi yavaş kişinin dili sert olur.
Dili diken kişi daima zordadır⁽⁵⁵⁾.

Sonra şair, insan karakterindeki en muhteşem, en olumlu özelliklerden birinin alçak gönüllülük olduğunu, gerçek, ibretli ve inandırıcı örnekler vererek ustaca özetler:

Ağız açma dişini kırarlar.
Seni bu gam derdinden dindirirler.
Kabul etsen, nefes, mutluluk çoktur.
Mutluluk köle, yardım işindir.
Nasihat kadehinden medhuş(*) ol.

* fesahat: güzel ve açık konuşma, iyi söz söyleme kabiliyeti.

54) Hakikatname, 87 b sayfa.

55) Aynı eser, aynı sayfa.

* medhuş: korkmuş, ürkmüş.

Dilini esirge sen dinleyici ol⁽⁵⁶⁾.

Şair, “der beyanı sufi mukallid” (taklitçi sufler beyanı) bölümündeki hikâyede din adamlarının çirkin entrikalarını büyük cesaret ve ustalıkla ortaya çıkarır. Ayrıca şair, suflerin iki yüzlülük yaparak hayatlarını devam ettirdiğini, yani onların insanlara kendilerini saf, adaletli, gönül insanı gibi gösterdiğini, gerçekte amaçlarının zenginliklerini arttırmak olduğunu, sıkıntı içindeki halkın üst sınıflara hizmet ettiğini, açıkça gözler önüne serer:

Dersin ben temiz dindarım.
 Durmadan çokça boş laf söylersin.
 Niçin tilki gibi kuyruk sallarsın?
 Aldatarak dünyadan para alırsın.
 İşin gece ve gündüz perişanlıktır.
 Mavi cübbenle ağlayıp inlersin.
 Kalem gibi içi dışı başka sakın ve gözü yaşlı,
 Özünü gösterip ele satarsın.
 Edersin her zaman bir şaha pervaz^(**).
 Onun için sena derler gammaz⁽⁵⁷⁾.

Hikâyede şair, şeyhin iki yüzlü olduğunu söyleyerek onu ülkenin önünde aşağıdaki sözlerle utandırır:

İşittim vaktiyle halkından uzak bir şeyh,
 Nefsinin esiri, bedbaht ve lanetli.
 Çünkü şeytan azdırıp o insanı,
 Mürit etti kendine alemi.
 Dünyadaki itibarını yitirip,
 Ah edip cübbesini yırtmış.

56) Aynı eser, aynı sayfa.

** pervaz: atıp tutan, yüksekte uçan.

57) Hakikatname, 94 b sayfa.

Şüphe ile ulaş ehli yakına.
 Daima şeytanın izinden giden alçaktır.
 Gönül gibi, kalbin yeri de göğüstür.
 Felek gibi asi olması vefasızlığındandır.
 Dışında hırka, içinde zünnar(*),
 Paranın en azını bile saklamak ayak bağıdır.
 Kendini gösterir görünüşte derviş,
 Hasetten içinde zehir ile diken var.
 Şüphe ile işini yaptı insanlar.
 Görünüşteki gibi içinde sadık değildir.
 İnsanlara sözü ve davranışı ele verdi.
 Olmuştur o nefsinin esiri tevsen(**)(⁵⁸).

“Sonuç” da ise şair, kişileri kim olduklarını bilerek daima temiz ve namuslu olmaya çağırır.

“Hakikatname” adlı eserdeki hikâyelerden biri de cömertlik konusundadır. Hikâyede şair, mutsuz, çok cimri ve insanlara kapısı kapalı bir kimseyi anlatır. Günlerden bir gün bu adamın evine dilenci gelir:

Dedi şeyhe ki ey kanı ihsan.
 Buyur hizmetliye versin bir bayat ekmek.
 Uzun bir süredir ağzım bağlıdır.
 Bu gece misafirim ertesi gün giderim.
 Gelip şeyh kızarak dedi küstahça,
 Neden böyle gelirsin sarayın kapısına(⁵⁹)?

Şeyh azarlayarak dilenciye kovar. Buna dilenci:

* zünnar: papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşak.

** tevsen: mec. dik başlı adam.

58) Hakikatname. 95 b sayfa.

59) Aynı eser, aynı sayfa.

Ne kazanır insan oğlu uğursuzluktan
 Ki vermez bir bayat ekmeği keremden?
 Fidana asılı olan meyve değildir
 Gelip taşla çünkü dalı şekerdir⁽⁶⁰⁾.

diyerek cevap verir ve alıp başını gider.

Şair “İnsan, bir birine sevgi duymaz ve acımaz ise elindeki mal mülk zenginliğini bölüştürüp yetim ve esirlere yardım etmez ise topluma hiçbir fayda sağlamaz. O denilebilir ki hayvandır.” diyerek cömertlik bölümünü özetler:

Kime ki lütuf ve hizmet arkadaş değilse,
 Konuşan hayvandır, insan değildir⁽⁶¹⁾.

“Hakikatname”adlı eserin on ikinci bölümünde anlatılan hikâyede şair, adalet, şefkat ve insanlık konusundaki düşüncelerini ifade eder. Şair bu bölümde, örnek olarak “Hızır” hikâyesini anlatır. Hikâyenin konusu: Bir ülkenin padişahı, Hızır ile sohbet etmek ister ve onunla karşılaşmanın yolunu arar. Padişah olunca ülke halkına: “Eğer kim beni Hızır ile buluşturursa, onunla sohbet edersem padişahlığımı o kişiye vereceğim.” diye ilan eder.

Aradan biraz zaman geçince bir yaşlı ihtiyar gelip padişaha, “Ben Hızır ile iyi bir dostluğum var, geceleri onunla birlikte sohbet edip oturuyoruz.” der. İhtiyarın görünüşü çok kötüdür. Şiddet ve zulümden ayakları bükülmüştür. Şah ona hürmet gösterip ev verir, onun için hizmetçiler görevlendirir. O, sarayın bütün nimetlerinden faydalanır. Günler geçer, fakat ihtiyar, şahı Hızır ile buluşturmayı sürekli erteler. Çünkü ihtiyar, şahı aldatmıştır. Sır ortaya çıkınca şah, vezirlerini toplar ve onlarla ihtiyara nasıl bir ceza verilmesi gerektiğini tartışır. Vezirlerden biri:

İzin olsa onun yüzsel derisini,

60) Hakikatname. 96 a sayfa.

61) Aynı eser, aynı sayfa.

Görüp de ibret alsın dost düşman (62).

İkincisi:

Halk toplanıp vursa bedenine,
Onu yaksalar atıp fırına(63).

Üçüncüsü:

Kimin ki bahtının mumu karadır,
Eğer o ay ve gündür donuktur.
Kişi ki oldu sıkıntı paymalı(*),
Boşadır bütün yaptığı ettiği.
Eğer ki pirinin çoksa günahı,
Ondan fazladır şahın lütfü.
Eğer öldürse kulunu şah bilir,
Şikayet yoktur ne yapsa yapar(64).

Bu tartışma yapılırken Hızır gelir ve şaha şöyle der:

Tebessüm kılarak dedi ey şah!
Hakikat aleminden ol haberdar.
Vezir dedi soyalım onu.
Kasapzadedir şüphesiz.
Fırın yapacak evini.
Kardeş edinmiştir fırıncıyı.
Öyle ki hayır için eyler delalet.
Onun var temiz zatında asalet.
Yüce şahın hizmetinde layık odur.

62) Hakikatname. 98 a sayfa

63) Aynı eser, aynı sayfa.

* paymal: ayak altında kalmış, çiğnenmiş.

64) Hakikatname, 98 a sayfa.

Sadık ve iyi düşünceli vezir odur⁽⁶⁵⁾.

Şair, “bitiş”de şahın adil, alim ve onu doğru yola sevk eden bir veziri olmazsa, o şah insanların hürmetini kazanamaz, onun hakimiyeti yok olur.” diyerek hikâyeyi tamamlar.

Bu hoş devlettir o padişah.
Ona olur veziri iyi bir yardımcı.
Şah ki yoktur iyi veziri,
Çaresizler sıkıntı içinde esirdir.
Tabidir ona ülke ve vilayet
Halk onu korusun⁽⁶⁶⁾.

“Hakikatname” adlı eserin hatimesinde Seyyid Kasimî, eserini tamamladığını söylemiştir. Bu eserin gelecek kuşaklara yadigar kalmasını ve okuyucuların onu okuyarak kendisini hatırlamalarını ümit ettiğini şu mısralarla ifade eder.

Muhabbet köyünde ettim ikamet.
“Hakikatname”yi ettim tamam.
Mana incisini aleme yaydım.
Gönlün derdinden bir kere kokladım⁽⁶⁷⁾.

---

65) Aynı eser, aynı sayfa.

66) Aynı eser, 99 b sayfa.

67) Hakikatname, 99 a sayfa

“SADAKATNAME” DESTANI

Seyyid Kasımî edebî mirasında yer alan dördüncü eser “Sadakatname” adlı destandır. Şair bu eser hakkında “Feridüddin Attar’ın ‘İlahiname’ adlı eserinin tercümesidir.” der ve alçak gönüllü bir şekilde şöyle söyler:

Bu nasıl bir cömertlik ve gayretli çalışmadır?
 Vücuduna binlerce rahmettir.
 Attar’ın İlahinamesi⁽⁶⁸⁾ budur.
 Efkırlı gönlün davası budur.
 Onu Türkçe ile Kasımî söyledi.
 Mana hazinesini tülkeye yaydı⁽⁶⁹⁾.

Bu iki yazarın eserleri karşılaştırıldığında eserlerin bir birinden tamamen farklı olduğu görülür. Kasımî’nin, Attar’ı kendi üstadı olarak kabul etmesi ve ona büyük saygı ve sevgi duyması nedeniyle yukarıdaki mısraları yazması doğaldır. Bu gibi durumlarla klasik edebiyatta karşılaşmak mümkündür.

Şair, bu eseriyle sevgisine sadık, iffetli temiz kadın tipini ustaca şekillendirir. Şair bu tiple feodal toplumdaki kötü hastalıkların hepsini eleştirir. Bu destan, konu ve kompozisyon yönünden şairin yukarıda bahsettiğimiz destanlarından tamamen farklıdır. Bu eserde çözümlenen toplumsal - siyasî problemler, eserin isyankar ruhu, şairin cesaretli ve eleştirel bir ruh hali içinde olduğunu gösterir. Bunun güzel ifadesini destanın konusunda açıkça görmek mümkündür. Hikâyenin konusu: Dul bir kadın vardır. Bu çok güzel, temiz, akıllı kadının erkeği uzak bir yolculuğa çıkar. Evini barkını gözetmesi için küçük erkek kardeşine ricada bulunur. Erkeği yolculuğa çıkınca kadını kaynı gözetir. Kadın, gün boyu ev işleri ile meşgul olur. O, çok güzel ve hayalleri süsleyen bir kadındır. Kadın bir gün kaynının önünden kendi bölmesine yürür. Kaynının gözü ansızın kadının yüzüne ilişir. Genç ona aşık olur.

68) Burada Feridüddin Attar’ın “İlahiname” eserine işaret edilir.

69) Sadakatname. 113 b sayfa.

Gencin gözü düştü o güzele.
 Yakalandı gönül kuşu gam tuzağına.
 Esir, aşık ve deli oldu.
 Mumun güzelliğine pervane oldu.
 Artık kalmadı sabır ve iradesi.
 Mecnun gibi oldu işi ağlayıp inlemek.
 Tahammül gömleğini parçaladı.
 Kendine özgürlüğü hak etti.
 Çünkü aciz kaldı derdinin çaresine.
 Avare gönlünün zulmüne.
 Varıp dedi bu ne güzelliştir?
 Derd ve gam belasına çare nedir?
 İradem kalmadı deli oldum,
 Ey peri sana aşık oldum.
 Bir muradım var benim bahane bulma,
 Kulunum senin ben sonsuza kadar⁽⁷⁰⁾.

Kadın gencin sözlerini işitince hiddetlenerek şunları söyler:

Senin gibi yoktur böyle yoldan çıkmış
 İki alemde bu kötü namı.
 Sana bıraktı beni ağabeyin emanet,
 Diyanet bu mudur etsen hıyanet.
 Sana benim yar olmam zordur.
 Ağabeyinin sözünden çıkıp⁽⁷¹⁾.

Genç, kadının sözlerini duyunca amacına erişemeyeceğini anlar ve kadına iftira atar. Genç, iki yalancı şahit tutup kadını fahişlikle suçlar ve onu kadıya şikayet eder. Kadı suçu kadına yükler. Kadını taşlarlar ve cesedini de çöplüğe atarlar. Bir tesadüf eseri kadın canlı kalır. Oradan geçmekte olan bir Arap, kadını alır ve yurduna götürür. Aradan biraz zaman geçince kadın iyileşip kendine gelir. Arap bu kadının

70) Sadakatname, 100. sayfa.

71) Sadakatname 100 b sayfa.

güzelliğini ve ahlâklılığını görünce ona evlenme teklif eder. Bundan sonra kadın, bir erkeği olduğunu ve iftira atarak kendisini taşladıklarını söyler. Arap kadından özür diler ve onun bir ömür boyu ağabeyi olacağına söz verir. Arap'ın bir Habeş kölesi vardır. Bu köle kadının güzelliğini görünce ona sevgisini açıklar. Köle kadından ret cevabı alınca ondan öç almak için plan hazırlar. O, efendisinin genç oğlunu geceleyin öldürür, bıçağı da hanımın yastığının altına koyar. Ertesi gün Arap, çocuğunun öldüğünü öğrenince, bu işi yapan katilin araştırılmasını emreder. Kadından şüphelenilir. Hizmetçilerden biri kadının yastığı altındaki bıçağı bulur getirir. Ama Arap, kadının bu işte günahsız olduğunu sezer ve onu ölümden alıkoyar. Ona buradan gitmesini tavsiye eder. Kadına üç yüz dirhem verip onu uğurlar. Kadın, birkaç gün yürüdüktan sonra bir şehre varır. Şehir meydanında genç bir delikanlıyı dar ağacına asacaklarını görünce insanlardan bunun sebebini sorar. Gencin bir yıllık vergisini vermediğini, insanlara ibret olsun diye dar ağacına asılacağını öğrenir. Kadın gencin borcunu ödeyip onu ölümden alıkoyar ve gençten kendisiyle gelmesini ister:

Genç, güzelliğinden haberdar oldu.
 Gönül ve canı ile yoldaş oldu.
 Söyledi bu ne hoş güzelliştir.
 Gönlün sırlarına vakıf bir melektir.
 Periden doğmaz bunun gibi bir huri.
 İnsanoğlu için zırh yoktur bu kuvvete.
 Mecnun gibi ağlayıp inler oldu.
 Muhabbet derdinden ağlar oldu.
 Görüp Uzra yüzünü oldu Vamık.
 Geçmiş candan dünyayı terk edip⁽⁷²⁾.

Gencin aşkı artar ve sonunda ona sevgisini açıklar. Genç, ondan ret cevabını alınca kadından kurtulma yolunu izler. Yürüyerek bir nehir kıyısına gelirler. Burada genç, kadını bir hocaya satma planı hazırlar ve hocaya şunları söyler:

---

72) Sadakatname, 104 b sayfa.

Genç bir hocaya söyler durmadan,
 Satarım alın hoş bir genç (kadın)
 Yüzü gül yaprağı, boyu dümdüz servi
 Kaşının adlinden can mülkü mamur
 Güzel olduğu kadar bilge olsa da,
 Şudur ayıbı ki o ehl-i cünundur(*)⁽⁷³⁾.

Hoca hanımı görünce düşünmeden onu satın alır. Gence üç yüz dirhem verip kadını gemiye bindirir. Hoca gemide ona yaklaşmak ister. Kadın ona, “Benim erkeğim var, sen bana uygun değilsin, bu düşüncenden vazgeç!” diye bağırır. Ama hoca, onun konuşmalarına kulak asmaz. Bu işten haberdar olan gemidekiler, hocadan kadına kötü davranmamasını isterler. Ama hoca, kadını satın aldığını ve onun sahibi olduğunu söyler ve onların dediklerini dinlemez. Kadın feryat ederek Tanrıya seslenir. Onun haykırışı kabul olur ve ona eziyet edenler, kör, felçli, sakat olurlar. Bu arada gemi deniz kıyısındaki bir şehre gelip durur. Gemiye bekleyen insanlardan kadın, şehir hakimini çağırmasını rica eder. Hakim kadının teklifini kabul eder ve onu dinler. Kadın, başından geçen olayları hakime başından sonuna kadar anlatır. Şehir hakimi adaletli ve bilge kişidir. Kadına bir yer gösterir ve onun için hizmetçiler görevlendirir. Kadın yıllarca bu şehirde sağlıklı olarak yaşar. Hakim vefatından önce yanındaki görevlilere vasiyet eder:

Vasiyet etti içerideki beylerine.
 Kılıç kuşanan savaşçı, güçlü beylerine:
 Dilersiniz ki halk olsun akıllı, mutlu,
 Her zaman ülkede olsun seçkinlik ve mutluluk.
 Genç, iffetli kadını şah yapın.
 Ülker yıldızını hor, onu ay yapın.
 Budur bu devlete yakışan.
 Bu işe uygun ondan başka kim var?
 Bu işe oldular hepsi razı.

* cünun: delirme çıldırma, aşkın galip gelmesi(aşık)
 73) Sadakatname, 105 a sayfa.

Emir, uşak, müftü ve kadı⁽⁷⁴⁾.

Şah vefat edince şehir sakinleri kadını şahlıkla görevlendirirler. Ülke gündün güne gelişir, insanlar mutlu bir şekilde hayat sürer. Günlerden bir gün kadın, bütün saray sakinlerini toplar ve “Ben doktorluk yapmak istiyorum. “Kim kör, felçli, sakatsa anasıyla beraber gelsin, onları ben iyileştiririm.” diye ilan eder. Sonra bir çok hastayı iyileştirir. Şöhreti etraftaki bütün ülkelere yayılır. Aradan yıllar geçer ve hanımın kocası çıktığı uzak yolculuktan geri döner. Evi viran, küçük kardeşi kötürüm, kadını evinde yoktur. Bu sırrı öğrenmek amacıyla konu komşuya sorup soruşturur. Sonuçta kadınının fahişlikle suçlanıp taşlandığını ve bunun sonucunda da öldüğünü öğrenir. Bu duruma çok üzülür. Ama gerçeği bilmek amacıyla kardeşini, şöhreti yayılmış doktor kadına götürmeye karar verir. Bu doktor kadından kesin bir bilgi almak amacıyla kardeşi ile birlikte yola koyulur. Yolda ona bir Arap rastlar. Arap onlardan evine misafir olmasını ister. Bu Arap da doktor kadını işittiğini söyler ve “Benim de bir kölem vardır: Gözü kör, elleri ayakları felçli, konuşamaz. Ben de onu iyileştirmek için sizlerle geleyim.” der. Ertesi gün dört kişi yola koyulurlar, sıkıntılı günlerden sonra bir şehre gelirler. Onları gören bir yaşlı kadın: “Bu kör ve felçlileri nereye götürüyorsunuz?” diye sorup kendisinin de oğlunun böyle bir hastalığa tutulduğunu söyler. Bu yaşlı kadın da oğlu ile birlikte onlara yoldaş olur. Sıkıntılılarla dolu günlerden sonra doktor kadının hükümdarlık yaptığı ülkeye varırlar. Kadın iyileşmek için gelenlere bir bakar. Gelenler arasında kocasını görür. Onun yanındaki kendisine töhmet taşını yağdıran kimseleri de tanır. Kadın, “Temiz olduğumu kocamın önünde ispatlamak için bana bu şahitler yeterlidir.” diye düşünür ve hastalara sorular sorar:

Kocasına dedi “Söyle halini.”

Nedir gelmendeki sebebin?

Vurup hasret ile bağır yakan ahını,

Peşinden seslendi, ey gönülleri aydınlatan şah!

Sordu kardeşinden utangaç adam.

---

74) Sadakatname, 107 b sayfa.

Neden böyle sessizsin?
 Cevabımı çok geciktirdi.
 Çünkü aciz oldu sonunda itiraf etti.
 Yoktur bu kadının günahı.
 Veririm mahşer gününde şahitlik.
 Onu suçlayıp taştattım.
 Bu alçak nefsim için onu yaraladım.
 Bu işten ben çok utanıyorum.
 Onu öldürten benim⁽⁷⁵⁾.

Sonra kadın, Habeş'i sorguya çeker :

Kişiye söyledi açıkça,
 Süt için küçük çocuğu ben öldürdüm.
 Bu işten kadının haberi yoktur.
 Bu işte ben günahkarım, üzgünüm⁽⁷⁶⁾.

Sıra kadını satan gence gelir. Kadın gencin anasına, "Oğlun da diğerleri gibi günahlarını açıklasın." der.

Etti içten dua ile tövbe,
 Söylesin diğerleri gibi sırlarını.
 Söylesin kendisinin hikâyesini, yaptıklarını.
 O zaman inkar edemeyeceğini anladı.
 Artık doğru söylemekten başka çare yoktur.
 Söyledi: Vaktin birinde ben hüznümlendim.
 Kın gibi eziyet içinde kalıp dara düştüm.
 Beni bir güzele bağladı.
 Emin ve kendi halinde bir namuslu kadına.
 Onun hakkında kötü düşünce besledim.

75) Sadakatname, 111 b sayfa.

76) Aynı eser, aynı sayfa.

Kendime bu gamı hasıl ettim⁽⁷⁷⁾.

Kadın bu hastaların günahlarını affeder. Hastalar şifa bulurlar. Kadın fırsat bulup yüzünü erkeğine gösterir. Erkeği ah edip bayılır. Ayılınca kadın ona sorar:

Kadın dedi: Niçin kendinden geçtin?

Böyle boş yere şaşırıp korktun.

Dedi vardı bir zamanlar kadınım.

Cana yakın ve kederimi gideren.

O şimdi Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.(ölmüştür.),

Kendimi öldürsem ne olur?

Seni ben o sandım ey peri yüzlü!

Ki aranızda ince bir kıl kadar fark yoktur.

Kadın dedi: Ey gamlı doğru kişi!

Allah yardım edip kavuşturdu.

Ben senin helalinim, eşinim.

Hamd olsun yine gördüm yüzünü.

Sensiz çok sıkıntı çektim.

Hata yapmadım sevgi ve vefada⁽⁷⁸⁾.

Bu iki temiz kalpli eşin birbirlerini bulmalarını duyan saraydakiler ve halk, onları kutlar. Bütün ahali birleşip kadının kocasını şah yaparlar. Kadına yardım eden bilge Arabı da vezirlikle görevlendirirler. Destanın sonunda doğruluk ağır basar.

Seyyid Kasımî “Sadakatname” adlı eserinde feodal toplumdaki kadınların sınırlı haklara sahip olduklarını gösterir ve onların erkeklerle her yönden eşit haklara sahip olduklarını estetik ifadelerle ortaya koyar. Şair, kadın motifi aracılığıyla adaletli ve halk sever şah hakkında fikirlerini ifade eder. Kadını her yönden zayıf bir varlık olarak gören İslam ideolojisinin hüküm sürdüğü bu devirde, kadını överek göklere çıkarması, gerçekte Kasımî'nin çok cesur ve güçlü olduğunu gösterir.

77) Sadakatname, 112 b sayfa.

78) Sadakatname 113 a sayfa.

Yazarın ata sözlerini ve vecizeleri yerli yerinde kullanması, hikâye ve bölümlerde düşüncelerini sanatlı bir şekilde ifade etmesi, onun ahlâklı ve yetenekli bir sanatçı olduğunu gösterir.

Seyyid Kasımî, destanlarında yukarıda söylediğimiz diğer sanatçıların eserlerinde olduğu gibi kendisinden önce yaşamış şairlere de değer verir. Onun bu sanatçıların eserlerine denk toplumsal eserler yazdığı açıkça görülmektedir. Onun “Mecmau’l-Ahbar” adlı eseri, Nizamî’nin “Mahzenü’l-Esrar” adlı eserinin etkisi altında ortaya çıkar. Ayrıca hikâyelerde, Seyyid Şirazi’nin “Gülistan” ve “Bostan” adlı eserinin güçlü etkisini seziyoruz. “Hatemtay”, “Şeyh Şiblî”, “Tilki ve Aslan” gibi bir çok hikâye, Sadi’nin eserlerinin dolaylı etkisi vardır.

Özetleyecek olursak; Seyyid Kasımî’nin “Mecmau’l-Ahbar”, “Gülşen-i Raz”, “Hakikatname” ve “Sadakatname” adlı eserleri klasik edebiyat tarihinde yeni bir sayfa açar. O, klasik edebiyat tarihinde oluşan didaktik destancılık tarzının gelişmesinde önemli payı olan yetenekli bir sanatçıdır. Şair bu epik destanlarla öncelikle kendinden önce yaşamış şair ve ediplerin geleneklerini devam ettirir. İkinci olarak da bu türü şekil ve konu yönünden kendi sanatçılığı ve estetiğiyle zenginleştirip yükseltir.

Seyyid Kasımî’nin bu eserleri, şairin hayatını, eserini ve mirasını iyice öğrenmede, ayrıca XV. yüzyılın edebî çehresini ve dilini anlamada önemli bir kaynak niteliğindedir.

SEYYİD KASİMİ'NİN DESTANLARINDAN PARÇALAR

MECMAU'L-AHBAR

ÖN SÖZ

Ey dost zevklerini bağla bozuk dünyadan,
Olma onun köşesinde sahte hazine gibi.

Süleyman'ın ülkesi nerede Hatemi?
Vakıf isen tut kendinde matemi.

Benim bu sözüme kırılma,
Aklın varsa kabul et.

Niçin söylemez kişi doğru sözü,
Çünkü yoktur onun gönlünde fikri.

Gerçi sana yalan gelir bu sözüm,
Gördü senin gibi nicelerini gözüm.

Toprak kabir içinde yatar hakir ve zavallı,
Bir fatiha için umutlu.

Babanın ananın türbesine git,
Hallerine bakıp haber al.

Gitti onlar geldi senin nöbetin,
İyilik et şimdi, var fırsatın.

Vefa etmedi hiç kimseye bu dünya,

Kalmayacaktır sana da ebedî.

Talipsen nakil ve rivayete,
Dinle bu hikâyeyi.

ŞAH CEMŞİD HİKAYESİ

Anlatılır mübarek huylu Cem,
Yazdı çeşme başına kerpiç levhaya.

Şah ve dilenci buna çok rastladılar,
Zaman zaman geçip gittiler.

Dünyayı İrlık(*) ile aldık zor,
Sonunda bırakıp girdik mezara.

Ey dost düşmanına uzatsan el,
Etme eziyet, gam onu sindirir.

Mahşerde onun ölüsü daha güzeldir,
Sen ona kötü bir şey yaparsan.

Bir kişiye senin dediğin tığ gibidir,
Güzel sözünü etme kişiden uzak.

Zehir ve şeker özelliği sözdedir,
Sevgi ve muhabbetin kaynağı gözdedir.

Verdi sana Hazreti Allah irade,
İyi kötü bütün nefsinden arın.

---

* İrlık : Özbeklerin idukut için kullandıkları sözcüktür.

İyilik et şimdi gücün yeter,
İyi kötü her ne yapsan geçer.

İnsanın hastalığıdır çirkin huyu.
İyi gelir kişiye cennet gibi.

Kazan sen kendine yar ve dost,
Soy insanlık ile düşmanın postunu.

Düşman eğer fakir ise görme hakir,
Her ne zaman olsa önünde esir.

Bu geçici dünya için gam yeme,
Huzurlu ol kendine etme sitem.

Vardı senden de önce çok kişi,
Her birinin kendine has amel ve işi.

Yayılp yer yüzünü aldılar,
Gönülleri ne isterse yaptılar.

Kazanıp hepsini mal ve hazineyi,
Götürmediler dünyadan sıkıntıdan başkasını.

Toplayıp pek muhteşem bir ordu,
Vermediler Hak yolunda bir dirhem.

Geçti onlardan da bu alçak dünya,
Bütün toprağı oldu mezarda zayıf.

Dünya huzurlu olanların evi değil,
Onun için ettiler ondan nefret.

Kasımî sen ona inanma,
Eğer eziyetten kurtulmak istersen.

GİRİŞ

Birkaç günlük bir mutluluk ve itibar,
Hiç kimseye ebedî değildir.

Öncekilerin hikâyesini hatırla,
Yaslı gönlünü hemen mutlu et.

Bak sert huylu feleğe,
Etti onların vücudunun toprağını esir.

Kalmadı âlemde onlardan eser,
Yok haberin neşe içindesin ey bihaber.

Rahat ve özgür olarak geçirirsin günü,
Evde istirahat edip oturursun gece.

Çek silahını hareket et davran,
Yükledi yük, gitti kervan.

Kim bitirir dünyanın işini,
Kalmadı ebedî hiçbir kişi.

Nasıl bir sultandı ki Zehhak ve Cem,
Gitti dünyadan dert ve kederiyle.

Ebedî ömür olsaydı kılavuz,
Olmazdı hiç kimse ölüme aciz.

Dünya ki değmez ona yesen gamı,
Dert ve bela ile olup arkadaşı.

Eğer zamanın olursa hoş geçir,
Yar ve nedimini(*) yedir, içir.

Her ne takdir edildiyse o olur,
Bilmedi hiç kimse başına ne gelir.

Ey ömür sana verilen emaneti mahvettin,
Kalmadı hiç bir günahın sonraya.

Soru sorma vakti olsa cevabın nedir,
Defterinde amel ve sevabın nedir.

Yap kötü işine karşı iyi bir iş,
Her ne yapsan şimdi zamanıdır

Talip isen nakil ve rivayete
Dinle işte bu hikâyeyi.

FERİDUN FERRUH HİHAYESİ

Bir vakitler Acemde bir gönül sahibi,
Dedi Feridun'a ey Cem ömürlü.

Cem'e malı mülkü ve bahtı vefa etseydi,
Kalmazdı sana bu taç ve taht.

Şimdi Tanrı sana verdi murat,

---

* nedim : arkadaş, sohbet arkadaşı.

Gönlünü gamdan kurtar mutlu et.

Bil ve ver, budur ruhun hazzı,
Yoksul ve öksüze yetiştir sabahı.

Karun gibi alemde zengin kimdi,
Ecel vaktinde dünyadan dilenci gitti.

Dünya kadar malın olsa ulaştığın,
Olmaz gamdan başka kazandığın.

Kazan sen kendine bey namı,
Katma kişinin umut aşına rahatı.

Neşe içindesin ey gafil sarhoş,
Ülkeye getir bir gönlü yaşlıyı.

Talip isen doğrulukla duan hani,
Fakirlik potası içinde yakanın hani?

Gönül derdinle yüzünü soldur,
Gönül yakan ateş ile ah et.

Buldu arzu ile erenler murat,
Bağlı işi seher rüzgarıyla açıldı.

Dünyadan açık veya gizli sırt çevir,
Verme onun işvesine gönül.

Sitem kılıcıyla döküp kanını,
Aldı baban ile ananın canını.

Dost değil, gönül düşmanıdır,
Bela oklarına siper, sinedir.

Senin gibi kaç tanesini tutar sabah o,
Gamdan birini mutlu etmedi o.

Her işinde zenginlik için bin bilgisi var,
Koydu adını alçak dünya rezil.

Her işinde ona itibar etti,
Gitti gam ve dert ile muratsız.

Bitirir mutluluğu her iki dünyada,
Nefis ve istek başına vur taban.

Geçicidir dünyada her ne varsa,
Kasımî fanidir, ebedî olan Hazreti Allah.

GİRİŞ

Aç gözlü insan, insan değildir,
Akıl ve uzak görüşlülükle arkadaş değildir.

Kim ki tamah ipliğine bağlanır,
Kabahat derdiyle ayakları bağlıdır.

Her kim bu karakterde ise
Sohbetinden kaç onun yüz metre.

Devlete ve izzete uygundur,
Kim ki cömertliği isterse.

Kanaat köşesinin güzünü yaşar,
Almayan ağzına tamahın sözünü.

Aç gözlü daima gam ile beraberdir,
Gönül yarası iyileşmez merhem ile.

Kısacası sermayesidir derd ve gam,
Kim tamah yoluna girirse.

Geç bu tamah başından ey boş boğaz,
Söylediklerimi reddetme, et kabul.

Boş tamah ile yürürsün daima,
Gam ateşinde yanıp ey çiğ adam.

Her işinin iyileşmesi ibadet ile,
Hasıl olur sabır ve kanaat ile.

Dünyaya sabır ve kanaat gerek,
Doğru irade ile ibadet gerek.

Doğruluk ve talep yoluna kim koydu ayak,
Oldu onun kılavuzu Allah'ın lütfü.

Yola tevekkül ile ayak basan,
İşinin sonu olur muhterem.

Talip isen nakil ve rivayete,
Dinle işte bu hikâyeyi.

HARUN ER REŞİT VE ARABİ HİKÂYESİ

Şam çölünde bir Arap,
Yürürdü hasta gönülle ve ağzı(dudağı)kapalı.

Devesiyle giderken o gönlü yaralı,
Ansızın çıkmış karşısına bir sulak yer.

Çeşmeleri temiz ve gayet zarif
Sebze ile meyvesi çok güzel.

Ondan içince hemen Arap,
Gönlü huzur buldu sevindi.

Kendini bildiğinden beri,
Görmemişti tatlı suyun yüzünü.

Dedi meğer cennet budur,
Hızır'ın içtiği ab-ı hayat(*) budur.

O zaman huzur buldu,
Düştü onun başına işte bu gurur

Düşünüp gördü bu işi sevap,
Götürse halife huzuruna su tulumunu.

Yola bu niyet ile çıktı,
Verse halife ona sonsuz dirhem.

Halifelik tahtında Harun vardı,

---

* ab-ı hayat : ölümsüzlük suyu.

Mal ve mülküyle Karun gibiydi.

O koruyup gönlünde ham sevdayı,
Hareket etti Bağdat'a Şam'dan.

Çok sıkıntı çekti ve çok bekledi,
Halifenin huzuruna varana kadar.

Götürdü tulumundaki suyunu,
Hazretinin yüzüne bakıp.

Dedi ki: Getirdim ab-ı hayat,
İç ve kurtul ölümden ebedi.

Halife ne dediğini anladı,
Aldı hemen içti suyu sorgusuz.

Tuttu elinden Dicle'ye attı,
Oldu kendinden habersiz.

Anladı ki hediyesinin hiç değeri yok,
Deniz olan yerde suya ne gerek var.

Hasta gönüllü ve dertli oldu,
Yandı utanç ateşinde temiz gönlü.

Dedi halife ona: Ey hasta gönüllü,
Yeme gam ve keder, utanç duyma.

Verseydim ben sana hazine ve yatak,
Hiçbir şeye minnet etmezdin.

Çünkü anladın deniz ne derya nedir,
Gören göz ve görmeyen göz nedir.

Şimdi şunu gör ki sana baksak,
Ulusun içinde itibarlı olsan.

İyilik etti ona on bin dirhem,
Oldu halkın içinde muhterem.

Aç gözlü olma ey boş boğaz,
Her ne nasip ettiyse et kabul.

Kendi kendine ve zamana hükmet,
Az veya çok verdiğine razı ol.

Kim ki sınırından fazlasına basar ayak,
Getirir kendine güçlük ve dayak.

Ömrü boyunca ab-ı hayat çeşmesi,
Er tavrından hasıl olur bu sıfat.

Başı arzu yolunda feda et,
Bedenin gömleğini gül gibi parça parça et.

Kasımî ki çok divanedir,
Hasret ve gam mumuna pervanedir..

Başı erenler yolunda feda etti,
Göz suyunda gusledip temizlendi.

GİRİŞ

Aşık isen aşk ateşinde yan ut gibi,
Bütün günahlarını bilip söyledi yararsız.

Kim ki bu sevda ateşinde yanmamıştır,
Sevgi ve muhabbete istekli değildir.

O ki aşkı Mecnun'u sarhoş eder,
Gelmedi kendine el ayak vurup.

Aşk sarhoşluğu için şarap gerekmez,
Kadeh göz yaşıdır, gönlü kebab.

Aşk baştan ayağa acı ve dert,
Gerçek aşığa kuvvetli bir ah yeter.

Kim yokluk kapısına ayak basarsa,
Mansur gibi etti kendini yok.

Ey ki aşk acından hastasın,
Devirden devire geçen aşk ile bağlısın.

İnsan neslinden değildir o kişi,
Peri yüzlüler ile yoktur işi.

Gece gündüz Mecnun'un sözüne kulak ver,
Sende eğer varsa aşk ve heves.

Talipsen nakil ve rivayete,
Dinle işte bu hikâyeyi.

LEYLA İLE MECNUN HİKAYESİ

Bir gece Mecnun ile Leyla meğer,
Buldu söyledi sözünü.

Leyla Mecnu'nu sarhoş görünce,
Ah edip dövdü dizini.

Gözlerinden inciler saçtı,
Şükür için, görünce yarin yüzünü.

Dedi ki ey canım hayatım benim,
Gönlü kuvvetli içimin huzuru benim.

Niçin geldin bugün,
Sormadın beni günlerce aylarca.

Hayalimizi kurardım devamlı,
Gitmezdi gözümden sabah akşam.

Ey can benden ne kadar uzaktın,
Gönlüm derd ve gamına esirdi.

Bir süre ayrılık ülkesinde esir oldum,
Kavuşma devletin beni emir yaptı.

Mutluluktur yaralı aşığa,
Ulaşması hemen bir güzelin mutluluğuna.

Leyla ona dedi ki ey sadık dost,
Ben de sana ağlayıp inleyen bir divaneyim.

Her ne kadar ayrılığımın gönlün yaralıysa da,
Kavuşma mutluluğunu istersin.

Benim de senin gibi yüzüm harap,
Etme bana şikayet ve azar.

Seven ve sevilen oldu bir nefes,
Aralarında yoktu hiç kimse.

Ağlayıp inlemeyi canın gıdası yapıp,
Hissetmediler birbirlerinden rahatlık.

O zaman öttü sabah kuşu,
Sarhoş aşık dur ey habersiz.

Gözlerinin yaşı aktı bulut gibi,
Leyla'ya Mecnun dedi ey canımın cefası.

Düştü aramıza yine bu ayrılık,
Şimdi yaşamaktan ölmek daha iyidir.

Öyle ki kavuşma aldatıcıdır.
Aşığa dert ve ayrılık nasiptir.

Bağ, güz olmazsa gönülleri çeker,
Yeşil kurur, su olmazsa.

Haşr(*) günü aşığa yoktur hesap,
Yeterlidir ona dünyada duyduğu azap.

---

* haşr : toplama, ölüleri diriltip mahşere çıkarma.

Ad olsun bu sert huylu felek,
Etse vücudumu topraktan esir.

Hani Mecnun gibi Leyla'ya dost,
Olsun onun atlası elbisesi.

Oldu akıl pirine ilmü'l-yakın(*),
Aşk merhemi olmadı Cebrail.

Baştan sona dert ateşidir aşk,
Belgesidir kimde sarı bir yüz varsa.

Kim isterse candan sevgilisini,
Varını yoğunu sarf eder.

Aşıksan ağlayıp inlemen hani,
Göğsündeki yaran beren hani.

Her zaman aşk olmaz mutlulukla,
Ateşe yavuk(**) gelse koyar çalı çırpı.

Aşk ateşine yanmak için Mecnun olmak gerek,
Bilgece söz söylemek için uygun gönül gerek.

Sevgi ve vefa hikâyesini hatırla,
Aşk ve muhabbet evini imar et.

Benden işit şimdi tatlı sözü,
Feda etti Hüsrev için o kendini.

* ilmü'l-yakın : İlahi alemle ilgili bilgileri toplayan ve doğruluğundan şüphe edilmeyen ilimdir.

** yavuk : Nuh kavminin putlarından biridir.

Uzra ile Vamık'a bak,
Al onların halinden sen ders.

Geçti onlardan da bu devir,
Kaldı onlarla beraber aşk ateşi yadigar.

Kasımî gibi aşka eğer köleysin,
Ebediyen yaşıyorsun.

GÜLŞEN-İ RAZ

KİTABI YAZMA SEBEBİNDEN

İnsanın ayıp ve hüneri sözündedir.
Başkasında yok kusur kendindedir.

Kim bilerek söylese sözünü,
Olur yakın ve tanır kendini.

Her kim bildi dilsiz özünü,
Tanrıdan başkası kendini gözlemez.

Gerçi bana düşmezdi söylemek,
Sebep oldu hürmet tuz ve ekmek.

Her kim yediyse kişinin tuzunu,
Söyler onun olgun kişi olduğunu.

Ben her zaman yemişim nimetini,
Yapmam gerekir onun hizmetini.

Olgun vasfına yazayım kitap,
Onun her sözü yüz kapıyı açsın.

Koyayım onun "Gülşen-i Raz" adını,
Kantlayıp iddiasını.

Kalsın dünyada onun şöhreti,
Hizmetinde artsın bu kulun izzeti.

Sözüm gönlünde kabul yolu bulsun,

Olmasın temiz gönlü hüznü.

Kasımî gibi aşık ve divane,
Söz incisini ülkeye yayayım.

BİRİNCİ BÖLÜM

Akıllı isen yeme dünyanın gamını,
Dilersen sakla erenler tavrını.

Devrin sitem etmediği kimse,
Çekmedi sıkıntı zorluk ve elem.

Her ne olursa da dünya döner,
Budur aşağılık dünyanın işi.

Eğer dünyada huzur dilersen,
İyi - kötü sohbetinden uzaklaş.

Kazancını malını mülkünü çiğne,
Terki dost edinip ol dilenci.

Budur iki dünyada da mutluluk,
Olsun senin arkadaşın er gayreti.

Zengin nasıl tanımazsın kendini,
Başkadır senin işin ve sözün.

Varlık kainat hepsi vücudundadır,
İstediğin ne varsa namazındadır.

Eğer sözüme ulaşamazsan ey can

Et sen kendini hemen imtihan.

Bu niteliklerin hepsi seninledir,
Yücelik dindarlık hayat ve ölüm.

Şimdi var birkaç gün fırsatın,
Bu olmalı senin gayretin.

Gönül ateşiyle söz ve iş,
Çalgıcı söyle sen okuyup bu gazeli.

GAZEL

Ah ki açıkladı bu sırrımı ah,
Ondan değil, bendendir bu günah.

Var mı dünyada sırların sahibi,
Anlatsam ona zaman zaman dert ve elemimi

Başkasının yüzüne bakmak için,
Göz bebeği ki kara yüzlü gözdür.

İki dünya mutluluğunu bul,
Gönül sahibi sana bir baksın.

Aşk davana senin Kasımî,
Ağlayıp inlemeni ölçü olarak alır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Mutluluk ve seçkinlik kişiyi azdırır,
Azmayan kişi devletinde az durur.

Mutluluk ve ömür olsaydı sonsuz,
Ölmezdi Rüstem ve İsfendiyar.

Kim binerse fetih ve zaferin atına,
Bırakması gerek dünyada iyi ad.

Gurbetteki kişiye cömert ol.
Ulaşamadı dedikodu eden isteğine.

Kimde lütuf ve cömertlik varsa ünlenir,
Mutluluğa yakışmaz zenginlik.

Cömertlik ve insanlık yoluna bas ayak,
Şudur şahlığın alameti, davul ve sancak.

Hatemi Tay hikâyesini hatırla,
Fatiha ile ruhunu rahatlat.

Dünyada iyi hayat geçirdiyse,
Adı cömert diye yayılır.

Hatemi Tay'dendir o fazlasıyla.
Kim bir gönül gamını giderirse.

Kimde lütuf ve keremden bir işaret varsa,
Ölse de kendisi, adı kalır ebedî.

Gönül ateşinin sesiyle söz ve iş,
Çalgıcı, söyle sen okuyup bu gazeli.

GAZEL

Ah hani arkadaş ve dost,
Olsa benim gönül derdimin merhemi.

Gonca gibi kat kat, içimi kanattı,
Gül yüzü, insanı gamlandırıran sümbül gibi saçı.

Vay ki o peri huri için,
Olmazmış kaygılı insan.

Eri tebessümle nasıl can verir,
Olmasa ağızda İsa nefesi.

Yoktur onun lütfunda zerre kusur,
Bizdendir, Kasımî, bütün kötülükler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Şimdi, bu dünyada ilin yeter,
Gönlünü ele getirsen ne eder.

Anlayışın varsa ey boş boğaz,
Et bu öğüdümü benim kabul.

İnsanlarla sür dünyada güzel yaşam,
Adımı kötü olarak çıkarma.

Bilse olur ki o iyi bahtlıdır,
Söylemedi hiç kimseye kötü söz.

Er tavrını, ganimeti sakla şimdi

Bu zamanda bulunmaz bu tavır.

Kimin yoksa açık ve gizli gözü,
Ulaşmaz ona tarikat ehlinin sözü.

Deme sen o kimseye kişi,
Ömrü geçti, arzularından başka bir şey yapmadı.

Geçti ahmaklıkla ömür, ey can derdi,
Ağla üzüntüyle ey göz, bulut gibi.

Yanık gönlün ezgisiyle söz ve iş,
Çalgıcı söyle sen okuyup bu gazeli.

GAZEL

Kimde yoksa yanık gönül ve sert ah,
Dert sahibi, tarikat kapısında değildir.

Hiçbir şeyi olmayan kişi zengindir daima,
Göz yaşı gümüş, sarı yüzü altındır.

Kim ki dünyayı terk edip verdi talak,
Oldu yakın ki o merdin merdidir.

Bağlasa gayret kemerini aksak karınca,
Rüstem'in destanıyla eder savaş,

Kasımî gibi faruk(*) ve azadedir,
Her kimdir aşık kallaş(**) ve yalnız.

---

* faruk : haklıyı haksızdan ayırmakta çok mahir olan, keskin.

ALTINCI BÖLÜM

Çimen ve gül mevsimidir, huzurlu ol,
Huri gibi ay yüzlü güzeli kazanıp.

Gül yanaklı sakinin elinden al şarap,
Bazen iste bazen nazlan.

Bazen söyle çeng, tef, ut ile.
Söz ve işten doğan mutluluk ile.

Budur alçak dünyadan istediğim,
Kişi güzele bakmakta hür olsa.

Ney gibi sen et nefesini kabul,
Aklın varsa bir harf yeter.

Ney ki eder ağlayıp bağırarak zır bam,
Açıklar dolaştığı nükteleleri.

Ney gibi olmadın ey güçsüz,
İlm-i yakınında senin var şüphe.

Beden neydir onun ağlayıp inlemesi sözün,
Tam kendini sen gözünü açıp.

Bilgece söz için bilen gönül gerek,
Görmek için gören göz gerek.

Gönül ezgisi söz ile ses ve iş,

** kallaş : kalender, dünyadan elini eteğini çekmiş kimse.

Çalgıcı söyle sen okuyup bu gazeli.

GAZEL

Ey saki getir gül renkli içkiyi,
Çektiğim sıkıntılardan hıncımı alayım.

O, boş ve yaradılış sarhoşudur,
Haberini yok içki ve kadehten.

Kabe ve puthanede sen olmasan,
Bahre(*) nedir putlara secdeden.

Kim bulursa iyi toplum içinde yol,
İnsanların şikayetlerinde haklıyı haksızı ayırır.

Kim selamet yoluna basarsa ayak,
Kasımî gibi geçti kendi gamından.

---

* bahire : Arapların cahiliye devrinde kulağını keserek işaretleyip bıraktıkları dişi deve ve ya koyundur.

“HAKIKATNAME”

YEDİNCİ BÖLÜM

Mübarek et sabahın sert ahını,
Kızartır sarı yüzünü ve gönlünü.

Yüzünden kanlı yaşını akıtır,
Binip gökteki yıldızların sultanına.

Seslenir bütün dünya halkına,
Yapmayın takiye, bu devir ve zamana.

Önceki güzellikleri hatırlayın,
Bunları kendinize benimseyin.

Yoktur dünyanın sevgi ve vefası,
Cefa ve sıkıntıdır lütuf ve babası.

Babanın düşmanını dost edinme,
Ayrır kastedip canından tenini.

Ulu dostların kesti yolunu,
Davran vaktini geciktirme.

Yolculuğa çık silahımı çek,
Ülke elden gidince kalma gamlı.

Kendini bırakma mert ol,
Bu geçici dünyadan elini eteğini çek.

Sen ey Kasımî, doğru yolda olsan da,

Kendinden haberdar olman gerekir.

KAYSER-İ RUM VE TAŞLAMA HİKAYESİ

Gaza etmeye Rum'a yiğitçe,
Asker düşündü ki olayım kahraman.

Yüz güzelliği içinde ay gibiydi,
Güzellik ülkesinde şah idi.

Mutluluk ile devlet olmadı yar,
Arş ettiğinde oldu o düşkün.

Tutup geldiler Kayser iline,
Baktığında gözüyle kaşına.

Güzelliğ(in)⁽¹⁾e onun oldu hayran,
Aşkında feda etse gönül ve can.

Dedi : Cana kıysa olmaz,
Bu insan peridir dese olmaz.

Meğer bu fitne bir can dostudur,
İyilik etse iş bilirliğinden dolayı.

Yahut ayakları bağlı olacak mal ile,
Getire dinimizde söz ile.

Kabul etse hemen o İsa'nın papazı,
Öyle kul olurdu Musa'nın kavmi.

---

1) El yazmasından yok olan sözleri ve harfleri, canlandırıp parantez içinde verdik.

Nasihat nasıldır ki etti insanlar,
Yiğide olmadı biri uygun.

Bu işten Kayser oldu esir ve gamlı,
Aklı selimiyle etti idrak.

Her iş tedbir ile son bulur,
Pişer sevgi ateşinde ham.

Vardı bir kızı parlak ay gibi,
Siyah saçından bellidir imanın nuru.

Onu yiğide gösterdi hemen,
Gönül ve canına getirdi yüz belayı.

Saçının esiri ve nazlı oldu,
Güzelin gamzesine feda oldu.

Artık kalmadı sabır ve iradesi,
Gece gündüz işi oldu ah edip inlemek.

Kayser anladı gönlünü, sordu belge,
Dedi ki yiğide ey ülkeye denk kişi,

Eğer sen sadık aşık isen,
Bu Uzra aşkında Vamık isen.

Muhammed dininden ayrı olarak,
Bu işin başında mert ol.

Eğer almak istersen o narin güzeli,
Boyu posu yüzü kutsal cenneti.

Genç kaygıdan hüzünlüydü,
Aşk belası elinde güçsüz idi.

Kendine yeterli oldu aşkı,
Kendini hakkın huzurunda etti rezil.

Sevgilinin saçını zünnar(*) yapıp bağladı beline,
Gönlünün isteğini götürdü ülkesine.

Kendine o güzeli yar etti,
Elemi rahata değişti.

Her zaman aşkı çok idi,
Dedi o Hıristiyan güzel bir gün.

Ne olur bülbül gibi güzel söylesen,
Allah'ın kelamını ağzına alsan.

Hemen o başladı sözünü bitirip,
Okudu Nahl ve Abese süresini.

Gözünden kanlı yaş akıp,
Kadın tereddütsüz imana geldi.

Şahadet şerbetinden içti,
Ah edip sessizce okudu.

Genç halini anladı onun,
Bıraktı ten evinden canını güzel.

---

* zünnar : Papazların bellerine bağladıkları kuşak.

Gerçeklik aleminde konakladı,
Edebin devletini kazandı.

Yiğit görünce öyle saçını ve yüzünü,
Kaldırıp vurdu yere yüzünü.

Ondan kalmadı iz işaret,
Kazandı ebedî azabı.

Her kafir, olur Müslüman,
Her mümin utanır etmez iman.

Bu dert ve kederden Kasımî çok üzgündür,
Bilmez işin sonunun ne olacağını.

SÖZÜN SONU

Bilgili kişi söylemez kendinden laf,
Söz etmez başına koysan Kaf dağını.

Kişi ki laf eder her zaman kendinden,
Bilinir bütün işi sözünden.

Merdim diyen kendini ifşa etmez,
Elinden gelse örter ayıbı.

Bu yolda canını ve başını feda et,
Erenler gayretine sığın.

Er gönül gözünü açık edendir,
Dert ve bela ile ağlayıp inleyendir.

Kim esirgemezse hoş sözünü kişiden,
Gafil değildir daima Tanrı işinden,

Kişi ki kolunda vardır kuvvet,
Bir karıncayı bile incitmez.

Güçlüye fayda etmez kuvvetlilik veya zayıflık,
Ecel gelince hiçbir dileği dinlemez.

Kasımî hasret ateşinde coşar,
Dünyadan gitse ne olur bu baş.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Çalgıcı şimdi saz çal,
Yeri gelince gazel söyle.

Sen sarhoş bülbül gibi ezgiler söyle,
Kibri kaldır, kendini alçalt.

Getir bize ölümsüzlük suyunu,
Yaşlandık geçti gençlik günleri.

Şimdi çalgıcıdan bulur kuvvet,
Çünkü ut bizi yola getirir.

Bilsin bütün dilenci ve şahlar,
Asla şikayet edemeyecektir.

Bilir sarraf cevherin kıymetini,
Yapmıştır pir ve bilge hizmetini.

Onun vardır içinde o,
Ne zaman gösterir kimselere onu.

Mutluluk herkese kısmet olmaz,
Ateşsiz ut ve amber olmaz.

Büyüklere yakışır cömertlik ve ahlâk,
Küçüklerle alçak gönüllülük ve saygı.

İyilik olmasa ilk günden beri,
İnsan ne kazanır bu mücadeleden.

Önceki güzelliklerden bir söz vardır,
Etme güzellikten başka bir şey sakın.

Büsbütün Kasımî'nin maden ocağı hünerdir,
Her bir sözü inci ve cevherdir.

SULTAN MAHMUD GAZNEVÎ'NİN HİKAYESİ

Savaşmak için Mahmud bir gün,
Gidince Hint ülkesine kaldı dışarıda.

Sınırsız asker topladı,
Her birine başka iyilik edip.

Dileyip Allah'tan ebedî hayat,
Gönülden dua ile etti hareket.

...

Ulaştı Hint ülkesine yiğit şah,
Vuruşma başladı düşman ile her tarafta.

Kaçırdı düşmanın askerini,
Ali gibi aldı şehr-i Haydarı *

Hint şahının oğlunu tuttu askeri,
Dağıldı Hint halkı kaçtı.

Baştan başa Hint ülkesini yağmaladı,
Gönderdi bütün aleme müjde.

Mutlulukla yandı vücudu,
Binlerce aferin bu ıslak toprağa.

Şahların şahı kazanınca selametle,
Kaldı bir müddet orada.

Buyurdu Hint şahını getiriniz,
Dar ağacına asıp öldürünüz.

Görüp de ibret alsınlar insanlar,
Dünyadan başını alıp gitsin münafık.

Dileyip mutluluk sahipleri iyi saat,
Onu kurtardılar acıyıp.

Fakat oldu padişahın hükmü,
Hint şehzadesini sabah vakti.

Köle gibi çarşı pazar dolaştırın,
Ücreti olarak biraz dinar belirleyin.

---

* şehr-i Haydar: Hz.Ali'nin şehri

Akşam geçti oldu sabah,
Şahlar şahının hükmü ile toplandı insanlar.

Getirdiler onu Pazar yerine,
Görüp şehrin tellalını duyunca fiyatını.

Hint şahı anladı ki bu nasıl bir iştir,
Bu utanç verici sıkıntıdan ağladı çok.

Dedi şeh zırh yapar lütfu,
Onu yapsın ki o, devlete benzer.

Bedeni hr olan asla köle olmaz,
Kişi, başkası olursa canlı olmaz.

Varlığı bu devlete layık değildir,
Sultan, olmazsa sözünde sadık.

Kişi köleyi azat ederse,
O zaman o kişi onu yad eder.

Keremde her nasılsa sultan yapılır,
Aslında ne varsa ondan bilinir.

Dünyada lmeyen güzel addır,
Keremden başkası yokluktur.

Dilersen Kasım kul olsun felekler,
Kendine benimse cömertlik ve ahlk.

SÖZÜN SONU

Onun ki aslında yoktur yiğitlik,
O mutluluk ehlinin düşmanıdır.

Söğütten almadı hiç kimse meyve,
Garavdan(*) şehitlik lezzetini ve şekerini

Güneşin nuru yoktur müşteride(**),
İnsanoğlunun nişanı peride.

Kötülükten güzellik olmaz,
Cömert kişiye darlık, yumuşak olmaz.

Anadan sor oğlunun cevherini,
Hiç kimse bilmez onun cevherini.

İşi, sıfatı kerem olanın,
Yayılrı ele güne güzel adı.

Büyüklerde kerem güzel görünür,
Keremsiz can, boşa çalışır.

İnsanlık insanoğlunun ayıbını örter,
Baş olur dünyaya şerefi artar.

Söz etme ey taklitçi sen keremden,
Geçmezsın gerçekte bir dirhemden.

* garav : İçi kabağa, tanesi kamaşa benzeyen yüksek boylu tropik bir bitki.

** müşteri : satın alan, alıcı, Jüpiter, Sakıt, Erendiz, Mars.

Erenlerin içine sığın,
Bu yolda Kasımî canını feda et.

“SADAKATNAME”

Vardı bir vakitler güzel yüzlü,
Güzel narin ve benzersiz.

Yüz güzelliğinin ülkesinde padişah,
Gözü komutan güzelliği atlı.

Güzellik suyu ile karışmış,
Güzelliğine hayran melekler.

Nefesinde İsa'nın mucizesi vardır,
Yeryüzünün baharında ruh mutlu.

Yüzü yüz cennetten güzeldir,
Dudağı ölümsüzlük suyundan tatlı.

Narin güzele ruh bağlıdır,
Gözü fitne dudağı şeker sözü şeker.

Siyah saçında yüz imanın nuru,
Eksiksiz güzelliğinde yoktur kusuru.

Onun candan idi yaratılışı,
Güzel yüzünden utanır cennet hurileri.

Gözü fitne çıkarırdı,
Dünyada iki kaşı tak(*) idi.

---

* tak : bina, kubbe, yarım daire şeklinde kapı ve pencere üstü.

Peri yüzlü güzel bir insandır,
Şimşir ağacının boyuna kuldur düzgün servi.

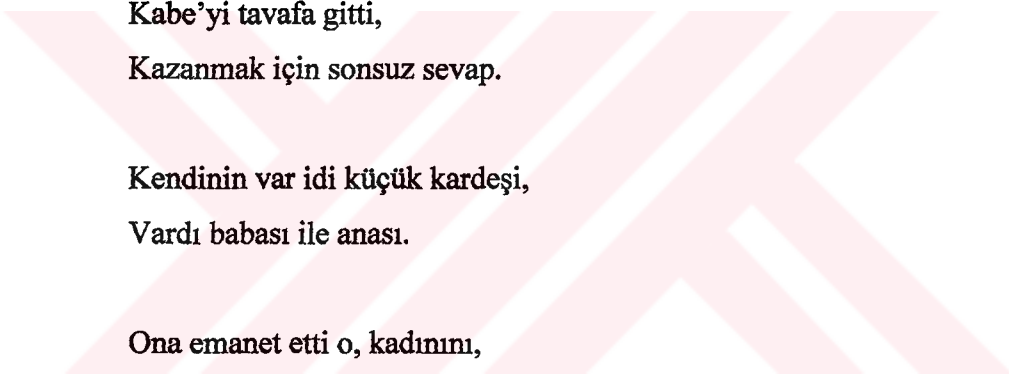
Nasıl kadın desen aslan yürekliydi o,
Güvenilir ve dine bağlı dert sahibiydi o.

Onun güzel adı masum idi,
Güneş gibi dünyayı tutmuş sıfatı.

Güvenilir, Allah'tan korkan kişiydi helali,
İyi - kötü hiç kimseye yoktur sözü.

Kabe'yi tavafa gitti,
Kazanmak için sonsuz sevap.

Kendinin var idi küçük kardeşi,
Vardı babası ile anası.

Ona emanet etti o, kadını,
Harcasın diye ona helal malını.

Dedi hizmette kusur etme,
Ne isterse hiçbir şeyi eksik etme.

Kardeşi tutup ağasının hürmetini⁽²⁾,
Kabul etti evinin hizmetini.

Ortaya koyar her zaman, olanı ve nimeti,
Yapardı can ile hizmeti.

---

2) El yazmasında hizmetini.

Her iki günde bir giderdi,
Giderdi işleri bitirip.

O çok gizli ve mahrem idi,
Edebin hakkını verir idi.

Kadın dünya namuslusu idi,
Süslüydü gerçek dindarlık ile.

Gece gündüz evde gizliydi,
Aniden kaza ile.

Gencin gözü takıldı o güzele,
Yakalandı gönül kuşu gam tuzağına.

Esir aşık ve divane oldu,
Mum gibi güzel yüzüne pervane oldu.

Şimdi kalmadı sabır ve iradesi,
Mecnun gibi oldu işi ah edip inlemek.

Tahammül gömleğini parçaladı,
Kendini kana gark etti.

Çünkü aciz kaldı derdinin çaresine,
Avare gönlünün zulmüne.

Gidip söyledi, güzel kadına,
Çare nedir dert belasına ve gamına.

İradem kalmadı deli oldum,
Ey peri sana aşık oldum.

Muradım birdir benim, bahane bulma,
Kölenim ben senin ebediyen.

İşitince bu sözü o peri yüzlü,
Ona dedi ey kötü huylu alçak.

Senin gibi başka yoktur yoldan çıkmış,
İki alemde bir kötü adlı.

Sana bıraktı beni ağabeyin emanet,
Diyanet bu mudur etsen hıyanet.

Zordur sana benim yar olmam,
Ağabeyinin sözünden çıkmam.

Bu sözü işitince o pis kötü huylu,
Ar perdesini parçaladı.

Dedi erkek değilim çalışmazsam,
Seni töhmet ateşiyle yakmazsam.

Açıkça anladı bu işin sonunda,
Bu işten çok sıkıntı çekeceğini.

Yüz türlü plan yaptı düşündü,
Şimdi hiç vakit kaybetmeden.

Gidip şehrin kadısına söyledi,
Zina ile kadını gammazladı.

Attı ona bir çok yalan ve iftirayı,
Uygūn görsün diye kadına günahı.

Ölümüne fetva verdi müftü,
Hükmetmekte oldu kadı güçlü.

Buyurdu onu taşıyın,
Derisini soydurup dar ağacına asın.

Onu götürdüler bir yere,
İnsanlar vurdu onca taşı ve kayayı.

Sandılar ki o öldü,
Vücudu yerle bir oldu.

Bunu ibret için yaptılar ona,
Fakat hala canlıydı..

Yatıyordu ölü gibi hareketsiz o ay yüzlü,
Sabahleyin geldi kendine birden.

O zaman acısından ağlayıp inledi,
Vücudunun zahmetinden inledi.

Dedi ey Allah'ım kimsesizim,
Bela ve töhmet ateşinde çırpıyım ben.

Günahım yoktur sensin şahidim,
Senin lütfundur varım yoğum.

Ağlayıp yanık ciğerinden bir ah çekti,
Sıkıntısını hafifleten ahını.

Bir Arap yolculuk yaparken,
İşitti inlemesini yolda.

Dedi, kim böyle inliyor,
Böyle ıstırap ve dert ile ağlıyor.

Bakınca gördü bir zavallı,
Fakir çaresiz zavallı.

Dünyanın sıkıntısından gamlanmış,
Utanç taşından taşlanmış.

Devesinden inip geldi yanına,
Acıyarak el koydu başına.

Çok merhamet edip bindirdi devesine,
Götürdü oda saray ve revaka.*

Dedi kadına ey vefalı,
Bu miskin, kimsesize söyle.

Ülkende, tekkende tut bu zavallıyı,
Kendinden hoşnut et bu azatlığı.

Budur mertliğe yakışan davranış,
Keremden buldular dünya ve ahiret.

Kadına verdiler yüz nimet ve naz,
Oldu rahmete rahata dost.

Yine sarhoş gözü mahmur oldu,
Yüz güzelliğinin bahçesinde hür oldu.

---

* revak : Üstü örtülü, önü açık yer. Kemeraltı, sundurma, saçak altı, çardak.

Görünce Arap yüzünün güzelliğini,
Aşık olup çeşitli hayaller kurdu.

Dedi ey peri, gönül fetheden güzel yüzlü,
Aşk belasının elinde oldum efkarlı.

Kavuşma derdinin nedir ilacı,
Haddini aştı ayrılığın belası.

Bana zaman zaman göz ucuyla bak,
Çaresiz dilenciye itibar kat.

Ne olur sen benim helalim olsan,
Saçların gibi perişan oldu halim.

Ortadan kaldırdı hayayı,
Dedi o güzel kadın cevabımı.

Bir kadına iki erkek olur mu,
Dine göre sence bu uygun mu?

Bu durum tam bir insaniyetsizliktir,
Beslersen benim için kötü düşünce.

Gerçekte aslan yürekli³⁾ kadınım,
Elif gibi düzlük içinde yaralıyım.

Edindi kendine onu kardeş,
Feda etse de bu yolda can ile baş.

---

3) Vezinden dolayı "ben" "im" şeklinde yazılmıştır.

Vardı bu Arabın bir kölesi,
Siyah yüzlü, alçak ve genç.

Görünce o kadının güzel yüzünü,
Baktı ona kötü gözle.

Kavuşmasına onun arkadaş olsa,
Dudağının gül tatlısına dost olsa.

Böyle yanlış düşünceyi gönlüne koydu,
Ona kavuşup mutlu olmak için.

Varıp dedi bu can ve cihana,
Ayrılık ilinden iş değdi cana.

Eğer sen etmezsen isteğimi kabul,
Mübarek olmasın bu güzel adım.

Sana ben vereyim haber,
Olacaksın bela ve gam içinde aciz.

Dedi kadın ey alçak ve pis adam,
Böyle söyleme bir daha asla.

Hoca da etti böyle hayal,
Boynunu bükerek etti tahammül.

Sen dünyanda it olmuşsun,
Böyle yanlış düşünceye kapılmışsın.

Bu sözü eşitince o fesat Hintli,
Bu sözlerden zerre kadar sakınmadı.

Vardı hocasının evde çocuğu,
Yıl ve ayına yetmiyordu yaşı.

Bıçaklayıp onu öldürdü,
Bıçağını götürüp sakladı.

İşte bu çaresiz kadının yastığında,
Olsun diye töhmet içinde, eziyet ve kında.

Anası süt vermeye gitti birden,
Baktı biricik çocuğu yandadır.

Görür çaresizce, olmuş parça parça,
Kırmızı kana boyanmış beşiğinde.

Bülbül gibi feryat figan etti.
Gözünün bebeğini giryan(*) etti.

Dedi nasıl bir bela geldi başıma,
Kötü göz değdi güzel yaşıma.

Uyandı uykudan Arap birden,
Ciğerimin köşesi hani deyip ağlayıp inledi.

İnsanlar etti bu işe hayret,
Fakat hepsi istekte bulundular.

Bulmak için bu işi yapanı,
İnceden inceye araştırdılar iyiyi kötüyü.

---

* giryan : ağlama, kanlı göz yaşları dökme.

Kadının yastığından çıktı bıçak,
Açıkça gördü onu cümle alem.

Ona yönelttiler şüpheyi,
Bu oğlanın canına kast eden odur diye.

Dediler ki ey cahil ve ahmak,
Neden yaptın böyle kötü işi.

Dedi Allah şahidimdir,
Bu işte yoktur zerre günahım.

Aldırmadılar onun bu sözüne,
Doladılar kanlı yaşını gözüne.

Tenine bildirdiler dayağın acısını,
İtiraf ettirmek için ona suçunu.

Anladı Arap yoktur günahı,
Kurtuldu günahından özür dileyip.

Tatlı söz ile dedi ey dik başlı kişi,
Benim hizmetlerime bu azdır.

Kadın dedi beni kardeş gördün,
Gerçekte kendine sırdaş gördün.

Bana bu şüpheyi⁽⁴⁾ yöneltme,
O Allah'ın takdiridir.

---

4) El yazmasında "gümanni". Bu durumda kafiye bozulur.

Şüphenden, çok pişmanlık duymak,
Uygun değildir bana bu işi yapmak.

Arabı bu sözü etkiledi,
Gitmesine onun izin verdi.

Eğer burada oturmaya devam ederse,
İnsanlardan ona kötülük gelecek diye.

Onu görünce yiyecek oğlunun gamını⁵⁾,
Bir kez daha tazelenecek bütün kederi.

Cimrilik yaptı ona o, cavidane(*),
Verip üç yüz dirhem onu gönderdi.

Vedalaşıp gitti bu ay yüzlü,
Yürürken birden ne görsün.

Toplanmış yol başında bir çok kişi,
Birini dar ağacına asıyorlar.

Bakınca gördü bir genci,
Cellat onun canına kast edecek.

Sordu bunun nedir günahı,
Ölümüne vardır şahın hükmü.

Dediler haraç almıştır,
Halk buna sürekli haraç verir.

5) Vezinden dolayı "tolamini" diye okunmuştur.
cavidane : ebedî, daimi kalacak olan, sonsuz.

Onu ibret için asarlar,
Can çekişirken beddua ile taşlarlar.

Çünkü kadın çekmişti bu sıkıntıyı,
Bir zamanlar vatanında sıkıntıyı.

Dedi bu duruma ne yapılabilir,
Ona verilebilecek uygun mal nedir.

Dediler bunun bedeli üç yüz dirhemdir,
Onu versen başka kötülük kalmaz.

Kurtardı verip üç yüz dirhemi,
Kendine satın aldı yüz elemei.

Ölümden genci kurtardı,
Bu işten insanları mutlu etti.

Dedi sen bana kardeş ol,
İstersen kal istersen yoldaş ol.

Genç güzelliğini gördü,
Gönlü, canıyla arkadaş oldu.

Dedi bu ne güzel narin kadındır,
Gönlün sırlarına cennet gibidir.

Periden doğmamıştır böyle bir huri,
İnsanoğlu için zırh yoktur bu kuvvete.

Mecnun gibi feryat figan oldu,
Aşkının derdinden ağlayıp inler oldu.

Görüp Uzra yüzünü oldu Vamık,
Geçti canından dünyayı terk etti.

Dedi o peri yüzlü güzele,
Bak ben perişan bir dilenciyim.

Ölümden sen beni kurtardın,
Bela ve kaygıdan gönlümü azat ettin.

Uygundur diye ölsem dert ve gamdan,
Çünkü sen kurtardın beni elemden.

Aradan kaldırıp utanç perdesini,
Kadından istedi sevgi ve vefasını.

Kadın dedi ki : Ey kötü huylu,
Tövbe et, bugünün ertesi de var.

Benim iyilime bu yakışır mı,
Kötülüğe iyilik etmek de aynı hatadır.

Genç onun dediklerini işitince,
Kadından kesti ümidini.

Yürüdüler sabah akşam,
Uzaktan gördüler denizi birden.

Bir gemi yanaşmış kenara,
İçinde insanlar, yün ve hare(*) var.

---

* hare : sert kaya, yiyecek.

Genç, bir hocaya dedi hemen,
Satarım alır mısınız güzel genç bir kadın.

Yüzü gül yaprağı, boyu düz bir servi gibi,
Kaşının adaletinden can ülkesi bayındır.

Öyle ki güzelliğinin içinde bilgiler saklıdır,
Ayıbı şudur ki o aşk delisidir.

Nerede satmak istediysem ben onu,
Başıma topladı bununla dünyayı.

Satarım onu helal ticaretle,
Canımdan bezdim onunla.

Kabul etti görünce hoca onun yüzünü,
Nar çiçeği gibi yüzünü, saçını benini.

Kadın dedi beni sen alma satın,
Bu işin sonu kan olacaktır.

Beni bağlar vardır helalim,
Bu sözde yoktur zerre yalanım.

Sözüne bakmadı satın aldı,
Ki şikle şemale bakmıyordu.

Verip hoca hemen üç yüz dirhemi,
Gençten satın aldı kadını.

Kendinden etti onu hoşnut,
Gemiye binip gitti.

Önünden rüzgar esti çekti rüzgarlığı,
Buldum deyip ebedî hayatı.

Sevgi kadehinden sarhoş oldu,
Timsah şehvetiyle kendinden geçti.

Kadına el uzattı, etti feryat,
Bu ne zulüm ve sitem, bu ne işkence.

Kocam vardır ben bağıyım,
Görünüşte kadın gizlide erkeğim.

Kadına acıyıp bütün insanlar,
Engel olup dediler ki ey münafık.

Niye bu zavallıya yaklaşırsın,
Dinin yasakladıklarını yaparsın.

Birbirlerine oldular bekçi,
Hiç kimse kastetmesin diye bu cana.

Fakat hepsi görünce kadının güzel yüzünü,
Gönüllerinde sakladılar gizli aşklarını.

Hepsi sarhoş olup aşklarından hüznlendiler,
Aşk belası içinde ağladılar.

Gönül derdine derman dilediler,
Bülbül gibi ağlayıp sarhoş oldular..

Hepsi dünya işlerini terk edip,
Birbirlerine oldular muvafık.

Hepsi kadına yar olmak istedi,
Fakat kadın hiçbirine yüz vermedi.

Bu sözden olunca kadın haberdar,
Yaralı gönlünden bir ah çekti.

Dedi ey Allah'ım kimsesizim,
Fakir zavallı ve çaresizim.

Sensin benim halimin şahidi,
Benim feryadımı dinle Allah'ım.

Kabul edip onun Tanrı duasını,
Gönderdi o alçaklara belasını.

Azap ateşinde yandı hepsi ağlayıp inlediler,
Kötülükten kalmadı dünyada eser.

Kadın şükredip Allah'a,
Savurdu küllerini havaya.

Dedi bu isteğimi kabul et,
Bu gam denizinden kurtar sağlıcakla.

İyiliğin yeli savruldu,
Sağlıcakla gemisini götürdü kenara.

Vardı orada bir büyük şehir,
Havası güzel çimeni güzel.

Uzaktan görünce o şehri,
Kadın giydi erenlerin elbisesini.

Gemi yanaşınca toplandılar insanlar,
Nedir döşeme ve divana uygun kumaş.

Bakarlar güzel ve genç bir kadın vardır,
Güzellik içinde gökyüzünün güzel ayı.

Dediler : Hani arkadaş ve dostun,
Neden yalnızlık oldu seçimin.

Siz sırları saklamazsınız,
Hikâyemi size anlatsam.

Gidip şahın huzuruna söyleyin selamımı,
Vardır kendisine çok diyeceğim.

Bu sözden padişahı ettiler haberdar,
Kadın bu işten çok mutluluk duydu.

Dedi : Getirin o kişiyi,
Öğrenin nedir işi.

Gidip getirdiler hemen onu,
Anlatsın diye gizli sırlarının öyküsünü.

Padişah dedi : Gelişinin nedeni nedir,
Bu sevdanın faydası nedir?

Neden yalnızlık oldu seçimin,
Hani arkadaşın dostun varın yoğun.

Dedi : Arkadaşım vardı çok,
Hepsini yaktı ateşte Allah'ın kahrı.

Bana baktı hepsi kötü gözle,
Ardan kaldırıp din ve diyaneti.

İçten dua ile seslendim Allah'a,
Sensin kimsesizlerin sığınağı diye.

Bu korkusuzlar topluluğu bana kast etti,
Temiz namusumu kirletmek için.

Kabul etti bu kulun duasını,
Gönderdi o alçaklara belasını.

Hepsini yakıp kül etti,
Ahiret azabına layık gördü.

Gelmiştir hepsinin varı yoğu,
İnsan gönderip serbestçe al onları.

Kadın gönlündeki dertleri anlatınca,
İnsanlar ile etti sohbet.

Oldu şah ile beyler yolunun toprağı,
Kerametine verdiler şahitlik.

Dediler senin köleniz,
Ne iş buyursan biz yaparız.

Binlerce dert ile o gönülleri aydınlatan,
Gönülde çekti yanık bir ah.

Dedi : Şudur padişahın iyiliği,
Boş bir yer versin yeterlidir.

Edeyim gece gündüz orada kulluk,
Budur lezzet fakirlik ve kanaat.

Bu dünyada vardır üzüntüm,
Bari ahirette iyi olsun halim.

İki dünyada da bir hırka yeterlidir,
Ona eliyle arkadaşdır.

Sözünün kuvveti padişahı etkiledi,
Onu koruyup kollamaya karar verdi.

Verdi rahat insanlara bir müjde,
Bir iki gün içinde yaptı evini.

Havası şen, mutluluk veren,
Güzel, nazik, ölçülü gönülleri çeken.

Kerameti bu yere layıktır,
Duası ibadetine uygundur.

Süsledi ibadet ile onu,
Orta yerde orada gizlice.

Kerameti dünyada oldu meşhur,
Nefesinden sağlık buldu bütün hastalar.

Vardı yalnızlık köşesinde huzuru,
Dilsizi konuşturup körü gördürdü.

O padişah geçti bu dünyadan,
Haber gelince ebedî alemde.

Vasiyet etti içerideki beylerine,
Kılıç kuşanan savaşçı güçlü beylerine.

Halkın mutlu olması için,
Sürekli seçkinlik ve mutluluk için.

Genç iffetli kadını şah yapın.
Ülker yıldızını hor, onu ay yapın.

Odur bu devlete yakışan,
Bu işe uygun ondan başka kim var?

Bu işe oldular hepsi razı,
Emir uşak müftü ve kadı.

Sabah vakti aldı eline altın kadehi,
Yüzüne örttü ayın peçesini ve Ülker yıldızını.

Güzel yüzünden dünya aydınlandı,
Güzel kokulu rüzgarından burnu canı müetter(*)

Genç iffetli kadının huzuruna hepsi,
Varıp dediler ey Allah'ın lütfü.

Seni şah, makam sahibi yaptı,
Adaletinden dünya düzene girsin diye.

Budur bize yüce padişaktan vasiyet,
Sen sultan ol biz de halk.

---

* müetter : İtirlı güzel koku.

Dünyada sür şimdi mutluluğu,
Kalsın güzel adın ebedi.

Onlara dedi : Ey Allah'ın lütfu,
Benim gibi miskine yakışmaz padişahlık.

Çünkü oldum yalnızlık köşesinde vasıl(**),
Bu izzet ve mutluluğa uygun değilim..

Kanaat köşesinde oldum açız,
Acizliğim ortaya çıkmasın.

Bey kişiyi sultan yapın,
Dermansıza derman verin.

İnsanlar yüzünü astı oldu çaresiz,
Mamur cana, harap oldu mimar.

Dünyayı adaleti ile etti mimar,
Zengin, kul oldu gamdan kurtuldu.

Bey beylere iyilik etti,
Dünya halklarını kendine bağladı.

Dedi beylere günlerden bir gün,
Bana bulun şekli düzgün birini.

Nazik güzel gönül alıcı,
Güzel uygun istekli.

** vasıl : Erişen, ulaşan, Hakka eren.

Olsun benim yarım helalim,
Sıkıntımı def edip atsın.

Çünkü yoktur bize çare dostlardan,
Peri gibi güzel yüzlü insanlardan.

Bütün beyler bu sözden mutlu oldular,
Bütün köleleri kurtardılar.

Dediler : Çok şehzade var,
Bu devlete vekil olacak uygun.

Eğer dünyanın şahı ederse işaret,
Onlara söyleyelim bu müjdeyi.

Bu mutluluk yuvasında olsun hazır,
Onlar dursun, padişahımız beğensin.

Dedi padişah ki söyleyin bu hastalara,
Anası ile gelsin buraya kendisi.

Dediler böyle kuvvetsiz hasta olan,
Anası ile kendisi gelsin.

Peri yüzlüler toplandılar saraya,
Hayır diledi vekiller padişaha.

Onlar için hayır dileyip şah,
Gönlündekileri etti karmaşık.

Şah aradan kaldırdı sır perdesini
Anlattı başından geçenleri.

Onlara yaklaştı ve anlattı,
Vardır benim yüz bin derdim ve kusurum.

Ben de sizin gibi çaresizim,
Fakir aciz ve gamlıyım.

Kendini gösterdi anladı hepsi.
Nedir o Allah'ın lütfunun hikâyesi.

Dedi bu mutluluğu kabul ediyorum,
Taç taht ve izzete uygunum.

Böyle olur rahatı yok etmek,
Ki devletin eksikleri tamamlansın

Beylerin beni kendilerine inandırmaları gerekir,
Ülkeye bir başkasını sultan yapmayacaklarına.

Benim gibi miskine yakışmaz padişahlık,
Ben kendi köşesinde çaresiz bir kişiyim.

Gidip beylerini etti haberdar,
Nedir dünya şahının hikâyesi.

Aradan kaldırıp yalan ve iki yüzlülüğü,
Konuşup birleştiler.

Kadın mı erkek mi olsun sultan,
Ülkeye adaletli olsun her an.

Bize sultanımız etti vasiyet,
O dünyanın şahıdır biz de halk.

Bize bundan büyük sultan gerekmez,
Yıpranmış bedenimize can gerekmez.

Kişi bulamaz bunun gibi padişah,
Güvenilir inançlı temiz iffetli.

Can bağışlayan dudağında İsa nefesi var,
Yaralı gönlümüze merhemi var.

Ondan gelmedi bir karıncaya zarar,
Kaçan gelsin bu yere kim ki azer.*

Yüz seçkinlik ve devlete layıktır,
Akşamında inmiş hepsi.

Bugüne ulaşırsa bu devlet şimdi,
Dünya halklarının tümünü savuracak.

Kerameti ile tuttu dünyayı,
Gösterdi bütün ülkeye hünerini.

Dünya ile alakasını kesti,
Allah'ın sevdiği özel ve sıradan bir kuldu.

Çeşitli zamanlarda dergahına kabul eder,
Vakitsiz ibadet(sürekli) ile meşgul idi.

Kabe'yi tavaftan geldi eşi,
Gördü ki evi, kadını⁶⁾ yoktur.

* azer : ateş, ateşe tapanlar.

6) Bir uzun hece eksik kalıyor. Aslında "ehli" yerine "ehliyu" olması gerekir.

Evi ülkesi varlığı harap olmuş⁷⁾,
Sarayı yerle bir olmuş.

Kardeşinin ne ayağı var ne de eli,
İki gözü de yok, var sadece dili.

Harap, hasta, efkarlı ve ağlayıp inler.
Azap ateşinde olmuş bağı kebab.

Kardeşine sordu abisi,
Evimin ülkemin hani kahyası.

Dedi ona bir sipahi,
Konu komşu verdi ona şahitlik.

Çünkü yaptığından Allah razı değildi,
Buyurdu dinin gereğini kadı.

Onu insanlar taşladılar,
“Ey münafık niçin zina yaptın” dediler.

Bu onun alnının yazısıdır,
Dünyada çıkmıştır kötü adı.

Onun bundan sonra adını ağzına alma,
Hayır dua ile gönlünü hoş etme.

Dünya var oldukça adın var olsun,
Mutluluk ile devlet yar olsun.

---

7) Aslında “olmuş” yerine “olmuştur” olsa gerekir.

İşitince bu sözü terkedilmiş adam,
Gam ve hasretten sıkıntıya düştü.

İnsanlara olan utancından ezilip büzüldü,
Zamanın sıkıntısından kahroldu.

Kardeşi de onun gibi gözü efkarlı,
Onun için de çok ağlayıp inledi.

Dedi ey benim canım cihanım,
Kardeşim ebedî hayatım.

İşittim bir şehirde İsa nefesli var,
Nefesinde hastaların merhemi var.

Güvenilir temiz ve sözü makbul,
Duası Allah'a makbul.

Bir çok dilsiz, nefesinden konuşur oldu,
Bir çok gözsüzü gördürdü.

Seni ben götüreyim o şehre ve ülkeye,
Nefesinden bul sen derdine çare.

Gitmek için yol silahımı hazırladı,
Binip gayret atına oldu derkar(*)

Rahmet denizinin incisi çalışmaktır,
Denilir ki kuşa kanat ere gayret.

---

* derkar : işte, iş üzerinde bulunan.

Çıkıp yola ikisi etti hareket,
Durmadan gece gündüz yürüdüler.

Yanlışlıkla vardılar bir yere,
Sohbet ettiler bir gönül sahibiyle.

Onları etti misafir o yerde,
Götürdü ne varsa evinde.

O zaman hizmette kusur etmedi,
Ona yardım eden Araptı o.

Bu kadın taşlandığında,
Temiz vücudu acıyla inlediğinde.

Getirdi evine koruyucu oldu,
İyilik edip onunla konuştu.

Ondan ekmeği nimeti sakınmadı,
Oldu derdi, rahat ile arkadaş.

Hikâyesinden hikâye çıktı,
Sordu bunlardan bilge adam.

Bana söyleyin siz nereden gelirsiniz,
Buradan geçip nereye gidersiniz.

Cevabında dedi : Ey sırların sahibi,
Falan yerde bir gönül sahibi var.

Sağlık bulur nefesinden hasta gönüllüler,

Ulaşır isteğine felçli ve güller(*)).

Benim bu kardeşim felçli ve güldür,
Gözü görmez oldu nice yıldır.

Ona götürüyorum etsin gayret.
Nefesinden bulsun bu çaresiz sıhhat.

Anlattı Arap içtenlikle,
Buradan bir kadın geçti.

Güvenilir temiz ve akıllı,
Kaldı burada bir müddet.

Eğer hata etmeseydim o, olacaktır,
Bir çok derde derman olacaktır.

Bu Hintli kul onu incitti,
Gönlünü kırdı ve üzdü.

O zamandan beri acılı ve kimsesizdir,
Eli tutmaz, gözleri kör.

Ölüyse kişi, onu diriltir,
Gerçeği bilmeyen olmaz bu nasıl nefes der.

Siz ve ben hakir kardeşiniz olayım,
Onu da götürüyüm yoldaş olayım.

Eğerleyip at ve ulakların hepsini,

---

* gül : çirkin yüzlü.

Yol silahlarını hazırladılar.

Uzun zaman gittiler yerden yere,
Ansızın ulaştılar bir yere.

Bir genci dar ağacına asıyorlar,
Kadın acıyıp kurtarmıştı onu.

Onun huzurunda düştüler kazadan,
Yoktur çarem Allah'ın hükmünden başka.

Gencin vardı yaşlı anası,
Oğlu bir derde tutulmuştur.

Sordu bu hastaları,
Gözü kör, eli kırıkları.

Nereye götürüyorsunuz sıkıntılı üzüntülü,
Ne olur etseniz bizi haberdar.

Dediler : Şimdi sus,
Bu değerli sözümüzü dinle.

Duyduk varmış bir kusursuz kadın,
Duası kabul olan gönül sahibi.

Bu düşkünleri ona götürüyoruz,
Hayır dua için can tartıyoruz.

Gamdan olsalar rahata arkadaş,
Dua etse o Meryem'in İsa'sı.

Yaşlı kadın öğrenince onların hikâyesini,
Söyledi gönlündeki kaygısını.

Bir oğlum var dedi iki gözü yok,
Eli tutmaz, kekeme konuşamaz.

İyilik etseniz yoldaş olsam,
Köle gibi hizmet etsem⁽⁸⁾.

Alıp oğlunu onlara oldu yoldaş,
Gözünden akıtıp o kanlı göz yaşını.

Yürüyüp durmadan akşam sabah,
Mutluluk tülkesine yol aldılar.

Yetiştirdi isteklerin kabesine Allah,
Onlara kılavuz olup Allah'ın lütfü.

Seher vakti doğunun sultanı^(*) doğdu,
İbadethanesinden çıktı dilber.

Bu İsa nefesli mübarek bahtlı,
Güvenilir, vahdet^(**) köşesi, hal sahibi.

Baktığında gördü kendi eşini,
Mutluluğu gitti, kederlendi.

Sabah yeli gibi sert bir ah çekti o,
Binlerce gam ile etti savaş.

8) "bolaynı", "kılaynı" olması gerekir.

* doğunun sultanı : güneş.

** vahdet : birlik.

İnsanların yanında gizledi tavrını,
İçinde sakladı dert ve gamını.

Dedi : Ben nasıl göreceğim onu,
Ortaya çıkmadan gizli sırrı.

Sabri kendine neşe yaptı,
Bu işe çok endişe etti.

Göz ucu ile baktığında zaman zaman,
Eşi ile beraberdir o yoldan çıkmışlar.

Etmmişti hepsi canına kast,
Yöneltilmişlerdi ona kötü işi şüpheyi.

Dedi gönülden, ey büyük Allah'ım,
Sensin güçlü kudretli.

Hepsini kör felçli sağır etmişsin,
Bela içinde aciz ve dertli yapmışsın.

Yeter bu benim şahitliğim,
Onlara layık olsun kara yüzlülük.

Kocasına dedi söyle halini,
Nedir gelmendeki sebebin.

Hasret ile yanık bağrından bir ah çekip,
Hemen dedi ki ey gönül aydınlatan şah.

İsteğim şudur, etsen duayı,
Kardeşim bulsa bu sıkıntıdan şifayı.

Dedi o çok günahkardır,
Şifa bulmaz öyle etmez ikrar.*

Sordu kardeşinden utangaç adam,
İyileşememenin sebebi nedir?

Cevabını çok geciktirdi,
Çünkü aciz oldu sonunda itiraf etti.

Yoktur bu kadının günahı,
Veririm mahşer gününde şahitlik.

Onu suçlayıp taşlattım,
Bu alçak nefsim için onu üzdüm.

Bu işten ben çok utanıyorum,
Onu öldürten benim.

Eğilip büzülerek söylendi,
Abisi de kardeşini affetti çaresiz.

O zaman iyice düşündü,
Yoktu sabırdan başka çare.

Kadın da affedip etti duayı,
Kardeşi buldu hemen o anda şifayı.

Varıp Arap kaldırdı elini,
Atıp boynuna ahmak gibi elini.

---

* ikrar : saklamayıp söyleme, bildirme.

Çok ağlayıp inleyerek isteğini söyledi,
Bütün yanlış işlerinden temizlendi.

Arabın gözü göz yaşına gark oldu,
Kölesine dedi gel doğruluk aşına.

Söylemeyin dedi eğer yüz parça etsen de
Dünyadan sen beni avare etsen de.

Ona Arap dedi ki Allah'ı,
Şahit ettim sana etmedim cefayı.

Çünkü bildi hocası yemininde sadıktır,
Dünya işlerini geçip terk etmiştir.

İnsanlara dedi açıkça,
Ben ettim küçük çocuğa kast.

Bu işten kadın haberdar değildir,
Bu işte ben günahkarım üzgünüm.

Baştan ayağa günaha gark olmuşum,
Çaresizlikten ve ağlamaktan başka çare yoktur.

Çünkü doğru söyledi o köle,
Kadın da doğrulukla kaldırdı el.

Diledi Tanrıdan o tutulmuşa deva,
Hemen o anda buldu şifa.

Yaşlı kadın da söyledi oğlunun derdini,
Koyup yolunun toprağına gözünü.

Dedi : Tövbe et hayır dua ile,
Söylesin diğerleri gibi bütün sırlarımı.

Açıklasın her ne biliyorsa yaptıklarımı,
Anlatsın kendisinin hikâyesini ve macerasını.

Çünkü anladı inkar etmenin imkanı yoktur,
Artık doğruluktan başka çare yoktur.

Dedi : Bir zamanlar ben hüznümlendim,
Kın gibi sıkıntıya, dara düştüm.

Kurtardı beni bir gönül çeken güzel,
Güvenilir, kendi halinde temiz namuslu.

Onun hakkında yanlış düşünceye kapıldım,
Kendime bu üzüntüyü edindim.

Fiyatlı fiyatsız sattım o güzeli,
İşte ondan çekerim bu elemi.

Çünkü haksızlık yaptım, oldum düşkün,
Acizlikten ve ağlamaktan başka neyim var.

Etkiledi onun sözü ve duası,
Kadın doğrulukla namaza vardı.

Şimdi oldu dua ile meşgul,
Duası oldu Allah'ın huzurunda makbul.

Kurtardı onu dert ve beladan,
Kurtuldu sıkıntı ve eziyetten.

Allah ona lütuf ve iyilik edip,
Bütün zorluklarını giderdi.

Gayret ile bir çok zorluğu halledip,
Kendinden herkesi etti hoşnut.

İnsanlardan bulup bir an fırsat,
Kocasını getirdi, başbaşa kaldı.

Yüzü nar çiçeğinden aldı peçesini,
Çünkü kaldırıncaya aradan o arı,

Kocasını kendinden geçti,
Bir nara atıp dehşete düştü.

Kendine gelince gördü helalini,
Yıpranmış teni can buldu kavuşmaktan.

Kadın dedi : Neden kendinden geçtin,
Böyle bayılıp dehşete düştün.

Dedi : Vardı bir zamanlar helalim,
Cana yakın ve üzüntümü yok eden.

Olmuştur o şimdi rahmetli,
Eğer öldürsem kendimi şimdi ne çıkar.

Seni ben o sandım ey peri yüzlü,
Yoktur aranızda bir kıl kadar fark.

Kadın dedi : Ey gamlı, doğru kişi,
İyilik edip kavuşturdu yaradan.

Ben senin eşin ve helalinim,
Allah'a şükür yine gördüm yüzünü.

Sensizken yüz sıkıntıda'ydım,
Hata etmedim sevgi ve vefada.

Devrin derdinden sıkıntı çektim,
Utañ taşıyla taşlandım.

Allah bir kimseyi doğrulukla korursa,
Utañ taşından onda eser bırakmaz.

İkisi de çevirip yüzünü Allah'ın yoluna,
Şükredip Allah'a.

Şimdi oldular evlerinde dost,
Biri birine edip işve ve naz.

Bu sırdan içeridekiler oldu haberdar,
Bilindi başkalarınca bu sırlar.

Gelip beyler tebrik etti,
Bir çok köleyi azat etti.

İnsanlar ona saçtı gümüş ve altını,
Süslediler dağı tepeyi.

Çünkü adaletinden insanlar razı idi.
Bütün beyler ile müftü ve kadı.

Helalini etti kendisinin kaymakamı
İtaatkar kul oldu insanların tamamı.

O Araba verdi vezirlik,
Çok ileri görüşlüydü.

Affetti o kötülerin günahını,
Başına koydu Nakşinin(*) külahını.

Zengin etti hepsini mal ile,
Esir ve köle etti hal ile.

Çok ülkeye yayıldı güzel adı,
Dünyayı baştan başa tuttu sıfatı.

Çekildi kanaat köşesine,
Alçak gönüllükle verdi kendini ibadete.

Bu ne içten esaslı gayrettir,
Vücuduna binlerce rahmettir.

Attar'ın İlahiname'si budur,
Gamlı gönlün davası budur.

Onu Türkçe ile Kasımî söyledi,
Mana cevherini ülkeye yaydı.

Çünkü şeyh ruhuna talip idi,
Ona açıklandı bu zor sır.

Dikensiz gül dünyada yoktur,
Gerçeğe yol varmış değildir.

---

* Nakşi : Muhammed İbn Muhammed Bahatüddinî'î- Buhari Nakşibend tarafından 14. yy. ortalarında Buhara civarında kurulmuş bir tarikattır.

İskender ulaşamadı ölümsüzlük suyuna,
Hızır çabası gerek bu sifata.

Hani Key, Hüsrev, Zehak ve Cemşid,
Dünyadan geçtiler hepsi ümitsiz.

Zaman ne yaptı kör Kavus ve Tüs'i,
Dünyada bıraktılar namuslarını ve kadınlarını.

Dünya Rüstem'i yola getirdi,
Oldu her iyiliğin paymalı(*).

İştitti Dara ve Kay'i,
Ecel şerbetini içti.

Bak Hatem ve Nuşirevan'a,
Sonunda dünyadan gittiler.

Eğer sen Kayser ve Fağfur isen de
Karıncaya gibi sonunda mezarın esirisin.

Dünyadan bulmadı hiç kimse vefa,
Çünkü yoktur kişiliğinde doğruluk ve sefa.

Bu toprağa bağlılıktan yüz dad(**) ve feryat,
Ondan olmadı hiç kimse mutlu.

Dünya işlerini terk edip ona sırt çevir,
Eğer gönlünde varsa zerre dert.

---

* pay - mal : ayak altında kalmış, çiğnenmiş.
** dad : adalet, doğruluk.

Kanaat köşesinde ol aciz,
Ne kaldın ayak bağı...

Öyle ki Kasımî, sen iflastasın,
Bu yalan dünyanda bir hastasın.

Sen şah ve dilencinin hizmetini yapıp,
Görmüşsün çaresiz ölümlüyü.

Onlardan görmedin hiç sıkıntı ve hakaret,
Bunların dışındakiler acizlik, ah ve ağlamaktır.

Bu sözün manasını düşün,
Tevekkülü kendine neşe yap.

Gönül kan ağladı bu dert ve gamdan,
Yoktur buna yokluktan başka çare.

DİZİN

A – A

- an: o
 a.+1 (128)
 a.+ing (129)
- âb: (F) su
 a. (345), (561)
 a.-1 (149), (351), (364), (396),
 (544)
 a.-u (981)
- âbâd: (F) mamur, gelişmiş
 a. (242), (245), (406), (726),
 (807), (808)
- âbâğaçe: kardeş
 a. (226)
- Abdurahmân Câmîy: özel isim
 a. (99)
- abes: (A) boş, saçma
 a.+ni (524)
- abêkt: (R) öge, unsur
 a.+i (96)
- abraz: (R) sanat, renkli anlatım
 a. (234)
 a.+i (140), (252)
 a.+ini (201), (234)
 a.+ler (17), (175), (252), (96)
 a.+leri (9)
- abrazli: (R+T) sanatlı, canlı ve renkli
 anlatım
 a. (133), (142), (198)
- abuşka: koca, eş
- a.+m (739)
 a.+sı (953)
 a.+sığa (246),(914)
 a.+sın (951)
- aceb: (A) acaba, nasıl, neden, şaşkınlık
 a. (21)
 a.+de (683)
- Acem: (A) Fars, İran halkından olan
 a. (305)
- âciz: (A) güçsüz, muhtaç
 a. (235), (246), (27), (616),
 (824), (912), (919)
- acüz: (A) güçsüz, muhtaç
 a. (994)
- acz: (A) acizlik, muhtaçlık, güçsüzlük
 a. (934), (945)
- aç: 1 - yemek yeme gereksinimi olan
 2 - açmak
 a. (127), (146), (172), (36)
 a.-adi (255)
 a.+ıban (80),(81)
 a.-ıb (127), (175), (210), (212),
 (478)
 a.-ma (209)
 a.-mas (533)
 a.-sam (46)
- aççık: açık
 a. (102), (122)
- açık: açık
 a. (164), (174), (21)

- a.+den (174)
- açıl-: açılmak
a.-sa (523)
a.-adi(139)
- açlık: açlık
a.+ke (139)
- ad: ad, isim
a.+ing (159)
a.+ını (157)
- âdâb: (A) edepler,terbiyeler
a. (12), (179), (204), (238), (8)
a.+i (10)
- adâlet: (A) yazılı - sözlü kurallar
bütünü,
a. (104), (106), (108), (114),
(117), (124), (136), (17), (175), (189),
(220)
a.+ge (9)
- adâletli: (A+T) kanun ve kurallara
uygun
a. (111), (114), (118), (210),
(243), (252)
- adâletsiz: (A+T) kanun ve kurallara
uygun olmayan
a. (117)
- adâletsizlik: (A+T) hak bilmezlik, kural
dışı davranış veya durum
a. (195)
a.+i(121)
a.+ni (17)
- addiy: (A) adi, kalitesiz
a. (201)
- âdem: (A) insan, kişi,birey
a. (127), (157), (189), (219),
(324), (373), (501)
a.+din (75), (996)
a.+dür (576)
- a.+è (131)
a.+ğa (240), (713)
a.+ini (462)
a.+ler (204)
a.+lerden (238)
a.+ni (117)
- âdemgerçilik: (A+T) hûmanizma
insan severlik
a. (126)
- âdemi(y): (A) insanoğlu
a. (127), (375)
a.+ğa (188), (278), (334)
- âdemi(y): (A) insanoğlu
a. (165), (207), (217), (324),
(36), (412), (453), (79)
a.+dék (141)
a.+din (185), (48), (813)
a.+ni (213)
a.+ning (585)
- âdemiyyetlik: (A+T) insanlık
a. (580)
- âdemiyyâd: (A+F) insanoğlu
a. (597)
- âdet: (A) gelenek, görenek
a. (126), (154)
a.+leri (4)
a.+lerini (10)
- adım: adım
a. (669)
- adil: (A) adaletli
a. (227), (45)
- adl: (A) adalet
a. (105), (107), (109), (44)
a.+i (832),(808)
a.+idin (242), (726), (969)
a.+ingdin (799)
- âfâk: (A) ufuklar

- a. (577), (596), (685)
- âferin: (F) övgü ve takdir sözü
a. (561)
- afv: (A) bağışlama
a. (79), (925)
- âgâh: (F) haberli, bilgili
a. (226), (238), (239), (496), (711)
- ağa: ağabey, büyük kardeş
a. (923)
a.+ngning (623),(237)
a.+sı (847)
- ağaz: ağız bir şeyin uç kısmı
a. (522), (542), (761), (822)
a.+ı (196)
a.+i (65)
- ağır: ağır, sıkıntılı
a. (113), (26), (35), (897)
- ağız: ağız, bir şeyin ucu
a. (144), (209)
a.+ıda+(ağzıda)(454)
a.+ığa+(ağzığa)(328)
- âğuşte: bulaştırma
a.+mên (27)
- ağzak: ağız, bir şeyin uç kısmı
a.+i (102), (176)
- âh: (F) acı duygusu ünlemi
a. (211), (235), (250), (27), (36), (36), (379), (435), (435), (451), (512), (526), (614), (79), (994)
a.+ı (228)
a.+ım (27), (439)
a.+u (213)
- a.-ı (246), (314), (315), (372), (465), (487), (640), (640), (748), (778), (905), (915)
- ahâli: (A) bir ülkedeki veya şehirdeki halk, toplum
a. (251)
a.+sige (220)
- ahd: (A) söz, yemin
a. (662)
a.+idin (237), (623)
a.+inde (931)
- âhir: (A) son
a. (246), (75), (919), (986), (987), (996)
a.+i (10), (10), (11), (13), (149), (241), (69), (74)
a.-i (626), (731),(532)
a.+ide (149), (251), (271), (75), (87)
a.+idegi (61)
- âhîret: (A) ahiret, öteki alem
a.+ni (773)
- ahlak: (A) erdem,güzel ve uygun davranışların genel adı
a. (10), (10), (12), (14), (179), (550), (577), (8), (8)
a.+ini (238)
a.+ning (136), (166), (176)
- ahlâkiy: (A) ahlakla ilgili
a. (101), (134), (135), (136), (164), (178), (195), (37), (5), (6), (7), (7), (97), (99)
- âhlâthâne: (A+F) çöplük
a.+ge (238)
- ahmâk: (A) bön,avanak
a. (687)
- Ahmed Yügnekiy: özel isim
a. (8), (9)

- a.+ning (10), (7)
- ahter-: aramak, bir şeyi yapmaya çalışmak
a.-ibdi (220)
- ahvâl: (A) durumlar, şartlar
a.+i (137), (65)
a.+iden (234)
a.+ige (35)
- âid: (A) aitlik, mensubiyet
a. (178)
- âile: (A) anne, baba ve çocuklardan oluşan topluluk
a.+sidegilere (117)
- aķ-: 1 - akmak 2 - beyaz
a.-ib (393)
- aķa: aķabey, büyük kardeş
a.+ng (622), (237)
a.+sı (606)
- akedemiye: (Fr) Yüksek okul
a.+sining (16)
- âķıbet: (A) son, sonuç
a.+i (201), (21)
a.+ide (10), (117)
a.+lerge (125)
- âķıbetü'l-emr: (A+A) işin sonu
a. (336)
- aķıl (akl): (A) akıl, bilinç, irade
a. (423), (252)
a.+ı+ (507)
a.+ıng (475)
a. (153), (165), (165), (324), (69), (97)
a.-u (125)
- âķıle: (A) aķıllı
a. (234)
- aķım: yöneliş, sistem
a.+ge (6)
- aks: (A) yansıma, yansıtma
a. (100), (7), (99)
- aktiv: sevk etme, akıtma
a. (2)
- aķtur-: akıtma
a.-ub (899)
- al: 1 - kırmızı 2 - hile, yalan
a. (899), (899), (90)
a.+im (732)
- al-: almak
a.-a (14)
a.-adi (102), (106), (113), (114), (117), (117), (136), (158), (170), (178), (65), (7)
a.-an (129)
a.-ay (481)
a.-ayın (516)
a.-dı (123), (129), (974), (317), (352), (558), (708), (734), (78), (796), (952)
a.-dılar (283)
a.-di (100), (11), (8)
a.-duk (271)
a.-geç (238), (241)
a.-gen (133), (133), (142), (171), (176), (20), (232), (243), (62), (65), (67), (71), (99)
a.-genler (99)
a.-genliğini (243)
a.-gıl (265), (408), (774)
a.-gur (116)
a.-gusıdur (39)
a.-ib (117), (117), (117), (125), (132), (132), (171), (172), (21), (217), (229), (234), (238), (245), (245), (47), (564), (899)
a.-ıng (112)
a.-ış (117), (156), (22), (238)
a.-ışgeç (117), (122)
a.-ışni (245)

- a.-ma (731)
a.-madı (579)
a.-madılar (391)
a.-megenidék (189)
a.-mesligige (238)
a.-mey (171)
a.-meydi (189), (227)
a.-meysen (243)
a.-sa (149), (183), (36), (48),
(79)
a.-sangız (242), (725)
a.-sek (25), (37)
a.-sın (222)
a.-sunlar (564)
a.-urmen (165)
a.-ursên (211)
- alâ: (A) yüce,yüksek,
a. (911)
- alâka: (A) ilgi,meyil
a. (175)
- alar: onlar
a. (266), (291), (408), (817)
a.+dın (183), (286), (292), (36),
(409), (994)
a.+ğa (802), (816), (823), (899),
(901), (913)
a.+nı (866)
a.+ning (896)
- alâyık: (A) alakalar, dünyaya bağlılık
a. (240), (715), (746), (841),
(931), (990)
a.+ğa (79)
a.+nı (79)
- ald: ön, huzur
a.+ında (39)
a.+ında+(alında) (107)
a.+ide (143), (2), (210), (212),
(234), (245)
a.+iden (111), (243)
a.+ige (10), (13), (245), (49),
(6)
a.+imizge (94)
a.+in (254), (255)
- alde-: aldatma, kandırma
a.-gen (221)
- aldir-: aldirmek
a.-ib (117)
- âlem: (A) 1 - dünya,cihan
a. (610)
a.+de (127), (237), (292), (309),
(621), (752)
a.+ge (230), (24), (50)
a.+ğa (560)
a.-i (154), (80), (81)
a.+i (153)
a.+ide (323)
a.+inde (528)
a.+indin (226)
a.+iyni (709)
a.+ni (167)
- alem: (A) bayrak
a. (445)
- âlemiy: (A) dünya ile ilgili
a.+ni (213)
- aleng: alev, alevlenmek
a.+e (11)
- alhori: meyve
a.+lerni (117)
- alın-: alınmak
a.-gen (198), (60), (76)
a.-ib (59)
a.-işi (88)
- ali: (A) yüce,yüksek
a. (162), (44)
- âlicenâb: (A+A) Tanrıyı övme sıfatı
a. (102), (36)
- Ali: Hz.Ali, özel isim
a.dek (558)
- alim: (A) bilgin,bilgili

- a. (21)
a.+ler (102), (193)
a.+leri (16)
- Alişer Nevâiy: Ali Şir Nevai özel isim
a. (21), (21), (76), (92)
a.+ning (116), (76),(20)
- âliy: (A) yüce,yüksek
a.+si (97)
- âliyecâd: (A) övgü sıfatı
a. (121)
- alkışlan-: alkışlanmak
a.-adi (203)
- allar: onlar
a.+ğa (821)
- almeş-: yer değiştirme
a.-gen (79), (79), (79)
a.-işedi (129)
- alt(at): ad, isim
a.+ını+(atım) (46)
- altı: altı
a.+ge (196)
- altın: altın
a. (60),(63)
- altınçı: altıncı
a. (117), (79)
- altmış: altmış
a. (24)
- âm(avam): halk, toplum
a. (841)
a.+dın (484)
- amâ: ama
a. (358)
- amâl: (A) işler
a. (302)
- amân: (A) eminlik,bağış,bağışlama
a. (116), (605)
a.+dur (207)
- amel: (A) iş,fiil
a. (142), (174), (180), (303),
(434), (450), (464), (473), (480)
a.+ge (96)
a.+i (186)
- ameldâr: (A+F) iş yapan
a.+ler (31), (55)
a.+lerni (118)
a.+larning (127)
- ameliy: (A) işle ilgili
a. (176)
- âméd: (F) nasip, geliş, gidiş
a.+i (145)
- Amiriy: özel ad
a. (51)
- ammâ: ama
a. (117), (122), (145), (172),
(20), (238), (243), (243), (245), (42),
(61), (77), (86)
- an: o
a. (168), (225)
a.+a (145)
a.+da (130), (41), (562), (635),
(756), (780), (787), (894)
a.+dın (152), (222), (224),
(244), (287), (32), (341), (435), (530),
(575), (610), (78), (794), (837), (848),
(870), (989)
a.+è (548)
a.+ga (116), (121), (121), (139),
(141), (146), (152), (157), (161), (162),
(228), (228), (273), (288), (298), (321),
(339), (346), (356), (360), (387), (39),
(397), (41), (424), (436), (461), (603),

(603), (620), (686), (696), (698), (782),
(806), (877), (930), (949), (963), (979)
a.+ı (119), (121), (127), (144),
(159), (223), (226), (233), (246), (272),
(510), (54), (565), (569), (571), (574),
(632), (635), (663), (676), (685), (689),
(697), (704), (728), (729), (735), (765),
(774), (787), (850), (852), (881), (883),
(884), (907), (921), (948), (978) (548),
(633), (887)

a.+ı(ng) (946)

a.+ındek (501)

a.+ıng (119), (121), (123),

(123), (144), (149), (157), (162), (169),
(183), (211), (226), (246), (249), (259),
(262), (273), (287), (316), (326), (335),
(34), (344), (36), (399), (41), (416),
(418), (419), (420), (455), (46), (46),
(46), (50), (50), (548), (578), (582),
(595), (599), (630), (666), (695), (701),
(706), (707), (722), (751), (78), (79),
(79), (838), (856), (888), (922), (943),
(953)

(417)

a.+ıngdek (529), (856)

a.+ıngdek (157), (78)

ana: ana, anne

a. (100), (136), (153), (176),
(178), (179), (5), (96), (97)

a.+dın (582)

a.+ng (265), (317)

a.+sı (602), (678), (818), (889)

a.+sın (819)

a.+si (245), (75)

a.+sige (248)

anane: (A) gelenek

a.+lerinden (94)

a.+lerini (100), (255), (51)

ananeviy: (A) gelenkle ilgili

a. (63)

ança: böyle, bunun gibi

a. (505), (529), (633), (87),
(917), (968)

ançagine: böylesine, öylesine

a. (4)

ançe: böyle, bunun gibi

a. (138)

andak: onun gibi, onu

a. (161)

andelib: (A) bülbül

a.-i (745)

ang: anlayış, bilgi

a.+i (6)

angla-: anlamak

a.-dı (570)

a.-ymiz (124)

anıç: açık, kesin

a. (245), (38), (5), (92), (92)

a.+dır (55)

anıçla-: açıklama

a.-b (94)

a.-ş (37),(2)

a.-şni (94)

a.-şde (86)

a.-ymiz (25)

anıçlık: açıklık

a. (21)

antiklerikel: (R) nadir, ender

a. (174)

âr: (A) utanma

a.+è (878)

ara: ara

a.+da (243)

a.+dan (831)

a.+den (117), (145), (221),
(238), (245), (245), (91)

a.+dın (657), (719), (769),

(822), (952)

a.+larında (390)

- a.+mızğa (394)
a.+ngızda (251), (958)
a.+side (245)
a.+sidegi (191)
a.+siden (20)
- Arab: (A) bir kavim adı
a. (238), (238), (238), (238),
(238), (245), (245), (338), (341), (690),
(867)
a.+ğa (695)
a.+ı (926)
a.+ning (664)
a.+ni (251)
a.+ning (238)
- Arabiy: (A) Arabla ilgili
a. (136), (337), (641), (65),
(652), (662), (682), (878),
(928), (930)
a.+ğa (971)
- arhèografik: (Fr) eski eserleri inceyen
bilim dalı
a. (16)
- arığ: temiz, pak
a. (661), (771)
- arğa: arka, önün zıttı
a.+ge (221)
- arğali: aracılığıyla
a. (102), (124), (124), (136),
(139), (140), (142), (165), (166), (17),
(171), (175), (181), (191), (198), (2),
(234), (234), (252), (252), (252), (51),
(93), (93), (96)
- arpa: arpa
a. (165)
- art-: çoğalmak
a.-ar (585)
a.-ib (241)
a.-sa (420)
- artık: fazla,
a. (157), (363), (592), (592)
- artıkçe: fazlaca
a. (174)
- arttır-: arttırmak
a.-iş (210)
- arz (arız)(A)1 – en 2 - sunma
a. (238)
a.+ında (591)
- arzu: (F) istek, arzu
a. (47)
- as-: asmak
a.-ayatgenlerini (238)
a.-ma (311)
- asâlet: (A) soy temizliği
a. (226)
- âsân: (F)kolay
a. (114), (162)
- âsâr: (A) eserler,işaretler
a. (752)
- âsâyıştelig: (F+T) rahatlık, huzur
a.+i (175)
- asıl(asl): (A) asıl, kök, esas
a. (61),(19)
a.-ı (80), (81)
a.+ıda (578)
a.+ındadır (575)
a.+ındın (217)
a.+ide (210), (59)
- asıl-: asılmak
a.-ayatgenini (238)
- aslâ: (A) hiçbir vakit
a. (37)
- âsmân: (F) gök,sema

- a.+e (488)
- âsmâniy: (F) gökle ilgili
a. (611), (693), (759)
- ast: alt
a.+ıda (39)
a.+ide (59)
a.+idegi (238), (71)
a.+ige (102), (132), (198), (238)
- âstânder: (F+F) eşik tutan
a. (215)
- aş: yemek
a.+ı (311)
a.ığa(928)
- âşık: (A)tutkun, aşık,
a. (234), (235), (368), (370),
(390), (403), (422), (469), (613), (652),
(90)
a.+adur (395)
a.-ı (372), (386), (392), (514)
a.+ka (397)
- aşır-: ortaya çıkarma
a.-ışge (96)
- âş(i)kâr: (F)belli,açık
a. (221)
a.+e (247)
- âşkâre: (F) açıkça
a. (932)
- at+(1): ad,isim
a. (141)
a.+ı (149), (444), (447), (449),
(583), (599), (974)
a.+ım(52)
a.+ın (442),(50)
a.+ıng (149), (168), (801), (853)
a.+ıngni (458)
a.+ını (41), (419)
- at+(2): at, beygir
- a. (885)
a.+ge (170)
a.+ın (320), (442)
a.+ını (107), (125), (862)
- at+(3)-: atmak
a.-gen (7)
a.-ib (170),(90)
- ata: baba, cet
a. (602), (75)
a.+larning (6)
a.+ng (265), (317)
a.+ngning (492)
a.+sı (491)
a.+sige (172)
- Atâiy: özel ad
a. (10)
- atal-: atılmak, adlandırmak
a.-ğanga (112), (127)
a.-adi (201)
- atku: atkı, kalın
a. (188)
- atlan-: yola çıkmak
a.-adi (138), (234)
- atlas: (A) pamuklu bir kumaş
a. (399)
- atlık: atlı, süvari
a.+ning (173)
- Attâr: özel ad
a. (117), (117), (233), (54),
(977)
a.+ni (233)
- âvâre-: (F) serseri
a.-yi (235), (616)
- âvâz: (F) şes,seda
a. (147)
a.+den (251)

- avkat: yemek
 a. (165), (172), (172), (172)
 a.+ingni (172)
- avkatlan-: yemek yemek
 a.-ış (172)
- avvâre: (F) serseri
 a. (929)
- ay: otuz günlük zaman dilimi
 a. (224), (382), (90)
 a.+ında (24), (675)
 a.+ide (72)
 a.+ining (64), (75)
- ay-: demek, söylemek
 a.-dı (121), (123), (128), (159),
 (161), (162), (162), (233), (246), (305),
 (343), (381), (387), (521), (54), (692),
 (914), (978)
 a.-dılar (144)
 a.-dım (230), (24), (770)
 a.-sam (50)
 a.-urdi (492)
 a.-urlar (211)
- ayağ: ayak, bir organ
 a.+ing (147)
- ayağ: ayak, bir organ
 a. (243), (245), (363), (372),
 (401), (934)
 a.+ı (845)
- ayâl: (A) kadın
 a. (132), (132), (132), (172),
 (172), (172), (172), (234), (234), (234),
 (236), (238), (238), (238), (238), (238),
 (238), (243), (243), (243), (243), (243),
 (245), (245), (245), (245), (245), (245),
 (246), (248), (250), (250), (250), (252),
 (252)
 a.+den (172), (238), (238),
 (241)
 a.+ge (238), (238), (238), (238),
 (243), (243), (245), (251)
- a.+ığa (188)
 a.+i (843)
 a.+in (603)
 a.+ini (245)
 a.+larning (252)
 a.+ni (238), (238), (238), (241),
 (243), (243), (243), (245), (248), (252)
 a.+nikige (172)
 a.+ning (132), (172), (234),
 (234), (238), (238), (238), (243), (245),
 (251)
- ayân: (A) ileri gelenler
 a. (775)
 a.+leri (117)
 a.+leriden (117), (120)
 a.+lerige (243)
- ayb(ayıb): (A) kusur, ayıp
 a. (412), (64), (79)
 a.+ı+(aybı) (242), (727)
 a.+ın(aybın) (585)
 a.+i+(aybi) (132)
 a.+ini (248)
 a.+ni (238)
- ayble(ayıble)-: (A+T) ayıplamak
 a.-b (238)(245)
- aybpoş: (A+F) ayıbı örten
 a.+i (535)
- ayıt-: demek, söylemek
 a. (473)
 a.-dı (205), (216), (226), (239),
 (247), (249), (249), (251), (41), (502),
 (513), (571), (604), (625), (638), (642),
 (647), (653), (657), (671), (681), (688),
 (706), (710), (712), (716), (749), (754),
 (761), (764), (768), (779), (826), (848),
 (857), (896), (907), (911), (917), (932),
 (938), (941), (956)
 a.-dılar (687), (703), (707),
 (760), (777), (892)
 a.-ğan (34)
 a.-ğıl (434), (450), (464), (480)
 a.-men (929)

- a.-sam (46)
a.-sun (249), (249), (938), (939)
a.-tı (720), (731), (766)
- âyin-: (F+A) 1 – tören 2 – yakışır 3 -
aynı
a.-i (546)
- aynen: (A) aynen, tıpkı
a. (68), (77)
- aynı: (A) aynı
a. (369), (721)
- aynıkça: bunun gibi, özellikle
a. (3)
- ay(ı)rım: bazı
a. (12), (174), (200), (254),
(55), (59), (59), (6), (61)
- ayş: (A) yaşama
a. (341), (472)
- ayt-: demek, söylemek
a.-a (113)
a.-adi (117), (127), (172), (238),
(245), (245), (245)
a.-alı (816)
a.-amen (172)
a.-ayatgen (132)
a.-dı (130), (171), (235), (242),
(251), (251), (802), (810), (818), (871),
(930), (955), (959)
a.-dılar (798), (806), (815),
(819)
a.-gende (55)
a.-genidék (6), (96)
a.-genimizde (133), (255)
a.-genimizdék (254)
a.-ğıl (180)
a.-ıb (232), (753), (964)
a.-ış (59)
a.-ibdi (165)
a.-ma (64)
a.-mağıl (462)
a.-mas (262), (33)
- a.-sa (157), (765)
a.-sam (418), (436)
a.+sin (248)
a.-tı (617), (620), (668), (691),
(725), (928)
a.-tılar (740)
a.-ung (762), (818), (872)
a.-ur (157), (416)
a.-urler (76)
a.-ursên (211)
- Aytoldi: özel isim
a. (9)
- az: az
a. (162), (440), (691)
a.+dur (92)
a.+mi (7)
a.+u (362)
- az-: (F) yoldan çıkma, hırs
a.-gen (189)
a.-mağan (440)
- azab: (A) işkence, keder
a. (397), (752), (846)
a.+ge (172)
a.-ı (530), (773)
a.+ler (145)
- âzâd: (F) kurtulmuş, serbest
a. (242), (574), (597), (709),
(717), (726), (808), (814), (881), (967)
- âzâde: (F) hür, serbest
a. (293), (466), (572)
a.+dür (469)
a.+ni (648)
- azam: (A) çok büyük
a. (44), (65)
- âzâr: (F) incitme, kırma
a. (171), (243), (837)
a.+ı (539)
- azdur-: (F) yoldan çıkarma

a.-ur (440)

âzer: (F) ateş, ateşe tapan
a. (837)

Âzerbeycan: yer ismi
a. (12), (195)

azgur-: (F+T) azdırmak
a.-ub (213)

aziz: (A) sevgili
a. (130), (52)

azuğa: besin, gıda
a. (133)

B

bâb:(A) 1 - kapı 2 - bölüm

b. (181), (184), (196), (199),
(201), (41), (41), (418), (46), (77), (77)

b.+de (181)

b.+den (181), (66), (66), (71),

(77)

b.+è (50)

b.+ge (179), (201), (220),

(71), (66)

b.-ı (161), (422), (439), (455),

(465), (469), (486), (541)

b.+ında (908)

b.+ide (137), (151), (158),

(161), (203), (204), (220), (40), (45),

(49), (99)

b.+idegi (117)

b.+iden (67)

b.+ige (210), (215), (218)

b.+ler (198), (77)

b.+lerde (200), (253), (99)

b.+lerdegi (77)

b.+leri (77)

b.+lerini (71)

b.+lerni (196), (200)

b.+ni (65)

B. Abdullayev: özel isim

b. (193)

bâc: (F) vergi, haraç

b. (211)

bâd: (F) rüzgar

b. (319), (764)

b.+ı (121)

b.-ı (753)

bâdbân: (F) yelken

b.+ı (736)

bâde: (F) içki,

b. (371), (482)

b.-yi (481)

bâdiye: (A) çöl

b.-yi (338)

bagır (bağrı): yürek, ciğer

b.+ı (39)

bâg: (F) büyük bahçe, bağ

b. (396), (78)

b.+degi (117)

b.+ıde (117)

b.+ni (189)

bâgbân: (F) bahçıvan

b. (117), (117), (117), (117),
(117), (117)

Bağdâd: yer ismi

b.+ga (348)

bağır (bağrı): yürek, göğüs

b.+ı (355), (371), (68), (846),

b.-ı (90)

b.+ım (27)

b.+ımını (90)

bağışla-: bağışlamak

b.-mağı (184)

b.-ydi (151), (179), (38)

bağışla-: bağışlamak

b.-b (21), (49)

bağışlan-: bağışlanmak

b.-gen (136), (215), (23), (31),
(38), (55), (66)

b.-genliği (181), (42)

b.-genliğini (45)

b.-ıb (43)

bağla-: bağlamak

b. (259)

- b.-dı (493), (519),
b.-sa (468)
- bağlan-: bağlanmak**
b.-adi (6)
b.-gen (6)
b.-se (6)
- bağlık: bağlı**
b. (114), (116), (6), (99)
- bağlılık: bağlılık**
b.+ini (110)
- bahâ: (F) fiyat, eder**
b.+nı (569)
b.+sın (567)
- bahâne: (F) sebep, kusur**
b. (235), (619), (806)
- bahâr: (F) mevsim**
b. (167), (169)
b.-ı (591)
- bağil: (A) cimri, hasis**
b. (128), (149)
- bağillik: (A+T) cimrilik**
b. (126)
- bağillik: (A+T) cimrilik**
b. (132)
- bahr(bahri): (A) deniz,göl**
b. (354), (358)
b.-i (130)
b.+inde (50)
- bağre: (A) deniz, göl**
b. (483)
- bağış: (F) bağış olarak verilen para**
b.+ine (39)
- bağt: (F) kader, talih**
b. (129), (129), (153), (175), (184), (306)
b.+ı (224)
- bağtli: (F+T) talihli**
b. (238),(97)
- bağ-: bakmak**
b. (130), (408), (79) (190)
b.-arlar (759)
b.-ib (129)
b.-ma (169)
b.-madı (733)
b.-mış (724)
b.-sa (678), (909)
- bâkı: (A) ebedi,kalıcı**
b. (410)
- bâkıy: (A) ebedi, kalıcı**
b. (52), (703),
b.+sini (427)
- bâl: (F) kanat**
b. (149)
- bala: çocuk**
b.+leri (172)
b.+lering (172)
b.+lerini (172)
b.+si (172)
b.+sining (238)
- balta: kesme, yontma aleti**
b. (117)
- bang: (F) ses, seda, haykırma**
b. (128)
- bar: var**
b. (109), (121), (125), (129), (132), (147), (152), (165), (172), (183), (20), (207), (226), (243), (244), (245), (251), (261), (266), (282), (320), (323), (349), (36), (376), (401), (41), (412), (433), (436), (444), (449), (457), (475),

(477), (509), (552), (567), (568), (588),
(59), (602), (602), (608), (61), (61),
(63), (635), (664), (67), (67), (675),
(720), (732), (739), (74), (756), (768),
(789), (79), (79), (794), (815), (836),
(836), (845), (845), (853), (858), (858),
(866), (873), (889), (897), (91), (945),
(956)

b.+dı (296)

b.+dur (34), (548), (781), (79),
(823), (990)

b.+durur (893)

b.+ı (296), (573), (576), (769)

b.+ıda (157), (165)

b.+ım (639)

b.+ınça (853)

b.+ıng (777)

b.+ını (402), (773)

b.+u (607)

bar-: varmak, gitmek,

ulaşmak

b.-adi (138), (20)

b.-asizler (245)

b.-dı (162), (266), (321)

b.-dılar (886), (982)

b.-dır (762)

b.-di (13)

b.-durur (539)

b.-genide (158)

b.-ı (159)

b.-ıb (132), (157), (171), (176),
(206), (235), (245), (617), (628), (630),
(668), (762), (765), (798), (830), (926)

b.-ını (768)

b.-ışı (5)

b.-sên (162)

b.-ur (531), (608)

b.-urğa (554)

b.-urğa (862)

b.-ursız (872)

barar: terk etmek, çıkmak

b. (237), (623)

barça: bütün, hepsi

b. (107), (114), (117), (119),
(148), (166), (188), (221), (224), (249),
(276), (4), (430), (432), (455), (560),
(630), (683), (740), (938), (97)

b.+ge (169)

b.+ları (284)

b.+sı (244), (752), (774)

b.+sın (604)

b.+si (245)

bâre: (F) bölüm, kısım, konu

b.+side (127), (193), (220)

barı: hepsi, bütün

b. (744), (746), (747), (798),
(814), (818), (825), (838), (844), (848),
(901)

b.+n (819)

b.+nı (973)

b.+sı (743), (795), (885), (910),
(982)

b.+sın (912)

b.+sını (950)

barıl-: varılmak

b.-adi (181)

barıçe: var olmak

c. (184), (184)

bâriy: (A) Tanrı, Allah

b. (798), (825), (901)

barlig: varlık

b.+i (76), (238), (88), (89)

b.+ini (37)

barurğa: hazırlamak

b.(885)

bas-: basmak

b.-ar (363)

b.-gen (108)

b.-kan (109)

basıl-: basılmak

b.-gen (63), (66)

başkıç: dönem, zaman
 b.+ide (13)
 b.+leri (6)
 b.+lerinden (6)

Basra-i Hafiy: özel ad
 b. (198)(71)

Basriy: Basralı, özel ad
 b. (71)

baş: baş, uç kısım
 b. (217), (56), (564), (663), (96)
 b.+den (243)
 b.+dın (34), (372), (401), (934)
 b.+ğa (972)
 b.+ıda (515)
 b.+ıdın (331)
 b.+ığa (645)
 b.+ım (161)
 b.+ımğa (681),(728)
 b.+ına (162), (300), (322),
 (344), (533)
 b.+ında (700)
 b.+ıngnı (536)
 b.+ımı (365), (90)
 b.+i (203), (61), (65)
 b.+ide (110), (127), (142),
 (151), (155), (164), (167)
 b.+idegi (111), (170)
 b.+iden (243)
 b.+ige (117), (128)
 b.+isi (99)
 b.+leride (10), (75)
 b.+mı (367)

başla-: başlamak
 b.-b (6)
 b.-dı (524), (557)
 b.-di (5) (10), (10), (13), (14)
 b.-dik (77)
 b.-ydi (245)

başçı: öncü, lider
 b. (901)

başka: diğer, öbür

b. (166), (179), (20), (20), (20),
 (21), (25), (254), (26), (53), (555), (58),
 (58), (59), (76), (92), (99)
 b.+largâ (966)
 b.+ler (10), (136)
 b.+lerden (125)
 b.+lerge (238)
 b.+lerning (116), (51)

başkar-: yönetmek
 b.-ışde (104)

başlan-: başlanmak
 b.-adi (142), (23), (3), (63),
 (66), (67), (73)
 b.-ıb (135), (59), (65), (66), (68)
 b.-ışı (73)

başlavçi: sevk eden
 b. (227)
 batıl(A)boş,yalan
 b. (249), (659), (667), (943)
 b.+yı (673)
bâtın: (A) iç, gizli
 b. (316), (461)
 b.+da (213), (739)
 b.+de (199)
 b.+ıda (548)
 b.+ıdın (587)
 b.+ide (213)

bay: zengin, satış
 b. (126), (127), (176), (255),
 (309), (429)
 b.-i(729)
 b.+lerni (189)
 b.+lerning (130), (195)

baylig: zenginlik
 b.+i (218)
 b.+iden (186)

baylik: zenginlik
 b. (137), (138), (138),
 (210),(130)
 b.+lerini (2)

- bâz: (F) doğan
b. (472), (537)
- bâzâr: (F) Pazar, çarşı
b. (567), (569)
- bazı: (A) bazı, birazı
b. (133), (26), (61), (61)
- bâzîrgân: (F) tacir, tüccar
b. (65)
- bâzu: (F) pazu,
b.+sında (539)
- becân: (F) cansız
b. (676), (819)
b.+ingizge (805)
- becüz: (F+A) artık, çaresizlik
b. (249), (940)
- bedbaht: (F) bahtsız, uğursuz
b.-i (213), (624), (720)
- bedel: (A) karşılık
b. (141)
- beden: (A) vücut, ten
b.+de (635)
- bedevlet: (F) mutsuz, zavallı
b. (127), (132), (215)
- bedhoy: (F) kötü huylu
b. (140), (620)
- bediiy: (A) güzel, güzellik
b. (125), (133), (17), (17),
(179), (179), (2), (252), (6), (6), (7),
(94), (96), (96), (97), (99), (99)
- bediiyet: (A) estetik
b.+i (255)
- bedil: (F) aşık, korkak, kalpsiz
b. (162)
- bedkâr: (F) kötü iş
b. (720)
- bedrây: (F) kötü düşünceli
b. (674)
- begünâh: (F) günahsız
b. (117)
- begayet: (A) çok, aşırı
b. (340)
- begayr: (F+A) başkasıyla,-sız
b.-i (945)
- behaber: (F) habersiz
b. (115), (172)
- behem: (F) toplu, bir arada
b. (147), (172)
- behlül: (A) çok gülen
b. (164), (65)
- behmen: (F) zeki, anlayışlı
b.-i (44)
- behr: (A) uzaklık, felaket, ümidin boşa
çıkması
b.+ü (34)
- behremend: (F) hisseli, mutlu,
sevinçli
b. (153), (184), (186), (221),
(40)
- beğa: (A) devamlılık, ebedilik
b.+dın (790)
- bekö: (F) yolsuz
b. (131)
- belâ: (A) gam, keder
b. (298), (537), (638), (670),
(681), (717), (79)
b.+da (912)
b.+dın (288), (948)

b.+ğa (79)
 b.+nı (510)
 b.+sı (654)
 b.+sın (751), (772)
 b.+sınğa (318)
 b.-yı (235), (517), (617), (653),
 (744)

belend: (F) yüksek
 b. (115), (149), (543), (6)

belki: (F) ihtimal, olabilir
 b. (20)

bem: (A) ses, mizik aleti sesi
 b. (476)

bemenzil: (F+A) yere, eve
 b. (886)

ben: ben
 b.+de (739)
 b.+i (162)

bend: (F) bağ, bağlama
 b. (122), (234)
 b.-i (288)
 b.+i (991)
 b.+i(ni) (123)
 b.+lerüŋ (123)

bende: (F) kul, köle
 b. (209), (567), (572), (732),
 (772), (808), (970), (973)
 b.+dek (898)
 b.+din (32)
 b.+dürmen (246)
 b.+dürmén (922)
 b.+ler (967)
 b.+ng (777)
 b.+ni (574), (814)
 b.+sén (410)
 b.+si (143), (143)

beniy: (A) oğullar
 b. (240), (713)

ber: (F) 1 – üzere 2 - getiren
 b. (213), (216), (269), (34),
 (700), (704)

ber-: vermek
 b.-meydi (172)

berâber: (F) birlikte bulunan
 b. (149), (252)

berdâr: (F) asılmış
 b. (632)

berg: (F) yaprak
 b.+ü (242)

beri: (A) kurtulmuş
 b. (286)

berin: (F) çok yüksek
 b.+ni (516)

berkemâl: (F) mükemmel
 b. (133), (164)

berr: (A) kara toprak
 b.-i (348)

bertaraf: (F) bir yana atılan
 b. (10)

bes: (F) yeter, yetişir
 b. (362), (457), (475), (518),
 (879)
 b.+dür (397), (782)

besâret: (A) göz açıklığı
 b. (165), (324), (971)

bese: (F) çok
 b. (123), (129), (183), (246),
 (246), (270), (349), (355), (36), (927),
 (967), (971)

beser: (F) baş üstünde
 b. (149)

besé: (F) çok
b. (79), (815), (860), (880),
(919), (922), (974)

besi: (F) çok
b. (814), (860)

besiyne: (F) göğüs göğüse
b. (162)

beste: (F) bağlı
b. (159), (315), (338)
b.+durur (64)
b.+dür (325)
b.+sên (374)

besteleb: (F) ağzı kapalı
b.+men (216)

beşâret: (A) müjde
b. (560), (784), (816)

beşere: (A) insan, insanlık
b.+sini (127)

beşeşek: lale
b. (169)

beşinçi: beşinci
b. (67), (79)

bevech: (F+A) yüz, yol, düz
b.-i (503)

beyân: (A) anlatma, açıklama
b. (102), (110), (117), (12),
(133), (135), (137), (155), (158), (179),
(181), (184), (193), (198), (203), (253),
(40), (45), (47), (50), (65), (939), (99)
b.-i (199), (210), (200), (201)
b.+i (200), (210)
b.+ide (198), (201)
b.+ige (119)

beyaz: eser, yazılanlar
b. (22)
b.+lerde (20)

beyt (beyit): (A)1 - ev 2 - nazım
birimi
b. (66) (172), (179), (67), (68)
b.+i (64)
b.+ler (77), (79), (79)
b.+ning (68)

beytli: (A+T) beyitli
b. (72)

Bezirgen: özel isim
b. (136), (137)

bezor: (F) zorla, sıkıntıyla
b. (149), (271)

bêhüd: (F) kendinden geçmiş, bayılmış
b. (955), (636), (84)
b.-i (482)

bêbâk: (F) korkmayan, çekinmeyen
b. (771)

bêbağa: (F) paha biçilmez değere sahip
b. (176)

bêcân: (F) cansız
b. (634)

bêciz: (F) değersiz, sebebsiz
b. (97)

bêçâre: (F) çaresiz
b. (147), (27), (677), (679),
(877), (90)
b.+dürmên (824)
b.+ler (147), (228)
b.+ni (90)
b.+ning (145)

bêdâd: (F) zulüm, işkence
b. (738)

bêdevlet: (F) mutsuz, zavallı
b. (129)

bêdiyy: (A) güzel, güzellik

- b. (96)
- bég: bey
b. (311), (33)
b.+i (162)
b.+lerini (830)
- bégâne: (F) kayıtsız, ilgisiz
b. (495), (515)
- bégümân: (F) şüphesiz
b.+ı (226)
- bégünah: (F) günahsız
b.+e (122)
- bégât: (T+A) beyler
b. (33)
- béhaber: (F) habersiz
b. (160), (292), (353), (392)
- béhedd: (F) sınırsız
b. (555)
- béhed: (F) sınırsız
b. (156), (917)
- béhil: (A) cimri, hasis
b. (162)
- béhişt: (F) cennet, uçmak
b. (278)
- béhud: (F) bayılmış
b. (251), (366)
- béhüde: (F) boşuna
b. (137), (145), (205), (211),
(224), (584), (85)
- béhüdegerd: (F) boşa dolaşan
b. (312)
- bék: bey
b. (189)
- b.+ler (776), (814), (967),
(969), (828)
b.+lere (809), (810)
b.+lerige (244), (244) (791),
(791)
- békadem: (F+A) ayaksızlık, iyi
lik etmemek
b.+dın (217)
- békarâr: (F) kararsız
b. (234)
- békem: (F)1 – eksiksiz 2 - yararsız
b. (90)
- bêkes: (F) kimsesiz
b.+e (647)
- bêkesé: (f) kimsesiz
b.+larning (770)
b.+men (749)
b.+mên (638)
- békiyas: (F) ölçüsüz
b. (158)
- békişlik: bey olabilecek
b. (805), (809)
- bél: bel, vücudun bir bölümü
b.+ingde (147)
- bélge: belge
b. (513), (519)
- bélgi: belge
b.+lerinden (68)
b.+lerige (87)
- bélgile-: belgelemek
b.-b (9)
- bélgü: belge
b.+sidür (401)
- bémâr: (F) hasta

- b.+lerge (245)
- bémisâl: (F) eşsiz
b.+ê (588)
- bémisâliy: (F) eşsizlik
b. (74)
- bémürüvvetlîg: (F) insaniyetsizlik
b. (659)
- bénevâ: (F) çaresiz, nasipsiz,
zavallı
b. (749)
b.+nı (655), (993)
- bénevâiy: (F) çaresizlik
b. (829)
- bénevây: (F) çaresiz, nasipsiz,
zavallı
b.+ê (643)
- bêr-: vermek
b. (149), (604), (754)
b.-di (100), (149), (276), (307),
(467), (631), (69), (848), (971), (984)
b.-diler (650), (776)
b.-dise (41)
b.-edi (117), (132), (160), (163),
(172), (172), (238), (238), (238), (243),
(245), (252), (252), (253), (29), (37),
(55), (58), (61), (92) (23)
b.-emen (220)
b.-ey (605)
b.-eyatgenide (132)
b.-gen (102), (164), (165),
(165), (198), (21), (251)
b.-genine (362)
b.-genler (243)
b.-gil (149), (308)
b.-ib (132), (132), (157), (2),
(238), (243), (698), (708), (734), (784)
(165)
b.-ibdi (204)
b.-iptür (39)
b.-iş (221), (54), (97)
- b.-işden (92)
b.-işge (175), (7)
b.-işni (6)
b.-mağımız (94)
b.-makçı (132)
b.-me (316)
b.-mebdi (145)
b.-medi (130)
b.-mediler (285)
b.-megeymen (128)
b.-mes (217), (540)
b.-mesligi (171)
b.-meslikni (243)
b.-mey (127)
b.-se (183), (346), (36), (605),
(707), (9)
b.-sem (357)
b.-sin (216)
b.-ür (157), (454), (545), (706)
b.-ürge (678)
b.-ürmen (246)
b.-ürmèn (920)
- bêri: -den buyana
b. (127), (172)
- bêril-: verilmek
b.-gen (184), (20), (6), (67),
(77)
b.-megen (26), (42), (49)
b.-mese (106)
- Bêruniy: özel ad
b. (20)
- bêrun: (F) dışarı, dışarıya
b. (554)
- bêsemer: (F+A) meyvesiz, sonuç-
suz, faydasız
b.+dir (217)
- bêsuval: (F+A) sorgusuz
b. (352)
- bêş: beş
b. (65)

- bét:** sayfa, kitap
 b.+de (67), (68), (69), (72), (75), (75)
 b.+den (66), (67)
 b.+ide (63), (66), (66)
 b.+iden (73)
 b.+ining (63)
 b.+ning (66), (67)
- bétâblig:** (F) bitkin,yorgun
 b.+ing (117)
- bévâ:** (F) dul, kocası olmayan
 b. (147)
- bévâsita:** (F+A) araçsız
 b. (254), (88)
- béve:** (F) dul, kocası olmayan
 b. (172), (172), (172)
- bévücut:** (F) vücutsuz
 b. (127), (444)
- bézey:** süs, güzellik
 b. (189), (189)
- bihamdillâh:** Tanrıya şükür
 b. (251), (960)
- bihil:** (A) cimrilik
 b. (698)
- bihiştîy:** (F) cennetle ilgili
 b. (595)
- bil-: bilmek**
 b.-di (352), (354), (414), (513), (626), (825), (931), (940)
 b.-edi (140), (204)
 b.-emiz (194)
 b.-geç (238), (896)
 b.-geli (165)
 b.-gen (233), (37), (51), (939)
 b.-gil (308)
- b.-ib (22), (25), (342), (369), (413)
 b.-iş (245), (245)
 b.-medi (300)
 b.-megen (21)
 b.-mes (532), (582)
 b.-mesin (172)
 b.-se (459), (501)
 b.-sün (546)
 b.-ür (224), (547)
- Bilâl Mirseid:** özel isim
 b. (10)
- bildir-: bildirmek**
 b.-edi (114)
 b.-ib (206)
- bildiril-: bildirilmek**
 b.-gen (93)
- bildür-: bildirmek**
 b.-diler (689)
- bile: ile**
 b. (105), (107), (107), (121), (125), (131), (148), (149), (154), (159), (165), (165), (165), (165), (165), (168), (169), (180), (185), (239), (246), (246), (27), (27), (271), (279), (283), (295), (314), (324), (329), (329), (33), (333), (333), (334), (336), (346), (374), (375), (378), (402), (453), (458), (458), (463), (463), (468), (476), (48), (600), (634), (663), (711), (875), (883), (90), (905), (915), (921), (950), (969)
- bilen: ile**
 b. (10), (10), (10), (10), (106), (113), (114), (115), (115), (116), (117), (12), (125), (133), (135), (135), (138), (142), (147), (153), (158), (161), (163), (164), (17), (17), (170), (171), (171), (172), (172), (172), (174), (175), (176), (178), (179), (181), (184), (184), (184), (186), (189), (189), (194), (20), (20), (203), (208), (21), (21), (21), (21),

(210), (210), (212), (216), (220), (220),
 (220), (221), (221), (221), (227), (229),
 (23), (234), (234), (238), (245), (245),
 (245), (245), (245), (245), (252), (255),
 (255), (255), (31), (31), (47), (5), (5),
 (55), (56), (59), (59), (6), (6), (6), (6),
 (6), (61), (63), (64), (65), (66), (66),
 (66), (67), (68), (7), (70), (71), (72),
 (77), (77), (77), (77), (840), (844), (88),
 (88), (89), (89), (91), (92), (92), (92),
 (97), (99)

bilgeli: bilgili

b. (405), (479)

biliglik: bilgili

b. (533)

bilim: bilim

b.+i (6)

bilimdân: bilim sahibi

b. (227)

bilin-: bilinmek

b.-di (966)

b.-ür (575)

biluvçî: bilen, bilinen

b. (252)

binâ: (A) yapı

b.+sini (114)

biografik: (Fr.) biyografi ile ilgili

b. (21)

biografiye: (Fr) hayat hikayesi

b.+si (22)

bir: bir

b. (10), (10), (100), (117),

(117), (117), (117), (120), (121), (124),
 (127), (127), (127), (129), (129), (130),
 (130), (132), (132), (132), (132), (132),
 (132), (132), (132), (132), (132), (132),
 (132), (132), (132), (137), (137), (137),

(138), (138), (142), (142), (143), (145),
 (145), (145), (145), (149), (152), (153),
 (157), (157), (158), (158), (164), (165),
 (165), (165), (165), (165), (166), (170),
 (170), (170), (171), (172), (172), (172),
 (172), (172), (172), (172), (172), (174),
 (179), (181), (183), (184), (184), (190),
 (193), (193), (194), (2), (20), (20),
 (203), (207), (21), (211), (215), (215),
 (216), (217), (218), (220), (221), (221),
 (230), (233), (234), (234), (235), (238),
 (238), (238), (238), (238), (238), (238),
 (238), (24), (241), (241), (242), (243),
 (243), (243), (243), (243), (245), (245),
 (245), (245), (245), (245), (245), (245),
 (245), (249), (251), (251), (251), (252),
 (255), (26), (273), (274), (285), (289),
 (295), (3), (312), (320), (338), (339),
 (341), (36), (37), (378), (399), (43),
 (433), (436), (438), (448), (460), (475),
 (490), (5), (503), (509), (521), (522),
 (526), (53), (539), (552), (553), (554),
 (562), (567), (586), (588), (59), (59),
 (59), (59), (597), (6), (6), (6), (60),
 (619), (621), (633), (641), (643), (658),
 (66), (664), (672), (674), (701), (71),
 (724), (725), (732), (74), (756), (765),
 (782), (784), (79), (79), (810), (810),
 (828), (829), (831), (845), (848), (865),
 (873), (878), (886), (89), (893), (897),
 (91), (91), (942), (951), (953), (958),
 (99), (99), (992)

b.+ge (10), (12), (221), (238),

(245), (245), (245), (5)

b.+i (117), (120), (137), (14),

(208), (215), (221), (238), (391), (4),

(47), (506), (59), (742), (746), (965)

b.+iden (132), (233)

b.+idin (391)

b.+idir (2)

b.+ige (10), (117), (132), (181),

(194), (218), (555), (65), (77), (965)

b.+ine (119)

b.+inge (605), (742), (746)

b.+ini (319)

b.+ining (110), (282)

b.+lerige (130), (172)

- b.+lerini (251)
b.+me (181), (184)
- birarte: birer tane
b. (76)
- birav: 1 – birimiz 2 - birer
b. (531), (531)
b.+ge (165)
b.+mı (700)
- biraz: biraz
b. (79)
- biri: biri
b. (178)
- birinçi: birinci
b. (10), (10), (11), (13), (137),
(198), (20), (200), (37), (59), (6), (61),
(62), (63), (64), (66), (67), (96), (96),
(99)
b.+den (117), (130), (140),
(255), (51)
- birle: ile
b. (105), (128), (146), (162),
(211), (211), (213), (213), (233), (298),
(314), (315), (317), (317), (332), (347),
(36), (41), (432), (446), (447), (499),
(50), (500), (504), (504), (507), (537),
(54), (542), (542), (550), (557), (561),
(602), (607), (628), (645), (662), (691),
(728), (729), (729), (730), (763), (775),
(776), (778), (782), (787), (808), (818),
(819), (823), (842), (849), (853), (870),
(90), (909), (935), (946), (947), (973),
(973), (978)
b.+dır (909)
- birlen: ile
b. (568)
- birnunçe: bir miktar
b. (88)
- biryân: (F) kebab
b. (846)
- bisyâr: (F) çok
b. (570), (571), (626), (700),
(768)
- bit-: bitmek
b.+di (139)
- bitil-: yazılmak
b.-di (16)
b.-gen (42), (89)
- bitkür-: bitirmek
b.-di (784)
- bitte: (R) aynı, eski
b. (179), (59), (59)
b.+den (181), (196), (65), (66),
(71), (77)
- biynâ: (F) gören
b. (165), (358), (479), (789),
(860), (875)
- biz: biz
b. (176), (20), (22), (29), (55),
(76), (76), (777), (800), (833)
b.+din (455)
b.+e (834), (833)
b.+ge (204), (31), (544), (545),
(55), (58), (77), (78), (800), (813), (92),
(93), (15)
b.+geçe (16), (178), (58), (89)
b.+ni (383), (891)
b.+ning (92)
- B. M. Cirmunskiy: özel isim
b. (193)
- boğuz: boğaz
b. (143), (144), (144)
- bol-: olmak
b. (169), (169), (147) (362),
(362), (427), (493), (990)
b.-a (243)

b.-adi (113), (120), (129), (132),
 (153), (156), (161), (164), (221), (234),
 (234), (245), (31), (40), (59)
 b.-adigen (191), (5)
 b.-amiz (4)
 b.-an (354)
 b.-asèn (331)
 b.-aturib (218)
 b.-ay (884), (884), (898)
 b.-dı (121), (123), (139), (141),
 (143), (213), (216), (224), (235), (235),
 (235), (239), (239), (24), (240), (240),
 (240), (246), (249), (286), (294), (335),
 (355), (360), (367), (400), (413), (415),
 (447), (467), (499), (501), (511), (511),
 (512), (518), (526), (554), (556), (566),
 (601), (613), (613), (614), (634), (634),
 (637), (637), (650), (651), (651), (656),
 (711), (711), (714), (714), (715), (733),
 (737), (737), (744), (744), (755), (763),
 (788), (797), (807), (807), (808), (854),
 (855), (855), (860), (862), (864), (867),
 (869), (870), (871), (891), (899), (919),
 (935), (947), (947), (953), (953), (966),
 (970), (979), (984)
 b.-dı(527)
 b.-dılar (683), (742), (746),
 (795), (814), (865), (886), (965),(244)
 b.-ding (251), (251), (955)
 b.-di (75)
 b.-dik (76)
 b.-dum (235), (235), (249),
 (249), (618), (618), (653), (728), (803),
 (941), (941), (945), (962), (962)
 b.-dung (955)
 b.-gan (644), (644)
 b.-gay (505)
 b.-geç (172), (221), (238), (61)
 b.-gen (101), (102), (102),
 (103), (104), (117), (132), (14), (16),
 (163), (172), (194), (201), (203), (21),
 (21), (220), (233), (38), (4), (43), (53),
 (58), (59), (6), (6), (79), (86), (92),
 (99),(139), (139)
 b.-geni (254)
 b.-genide (132)
 b.-genligi (21), (31), (6)

b.-genligini (117), (121)
 b.-ğaç (748)
 b.-ğan (34)
 b.-ğanını (165)
 b.-ğavu (48)
 b.-ğay (185), (656), (79), (815),
 (82), (83)
 b.-ğaysèn (670)
 b.-ğıl (226), (495), (495), (515),
 (515), (647), (710), (710), (892), (991),
 (892)
 b.-gül (209), (209)
 b.-gur (75)
 b.-ğusı (183), (310), (36)
 b.-ğusıdır (731)
 b.-ğusıdur (880), (880)
 b.-ib (223), (390), (84), (85),
 (901), (928)
 b.-indi (72)
 b.-iptur (882)
 b.-iş (101), (111), (17), (171),
 (184)
 b.-işge (118), (130), (186),
 (214), (8)
 b.-işi (114), (167), (193), (194),
 (233), (97)
 b.-işini (174)
 b.-işleri (130), (172)
 b.-işlerden (214)
 b.-işni (245)
 b.-ib (117), (117), (122), (128),
 (129), (132), (132), (14), (160), (164),
 (172), (172), (178), (181), (194), (220),
 (221), (234), (234), (234), (238), (243),
 (243), (243), (245), (256), (43), (53),
 (56), (58), (60), (65), (66), (7), (7),
 (77), (77), (77), (77)
 b.-işge (9)
 b.-ma (149), (169), (259), (261),
 (356)
 b.-madı (146), (149), (499),
 (506), (989)
 b.-mading (477)
 b.-mağay (237), (573), (581),
 (621)
 b.-mağaysen (122)
 b.-mağı (153), (166)

b.-mağıl (361)
 b.-mas (297), (357), (501),
 (502), (549), (549), (572), (572), (883)
 b.-masa (127), (396), (396),
 (421), (454), (551)
 b.-masam (804)
 b.-masang (483)
 b.-masun (669)
 b.-me-gen (21)
 b.-megen (14), (15), (31)
 b.-mes (218)
 b.-mese (227), (6), (87), (93)
 b.-mesek (55)
 b.-mesin (96)
 b.-meydi (132), (37)
 b.-mêgenligini (21)
 b.-mış (130), (590), (679),
 (838), (844), (844), (846)
 b.-sa (105), (116), (122), (125),
 (149), (152), (157), (161), (182), (183),
 (188), (207), (222), (228), (244), (244),
 (280), (297), (310), (36), (399), (418),
 (425), (428), (433), (451), (46), (474),
 (497), (50), (577), (583), (604), (666),
 (666), (78), (781), (79), (792), (792),
 (832), (832), (877), (913),
 b.-salar (895)
 b.-sam (237), (237), (623),
 (623)
 b.-sang (496), (496), (656),
 (800)
 b.-se (108), (115), (131), (143),
 (22), (220), (245), (255), (51), (59), (8),
 (92), (99)
 b.-seler (20)
 b.-sın (121)
 b.-sun (817), (853), (853)
 b.-ub (298), (652), (662), (745),
 (841), (776)
 b.-uptur (213), (251), (702),
 (876), (957)
 b.-ur (105), (107), (119), (119),
 (121), (127), (154), (157), (183), (224),
 (224), (300), (323), (336), (36), (459),
 (508), (521), (534), (585), (658), (658),
 (92)
 b.-urn (532)

b.-ursan (673)

bolan-: boyanmak
 b.-mış (679)

Bostân: eser ismi
 b. (116), (150), (254)

boşat-: boşaltmak
 b.-dı(527)

bota-: (Fr) pota
 b.-yı (148), (313)

boy: boy
 b. (78)
 b.+ı (242), (516), (726)
 b.+ınga (162)
 b.+ınga (926)
 b.+i (234)
 b.+içe (145)
 b.+indegi (243)

boyak: renk ve motifler
 b.+ler (97)
 b.+lerde (125)

böhtân: (A) yalan, iftira
 b. (238), (238)

böl-: bölmek
 b.-gen (196)

böri: kurt
 b.+din (116)

Briteniye: özel yer ismi
 b. (89)

bu: bu
 b. (10), (10), (117), (117),
 (117), (117), (122), (122), (122), (123),
 (124), (125), (129), (13), (130), (132),
 (132), (132), (135), (136), (137), (139),
 (144), (145), (145), (146), (147), (149),
 (149), (15), (150), (150), (154), (156),
 (157), (158), (160), (161), (161), (162),

(163), (164), (165), (165), (165), (165),
 (165), (165), (169), (171), (172), (172),
 (172), (176), (176), (178), (179), (180),
 (181), (186), (189), (19), (193), (198),
 (198), (200), (201), (204), (204), (209),
 (21), (21), (220), (229), (232), (233),
 (233), (233), (234), (234), (234), (237),
 (238), (238), (238), (238), (239), (24),
 (240), (243), (243), (244), (244), (245),
 (245), (245), (246), (246), (247), (247),
 (249), (250), (251), (251), (255), (255),
 (263), (267), (286), (289), (3), (306),
 (308), (31), (326), (331), (345), (346),
 (359), (36), (364), (369), (37), (39),
 (392), (394), (398), (4), (409), (41),
 (42), (420), (428), (43), (432), (434),
 (435), (435), (445), (450), (456), (457),
 (460), (464), (474), (48), (480), (489),
 (495), (501), (503), (507), (51), (514),
 (515), (53), (532), (536), (54), (54),
 (551), (570), (573), (58), (587), (59),
 (6), (6), (61), (622), (624), (626), (64),
 (642), (647), (661), (663), (664), (667),
 (669), (67), (674), (68), (683), (684),
 (686), (688), (691), (694), (695), (705),
 (707), (709), (712), (713), (720), (721),
 (731), (732), (738), (741), (748), (754),
 (76), (76), (763), (766), (77), (771),
 (772), (779), (781), (790), (794), (795),
 (803), (804), (814), (815), (817), (826),
 (837), (839), (839), (842), (851), (86),
 (86), (867), (872), (877), (879), (88),
 (881), (883), (892), (894), (90), (908),
 (91), (916), (916), (92), (921), (922),
 (933), (933), (94), (94), (943), (944),
 (957), (966), (976), (989), (99), (992),
 (995), (996)
 b.+dur (233), (233), (242),
 (343), (343), (54), (54), (649), (703),
 (727), (780), (800), (827), (977), (977)
 b.+lardın (871), (994)
 b.+ler (10), (175), (186), (55)
 b.+lerde (198)
 b.+mudur (237)
 b.+nda (270), (818)
 b.+nden (160), (165), (172)
 b.+ni (238), (38)

b.+ning (11), (165), (234),
 (238), (4)

b.+ningdek (205)

budperest: (F) putperest
 b. (165)

bugün: bugün
 b. (382)

buğdây: buğday
 b. (165)

Buhârâ: yer ismi
 b. (60), (64)
 b.+de (58), (87)

buhl: (A) cimrilik
 b. (127), (131)

bul-: bulmak
 b. (79)

bulfuzul: (A) önemsiz,
 b. (331), (361), (457)

bunday: bunun gibi, böyle
 b. (113), (132), (137), (165),
 (174), (174), (99)

burhân: delil, ispat, tanık
 b. (828)

burqa: (A) peçe
 b. (796)

burun: önce
 b. (282)
 b.+ğı (130), (552)
 b.+kı (490)
 b.+kılar (50)

buyruğ: buyruk
 b.+ini (117)

buyur-: buyurmak
 b. (216)

- b.-adi (117), (127), (238)
 b.-dı (849)
 b.-du (563), (632)
 b.-sang (777)
- buzuğ: bozuk
 b. (259)
- buzuğlık: bozukluk
 b.+lerni (136)
- bükül-: bükülmek
 b.-ib (221)
- bülbül: (F) bülbül
 b. (205), (522), (680)
 b.-i (543)
- bülheves: (F) çok arzulu
 b. (404)
- bünyâd: (F) asıl, temel
 b. (490)
 b.+ge (5)
- bünyâdkâr: (F) bina yapan
 b. (97)
- bürçeg: kenar
 b.+ide (63), (66), (67)
- bürde: buğday
 b. (132)
- büt-: 1 – iyileşmek 2 - put, güzel
 b.-i (521)
 b.-medi (329)
 b.-mese (333)
- büthane: (F) puthane
 b.+de (483)
- bütün: bütün, tamamen
 b. (147), (153), (156), (167),
 (172), (204), (245), (245), (251), (251)
 b.+üni (132)
- bütür-: bitirmek
 b.-ür (190), (322), (659),
 (79),(295)
- büyüg: büyük
 b.+i (166)
- büyük: büyük
 b. (153), (176), (54), (97)
- B. Veli Hocayev: özel isim
 b. (193)

C

câhillig: (A+T) bilgisizlik
c.+ini (206)

câm: (F) cam, kadeh
c.+dın (482)
c.-ı (796), (985)
c.+ıdın (209), (737)

cân: (F) can, ruh
c. (116), (129), (159), (161),
(190), (242), (381), (384), (402), (431),
(454), (46), (501), (536), (584), (607),
(663), (726), (742), (79), (80), (805),
(81), (834), (857), (894), (954)
c.+dın (240), (492), (595),
(715), (778)
c.+dur (207)
c.+e (79)
c.+ğa (27), (668), (729), (807)
c.+ı (239), (503), (635), (668),
(701), (711)
c.-ı (190), (431), (797)
c.+ım (381)
c.+ın (502), (686) (910)
c.+ıng (587)
c.+ınga (510)
c.+ını (317)
c.+ini (139)
c.+nı (527)

cânbağs: (F) can veren
c.+ide (836)

cânıvar: (F+T) canavar
c.+ge (171)

cânlan-: (F+T) canlanmak
c.-a (10)

cânli: (F+T) canlanmak
c. (175)

câvidân: (F) daimi, ebedi
c. (267), (449)
c.+e (698)
c.+ım (857)
c.+ın (736)

câvidâne: (F) ebedi olarak
c. (235), (556), (601), (619)

câvidâniy: (F) ebedilikle ilgili
c. (530), (801)

cây: (F) yer
c. (243), (62)
c.+ê (811)
c.+i (87)
c.+leri (61)

câyleş-: (F+T) yerleşmek
c.-gen (62)

câyleştiril-: (F+T) yerleştirilmek
c.-gen (60)

cebr: (A) zor, zorlama
c. (221), (243), (52), (948)

cedel: (A) tartışma, kavga
c.+dın (551)

cedvel: (A) düzgün çizgi çizmeye
yarayan araç
c. (59), (60), (61)
c.+den (75)

cefâ: (A) eziyet
c. (272), (491)
c.+da (251), (961)
c.+dın (948)
c.+nı (705), (705), (930)
c.+ye (52)

cehân: (F) dünya

c. (185), (190), (267), (310), (39), (41), (428), (438), (44), (48), (79), (79), (797), (799), (809), (816), (833), (853)

c.+da (52), (576), (596), (801), (851), (980)

c.+dın (211), (296), (309), (39), (564), (929), (982), (986), (988)

c.+ga (585)

c.+ğa (213), (489), (668), (788)

c.+ı (728), (839)

c.+ım (381), (857)

c.+nı (149), (808), (840), (974)

c.+ning (423)

cehâdar: (F) dünyayı tutan

c. (830)

celâdet: (A) kahramanlık

c. (578)

Celâliddin Rumi: özel isim

c. (99)

Celâliddin Seyyid: özel isim

c. (181)

Celâliddin Seyyid Mezd: özel isim

c.+ge (35),(43), (55), (66)

c.+ni (45)

celb: (A) çekme

c. (2)

cellâd: (A) insanı kesen, asan

c. (701)

cem: (A) toplanma, topluluk

c. (223), (285), (296), (305), (41)

c.+ğa (306)

c.-i (269)

cemâl: (A) yüz güzelliği

c. (498)

c.-i (235), (613)

c.+ige (234)

c.+ığa (501)

c.+in (652), (665), (730), (743)

c.+indin (78),(797),(595)

c.+ing (251), (960)

cemâliy: (A) yüz güzelliğiyle ilgili

c. (74)

cemi': (A) çokluk

c. (771)

cemiyet: (A) toplum

c. (14), (167), (175), (179), (218), (5)

c.+de (130), (96)

c.+degi (102), (17), (195), (200), (96)

c.+ge (184)

c.+i (6), (7)

c.+ide (167), (252)

c.+idegi (124), (234), (5)

c.+ni (189)

Cemşid: özel isim

c. (162), (268), (982)

cenâh: (A) kanat, âhiret

c. (165), (420)

cenr: (R) tarz, usûl

c. (193), (94)

c.+de (194), (96)

c.+i (11), (37)

c.+ide (176), (193), (193), (194)

c.+iden (100)

c.+ini (255)

c.+ining (100), (193)

c.+lerden (179)

c.+ni (255)

c.+ning (3), (3), (6), (94)

cerğa: (A) savaş, mücadele

c. (283)

cesâret: (A) cesurluk

- c. (174), (210)
- cesed: (A) ölü vücut
c.+ini (238)
- cevâb: (A) yanıt
c. (160), (172), (178), (204),
(40), (41)
c.+ın (657)
c.+ında (159), (246), (873),
(919)
c.+ing (302)
c.+i (21)
c.+ini (238), (241)
- cevâben: (A) cevap olarak
c. (12), (37), (55)
- cevâhir: (A) cevherler, kıymet
li taşlar
c. (380)
- cevân: (F) genç, delikanlı
c.+e (242)
c.+è (887), (701), (725), (759)
c.-i (244), (793), (798)
- cevâniy: (F) gençlikle ilgili
c. (544)
- cevânmerdiy:(F)mertlik
c. (198)
- cevher: (A) elmas, değerli taş
c.+ini (582)
- Cevheriy: özel isim
c. (89), (91)
- cevr(cevri): (A) eziyet, sıkıntı
c. (491), (705)
c.+idin (855), (962), (637), (640),
(644)
- cezâ: (A) karşılık
c. (221)
- cırla-: cırlamak
c.-dı (392)
- ciddiy: (A) gerçek
c. (76), (92)
- ciger: (F) bağır, ciğer
c. (682)
- cigersoz: (F) bağır yakan
c. (246), (314), (640), (748),
(778), (915)
- cihet: (A) yön, taraf
c.+den (132), (133), (164),
(194), (252), (252), (31), (59), (6), (94),
(99), (94)
c.+i (7)
c.+iden (101), (117), (132),
(178), (179), (195), (196), (234), (6),
(77), (8), (99)
- cins: (A) çeşit, tür
c.+ini (252)
- cirkenç: (F) çok pis, güzel olmayan
c. (127), (137), (195), (210)
- coş-: (F) coşmak
c. (148), (541), (737), (84), (85)
- cönè-: (F) hareket etmek
c.-geç (234)
- cöz: (A) parça, kısım
c. (995)
- cud: (A) cömertlik
c. (127), (152), (162), (233),
(444), (447), (976)
c.+a (581)
c.+ğa (162)
c.-i (39)
- cude: (F) çok, tek, ayrı

c. (117), (132), (132), (142),
(165), (195), (215), (221), (221), (234),
(245), (61), (63)

cüzv: (A) kısım, parça, bölüm
c.+i (63), (66)
c.+leri (59)

cuft: (F) çift, ikili
c. (596)
c.-i (251), (960)

Cumadiü'l-Evvel: (A) Arabî aylarının
beşincisi

c. (75)

cuvanmerd: (F) mert
c. (162)

cübbe: (A) imamın namaz elbisesi
c.+ni (213)

cüdâiy: (F) ayrılık
c. (395)

cümle: (A) bütün, hep
c. (369), (39), (39), (41), (67),
(685), (788)
c.+den (14)
c.+sige (164), (194)
c.-yi (839)

Cüneyd: özel isim
c. (164), (65)

cünun: (A) çıldırma, delirme
c.+dur (242), (727)

cüret: (A) cesaret
c. (234), (252)

cüretli: (A+T) cesaretli
c. (113)

cürm: (A) suç
c. (301)

cüz: (A) kısım, parça, bölüm
c. (149), (301), (323), (462),
(54), (994)

Ç

- çâdir: (F) çadır
ç.+ede (234)
- çâğ: çağ, devir, zaman
ç.+ıda (158)
- çâk: (F) yırtık, yırtmak
ç. (130), (213), (235), (28),
(28), (365), (615)
- çaķır-: çağırmaq
ç.-adi (117), (118), (186), (189),
(214)
ç.-gen (17)
ç.-ib (130), (172)
ç.-işlerini (243)
- çâl: 1 – yaşlı 2 - çalmak
ç. (117), (117), (117), (221),
(221), (221), (71)
ç.+ge (221)
ç.+ni (117), (117), (117)
ç.+ning (117), (117), (221)
- çap: vurmak, saldırmak
ç. (63), (66), (67)
ç.-ib (117)
- çapğuç: kuşanmaq, savaşmaq
ç.+ı (791)
- çapıl-: kesilmek
ç.-ib (132)
- çapkuç: kuşanmaq, savaşmaq
ç. +ı(244)
- çâre: (F) yol, yardım
ç. (249), (79), (79), (813),
(861), (940)
ç.+m (888)
ç.+ni (90)
- ç.+sine (235), (616)
ç.+ye (75), (924)
ç.-yi (996)
- çarh: (F) çark, dünya
ç.-ı (139), (295)
ç.+ning (128)
- çehârum: (F) dördüncü
ç. (439)
- çehre: (F) yüz, surat
ç. (164)
- çek-: çekmek
ç.-edi (132)
- çend: (F) birkaç
ç. (879)
- çeng: (F) saz
ç. (471), (473)
ç.+idin (545)
- çerig: asker
ç.+in (555)
- çesm: göz
ç. (165)
- çeşme: (F) çeşme
ç.+leri (340)
ç.+ye (269)
ç.-yi (149), (343), (364)
- çetletil-: uzaklaştırma
ç.-geç (55)
- çek-: çekmek
ç.-di (349)
ç.-edi (163)
ç.-er (584)

ç.-ib (145), (165), (243), (748),
(778), (905)
ç.-se (79)
ç.-ti (736)

çeklen-: sınırlanmak
ç.-emiz (21)
ç.-genliğini (252)

çerig: asker
ç. (497)
ç.+i (559)

çetleştiril-: uzaklaştırılma
ç.-gen (31)

çık-: çıkma
ç.-adi (153), (165), (171), (243),
(243)
ç.-adiler (245)
ç.-ar (276), (444)
ç.-arga (139)
ç.-dı (685), (902)
ç.-di (15), (77)
ç.-ib (158), (172), (172), (172),
(88), (92)
ç.-iş (174)
ç.-işge (96)
ç.-işini (3)
ç.-kan (17), (22)
ç.-sa (443)

çıkar-: çıkarmak
ç.-gen (136)
ç.-işni (92)

çıkarıl-: çıkarılma
ç.-adi (203)

çıkuvçi: çıkan, cıkıcı
ç. (10)

çinlik: doğruluk, gerçeklik
ç.+ke (923)

çirâyli: güzel, hoş
ç. (60)

çizig: çizgi
ç.+ı (61)
ç.+ıge (14)

çizil-: çizilmek
ç.-gen (59)

çopan: (F) çoban, sığırtaç
ç. (115)

çömiç: kepçe
ç. (172)

çöz-: çözmek
ç.-mes (218)

çukur: derin
ç. (6), (7), (94)
ç.+rak (155), (2), (256), (76)

çukurleştir-: derinleştirmek
ç.-iş (99)

çumal: karınca
ç.+idek (171)
ç.+ini (170), (171)

çünânçi: (F) onlar, bu şekilde
ç. (62),(22)

çü: (F) gibi
ç. (149), (169), (169), (213),
(235), (235), (240), (246), (249), (28),
(347), (365), (368), (373), (399), (463),
(470), (513), (522), (523), (557), (567),
(568), (586), (614), (616), (631), (680),
(705), (714), (718), (750), (787), (79),
(803), (813), (849), (919), (923), (931),
(935), (940), (945), (952), (969), (979),
(987), (988)

çün: (F) gibi, nasıl, nice
ç. (239), (259), (262), (278),
(358), (41), (509), (543), (545), (553),
(711), (745), (905)

çünkü:(F)şundan dolayı
ç. (147), (149), (221), (735),
(77), (92)

D

- dad:** (F) adalet, doğruluk
d. (44), (989)
d.+ım (481)
d.+ını (157), (41)
- dadhahiy:** (F) adalet isteyen
d. (546)
- dağ:** (F) yanık, leke
d. (137)
- dağal:** (F) hile, hileci
d. (148)
- dağı:** dahi, de, da
d. (121), (148), (183), (183),
(286), (36), (36), (389), (409), (41),
(477), (707), (79), (80), (81), (845)
- dâim:** (A) daima, sürekli
d. (207), (329), (534)
- dâima:** (A) daima, sürekli
d. (214), (96)
- dâire:** (A) çember
d.+mizdegi (92)
d.+sige (165)
- dağâyık:** (A) ince, anlaşılması güç
şeyler
d.+ka (165)
- dağıkça:** (A) zaman ölçüsü
d. (165)
- dam:** (F) tuzak
d.-ı (235), (612)
- dânâ:** (F) bilen, bilici
d. (117), (121), (124), (165),
(205), (243), (251), (479), (547), (871)
- dang:** (F) bir dirhemin altında
biri
d. (128)
- dânişmendlig:** (F) bilgili
d.+ini (6)
- dâr:** (F) dar ağacı
d. (249), (563), (700), (704),
(941)
d.+a (887)
d.+ge (238), (238)
- dâr-ı fenâ:** (A) dünya
d.-ı (373)
- Dârâhaşem:** özel isim
d. (39)
- darıg:** (F) can sıkıntısı
d. (161), (274), (393), (463),
(870)
- dâru'l-fenâ:** (A) dünya
d.+dın (790)
- dâru'l-ğazâ:** Kadı'nın makamı
d.+ğa (630)
- Dârv:** özel isim
d. (985)
- dâstâ(n):** (F) destan, hikaye
d.+ni (23), (37), (8), (177)
- dâstân:** (F) destan, hikaye
d. (135), (179), (181), (184),
(184), (234), (234), (251), (468), (58),
(72)
d.+de (145), (187)
d.+degi (101), (142), (164),
(164), (176), (38)

- d.+den (19)
d.+dir (53)
d.+i (192), (195), (231), (59),
(66), (66), (67), (73), (98)
d.+idegi (104), (135)
d.+idir (178), (232)
d.+ige (175)
d.+ini (37), (38), (49), (76)
d.+ining (137), (42), (67)
d.+ler (13), (255), (37), (55),
(7), (92), (178)
d.+lerde (26)
d.+lerdegi (55)
d.+lerden (22), (234), (92)
d.+leri (21), (255), (55), (55),
(93)
d.+leride (18), (254), (97)
d.+leriden (179), (257)
d.+lerini (58)
d.+lerinin (95), (96)
d.+lerni (29), (5)
d.+larning (19), (94), (96)
d.+ning (40), (53), (67), (71),
(71), (97), (99)
- dâstânçilik: (F+T) destancılık
d. (10), (10), (11), (133), (15),
(176), (255), (3), (37), (55), (6), (7),
(94)
- davâ: (A) şikayet, mesele
d.-yı (157), (977)
- davet: (A) çağırma, çağrı
d. (137)
- davi: (A) hakkını arama
d.+yi (419)
d.-yi (233), (439), (54)
- daviy: (A) hakkını arama
d. (46)
- davrug: ün,şöhret
d.+ı (245), (245)
- de: bağlaç
d. (10), (132), (161), (175),
(22), (282), (55), (8), (92), (93), (99)
- de-: demek,söylemek
d.-se (183)
d.-seng (516)
- Decle: Dicle nehri
d.+ge (353)
- def: (F) tef, müzik aleti
d. (473), (952)
- def: (A) öteye itme, savma
d.-i (812), (251), (956)
- defter: (A) dikilmiş kağıtlar
d.-i (302)
- degül: değil
d. (324), (324), (444)
- Dehnâme: eser adı
d. (194)
- delâlet: (A) gösterme
d. (226), (252), (29), (55), (58),
(61), (92)
- delil: (A) kanıt, ispat
d. (111), (149), (155)
d.+i (204)
d.+idir (179)
d.+ler (88), (92)
d.+lerge (25)
- dellâl: (A) tellal
d.-ı (569)
- dem: (F) 1 – nefes 2 – içki 3 - an
d. (125), (149), (161), (165),
(251), (270), (344), (460), (460), (522),
(533), (586), (707), (902), (936), (957)
d.+de (460), (765)
d.+dék (905)
d.+din (882)
d.+è (341), (858)
d.+i (454), (836)

- d.-i (36)
d.+idin (364), (788), (874)
d.+in (423)
d.+inde (591), (858)
d.+indin (860), (861), (877)
d.+ini (460)
d.+ni (906)
- demâdem: (F) sık sık
d. (521)
- demè: (F) daima, hemen, her zaman
d. (161), (290), (351), (386),
(431), (505), (538), (892)
- demsâz: (F) arkadaş, dost
d. (650), (666), (870), (965)
- deniy: (A) alçak, rezil
d. (320)
- der: (F) -de, içinde
d. (199), (200), (201), (210),
(305), (411), (737)
- der: (F) kapı
d.-i (216)
- deraht: (F) ağaç
d. (189)
d.+lerni (117)
- derbeder: (F) kapı kapı gezen
d. (131), (132)
- derbeyân: (F+A) beyanında
d.-ı (198)
- dercoş: (F) bayılma
d. (251), (953), (955)
- derd: (F) dert, gam
d. (157), (159), (235), (28),
(296), (298), (312), (321), (330), (36),
(372), (384), (401), (436), (465), (52),
(532), (537), (598), (617), (642), (718),
(75), (778), (79), (79), (823), (906),
(948), (990), (996)
d.+e (880)
d.+ge (117)
d.-i (209), (314), (325), (395),
(451), (616), (79), (870), (889)
d.+i (235)
d.+idin (230), (24), (240),
(637), (714), (936)
d.+ige (117), (120), (17), (745),
(8)
d.+iğa (90)
d.+ining (654)
d.+lerige (250)
- derdmend: (F) dert sahibi
d. (121), (122), (169), (190)
- derdnâk: (F) dertli, tasalı
d. (355)
- derece: (A) basamak, rütbe
d.+de (252), (7), (94)
d.+sige (253)
- dergâh: (F) tekke
d. (842)
- derhâst: (F) istek, dilek, dileçe
d. (927)
- derhem: (F) karışık
d. (821)
- derkâr: (F) açık, belli
d. (763), (862)
- dermân: (F) ilaç, çare
d. (745), (880)
- dermânde: (F) biçare, aciz, zavallı
d. (205), (643)
- derviş: (F) bir tarikata bağlı kimse
d. (213)
d.+ler (102)

- deryâ: (F) deniz
d. (241), (243), (358)
d.+nı (723)
d.+sıdın (754)
d.-yı (863)
- dest: (F) el
d. (139), (169), (272), (370),
(379)
d.+ing (277)
- destâr: (F) sarık
d. (183), (36), (79)
- destgir: (F) yardımcı
d. (867)
- destleb: (F) öncelikle
d. (59), (6)
- destres: (F) zenginlik
d. (41)
- desturhan: (F) mağaza, anbar
d.+den (132)
- desturilamel: (F+A) önemli iş, izin
verilen iş,
d. (5)
- devâ: (A) ilaç, çare
d. (117), (120), (235), (245),
(617)
d.+sı (654)
- devâla-: (A+T) iyileştirme
d.-b (245)
d.-şge (245)
d.-ymen (245)
- devâm: (A) süreklilik
d. (100), (255), (51), (59)
d.+ide (11), (129), (165), (172),
(206)
- devâmçi: (A+T) devamlı olan
d.+si (37)
- devr (devir): (A) dönme, çağ
d. (113), (489), (10), (13), (133),
(7), (8), (9)
d.+de (174), (15), (20)
d.+de (252)
d.+degi (114), (127), (96), (10),
(4), (7)
d.+ge (88)
d.-i (286)
d.+i (174), (94), (14), (17), (42)
d.+ide (36)
d.+ide (117), (183), (55)
d.+idegi (174), (126), (59)
d.+ini (25)
d.+ining (92)
d.+ning (99), (3), (55), (6), (6)
- devlet: (A) bir siyasi topluluk
d. (10), (102), (104), (121),
(186), (198), (209), (289), (327), (440),
(441), (499), (763), (8), (826), (827),
(839), (853)
d.+e (444)
d.+édür (386)
d.+ğa (244), (571), (573), (794),
(803), (806), (815), (838)
d.-i (385), (386), (388), (667)
d.+i (119), (190), (322), (428),
(79), (904)
d.+ide (440)
d.+idin (169), (183), (36), (79)
d.+idür (149)
d.+ini (10), (438), (528)
d.+larning (5)
d.+ni (8)
- devlethane: (A+F) ev, konak
d.+de (817)
- Devlet Şâh Semerkandiy: özel ad
d.+ning (20)
- devrân: (A) dünya, zaman
d. (424)
- dê-: demek, söylemek

d.-b (111), (114), (127), (136),
 (140), (145), (145), (172), (172), (172),
 (19), (201), (217), (218), (232), (233),
 (245), (245), (245), (252), (31), (37),
 (42), (51), (53), (67), (68), (682), (736),
 (850), (87), (88), (92), (204), (204),
 (220), (243), (245)
 d.-bdi (132), (132), (221)
 d.-di (226), (356), (929), (897)
 (351), (393), (873)
 d.-ding (692), (692)
 d.-gen (104), (114), (147),
 (153), (165), (166), (171), (184), (191),
 (21), (227), (535), (63), (66), (91)
 d.-gençe (162)
 d.-geningdür (274)
 d.-me (127)
 d.-megeysèn (671)
 d.-pti (165)
 d.-r(123), (123)
 d.-se (36)
 d.-sek (37)
 d.-ydi (108), (113), (117),
 (121), (129), (132), (132), (161), (167),
 (206), (225), (236), (241), (248), (47),
 (49), (53), (89), (91)
 d.-yin (41)
 d.-yişge (133)
 d.-yişining (92)
 d.-ysen (598)

dég: (F) hile, oyun
 d. (311)

dégül: değil
 d. (188), (188)

dème: (F) daima, hemen, her zaman
 d. (165)

dêrd: (F) dert, gam
 d.+i (775)
 d.+inge (861)

dêrine: (F) iç, içeri, kalp
 d.+dür (318)

dêspotizm: (Fr) despotluk, istibdat
 d.+i (174)

dév: (F) dev, şeytan, cin
 d.+i (213)

dévân: (A) şiirleri kapsayan kitap
 d.+ge (4)
 d.+ğa (758)
 d.+i (58)
 d.+ining (76)

dévâne: (F) deli, aşk delisi
 d. (235), (235), (613), (618)
 d.+dür (366)

dévânevâr: (F) delicesine davranan
 d. (422)

Dévân u Luğati't-Türk: eser adı
 d. (7), (4)

déyerli: değerli
 d. (26), (97)

dide: (F) göz
 d.-yi (479)

didektik: (Fr) öğretici
 d. (10), (11), (133), (14), (14),
 (15), (176), (255), (3), (3), (37), (37),
 (5), (55), (55), (6), (6), (7), (7), (93)

didektike: (Fr) didaktik akım
 d. (6), (6), (6)
 d.+ge (6)

dik̄kat: (A) incelik, yemkin
 d.+ge (17)

dil: 1 – göntül 2 – lisan, dil
 d. (162), (27), (338), (341),
 (355), (356), (381), (46), (465), (480),
 (510), (711)
 d.+den (164)
 d.+din (487)
 d.+e (305), (438)

- d.+ëni (893)
d.-i (190), (235), (36), (448),
(501), (616), (748), (836)
d.+i (239), (307), (329)
d.+im (451)
d.+imga (79)
d.+ing (314)
- dilber:(F)gönülçeken güzel
d. (902)
d.+e (665)
d.-i (470)
- dildâr:(F)gönül alan sevgili
d. (527), (653)
d.+ımı (402)
- dilefroz: (F) gönül aydınlatan
d. (246), (640), (778), (915)
- dilfigâr: (F) gönlü yaralı, aşık
d. (130), (171), (339)
d.+sen (388)
- dilfirêb: (F) gönül aldatan
d. (395)
- dilhâh: (F) gönül isteği
d. (678)
d.+i (604)
- dilkeş: (F) gönül çekici
d. (396), (785)
- dilrebâ: (F) gönül kapan
d.+ya (249), (942)
- dilsitân: (F) gönül alan
d.+è (811)
- dilsoz: (F) gönül yakan
d. (180), (434), (450), (464)
- dilşâd: (F) gönlü hoş
d. (709), (717), (852), (989)
- din: (A) Allah'a inanma
d. (17), (195), (200), (210),
(44), (769)
d.+den (165)
d.+i (174)
d.+idin (515)
d.+imizde (504)
- dinâr: (A) altın para
d. (213), (567)
- dindâr: (A) Allah'a bağlanmış kimse
d. (210)
- diniy: (A) dinle ilgili
d. (6), (6), (7)
- direm: (F) akça para, gümüş
para
d. (172), (172), (183), (238),
(243), (285), (346), (36), (360), (698)
d.+din (586)
d.+dür (707)
d.+ni (213), (708), (734)
- diyânet: (A) din, dindarlık
d. (237), (622), (661), (769)
- diyâr: (A) memleket, ülke
d.+e (861)
- diydâr: (F) yüz, çehre
d.+ğa (386)
d.-ı (380)
- diyde: (F) göz
d. (16), (211), (437)
d.+ğa (27)
d.-yi (165), (358)
- dogmatike: (Fr)inançlara dayalı bir
anlayış
d.+ni (6)
- dost: (F) arkadaş
d. (146), (259), (272), (279),
(318), (399), (492), (222)
d.+men (221)

- du: (F) iki
d. (322)
- dua: (A) Tanrıya yalvarma
d. (162), (162)
d.+nı (916), (925)
d.+sı (859), (893), (947)
d.+sın (751), (772)
d.+sında (46)
d.-yı (70), (852), (894)
- duâye: dua etmek
d. (895)
- duçâr: (F) tutulmuş, bağlanmış
d. (120)
- dun: (A) aşağılık, alçak
d. (246), (286), (320), (921)
d.+dın (474)
d.+ning (425)
- dur: (F) 1 - uzak 2 - turur
fili(T)"
d. (107)
d.+mên (247),(933)
d.-ur (308), (440), (642)
- dünyâ: (A) alem, cihan
d. (105), (281), (287), (298),
(425), (649), (90)
d.+da (36), (397), (426), (436),
(442), (447), (456), (458)
d.+degi (166), (97)
d.+dın (259), (495), (781)
d.+ga (149), (467)
d.+ge (137), (140)
d.+mı (107), (165), (271), (320),
(599)
d.+ning (491)
d.+sıda (149), (342), (782)
d.+sıdın (284), (316)
d.+sına (149)
d.+si (96)
d.+şini (156)
d.-yü (474)
- dünyâ karşı: (A+T) dünya görüşü
d.+ni (6)
- dünyeviy: (A) dünyayla ilgili
d. (10), (13)
- dünyî: (A) dünya, alem
d.+side (673), (992)
- dür: (A) inci
d.+dek (892)
d.-i (863)
- dürr: (A) inci
d. (553)
d.+ini (230), (24), (41), (50)
- düşmân: (F) yağ, düşman
d. (280), (557),(222)
d.-ı (318)
d.+ı (578)
d.+ıdur (144)
d.+ını (492)
d.+ının (558)
d.+mı (279)
d.+unga (272)

E - È

- Ebâbekir Mirza: özel isim
e. (10)
- ebed: (A) sonsuz
e. (297), (364), (410), (44)
- ebediy: (A) sonsuzluk
e. (106), (130), (164), (184),
(186)
- ebr: (F) bulut
e.-i (169)
- ebter: (A) kuyruğu kesik hayvan
e. (912)
- Ebu: (A) baba, ata
e. (20)
- Ebu seid Mirza: özel isim
e. (43), (55), (65)
e.+ge (21), (23), (31), (38), (42)
- ecel: (A) ömrün sonu
e. (139), (141), (30), (309),
(540), (605)
e.+din (52), (985)
- ecrel-: ayırma, tahsis etme
e.-ib (129), (179)
- ecret-: ayırma, tahsis etme
e.-edi (221)
e.-ediler (193)
e.-ib (243)
e.-iş (179)
- ecretil-: ayrılmak, tahsis
edilmek
e.-işini (126)
- edeb: (A) terbiye, ahlak
- e.+ning (528)
- edebiy: (A) edebiyata, terbiyeye dair
e. (10), (13), (256), (256), (37),
(55), (55), (55), (58), (94)
- edebiyât: (A) nazımlı, nesirli güzel
sözler
e. (6), (6), (6), (96)
e.+de (5)
e.+ımız (2), (20), (255), (255),
(54), (94)
e.+ımızde (96)
e.+i (13), (16), (194), (3), (58),
(6), (6)
e.+ide (10), (13), (55), (14),
(14), (178), (233), (7)
e.+ining (116)
e.+ning (96)
- edebiyâtşunâs: (A+F) edebiyatçı
e.+lerimizin (15)
- edebiyâtşunâsliğ: (A+F+T)
- edebiyatçılık:
e.+i (2)
- edéb:(A) terbiye, ahlak
e.+ning (609)
- edib: (A) edebiyatçı
e.+ler (99)
e.+larning (255)
- efgâr: (F) yaralı, sakat
e. (233), (246), (249), (494),
(517), (644), (653), (744), (846), (855),
(856), (868), (881), (882), (891), (921),
(941), (962), (977)
e.+ğa (386)

- efgân: (F) acı ile bağırma
e. (680)
- efgâr: (F) acı ile bağırma
e. (54)
- eflâk: (A) felekler
e. (213)
- efsâne: (F) masal
e. (176)
- efsâneviy(F)masal gibi
e. (102)
- efsus: (F) yazık, eyvah
e. (59)
- efzal: (A) çok faziletli
e. (140), (174)
- efzun: (F) fazla, çok
e. (521)
- eger: (F) eğer, şayet
e. (10), (125), (143), (159),
(165), (183), (206), (217), (220), (224),
(224), (251), (261), (280), (36), (37),
(376), (41), (410), (457), (475), (514),
(669), (696), (78), (79), (79), (816),
(832), (957), (987), (990)
- egerçi: (F) her ne kadar
e. (224), (242), (251), (609),
(727), (961)
- egerle-: eğerlemek
e.-b (885)
- ehemiyet: (A) çok önemli
e. (2), (55), (6), (86)
- E. Heyitmetov: özel isim
e. (6)
- ehl(ehil): (A) sahip, usta
e. (188), (843)
- e.-i (121), (159), (242), (287),
(305), (312), (436), (461), (465), (565),
(578), (581), (598), (603), (727), (784),
(806), (827), (893), (199), (213)
e.+i (245), (251)
e.+ige (45)
e.+in (809)
e.+ini (245)
- ehl-i dil: (A+F) gönül sahibi
e. (873)
e.+eğe (865)
- ek-: ekmek
e.-ip (165)
- eke: kardeş, büyük, ağabey
e.+singil (238)
- ekspeditsiye: (R) araştırma
e. (59)
e.+ler (16)
- el: el
e. (114), (471), (79)
e.+i (845), (882), (897)
e.+ingde (280)
- elâhi: ayrıca
e.+de (186), (189)
(143), (187), (59), (92), (97), (97)
- elbette: (A) kesin olarak
e. (92), (97)
- elem: (A) acı, sızı, sancı
e. (161), (296), (424), (436)
e.+din (718)
e.+ini (697)
e.+ni (520), (708) (944)
- elest: (A) yaradılış başlangıcı
e. (482)
- elifmeyan: (A+F) elif harfinin
ortasında “düzlük”
e. (660)

- emânet:** (A) emanet, birisine bırakılan şey
e. (237), (622)
- emel:** (A) umut, arzu
e. (186)
- emin:** (A) güvenilir, korkusuz
e. (161), (249), (598), (600), (835), (859), (879), (942)
e.-i (903)
- emir(emri):** (A) 1 - bir kavmin başı 2 - iş buyurma
e. (154), (385), (76), (795)
e.-i (244)
- encüm:** (A) yıldızlar
e. (488)
- endêşe:** (F) düşünce, vesvese
e. (908), (995)
- endişe:** (F) düşünce, vesvese
e. (169)
- Enver:** özel isim
e. (549)
- er:** erkek
e.+i (234)
- er-:** ermek, ulaşmak
e.-di (74)
- erbâb:** (A) ehil, usta
e.+leri (102), (195), (198)
e.+lerinin (210)
- Erestu-yi Hekim:** özel ad
e. (198), (204), (204), (71)
e.+den (204)
- erkek:** erkek
e.+ler (252)
- erte:** sonra, ard,
- e. (154)
e.+din (169)
e.+si (145)
- erzende:** (F) 1 - ucuz 2 - layık, uygun
e.+si (143)
- esâs:** (A) asıl, ana, temel
e. (233), (54), (976)
e.+en (178)
e.+ide (10), (137), (178), (198), (201), (208), (55), (7)
e.+ini (175), (184), (184), (71)
e.+sı (610)
- esâsen:** (A) esas olarak
e. (7)
- esâsiy:** (A) esaslı
e. (10), (100), (13), (136), (150), (164), (179), (191), (196), (2), (61), (65), (65), (66), (66), (71), (77), (8), (86), (94), (96), (96), (97)
- esâsle-:** (A+T) esaslaştırmak
e.-ş (99)
- esâsli:** esaslı
e. (208)
- eser:** (A) yapıt, basılmış kitap
e. (14), (178), (178), (179), (181), (196), (21), (229), (232), (254), (292), (37), (42), (43), (43), (47), (53), (54), (59), (59), (59), (59), (61), (62), (63), (66), (66), (67), (68), (7), (73), (75), (76), (77), (77), (77), (88), (963), (99)
e.+de (179), (42), (49), (59), (59)
e.+den (179)
e.+dir (194), (203)
e.+ge (61), (68)
e.+i (10), (10), (178), (179), (203), (234), (254), (51), (55), (66), (7), (76), (77)

e.+ide (116), (116), (132), (150), (195), (20), (21), (8), (8), (91), (91), (92)
 e.+ige (12), (195), (40)
 e.+ini (53)
 e.+ining (11), (117), (179), (20), (232), (37), (4), (42), (77), (88), (9)
 e.+ler (10), (17), (178), (5), (7), (92), (96)
 e.+lerden (53)
 e.+lerdir (55)
 e.+leri (133), (193), (194), (21), (21), (255), (59), (7)
 e.+leride (116), (17), (193)
 e.+leriden (58)
 e.+lerige (55)
 e.+lerini (194), (233), (54)
 e.+lerinin (254), (254)
 e.+lerni (193)
 e.+larning (62)
 e.+ni (181), (229), (23), (232), (42), (49), (77), (88)
 e.+ning (12), (191), (196), (20), (234), (25), (26), (33), (49), (66), (72), (77), (79)

Esfendiyâr: özel ad
 e. (441)

esir(esr): (A) kul, köle
 e. (130), (183), (235), (280), (34), (36), (385), (613), (973), (987), (507), (10), (10), (10), (10), (11), (125), (174), (194), (25), (256), (58), (87)
 e.+de (116), (16), (21), (55)
 e.+ge (10)
 e.-i (213), (511)
 e.+i (228)
 e.+ler (147), (14), (6), (7)
 e.+lerde (7)
 e.+ning (10), (10), (11), (11), (13), (13)
 e.-ü (213)

esnâm: (A) putlar
 e.+dın (483)

esrâr: (A) sırlar
 e. (609), (609), (873), (966), (979)
 e.+a (41)
 e.+ına (239), (712)

esre-: esirgemek
 e.-ğül (209)

esrû: çok
 e. (92)

eşig: eşik
 e.+imizge (132)

et-: etmek
 e.-megen (86)
 e.-seng (209)
 e.-ti (246), (36), (435)

eten-: utanmak
 e.-ür (531)

etrâf: (A) taraflar, yönler
 e.+degi (245)

ev: ev
 e.+ü (844)

evlâd: (A) çocuklar, oğul, kız
 çocuk
 e.+ge (229)

evvel: (A) önce
 e. (181), (422), (55)
 e.+a (8)
 e.+gi (132)

evvelâ: (A) ilk önce
 e. (94)

eye-: görmek
 e.-mes (538)

eyençli: ibretli
 e. (137)

eylê-: etmek, eylemek

e. (162), (162), (168), (303),
(431), (457), (472), (494), (125), (291),
(294), (475)

e.-b (213), (265), (488), (489),
(525), (565), (698), (751), (905), (906),
(946), (949), (965), (975)

e.-ban (251), (699), (869),
(931), (959)

e.-di (526), (975)

e.-dim (943), (945)

e.-ding (90)

e.-gende (868), (868)

e.-n (567)

e.-ng (244), (244), (793), (490),
(490), (567), (632), (632), (70), (70),
(793), (805), (805)

e.-r (226), (272), (41), (468),
(535), (574), (574), (704), (704)

e.-se (703), (812)

e.-yin (159), (670), (764)

eylê-: etmek, eylemek

e.-mes (539)

eyyâm: (A) günler

e.+dın (481)

e.-ı (544)

ez: (F) -den, -dan

e. (348), (611), (748)

ezel: (A) başlangıç

e.+dın (152), (44), (551), (851)

Ezferiy: özel isim

e. (16)

eziyet: (A) eziyet, işkence

e. (163)

ê-: “ i-mek fiili”

ê.-di (130), (132), (157), (157),
(157), (160), (162), (172), (172), (174),
(221), (221), (251), (282), (296), (297),
(297), (306), (306), (309), (338), (347),
(357), (383), (383), (384), (390), (41),

(415), (441), (441), (520), (59), (595),
(602), (635), (7), (768), (92),
(956), (347)

ê.-dik (172), (76)

ê.-dim (132), (132)

ê.-ding (357), (384)

ê.-ken (114), (132), (165),
(165), (21), (218), (218), (436), (92)
(145), (153)

ê.-kenini (117), (137), (165),
(206), (208), (238), (243), (245)

ê.-kenligi (142), (187)

ê.-kenligiden (156), (252)

ê.-kenligini (126), (126), (132),
(132), (229), (238), (88)

ê.-kenliklerini (252)

ê.-kenmen (145)

ê.-men (625), (803)

ê.-mes (112), (130), (130),
(143), (152), (161), (164), (169), (169),
(171), (181), (184), (186), (20), (21),
(213), (28), (287), (318), (369), (370),
(375), (435), (465), (538), (58), (76),
(79), (79), (97)

ê.-mesdir (21)

ê.-messiz (761)

ê.-mestür (183), (36), (573)

ê.-miş (36), (36), (453)

ê.-mişdür (851)

ê.-rür (79), (79)

ê.-se (376)

ê.-seng (127), (260), (268),
(304), (313), (337), (368), (377), (403),
(423), (423)

Êdil: idil, nehir ismi

ê. (138)

êge: sahip

ê. (101), (103), (132), (14),
(167), (176), (181), (203), (4), (53),
(55), (76), (96)

ê.+lerining (251)

ê.+miz (22)

ê.+si (252), (9), (93)

ê.+sige (139)

égelle-: sahiplenmek

è.-b (13)

è.-di (10)

è.-genligini (58)

è.-ydi (16)

ègri: eğri

è. (188), (188), (189), (189),
(665), (686), (910), (927)

èhl: (A) sahip, usta

è.-i (438)

èhsân: (A) iyik etme

è. (157), (216)

èhtimâl: (A) bir şeyin

olabilmesi,mümkünlük

è.+den (21)

èhtiyâc: (A) gereklilik,

è. (112), (354), (5), (5)

è.+i (4), (7)

è.+ining (143)

èl: 1 – ülke 2 - ülke, il

è. (108), (143), (182), (210),
(212), (227), (245), (36), (458), (494),
(645), (970)

è.+de (244),(792)

è.+ge (107), (157), (165), (165),
(169), (190), (211), (233), (312), (422),
(456), (513), (519), (54), (583), (796),
(832), (840), (978)

è.+i (844), (890)

è.+idin (471)

è.+ige (554), (557)

è.+in (68)

è.+inde (517), (653)

è.+ing (648)

è.+inge (149)

è.+ini (113), (115)

è.+ni (168)

è.+ning (757)

è.-im (847)

èlân: (A) şimdi, şu an

è. (220), (245)

èlt-: göndermek, götürmek

è.-di (350), (755)

è.-diler (900)

è.-edürbiz (894)

è.-edürsüz (891)

è.-etururmen (877)

è.-ey (861)

è.-eyin (884)

è.-güsi (149)

è.-mediler (284)

è.-se (345)

è.-ürsên (659)

èmdi: şimdi

è. (266), (277), (303), (307),
(359), (394), (433), (456)

èmeslig: değillik

è.+ini (130)

èndi: şimdi

è. (204), (801)

èng: en

è. (142), (153), (166), (175),
(187), (204), (204), (206), (208), (208),
(4), (6), (94), (97), (97)

èpik: (Fr) destana ilişkin

è. (19), (255)

èpizod: (Fr) hikayede ikincil

derecedeki olay

è.+ler (201)

è.+lerge (176)

èr: erkek

è. (127), (185), (32), (364),
(428), (440), (460), (48), (537), (625),
(658), (832)

è.+ge (149), (165)

è.+i (132), (132), (234), (238),
(245), (250)

è.+iden (132)

è.+ige (132), (250)

- è.+im (132), (243), (245)
 è.+ini (245), (251)
 è.+ni (454)
- èr-: 1 - "i-mek fiili" 2 - ermek
 è.-di (130), (246), (251), (33),
 (342), (342), (498), (498), (505), (509),
 (517), (517), (588), (596), (596), (598),
 (599), (600), (602), (607), (608), (608),
 (609), (609), (610), (610), (611), (636),
 (664), (675), (675), (693), (705), (756),
 (789), (841), (842), (866), (867), (889),
 (889), (910), (920), (956), (969), (971),
 (979), (521)
 è.-diler (887), (910)
 è.-dim (251), (385), (961)
 è.-ding (382)
 è.-ge (529), (863)
 è.-men (660), (660), (739),
 (739), (826), (826)
 è.-mes (219), (219), (33), (694),
 (733), (980), (980)
 è.-mesdi (849)
 è.-mestür (247), (933)
 è.-mèn (535)
 è.-se (90)
 è.-seng (111)
 è.-ür (125), (149), (169), (205),
 (219), (224), (224), (226), (228), (233),
 (233), (237), (269), (27), (28), (299),
 (300), (303), (327), (327), (329), (370),
 (372), (39), (395), (396), (401), (417),
 (432), (435), (639) (437), (44), (448),
 (455), (459), (467), (469), (478), (482),
 (491), (54), (54), (578), (623), (661),
 (688), (691), (78), (80), (838), (882),
 (917), (976), (976), (81)
 è.-ürbiz (777)
 è.-ürmen (251), (387), (389),
 (934)
 è.-ürmèn (211), (960)
 è.-ürsen (987), (987)
 è.-ürsèn (514), (514)
- èren: Tanrıya ulaşan
 è.(119)
 è.+ge (79)
- è.+ler (315), (367), (423), (536),
 (587)
 è.+lerni(ng) (757)
- èrik-: erişmek
 è.-ibmen (523)
- eriş-: erişmek
 è.-e (238)
 è.-ecegi (184)
 è.-iş (191)
 è.-işide (136)
- èrklık: güçlü, kuvvetli
 è. (244), (791)
- Ersig: özel isim
 è. (9)
- èrte: son, sonraki
 è. (171), (216), (493)
 è.+giler (290)
 è.+si (245), (720)
- èrtele-: ertelemek
 è.-b (238)
- èse: ise
 è. (125), (127), (128), (129),
 (132), (153), (162), (165), (166), (172),
 (179), (20), (214), (23), (254), (261),
 (280), (35), (37), (380), (447), (457),
 (475), (61), (66), (67), (7), (883)
- èsir: (A) kul, köle
 è.+lerge (218)
 è.+lerning (174)
- èski: eski
 è. (89)
- èsleş: hatırlamak
 è.+iden (229)
- èslet-: hatırlatmak
 è.-ib (181)

èstètik: (Fr) estetik, sanatlı
è. (6)

èşig: eşik, kapı girişi
è.+idin (130)
è.+in (472)
è.+ini (127)

èşik: eşik, kapı girişi
è.+de (132)
è.+ingde (90)

èşit-: işitmek
è. (407)
è.-dim (213), (858)
è.-geç (620)
è.-gen (238)
è.-genini (245)
è.-gil (985)
è.-ib (161), (236), (245), (251),
(722)
è.-keç (854)
è.-ti (641)
è.-üb+(èştüb) (674),(624)

èşitil-: işitilmek
è.-edi (147)

èşüt-: işitmek
è.-dük (893)

èt-: etmek
è. (161), (249),(169), (266),
(277), (648), (938)
è.-di (213), (246), (249), (3),
(378), (528), (528), (606), (665), (690),
(702), (708), (709), (730), (773), (773),
(847), (860), (890), (918), (942), (948)
è.-ib (139),(907)
è.-diler (686)
è.-dim (230), (24), (930), (932)
è.-edi (117), (138), (147), (156),
(158), (158), (172), (175), (184), (195),
(198), (200), (200), (40), (45), (55),
(55), (62), (71), (86), (97)
è.-ediler (251)

è.-er (107), (107), (185), (326),
(328), (476), (48), (875)
è.-ey (41)
è.-eyatgen (20)
è.-geç (245), (569), (952)
è.-gen (100), (116), (133),
(137), (16), (178), (20), (21), (55), (91),
(99), (99)
è.-gençe (169)
è.-geni (158)
è.-genini (361)
è.-genligi (253), (92), (94), (97)
è.-genligini (210), (25)
è.-gey (503)
è.-ib (137), (141), (148), (168),
(17), (279), (284), (367), (382), (419),
(46), (47), (470), (492), (740), (887),
(910), (925), (96), (99)
è.-iş (10), (100), (102), (12),
(5), (58)
è.-işde (6)
è.-işge (2)
è.-işi (184)
è.-işining (59)
è.-işni (136), (6)
è.-key (161)
è.-mağı (167), (59)
è.-medi (870)
è.-mek (694), (694)
è.-mes (531), (535)
è.-meseng (431)
è.-miş (701)
è.-se (152), (505), (52), (601),
(603), (851)
è.-sem (50)
è.-seng (159)
è.-ti (557), (799), (915)
è.-ür (732)

èteg: etek, kıyı, uç
è.+ine (379)

ètibâr: (A) itibar, saygı
è. (100), (105), (164), (289),
(97)
è.+ni (10), (189)

étibârli: (A+T) itibarlı, saygı gören
è. (171)

è'tikâd: (A) inanç, iman
è. (188), (288), (321)

étil-: edilmek, yapılmak
è.-edi (179), (184), (187)
è.-gen (193), (203)
è.-genini (172)
è.-iledi (135)
è.-ilgen (102), (155), (20)

éttir-: ettirmek
è.-e (99)
è.-gen (255)
è.-ib (100)
è.-işdegi (100)
è.-işni (51)
è.tirişge(7)

étuvçi: edici, yapıcı
è. (147), (198),(181)

étüglig: (Fr) töre, ahlak
è.+i (97)

évez: (A) bedel, karşılık
è. (605)
è.+ige (165)

éy: ünlem
è. (121), (147), (149), (162),
(190), (216), (226), (235), (246), (251),
(251), (259), (272), (292), (301), (305),
(312), (331), (332), (356), (361), (374),
(381), (384), (387), (392), (393), (431),
(457), (463), (463), (477), (496), (513),
(586), (618), (620), (653), (671), (687),
(691), (720), (740), (79), (798), (802),
(850), (857), (873), (90), (90), (911),
(958), (959)

éye: sahip
è.+si (125), (141)

éyle-: eylemek

è.-dim (249)

ézâz: (A) saygı gösterme
è. (254)

ézâzle-: saygı göstermek
è.-ş (97)

ézgülik: hoşluk, güzellik
è.+ke (164)

F

- faâliyet: (A) çalışma
f.+i (14)
- Fafur: (F) Çin imparatorlarına
verilen ad
f. (987)
- fâhişelik: (A+T) zina yapmak
f.+de (238), (245)
- fâhrli(A): övgülü
f. (64)
- faķat: (A) ama, ancak
f. (137)
f.+gine (132)
- faķr (faķır): (A) yoksul
f. (313), (780)
(130), (154), (183), (34), (36), (749),
(824)
f.+é (643)
f.+ler (115)
- fal: (A) uğur, talih
f. (282), (429), (583)
f.+i (213)
f.+idin (849)
- falân: (A) herhangi birisi
f. (873)
- fân: (A) bilim, sanat
f.+den (204)
- fâniy: (A) ölümlü, geçici
f. (323), (495)
- fârîğ: (A) farkeden, ayıran
f. (293), (484)
- Fârîğiy: özel ad
f. (16)
- fârķ: (A) başkalık, ayrılık
f. (132), (179), (233), (234),
(77), (8), (958)
f.-ı (251)
f.+lerni (86)
- fârķli: (A+T) farklı, başka
f. (53)
- Fârs: (A) İran, İranlı
f. (116), (14), (178)
- fârsigoy: (A+F) Farsça söyleyen, yazar
f. (20)
- fârûğ: (A) farkeden, ayıran
f. (469)
- fâsıķ: (A) günahkar
f. (136), (65)
- fasıl: (A) ara
f.+idegi (117)
- fâş: (F) meydana çıkarma
f. (150), (195), (200), (210),
(36), (447), (6), (907)
- Fâtiha: (A) Kur'an'da bir süre
f. (165)
f.+ya (446)
f.-yı (264)
- fâyda: (A) yarar
f. (189), (218)
- fâydalan-: (A+T) yararlanmak
f.-genligi (253)
f.-ib (150)
f.-mak (184)

- f.-se (153)
- fâydali: (A+T) yararlı
f. (137), (51),(167)
- fazilet: (A) güzel vasıf
f. (204), (206)
f.+i (204)
f.+ler (102), (179)
f.+leri (203)
f.+lerinden (187)
f.+lerini (136)
f.+lerini (191), (198)
- fehmi(fehim): (A) anlayış
f.+ing (261),(457)
- felâket: (A) bela, musibet
f.+de (129)
f.+ler (128)
- felek: (A) gökyüzü, sema
f. (129), (139), (39), (398),
(425), (984)
f.+de (983)
f.+dék (213)
f.-i (291)
f.+ning (295), (644)
- felsefiy: (A) felsefeyle ilgili
f. (10), (102), (11), (133), (133),
(170), (3), (5), (6), (6), (6), (7)
- fen: (A) bilim, sanat
f. (670)
f.+ler (16), (5)
- fenâ: (A) yokluk
f.+ğa (373)
f.+i(320)
- ferâgat: (A) vaz geçme
f. (293)
- ferâvanlig: (F) çok, aşırı
f.+i (156), (175)
- ferd: (A) tek, yalnız, kişi
f. (469)
- ferheng: (F) bilgi, hüner
f.-i (20)
- ferhunde: (F) kutlu, uğurlu
f. (903)
- Ferididdin Attar: özel isim
f. (232), (55), (99)
f.+ning (117), (53)
- Feridun: özel isim
f.+ğa (305)
- Feridun Ferruḥ: özel isim
f. (136), (65)(304)
- ferište: (F) melek
f. (590)
- ferruḥ sirišt: (F) hüzel huylu
f. (269)
- fersude: (F) eskimiş
f. (954)
f.+mizge (834)
- feryâd: (F) yardım isteme sesi
f. (243), (738), (989)
f.+ıma (750)
- ferzend: (F) oğul, çocuk
f.-i (678)
f.+ige (114)
- fesâhat: (A) 1 – açıklık 2 - bozma
f.+dın (205)
- feth (fetih): (A) açma, bir yeri alma
f. (46),(442)
f.-i (418), (50)
- fetvâ: (A) dini karar
f. (631), (658)

- fël: (A) iş, amel
f.+i (981)
f.+inge (303)
- fëodal: (Fr) derebeylik, geri kalmış
f. (10), (100), (102), (12), (136),
(17), (17), (195), (200), (234), (6), (8)
- fëodalizm: (Fr) derebeylik sistemi
f. (124), (252), (7)
f.+ning (6)
- fihrest: (F) içindikiler, katalog
f.+ige (76)
- fidâ: (A) gözden çıkarma
f. (139), (407), (501), (536),
(587), (663)
- fidâiy: (A) korkmayan delikanlı
f. (158)
- fidâyi: (A) korkmayan delikanlı
f. (511)
f.+ğa (157)
- figar: (F) yaralı
f.+ing (403)
- fikr (fikir): (A) düşünce
f. (114), (123), (145), (157),
(170), (220), (227), (345), (93)
f.-i (667), (673), (769),
(943), (249), (262)
f.+i (125), (145)
f.+imizning (179), (59), (59)
f.+in (114)
f.+ini (110), (206)
f.+ining (204)
f.+ler (135), (93) (12)
f.+lerden (170)
f.+leri (174), (92)
f.+lerini (99)
f.+lerni (166), (174), (99)
f.+ni (111), (113), (155), (96)
- firak: (A) ayrılık
- f. (394)
- fitne: (A) bela, sıkıntı
f. (593)
f.+ni (503)
- fond: (Fr) vakıf
f.+ige (19), (76)
f.+leride (76)
f.+lerige (16)
- form: (Fr) şekil, biçim
f.+a (99)
- fotokopiye: (Fr) tıpkı çekim
f.+si (19)
- fotonüşa: (Fr+A) tıpkı çekim
f.+si (59)
- fursat: (A) uygun zaman
f. (250), (299), (951)
f.+ing (266), (433)
- furukeş: (F) ışık çeken
f. (804), (975), (991)
- fünun: (A) fenler, bilimler
f.+ê (670)
- fütuh: (A) zafer, galibiyet
f. (391)

G - Ğ

gâh: (F) kimi zaman
g. (436), (436), (472)

gâhi: (F) kimi zaman
g. (473)

gâye: (A) amaç
g.+ge (203)

G. Bêgdeli: özel isim
g. (193)

gedâ: (F) dilenci
g. (104), (126), (127), (127),
(128), (129), (129), (215), (216), (270),
(546)
g.+ge (129)
g.+nı (993)
g.+ni (216)
g.+ning (129)
g.-yı (655), (716)

gedâiy: (F) dilencilikle ilgili
g. (10)

gedây: (F) dilenci
g. (130), (132), (132), (132),
(309), (427)
g.+ge (132)
g.+ni (132)

gehi: (F) kimi zaman
g. (472)

gehvâre: (F) beşik
g. (679)

genc: (F) hazine
g. (105), (149), (157), (284),
(357)
g.-i (259)

Genceviy: özel isim
g.+ning (12)

gep: konuşma
g. (142), (252)
g.+lerige (243)

gepir-: konuşmak
g.-gen (92)
g.-ib (132), (91)

gepiril-: konuşulmak, denmek
g.-edi (181)

ger: (F)eğer
g. (149), (162), (168), (288),
(299), (426), (431), (516), (625), (832),
(880), (90), (929)

gerçi: (F) her ne kadar
g. (263), (415), (92)

gerd: (F) 1 – toz 2 - dönen
g.+ün (989)

gerdiş: (F) dönme, dolaşma
g.+i (128), (139), (425)

germ: (F) sıcak
g. (36)

gevdelentir-: gövdelendirmek,
oluşturmak
g.-ip (6)

gevher: (F) inci, elmas
g. (547)
g.+ini (54), (582)

getiysitân: (F) güçlü kuvvetli padişah
g. (44)

- gıl: kıl
g.+ıdın (398)
- gil: (F) ıslak toprak
g.+ige (561)
- giriftâr: (F) tutulmuş, yakalanmış
g. (499), (945)
g.-ı (205)
- giryân: (F) ağlayan
g. (240), (637), (642), (680),
(714)
- gör: (F) mezar, kabir
g. (149), (271), (987)
- Gorkiy: özel ad
g. (96)
- goş: (F) kulak, işitme
g. (209), (471), (523)
- goş: (F) köşe
g. (165), (892)
- goşe: (F) köşe
g. (829)
- goşenişin: (F) köşeye çekilen
g.+e(249)
g.+ê (942)
- goşmâl: (F) yola getirme
g.+ê (545), (984)
- goşt: (F) et
g. (172)
- göyâ: (F) söyleyen, söyleyici
g. (789), (860), (875)
- gözel: güzel
g. (187), (204), (234)
- gözellig: güzellik
g.+i (238)
- gözellig: güzellik
g. (97)
g.+leriden (186)
- gurur: (A) kibir,
g. (344)
- guşe: (F) köşe
g.-yi (779), (803)
- guşenişin: (F) köşeye çekilen
g.+ê (213)
- guvâhlik: (F) şahitlik
g. (253)
- güdâz: (F) eriten, yakan
g.+ing (313)
- güft: (F) söz, laf
g. (722)
- güftâr: (F) söz
g. (24)
- güher: (F) inci, cevher
g.+dür (553)
g.+in (165), (422)
g.+ini (233), (978)
- gül: (F) çiçek, gül
g. (242), (28), (365), (452),
(470), (523), (78), (980)
g.+dın (661)
g.+i (30)
- gülberg: (F) gül yaprağı
g.+ü (726)
- gülfâm: (F) gül renkli
g.+dın (481)
- Gülistân: (F) gül bahçesi, eser adı
g. (254)

- gülķand:** (F) gül tatlısı
g.+ına (666)
- gülnâr:** (F) nar çiçeği
g.+ı (730)
g.+ıdın (952)
- gülrüh:** (F) gül yanaklı
g. (471)
- Gülşen-i Râz:** eser adı
g. (177), (178), (178), (178),
(179), (179), (18), (19), (255), (411),
(43), (46), (55), (55), (59), (62), (66),
(66), (76), (76), (76), (77), (88), (419)
g.+de (35), (92)
g.+den, (29), (88)
g.+ni (45)
g.+ning (77), (87), (88), (66)
- Gülşeniy:** özel ad
g. (77), (88), (88)
g.+ge (77)
- Gülzâr:** özel ad
g. (116)
- gümân:** (F) zan, sezme
g. (213), (213), (238), (477)
g.+ı (693)
g.+ın (686), (910)
g.+ıngdın (694)
g.+nı (840)
- gümanistik:** (F) sezgisel
g. (96)
- gümrâh:** (F) yolunu şaşırması
g. (909)
- günâh:** (F) din dışı iş
g. (201), (201), (32), (435)
g.+ı (224), (246), (629), (690),
(702), (920)
g.+ım (639), (688)
g.+ın (972)
g.+ıng (301)
- g.+ini (250)
g.+lerini (75)
- günâhkâr:** (F) günah işleyen
g. (247), (917), (933)
- günâhsız:** (F+T) günahı olmayan
g. (238)
- güng:** (F) dilsiz
g. (789)
- güruh:** (F) topluluk, cemaat
g. (102)
g.+lerge (102)
- güvâh:** (F) şahit, delil, tanık
g. (238), (439), (930)
g.+ê (629)
g.+ı (750)
g.+ım (639), (688)
g.+i (913)
g.+lerning (245)
- güvâhiy:** şahitlikle ilgili
g. (246), (776), (848), (920)
- güz:** güz sonbahar
g.+in (328)
- güzârê:** (F) geçme, akma
g. (878)
- güzer:** (F) geçme, geçiş, akma
g. (265), (353), (80), (81)
- ğadr:** (A) hainlik
ğ. (213)
- ğafil:** (A) dikkatsiz
ğ. (538)
ğ.-i (312)
- ğaflet:** (A) boş bulunma
ğ. (125)

ğalizlik: (A) kabalık
ğ. (79)

ğam: (A) keder, tasa
ğ. (130), (130), (165), (27),
(28), (28), (281), (321), (329), (330),
(332), (34), (356), (36), (366), (670),
(68), (754), (854), (905)
ğ.+dın (209), (310), (319),
(718), (75), (808), (895), (996)
ğ.+ga (183), (235)
ğ.+gıning (307)
ğ.+gınnı (448)
ğ.+ğa (235), (36), (612), (617)
ğ.+ı (36), (452), (485)
ğ.+ıdın (374)
ğ.+ın (298), (423)
ğ.+ınga (384)
ğ.+ını (697)
ğ.+ını (249), (906), (943)

ğamhâr: (A+F) keder çeken
ğ. (855)
ğ.+a (146)
ğ.-ı (251), (959)

ğamhâre: (A+F) tasalı, keerli
ğ.+dürmên (824)

ğamhor: (A+F) gamlı, kederli
ğ. (114), (118), (130), (166),
(171), (172), (218), (45)

ğammâz: (A) iftira atan, fitneci
ğ. (211)
ğ.+ı (511)

ğamnâk: (A+F) gamlı, tasalı
ğ. (507)

ğamz: (A) göz kırpma
ğ. (628)

ğamze: (A) süzgün bakış
ğ. (90)
ğ.-yi (511)

ğani: (A) zengin, varlıklı
ğ. (808), (993)

ğaniy: (A) bol bol, çok çok
ğ. (973)
ğ.+dür (466)

ğar: (A) mağara,in
ğ. (387)

ğarav: içi kabağa, tanesi kamaşa
benzeyen tropik bir bitki.
ğ.+dın (579)

ğaret: (A) çapul pağma
ğ. (560)

ğarib: (A) kimsesiz,zavallı
ğ. (152)

ğark: (A) boğulma, boğma
ğ. (928)
ğ.-ı (235), (615), (934)

ğaş: kaş
ğ. (804)

ğâye: (A) amaç
ğ. (118), (132), (164), (184),
(203)
ğ.+ler (99)
ğ.+leri (18)
ğ.+ni (104), (165), (253)
ğ.+sini (191)
ğ.+sining (132)

ğâyeviy: (A) amaçla ilgili
ğ. (10), (179), (193), (195), (7),
(9), (94), (96)

ğayr: (A) ayrı, başka
ğ. (437)
ğ.-i (284), (924), (934), (994)

ğayret: (A) çalışma, çabalama
ğ. (136)

- ğayri: (A) dışında
ğ. (165)
- ğazab: (A) kızgınlık, hiddet, öfke
ğ. (128)
ğ.+ge (236)
ğ.+ini (122)
- ğazablan-: (A+T) öfkelenmek
ğ.-ib (165)
- ğazât:(A) din uğruna savaş
ğ. (497), (554)
- ğazel: (A) nazım türü
ğ. (179), (180), (181), (434),
(434), (450), (450), (464), (464), (480),
(480), (542), (66), (92)
ğ.+den (77)
ğ.+i (89)
ğ.+ini (89)
ğ.+ler (89)
ğ.+lerde (77)
ğ.+ni (91), (92)
ğ.+ning (91)
- ğazeliyât: (A) gazeller
ğ.+i (92)
- ğaziy: (A) savaşan,savaştan dönen
ğ. (136)
- ğazn (ğaza): (A) din uğruna savaş
ğ.+nıga (562)
- ğul: el - kol, sakat, felçli
ğ. (30), (804)
ğ.+dur (876)
ğ.+i (30)
ğ.+ler (874)
ğ.-ı (926)
- ğulâm: (A) genç, delikanlı
ğ. (168)
ğ.+ı (664)
- ğulğul: (A) gürültü, şamata
- ğ. (205)
ğ.-yi (484)
- ğunça: (F) gonca
ğ. (452)
ğ. (68)
- ğururlan-: (A+T) gururlanmak
ğ.-işi (125)
- ğusl: (A) yıkanma,arınma
ğ. (367)
- ğussa: (A) keder, kaygı
ğ. (272),(356)
ğ.+dın (570)
ğ.+dındur (532)
ğ.+sını (896)

H – H

habbe: (A) buğday
h. (183), (36)
h.+ye (130)

haber: (A) bilgi, havadis
h. (156), (234), (238), (243),
(265), (353), (389), (482), (790)
h.+ing (292)

haberdâr: (A) bilgili, haberli
h. (234), (247), (527), (647),
(748), (763), (830), (891), (933), (966)
h.+sên (204)

Habeş: (A) bir kavim ismi
h. (238)
h.+ni (246)

hâce: (F) hoca, imam, ağa, alim
h. (104), (126), (127), (127),
(128), (128), (129), (129), (129), (130),
(130), (136), (137), (138), (138), (139),
(140), (195), (243), (243), (243), (243),
(65), (730), (734)
h.+den (243)
h.+ge (241), (241), (242)
h.+ğa (725)
h.+m (130)
h.+ng (672)
h.+ni (129)
h.+ning (116), (127)
h.+si (931)
h.+sige (139)
h.+sining (675)

hâcet: (A) ihtiyaç, gereklilik
h. (371), (947)
h.+i (113)

hâcil: (A) utanmış
h. (159)

hacim (hacmi): (A) bir cismin
kapsadığı boşluk
h.+degi (99)
h.+i (196), (60), (62), (77)

hâciy: (A) hicveden
h. (246), (918)

hadd: (A) sınır, kenar
h.+idin (363)
h.+in (654)

hâdim: (A) hizmet eden
h.+ğa (216)
h.+leri (59)

hadis: (A) meydana gelen
h. (812)
h.+in (249), (939), (939)

hâdise: (A) olay,
h. (9)
h.+ler (198)
h.+lerni (102), (164)

Hâd-i Zarif: özel isim
h. (193)

Hâfız Hârezmiy: özel ad
h. (16)

Hâfiy: (A) 1 – çok ikram eden, 2- gizli,
özel ad
h. (71)

hâinlik: (A) hainlik
h. (102)

hak: (A) 1 - Tanrı, 2 – doğruluk, 3- dair

h. (121), (122), (129), (235),
(252), (262), (276), (285), (365), (367),
(518), (615), (624), (947), (964)

h.+de (31), (59)

h.+dın (414), (556)

h.+ıde (181), (184), (20), (20),
(20), (20), (20), (20), (204), (21), (215),
(22), (229), (23), (252), (26), (4), (42),
(49), (49), (55), (64), (67), (72), (76),
(87), (91), (91), (91), (92), (92), (93),
(97)

h.+ıdegi (164), (170), (199),
(21), (65), (71), (76), (89), (91), (96)

h.+ım (661)

h.+ige (188), (69)

h.+ığa (249), (943)

hâk: (F) toprak

h.-ı (264), (82), (937), (964)
(286), (291), (33), (83)

hâkâret: (A) hor görme, hakirlik
h. (169)

hâkezâ: (A) bunun gibi
h.+ler (4)

hâkîr: (A) değersiz
h. (280)

hakîkat: (A) doğru, gerçek
h. (226), (251), (528), (586),
(660), (692), (883)
h.+de (161), (252), (76), (174)
h.+ge (92)
h.+ğa (980)
h.+ni (122), (245)

Hakîkatnâme

h. (18), (19), (193), (195),
(195), (203), (229), (255), (42), (486),
(49), (50), (55), (59), (62), (67), (67),
(71), (192)

h.+degi (204), (215)

h.+ni (230), (24)

h.+ning (196), (220), (23)

h.+si (194)

h.-yi (67)

hakîkiy: (A) gerçek, gerçekle ilgili
h. (127)

hâkim: (A) hükmeden
h. (189), (243), (243), (26), (7)
h.+ge (243), (38), (45)
h.+i (243), (43)
h.+ini (243)

hâkimiyet: (A) hakimlik, amirlik
h.+i (227)

hâkister: (F) kül, ateş külü
h. (773)

hakğ: (A) 1 – Tanrı, 2 - doğruluk
h.+ını (609)

hakli: (A+T) haklı
h.+miz (133)

hâkrâh: (F) yol toprağı
h. +i(776)

hâksâr: (F) toz içinde kalmış, perişan
h.+e (716)

hâksâriy: (F) perişan
h. (211)

hâl: (A) 1 - şimdiki zaman, durum 2 –
halletme, çözme
h. (10), (234), (26), (903),
(973), (979)
h.+de (133), (150), (176), (25),
(88), (9)

h. +idin (527)

h.+ge (172), (59)

h.-i (112), (511)

h.+i (15), (295), (706), (775)

h.+ige (228), (26)

h.+im (656), (750), (781), (913)

h.+imni (761)

h.+in (730)

h.+ine (265), (34)

- ھ. +ing (246), (914)
 ھ. +lerde (6)
 ھ. +leri (54), (79)
 ھ. +lerni (233)
- ھالâs: (A) kurtulma, kurtuluş
 ھ. (249), (690), (708), (942),
 (948)
- ھالâyıq: (A) yaratılmışlar, köle kadın,
 halk
 ھ. (161), (213), (223), (506),
 (564), (568), (633), (683), (740), (758),
 (775), (807), (850), (855), (906), (968),
 (969)
- ھ. +den (243)
 ھ. +dın (696), (951)
 ھ. +ğa (932)
 ھ. +ka (247)
- ھâlbuki: (A+T+F) öyle iken
 ھ. (186)
- ھalef: (A) sonraki
 ھ. (185), (301), (48)
- ھâlet: (A) hal, durum
 ھ. +idin (408)
 ھ. -i (408)
- ھâlık: (A) yaratan, Tanrı
 ھ. (251), (841), (959)
- ھâli: (A) تنها, boş
 ھ. (21), (243)
- ھalife: (A) birinin yerine geçen,
 padişah
 ھ. (345), (346), (349), (352),
 (356)
- ھâliy: (A) gamsız, tasasız
 ھ. (774), (779)
- ھalk: (A) toplum
- ھ. (102), (102), (107), (109),
 (114), (115), (162), (175), (175), (198),
 (201), (251), (253), (51), (6), (724)
 ھ. -ı (165), (700), (839)
 ھ. +ı (489)
 ھ. +ıge (113)
 ھ. +ımı (559)
 ھ. +ka (118), (189), (45)
 ھ. +ler (3)
 ھ. +leri (176)
 ھ. +lerning (4), (7)
 ھ. +ni (113), (210)
 ھ. +ning (114), (156)
- ھalkçil: (A+T) halk sever, halk
 kaynaklı
 ھ. (254), (6)
- ھalkçillik: (A+T+T) halk severlik
 ھ. (12)
 ھ. +ning (6)
- ھalkperver: (A+F) halkı yetiştiren
 ھ. (111), (114), (252)
- hall: (A) çözmə, çözülmə
 ھ. -i (950)
- ھâm: (F) olmamış, çığ
 ھ. (332), (348), (508)
- hamd: (A) şükür
 ھ. (165), (181), (65), (66), (68),
 (71), (753), (77)
- ھâmi: (A) koruyan, koruyucu
 ھ. -yi (44)
- Hamid Arasli: özel isim
 ھ. (193)
- Hamid Süleymânov: özel isim
 ھ. (16)
- hamle: (A) atılış, saldırma
 ھ. (116)

Ḥamse: (A) beşlik, eser adı

ḥ. (116), (37)

ḥ. +sini (37)

ḥâmtama': (A+F) hamlık, aç gözlülük

ḥ. (324), (329), (361)

ḥâmuş:(F) sessizlik, susma

ḥ. (526), (892)

ḥâmuşiy: (F) sessizlikle ilgili

ḥ. (205)

ḥân: (F) hükümdar, hakan

ḥ. (162)

ḥ. +ığa (129)

ḥancer: (A) ucu sivri keskin bıçak

ḥ. +in (79)

ḥâne: (F) ev

ḥ. (221)

ḥâr: (F) aşağı, hor, bayağı

ḥ. (130), (264), (404), (891)

ḥ. +e (633)

ḥ. -ı (68)

harâb: (A) yıkık, viran

h. (186), (221), (807), (846)

ḥarâbelik: (A+T) binaların yıkıntısı

ḥ. (21)

harâm: (A) dince yapılması yasak olan şeyler

h. (116), (172)

ḥâre: (F) yün, kumaş

ḥ. (724)

ḥaregtér: (FR) mizaç

ḥ. +degi (37), (99)

hareket: (A) iş yapma, tavır, yola çıkma

h. (166), (184), (7)

h. +lerden (165)

ḥarekterlen-: (Fr+T) karakterlenmek

ḥ. -se (10)

ḥarektér: (Fr) mizaç

ḥ. +dedir (135)

ḥ. +degi (101), (134), (135)

ḥ. +ge (101), (103), (132)

ḥ. +idegi (150), (198), (208)

ḥarektérli: (Fr) karakterli

ḥ. (204)

Ḥârezmiy: özel ad

ḥ. (194), (51)

ḥ. +ning (194), (37)

harf: (A) yazı işaretleri

h. (475), (61)

h. +i (50)

h. +lerni (86)

ḥaridâr: (F) satın alıcı

ḥ. (369), (733)

ḥâriciy: (A) dışarıya, dışarıyla ilgili

ḥ. (16)

ḥarid: (A) öfkeli, kızgın, tek

ḥ. (243)

ḥâriy: (F) hakirlik, horluk

h. (994)

Ḥârun: özel ad

ḥ. (347)

Ḥârun Er-Reşid: özel ad

ḥ. (136), (337), (65)

ḥâs: (A) en iyi, özgü, mahsus

ḥ. (10), (133), (179), (404),

(484), (841)

Hasan – ı Basri: özel ad

h. -ı (71)

Hasan Basriy: özel ad(aynı)

- h. -ı (198)
- hasb: (A) göre, nazaran
h.-i (26)
- hased: (A) kıskançlık
h. (127), (156)
h.+din (213)
- hasedgoylik: (A+F) dedikodu, hased
sözler söylemek
h. (132)
- hasé: (A) en iyi, özgü, mahsus
h.+ning (984)
- hasé: (F) ot, çırpı
h.+men (638)
- hâsil: (A) meydana elen
h. (141), (148), (168), (185),
(217), (249), (251), (279), (284), (326),
(330), (333), (364), (427), (470), (48),
(528), (530), (551), (629), (667), (669),
(851), (943), (957), (980)
h.+ı (149)
h.+ing (310)
- hâsiyet: (A) özellik, mahsusluk
h.+i (275)
- hasret: (A) hasret, iç çekme, özlem
h. (130), (246), (27), (28), (31),
(34), (366), (541), (854), (915)
- hâst: (F) kötü, yanlış
h. (262)
- hasta: (F) hasta, rahatsız
h. (145), (338), (355), (356),
(846)
h.+durur (64)
h.+larnı (890)
h.+nı (190)
h.+sên (374)
- hastadil:(F) hasta gönül
h.+ler (858), (874)
- haşem: (A) aile, yanında bulunanlar
h. (285), (347)
- hâşiye: (A) bir eseri açıklayan kitap, bir
kitabın kenarına yazılan yazı
h.+side (61)
- haşr: (A) toplama, kıyamet
h. (397)
- haştum: (F) altıncı
h. (541)
- hat: (A) çizgi, satır
h. (58), (67)
h.+i (68)
h.+ide (60)
- hatâ: (A) hata, yanlışlık
h. (32), (880)
h.+dur (721)
h.+larning (88)
h.+yı (251), (961)
- Hâtem: özel ad
h. (986)
h.+ni (158)
- Hâtem-i Tây: özel ad
h. (157), (157), (161) (157),
(157), (446), (448)
h.+ı (157)
h.+ige (162)
- Hâtemiy: özel ad
h. (260)
- Hâtem Tây: özel ad, yukarıdaki kişi
h. (156), (254)
h.+den (163)
h.+ni (158)
h.+ning (160), (161)
- hâtın: (A) kadın
h.+i (245)
- hâtır: (A) zihin, gönül

- h.-ı (312), (405), (421), (479)
h.+ı (190), (881)
h.+ını (456)
- hâtime: (A) son, nihayet
h. (172), (184), (202), (31),
(66), (71), (72), (77)
h.+den (196)
h.+lerde (26)
h.+side (229), (23), (47)
- hatm: (A) tamamlama, bitirme
h. (48)
- hattâ: (A) bundan başka
h. (165), (171), (234)
- hâtun: (A) kadın
h. (246), (247), (251), (251),
(525), (598), (610), (660), (671), (677),
(692), (705), (720), (731), (748), (753),
(757), (878), (887), (920), (925), (933),
(935), (946), (955), (959)
h.+dın (719), (722)
h.+ga (747)
h.+ğa (629), (650), (658), (738),
(740)
h.+ıgâk (647)
h.+ını (628), (868)
h.+ning (685)
h.+u (739), (832)
- hâver: (F) doğu, gün doğusu
h. (902)
- hayâl: (A) hayal düşünce, istek
h.+é (659)
h.+in (652), (665)
h.-ing (383)
- hayâli: (A) hayalle ilgili
h. (234)
- hayât: (A) dirilik, canlılık
h. (114), (14), (142), (149),
(184), (189), (204), (210), (245), (27),
(351), (364), (4), (432), (97)
- h.+a (981)
h.+de (5), (9)
h.+degi (4)
h.+ge (186)
h.-ı (556), (736), (857)
h.+i (256), (3), (55), (55), (93)
h.+ide (102), (164), (198), (7)
h.+idegi (133)
h.+ini (137)
h.+ni (184)
h.+ning (100), (184), (5)
- hayâtiy: (A) çok önemli, hayatla ilgili
h. (137), (175), (55)
- Haydar: 1 – Hz. Ali, özel ad
h. (41)
h.+ini (558)
- Haydar Hârezmiy: özel ad
h. (37), (55), (99)
h.+den (40)
h.+ning (11), (12), (40)
- hayde: kovmak, göndermek
h. –b (165)
- haydè: kovmak, göndermek, haydamak
h. –b (165)
h.- ydi (216)
- haydel-: kovulmak
h.-gen (132)
- hayr (hayır): (A) iyi, faydalı
h. (264), (226), (70), (820),
(852), (894)
- hayl: (A) at, at sürüsü atlı sürüsü
h. (285)
- hayrâbâd: (A+F) hayırlı, mamur, şen
h. (162)
- hayrân: (A) çok tutkun
h. (501), (590)

- ḥayrbâd:** (A+F) hayırlı, mamur, şen
ḥ. (699)
- ḥayrlaş-:** (A+T) vedalaşmak
ḥ.-1b (163)
- ḥayrmâkdem:** (A) hayırlısıyla gelme
ḥ. (821)
- hayvân:** (A) canlılık, dirilik
h.+dın (592)
- Ḥayyâmpur:** özel ad
ḥ. (20)
- hayy:** (A) Tanrının adlarından, diri, canlı
h. +û(911)
- ḥazân:** (F)son bahar, güz
ḥ. (396)
- ḥazârân:** (F) binlerce
h. (233), (54), (561), (778), (976)
- hâzır:** (A) şimdi, şu an, göz önündeki
h. (125), (607), (817)
h.+gi (2)
- ḥâzırçe:** (A+T) şimdilerde, şimdiki durumda
ḥ. (19), (21), (21), (22), (31), (55), (58), (58), (93), (96)
- ḥazine:** (A) altın inci gibi kıymetli eşyaların yeri
ḥ. (176), (176)
ḥ.+den (117)
ḥ.+ge (117)
ḥ.+ni (2)
- ḥazret:** (A) saygı ifadesi
ḥ.+i (76), (276), (323), (859)
ḥ.+ide (350), (762)
- hazz:** (A) hoşlanma
- h.-ı (308)**
- hecr:** (A) ayrılık
h. (385)
h.+imde (388)
- heftum:** (F) yedinci
h. (486)
- hekim:** (A) doktor
h. (204), (71)
- hel:** (A) çözme, çözülme
h. (5), (6), (7), (96)
h.-i (165)
- helâl:** (A) uygun, dince yapılması yasak olmayan
h. (147), (214)
h.+i (600), (843), (909)
h.+im (251), (656), (732), (812), (956)
h.+in (603), (904), (954), (970)
h.+ing (251), (960)
- helâllig:** (A+T) kendisine yasak olmayan, eş
h.+im (245)
- helâllik:** (A+T) kendisine yasak olmayan, eş
h. (136)
- hem:** (F) de, da, aynı
h. (10), (100), (116), (117), (118), (132), (145), (145), (145), (15), (150), (150), (156), (16), (163), (164), (165), (165), (171), (174), (175), (189), (193), (194), (20), (20), (21), (218), (234), (238), (241), (243), (245), (245), (245), (245), (245), (247), (248), (252), (254), (255), (255), (256), (267), (31), (31), (387), (4), (40), (45), (482), (5), (517), (55), (59), (6), (61), (626), (672), (73), (76), (76), (76), (77), (77), (79), (8), (824), (856), (87), (884), (89), (92), (923), (925), (933), (935), (937), (99)

hemâheng: (F) uygun, denk
h. (10), (254)

hemâhenglig: (F+T) uygunluk
h.+iden (92)

hemâkat: (A) ahmaklık
h. (463)

hemân: (F) derhal, hemen
h. (251), (936), (960)

hemdem: (F) sıkı fıkı, arkadaş
h. (219), (324), (520), (895)
h.+dîn (813)
h.+ê (451)
h.-i (404)
h.+i (127)
h.+ing (428)

hemen: (F) hemen, derhal, o anda
h. (925)

hemêşe: (F) daima, her zaman
h. (213)

hemhâne: (F) aynı evde oturan
h. (235), (618)

hemin: (F) tıpkı bu çok
h. (409)
h.+dür (209)

hemişe: (F) daima, her zaman
h. (244), (417), (607), (68),
(792)

hemme: (F) her
h. (6), (97)
h.+sine (116)

hemnefes: (F) arkadaş
h. (390), (451)
h.+dür (782)

hemnişin: (F) arkadaş
h. (105), (298)

hemrâh: (F) yoldaş
h. (153), (239), (245), (711),
(760), (777)
h.+ım (768)

hemrâz: (F) sıkı fıkı arkadaş
h. (666)

hemz: (A) sıkma
h. (906) saklama

her: (F) hep, bütün
h. (114), (115), (121), (121),
(123), (132), (143), (149), (152), (161),
(165), (179), (181), (183), (184), (188),
(2), (211), (252), (252), (277), (280),
(282), (283), (3), (300), (303), (320),
(321), (322), (323), (326), (33), (333),
(36), (361), (388), (395), (404), (414),
(416), (418), (425), (430), (46), (469),
(50), (508), (546), (548), (549), (553),
(555), (575), (59), (59), (6), (6), (6),
(60), (608), (608), (61), (65), (66), (71),
(77), (79), (79), (94), (963), (984)

hergiz: (F) asla, katiyen
h. (188), (546), (572)

herif: (A) 1 – harf 2 – söz, lakırtı
h. (33)

herze: (F) boş, saçma
h. (332)

hesse: (A) pay, nasip
h.+si (216)

hevâ: (A) heves, arzu, istek
h. (125), (169), (322)
h.+ğa (753)
h.+ning (105)
h.+sı (756), (785)

hevâle: (A) bir şeyi başka birine
bırakma

- h. (172), (92)
- heves: (A) arzu, istek
h. (41)
- heveskâr: (A+F) hevesli, istekli
h. (88)
- heyâ: (A) utanma, sıkınma, ar
h.+nı (719)
- heyet: (A) şekil, suret
h.+i (164)
- Heyetnâme: özel ad, eser adı
h. (117), (132)
- heyret: (A) şaşma, şaşkınlık
h.+de (163)
- hêç: (F) hiç, yok
h. (117), (120), (122), (127),
(130), (137), (145), (146), (186), (218),
(249), (267), (289), (295), (297), (300),
(33), (354), (390), (42), (459), (579),
(582), (59), (627), (742), (87), (91),
(940), (988), (989)
- hêy: seslenme
h. (148)
- hıcâlet: (A) utanma
h. (132), (161), (172), (355)
- hıcil: (A) utanma
h. (356)
- hıdmet: (A) iş, hizmet
h. (165), (607), (898)
h.+de (604), (867)
h.-in (417)
h.+i (993)
h.+ide (420)
h.+ini (547), (606)
- hıl: tür, çeşit
h. (179), (86)
- hılâfet: (A) haifelik, birinin yerini
tutma
h. (347)
- hıllig: çeşitlik
h.+i (132), (59)
- hılme: çeşit, fak
h. (179)
- hılvet: (A) yalnız, تنها, baş başa
h. (951)
- hırâc: (A) dış, dışarı
h. (112)
- hırâcê: (A) dış, dışarı
h. (703)
- hıred: (F) akıl, us
h. (400)
- hıredmend: (F) akıllı, anlayışlı
h. (879)
- hırka: (A) bir giysi
h. (213), (782)
- hırman: (F) harman
h.+ına (169)
- hırs: (A) aşırı istek
h. (137), (140)
- hısâb: (A) hesap, sayma
h.+ge (37)
- hısâblan-: (A+T) hesaplanma, sayılma
h.-adi (58)
h.-ib (99)
- hıyânet: (A) hainlik
h. (237), (622), (769)
- hıyre: (F) kamaşık, göz kamaştırıcı
h. (224)

- h. (36), (79)
- hilvet:** (A) yalnız, تنها, baş başa
h.+de (965)
- himâyet:** (A) koruma, korunma
h. (182), (228), (79), (869)
- himmet:** (A) gayret, çalışma
h. (102), (148), (149), (233),
(468), (54), (862), (863), (875), (877),
(950), (976)
h.+dür (863)
h.+i (119), (153), (39), (428)
h.+ide (79)
h.+idin (121), (536)
h.+ing (149), (433)
- Hind:** (A) Hindistan
h. (554), (557), (559), (559),
(560), (563), (566), (570)
- Hindistân:** (A+F) Hindistan ülkesi
h. (77), (77), (79), (81), (83),
(86), (87), (87), (88), (88), (88)
h.+ning (19)
- hindu:** (A) Hindistanlı
h. (881)
h.-yi (674)
- hing-:** (F) at
h.-i (39)
- hirâc:** (A) dış, dışarı
h. (39)
- hisâb:** (A) hesap, sayma
h. (397)
- hisâl:** (A) huylar, mizaçlar
h.-i (79)
- hisse:** (A) pay, nasip
h. (133), (7)
h.+si (94)
h.+sini (193), (255), (37)
- hişt:** (F) kerpiç, tuğla
h. (269)
- hitâb:** (A) söz söyleme
h. (225)
- hiyal:** (A) oyunlar, aldatmalar
h. (211)
- ho:** (F) huy, tabiat
h. (131)
h.-yı (278), (687)
- hob:** (F) güzel, hoş
h. (340)
- hoca:** (F) hoca, efendi, bilgili
h.+yining (238)
- Hocendiy:** özel ad
h. (194), (51)
h.+ning (194)
- horda:** (F) değersiz, önemsiz şey
h.+ya (162)
- hoş:** (F) güzel, iyi
h. (165), (523), (538)
- hud:** (F) zırh, başlık, miğfer
h. (240), (28), (306), (571),
(673), (713)
- Hüda:** (F) Tanrı, Allah
h. (41), (688), (849), (949),
(963)
h.+dın (888)
h.+ğa (753)
h.+nı (930)
- Hüday:** (F) Tanrı, Allah
h. (130), (149), (335)
- hudbinlik:** (F+A) kendini beğenmişlik
h. (102)
- hudfuruş:** (F) kendini satan

- h.+i (535)
- hüdfuruşiy: (F) kendini satmayla ilgili
h. (205)
- hüdperest: (F) kendine tapan
h. (169)
- hüdpisend: (F) kendini beğenen
h. (115)
- huquq: (A) haklar, kanunlar
h.+leri (252)
- hulâse: (A) özet
h. (133), (203), (218), (255),
(55), (153)
h.+ge (191), (91)
h.+ler (92)
- hulâsele-: (A+T) özetlemek
h.-ydi (208)
- huld-: (A) devamlılık
h.-ı (516)
- hulq. (A) huy, tabiat
h. (9)
- hulles: (A) özet
h. (153), (175)
- hun: (F) kan, öldürme
h. (27), (615), (731)
h.-ı (487)
- hunhâre: (F) kan döken
h.+sine (235), (616)
- hur: (F) güneş, ahu gözlüler(A)
h. (240)
- Hurâsân: (F) yer adı
h.+de (25)
- hurrem: (F) şen, sevinçli
h. (591)
- hursend: (F) kanaat eden
h. (156)
- Husrev Dêhleviy: özel ad
h. (99)
- hususen: (A) ayrıca
h. (3)
- hususiyet: (A) ayrıcalık, meseleler
h.+i (6)
h.+ler (186), (58)
h.+lerden (208)
h.+lerge (167)
h.+lerni (179)
h.+ning (117)
- huş: (F) akıl, us
h. (299)
h.+den (250)
h.+ige (250)
- huşdevlet: (F+A) mutlu, saadetli
h. (228)
- huşdil: (F) hoş gönüllü
h. (648), (735), (950)
- huşhâl: (F+A) hoş durum
h. (244), (792)
- huşnud: (F) razı, memnun
h. (162)
- huzur: (A) rahatlık, esenlik
h. (281), (287), (344), (426),
(470)
h.-ı (341)
h.+ı (789)
- hücre: (A) göz, oda
h. (645)
- hüküm (hüküm): (A) hüküm, emir
h. (139), (174), (252), (631)
h.+idedür (39)
h.-i (566), (702), (888)

h.+i (568), (849)

h.+ine (590)

hükmdâr: (A+F) hüküm sahibi, padişah
h.+ler (175), (5)

Hüsrev: özel ad
h. (39), (407)

hükmrân: (A) hüküm süren
h. (10), (114), (210), (220), (9)

hükmrânlığ: (A+T) hüküm sürmek
h.+i (117)

hükmrânlık: (A+T) hüküm sürmek
h. (42)

hükmdârlık: (A+F+T): hükümdarlık
h. (245)

hüner: (F) bilme, ustalık
h. (79)
h.+dür (553)
h.+i (412)
h.+lerning (5)

hür: (F) huri, cennet kızı
h. (470), (651), (713), (813)
h.-i (453), (595)
h.+ü (235)

hürmet: (A) saygı
h. (165), (233), (254)
h.-i (415)
h.+ini (221), (227), (606)

hürrem: (F) şen, sevinçli
h. (756), (785)

hürzâd: (F) periden doğma
h. (474)

hüsn (hüsün): (A) güzel, iyi
h. (242), (498), (594), (652),
(665), (727)

h.-i (589)
h.+inge (90)
h.+iden (238)
h.+idin (239), (711)

I - İ

ih̄tiyâc: (A) gereklilik, zorunluluk
1.-i (706)

ıkrâr: (A) kararlılık
1. (917), (923)

ıldız: yıldız
1. (7)
1.+leri (6)

ışk: (A) sevgi
1. (368), (372), (374), (376),
(400), (401), (404), (405), (406), (409),
(517), (653), (744)
1.+ğa (410)
1.-i (314), (521), (743)
1.+ı (241)
1.+ıda (514)
1.+ında (501)
1.+inga (439)

ıztırâb: (A) acı elem, sıkıntı
1. (165)
1.+ge (245)

ibâdet: (A) Tanrının emirlerini yapma
i. (842)
i.+ka (786)

ibâdethane: (A+F) ibadet yapılan yer
i.+sindin (902)

ibâret: (A) –dan meydana gelmiş
i. (181), (19), (196), (65), (65),
(66), (66), (77), (77), (77)

İbrâhim: özel ad
i. (164), (164), (165), (165),
(65),
i.+ge (165)
i.+ning (165), (165)

İbrâhim Edhem: özel ad
i. (198), (71)

ibret: (A) kötü bir şeyden alınan ders
i. (238), (564), (635),
704), (222)

ibretâmiz: (A+F) ibret veren
i. (96)

ibretâmuz: (A+F) ibret veren
i. (203)

ibretli: (A+T) ibret verici
i. (102), (12), (164), (198),
(199), (208)

icâbet: (A) kabul etme
i. (772)

icâbiy: (A) icapla ilgili
i. (135), (179), (208)

icâd: (A) meydana getirme
i. (100), (116), (16), (20), (21),
(25), (55), (92), (99), (99)
i.+i (176), (256), (76), (92)
i.+ide (102), (116), (254)
i.+idegi (118)
i.+ige (254), (76)
i.+leriden (194)

icâdi: (A) sanat ürünleri oluşturmakla
ilgili
i.+degi (6)

icâdiy: (A) sanat ürünleri oluşturmakla
ilgili
i. (150), (193), (94)

icâdiyât: (A) sanat ürünleri oluşturma
süreci

- i.-i (92), (93)
i.+iden (133)
- icâdkâr: (A+F) icad etme işini yapan,
estetik eserler oluşturan
i.+ler (254)
- icâdkârlig: (A+F+T) icad etme işini
yapmak estetik eserler oluşturmak
i.-i (255)
- icâdkârlık: (A+F+T) icad etme işini
yapmak estetik eserler oluşturmak
i. (102)
i.+ke (2)
- icâzet: (A) izin, ruhsat
i. (117), (222)
- ictimâiy: (A) sosyal
i. (10), (100), (101), (102),
(103), (117), (133), (133), (137), (14),
(17), (175), (234), (3), (37), (4), (5),
(5), (55), (6), (6), (7), (7), (7), (93),
(96), (99)
- iç: iç
i. (537)
i.+ide (121), (166), (170), (175),
(182), (338), (36), (360), (55), (59)
i.+iden (145)
i.+idin (107)
i.+ige (136), (60), (65), (65),
(7), (71)
i.+im (452)
i.+inde (148), (213), (242),
(359), (498), (594), (724), (727), (744),
(906)
i.+ingni (162)
i.+ki (244), (791)
i.+kiler (966)
i.+re (264), (313), (420), (484),
(660), (677), (759), (79), (79)
- iç-: içmek
i. (351)
i.-di (352)
- i.-en (343)
i.-ib (341)
i.-kanım (28)
- içür-: içirmek
i. (165), (299)
- içün: için
i. (165)
- idâre: (A) döndürme, devam ettirme
i. (10), (10), (5), (8)
- idéal: (Fr) ülkü, üstün nitelikli
i. (9)
- idéolojiye: (Fr) düşünce sistemi
i.+si (252)
i.+sining (174)
- idrak: (A) anlayış, kavrama
i. (507), (69)
i.+de (252)
i.+ini (97)
- ifâde: (A) anlatım
i. (147), (17), (96), (97)
i.+sini (125), (18), (181), (234)
- ifâdele-: anlatmak
i.-b (6)
i.-mesin (96)
i.-se (102)
i.-ydi (166), (229)
- ifâdelevçi: ifade edici
i. (164)
- iffetli: (A+T) temiz, namuslu
i. (132)
- iflâs: (A) bitirme, tüketme
i. (234)
- ig: nefes
i.+dür (883)

iḥbâr: (A) haber verme
i. (630)

iḥlâsmend: (A+F) temiz yürekli
i. (88)

iḥtiyâr: (A) seçme, seçilme
i. (183), (276), (36), (79)
i.+ê (540)
i.+ing (760), (767)

iḥamet: (A) oturma
i. (230), (24), (562), (696)

ikav: ikimiz
i. (864)

ikbâl: (A) baht, talih
i. (244), (747), (792), (903)

ikinci: ikinci
i. (697)

ikkav: ikimiz
i. (964)

ikkele: her ikisi birden
i. (233)

ikki: iki
i. (11), (132), (14), (145), (190),
(196), (210), (212), (237), (238), (251),
(428), (438), (47), (60), (608), (621),
(658), (71), (782), (784), (79), (8),
(845), (897), (90)

ikkinçi
i. (10), (102), (142), (166),
(201), (220), (43), (61), (66), (77)
i.+den (117), (124), (140),
(255), (51)
i.+si (14), (47)
i.+sige (110)

ikkinçisi: ikincisi
i. (222)

iḫtisâdiy: (A) ekonomi, tutumla ilgili
i. (3), (3), (31), (35), (55), (7)

ilâc: (A) derde deva olan şey, hastalığın
ilacı
i.+1 (246), (918)
i.-1 (184)

ilâhe: (A) mitolojide kadın Tanrı
i. (964)

ilâhiy: (A) Tanrı ile ilgili
i. (638), (749), (750), (770),
(802)

İlâhiyname: eser adı, özel isim
i. (232)
i.-i (54)
i.-yi (977)
i.+sining (53)
i.+yi (233)

ile: ile
i. (125), (213), (32), (321),
(325), (36), (36), (408), (434), (450),
(464), (473), (473), (48), (480), (508),
(556), (642), (70), (770), (852), (875)

ilgeri: ileri, sonraki
i. (104), (118), (12), (165),
(171), (31), (59), (99), (99)

ilgar: ileri, sonraki
i. (18), (6), (92)

ilhâmlan-: (A+T) doğmak esinlenmek
i.-1b (40)

ilig: il, vilayet
i.+dîn (276), (443)
i.+ide(ilgide) (34)
i.+ide+(ilgide) (385)
i.+idin+(ilgidin) (668), (705),
(989)
i.+inde+(ilginde) (130)
i.+ing+(ilging) (456)

- ilin-: yakalanmak**
i.-di (235), (612)
- ilk: ilk, birinci**
i. (6), (7)
- illet: (A) hastalık**
i. (117), (142)
i.+den (132)
i.+i (132)
i.+idür (278)
i.+ler (136)
i.-lerden (137)
i.+lerini (100), (12)
i.+lerni (102), (150), (234)
- ilm: (A) bilme, biliş, bilgi**
i. (204), (45)
- ilmiy: (A) bilimsel**
i. (15), (176), (21), (55), (86), (92), (94)
- ilm-i yakın: (A) öte alemle ilgili bilgiler toplayan bilim**
i.+ıngda (477)
- ilmü'l-yakîn: (A) öte alemle ilgili bilgiler toplayan bilim**
i. (400)
- ilticâ: (A) sığınma, barınma**
i. (31), (35), (536), (587)
i.+si (132), (181)
- iltimâs: (A) kayırma, arka çıkma**
i. (234), (238), (243), (245)
- Îmâd: özel isim**
i.+ning (195)
- imân: (A) inanma, inanç**
i. (509)
- imâret: (A) bayındırlık**
i. (784)
- imaretgeh: (A+F) imaret yeri**
i. (783)
- imkân: (A) olanak**
i.-ı (184)
i.+ini (37)
- imkâniyet: (A) olanaklar**
i.+ige (22)
i.+lerige (100)
- imtihân: (A) deneme, sınav**
i. (431)
- inâbet: (A) tövbe etme**
i. (720)
- inâm: (iyilik etme**
i. (117), (809)
- inâyet: (A) dikkat, gayret**
i. (182), (183), (251), (36), (36), (360), (551), (555), (779), (79), (869), (898), (949), (959)
i.+ning (755)
- individyel: (Fr) bireysel**
i. (133)
- ini: kardeş, küçük kardeş**
i. (925)
i.+din (246), (918), (923)
i.+m (876), (916)
i.+ni (856)
i.+ning (845)
i.+si (606)
i.+sidin (847)
- inikâs: (A) yenilme, aksetme**
i.+ini (55), (175)
- inkâr: (A) reddetme**
i.+e (249), (940)
- inkırâz: (A) tükenme, bitme**
i.+ge (227)

insâf: (A) merhamet
i. (165)
i.+ge (9)

insân: (A) insan, iyi, olgun, kişi
i. (102), (117), (130), (132),
(14), (14), (14), (14), (142), (143),
(147), (151), (153), (153), (164), (164),
(164), (166), (167), (167), (171), (171),
(184), (184), (186), (186), (198), (204),
(206), (206), (208), (218), (218), (47),
(47), (9), (96), (96), (96), (96), (97)
i.+de (108)
i.+dir (96)
i.+ge (126)
i.+ler (10), (106), (189), (191)
i.+ni (96), (97)
i.+ning (136), (136), (153),
(175), (187), (2), (203), (204)
i.+sen (147)

insâniy: (A) insanla ilgili
i. (102), (179), (191), (198)

insânşunâslik: (A+F+T) insan bilirlilik
i.+dir (96)

institüt: (Fr) enstitü
i.+i (16), (19), (20), (20), (76)

intikam: (A) öç
i. (156)

intil-: yönelmek
i.-ib (8)
i.-iş (14), (14)
i.-işi (164)

intizâr: (A) bekleme
i. (349)

invënter: (Fr) envanter, gelir – gider
cetveli
i. (59)

ipek: ipek
i. (60)

irâdeli: (A+T) kararlı
i. (147)

irâdet: (A) irade, dileme
i. (33), (334)

İrlık: zorluk, mücadele
i. (271)

İsâ: Hz. İsa, peygamber
i. (505), (836), (858)
i.-yı (895)

İsâdem: (A+F) İsa nefesli
i.+ê (903)

isbât: (A) şahit, delil
i.+ımı (419), (46)
i.+i (111), (59)
i.+ini (4)

isbâtle-: (A+T) kanıtlamak
i.-ş (88)
i.-şimge (245)

İskender: özel isim
i. (136), (39), (65), (981)

islâm: (A) din adı, boyun eğme
i. (174), (252)

iste-: istemek
i.-b (245)
i.-gen (117)
i.-ymen (245)

istedâd: (A) yetenek
i. (93)

istè-: istemek
i.-gen (51)

istedâdli: (A+T) yetenekli
i. (253), (13), (255), (37)

istéfâde: (A) yararlanma
i. (100), (194), (94)

istikâmet: (A) doğru, hareket
i. (138)

istikbâl: (A) gelecek zaman
i.+ige (243)

isyânkârlık: (A+F+T) asilik
i. (234)

iş: iş, görev
i. (106), (137), (145), (162),
(167), (47), (508), (668), (684), (777),
(908)
i.+de (238), (247), (688), (933)
i.+den (243)
i.+din (246), (247), (507),
(626), (683), (709), (731), (922), (933)
i.+ge (244), (244), (794), (795)
i.+i (139), (146), (235), (282),
(295), (315), (375), (425), (462), (512),
(534), (614), (79)
i.+ide (76)
i.+iden (156)
i.+idin (115), (538)
i.+ige (169)
i.+imizning (56)
i.+in (105), (173)
i.+inde (320)
i.+ing (159), (211), (333)
i.+ini (188), (764), (927)
i.+lerden (137), (189)
i.+leri (234), (608)
i.+leridegi (10)
i.+leriden (234)
i.+lerni (741)
i.+larning (201)
i.+ni (157), (238), (345), (694)
i.+ning (515)

işan-: inanmak
i.-ış (96)

işançlı: inançlı
i. (208)

işanerli: inandırıcı
i. (155)

işaret: (A) işaret, belirti
i. (816)

işfâk: (A) korkma, ürkme
i. (550)

işle-: işlemek
i.-meyem (625)

işlen-: işlenmek
i.-gen (61), (66), (68), (73)

işletil-: işlenmek, işletilmek
i.-genligidedir (77)

işve: (A) kadının naz ve edası
i. (965)
i.+ler (90)
i.+sine (316)

it: köpek
i. (140), (673)
i.+ining (139)
i.+ning (139)

it-: itmek
i.-di (646)
i.-ib (255)

itâb: (A) azarlama
i. (389)
i.+ning (75)

ittifâk: (A) birleşme
i.+é (831)
i.+ımız (16)

iyâmân: (A) iman, inanma
i. (525), (531), (594)

İysây: Hz.İsa
i. (591)

iz: iz, işaret
i. (7)
i.+ige (165)
i.+in (109)

i.+ining (108)

izçil: iz, işaret
i. (59)

izde-: istemek
i.-di (719)

izhâr: (A) görünme, gösterme
i. (238), (241)
i.-i (69)

izle-: izlemek, araştırmak
i.-şi (132)
i.-şni (238)
i.-ydi (241)

izlen-: izlenmek, araştırmak
i.-işler (21), (76)
i.-işlerge (92)
i.-işleri (15)
i.-işni (77)

izsiz: izi olmayan
i. (21)

izz: (A) değer, kıymet
i. (244), (792)
i.+i (585)

izzet: (A) değer, kıymet
i. (186), (440), (803), (826),
(838)
i.+de (859)
i.+ğa (327)
i.+i (420)

K – K

ķabâhet: (A) kusur, suç
ķ. (325)

ķabâyıl: (A) kabileler
ķ. (360)

Ka'be: (A) Ka'be,
k. (483)
k.+din (843)
k.+ġa (601)
k.+ni (174)
k.+sine (190), (79)
k.+sini (173)
k.-yi (901)

ķâbız harâcê: (A) haraç almak, vergi
almak
ķ. (703)

ķâbil: (A) mümkün, kabul etme
k. (244), (794), (803), (838)
k.+ê (811)

ķabile: (A) kabile
ķ.+de (159)
ķ.+sige (158)

ķabr (ķabir): (A) mezar
ķ.+i (75), (139)

ķabul: (A) kabul etme
ķ. (121), (132), (209), (243),
(243), (261), (331), (361), (421), (457),
(505), (606), (730), (751), (975)
ķ.-i (475), (841)
ķ.+i (826)

ķaç-ķaçmak
ķ.-ġıl (326)

ķaçur-: kaçırmaq
ķ.-urđı (558)

ķaçan: ne zaman
ķ. (548), (574), (837)

ķad-: (A) boy
ķ.-ı (597)

ķadar: (A) miktarında
ķ. (234), (252), (76)

ķadd: (A) boy
ķ.+i (221)

ķadem: (A) ayak
ķ. (125), (161), (162), (330),
(336), (346), (373), (445), (476), (723)

ķadimiy: (A) eski ile ilgili
ķ. (176), (4), (6)

ķadimiyet: (A) eskilik
ķ.+den (3)
ķ.+ge (176)

ķadimiylig: (A+T) eskilik
ķ.+i (88)

ķadir (ķadri): (A) değer, itibar
ķ. (911), (143)
ķ.+in+(ķadrin) (213)

ķâf: (A) efsanevi daġ
k. (533)

ķâfir: (A) küfreden, Tanrıya
inanmayan
k. (531)

ķaġaz: kaġıt
ķ. (61)
ķ.+dek (90)
ķ.+ige (60)

- kâh:** (F) köşk, saray
k. (216), (645)
- kaḥhâr:** (A) kahreden, Allah'ın
sıfatlarından
k. (768)
- kaḥur (kahrı):** (A) zorlama, çok üzüntü
duyma
k.+ı (33), (768), (123)
- kaḥramân:** (F) yiğit, cesur
k.+ê (497)
k.+leri (102), (198)
- kaḥramânlik:** (F+T) kahramanlık,
yiğitlik
k. (102)
- kâide:** (A) kural, usul, esas
k.+lerge (88)
k.+lerini (10)
- kaḥ-:** kakmak, iktirmek
k.-ıb (127)
- kââl:** (A) söz, laf
k. (352), (443), (504)
k.+i (224), (600), (775)
k.+ing (246), (914)
k.+ü (551)
- kaḥal-:** kalmak
k.-adi (117), (132), (163), (234),
(238), (238), (56)
k.-adigen (179)
k.-adiler (243)
k.-dı (139), (146), (146), (409),
(683)
k.-ding (991)
k.-gen (11), (145), (221), (37)
k.-genini (145)
k.-genligiden (172)
k.-ğıl (710)
k.-ğusı (267), (289)
k.-ğusıdur (185), (48), (79)
k.-ıb (132), (238)
- k.-ıbdi (165)
k.-ışni (51)
k.-ma (494)
k.-madı (235), (235), (292),
(295), (301), (530), (614), (618)
k.-makde (21)
k.-mas (149), (306)
k.-masun (752)
k.-sa (149), (168), (185), (420),
(48), (52)
k.-sın (801)
k.-ur (149), (449)
- kaḥalb:** (A) yürek, gönül
k. (251)
k.+u (213)
- kaḥaldir-:** kaldırmak
k.-gen (55), (7)
k.-işge (164)
k.-işi (47)
- kaḥalem:** (A) kalem
k. (20), (33), (64)
k.+dek (211), (90)
k.+ige (178), (43), (53), (59),
(77), (91), (92)
- kaḥalender:** (F) dünyadan el etek çekmiş,
her şeyi hoş gören
k. (79)
- kaḥallâş:** (F) dünyadan el etek çekmiş,
her şeyi hoş gören
k. (469)
- kâm:** (F) arzu, istek, zevk
k. (116)
- Kaḥamber Oğlu:** özel ad
k. (89), (91)
- kâmil:** (A) bütün, tam, olgun
k.+eni (893)
- Kâmrâniy:** özel ad
k. (801)

- ķamre-: kapsamak**
ķ.-b (7), (14), (176)
- ķamuġ: bütün, toplum**
ķ. (489), (534), (840), (927), (949), (969)
- ķâmus: (A) lgat**
ķ. (10), (20), (22)
- ķâmus'l-Alem: sözlük adı**
ķ. (20)
- ķan: kan**
ķ. (452), (488), (525), (75), (899), (996)
ķ.+dur (68)
ķ.+ġa (679)
ķ.+ı (130)
ķ.+ını (317)
- ķanâat: (A) fazla istememe**
ķ. (328), (333), (334), (780), (804), (82), (84), (975), (991)
- ķanâatli: fazla istemeyen**
ķ. (184)
- ķanat: kanat**
ķ. (149), (863)
ķ.+leri (132)
- ķançe:kaç, ne kadar, bir çok**
ķ. (145), (245)
ķ.+den (145)
- ķançelik: ne kadar**
ķ. (153), (184), (94)
- ķand: (A) Şeker kamışı**
ķ. (593)
- ķande: kurallar, kanunlar**
ķ.+leri (8)
- ķandey: nasıl, ne kadar**
- ķ. (114), (120), (145), (218), (221), (42), (59), (87), (96)**
ķ.+dir (31)
- ķandır-:kandırmak,aldatmak**
ķ.-işi (143)
- ķanı: hani, hangi**
ķ. (159), (165), (216), (260), (313), (313), (399), (403), (403), (451), (553), (682), (760), (777), (847), (982)
- ķankret: (R) somut**
ķ. (14)
- ķânun: (A) kural**
ķ. (10), (8)
ķ.+lerige (6)
- ķap: kap**
k. (170), (170)
- ķâr: (F) iş**
k. (532), (570), (626), (777)
k.+ı (526)
k.+ındur (209)
- ķara: kara, siyah**
ķ. (143), (60)
ķ.+nı (90)
ķ.+sın (757)
- ķara-: bakmak**
ķ.-b (4)
ķ.-mak (76)
ķ.-Ő (54)
ķ.-ydi (136)
- ķarame: görüş, düşünce**
ķ. (10), (102), (191)
- ķarahâniy: Karahanlılar**
ķ.+lerning (10)
- ķarala-: eleştirmek, karalamak**
ķ.-se (140), (124)
ķ.-ydi (126),(234)

karâr: (A) durma, rahat, karar
 k. (251)
 k.+1 (235), (512), (614)
 k.+ım (235), (618)

karâş: görüş, düşünce
 k.+lerini (102), (133) (96)
 k.+lerni (6)

karat-: düşünmek, eleştirmek, ele
 almak
 k.-adi (189), (96)
 k. -e(35)
 k.-gen (10), (150)
 k.-ib (191)
 k.-ılgen (164)

karatıl-: bakılmak, ele alınmak
 k.-gen (12), (7), (7), (99),(175)

kârdân: (F) iş bilir
 k.+1 (503)

kardeş: kardeş
 k. (692), (710), (884)

karı: yaşlı
 k. (221), (245), (889), (896),
 (937)

karılığ: yaşlılık
 k.+da (30)

karın (karnı): karın
 k. (213), (213)
 k.+ımni (145)
 k.+ini (145), (145)

karındaş: kardeş
 k. (663)
 k.+ım (857)

karıye: yaşlı, ihtiyar
 k. (121), (165), (165)
 k.+ni (121), (165)
 k.+ning (124), (201), (122)

karıyb: (A) yaklaşık
 k. (11)

karşı: karşı
 k. (116), (6), (102)
 k.+siden (158)

karşılık: karşılık
 k.+lerni (10), (191)

Qârûn: özel isim
 k. (309), (347)

karz: (A) diyet, ödünç verme
 k.+ını (238)

kasâs: (A) kısas, bir suçta karşılık
 aynı şekilde karşılık verme
 k. (238)

kasd: (A) niyet, bile bile, öldürme
 k. (238), (492), (701)
 k.+1 (742)
 k.-1 (502), (686), (932)
 k.+ım (771)

Qâsım: özel ad
 k. (20), (20), (20), (89)
 k. +ning (89)

Qâsım Envâr: özel ad
 k. (91), (92), (20)
 k.+ge (92)

Qâsım Envâr Buhariy: özel ad
 k. (67)

Qâsımiy: özel ad
 k. (100), (110), (115), (118),
 (126), (149), (150), (151), (16), (17),
 (174), (176), (178), (186), (194), (20),
 (20), (20), (201), (233), (233), (288),
 (31), (323), (366), (37), (37), (40),
 (439), (455), (47), (496), (51), (53),
 (532), (54), (541), (553), (56), (577),
 (587), (77), (77), (77), (88), (90), (91),
 (91), (92), (978), (992)

- (485) k.+dek (410), (422), (469),
 k.+den (99)
 k.+dür (32), (34)
 k.+ler (20)
 k.+ni (70)
 (94) k.+ning (117), (18), (252), (77),
- kıassâbzâde: (T+F) kasabın oğlu
 k. (226)
- kıast: (A) niyet, bile bile, öldürme
 k.+ı (910)
- kıaş: huzur, makam
 k.+ı (596)
 k.+ıda (162), (182), (349), (36),
 (383), (762), (79), (906), (947)
 k.+ığa (645), (798)
 k.+ına (162), (345), (500), (500)
 k.+ında (518), (888)
 k.+ıning (242), (726)
- kıat': (A) kesme, kesilme
 k. (452), (452)
 k.+ı (44), (735)
- katalog: (Fr), numaralı kitap listeleri
 k.+de (91)
 k.+lerde (20), (22)
- kıatar: kadar, bir çok
 k. (10), (100), (164), (193),
 (20), (20), (22), (254), (96), (99)
 k.+de (5)
 k.+ide (16)
 k.+iden (106), (178)
- kıatıl:-katılmak
 k.-ursén (741)
- kıati': (A) kesin
 k. (214)
- kıâtib: (A) yazıcı
 k. (58), (59), (68), (88), (88)
- kıâtil: (A) öldüren
 k.+ni (238)
- kıatlı: (A) öldürmek
 k. (158)
- kıatlem: tabaka, sınıf
 k.+lerni (5)
- kıatre: (A) damla
 k.+sitek (79)
- kıattık: çok
 k. (172)
- kıavl (kavli): (A) söz, laf
 k.+i (213)
 k.+inde (573)
- kıavm (kavim): (A) insan topluluğu
 k.-i (44), (505)
- Kâvus: özel ad
 k. (983)
- kıay: ne kadar, ne derece
 k. (94), (96)
 k.+si (96)
- kıayda: nerede
 k. (872), (872)
- kıayde-: nerede
 k.-ydir (165)
- kıayer: nere
 k.+ge (245)
- kıayğı: kaygı, tasa
 k. (36)
- kıaygu: kaygı, tasa
 k. (453)
 k.+dım (517), (717)
 k.+sımı (146)
- kıaygılı: tasalı, kaygılı

- ķ. (290)
- ķayıd (ķaydı): (A) sınır, sınırlama,
zapta geğmiş
ķ. (187), (67)
- ķayımmaķam: danışman, kaymakam
ķ.+ı (799), (970)
- ķayıt-: (A) sınır, sınırlama
ķ.-ıb (117), (128)
- ķaynı: kayın, kadının eşinin kardeşi
ķ. (985)
ķ.+si (234)
ķ.+sining (234), (234)
- ķayser: (A) eski Roma Bizans
imparatorlarının lakabı
ķ. (500), (507), (513), (987)
ķ.-i (71)
- ķayser-i-Rum: Anadoludaki Bizans
imparatorlarının lakabı
ķ. (198), (496)
- ķaysı: hangi
ķ. (204)
- ķayt-: geri dđnmek, tekrar
ķ. (243)
ķ.-adi (132), (245), (170)
ķ.+geç (145)
ķ.-ıb (161), (163)
ķ.-ışge (138)
- ķayta: tekrar
ķ. (10), (11), (179), (179)
- ķayu: hangi, nere
ķ. (728)
- ķazâ: (A) kader, önceden belli olan
ķ.+dın (865), (888)
ķ.-yı (141), (693)
ķ.-yi (611)
- ķazaę: kazak, mert, cesur, yiğit
ķ.+a (540)
- ķazan-: kazanmak
ķ.-a (227)
ķ.-di (10)
- ķazған-: kazanmak
ķ.-a (311)
- ķâzı: (A) kadı
ķ. (238)
ķ.+ge (238)
ķ.-yı (628)
- ķâzıy: (A) kadı
ķ. (244), (362), (631), (795),
(849), (969)
- ķebâb: (A) kebab
ķ. (27), (371)
- ķebi: gibi
ķ. (102), (102), (14), (145),
(150), (16), (164), (179), (184), (194),
(198), (198), (233), (254), (254), (452),
(54), (6), (9)
ķ.+lerni (136)
- ķebin: gibi
ķ. (824)
- ķeę: geç, ilerlemiş vakit
ķ. (154)
- ķeęe: gece
ķ. (172), (780)
- ķedħuda: (F) kahya
ķ.+sı (847)
- ķefer: (A) kafirler, inanmayanlar
ķ.+dür (205)
- ķehê: (F) saray
ķ. (39)

- kel-: gelmek**
k.-edi (248)
- kelâmu'l-lâh: Allah'ın sözü**
k.+nı (522)
- kem: (F) az, eksik**
k. (183), (28), (36), (77)
k.+dür (707)
- kemâl: (A) olgunluk**
k. (191)
k.+ê (827)
k.+i (416), (659)
k.-i (507), (590), (594)
k.+in (904)
k.+inde (46),(418)
- kemâlât: (A) insanın bilgi ve karakter açısından olgunluğu**
k.+ge (136)
k.+i (2)
- Kemâliy: özel ad**
k. (10)
- kembeğal: fakir**
k.+lerge (126), (130)
- kemçilik: (F+T) eksiklik, kötülük**
k. (203)
- kemer: (F) kuşak, kavisli mimari yapı**
k. (183), (36), (79)
k.+in (468), (78)
k.+ni (968)
- kemiy: (F) eksik, kötü**
k. (455)
- kemlik: (F+T) eksiklik, kötülük**
k. (132)
- kempir: (F) yaşlı kadın**
k. (245)
- kemsitmeslig: (F+T) küçümsemek**
- k.+i (186)**
- kemter: (F) aşağıda, hakir**
k.+in (884)
- kemterâne: (F) alçak gönüllü olarak**
k. (232), (53)
- kemterlik: (F+T) alçak gönüllülük**
k. (179), (198), (206), (208)
k.+ni (204)
- kenâre: (F) kıyı, çevre**
k. (724), (755)
- ker: (F) sağır**
k. (912)
- kerâmat: (A) keremler, ermişcesine yapılan işler**
k.+ığa (776)
- kerâmet: (A) kerem, ermişcesine yapılan iş**
k. (786)
k.+i (788), (840)
- kerân: (F) işler**
k.+e (986)
- kerek: gerek**
k. (112)
- kerem: (A) asalet, cömertlik**
k. (151), (152), (157), (157), (158), (158), (159), (161), (44), (583), (584)
k.+de (575)
k.+din (217), (449), (576), (586), (649)
k.+dür (576)
k.+ing (162)
k.+ning (162)
- keremsiz: (A+T) cimri**
k. (584)
- kerim: (A) gerek sahibi, cömert**

- k. (149)
- kervân: (F) kervan
k. (294)
- kes: (F) kişi
k. (390)
- kesb: (A) çalışıp kazanma
k. (5), (55), (601), (86)
k.-i (154)
- kesel: (A) uyuşukluk, hastalık
k. (117)
k.+ge (245)
k.+ige (104), (117), (120)
k.+ini (121)
k.+lerni (245)
- kesé: (A) hasta, uyuşuk
k.+sén (992)
- kette: büyük
k. (10), (100), (13), (174), (2),
(234), (252), (3), (6), (6), (6), (8)
- kevn: (A) olma
k. (430)
- Key: özel isim
k. (162), (39)
- Keyhüsrev: özel isim
k. (982)
- kêç: geç
k. (331)
k.+ke (493)
- kêç-: geçmek
k.-di (129), (27), (485)
k.-er (149), (281)
k.-ermiş (36)
k.-gen (31)
k.-ib (240), (382), (462), (715)
k.-işge (137)
k.-messén (586)
- k.-ti (463), (544)
k.-ür (165), (299)
k.-ürgül (75)
- kêçe: gece
k. (205), (211), (378)
k.+gisiden (145)
k.+leri (221)
- kêçir-: geçirmek, atlatmak
k.-e (245)
k.-edi (250)
k.-genligi (26)
k.-iş (189)
k.-işi (114)
k.-işini (210)
k.-işni (142)
- kêçirim: özür, affetme
k. (172)
- kêçür-: geçirmek
k.-di (972)
k.-ür (32)
- kêkse: yaşlı, ihtiyar
k. (121), (71)
- kêl- gelmek
k. (928)
k.-di (14), (162), (266), (30),
(636), (645), (681), (736), (843)
k.-dim (172)
k.-dise (954)
k.-ecekdegi (21)
k.-edi (117), (129), (158), (181),
(191), (215), (225), (238), (238)
k.-ediler (241), (245)
k.-eyatgen (238)
k.-geç (250)
k.-gen (132), (153), (178),
(254), (254), (255), (6), (7), (7), (89),
(96), (99)
k.-gende (540)
k.-genler (245)
k.-genlerge (245)
k.-genligi (10)

k.-genligini (158)
k.-gey (696)
k.-güsi (229), (92)
k.-ib (10), (10), (10), (11),
 (123), (153), (170), (217), (221), (243),
 (245), (3), (88), (92), (923), (967)
k.-ibdi (145)
k.-iptür (774)
k.-işi (125), (3), (5), (5)
k.-işini (229), (5)
k.-işni (117)
k.-makde (2)
k.-medi (370), (518)
k.-megen (58)
k.-meging (766)
k.-megingdin (246)
k.-mekingdin (914)
k.-mes (581)
k.-mey (165)
k.-meydi (165)
k.-se (183), (32), (36), (404),
 (535), (79), (79)
k.-sek (26)
k.-sem (605)
k.-sin (245)
k.-sün (818)
k.-ür (183), (263), (300), (36),
 (531)
k.-ürsen (216)
k.-ürsiz (872)

kêldir-: getirmek
k.-işi (184)

kêlin-: gelinmek
k.-edi (19), (91)
k.-gen (59)

kêlmeslig: gelmezlik, gelmemek
k.+ini (143)

kêltir-: getirmek
k.-diler (500)
k.-e (13)
k.-edi (111), (189), (198), (199),
 (204), (220), (238), (89), (99)
k.-eli (819)

k.-geli (790)
k.-ib (136), (145), (145), (89)
k.-iş (155)
k.-işni (4)
k.-meydi (218)
k.-mişem (351)

kêltiril-: getirilmek
k.-edi (155), (170), (64), (71),
 (72), (75)
k.-gen (127), (137), (164),
 (181), (19), (196), (210), (220), (29),
 (65), (77), (99)
k.-ib (179)

kêltür-: getirmek
k.-diler (765)
k.-üngüz (563)
k.-ür (363)

kême: gemi
k. (243), (724), (758)
k.+de (243)
k.+degiler (243)
k.+ge (243), (735)
k.+ni (243)
k.+sin (755)

kêng: geniş, fazla
k. (100)

kêngeş-: oynaşma, şakalaşma
k.-ib (831)

kêreg: gerek
k. (710)

kêrek: gerek
k. (112), (115), (127), (127),
 (131), (132), (145), (149), (149), (153),
 (165), (165), (166), (167), (167), (171),
 (184), (188), (334), (334), (405), (405),
 (433), (442), (47), (479), (479), (48),
 (48), (496), (59), (59), (6), (6), (710),
 (76), (781), (79), (79), (79), (79), (828),
 (832), (92), (94), (981)
k.+mes (834), (834)

- kereklig: gereklilik**
 k.+ige (189)
 k.+ini (164), (164), (179)
- kès-: kesmek**
 k. (161)
 k.-kil (90)
- kêş-: papaz**
 k.-i (505)
- kêt-: gitmek**
 k. (161)
 k.-di (286), (309), (699)
 k.-diler (270)
 k.-edi (128), (129), (217), (238),
 (245)
 k.-er (165), (608)
 k.-erige (695)
 k.-ermén (216)
 k.-geç (132)
 k.-gen (158), (245), (248), (86)
 k.-ib (250)
 k.-ibdi (145)
 k.-ibti (145)
 k.-işige (21)
 k.-işni (238), (238), (245)
 k.-mes (383)
- kê(l)tür-: getirmek**
 k. (165), (190), (312), (314),
 (481)
- kête: büyük**
 k. (138)
- kêtür-: getirmek**
 k.-di (807), (869), (951)
 k.-diler (569)
 k.-gey (504)
 k.-gül (544)
 k.-seng (456)
- kéyin: sonra**
 k. (164), (181), (184), (184),
 (47)
 k.+gi (126), (15), (42)
- k.+rak (87)**
- kéyingi: sonraki**
 k (7)
- kéyinçelik: sonralık**
 k. (31), (59)
- kıķıluvçi: yapıcı, verici**
 ķ. (136)
- ķıl-: yapmak, etmek**
 ķ. (128), (148), (148), (169),
 (169), (261), (265), (290), (290), (361),
 (365), (365), (406), (406), (426), (443),
 (446), (446), (458), (470), (472), (472),
 (487), (536), (536), (587), (587), (655),
 (655), (716), (720), (81), (84), (84),
 (85), (85), (986), (443), (80)
 ķ.-a (77)
 ķ.-adi (111), (121), (121), (132),
 (132), (136), (137), (165), (166), (170),
 (172), (174), (179), (212), (215), (234),
 (234), (238), (238), (238), (238), (241),
 (243), (243), (243), (243), (243), (243),
 (245), (245), (256), (35), (4), (5), (8),
 (139)
 ķ.-adigen (114), (164)
 ķ.-adiler (238)
 ķ.-alı (819)
 ķ.-amiz (92)
 ķ.-an (443)
 ķ.-annı (684)
 ķ.-ay (183), (36), (41), (422),
 (898)
 ķ.-ayatgen (245), (29), (76)
 ķ.-dı (112), (123), (129), (141),
 (162), (162), (162), (162), (213), (226),
 (235), (235), (244), (246), (246), (291),
 (344), (353), (360), (367), (373), (380),
 (385), (407), (447), (452), (506), (507),
 (518), (520), (560), (615), (615), (628),
 (628), (643), (652), (672), (672), (676),
 (676), (680), (680), (690), (695), (695),
 (698), (709), (722), (735), (735), (738),
 (769), (772), (783), (783), (787), (791),
 (808), (809), (809), (820), (821), (822),

- (823), (825), (830), (833), (840), (862), (866), (869), (878), (878), (881), (881), (908), (908), (919), (919), (924), (925), (927), (927), (949), (950), (951), (967), (967), (970), (973), (973), (985)
 .-dılar (283), (287), (630), (684), (763), (814), (831), (850), (885), (968), (986)
 .-dım (230), (24), (246), (246), (249), (804), (90), (90), (921), (921), (943)
 .-dım (301), (687), (717), (717), (850), (90)
 .-dıs (904), (923)
 .-dım (165)
 .-du (131)
 .-er (114), (165)
 .-ganda (499)
 .-gamı (78)
 .-gay (504)
 .-geç (138), (500)
 .-gen (110), (12), (165), (194), (238), (42), (6), (7)
 .-genlerini (238)
 .-genligi (55)
 .-genligini (234)
 .-ğaç (775)
 .-ğay (226), (34), (697), (775), (90)
 .-ğıl (307), (542), (542), (543), (577), (90), (995), (995)
 .-ib (100), (117), (123), (129), (133), (136), (142), (145), (150), (155), (156), (157), (162), (164), (165), (165), (181), (182), (198), (210), (215), (22), (220), (225), (240), (243), (245), (245), (245), (251), (255), (285), (345), (36), (391), (40), (41), (46), (471), (51), (530), (543), (55), (55), (555), (562), (6), (607), (607), (608), (624), (629), (64), (640), (646), (662), (667), (69), (690), (7), (7), (715), (740), (746), (771), (789), (79), (8), (841), (910), (94), (946), (950), (96), (990), (993)
 .-iban (427)
 .-ibdi (145), (220)
 .-ibsen (912), (912)
 .-ibtur (226), (627)
 .-ıç (244)
 .-ınayatgen (174)
 .-ing (810)
 .-ingen (88)
 .-iptur (547)
 .-iş (10), (100), (164), (172), (178), (184), (2), (233), (42), (5), (6), (8), (87)
 .-işde (126)
 .-işden (174)
 .-işge (150)
 .-işimiz (92)
 .-işi (186)
 .-işini (233)
 .-işleriçe (165)
 .-işlerini (210)
 .-işni (172)
 .-ma (148), (161), (165), (169), (190), (235), (272), (274), (281), (331), (389), (458), (552), (619), (693), (806), (852), (852)
 .-madı (267), (319), (424), (462), (512), (747), (867)
 .-madım (251), (961)
 .-mağandur (546)
 .-mağay (742)
 .-mağaysen (165)
 .-mağı (184)
 .-mağıl (604)
 .-mağingning (766)
 .-mak (494), (554), (90)
 .-mak(ka) (631)
 .-makka (497)
 .-mang (489), (930)
 .-mas (173), (540), (963)
 .-masa (115), (115), (116), (79)
 .-masam (880)
 .-masang (669)
 .-may (917)
 .-mayın (674)
 .-maynı (41), (627)
 .-megen (186)
 .-mey (137), (165)
 .-miş (686)
 .-mişi (117), (165)

ķ.-sa (119), (157), (157), (182),
(182), (183), (224), (228), (306), (36),
(36), (36), (398), (438), (48), (501),
(502), (537), (537), (629), (663), (667),
(696), (701), (704), (779), (79), (816),
(82), (828), (83), (895), (975)

ķ.-sak (359)

ķ.-salar (684), (747), (771)

ķ.-sam (417), (50), (523), (523),
(761), (780)

ķ.-sang (121), (237), (277),
(303), (426), (522), (522), (622), (916),
(929), (929)

ķ.-sangız (891), (898)

ķ.-se (113), (132), (184)

ķ.-sun (571), (939)

ķ.-u (147)

ķ.-ur (105), (109), (116), (116),
(116), (116), (152), (154), (154), (157),
(188), (205), (224), (448), (476), (548),
(571), (79), (875)

ķ.-urbiz (777)

ķ.-urğa (783)

ķ.-ursen (211), (211), (673),
(741)

ķıluvçi: yapıcı, edici

ķ.+ (96)

ķıldir-: yaptırmal, ettirmek

ķ.-iş (2)

ķıldiril-: yaptırılmak

ķ.-gen (96)

ķılıç: kılıç

ķ. (791)

ķılık: kılık

ķ.+dur (278)

ķılın-: yapılmak

ķ.-gen (47), (53)

ķ.-geniden (58)

ķ.-genligiden (61)

ķ.-ib (203)

k.-ur (575)

ķımmet: (A) kıymet

ķ.+ge (176)

ķ.+i (143)

ķ.+ini (547)

ķımmetbahâ: (A+F) bedel, karşılık

ķ. (132)

ķımmetli: (A+T) kıymetli

ķ. (12), (76)

ķın: kın

ķ. (249), (941)

ķ.+da (677)

ķırğag: kıyı, kenar

ķ.+ıge (241)

ķırre: taraf, yön, çeşit

ķ.+lerini (166)

ķısm (ķısm): (A) bölüm, parça

ķ. (65), (66), (71), (77)

ķ.+den (65)

ķ.+den (66)

ķ.+i (71), (77), (135), (20),
(20), (6)

ķ.+ide(33), (67), (97)

ķ.+idegi (196), (49), (26), (31)

ķıska: kısa, öz

k. (164), (22)

ķıssa: (A) hikaye

ķ.+sını (290), (406), (446),
(822), (896)

ķ.-yı (249), (765), (825), (830),

(939), (985), (761)

ķıyın: zor, güç

ķ. (61), (86)

ķıyınçılık: zorluk

ķ. (31), (61)

ķıyl ü ķal: (A) dedikodu, konuşma

ķ. (224), (246), (352), (551),
(600), (775), (914)

ķiyne-: ezmek, sıkıntı vermek
ķ.-se (113)

ķız: kız

ķ. (172)
ķ.+ı (172), (509)
ķ.+ımden (172)
ķ.+ıngе (172)
ķ.+ıge (172)
ķ.+ni (132)

ķızart-: kızartmak
ķ.-ur (487)

ķızğan-: kıskanmak
ķ.-ding (172)

ķızıķuvçı: meraklılar, hevesliler
ķ.+lerge (178)

ķızıl: kızıl
ķ. (182), (207), (36), (679)

ķi: (F) edat
ķ. (106), (109), (112), (121),
(123), (127), (128), (130), (139), (149),
(149), (149), (149), (154), (154), (157),
(159), (161), (162), (167), (173), (183),
(185), (21), (21), (213), (217), (217),
(220), (226), (234), (245), (246), (246),
(246), (251), (266), (269), (277), (277),
(283), (296), (298), (301), (303), (305),
(307), (325), (327), (33), (330), (34),
(349), (351), (352), (354), (36), (36),
(36), (363), (369), (373), (374), (381),
(384), (401), (402), (413), (417), (430),
(433), (435), (437), (442), (444), (448),
(449), (453), (456), (461), (465), (467),
(47), (48), (48), (484), (485), (489),
(491), (494), (497), (50), (501), (521),
(530), (532), (535), (546), (546), (549),
(552), (553), (566), (573), (581), (582),
(59), (59), (59), (601), (602), (603),
(610), (611), (620), (626), (629), (636),

(64), (64), (649), (650), (654), (656),
(658), (666), (667), (668), (670), (677),
(678), (68), (684), (686), (687), (689),
(699), (701), (702), (720), (724), (729),
(738), (739), (742), (75), (758), (761),
(762), (764), (765), (770), (771), (779),
(780), (780), (799), (80), (800), (801),
(806), (81), (818), (823), (824), (825),
(827), (830), (837), (837), (863), (866),
(870), (878), (878), (886), (887), (887),
(888), (889), (890), (895), (907), (911),
(914), (920), (924), (934), (958), (984),
(996)

ķibâr: (A) büyükler, ulular
ķ. (630)

ķibi: gibi
ķ. (128), (169), (169), (169),
(188), (211), (309), (475)

ķibin: gibi
ķ. (148), (188)

ķiçik: küçük
ķ. (137), (171), (602), (99), (99)
ķ.+lerdin (550)

ķifâye: (A) yetişme, yeterli
ķ.+dir (59)

ķifâyelenmeslig: (A+T) yetersizlik
ķ.+i (92)

ķifâyet: (A) yetişme, yeterli
ķ. (779), (949)

ķim: ki, kim
ķ. (105), (106), (121), (123),
(127), (131), (143), (145), (149), (154),
(154), (157), (159), (162), (188), (190),
(205), (205), (207), (214), (216), (216),
(217), (219), (220), (224), (224), (226),
(226), (228), (242), (244), (244), (244),
(245), (251), (280), (291), (295), (297),
(300), (309), (321), (322), (325), (326),
(327), (328), (33), (330), (335), (359),

(363), (366), (369), (370), (373), (375),
 (387), (39), (392), (393), (395), (402),
 (413), (413), (414), (416), (425), (428),
 (429), (44), (442), (445), (448), (459),
 (460), (467), (467), (469), (474), (476),
 (48), (482), (484), (485), (496), (506),
 (513), (534), (538), (539), (548), (570),
 (571), (572), (574), (575), (575), (578),
 (579), (582), (604), (632), (634), (642),
 (659), (673), (688), (693), (727), (732),
 (733), (736), (740), (742), (777), (782),
 (79), (79), (79), (790), (792), (794),
 (794), (796), (812), (828), (832), (833),
 (837), (867), (872), (902), (930), (939),
 (956), (963), (971), (988), (989), (992)
 k.+de (109), (401), (444), (449),
 (461), (465)
 k.+dür (424)
 k.+e (219)
 k.+ge (119), (152), (186), (267),
 (49), (548)
 k.+ni (963)
 k.+sen (159)
 k.+üng (224), (583)

kimse: kimse

k. (989)
 k.+lerni (245)

kir-: girmek

k.-dük (271)
 k.-edi (104)
 k.-er (149)
 k.-geli (79)
 k.-gen (136), (150), (175),
 (201), (4), (88)
 k.-ib (117), (123), (225), (238),
 (864)
 k.-iş (26), (49), (65), (65), (66),
 (66), (71), (77), (77), (97)
 k.-meydi (165)

kirdikâr: desise, plan

k.+leri (210)
 k.+lerini (127), (195), (200)

kiriş: giriş

k. (1), (196), (197), (71)

k.+den (181)

kiriş-: girişmek

k.-edi (156)

kirit-: sokmak

k.-se (164), (21)

kiritil-: sokulan

k.-gen (66)

kiruvçi: girici

k. (194)

kisvet: (A) elbise

k. (399)

kişi

k. (121), (137), (143), (145),
 (145), (146), (149), (149), (156), (157),
 (158), (158), (165), (169), (169), (172),
 (184), (188), (188), (188), (207), (224),
 (243), (262), (282), (311), (321), (326),
 (375), (414), (416), (45), (462), (533),
 (534), (538), (539), (572), (574), (774),
 (79), (79), (835), (883), (295)

k.+den (170)

k.+din (274), (538)

k.+ge (169), (220), (274), (278),
 (289), (443), (459), (549)

k.+gine (113)

k.+ler (102), (135), (47), (114)

k.+lerdegi (186)

k.+leriden (92)

k.+lerini (2)

k.+lerni (126), (142), (179),

(186), (214)

k.+lerning (130), (140), (164),

(172)

k.+ni (115), (132), (169), (440),
 (764), (805)

k.+ning (106), (125), (143),

(416)

kişver: (F) memleket, ülke

k.+ide (589)

k.+inde (498)

- k.+ni (974)
- kitâb: (A) yazılı, basılı malzeme, beti
k. (196), (40), (41), (411),
(418), (46), (65), (75), (76)
k.+ê (50)
k.+ini (184)
k.+ining (75)
k.+ni (72)
k.+ning (26), (45), (65), (66),
(76), (77)
- kitâbet: (A) kitaplaştırma, yazı yazma
k. (58), (59)
- kitâbhân: (A+F) kitap okuyucu
k. (229), (88)
k.+lerige (150)
- kiy-: giymek
k.-di (757)
- kizb: (A) yalan
k. (831)
- klassik: (Fr) klasik, eski
k. (20), (233), (255), (255),
(54), (55)
- klerikel: (R) feodal, derebeylik
k. (12)
- kol: el
k. (147), (243), (738), (935)
k.+ıdın (183), (36), (535)
k.-ım (132)
k.+ımızdegi (22)
k.-ın (353)
k.+ını (926), (926)
k.+i (132), (132)
k.+ide (218)
k.+iden (75)
k.+ingde (147)
k.+ini (218)
k.+leri (245)
k.+ung (90)
- kolle-: kollamak, korumak
k.-b (133)
- kollan-: kollanmak, korunmak
k.-genligi (99)
- kollanıl-: kollanılmak, korunmak
k.-gen (179)
- kolofoni: (R) sayfa numarası
k. (75)
- kolum qongşi: konu komşu
k. (848)
- kolyazma: el yazma
k. (16), (37), (56), (57), (58),
(59), (59), (60), (61), (61), (61), (66),
(77), (77), (99)
k.+de (61), (87), (89)
k.+degi (62), (67), (86)
k.+den (62)
k.+ler (16), (19), (76)
k.+larning (59)
k.+ni (68)
k.+ning (58), (59), (59), (60),
(64), (73), (75), (76), (88)
k.+si (76)
k.+sining (19)
- kompozitsion: (Fr) kompozisyon,
düzen, kuruluş
k. (179), (193), (195), (203),
(94), (95), (96)
- kompozitsiye: (Fr) kompozisyon,
kuruluş
k. (101)
k.+ge (181)
k.+si (234)
- konikoşni: konu komşu
k.+lerden (245)
- kop-: kopmak
k.-dı (678)

korçaklık: korkaklık
k. (102)

koş-: koşmak
k.-a (133)
k.-gen (15), (255), (94)
k.-genliğini (193), (94)

koşıl-: koşulmak
k.-di (7)

koşni: komşu
k. (172)
k.+si (172)
k.+sining (172)

koy-: koymak, bırakmak
k.-adi (136), (206), (6), (76)
k.-ar (373)
k.-dı (79), (130), (162), (237),
(320), (321), (335), (346), (485), (510),
(622), (645), (972)
k.-dılar (635)
k.-di (10), (13)
k.-duk (271)
k.-gen (140), (49), (51), (6),
(94)
k.-geni (150)
k.-genini (40)
k.-ib (171), (221), (238)
k.-iban (162)
k.-ışı (125)
k.-ışning (137)
k.-ma (125), (162), (288), (493)
k.-sa (442)
k.-salar (828)
k.-sam (419), (46), (50)
k.-sang (533)
k.-ub (33), (350)
k.-uban (937)

koyıl-: koyulmak, hareket etmek
k.-adi (96)
k.-gen (67), (68)
k.-genliği (88)
k.-ışı (117)

koyın: koyun
k.+ı (116), (116)

koçgat-: sinirlenmek, öfkelenmek
k.-adi (122)

kö: (F) güzel, mesut, yollu
k. (131)

köb: çok
k. (646), (762), (814), (92)

köç-: göçmek, ayrılmak
k.-gende (494)
k.-ib (59), (872)

köçe: köşe
k. (132)
k.+de (132)
k.+ge (165)
k.+me (132)

köçir-: göçürmek, aktarmak
k.-genliği (68)
k.-ib (72)

köçiril-: göçürülmek, aktarılmak
k.-di (64)
k.-gen (58), (60), (87), (87),
(87)
k.-genliği (88), (88)
k.-ib (61)
k.-iş (64), (72)

köh: (F) dağ
k. (968)
k.-i (533)

kök: kök
k.+lerge (252)

kökertir-: yeşertmek
k.-genidék (167)

kölem: kapsam
k.+i (8)

költ-: kaldırmak, yükseltmek
k.-er (543)

költer-
k.-ib (657), (822), (831), (935)

költir-
k.-üb (676)

költür-: yükseltmek, kaldırmak
k.-di (519), (525), (926)
k.-düler (633)
k.-üng (764)

kömek: yardımcı, yardım etmek
k. (218)

köngül:gönül
k. (165), (190), (239), (27),
(28), (316), (519), (612), (712), (745),
(75), (778), (79), (996)
k.+de (743)
k.+dek (213)
k.+ge (518), (821)
k.+i (235), (283)
k.+ide (262), (421)
k.+ide (348), (665), (667),
(924)
k.+idegi (896)
k.+idek (911)
k.+in (513)
k.+ingde (990)
k.+ning (173), (230), (24), (775)
k.+üm (523)
k.+üm (384)
k.+üng (161)
k.+üngni (290)

köp: çok
k. (102), (112), (129), (165),
(184), (20), (204), (206), (211), (246),
(273), (282), (349), (362), (389), (448),
(690), (694), (79), (856), (880), (908),
(919), (927), (950), (967)
k.+dür (224)
k.+mi (7)
k.+rak (184)

köpçilik: çok fazla
k. (135)

köple-: çok, çoğaltmak
k.-b (116), (54), (86)

kör-: görmek
k. (173), (311), (359), (139),
(147), (174), (243), (245), (245), (245),
(80), (81), (882), (912), (983)

k.-di (130), (154), (157), (263),
(345), (380), (685), (904), (954)

k.-diler (723)

k.-dise (379)

k.-düm (251), (960)

k.-edi (132), (174), (245)

k.-emiz (172), (210), (38), (93)

k.-er (157), (643), (679), (701),

(843)

k.-geç (243), (529), (743), (757)

k.-geli (479)

k.-gen (21), (245)

k.-genligi (193)

k.-geymen (907)

k.-gin (172)

k.-ib (165), (170), (22), (234),
(238), (238), (240), (569), (715), (730)

k.-iş (132), (193), (234), (4)

k.-işimiz (11)

k.+iy (789)

k.-me (280)

k.-medim (172)

k.-meding (994)

k.-mekke (718)

k.-mes (876), (890)

k.-meyüb (342)

k.-se (699)

k.-üb (564), (652), (665), (697)

k.-übdürsen (993)

köralmeslik: görmezlik
k. (126)

kör körâne: körü körüne
k. (174)

köre: göre
k. (140), (174), (193), (21),
(31), (76), (87), (92)

körin-: görünmek
k.-di (77)
k.-ib (68)
k.-işi (58)
k.-ür (584)

köriniş: görünüş
k.+i (221)

körset-: göstermek
k.-di (510)
k.-edi (127), (132), (233), (234),
(250), (58), (6)
k.-gen (94)
k.-ib (110), (210), (211), (213),
(252)
k.-iş (252), (96)
k. -se (117)

körsetil-: gösterilmek
k.-edi (203)

kös: (F) kadın, cinsiyet
k.+ni (983)

Kösemiş: özel ad
k. (9)

köter-: kaldırmak, çözümlenmek
k.-di (255)
k.-ediler (251)
k.-gil (90)
k.-ib (117), (17), (174), (529),
(719), (769), (96)
k.-iş (252)
k.-işde (133)

köteril-: kaldırılmak, çözümlenmek
k.-gen (132), (234), (253), (93)
k.-genligiden (253)

kötür-: götürmek
k.-di (866)

köy: (F) köy, mahalle
k.+ide (230), (24)

köyleg: gömlek
k.+ini (235), (615)

köz: göz
k. (188), (367), (371), (383),
(463), (466), (655), (681), (909)
k.+dedür (275)
k.+ge (116)
k.+i (145), (234), (235), (238),
(245), (461), (500), (589), (593), (596),
(612), (651), (845), (856), (876), (890),
(897), (928)
k.+idin (525)
k.+ige (108), (132)
k.+indin (899)
k.+ing (478)
k.+ini (537), (80), (81), (937)
k.+ining (680)
k.+leri (882)
k.+leridin (380)
k.+lerining (393)
k.+sizni (860)
k.+üm (263)

közet-: gözetmek
k.-ib (145)

közle-: gözlemek
k.-mes (414)

közsiz: gözsüz
k.+ni (875)

Ꞥubad: özel ad
Ꞥ. (112)

Ꞥudret: (A) güç, kuvvet
Ꞥ.+ige (96)
Ꞥ.+ini (96)

Ꞥudretli: (A+T) güçlü, kuvvetli
Ꞥ. (153)
Ꞥ.+si (97)

- kul:** kul, köle
 k. (129), (238), (420), (505), (577), (597), (881), (935)
 k.+ıga (128), (928)
 k.+ım (245)
 k.+i (238)
 k.+un (224)
 k.+ungdurmén (235), (619)
- kulâh:** (F) külâh, ucu sivri başlık
 k. (36)
- kulak:** kulak
 k. (243), (243), (376)
- kullık:** kulluk
 k.+ımı (78)
- Kul Muhammed Sadık Münşiy:** özel ad
 k. (58), (75)
- kur-:** kurmak, yerleştirmek
 k.-a (114)
 k.-di (10)
 k.-ur (396)
- kurıl-:** kurulmak
 k.-gen (178)
 k.-genliği (55)
- kurul-:** kurulmak
 k.-ışını (94)
- kusur:** kusur
 k. (412), (455), (79), (79)
 k.+ı (594)
- kuş:** kuş
 k.+ga (149)
 k.+ı (235), (612)
 k.+ka (863)
- kut-:** kut, kutsal
 k.-ı (391)
- Qutadgu Bilig:** eser adı
 k. (10), (7), (7)
- k.+den (8)
- kutgar-:** kurtarmak
 k. (754)
 k.-dı (887)
 k.-dılar (565)
 k.-ding (718)
- kutul-:** kurtulmak
 k.-du (948)
 k.-ış (132), (241)
- kutuluş:** kurtuluş
 k. (203)
- kov-:** kovmak
 k.-ding (165), (165)
 k.-ib (127)
- kuvvat-:** (A) güç, kudret
 k.-i (381)
- kuyaş:** güneş
 k.+dek (599)
 k.+ning (580)
- kuydur-:** yakmak
 k.-ub (773)
- kuyı:** kuyu, aşağı, dip
 k.+degi (147), (155), (172), (179), (181), (64), (67), (68), (71), (72), (76), (88), (89)
 k.+degiçe (204), (40)
 k.+degiler (77)
 k.+degilerden (65)
 k.+degilerdir (196)
- kuyruk:** kuyruk
 k. (211)
- küç:** güç, kudret
 k. (96)
 k.+den (153)
 k.+dir (153)
 k.+ge (96)
 k.+i (97)
 k.+imni (145)

- k.+ing (147)
k.+ini (97)
- küçey: küçük
k.+di (10)
- küçlilig: güçlülük
k.+ini (254)
- küçün: güçlük, zor, sıkıntı
k. (363)
- küfr (küfür): (A) İslam dinine
inanmama
k.+ide (509)
k.+inde (594)
- kül: kül
k.+lerin (753)
- kül-: gülmek
k.-ib (129), (130)
k.-ini (129)
- külâh: (F) külah, ucu sivri başlık
k. (183), (79)
k.+ın (972)
- külfet: (A) zahmet, sıkıntı
k. (16)
- kün: gün
k. (129), (132), (132), (139),
(145), (146), (165), (165), (165), (169),
(172), (216), (221), (234), (234), (238),
(238), (243), (245), (289), (382), (433),
(512), (521), (554), (562), (611), (810),
(886)
k.+de (273), (608), (784)
k.+dek (583)
k.+den (127), (172), (245)
k.+dür (224)
k.+ge (245), (76), (839)
k.+i (132), (145), (215), (245),
(397), (64), (293)
k.+im (145)
- k.+ler (221), (245)
k.+lerden (129), (132), (165),
(172), (215), (234), (243), (245), (245)
k.+lerdin (810)
k.+ning (720)
- künc: (F) köşe, bucak
k.+ide (259), (804), (991)
k.-i (129), (328), (787), (789),
(903), (975)
- kündüz: gündüz
k. (205), (211), (780)
- Küntuğdi: özel ad
k. (9)
- küşâd: (F) açma, açılma, açılış
k. (288), (315)
k.+ıng (159)
- küt-: istemek, dilemek
k.-edi (35)
k.-er (116)
k.-ib (158), (243)
k.-işi (165)
- kütübhâne: (A+F) kitaplık
k. (59), (66)
k.+side (19)
- küy: ezgi, melodi
k. (368)
k.+ge (179)
- küy-: yanmak
k.-er (404)
k.-geli (405)
- küyle-: yakmak
k.-ş (97)
- küz: güz
k. (169)
- küzét-: gözetmek
k.-edi (238)

L

- lâf:** (F) lakırtı, söz
l. (211), (533), (534)
l.-i (162)
- lahza:** (A) an
l. (925), (951)
l.+ya (270), (299), (344), (362),
(407)
- lain:** (A) kovulmuş, nefret edilmiş
l.+ê (213), (664)
l.+Ierğa (751), (772)
- lal:** (A) kırmızı, al
l.+ingâ (213)
- lâle:** (F) lale
l. (78)
- lâtif:** (A) hoş, güzel
l. (340), (785)
l.+ê (811)
- Lâtifiy:** özel ad
l. (10)
- layık:** (A) yakışan, yakışır
l. (183), (188), (226), (36),
(573), (758), (786)
- lâzım:** (A) gerek
l. (104), (92)
- lâzımlig:** (A+T) gereklilik
l.+ine (164)
l.+ini (97)
- leb:** (F) dudak
l. (338)
l.+i (593)
l.-i (592), (666), (836)
- lehed:** (A) mezar
l. (264)
l.+de (286)
- leng:** (F) topal, aksak
l. (468)
- Leningred:** yer ismi
l. (20)
- leşker:** (F) asker
l.+in (79)
l.+ini (558)
- leşkerkeş:** (F) asker çeken
l. (589)
- letâfet:** (A) hoşluk, güzellik
l. (590), (759)
- Letâfetnâme:** eser ismi
l. (194)
- levâzım:** (A) lazım olan şeyler
l.+ige (251)
- levh:** (A) düz plaka, levha
l.-i (269)
- levha:** (A) levha
l.+ler (55)
- leyl:** (A) gece
l. (185), (48), (79)
- Leylâ:** özel ad
l. (376), (377), (378), (379),
(387), (399)
l.-ğa (393)
- lezzet:** (A) tat, çeşni
l.-i (579), (780)

lêkin: (A) ama, fakat

l. (145), (15), (215), (221), (49),
(566), (635), (683), (743), (747), (92)

libâs: (A) elbise

l.+ın (757)

lirik: (Fr) coşkun, duygusal

l. (5)

**lutf (lutuf): (A) hoşluk, güzellik, iyi
davranış**

l. (127), (157), (158), (162),
(162), (182), (32), (36), (44), (443),
(444), (445), (449), (491), (550), (571),
(577), (79), (949), (219)

l.-i (224), (335), (798), (802),
(825), (901)

l.+ide (455)

l.+ung (639)

Lutfiy: özel ad

l. (10), (89), (91)

M

- maaf: (A) muaf, affedilmiş
m. (162)
- ma'aniy: (A) manalar, anlamlar
m. (230), (233), (24), (41), (50),
(54), (978)
- maâş: (A) geçinme, yaşama
m. (36), (447), (458)
- mâbeyin: (A) padişah sarayı
m.+ide (164)
- maddiy: (A) maddi, ekonomik
m. (175), (55)
- maden: (A) maden
m.-i (44)
- mağrurlan-: (A+T) gururlanma,
büyüklenme
m.-ib (186)
- mâh: (F) ay, kamer
m. (129), (244), (498), (636),
(662), (699), (793), (796)
m.-i (509), (759)
- mahâret: (A) ustalık
m. (208), (210)
m.+ini (193)
- mahel: (A) yer
m. (303), (378), (542)
- mâhir: (A) usta, becerikli
m. (99)
- mâhirâne: (A+F) ustalıkla
m. (147)
- mâhirlık: (A+T) ustalık
m. (234)
- mâhiyet: (A) bir şeyin aslı
m.+ini (147)
- mahkum: (A) hüküm giymiş, suçlu
m. (139)
- mâhluqât: (A) yaratılmışlar
m. (153)
- Mahmud: özel ad
m. (554)
- Mahmud Gazneviy: özel ad
m. (198)
- Mahmud Kaşgariy: özel ad
m.+ning (4)
- Mahmud Şebisteriy: özel ad
m. +ning (178)
- maḥmur: (A) sarhoşlık sersemliği
m. (651)
- mahrem: (A) haram, kadının samimi
olduğu erkek
m.-i (159), (36), (400), (609),
(761)
- mâhru: (F) ay yüzlü
m. (470)
- maḥsus: (A) belli, ayrı, tek
m. (181)
- maḥşer: (A) toplanılacak yer
m.+de (246), (920)
- Mahzen-i Esrâr: eser adı
m. (41)

Mahzenü'l- Esrâr: eser adı

m. (11), (12), (37)

m.+ı (63)

m.+i (254)

m.+ige (37), (40)

mağal: (A) söz, lakırtı

m.+leriden (253)

mâkâle: (A) söz, nutuk, yazı

m.+side (89)

mağâmât: (A) makamlar

m.+ınga (786)

mâğbul: (A) kabul edilmiş

m. (107), (79), (859), (947)

m.-i (841), (842)

mâğdur: (A) güç, kuvvet

m. (240), (713)

mağsad: (A) kastedilen şey

m. (136), (150), (158), (245), (40), (51), (6), (94)

m.+ide (117), (138), (178), (245)

m.+ige (238)

m.+ini (9)

m.+leri (49)

m.+ni (171), (96)

mâğsud: (A) kastedilen şey

m. (33)

m.+a (139), (901), (443)

m.+ı (430), (811)

m.+ına (874)

m.+ını (519)

mağsul: (A) maksat, amacı

m.+ı (766)

mağta: yüceltme

m. -b(252)

mağtad: (A) maksat

m.+ide (245)

mağul: (A) akıllıca

m. (165), (859)

mâl: (A) mal

m. (129), (137), (140), (149), (149), (156), (157), (218), (284), (347), (504), (774), (973)

m.+ı (706)

m.-i (310), (603)

mâlik: (A) sahip, iye

m.-i (36)

ma'lum: (A) bilinen belli

m. (133), (15), (178), (203), (21), (255), (261), (31), (31), (534), (55), (58), (59), (7), (764), (93), (99), (99)

ma'lumât: (A) bilinen şeyler, bilgiler

m. (20), (245), (59), (72), (76), (87)

m.+den (91)

m.+ge (55), (76), (76)

m.+ler (20), (20), (21), (26), (42), (49), (64), (91)

m.+lerden (31)

m.+lerni (22), (26), (76), (89)

m.+lerning (21)

m.+ni (23)

mamur: (A) imar edilmiş, bayındır

m. (107), (245)

ma'nâ: (A) anlam, mana

m. (649)

m.+da (154)

mânend: (F) benzer, eş

m. (77)

m.-i (39)

maneviy: (A) ruha ve içe ait

m. (133), (175), (2), (2), (234), (96), (97)

manı: (A) anlam, mana

m.+ğa (80), (81)

- mani: (A) mana, anlam
m.+side (995)
- mankıla-: yol geçmek, yol gitmek
m.-ding (382)
- mantık: (A) söz, düşünme, doğruyu
bulma arayışı
m. (59)
- marğzâr: (A) mezar, ölülerin
gömlüdüğü yer
m. (339)
- marifet: (A) ustalık, hüner
m.+ge (9)
- marifetperver: hünerli
m. (45)
- maslahat: (A) iş, emir, barış
m. (238)
- maslahatçi: (A+T) çalışan, danışan
emredilmiş
m.+leriden (117)
- maslahatleş-: (A+T) çalışanlarından
danışmanlarından
m.-edi (221)
- masud: (asud): (F) rahat, huzurlu
m. (473)
- masume: (A) günahsız, suçsuz kadın
m. (599)
- mâş: (F) fasülye, börtölce
m. (170), (171)
- maşuk: (A) sevilen kadın
m. (390)
- mâtem: (A) hüznün, keder
m.+é (260)
- matériel: (Fr) mazeme, gereç
m.+leri (59)
- mâvu: işte bu
m. (344)
- Mâverâü'n-Nehr: (A) nehir ötesi, yer
adı
m. (25)
- mazmun
m. (116), (178), (179), (6)
m.+de (79)
m.+degi (155)
m.+en (178), (77), (255), (99)
m.+i (127), (132), (137), (195),
(204), (220), (234), (96), (139)
m.+iden (172), (234)
m.+ige (165), (193), (86)
m.+ni (96)
- mecâl: (A) güç, kuvvet
m.+é (545)
- Mecâlisü'n-Nefâis: eser adı
m. (20), (21), (92)
- mecâziy: (A) mecalı olarak
m. (980)
- mecbur: (A) zorunlu, zorunluluk
m. (122)
- meclis: (A) şuraa, toplantı, oturum
m.+ide (20), (20)
m.-i (484)
- Mecmau'l-Ahbâr: eser adı
m. (104), (135), (136), (137),
(150), (166), (175), (18), (19), (23),
(254), (255), (258), (37), (38), (41),
(42), (55), (55), (59), (59), (62), (62),
(63), (65), (98)
m.+de (164)
m.+degi (117), (31)
m.+dir (99)
- Meçnun: özel ad

m. (235), (240), (370), (376),
(377), (378), (393), (399), (405), (614),
(714)

m.-i (379)

mecruh: (A) yaralanmış
m. (162), (245), (403)
m.+imizge (836)
m.+larning (250)

meded: (A) yardım, imdat
m. (119)
m.+ni (35)

medeniy: (A) shirli, uygar
m. (2), (3), (5), (55), (6), (7)

medeniyet: (A) uygarlik
m.+imizning (2)

medh: (A) övme
m. (181), (198), (46), (77)
m.+i (26)

medhiye: (A) övgü amacıyla yazılmış
şiiir
m. (23), (63)
m.+degi (79)
m.+den (38), (66)
m.+si (65)
m.+side (31)

medhuş: (A) şaşırmiş, korkmuş
m. (209), (251), (953), (955)

mefluc: (A) felçli, inmeli
m. (874), (876)

meger: (F) meğer, oysa ki
m. (305), (343), (378), (503)

mehcur: (A) terk edilmiş
m. (854), (882)

Mshmedâne: (A+F) dine uygun, güzel,
ahlaklı
m. (206)

mehnëtsëverlik: (A+T) sıkıntı severlik
m. (136)

Mehzenü'l-Esrar: özel ad
m. (66)

mekân: (A) yer, mekan
m. (430)

Mekke: bir yer ismi
m.+ni (172), (172)

melâhet: (A) güzellik, hoşluk
m. (498), (589), (651)

melâl: (A) usanma, bıkmış
m.+im (251), (781), (812),
(956)

melâmet: (F) utanma, haya
m. (27), (644), (696), (962),
(963)

melhem: (A) melhem
m. (17), (8)

melul: (A) usanmış, bıkmış
m. (421)

melun: (A) lanetlenmiş
m.-i (620), (671)

memât: (A) ölüm
m. (432)

memleket: (A) ÷lke, devlet toprağı
m. (245)
m.+de (114)
m.+larning (16)
m.+ning (120)

men: ben
m. (130), (245), (357), (389),
(417), (422), (619), (623), (716), (728),
(740), (824), (829), (932), (933), (941),
(958), (960)
m.+de (41), (823)

m.+din (112), (384), (407)
m.+e (132), (7), (118), (130),
(245)

m.+ge (182), (182), (183),
(183), (36), (36), (36), (389), (415),
(52), (659), (79), (79), (79), (804),
(810)

m.+i (128), (130), (159), (162),
(162), (249), (382), (385), (622), (692),
(717), (718), (731), (732), (828), (829),
(929), (942)

m.+im (261), (451), (457), (48),
(656), (691), (721), (750), (771), (781),
(79), (812), (857), (876), (913)

m.+imtek (183), (36)
m.+ing (235), (381), (381)

menâl: (A) sahip olunan şey
m.+i (774)

menbe: (A) kaynak, pınar
m. (256), (55)
m.+den (150)
m.+lerde (22)
m.+lerden (178), (93)

menfaat: (A) fayda, çıkar
m.+i (114)
m.+ini (7)

menmenlik: bencillik
m. (102)
m.+ke (106)

menseb: (A) soy kütüğü, şecere
m. (125), (186)

mensub: (A) bir şeye bağlı olma, bir
şeye bağlı olan
m. (102), (178), (43), (53), (76),
(77), (91), (92)

mensublig: (A+T) bir şeye bağlılık
m.+i (59)

mensur: (A) saçılmış, dağılmış
m. (373)

Mensur Baħşı: özel ad
m.+ler (91)
m.+larning (89)

menzil: (A) yollardaki konak yeri, ev
m. (528), (735), (886)
m.+de (872)
m.+eġe (865)
m.+idin (171)
m.+ige (561), (866), (900)

menzur: (A) adanmış
m. (817)

merd: (F) yiġit, mert, doğru sözlü
m. (332), (467)
m.+e (149)
m.+i (123)
m.-i (128), (157), (162), (205),
(246), (341), (467), (496), (871)

merdân: (F) yiġitler, mertler
m. (71)
m.-i (649)

merdâne: (F) mertçe, yiġitçe
m. (495), (515)

merdlık: (F+T) mertlik, yiġitlik
m. (102), (198), (198)

merdud: (A) reddedilmiş
m.-i (237), (621)

merdüm: (F) insan, adam
m.+i (680)

merdüme: (F) göz bebeġi
m. (437)

merhamet: (A) acıma
m. (646)
m.+i (182), (79)

merhem: (melhem)
m. (329)
m.+i (451), (836), (858)

merkez: (A) merkez, odak
m.+ide (96)

merkeziy: (A) merkezi, orta noktayla ilgili
m. (96)

merkezleş-: (A+T) merkezleşme, odaklanma
m.-gen (8)

mertebe: (A) derece, aşama
m.+yi (168)

Meryem: özel ad
m. (591), (895)

mesel: (A) hikaye, veciz söz
m. (552)
m.+dür (863)

mesele: (A) problem, sorun, konu
m. (96)
m.+de (92)
m.+dir (92)
m.+ge (21)
m.+leri (179)
m.+lerige (12)
m.+lerini (100), (175), (175),

(8)
m.+lerni (10), (13), (14), (7),

(96)
m.+ning (117)
m.+si (96)
m.+sige (97)
m.+sining (175)

meselen: (A) örnek olarak
m. (79), (99)

Mesihâ: Hz. İsa, özel ad
m. (454)

mesken: (A) ev, hane
m.-i (287)

mesneviy: mesnevi, şiir türü
m. (194), (63), (67)

mest: (F) sarhoş, kendinden geçmiş
m. (370), (379), (543), (745)
m.-i (371), (482)

meşakkatli: (A+T) sıkıntılı
m. (245), (245)

meşâm: (A) burun
m. (797)

meşgul: (A şugl) bir işle uğraşan
m. (79)

meşgul. (A şugl) bir işle uğraşan
m. (107), (245), (842), (947)

meşhür: (A) şöhretli
m. (12), (788)

meşk: (A) musiki, hoş şeyler
m.+idegi (350)
m.-i (345)

metanet: (A) dayanıklılık, sağlamlık
m. (252)

metn (metin): bir yazının tamamı, düz yazı
m. (60)
m.+ini (58)

mevcudât: (A) var olan şeyler
m. (153)
m.+ler (166)
m.+lerden (97)

mevcudlig: (A+T) var olmak
m.+i (59)

mevķé: (A) yer, sınıf
m.-i (6)

Mevlâna Kâsım: özel ad
m. (20)

mevsüm: (A) yılın dört bölümünden her biri

- m.+idür (470)
- mevzu: (A) konu
m. (181)
m.+da (873)
m.+degi (104), (132)
m.+ge (136)
m.+i (92)
m.+ige (179)
m.+ini (14)
m.+ler (184)
m.+lerini (136), (179)
m.+ni (166), (97)
- mevzun: (A) vezinli, ölçülü
m. (405), (785), (810)
- mey: (F) şarap, içki
m.+idin (83), (84), (85)
m.+ni (985)
- meydân: (A) geniş, açık, düz, alan
m.+ge (10), (13), (7)
m.-ge (13)
m.+ide (238)
- mezâk: (A) zevk alma
m. (376)
- mezellet: (A) hor, zelil
m.+te (33)
- mezellethık: (A+T) zelillik, horluk
m. (244), (793)
- Mezid: özel ad
m. (121), (44)
m.+ge (181)
- mezkur: (A) adı geçmiş olan
m. (136), (18), (20), (55), (58), (92)
- mêhmân: (F) misafir, konuk
m. (158), (161), (163), (165), (165), (216), (245), (866)
m.+ge (158)
- m.+ning (160)
m.+siz (165)
- mêhmen: (F) misafir, konuk
m.+ni (165)
- mêhnet: (A) zahmet, eziyet
m. (102), (145), (147), (184), (224), (28), (349), (424), (948)
m.+i (119), (153)
m.-i (481)
m.+ini (167)
- mêhnetkeş: (A+F) eziyet çeken
m. (118), (189), (210)
m.+larning (17)
- mêhnetsêver: (A+T) eziyet çekmeyi sever
m. (184)
- mêhnetsiz: (A+T) sıkıntısız
m. (142), (145)
- mêhr: (F) güneş, sevgi
m. (251), (275), (370), (406), (491), (719), (961)
m.+i (85)
- mêhribân: (F) şefkatli, merhametli
m. (114), (130), (218)
- mêlâdiy: (A) Hz. İsa'nın doğumunu ess alan takvimle ilgili
m. (25), (58), (87)
- mêmâr: (A) mimar
m. (807)
- mên: ben
m. (132), (132), (145), (157), (165), (216), (221), (235), (237), (245), (245), (245), (246), (247), (249), (251), (251), (387), (670), (861), (884), (90), (90), (907), (922)
m.+din (435)
m.+ge (243), (655), (693), (694), (710), (769), (872)

- m.+i (220), (237), (802)
m.+im (750)
m.+ing (145), (243), (245),
(619)
- mérâs: (A) miras
m. (55)
m.+ı (56)
m.+ımızni (2)
m.+i (57), (58)
m.+ide (99)
m.+idegi (37)
m.+iden (232)
m.+imizning (6)
m.+ini (256), (55)
- mérd: (F) yiğit, mert, doğru sözlü
m.-i (854), (918)
- méve: (F) meyve, yemiş
m. (169)
m.+si (40)
- mézân: (A) terazi
m.+i (56)
- mézbân: (F) konuk ağırlayan
m. (160)
- mîğ: bulut
m. (393), (463)
- mısra: (A) şiir satırlarına verilen ad
m. (62), (62), (62), (62), (66),
(77)
m.+den (196), (77)
m.+ge (77)
m.+ler (181), (229), (29), (79)
m.+lerden (25), (64)
m.+leri (70)
m.+lerni (233)
m.+ni (62)
- micâz: (A) mizac) huy, tabiat
m. (326)
- min-: binmek
- m.-di (735)
m.-er (442)
m.-ib (488), (862)
- ming: bin
m. (183), (320), (36), (360),
(823), (905)
- minnet: (A) yapılan bir iyiliğin borcu
m. (165)
- minnetpezir: (A+F) minnet eden
m. (357)
- Mirzâ: (F) Farslara ait bir büyüklük
ünvanı
m.+ge (55)
- Mirzâ Kâmrân: özel ad
m. (16)
- misâl: (A) örnek
m. (220), (65)
m.+ide (193), (4)
m.+ler (208)
- miskin: (A) aciz, zavallı
m. (647)
m.+ge (802), (829)
m.+lerni (894)
- misl: (A) benzer, kat
m.+i (123)
m.-i (393)
- mistik: (Fr) inanç sahasıyla ilgili
m. (6)
- momént: (Alm) mec.varyant, anlatı
m.+ni (147)
- mor: (F) karınca
m. (280), (539), (987)
m.+ége (837)
m.+ı (32)
m.-i (468)
m.-i (171)

- moteber:** (A) itibarlı
m. (58), (655)
- motiv:** (Fr) motif, yan yana gelen ve birlik oluşturan sanatsal öğeler
m. (10), (13)
m.+leri (175)
m.+lerni (116), (198)
- moy:** (F) kıl
m. (251), (958)
- moysefid:** (F) beyaz kıl, ak saç
m.+ni (165)
- mölcellen-:** havale edilmek, ithaf edilmek
m.-gen (178)
- mömin:** (A) mü'min, iman etmiş kişi
m. (531)
- mu:** 1 - bu 2 - mı, mi soru eki
m. (436), (658), (658)
m.+dur (622)
m.+nda (696), (80), (81)
m.+ndın (834), (852), (878)
m.+nı (159)
m.+ningdek (162), (251)
m.+nung (702)
m.+nungdek (642), (642), (671)
(955)
m.+nungdek (687), (835)
m.+nungtek (673)
- muammâ:** (A) bilmece, sorun, bilinmeyen şey
m. (8)
m.+lerini (7)
- muayyen:** (A) belirli, önceden saptanmış
m. (6), (626), (685)
- muazzem:** (A) büyük, koca
m. (756)
- mubâlağa:** (A) abartı
m. (37)
- mubârekbâd:** (A+F) kutlu olsun
m. (251), (967)
- muciz:** (A) mucize olağan üstü olaylar
m.-i (591)
- muğtenem:** (A) ganimet olarak alınmış
m. (460)
- muhabbet:** (A) sevgi
m. (186), (230), (24), (240), (241), (275), (374), (406), (508), (714), (737), (83), (85)
m.+de (28)
m.+ğa (370), (371)
m.+i (233)
m.+ige (234)
- Muhabbetnâme:** eser ismi
m. (194), (195)
m.+ning (50)
- Muhabbetnamé:** eser ismi
m. (91)
- Muhammed:** özel isim, Hz. Muhammed
m. (515), (658)
- Muhammed Ğazzâliy:** özel ad
m. (199), (71)
- muhessel:** (A) elde edilmiş
m. (119)
- muhit:** (A) etraf, çevre
m. (6)
m.+i (256)
m.+ige (94)
m.+ning (100), (12)
- muhtâclik:** (A) ihtiyaç duyma durumu
m.+de (55)

- muhterem: (A) saygı değer
m. (336), (360)
- muḳallid: (A) taklit eden
m. (200), (210), (586)
- muḳâve: (A) mukavva,
sağlamlaştırılmış
m.+de (59)
m.+ge (59)
- muḳâyese: (A) karşılaştırma
m. (233), (61), (77)
- muḳbul: (A) kutlu, mutlu
m. (79)
- muḳım: (A) oturan, ikamet eden
m. (879)
- Muḳımiy: özel ad
m. (10)
- muktiy: (A) koruyan
m. (631)
- mundag: bunun gibi, böyle
m. (216), (819)
- mundak: bunun gibi
m. (240), (672), (713)
- munis: (A) cana yakın
m. (251), (956)
- munḳat: (A) kesilen, kesik
m. (722)
- munsif: (A) insafılı
m. (162)
- murâd: (A) arzu, istek
m. (188), (307), (315), (474)
m.+ı (119)
m.+ım (235), (619), (669),
(916)
m.+ımnı (754)
- m.+ing (159)
- murassa: (A) kıymetli taşlarla
süslenmiş
m. (968)
- murdâr: (F) kirli, pis
m. (671)
- murg: (F) kuş
m.-ı (392)
- Musâ: Hz. Musa, özel ad
m. (505)
- musâhib: (A) biriyle sohbet eden,
arkadaş
m. (865)
- musannif: (A) kitap yazar
m. (67)
- muştâk: (A) özleyen
m. (220)
- muteber: (A) saygın
m. (115), (359)
- muti': (A) itaat eden
m. (970)
- mutlakâ: (A) mutlaka, kayıtsız, şartsız
m. (179)
- mutrib: (A) çalgızı
m. (180), (434), (450), (464),
(480), (542)
- muttaḳıy: (A) sakınan, çekinen
m. (600), (835)
- muttasıl: (A) bitişen, bitişik
m. (211), (213)
- muvaḳḳaf: (A) başaran, başarmış
m. (76)

- muvâfık:** (A) uygun
m. (10), (13), (188), (506), (746), (786)
- mübârek:** (A) kutlu, mutlu
m. (669)
- mübeddel:** (A) değişmiş, değiştirilmiş
m. (119), (520)
- mübtelâ:** (A) düşkün, tutkun
m. (104), (117), (117), (245)
m.+nı (936)
m.+sı (889)
- mübtelânê:** (A) tutmuş, düşkün
tutkun
m.(643)
- mücerred:** (A) soyut
m. (990)
- mücessemleştir-:** meydana getirilmek
m.-gen (179)
- mücessemleştir-:** meydana getirilmek
m.-gen (10), (8)
- müdâm:** (A) devam eden, sürekli
m. (332), (383), (466)
- müddât:** (A) zamanlar, süreler
m.+ê (699)
m.-i (879)
- müddeiy:** (A) iddia eden, davacı
m.+ni (90)
- müddet:** (A) süre, zaman
m.+ê (385), (842)
- müellif:** (A) kitap yazar
m. (233), (75)
m.+i (88), (88), (91)
m.+lerni (13)
m.+ning (253)
- müetter:** (A) güzel kokulu
m. (797)
- müflis:** (A) iflas etmiş
m.-i (466)
- müflisê:** (A) iflas etmiş
m.+mên (749)
m.+sên (992)
- müftiy:** (A) fetva veren
m. (244), (631), (795), (969)
- mühim:** (A) önemli
m. (100), (14), (256), (55), (58), (6), (7), (7), (96), (99)
m.+i (175), (6)
- mühr (mühri):** (F) mühür, imza
m.+i+(mühri) (63), (66)
- mükâfât:** (A) ödül
m. (165)
- mükemmel:** (A) olgun, gelişmiş
m. (193)
- mülâheze:** (A) iyice düşünme, dikkatle bakma
m.+ler (93)
- mülk:** (A) gelir getiren taşınmaz mallar, ülke
m. (115), (306), (36)
m.+i (218), (243), (726), (79)
m.-i (162), (183), (228), (260), (39), (790)
m.+in (560)
m.+ine (162)
m.+ü (242)
- mümkün:** (A) olabilir
m. (101), (11), (116), (132), (191), (193), (233), (234), (26), (4), (42), (86), (87), (88)

- mümkinlig:** (A+T) olabilirlik, ihtimal
m.+ige (10)
m.+ini (186)
- mümsek:** yumuşak
m. (581)
- münâcât:** (A) Tanrıya yalvarma, dua
m. (26), (71), (786)
m.+de (49)
- münâfık:** (A) nifak sokan, iki yüzlü
m. (564), (740), (850)
- münâsebet:** (A) ilgi, alaka
m.+lerni (115), (191), (7)
- münâsib:** (A) uygun, yerinde
m. (16), (193)
- münevver:** (A) aydınlatılmış
m. (797)
- münfail:** (A) gücenme, gücenmiş
m. (123)
- mürid:** (A) emreden buyuran, bir şeyhe
bağlı olan kimse
m. (213)
- mürüvvet:** (A) insanlık
m. (10), (104), (126), (127),
(165), (168), (220), (279), (445), (585)
m.+din (161), (171)
m.+ge (117), (124), (17)
m.+ini (151)
- mürüvvetli:** (A+T) insanîyetli
m. (172)
- müsellem:** (A) verilmiş, teslim edilmiş
m.+dür (228)
- müstahkemlâvçî:** (O, hükm +T)
sağlamlaştırıcı
m. (111)
- müstakîl:** (O, killet): kendi başına
m. (203), (55), (59)
- müstecâb:** (A) kabul edilmiş
m. (893)
- müstedâm:** (A) devamı istenilen
m. (149), (168)
- müstemend:** (F) üzüntülü, kederli,
biçare
m. (190)
- müstemi:** (A) dinleyen, dinleyici
m. (111), (268), (304), (337),
(377)
- müslmân:** (F) müslüman, İslam Dinini
seçmiş kimse
m. (531)
- müşkbâr:** (F) misk saçan
m. (169)
- müşkil:** (A) zor, güç
m. (623), (950), (979)
- müşkül:** (A) zor, güç
m. (237), (36)
m.+lerin (949)
- müşküllik:** (A+T) zorluk, güçlük
m.+lerini (5)
m.+lerni (114)
- müşteriy:** (A) satın alan, alıcı
m.+de (580)
- müyesser:** (A) kolaylıkla olan
m. (773)
- müzekkir:** (A) andıran, hatırlatan
m. (75)
- müzeyyen:** (A) süslenmiş
m. (610), (787)

müzé: (Fr) müze
m.+yide (89)

N

nâcöye: (F) kötü davranış uygunsuz iş
n. (165)

nâçâr: (F) çaresiz
n. (55), (807), (923)

nâçârlig: (F+T) çaresizlik
n.+ini (181)

nâdân: (F) bilmez, cahil
n.-i (687)

nâgah: (F) vakitsiz, ansızın
n. (141), (234), (339), (611),
(636), (678), (699), (723), (842), (886),
(909)

nağme: (A) ahenk, ezgi
n.+ye (543)
n.-yi (180), (434), (450), (464),
(471), (480)

nâhâk: (F) haksız
n. (117), (687), (945)

nâhâklik: (F+T) haksızlık
n. (124)

naḥıf: (A) zayıf, arık
n. (32)

Naḥl: Kur'an'da bir sure ismi
n. (524)

nâka: (F) deve
n.(646)

naḳd: (A) para, hazır para, mec. ömür
n. (165)
n.-i (305)
n.+ini (301)

nâkes: (F) cimri, pinti
n. (115)

naḳl (naḳli): (A) aktarma
n. (268), (269), (304), (337),
(377), (111), (41)

nâkıs: (A) eksik
n.-i (827)

Naḳşi: tarikat ismi, özel isim
n.+ning (972)

nâlân: (F) inleyen
n. (240), (637), (642), (714),
(745), (846)

nâle: (F) inleme, inilti
n. (132), (243), (243), (391),
(403), (439), (476), (478), (680)
n.+si (243)
n.+sini (641)

nâm: (F) isim, şöhret
n. (164), (184), (530)
n.+dın (485)
n.+e (237)
n.-i (311), (576), (851)
n.+i (106), (22), (88)
n.+idegi (16), (20)
n.+ini (47)
n.+ler (16)
n.+leri (15)

nâma'lum: (F+A) bilinmeyen
n. (16), (67)

namâz: (F) namaz
n.+è (946)

nâme: (F) isim, ad, şöhret

- n. (193), (193), (193)
- nâmesiyâh:** (F) kötü isim
n.+ê (621)
- nâmlan-:** (F+T) şöhreti yayılmak
n.-gen (19)
- nâmlî:** (F+T) adlı
n. (178), (89), (91), (91)
- nâmurâd:** (F) isteğine ulaşamamış
n. (321)
n.+a (741)
- nâmus:** (A) edep, haya, ırz
n. (983)
n.+ını (624)
- nân:** (F) ekmek
n. (145), (165), (216), (415)
n.+ê (217)
n.+ni (132), (132)
n.+ning (132)
- nânuşte:** (F) yemek sofrası
n. (132)
- nânvâ:** (F) fırıncı
n.+yı (226)
- nâpâk:** (F) pis, kirli
n. (624), (729), (771)
- nâr:** (A) ateş
n.-ı (28)
- naray:** (A) nara, bağırma
n. (953)
- nasib:** (A) nasip, pay, hisse
n. (152), (152), (361), (395)
- nasibe:** (A) nasip, pay, hisse
n.+sini (165)
- nasihat:** (A) öğüt
n. (111), (114), (121), (172),
(209), (506), (71)
n.+leri (124)
n.+ni (112)
- nasihatâmiz:** (A+F) öğüt verir gibi
n. (181)
- nat:** (A) medhederek anlatma
n. (181), (65), (66), (71), (77)
- nâtamâm:** (F+A) tamamlanmamış
n.+ê (664)
- nâtevân:** (F) zayıf, kuvvetsiz
n. (477)
n.+dur (68)
- nâtık:** (A) söyleyen, konuşan
n. (219)
- nâtoğrı:** (F+T) doğru olmayan
n. (117)
- nâvvâtrenğ:** (F+A+T) çeşitli renkler
n. (60)
- nayâb:** (F) bulunmaz
n. (4)
- nâyib:** (A) vekil
n. (815)
n.-i (44)
n.+ler (820)
- nâz:** (F) naz, işve
n. (221), (472), (650), (870),
(965)
n.+ı (511)
- nazar:** (A)
n. (121), (214), (245), (265),
(291), (34), (359), (437), (500), (643),
(655), (701), (716), (80), (81), (904),
(986)
n.+de (42), (474)
n.+den (2)

- n.+iden (59)
- nâzenin: (F) narin, cilveli
n.+dür (239), (712)
n.+e (588), (593)
n.+ê (811)
n.+i (74)
n.+ni (516)
- nâzır: (A) bakan, gözeten
n. (817)
- nâzil: (A) inme, iniş
n. (838)
- nazire: (A) karşılık, örnek
n. (40)
- nazm: (A) dizme, şiir
n. (41), (50)
n.-ı (411)
- nâzük: (F) nazik, ince, terbiyeli
n. (785)
- ne: ne
n. (121), (123), (149), (149),
(161), (162), (17), (183), (239), (252),
(277), (283), (303), (323), (33), (333),
(358), (371), (430), (551), (575), (575),
(598), (604), (777), (866), (883), (939)
n.+dın (251), (955)
n.+tib+(ne) (907)
- neberd: (F) harp, savaş
n. (468), (905)
- necât: (A) kurtulma
n. (351)
- neçük: nasıl
n. (80), (81)
- nedâmet: (A) pişmanlık
n. (27)
- nedim: (A) sohbet arkadaşı
- n.+ingni (299)
- nef: (A) menfaat
n. (169)
- nefâsetli: (A) güzel, hoş
n. (234)
- nefes: (A) soluk
n. (209), (331), (475)
n.+dür (205)
n.+ni (524)
- nefis (nefsi): (A) 1 - hoş, güzel 2 –
arzu, istek
n. (61), (63), (66), (67), (73),
(105), (143), (205), (249), (322), (462),
(939), (125), (169)
n.+i (71), (213), (246), (921)
n.+lerini (140)
n.-ü (213)
n.+üng (149)
- neğu: niye, niçin
n. (741), (850)
- nehâr: (A) gündüz
n. (185), (48), (79)
- nehât: ne yazık ki, maalesef
n. (21)
- neheng: (F) timsah
n.-i (737)
- nekrâ: (A) zeki, anlayışlı
n.-yı (226)
- nemâyende: (F) gösterici
n.+lerinden (116)
- nemek: (F) tuz
n. (415)
- nemune: (F) örnek
n.+ler (58)
n.+sini (11)

- ner:** (F) erkek
n. (116)
- nerse:** nesne
n. (127), (47), (59)
n.+lerni (147)
n.+sini (117)
- nesl (nesil):** (A) kuşak, nesil
n.-i (44)
n.+inde+(neslinde) (375)
- nesim:** (A) hafif rüzgar
n.+indin (797)
- nestalik:** (F) talik yazı
n. (60)
- nesye:** (A) unutmama, unutuş
n. (165)
- neşe:**(A)1-yeniden olma,2-
neşe,keyif,sevinç,3-az
sarhoşluk
n. (169)
- neşr (neşir):** (A) yayma, dağıtma
n. (20), (91)
- netice:** (A) sonuç
n.+de (31), (77)
n.+side (15), (16), (254), (254),
(5), (5), (59), (76)
- nev':** (A) çeşit,tür
n. (358), (701)
n.+è (842)
- Nevâiy:** özel ad
n. (21)
- nevbet:** (A) nöbet, sıra
n. (248)
n.+ide (65)
n.+ing (266)
- nevcevân:** (F) taze, genç delikanlı
- n.+è (497)
- nevçün:** niçin
n. (262)
- nevker:** (F) yeni işe başlamış
n. (244), (795)
- nevmid:** (F) ümitsiz
n. (982)
- ney:** (F) ney
n. (475), (476), (478), (78)
- neyçe:** ne gibi
n. (477)
- nezzâre:** (A) seyirci
n.+ni (90)
- nè:** ne
n. (143), (152), (162), (217),
(224), (233), (251), (300), (354), (36),
(361), (532), (54), (570), (656), (681),
(712), (738), (738), (845), (845), (891),
(891), (90), (945), (957), (976), (991)
n.+dîn (687), (760), (767)
n.+dir (216)
n.+dür (159), (159), (159),
(159), (235), (246), (246), (302), (302),
(352), (358), (358), (483), (617), (654),
(702), (706), (706), (758), (764), (766),
(766), (79), (79), (80), (81), (825),
(830), (914), (918)
- néçe:** ne kadar, nasıl, ne gibi
n. (117), (127), (132), (138),
(165), (172), (193), (207), (216), (221),
(238), (238), (243), (243), (245), (245),
(280), (289), (296), (319), (384), (388),
(395), (41), (425), (433), (506), (562),
(567), (629), (876), (886), (909), (992)
n.+lerni (263)
- nèçte:** nasıl, nice, ne kadar
n. (172)
- nèçük:** nasıl, niçin

- n. (382)
- nêge: neye**
n. (211)
- nêgiz: temel, ana, esas**
n.+i (176)
- nêkbaht: (F) bahtı iyi**
n. (129), (459)
- nêkmerd: (F) iyi mert, yiğit**
n. (159)
- nêknâm: (F) iyi nam kazanmış**
n. (149)
- nêkrâ: (F) iyi, güzel yüzlü**
n.+ye (228)
- nêkzâd: (F) iyi kişi**
n. (121), (44)
- nêmet: (A) iyilik, ekmek, azık**
n. (607), (650), (870)
n.+in (417)
n.+leriden (221)
- nêng: (F) ayıp, utanma**
n. (570)
- nêşde: (A neş'e): sevinç, keyif**
n.+sên (312)
- nêşe: (A) neşe, sevinç, keyif**
n. (577), (908), (995)
- nêt(ne+et)-: ne yapmak**
n.-er (456), (522), (139)
n.-ey (429)
n.-di+ (983)
n.-key (541)
n.-üb (454)
- nidâ: (A) bağıрма, çağırma**
n. (489)
- nifâk: (A) münafıklık, iki yüzlülük**
n.+ı (831)
- nigâh: (F) bakış, bakma**
n. (438)
- nigâhbân: (F) gözcü, bekçi**
n. (742)
- nigâr: (F) resim, sevgili**
n.+ê (588)
n.-ı (593), (74), (811)
- nihâl: (F) taze düzgün fidan**
n.+ê (217)
- nihân: (F) gizli, saklı**
n.+ın (743)
- nihâniy: (F) gizlilik, gizli ile ilgili**
n. (611), (765), (787), (907)
- nihâye: (A) son, sonuç, bitme**
n.+side (125)
- nihâyet: (A) son, sonuç, bitme**
n. (555)
n.+de (137), (55), (67)
- niqâb: (A) peçe, yüz örtüsü**
n.+ın (952)
- nime: ne, niye, niçin**
n. (165), (172)
n.+dîn (122)
- nisâr: (a) saçma, dağıtma**
n. (152), (380), (422)
- nisbet: (A) oran, görelilik**
n. (76), (77), (92)
- nisbeten: (A) göre, yanında**
n. (204), (238), (54), (87), (88), (88)

nist: (F) yoktur, değildir
n. (639)

niş: (F) iğne, diken, zehir
n. (213)

nişân: (F) iz, belirti
n. (109), (449)
n.-1 (580)

nişane: (F) iz, alamet, belirti
n. (806)
n.+si (108)

nişâné: (F) iz, alamet, belirti
n. (530)

nişin: (F) oturan, oturmuş
n. (82), (83)

niyaz: (F) dua, yalvarma
n. (472), (52), (556), (770)
n.+1 (946)
n.+ın (249), (938)
n.+ıng (313)

niyet: (A) niyet, düşünce, amaç
n.+iden (161), (163)
n.+ini (245)

niyyet: (A) niyet, amaç, düşünce
n. (346)

nizâ: (A) çekişme, kavga
n.+lerge (191)

nizâm: (A) düzen, dizi, sıra
n.+é (799)

Nizâmiy: özel ad
n. (12), (37), (37), (40), (40),
(55)
n.+ning (254), (63), (66)

Nizâmiy Genceviy: özel ad
n. (99)

Nizâmnâme: (A+F) tüzük, kurallar
kitabı
n. (10)

normalleştir-: (Fr) normalleştirmek
n.-işge (191)

noş: (F) içmek
n. (148), (526), (82), (82), (83),
(83), (84), (85), (985)

nuql: (A) meze, çerez
n. (27)

nuqsân: (A) eksik, az
n. (207), (207)
n.+ler (61)
n.+leri (203)

nuқта: (A) nokta
n.+i (2)
n.-i (59)

nun: (A) Osmanlı alfabesinin yirmi
sekizinci harfi
n. (660)

nur: (A) ışık, parlaklık
n.+1 (580), (594)
n.-1 (509)

nusret: (A) yardım
n. (209)

nuşirevân: özel ad, İran şahlarından
n.+e (986)

nüfur: (A) nefret, kaçma, dağılma
n. (287), (426)

nükte: (A) zor anlaşılan ince anlam
n.-yi (476)

nüşa: (A) yazılı yazılmış şey
n. (58), (58)
n.+ge (61)
n.+leri (19)

n.+si (77), (77), (86), (87), (88),
(88), (88)

n.+side (79), (79), (80), (81),
(82), (83), (84), (86), (88), (88)

n.+sidegi (86)

n.+sige (87), (88), (88), (88)

n.+sini (77), (77)

n.+sining (87)

O - Ö

oba: 1 – çadır 2 - kardeş
o.+sı (602)

oç-: uçmak, kaybolmak
o.-ib (86)

od: ateş
o. (398)

Oguznamé: eser adı
o. (91)

oğul: oğul, evlat
o. (937)
o.+ı (889)
o.+ın (697)
o.+ın (899)
o.+ing (248)
o.+ını (559)
o.+i (245), (245)
o.+ige (111)
o.+ini (238)
o.+um (897)

oğlan: erkek, oğlan
o. (686)

oğul: oğul, evlat
o.+ning (582)

oğşa-: benzemek
o.-b (171)
o.-r (571)
o.-sın (167)

oğşat-: benzetmek
o.-adi (115)
o.-ş (140), (26)

oğ: 1 – kuvvetlendirme 2 - ok
o. (149), (188), (247), (933)
o.+ın (90)

oğı-: okumak
o.-b (180), (229), (450)
o.-dı (524)
o.-megenini (165)
o.-ş (179)
o.-şni (165)

oğıl-: okunmak
o.-işi (61), (86)

oğu-: okumak
o.-b (434), (464), (480)
o.-rda (70)

oğuvçi: okuyucu
o.+ge (155)

ol: 1- olmak 2 - o
o. (249), (268), (304), (337),
(377), (111), (39), (107)
o.-adur (398)
o.-arağ (53)
o.-arga (146)
o.-dı (235), (507), (52), (572),
(616), (631), (760), (767), (879)
o.-duğ (544)
o.-dum (90)
o.-gen (172)
o.-ib (162)
o.-madı (400), (404)
o.-mağay (907)
o.-mas (36), (441), (453)
o.-sa (149), (302), (441), (677),
(812)
o.-sam (718)
o.-ur (333), (364), (484)

olar: onlar
o.+dın (674)

oltir-: oturmak
o.-emiz (221)

oltur-: oturmak
o.-unguz (563)

o.+leride (25)
o.+sidegi (115), (175), (191)

on: on
o. (119), (137), (181), (183),
(196), (200), (201), (220), (360), (605),
(65), (66), (71), (77)

oşal: işte o, işte bu
o. (226), (246), (90)

oninçi: onuncu
o. (200)

oşandın: işte bundan
o. (944)

onle-: onlamak, çok fazla
o.-b (16)

oşe: işte bu, işte o
o. (113), (121), (132), (220),
(4), (55), (7)
o.+nden (172)

onte: on tane
o. (184)

oşul: işte o, işte bu
o. (159), (235), (617), (668),
(677), (699), (742), (868), (882), (903),
(920), (971)

orfografik: (R) imla, yazım
o. (88)

ot: ateş

orın: yer
o. (106), (129), (178), (20),
(232), (58), (67), (79), (96), (96), (99)
o.+de (165), (172), (89), (96),
(96)
o.+den (61)
o.+i+(ornı) (213), (96)
o.+ide+(ornıde) (77)
o.+ini+(orınıni) (16)
o.+ini+(ornını) (2), (94)
o.+i+(ornı) (79)
o.+ige (189)
o.+ige+(ornıge) (221)
o.+ni (10), (13)

o. (169), (79)
o.+ğa (404), (768)
o.+ıda (508)
o.+ığa (625), (846)
o.+ına (27), (332), (355), (368),
(405), (79)
o.+ında (541), (638)
o.+ınğa (752)
o.+suz (549)

otir-: oturmak
o.-genleride (132)
o.-mesden (243)

orınli: yerli
o. (253)

otur-: oturmak
o.-ursên (293)

originel: (Fr) özgün
o. (137), (142)

oyla-: düşünmek
o.-bdi (145), (243)
ö.-mesden (206)
o.-ydi (245)
o.-ymizki (21)

originellig: (Fr) özgünlük
o.-i (176)

oyna-: oynamak
o.-dı (402)
o.-di (3), (6)
o.-gen (7)
o.+genligini (6)

orta: orta
o. (174), (67)
o.+dı (787)

o.-ydi (172)	öltür-: öldürmek ö.-se (224) ö.-sem (251), (957) ö.-üb (759)
Ögdülmiş: özel ad ö. (9)	
öğün: başka ö. (310), (414), (652), (852)	öltürtür-: öldürtmek ö.-übmèn (246), (922)
öksüz: annesiz ö.+ge (152), (308)	ölüm: ölüm ö. (394) ö.+ge (297) ö.+ige (631) ö.+inge (702)
öl-: ölmek ö.-erinde (112) ö.-geniden (47) ö.-megen (576) ö.-se (149), (449), (90)	öng: ön ö. (736)
ölce: ölü, ceset ö.+den (145) ö.+sini (145)	örngen-: öğrenmek ö.-iş (2), (256), (55), (76) ö.-işde (256) ö.-işnin (77) ö.-mağımız (94)
ölçev: ölçü ö.+i (59), (60), (60) ö.+ining (59)	ört-: örtmek ö.-er (585)
öldir-: öldürmek ö.-ib (238) ö.-iş (158)	örten-: yanmak ö.-ib (332)
öldiril-: öldürölmek ö.-genini (245)	ös-: büyüme, yeşermek ö.-gen (189)
ölgen: ölü, ceset, cansız beden ö.+i (273)	öt-: geçmek ö.-di (30), (36), (409), (568), (654), (75), (790) ö.-edi (119), (143), (165), (232) ö.-er (119), (145), (149), (277), (79) ö.-evèredi (221) ö.-eylik (204) ö.-geç (221), (238), (91) ö.-gen (117), (254), (255), (243) ö.-genligiden (55) ö.-ib (14), (245) ö.-ibdi (145) ö.-işide (110) ö.-kenden (245)
ölik: ölü ö. (883) ö.+dèk (636)	
ölim: ölüm ö.+den (238), (238) ö.+din (351), (709), (717) ö.+ge (141) ö.+i (111) ö.+iden (238)	
ölke: ülke ö.+lerge (245)	

- ö.-megan (165)
 ö.-miş (2), (6), (96)
 ö.-se (145)
 ö.-ti (169)
- öteş: yerini tutmak, kabul edilmek**
 ö.+i (55)
- ötil: geçilmek, atlatılmak**
 ö.-edi (145)
 ö.-gen (234)
- ötker-: geçirmek, affetmek**
 ö.-di (923)
- ötkez-: atlatmak, yapmak**
 ö.-cyatgen (189)
- ötkir: geçmiş, eski**
 ö. (117)
- ötmağçi: geçmeli, geçmek**
 ö.+mizki (92)
- öz: kendi, öz**
 ö. (100), (113), (113), (117),
 (117), (125), (126), (128), (13), (132),
 (133), (136), (138), (139), (145), (150),
 (163), (167), (17), (174), (175), (179),
 (184), (186), (193), (194), (206), (233),
 (234), (238), (238), (243), (245), (245),
 (248), (362), (37), (413), (47), (51),
 (54), (55), (6), (6), (65), (65), (65),
 (65), (7), (7), (71), (799), (8), (8), (90),
 (904), (92), (92), (935), (94), (94),
 (970)
- ö.+dedür (412)
 ö.+ge (574)
 ö.+geni (414)
 ö.+i (100), (112), (113), (127),
 (133), (149), (149), (157), (160), (165),
 (183), (195), (200), (21), (220), (23),
 (245), (36), (449), (92), (96), (975)
- ö.+içe (170)
 ö.+ide (6), (10), (179)
 ö.+idedür (79)
 ö.+idegi (132)
- ö.+iden (145), (156), (164),
 (184), (254), (255), (47)
 ö.+ideyak (77)
 ö.+idin (533), (534), (735),
 (950)
- ö.+ige (10), (133), (142), (176),
 (213), (238), (363), (520), (636), (708),
 (809), (908), (954)
- ö.+imni (245), (251), (957)
 ö.+in (154), (157), (342), (407),
 (414), (529)
- ö.+indin (353), (539), (602)
 ö.+ine (663)
 ö.+ing (147)
 ö.+ingdin (169), (307), (648)
 ö.+inge (169), (370), (995)
 ö.+ingge (577)
 ö.+ingin (495)
- ö.+ingni (147), (148), (211)
 ö.+ini (125), (213), (235),
 (373), (413), (518), (59), (615), (139)
- ö.+ini(ng) (822)
 ö.+ining (10), (10), (102),
 (117), (126), (132), (133), (133), (143),
 (156), (16), (163), (17), (174), (174),
 (175), (179), (18), (181), (181), (193),
 (206), (21), (234), (234), (255), (255),
 (255), (35), (37), (40), (49), (53), (91),
 (91), (92), (92), (96)
- ö.+iniyu (130)
 ö.+iyak (179)
 ö.+leri (99)
 ö.+lerini (210)
 ö.+ümge (249), (943)
 ö.+üng (149), (149), (429)
 ö.+ünge (260), (279), (281),
 (311), (362), (496), (692)
- ö.+üngni (431), (478), (543)
- Özbék: Özbek**
 ö. (10), (13), (13), (14), (14),
 (150), (16), (194), (3), (55), (55), (58),
 (6), (89)
- Özbékistân: Özbekistan**
 ö. (16)

özerâ

ö. (178), (21), (175)

özge: dışında, başka, ayrı

ö. (172), (244), (249), (249),
(41), (552), (572), (671), (707), (794),
(828), (940), (940)

ö.+de (412), (79)

ö.+lerdek (248), (249), (938)

ö.+lerni (186)

ö.+si (576)

özgeçe: başkaca, değişik

ö. (282), (490)

ö.+dür (429)

özger-: değişmek

ö.-işler (86)

Özgürmiş: özel ad

ö. (9)

**özleştir-: özleştirme, iyice öğrenme,
benimseme**

ö.-işge (2)

P - R

- pâ: (F) ayak
p. (139), (370)
- pâbend: (F) ayak bağı
p.+i (213)
- pâbeste: (F) ayağı bağlı
p. (504)
p.+dür (325)
- pâde: (F) hayvan sürüsü, yayla
p.+sige (115)
- pâdişâhiy: (F) padişahlıkla ilgili
p. (566), (802)
- pâdşâ: (F) padişah, hükümdar
p.+ğa (820)
p.+nı (835)
p.+sining (151)
p.+ye (228)
- pâdşâh: (F) padişah, hükümdar
p. (156), (32), (71)
p.+é (589)
p.+ge (221)
p.+i (136), (156)
p.-ı (162), (220), (39), (65)
- pâdşâhlig: (F+T) padişahlık
p.+imni (220)
- pâdşâiy: (F) padişahlıkla ilgili
p. (829)
- paginetsiye: (R) çürüklük
p.+ning (59)
- pagane: (F) yükseltmek
p.+ge (255)
- pâk: (F) temiz
p. (184), (214), (234), (28),
(355), (367), (69), (729)
p.-ı (421)
p.+ım (661), (868)
p.+ında (226)
- pâkize: (F) temiz, lekesiz
p. (234)
- pâklig: (F+T) temizlik
p.+imni (245)
- pâklik: (F+T) temizlik
p. (102), (136), (179), (47)
- paléografik: (Fr) eski el yazılarını
okuma bilgisi
p. (58), (87), (88)
- parça: (F) parça
p.+ler (257)
p.+lerge (4)
- pâre: (F) parça
p. (679), (679), (90), (929)
p.+ni (90)
- Pâredöz: (F) eskici, hikaye adı
p. (136), (164), (172), (172),
(172), (172), (174), (65)
p.+ning (172), (172)
- pârsâ: (F) sofı, dinine bağlı
p. (598), (798), (859), (879)
p.+nı (244), (793), (835)
p.+sı (610)
p.+ya (249)
p.+ye (942)
- pây: (F) ayak
p. (335), (485), (991)
p.+ınğa (937)

- pâyband: (F) ayağı bağlı
p. (149)
- pâydar: (F) iyice yerleşmiş, sağlam
p. (289), (441)
- pâye-: (F) rütbe, derece
p.-yi (213)
- pâyende: (F) daimi, sürekli
p.+sén (410)
- payka-: sezmek, anlamak
p.-b (238)
- pây mâl: (F) ayak altında kalmış
p.+i (224), (984)
- penâh: (F) sığınma, sığınacak yer
p.+1 (770)
- pencöm: (F) beşinci
p. (455)
- pend: (F) nasihat, öğüt
p. (124), (71)
p.+i (123)
p.+imni (457)
p.+ini (123)
- perâkende: (F) azar azar, bölüm, bölüm
p. (59)
- perde: (F) perde, ayıraç olarak
kullanılan örtü
p.+de (611)
p.-i (822)
- perişân: (F) dağınık, karışık
p. (656)
- periveş: (F) peri gibi
p. (813)
- periy: (F) peri
p. (235), (251), (597), (618),
(653), (716)
- p.+de (580)
p.+din (240), (713)
p.+dür (501)
- periyroy: (F) peri yüzlü, güzel yüzlü
p. (620), (958)
- periyruh: (F) peri yanaklı
p.+lar (375), (820)
- perizâd: (F) peri çocuğu
p. (453)
- pervâne: (F) geceleri ışığın etrafında
dönen kelebek
p. (235), (613)
p.+dür (366)
- pervây: (F) korku
p. (674)
- pervâz: (F) uçma, uçuş
p. (211)
- perverdgâr: (F) besleyici, eğitici
p. (323)
- pervin: (F) ülker yıldızı
p. (796)
- pest: (F) alçak, aşağı
p. (139), (272), (459), (543)
- pestrağ: (F+T) aşağıya
p.+ide (63)
- peşm: (F) yün, yapağı
p.+ine (82), (83)
- peşvâ: (F) 1 - din adamları 2 - darbe,
püskürtme
p.+lerinin (200)
- peyâm: (F) haber
p.+ım (762)
- peydâ: (F) açıkta, ortada

p. (121), (132), (193), (684),
(79), (810), (871), (97)

peymân: (F) yemin, and
p. (662)

peyrev: (F) izinden
giden, uyan
p.-i (213)

peyt: (F) zaman, an
p. (145), (147)

peyvend: (F) ulaşma, verme
p. (593)

pêş: asilik, isyan, karşı çıkmak
p. (243)

pêşe: : asilik
p.+si (213)

pêşvâ: (F) 1 - din adamları 2 – darbe,
püskürtme
p.+lerini (17)

pıçak: bıçak
p. (685)
p.+nı (676)
p.+ni (238), (238)

pıçakla-: bıçaklamak
p.-b (676)

pinhân: (F) gizli
p. (676)

pir: (F) yaşlı, ihtiyar
p. (544)
p.+ige (400)
p.-i (547)
p.+ining (224)

pirâhen: (F) gömlek
p.-i (365), (624)

piyâde: (F) yaya

p. (173)

plan: (Fr) tasarı
p.+de (6)

poéma: (Fr) şiir, nazım
p.+ler (14)

poémaçilig: (Fr) şiir yazma sanatı
p.+ining (14)

poémaçilik: (Fr) şiir yazma sanatı
p. (14)

poéziye: (Fr) şiir
p. (5)
p.+si (181)

post: (F) deri
p. (146), (222), (279), (399)

printsip: (Fr) prensip, ilke
p.+leri (6)
p.+lerini (10), (8)

priyom: (R) ayıncı
p. (179)

probléma: (Fr) problem, sorun
p. (234), (8)
p.+leri (14)
p.+lerini (17), (6)
p.+lerni (13), (133)
p.+ni (117), (99)
p.+ning (132)
p.+si (96), (96)

profëssionel: (Fr) ustaca, ustalıklı
p. (88)

profëssör: (Fr) üniversitede, en üst
derecedeki öğretim üyesi
p. (6)

progrëssiv: (E) gelişmiş
p. (114), (96)

- psiholojiye:** (Fr) ruh bilimi, ruhiyat
p.+si (102)
- puhte:** (F) pişmiş,
p. (508)
- pul:** (F) para
p.+ini (172), (174)
p.+nung (143)
- puşeymân:** (F) pişman
p. (662), (694)
p.+ı (169)
- püştpây:** (F) taban
p. (149), (322), (427)
- rabb:** (A) Tanrı, Allah
r.-i (911)
- râh:** (F) yol
r. (123), (484), (496), (900)
r.+e (964)
r.+ê (237), (621)
r.-ı (421)
- râhat:** (A) üzüntüsüz, kedersiz
r. (870)
r.+ga (520)
r.+ğa (119), (650), (895)
r.-i (381)
- rahm (rahim):** (A) merhametli, acıyan
r. (136), (343), (740), (887)
r.+dır (218)
r.-i (219)
r.+lerni (140)
r.+ning (172)
- rahmdil:** (A+F) acıyan gönüllü
r. (172)
- rahmet:** (A) acıma, koruma
r. (233), (54), (863), (976)
r.+ê (650)
r.+ğa (251), (957)
- raş:** (F) gösterişli, yürük at
r. (39)
- raht:** (F) döşeme, ev takımı
r. (259)
r.+dın (758)
r.+ın (493)
- râiy:** (A) bir hükümdarın idaresi
altındaki halk, teba
r. (79)
- rayat:** (A) bir hükümdarın idaresi
altındaki halk
r.+ğa (112), (112)
- rayet:** (A) bir hükümdarın idaresi
altındaki halk
r. (112), (156), (228), (703),
(792)
- raiyyet:** (A) bir hükümdarın idaresi
altındaki halk
r. (244), (800), (833)
- raşam:** (A) matematikte sayıları
gösteren işaretler
r. (33)
r.+i (59), (89)
- râm:** (F) boyun eğen
r. (809)
- râst:** (F) doğru
r. (123), (188), (262), (927)
- râstgoy:** (F) doğru söylemek
r. (184)
- râstgoylik:** (F+T) doğru sözlülük
r. (102), (187)
- râstlık:** (F+T) doğruluk
r. (188)
- râstlik:** (F+T) doğruluk
r. (189)

ravza: (A) çayırı, çimeni bol
olan yer, bahçe
r. +side(651)

ravzay: (A) çayırı, çimeni bol
olan yer, bahçe
r. (592)
r.-y1 (343)

ray: (A) fikir, oy
r. (627)

rayi: (A) bir hükümdarın idaresi
altındaki halk, teba
r. (183), (36)

râz: (F) sır
r. (436), (761), (822)
r.-1 (907)
r.+1 (765)
r.+ımmı (36), (435)
r.+ın (249), (938)

râzıy: (A) razı olan, kabul eden
r. (244), (362), (795), (849),
(969)

Rebiü'l-Âhar: (A) Arabi aylarının
dördüncüsü,
r. (24)

Rebiü's-Sâniy: sonbahar, Arabi
aylarının dördüncüsü
r. (64), (72)

red: (A) geri döndürme
r. (238), (241)
r.-i (331)

reelleştiril-: (Fr+T) gerçek
r.-edi (135)

reh: (F) yol
r. (655), (655)

rehber: (F) kılavuz, yol gösteren
r.+i (335)

rehgüzer: (F) geçecek yol, geçit
r.+de (641)
r.+e (633)

rehnemâ: (F) yol gösteren
r.+y1 (226)

rehnemun: (F) yol gösteren
r. (297)

Rempür: yer ismi, özel isim
r. (19)

remz: (A) işaret, gizli olarak söyleme
r. (149), (628)

renc: (F) zahmet, sıkıntı, eziyet
r. (157), (284), (424), (718),
(994)
r.-i (626)
r.+igen (172)

rencur: (F) sıkıntılı, incinmiş
r. (788), (854)

reng: (F) renk
r.+ler (63)

rengbereng: (F) rengarenk
r. (125)

resmu: (A) devlet tarafından, devletçe
r. (10)

resvâ: (F) rezil
r. (518)

revâ: (F) yakışır, uygun
r. (172), (694), (718)

revâk: (A) çardak, çadır
r.+a (645)

revân: (F) yürüyen, giden, akan, hemen

r. (123), (128), (165), (246),
(294), (294), (350), (352), (396), (493),
(524), (563), (734), (915)
r.+e (242)
r.+ı (931)

revâne: (F) yürüyen, giden
r. (488), (525), (556), (601),
(698), (755), (864)

revâné: (F) yürüyen, giden
r. (725)

revâniy: (F) 1 – yürüyüp gitmekle ilgili
2 – rağbetli, değerli
r. (510)

reviş: (F) gidiş, yürüyüş
r. (165)
r.+de (10), (101), (88)

revşen: (F) aydın, parlak
r. (213), (92)

reyhân: (A) fesleğen
r. (169), (20)

rezâlet: (A) rezillik, alçaklık
r. (102)

rezâletli: (A+T) alçaklıkla
r. (234)

réce: (A) ümit, umma
r.+sige (156)
r.+sini (238), (241)

réel: (Fr) gerçek
i. (9)

Rèspublike: (Fr) cumhuriyet
r.+leri (16)

rêş: (F) yara, yaralı
r.-i (329)

rızâ: (A) hoşnutluk, memnunluk

r. (19)

Rızâ Kütübhânesi: bir yer adı
r.+ning (63)

rızvân: (A) 1 - razı olma 2 – cennetin
kapıcısı olan melek
r. (343)
r.+dın (592)

riâye: (A) gözetme, gütmeye, saygı
r. (88)

riâyeyet: (A) gözetme, gütmeye, saygı
r. (107)

riqâb: (A) büyük bir kimsenin makamı
r. (36)

rişte: (F) iplik
r. (104), (117), (120)
r.+sine (325)

rivâc: gelişme, yükselme
r. (354)
r.+ige (94)

rivâclan-: gelişmek, yükselmek
r.-a (10)
r.-gen (14)
r.-ışı (5), (6)
r.-ışide (3)

rivâclantir-: geliştirmek
r.-e (206)
r.-ib (166)
r.-işge (255)

rivâyât: (A) rivayetler, söylentiler
r.+ğa (268), (304), (337), (377)
r.+ını (41)

rivâyeyet: (A) söylenti, haber
r. (165), (869)
r.+ge (111)

riyâzet: (A) nefsi, kırma, dünya

- lezzetlerinden sakınma
r. (125)
- ro: (F) yüz, surat
r.-yi (314), (466)
- rol: (Fr) rol, bir şeyin bir işte önemli etkisi olması
r. (3), (6), (7)
r.+i (175)
r.+ini (6)
- rosiyâh: (F) kara yüzlü, şanı lekelenmiş
r. (437)
- rosiyâhiy: (F) kara yüzlü kişiyle ilgili
r. (913)
- roy: (F) yüz, surat
r. (102), (164), (251), (78)
r.-i (401), (44), (487), (79)
r.+ını (350)
- royinten-: (F) güçlü, kuvvetli
r.-i (44)
- roz: (F) gün
r.-ı (246), (551), (920)
- rozgâr: (F) zaman, devir, dünya
r. (149), (409)
- rozgâr: (F) zaman, devir, dünya
r. (170), (234)
- roziy: (F) günle ilgili
r. (549)
- rubâb: (F) bir çeşit müzik aleti
r. (471)
- ruh: (F) 1 – yanak 2 – (A) can, nefes
r. (308), (391), (591), (593)
r.+degi (175)
r.+ımnı (48)
r.+i (234)
r.+idin (979)
- r.+in (446)
- ruhsâr: (F) yanak, yüz, çehre
r.+e (653), (716)
- Ruhu'l-Emin: (A) Cebrail
r. (400)
r.+dür (239), (712)
- rum: (A) Romalı, Anadolu
r. (71)
r.+a (497)
- rumuz: (A) işaretler
r.+umğa (149)
- Rüstem: özel ad
r. (441)
r.+ge (984)
r.+i (468)

S - Ş

saâdet: (A) mutluluk
s. (153), (154), (209), (499),
(549), (561), (565), (578), (763), (853),
(900)

s.+ge (184)
s.+ğa (784)
s.+i (175)
s.+ning (827)

sâat: (A) saat, vakit
s. (565)

sabr (sabır): (A) sabır
s. (184), (235), (333), (334),
(512), (614), (169), (84)

sâbit: (A) hareletsiz, kıvılcıdamayan
s. (419), (46), (629), (913)

sabuh: (A) sabah içkisi
s. (308)

sabur: (A) çok sabırlı
s. (79)

saç-: saçmak
s.-dı (968)
s.-ı (509), (519)
s.-tı (41)

saç: saç
ş.-ı (594)

sadâkat: (A) dostluk, vefalılık
s. (186), (251)
s.+i (139)

Sadâkatnâme: eser adı
s. (18), (19), (193), (231), (232),
(255), (53), (55), (587), (59), (59), (62),
(73)
s.+de (252)

s.+ning (31)

sâdık: (A) doğru, gerçek
s. (139), (213), (226), (234),
(251), (514), (568), (573), (931), (935),
(959)

s.+ğa (372)

sâdıkâne: (A) sadık olana yakışır
biçimde
s. (525)

Sadiy: özel ad
s. (254)
s.+ning (150)

Sadiy Şerâziy: özel ad
s. (99)
s.+ning (116)

sadr: (A) göğüs
s. (213)

sâf: (A) 1 – temiz 2 – dizi, sıra
s. (162), (210), (211), (251),
(340)

safder: (A+F) düşman saflarını yaran
yiğit
s. (557)

sağayib: (A sahip) sahip
s. (238)

sağın-: sanmak, zannetmek
s.-dılar (634)
s.-dım (251), (958)
s.-ma (492)

sâha: (A) meydan, alan
s. (159), (447)
s.+degi (176)

s.+dın (109)
s.+lerini (176)
s.+side (13)

saḥâvet: (A) cömertlik
s. (102), (105), (106), (108),
(127), (136), (151), (152), (154), (158),
(161), (179), (198), (215), (218)
s.+de (162)
s.+ge (327), (9)
s.+i (151)

saḥâvetli: (A+T) cömert
s. (130), (132)
s.+rak (156)

sâhib: (A) sahip
s. (74), (873)
s.-i (903)

sâhib cemâl: (A) güzel yüz sahibi
s.+ê (588)

sahife: (A) üzerine yazı yazılan düzgün
kağıt
s.+ge (60), (73)
s.+lerige (16)
s.+ni (255)
s.+ning (67)

saht: (F) katı, sert
s. (259), (263), (459)

sâhte: (F) düzme, düzmece
s. (238)

sâhteleştiril-: (F+T) sahteleştirilme
s.-genliğini (88)

saḥav: (A sakat) sakat, bir şeyin işe
yaramaz kısmı
s. (243), (245)

saḥçi: koruma
s.+ler (117)

sâki: (A) su veren su dağıtan, içki

dağtan
s.-yı (471)

sâkiy: (A) su veren su dağıtan, içki
dağıtan

s. (481)

saḥla-: saklamak, korumak
s. (423), (281)
s.-b (524), (606)
s.-bu (460)
s.-dı (906)
s.-lar (963)
s.-mak (213)
s.-n (165)

saḥlan-: saklanmak, korunmak
s.-ayatgen (76)
s.-b (238), (238)
s.-ib (19), (59)
s.-ı (189)

saḥlanuvçi: koruyucu, saklayıcı
s. (89)

sal: (A) yıl
s. (129)

sal-: salmak, bırakmak, koyuvermek
s. (80), (81)
s.-dı (796)
s.-geningdendir (117)
s.-ğan (437)
s.-ib (117), (179), (223), (926)
s.-ma (188)
s.-mağıl (495)
s.-meydi (243), (243)
s.-ur (112)
s.-ursen (211)

salâh: (A) düzelme, iyileşme
s. (503)

salıḥ: (A) bir yola giren, tavsiye etmek
s.+ni (238)

salıştır-: bakmak, araştırmak
s.-ing (79)

salmaşli:ağır, ağırlıklı
s. (99)

sanatkâr: (A+F) sanatçı
s. (253)
s.+dir (255)
s.+ining (2)
s.+ler (21)
s.+leri (10)

sanatkârâne: (A+F) sanatkarca
s. (17), (253)

sanatkârlig: (A+F+T) sanatçılık
s.+iden (40)

sanem: (A) put
s. (597), (90), (90)
s.+ê (474)
s.+ge (235), (235)
s.+ğa (612), (617)
s.-i (657)
s.+ni (520), (734), (944)

sâni: (A) ikinci
s. (77), (77)

sarâğ: (F) saray
s.+a (820)

sarây: (F) saray
s. (245), (251), (322)
s.+den (31)
s.+ge (117), (121)
s.+ı (844)
s.+ide (55)
s.+ning (221)

sarf: (A) sarf, harcama
s. (137), (156), (164), (167),
(174), (46), (603)

sarferâz: (F) başını yukarı kaldıran,
yükselten

s. (213)

sarfle-: (A+T) sarf etmek, harcamak
s.-b (145)

sârı: (A) hasta, bulaşıcı hastalık
s. (818)

sarrâf: (A) sarraf, sarfeden, anlayan
s. (547)

sat-: satmak
s.-ar (728)
s.-armên (729)
s.-arsên (211)
s.-dım (944)
s.-ıb (243), (248)
s.-ış (241)
s.-urmên (242), (725)

satkun: satın
s.(708), (731), (734)

satr (satır): (A) yazı sırası
s. (61)
s.+lerde (147)
s.+leride+(satrleride) (181)

savğa: hediye, armağan
s. (117)
s.+ni (117), (117)

savrat: (A suret) biçim, görünüm
s.+ğa (733)

savt: (A) ses, seda
s. (180), (434), (450), (464),
(473), (480)

savur-: savurmak
s.-dı (753)
s.-ğay (839)

say: (A) çalışma
s. (116)

sâz: (F) çalgı aleti, gönül eğlendirmek

- s. (522), (537), (542)
- sâzvâr: (F) gönlü hoş eden
s. (756)
- sebâk: (A) ders
s. (408)
- sebeb: (A) sebep, neden
s. (191), (415), (92)
s.+den (172)
s.+i (26), (40), (45), (49), (65),
(66), (77)
s.-i (411)
s.+ini (165), (238)
s.+lerge (21), (31)
- sebebçi: (A+T) sebep olan
s. (21)
- sebebli: (A+T) nedenli
s. (132), (59), (61)
- seboy: (A sebu) yırtıcı hayvan, canavar
s. (291), (398)
- sebz: (F) yeşil, yeşil renkli, sebze
s. (756)
- sebze: (F) yeşillik
s. (169), (340), (396), (470)
- secde: (A) namazda alını, yere koymak
s.-yi (483)
- sefâ: (A) saflık, gönül şenliği
s.+ye (988)
- sefâbaş: (A+F) mutluluk veren
s. (785)
- sefâl: (A) sefillik, hakirlik, düşkünlük
s. (169)
- sefer: (A) yolculuk
s. (494)
s.+den (238), (245)
- s.+ge (234), (234)
- sehâb: (A) bulut
s. (41)
- seher: (A) seher, tan yeri ağarmadan
önceki vakit
s. (171), (392), (78), (902), (796)
s.+de (641)
s.+dîn (315)
s.+ning (487)
- sehergâh: (A+F) seher vakti
s. (636), (723), (900)
- sekiz: sekiz
s. (24)
- Sekkâkiy: özel ad
s. (10), (116)
- sekkiz: sekiz
s. (65)
- sekkizinçi: sekizinci
s. (198)
- selâm: (A) barış rahatlık, selam
s.+ım (762)
- selâmet: (A) selamet, sağlamlık
s. (485), (562), (605), (754),
(755), (963)
- selbiy: (A) olumsuzlukla ilgili
s. (135), (186)
- selef: (A) bir yerde, bir işte kendinden
önce bulunmuş kimse
s.+leri (133), (194)
s.+lerinin (100)
- semender: (F) ateşte yaşayan bir masal
hayvanı
s. (79)
- semer: (A) meyva, yemiş

- s.+ni (579)
- semere: (A) meyva, yemiş
s.+lerden (153)
- semerele: (A+T) ürünlü, verimli
s. (15), (16)
- semiz: semiz, besili
s. (125), (125)
- sen: sen
s. (431), (586)
s.+de (125), (376)
s.+dürsen (750)
s.+ge (235), (263), (276), (387),
(623)
s.+i (162), (209), (251), (625),
(799), (958)
s.+ing (266), (310), (619),
(639), (80), (80), (81), (81)
s.+ingdek (621), (263)
s.+ingdekni (319)
s.+sen (806)
- senâ: (A) övme, övüş
s. (753), (964)
- senê-: sene
s.-i (69)
- seng: (F)taş
s. (169)
s.-i (188), (963)
s.+ü (633)
- sengsâr: (F) taşı bol yer, taşlama
s. (198), (246), (496), (632),
(644), (704), (71), (850), (868), (921),
(962)
- sensiz: sensiz
s. (961)
- ser: (F) baş
s. (104), (109), (135), (288),
(323), (65), (99)
- s.-i (269), (567), (569), (700)
- serâser: (F) baştan başa
s. (553), (560)
- serbeser: (F) baş başa
s. (974)
- serçeşme: (F) çeşme başı
s.-yi (592)
- serd: (A) düzgün alakalı söz söyleme
s. (314), (36), (372), (465),
(905)
s.+in (487)
- serefrâz: (F) benzerinden üstün olan
s. (691)
- serencâm: (F) bir işin sonu, başa
gelenler
s. (508)
- serfitne: (F+A) karışıklığın,
bozgunculuğun başı
s.-yi (596)
- sergeşte: (F) başı dönen, sarhoş
s. (744)
s.+mên (27)
- sergüzeşt: (F) serüven, baştan gelip
geçenler
s.+leri (198)
- serhuş: (F) sarhoş
s. (737)
- serir: (A) taht, yatacak yer
s. (357)
- serlevha: (A+F) başlık
s. (68)
s.+ler (60)
s.+si (198), (71)
s.+sidegi (200)

- sermâye: (F) anamal
s.+sidür (330)
- sermest: (F) sarhoş
s. (84), (85)
- sermeste: (F) sahoş kadın
s. (392)
- sernevişt: (F) başa yazılan alın yazısı
s.-i (851)
- serpoş: (F) başa giyilen şey, başlık
s. (541)
- serv: (F) servi
s.-i (242), (597), (726)
- server: (F) baş, başkan
s. (585)
- serv-i naz: (F) uzun boylu sevgili,
dalları yana sarkan selvi
s. (169)
- serzeniş: (F) başa kakma, akaza
s. (389)
- sev-: sevmek
s.-gen (113)
- sevâb: (A) sevap
s. (345)
s.-ı (601)
s.+ing (302)
- sevâl: (A) sual) sorma
s. (178), (21), (246), (302),
(702), (847), (871), (890), (918)
s.+ge (246)
s.+ige (204)
s.+ler (245)
s.+ning (21)
- sevdâ: (A) çok kara, aşk
s. (766)
s.+ğa (369)
- s.-yı (348)
- sevdâger: (F) sevdalı, aşık
s.+ning (137)
- sevdâgerlik: (F+T) aşıklık
s. (138)
- sevet: (F sepet) sepet
s.+ge (117)
- seyr (seyir): (A) yürüme, yolculuk,
bakma
s.-i (476)
- Seyyid: (A) efendi, bey
s. (16), (178), (18), (47)
s.-i (36), (44)
- Seyyid Ahmed: özel ad
s. (194)
s.+ning (194)
- Seyyid Kâsımiy: özel ad
s. (193), (21), (22), (229), (23),
(232), (252), (254), (256), (257), (35),
(37), (43), (49), (53), (55), (58), (75),
(76), (88), (92), (93), (95), (96)
s.+ni (21)
s.+ning (175), (179), (195),
(203), (21), (23), (255), (26), (29), (55),
(57), (58), (59), (59), (76), (93), (94),
(97) (194)
- Seyyid Mezd: özel ad
s. +den (181)
- Seyyid Şerâziy: özel ad
s.+ning (254)
- sezâ: (A) uygun, yaraşır
s.+dur (721)
s.-yı (249), (826), (941)
- sezâvâr: (F) uygun
s. (244), (327), (794), (815)
s.+dir (17)
s.+sên (162)

séberge: meyva, sebze
s.+si (340)

sémiz: besili, semiz
s. (116)

sèn: sen

s. (128), (132), (147), (147),
(147), (147), (148), (149), (159), (162),
(165), (165), (165), (169), (169), (180),
(190), (204), (209), (243), (273), (274),
(279), (288), (311), (316), (365), (408),
(434), (450), (462), (464), (475), (478),
(480), (483), (496), (514), (543), (656),
(669), (673), (710), (717), (718), (731),
(777), (80), (800), (81), (852), (90),
(929), (987), (992), (993)
s.+**din** (282)
s.+**ge** (161), (169), (172), (237),
(237), (267), (306), (307), (357), (359),
(438), (618), (622), (670), (90), (930)
s.+**i** (211), (861)
s.+**ing** (117), (172), (235),
(428), (432), (433), (439), (477), (777),
(90)

s.+**ingdék** (237)
s.+**sen** (911)
s.+**sèn** (639), (770)
s.+**siz** (251)

sènçe: sence, sana göre
s. (389)

sèrgep: (F) tamamen, tamamıyla
s.-p (206)

sév-: sevmek
s.-**ib** (132)
s.-**iş** (184)

sévgi: sevgi
s. (102), (139), (184), (238)
s.+**ge** (186)

séz-: sezmek
s.-**emiz** (254)
s.-**ib** (132)

sézil-: sezilmek
s.-**ib** (254)

şolastike: (Fr) inanca dayalı yönetim
sistemi
s. (6)

sıdık: (A) doğruluk, gerçeklik
s. (79), (249), (313), (33), (334),
(335), (556), (770), (79), (938), (988)
s.+**ı** (935), (946)
s.-**ı** (164)

sıfât: (A) sıfatlar, vasıflar
s. (148), (364), (429), (432)
s.+**a** (981)
s.-**ı** (162)
s.+**ı** (583), (599), (974)
s.+**ım** (52)
s.+**ın** (50)
s.+**ing** (159)
s.+**ide** (10), (111), (179), (204),
(229), (37), (45), (47), (54), (59), (59),
(7), (76)

sığ-: sığmak
s.-**ganını** (821)

sına-: sınamak
s.-**b** (193)

sımf (sınıf): (A) sınıf
s. (9),
s.+**lerge** (210)
s.+**larning** (10),(114)

sımfıy: (A) sınıfla ilgili
s. (126), (5)

sır: (A) gizli tutulan
s. (221)
s.+**dın** (966)
s.+**ni** (172), (245)

sıra: sıra
s.+**sige** (104)

sırdaş: (A+T) sırları bir olan
s. (692)

sırr: (A) sır, gizli tutulan şey
s.+ing (159)

sihhet: (A) doğruluk, sağlamlık
s. (788), (874), (877)

silsile: (A) zincir
s.+si (96)
s.-yi (374)

sine: (F) göğüs
s. (28)
s.-yi (233)

sindür-: sindirmek, kırmak, kesmek
s.-ürler (209)

singdir-: sindirmek, kırmak, kesmek
s.-işni (6)

sipâh: (F) asker, ordu
s. (285)
s.+ê (589)

sipâhiy: (F) süvari askeri, atlı asker
s. (848)

siper: (F9 arkasına saklanılacak şey
s. (116), (318)

sirişk: (F) göz yaşı
s.+im (27)

sirişt: (F) yaratılış, tabiat, huy
s.+e (590)
s.+i (595)

sistêma: (Fr) dizge, yöntemler dizgesi
s.+degi (6)

sitem: (F) zulüm, haksızlık
s. (115), (281), (317), (424)
s.+dür (738)

sitrüktüre: (Fr) yapı
s.+si (96)

siyah: (F) kara, siyah
s.+de (60)
s.+ê (237)

siyahroya: (F) kara yüz
s. (664)

siyâset: (A) 1 - at idare etme 2 - ülke
idaresi
s.+i (8)
s.+ini (10)

siyâsiy: (A) siyasetle ilgili
s. (101), (103), (117), (17),
(175), (234), (37), (5), (55), (7), (93),
(96), (99)

siym: (F) gümüş
s. (183), (36), (466), (79), (968)

siymâ: (F) yüz, surat, çehre
s.+ler (15)
s.+lerge (54)

siyne: (F9 göğüs
s. (130), (162)
s.-i (977)
s.+dür (318)
s.-yi (403), (54)

siyucet: (R) konu - tür ilişkisi, konu
s. (101), (132), (14), (181),
(203), (234)
s.+ge (53)
s.+i (95)

siyucetli: (R+T) konu - tür
bütünlüğüne sahip
s. (14)

siz: siz
s. (761), (824), (872), (884)
s. +ler (245)

- sofi: (A) tasavvuf ehli, sofu
s.+ler (200)
s.+larning (210)
s.-yi (200), (210), (211)
- sofiy: (A) tasavvuf ehli, sofu
s. (82), (83)
s.+ler (210)
- sofizm: (A) tasavvuf
s. (7)
- Sogdiy: özel ad
s. (10)
- sol-: solmak, rengini atmak
s.-dı (30)
- song: sonra
s. (119), (139), (145), (165),
(165), (170), (181), (245), (245), (47),
(63), (64), (66), (72)
s.+gi (169)
s.+ra (155), (181), (208), (246),
(94)
- songra: sonra
s. (135)
- sonrak: kemik
s. (146)
- sonsız: sonsız
s. (346)
- sor-: sormak
s. (582)
s.-abdi (165)
s.-adiler (204)
s.-ar (383)
s.-aydi (172), (172), (181),
(238), (238), (250)
s.-aydiler (243)
s.-dı (159), (513)
s.-eb (117), (245), (245)
s.-mağқа (159)
s.-mas (382)
- s.-sang (90)
- sotsiel: (Fr) toplumsal
s. (14), (175)
- sovet: (Fr) sovyet, SSCB'de Danışma
Kurulu
s. (2)
- soy-: soymak
s. (279)
s.-salar (222)
- soydır-: soydurmak
s.-gıl (226)
- soydur-: soydurmak
s.-ub (632)
- soz: (F) yanma, tutuşma
s. (372), (401), (480), (52)
s.-ı (36), (465)
- sögüt: söğüt, bitki
s.+din (579)
- sön-: sönmek
s.-ib (11)
- söz: söz, laf
s. (10), (110), (111), (127),
(127), (142), (151), (151), (155), (164),
(165), (167), (170), (176), (184), (185),
(185), (2), (20), (203), (208), (405),
(41), (422), (479), (48), (48), (538),
(65), (691), (91), (97), (99)
s.+de (732)
s.+dedür (275), (412)
s.+din (129), (748), (763), (814)
s.+dür (642)
s.+i (122), (262), (409), (418),
(46), (461), (549), (553), (593), (695),
(783), (848), (859), (897)
s.+idedür (79)
s.+iden (206)
s.+idin (534), (662)
s.+ige (733)

s.+im (185), (421), (48), (945)
s.+ime (79)
s.+imi (36)
s.+in (157), (33), (378), (407),
(416), (328)
s.+inde (207), (935)
s.+ine (376)
s.+ing (478)
s.+ini (413), (937)
s.+ining (783)
s.+ler (212), (63), (66), (86),
(238)
s.+lerden (253)
s.+lerige (160), (243)
s.+lerini (236)
s.+lernin (61)
s.+lerning (79)
s.+ni (161), (620), (624), (674),
(854)
s.+ü (946)
s.+üm (263)
s.+ümdin (261)
s.+üme (431)
s.+ümi (182), (41)
s.+ümüzni (892)
s.+ümni (48)
s.+üng (274), (429)
sözlavçi: söyleyici, konuşucu
s. (218)
sözle-: söylemek
s. (246), (914)
s.-b (163), (229), (238), (243)
s.-di (937)
s.-medi (459)
s.-mek (415)
s.-mes (414)
s.-meydi (245)
s.-se (182), (206), (36), (413)
s.-ydi (126)
sözlük: sözlük, lugat
s. (47)
subh: (A) sabah
s. (864)

s.-i (383), (568), (905)
subhgâhiy: (A+F) sabah vakti
s. (566)
sud: (F) fayda, kar, (A) sevda
s. (369), (540)
s.+1 (766)
s.-1 (165)
sudmend: (F) faydalı kazançlı
s. (121), (169)
suf: (A) yün, yapağı
s. (724)
sug: su
s.+a (354)
suhbet: (A) sohbet, konuşma
s.+de (220)
s.+idin (326), (426)
s.-ige (220)
suhbetleş-: (A+T) sobet etmek
s.-ib (221)
sultân: (A) padişah, emir, sultan
s. (182), (21), (23), (296), (36),
(38), (573), (575), (65), (800), (805),
(828), (832), (834)
s.+den (35)
s.+ge (117)
s.-1 (488)
s.+1 (902)
s.+ımız (833)
s.+ni (117)
Sultân Mahmud Ğaziy: özel ad
s. (65), (117)
Sultan Mahmud Ğazneviy: özel ad
s. (553), (71)
Sultân Muhammed: özel ad
s. (136)

sun': (A) yapma, yapış
s.+in (69)

sur-: sormak
s.-aydi (163)

sure-: (A) Kur'an'ın bölümleri
s.-yi (524)

surh: (F) kırmızı, al
s. (78)

suriştir-: soruşturmak
s.-ib (245)

sust-: susmak
s.-mağzu (211)

suv: su
s. (342), (79)
s.+i (60),(63)
s.+ni (352)

suy: su
s.+ıdın (590), (661)
s.+ına (367)
s.+ını (350)

sücut: (A) secde, secde edenler
s.+ıng (80), (81)
s.+ungdadur (430)

süçük: tatlı
s. (342), (691)

süfliy: (A) aşağıda bulunan
s. (432)

sühan: (F) söyleyen
s. (135), (196), (203), (288),
(323), (532), (577), (65), (71), (99), ser
s.+de (104), (214), (227)

sühandan: (F) güzel söz söyleyen
s. (207)

sühanverân: (F) güzel knuşanlar
s.+de (20)

sülâle: (A) soy, sop
s.+siden (38)

Süleymân: özel ad
s. (260)
s.+ğa (33)

sümbül: (F) sümbül, güzellerin saçı
s. (169)

sümbül-: (F) sümbül, güzellerin saçı
s.-i (452)

sür-: sürmek, devam etmek
s.-edi (104), (108), (165), (171)
s.-evèredi (221)
s.-eyatgen (174), (252)
s.-gil (801)
s.-günçe (273)
s.-ib (12)

Süreyyâ: (A) Ülker yıldızı
s. (244), (793)

süril-: sürülmek
s.-gen (203)

sürt-: sürtmek
s.-eyin (90)
s.-üb (964)

sürül-: sürülmek
s.-gen (118), (99)

süt: süt
s. (678)

süyen-: dayanmak, yaslanmak
s.-gen (176), (25), (9)

şâd: (F) sevinçli
ş. (162), (290), (307), (319),
(435), (446), (448), (458), (48), (70),
(814)

- ş.-1 (669)
- şâh: (F) padişah
 ş. (104), (112), (112), (113),
 (115), (117), (117), (117), (117), (121),
 (123), (163), (201), (221), (221), (224),
 (226), (244), (245), (245), (251), (252),
 (268), (270), (31), (498), (793), (799),
 (821), (993)
 ş.+a (211)
 ş.+ge (158), (163), (225)
 ş.+gine (114)
 ş.+ı (224)
 ş.+ın (563)
 ş.-1 (121), (217), (246), (44),
 (71), (816), (830), (833), (915)
 ş.+i (120), (228)
 ş.+ler (102), (118)
 ş.+lerni (117)
 ş.+ni (124), (221), (221)
 ş.+ning (117), (117), (117),
 (120), (121), (122), (227)
- Şâh Cemşid: özel ad
 ş. (136), (65)
- Şâh-i Merdân: özel ad
 ş. (198)
- şâhiy: (F) şahlıkla ilgili
 ş. (445), (546), (702)
- Şâh Kûbâd: özel ad
 ş. (104), (111), (114), (65)
- şahs (şahıs): (A) kişi, kimse
 ş. (67)
 ş.+ler (102), (198)
 ş.+larning (198)
- şahsiyet: (A) kişilik
 ş.+i (55)
- şaht: niyet, davranış, iş
 ş.+ingden (243)
- şâir: (A) şair, ozan
 ş. (102), (104), (108), (114),
 (116), (117), (119), (12), (124), (127),
 (130), (132), (133), (136), (136), (137),
 (140), (142), (143), (147), (151), (16),
 (164), (165), (165), (166), (166), (167),
 (17), (171), (172), (174), (179), (179),
 (181), (184), (186), (189), (191), (195),
 (196), (198), (198), (199), (200), (204),
 (206), (208), (21), (21), (210), (212),
 (214), (215), (218), (220), (220), (227),
 (232), (234), (234), (252), (255), (255),
 (31), (31), (38), (45), (49), (7), (88),
 (92), (96), (97), (99), (99)
 ş.+den (234)
 ş.+ge (179)
 ş.+i (12), (195)
 ş.+idir (55)
 ş.+ler (10), (13), (20), (20),
 (20), (20), (91), (99)
 ş.+lerden (37)
 ş.+lerge (254)
 ş.+larning (6)
 ş.+ni (229)
 ş.+ning (125), (179), (181),
 (193), (22), (25), (26), (31), (55), (55),
 (58), (65), (89), (93), (94)
- şâl: (F) inmeli, felçli
 ş. (148), (243), (245), (245),
 (912)
 ş.+lerni (245)
- şâm: (F) 1 - Şam şehri 2 - akşam
 ş. (172), (338), (348), (383),
 (568), (723), (78), (900)
 ş.+ında (838)
- şan: (A) şan, şöhrat, nam
 ş.+ige (137)
- şark: (A) doğu
 ş. (14), (176), (181)
 ş.+de (6)
- şarkşunâslik: (A+F) doğuyu bilen
 ş. (20), (20)

- şartli: (A+T) şartlı
ş. (101), (88)
- şâyiste: (F) yakışır, uygun
ş. (444)
- şeb: (F) gece
ş.+men (216)
- şebân: (F) geceler
ş.+e (864)
- şefâat: (A) birinin suçunun
bağışlanması için aracılık yapmak
ş. (565)
- şefi: (A) şefaet eden
ş. (78)
- şefkat: (A) acıma, sevgi, şefkat
göstermek
ş. (10), (126), (136), (220)
- şefkatli: (A+T) şefkatli
ş. (118), (130), (166)
- şeh: (F) padişah
ş. (571), (762), (766), (776),
(790), (818), (822)
ş.+din (779)
ş.+ge (123)
ş.+ğa (783)
ş.-i (557), (559), (570)
ş.+i (34)
ş.+ni (763)
- şehâdet: (A) şahitlik, doğrulama
ş. (526)
- şehd: (A) bal,
ş. (579)
- şehenşâh: (F) en büyük padişah
ş. (226), (562), (568), (817)
ş.+dan (800)
ş.-i (36)
- şehir: (F) şehir, vilayet, tülke 2 – (A) ay
ş. (238), (243), (243), (245),
(121), (569), (861)
ş.+de (138), (243)
ş.+ge (238), (243), (245)
ş.-i (756)
ş.+i (558)
ş.+ige (138)
ş.+ning (43)
- şehr (şehir): (F) şehir, belde, tülke 2 –
(A) ay
ş.+e (628)
ş.+ide (172), (64), (858)
ş.+idegi (19)
- şehvet: (A) şehvet, kösnüllük
ş.+i (737)
- şehzâde: (F) hükümdar oğlu, prens
ş.+ler (815)
ş.+sini (566)
- şeker: (F) şeker
ş. (275), (78)
ş.+dir (217)
ş.+ni (579)
- şekl (şekil): (A) şekil, biçim
ş.+en (77), (178), (255)
ş.-i (733), (810)
- şekker: (F) şeker
ş. (593)
- şekllen-: (A+T) şekillenmek, oluşmak
ş.-iş (5)
ş.-işi (164), (3)
- şem: (A) mum
ş.+i (224)
ş.+ine (235), (366), (613)
- şemme: (A) bir kere koklamak
ş. (230), (24)
- şemşad: (F) şimşir ağacı
ş.+ına (597)

- şeni': (A) fena, kötü
ş. (79)
- şenid: (F) işitme
ş.+i(n) (722)
- şer: (F) arslan
ş. (849)
ş.+ide (658)
- şerâb: (A) içilecek şey, şerap içkisi
ş. (27), (371), (471)
- şerâit: (A) şartlar, koşullar
ş.+i (3), (4)
ş.+ide (6)
- şerbet: (A) içilecek tatlı şey
ş.+idin (526)
- şeref: (A) büyüklük, yükseklik
ş. (185), (48)
- şerh: (A) açma, ayırma
ş. (476)
- şeriat: (A) doğru yol, Allah'ın emri
ş.+din (741)
- şerm: (F) utanma
ş. (657), (719)
- şermende: (F) utangaç
ş. (212)
ş.+dürmên (246), (922)
- şermsâr: (F) utangaç
ş. (162)
- şersifât: (A) kötü vasıflı
ş. (147)
- şeydâ: (F) aşk delisi
ş. (387), (518)
- şeyh: (A) yaşlı adam, ihtiyar
ş. (216), (979)
- ş.+a (216)
ş.-i (213)
ş.+ning (212)
- şeyh Şibliy: özel ad
ş. (254)
- şér: (F) arslan
ş. (136), (142), (145), (148),
(254)
ş.-i (116)
ş.+sen (149)
- şeraiy: (A) şeriatle ilgili, doğru yolla
ilgili
ş. (649)
- Şêrbek (Şçerbak): Rus Türkoloğu
ş. (89), (91), (91), (91)
- şeriy: (A) şeriatle ilgili
ş. (135), (179), (4)
- şermerd: (F) arslan yürekli
ş. (598)
ş.+im (660)
- şêşöm: (F) altıncı
ş. (469)
- şeytân: (A) şeytan
ş. (213)
- Şibliy: özel ad
ş. (164), (166), (170), (170),
(65)
ş.+ge (171)
- şicâat: (A) yiğitlik, yüreklilik
ş. (17), (234)
- şifâ: (A) iyileşme, hastalıktan kurtulma
ş. (121), (250), (917)
ş.+m (916), (925), (936)
- şikâyet: (A) şikayet, sızlanma
ş. (224)

şikest: (F) kırık
ş.-i (205)

ş. (153), (184)

şikeste: (F) kırık
ş. (64), (881)
ş.+lerni (890)

şühret: (A) ün, itibar, nam
ş. (10), (158)
ş.+i (420)

şirhâr: (F) süt içen, memedeki çocuk
ş.+e (932)

şühretli: (A+T) şöhretli
ş. (92)

şirin: (F) tatlı
ş. (205), (407), (47)

şükr (şükir): (A) teşekkür, minnettarlık
ş.-i (41), (964), (380)

şişle-: şişlemek
ş.-meyem (625)

şu: şu

ş. (10), (100), (104), (116),
(118), (132), (132), (132), (136), (145),
(145), (147), (153), (166), (17), (178),
(2), (20), (225), (234), (241), (243),
(243), (245), (252), (45), (5), (59), (6),
(61), (66), (67), (68), (7), (73), (76),
(79), (89), (96), (97)
ş.+ler (16), (164), (176), (194)
ş.+lerden (178)
ş.+nde (117), (117), (120),
(129), (165), (172), (221), (238), (216)
ş.+nden (119), (145), (165),
(184)
ş.+ndey (179), (121), (129),
(160), (161), (167), (21), (22), (229),
(23), (236), (241), (245), (31), (49),
(53), (7), (72), (91), (92), (76)

ş.+nge (26)
ş.+ni (92)
ş.+ning (114), (132), (136),
(164), (166), (172), (184), (186), (56),
(92), (97)
ş.+ningdek (116), (67), (79),
(94)

şubân: (F) çoban
ş. (116)

şunçelik: bunun gibi

T

- tâ:** (F) kadar, dek
t. (116), (157), (185), (235), (342), (349), (351), (410), (44), (47), (48), (527), (564), (618), (689), (697), (804), (907), (975), kör-ib
- taalluqli:** (A+T) alakalı, ilgili
t. (61)
- taâm:** (A) yemek, aş
t.+ingni (165)
t.+leri (165)
- Taaşuqnâme:** eser adı
t. (194)
- tâat:** (A) kulluk, ibadet
t. (333), (334), (780), (787), (975)
- tab-:** bulmak
t.-dı (925)
t.-sa (421), (827)
- tabağ:** (A) tabak, ince, kat
t.+dın (541)
- tabaqa:** (A) kat, katman
t.+ler (14), (7)
t.+lerge (126)
t.+lerini (9)
- tabağalan-:** (A+T) tabakalanmak, sıralanmak, katlanmak
t.-ış (10)
- tâbân:** (F) ışıklı, parlak
t. (509)
- tabiat:** (A) tabiat, huy, doğa
t. (186)
t.+de (96)
- t.+i** (198)
t.+ning (153), (97)
- tabib:** (A) doktor
t. (245), (245)
- tabiiy:** (A) doğal
t.+dir (194), (233)
- tabl:** (A) davul
t. (445)
- tâc:** (A) hükümdarların başlarına giydikleri başlık
t. (21), (306), (39), (826)
t.-ı (109)
- tâcbaş:** (A+F) taç bağışlayan
t. (39)
- Tâcık:** bir millet ismi
t. (116), (14), (178)
- Tâcıkistân:** Tacikistan, bir ülke ismi
t. (20)
- tafsilât:** (A) ayrıntı
t.+ige (145)
- tağallüs:** (A) şiiirde mahlas kullanma
t.+i (20), (20), (88), (88), (91)
- tağallüsli:** (A+T) mahlaslı
t. (20), (89)
- tahammül:** (A) yüklenme, kaaat
t. (169), (235), (615), (672), (79), (924)
t.+ni (908)
- tağayyül:** (A) hayal etme
t. (672)

- taħir:** (A) temiz
t. (919)
- taħmin:** (A) aŗađı yukarı bir fikir söyleme
t. (42), (87), (92)
- taħt:** (F) h k mdar koltuğu
t. (21), (306), (39), (826)
t.-1 (347)
- t k:** (A) yarım daire Şeklinde kapı ve pencere  st 
t. (596)
- taŗal-:** takılmak
t.-adi (176)
- t katli**
t. (184)
- taŗaza:** gereklilik
t. (3), (5)
t.+si (10)
- taŗdir:** (A) beğenme, takdir etme
t. (300)
t.+i (139)
- taŗı:** dahi, de, da
t. (856)
- taŗıy:** dahi, de, da
t. (704)
- taki:** dahi, de, da
t. (79)
- taŗlid i:** (A) aklit i, aynen yapan
t. (200), (210)
- taŗrib:** (A) yaklaŗık
t. (823)
- taŗrir:** (A) yerleŗme, yerleŗtirilme
t. (823), (919)
- taŗsir:** (A) g nah, kusur, kusurlu
t. (604), (823), (867), (934)
- tal k:** (A) boŗama
t. (467)
- taleb:** (A) isteme, istek
t. (165), (210), (234), (315), (335), (365), (4), (6)
t.+de (683)
t.+ige (10), (13)
t.+ler (10), (13)
t.+leri (6)
t.+lerini (6)
- talebg r:** (A+F) istekli
t. (327), (733), (979)
t.+s n (388)
- talebg r:** (A+F) istekli
t. (370)
- t li':** (A) talih, kismet
t.-i (473)
- t lib:** (A) isteyen, istekli
t. (111), (268), (304), (313), (337), (377), (423)
- ta'lim:** (A)  ğrenme,  ğretme
t. (8)
- ta'lim t:** (A) y nerge, bir iŗ i in verilen emirler
t. (178)
t.+i (7)
- ta'limiy:** (A)  ğrenim ve  ğretimle ilgili
t. (101), (134), (135), (178), (195), (37), (5), (6), (99)
- tama':** (A) doymazlık, a  g zl l k
t. (325), (330), (331), (332)
t.+ning (328)

- tamâm:** (A) tam, tamam
 t. (75)
 t.-i (196), (203), (214), (227),
 (532), (577), (71)
- tamâmet:** (A) tamamlık, bütünlük
 t. (230), (24), (605), (754)
- tamâmıy:** (A) tamamen, bütün olarak
 t. (970)
- taman:** taraf
 t.+den (124), (25)
 t.+iden (16), (20), (58), (59),
 (67), (88), (88), (93)
 t.+ler (135)
 t.+lerini (174), (99)
- tâmut:** olgun han, padişah
 t. (168)
- ta'n:** (A) sövme, yeme
 t.+ıdın (855)
- tang:** tani seher
 t.+da (139), (146)
- tanı-:** tanımak
 t.-b (129)
 t.-dı (413)
 t.-ding (358)
 t.-ğıl (478)
 t.-massên (429)
 t.-ş (194), (21), (21), (21)
 t.-ydi (245)
- tanış-:** bildik, tanıdık
 t.-dék (77)
 t.-ış (56), (59)
 t.-ışden (77)
- tap-:** bulmak
 t.-adi (125), (251)
 t.-adiler (250)
 t.-almadık (59)
 t.-ar (105), (484), (508), (545),
 (874)
- t.-dı (121), (315), (341), (353),
 (788), (904), (936), (954)
 t.-dım (736)
 t.-geç (156)
 t.-gen (147), (175), (18), (181),
 (195), (196), (238), (243), (66), (71)
 t.-genliği (55)
 t.-ğıl (121)
 t.-ıb (250), (951)
 t.-ışge (76)
 t.-ışgenlerini (251)
 t.-madı (188), (988)
 t.-mas (835)
 t.-masa (165), (52)
 t.-masdur (917)
 t.-may (745)
 t.-sa (116), (116), (799), (877),
 (916)
- t.-sang (272), (351)
 t.-tı (349), (378)
 t.-tılar (649)
 t.-tım (41)
- tapğa-:** bul, emir
 t.-sen (438)
 t.-sên (861)
- tapıl-:** bulunmak
 t.-gen (18), (58)
 t.-mas (460)
 t.-meydi (117), (120)
- tapşır-:** bırakmak, emanet etmek
 t.-dı (603)
- taptir-:** buldurmak
 t.-iş (191)
- tapuğ:** köle
 t. (898)
- tarab:** (A) sevinçlilik, şenlik
 t. (341)
- tarğıb:** (A) arzu ettirme, istek verme
 t. (6)

tarih: (A) tarih
 t. (64), (72)
 t.+i (4), (64), (72)
 t.+ide (2), (20), (255), (3), (53),
 (54), (58), (6), (7), (94), (225), (194)
 t.+ini (55), (76)

tarihçi: (A+T) tarihçi
 t. (21)

tarihiy: (A) tarihle ilgili
 t. (102), (164), (176), (178),
 (198), (198), (21), (22), (5), (94)

tariq: (A) yol
 t.+a (7)

tariqa: (A) yol
 t.+side (238)

tariqat: (A) Tanrıya ulaşmak için
 girilen yol
 t. (461)
 t.+da (465)

tart-: tartmak, çekmek
 t.-adurbiz (894)
 t.-adurlar (700)
 t.-durmén (944)
 t.-aturur (439)
 t.-dı (497)
 t.-ğusidur (626)
 t.-ib (172), (563), (705), (887)
 t.-madı (424)
 t.-sa (157)

tartışuv: tartışma
 t. (225)

tarz: (A) şekil, biçim
 t.+de (133), (6)
 t.+leri (4)

tasarruf: (A) harcama, idareli kullanma
 t.+idegi (43)
 t.+ige (172)

tasavvuf: (A) tasavvuf
 t.+ge (178)
 t.+ni (178)

tasavvur: (A) düşünce, zihinde
 şekillendirme
 t.+ge (4)

tasdiqla-: (A+T) onaylamak
 t.-ydi (59)

tasdiqlan-: (A+T) onaylanmak
 t.-adi (203)

tasuv: az, biraz
 t. (36), (183)

tasvir: (A) resmini yapma, betimleme
 t.+i (96)

tasvirle-: betimlemek
 t.-b (117), (45)
 t.-ydi (142)

tasvirlen-: betimlenmek
 t.-edi (137)

taş: 1 – taş 2 - dış
 t. (741)
 t.+ıdın (644), (962)
 t.+ini (245)
 t.+karıde (75)

taşborân: taşlama
 t. (238), (238), (245)

Taşkënt: yer ismi, Özbekistan'ın
 başkenti
 t. (77), (77), (79), (80), (82),
 (84), (86), (86), (87), (88), (88), (88),
 (88), (88)

taşla-: taşlamak
 t. (217)
 t.-b (10), (145), (212), (245)
 t.-di (13)
 t.-ydi (117)

- t.-ydiler (117), (238)
- taşlan-: taşlanmak
t.-genliği (210)
- tavâf: (A) etrafını dolaşma
t.-ı (601), (843)
- tâviz: (A) bedel verme, karşılık
t. (875)
- tavuk: tavuk
t. (132)
- Tây (Hatem): özel isim
t. (157), (158), (162), (39),
(446)
t.+dın (448)
t.+ni (162)
- tayağ: dayak, vurma
t. (363)
t.+ka (689)
- tayinle-: (A+T) ayırma, tayin etme
t.-ydi (221), (243)
t.-ydiler (245), (251)
- tayyâr: (A) uçma, ölme
t. (24), (494), (608), (862)
- tayyârlan-: (A+T) uçan yapılan
t.-gen (172)
- tâze: (F) taze, körpe
t. (697)
- tebâbet: (A) doktorluk
t. (245)
- tebessüm: (A) gülümseme
t. (226)
t.+de (454)
- tecribe: (A) deneme, sınaama
t.+leri (55)
t.+lerige (176)
- t.+ng (204)
t.+sining (6)
- tedbir: (A) çare, önlem
t. (508), (627), (695), (783),
(934)
t.+imiz (79)
- tedkikatçı: (A+T) araştırmacı
t.+ler (193)
- tedkîk: (A) araştırma, inceleme
t. (2), (20), (29), (58), (76), (92)
- teemmül: (A) iyie, etraflıca düşünme
t. (924)
- teessüf: (A) üzülme, kederlenme
t. (463)
- tefehhus: (A) inceden inceye araştırma
t. (684)
- tefekkür: (A) düşünme
t. (40)
- teferrüh: (A) içi açılma, ferahlanma
t. (487)
- teg: aşağı, alt
t.+ide (66)
- tehellüs: (A) kurtulma
t.+i (77)
- tehi: (F) boş, boşuna
t. (216), (217)
- tehir: (A) erteleme, sonra, geciktirme
t. (246), (627)
- tehiy: (F) boş, boşuna
t. (165)
- tehrir: (A) itiraf etme
t. (246)
t.+i (75)

- te'kidle-: (A) kuvvetlendirme, sağlamlama
t.-b (121), (92), (97)
t.-ş (21)
t.-ydi (164), (179), (186), (91)
- teklif: (A) arz, rica
t. (121), (158), (165), (165)
t.+ini (121), (243)
- tekrarlan-: (A+T) tekrarlanma
t.-ib (179)
- tekturmağ: sağlam olmak, uslu durmak
t.+ing (246)
- tekye: (A) sakınma, çekinme
t. (489)
- tel-: delmek
t.-er (112)
t.-egen (113)
- telef: (A)yok etme, öldürme
t. (301)
- telentli: yetenekli
t. (16)
- telkîn: (A) aşılama
t. (102)
- temegirlik: (A+F+T) tanahkarlık, aç gözlülük
t.+i (117)
- temegirlik: (A+F+T) tamahkarlık, açgözlülük
t. (102), (117), (150)
- temiz: temiz
t. (125)
- temsil: (A) temsil, benzetme
t. (33)
- temür: demir
t.+i (275)
- ten: (F) ten, beden
t. (122), (478), (527)
t.+din (125)
t.-i (572), (69), (805), (834), (954)
t.+im (79)
t.+in (689)
t.+ini (492)
t.+ni (365)
- tenâvül: (A) alıp yeme
t.+iden (165)
- tendentsiye: (R) eğilim, yöneliş
t. (14)
t.+lerini (12)
t.+si (14)
- teneüm: (A) nimetlendirme
t. (472)
- Tengri: Tanrı
t. (149), (162), (162), (188), (39), (538), (751)
t.+din (936)
t.+ge (132), (165), (243)
t.+ng (90)
- tenkid: (A)eleştirme, eleştiri
t. (100), (102), (12), (136), (174), (203)
- tenure: (F) firın
t. (223), (223), (226)
- ter: (F) taze, yaş, silaklık
t.+sên (211)
- terakkîyât: (A) yükseliş
t. (55), (6), (7)
t.+i (5), (167)
t. +ide (6)
t.+idegi (15), (7), (37), (94), (175)
t.+ige (133), (193)

- t.+ining (13)
- terâzû: (A) terazi, mizan
t.+ni (188)
- terbiye: (A) eğitim, görgü
t. (165), (8)
- terbiyele-: (A+T) eğitmek
t.-ş (179)
- tercime: (A) tercüme, çeviri
t. (54)
t.-i (26)
t.+si (232), (53)
- terehhüm: (A) merhamet etme, acıma
t. (645)
- terennüm: (A) şakıma
t. (136)
- terğîb: (A) arzu ettirme
t. (172), (178)
- terk-: (A) terk etmek, bırakma
t. (105), (427)
t.-i (205), (240), (715), (746),
(79), (79), (841), (90), (931), (990)
- terkib: (A) bileşim, katışım
t.+i (179)
t.+idegi (166), (61), (66)
t.+iden (37), (99)
t.+ige (136), (150)
- tersây: (F) Hristiyan
t. (521)
- tertîb: (A) düzen, intizam
t. (181)
- tesâdif: (A) raslantı
t. (238)
- tesâdifiy: (A) rastlantıyla ilgili
t. (6)
- te'sir: (A) etki
t. (695), (783), (86), (946)
t.+i (254), (254), (254)
t.+ini (94)
- teş: arka
t.+inde (213)
- teşkil: (A) meydana getirme
t. (147), (175), (184), (184),
(195), (196), (200), (55), (59), (62),
(66), (71), (71), (97)
- teşvîk: (A) özendirme
t. (178)
- teşviş: (A) karıştırma
t. (128)
t.+i (170)
- tevağğuf: (A) durma, uygun, vakıf
t. (161)
- tevân (F): güç, kuvvet
t. +a (911)
- tevâzu: (A) konulma, alçak gönüllük
t. (550)
- tevbe: (A) tövbe, pişmanlık
t. (249), (90), (938)
- tevekkül: (A) işi Tanrıya bırakmak
t. (336), (79)
t.+dürür (79)
t.+ni (995)
- tevellâ: (A) birini dost edinme
t. (427)
- tevsen: (F) başı sert at
t. (213)
- teyek: dayak
t. (169)
- tezkire: (A) pusula, tezkire

- t. (20), (22)
- tezkiretü'ş-şuarâ: (A+F) şairlerin hayatlarını anlatan eserler
t. (20)
- tèbre-: kıvıldama, hareket etme
t.-di (348)
- tèbret-: hareket ettirme
t.-gen (20)
- tèg-: değmek, dokunmak, ulaşmak
t.-er (162), (944)
t.-di (27), (668)
t.-medi (837)
t.-mes (298), (415), (461), (829)
t. -mesge (944)
t.-se (839)
- tèk: tek, yalnız, sağlam, esen, gibi
t. (918)
- tèk-: değmek, dokunmak, ulaşmak
t.-dim (729)
t.-se (169)
t.-ür (169)
- tèkinhorlik: (T+F+T) asalaklık
t. (102), (150)
t.+ning (142)
- tèkke: (A) dergah
t.+nde (648)
- tèks: (Fr) metin
t.+degi (86)
- tèksir: (A) çok kırma, kırılma
t.+imiz (79)
- tèkst: (Fr) metin
t. (60), (60), (66)
t.+i (63)
t.+ige (59), (61)
t.+ni (61)
t.+ning (59)
- tèkstologik: (Fr) metinsel
t. (55), (68)
- tématik: (Fr) kosu bakımından
t. (194), (8), (96)
- tématike: (Fr) konuyu esas alma
t. (196)
t.+ning (117)
t.+si (12)
t.+sining (184)
- Tèmuriy: Timurla ilgili
t.+ler (38)
t.+lerden (21)
t.+larning (21)
- tèng: denk, eşit
t. (161), (243), (252), (513), (581), (77)
- tèngleştir-: eşitleme
t.-me (147)
- Tèngri: Tanrı
t. (307)
- tèngsizlik: eşitsizlik
t. (126)
- tèri: deri
t.+sin (632)
- Tèrme: eser adı
t. (76)
- tève: deve
t.+sindin (645)
t.+sini (339)
- tèzleş-: çabuklaşmak
t.-ib (5)
- tıfl-: (A) küçük çocuk
t.-ı (932)
- tıg: (F) kılıç
t. (274)

- t.-i (317)
t.+ıdın (130), (28)
- tındur-: avunmak, teskin olmak**
yormak,
t.-ğusıdır (128)
t.-urlar (209)
- ticâret: (A) alım satım**
t. (165)
- tik-: dikmek**
t.-diler (743)
- tikensiz: dikensiz**
t. (980)
- tikil-: dikilmek**
t.-gen (61)
- til: dil, lisan**
t. (207), (46)
t.+de (92)
t.+ge (47), (88)
t.+i (845), (897)
t.+ide (89)
t.+idin (205)
t.+ige (53)
t.+in (207)
t.+ingni (209)
t.+ini (256)
- tile-: dilemek**
t.-b (556), (565), (745)
t.-di (283), (936)
t.-er (402)
t.-rsen (577)
t.-rsiz (244), (792)
t.-se (161)
t.-seng (168), (288), (426)
- tilençilik: dilencilik**
t. (129), (215)
- tilsiz: dilsiz, konuşamayan**
t. (144), (860)
t.+ni (875)
- tinç: dinç, sağlıklı, sağlam**
t. (243)
- tinçlik: dinçlik**
t. (97)
- tirik: diri, canlı**
t. (238)
- tirikdür-: diriltmek**
t.- (883)
- tirikçilig: canlılık, dirilik**
t.+i (145), (174)
- tirikçilik: canlılık, dirilik**
t. (4)
- tiriklik: dirilik, canlılık**
t.+din (394)
t.+ni (141)
- tiş: diş**
t.+ingni (209)
- tişlem: bir ısırıklık**
t. (145)
- tiy-: diken**
t.-gen (207)
- tiyr-: (F) ok**
t.-i (318)
- tiyre: (F) bulanık, kara, karanlık**
t. (224)
- toğrı: doğru, düz**
t. (153), (227)
t.+rağı (58)
t.+side (111), (221), (245)
- toğrılık: doğruluk**
t. (189)
- toğrilig: doğruluk**
t.+ini (59)

- toğrılık: doğruluk
t. (179), (187), (189), (47)
t.+ke (189)
- tohta-: durmak
t.-b (204)
t.-ydi (243)
- tohtat-: durdurmak
t.-ib (132)
- toqayzâr: çalılık
t. (145)
t.+de (145)
- toqkızınçı: dokuzuncu
t. (199)
- toqsan:doksan
t. (165)
- tol-: dolmak
t.-ib (236)
- tola: ödemek, dolu
t. (68), (724)
t.-b (238)
t.-megeni (238)
t.+rak (2)
- tolav: bedel
t.+ler (113)
- tolıq: : dolu, tam, eksiksiz
t. (55), (88)
- tolıqlig: doluluk, tamlık
t.+i (88)
- ton: elbise, don
t.+ı (162)
- ton-: etkilenmemek, kımıldamamak
t.-madı (672)
- topla-: toplamak
t.-b (138), (172)
- t.-gen (172)
t.-ş (137), (138), (2)
- tortavlan: dördümüz, dördü de
t. (245)
- toskınlik: engel olmak, engellenme
t. (136)
- toy-: duymak, hissetmek
t.-ğan (397)
- toydir-doyurmak, yemek yedirmek
t.-iş (145)
- toygaz: doymak, açlığı gitmek
t.+geç (145)
t.-ib (145)
- töb: boy, pos
t.+i (516)
- tök-: dökmek
t.-üb (317)
- töküz: dokuz
t. (188)
- tön-: dönmek
t.-gül (316)
- tört: dört
t. (61), (66), (77)
- törtinçi: dördüncü
t. (20), (232), (53), (59), (73)
- törtte: dört tane
t. (19), (55), (58)
- törttele: her dördü
t. (59), (59)
- töti: (F) papağan
t. (205)
- treditsian: (R) geleneksel, ananevi

- t. (132), (181), (66), (66)
- teditsiye: (R) gelenek, anane**
t.+lerige (6)
t.+si (10)
- tub: top, tamam, bütün, tamamıyla**
t.+den (132), (233), (234)
- tufeyli: aracılığıyla, nedeniyle**
t. (121), (139), (153), (22), (238), (55), (7), (79)
- tuğ-: doğmak**
t.-mağay (240), (713)
- tuğdir-: doğurmak, meydana getirmek**
t.-meydi (61)
- tuğıl-: duyulmak, hissedilmek**
t.-a (5)
t.-adi (21)
- tuhfe: (A) hediye, armağan**
t.+sine (354)
- tuprag: toprak**
t.+ını (108)
- tur-: durmak**
t. (392)
t.-a (146)
t.-adi (117), (179), (195), (234), (254), (96)
t.-dı (6)
t.-dim (165)
t.-gen (145), (2), (96)
t.-ib (138)
t.-ışni (234)
t.-ma (161)
t.-mağing (918)
t.-maynı (900)
t.-meyni (864)
t.-mişi (55)
t.-muş (221), (26), (4), (4)
t.-muşi (31)
t.-ubdi (68)
- t.-ur (207), (224), (228), (36), (425), (428), (445), (474), (570), (732), (779), (916)
t.-urmen (739)
- tut-: tutmak**
t. (260), (376), (648)
t.-adi (246), (96)
t.-ar (319)
t.-dı (123), (353), (559), (840)
t.-gen (2), (94)
t.-ib (96)
t.-ma (125)
t.-mas (882), (897)
t.-mış (599)
t.-sa (115)
t.-se (106)
t.-sek (42)
t.-tı (974)
t.-ub (500)
t.-ubdi (145)
- tutun-: tutunmak**
t.-dı (663)
t.-ışge (238)
- tuz: tuz**
t.+ın (416)
- tüben: alçak, kötü**
t. (234)
t.+ge (128)
- tüge-: bitmek, tükenmek**
t.-ydi (184), (59), (72), (75)
- tügelle-: tamamlamak, bitirmek**
t.-b (110)
- tügellen-: bitirilmek, tamamlanmak**
t.-edi (64), (66)
t.-gen (66), (70), (77)
- tüget-: bitirmek**
t.-geni (229)

tühmet: (A) suç işleme konusunda
birine isnad edilen fakat kanıtlanmayan
suç

t. (245), (246), (625), (638),
(677), (921)

tüket-: tüketmek, bitirmek
t.-gen (23)

tülki: tilki

t. (136), (142), (145), (145),
(148), (254)
t.+ge (145), (147)
t.+ning (145)
t.+ninki (145)

tülkü: tilki

t. (149), (211)

tümen: 1 – sis, duman 2 – ilçe 3 - çeşit
t. (128), (13), (5), (905)

tün: gece

t. (245), (512), (611)
t.+de (238)
t.+i (171), (293)

tündhoy: (F) sert huylu
t. (291), (398)

tüne-: geceleme
t.-b (245)

türbet: (F) türbe
t.+ine (265)

Türkiyoy: (T+F) Türkçe söyleyen
t. (116)

Türkiy: Türkçe ile, Türk ile ilgili
t. (233), (3), (4), (4), (50), (53),
(54), (6), (67), (7), (89), (92), (978)

türküm: grup, kitle, bölüm
t.+ge (193)

türli: türlü, çeşitli

t. (102), (128), (13), (135),
(136), (136), (164), (164), (176), (198),
(207), (21), (5), (5), (63), (96), (99)

türlüg: türlü, çeşitli
t. (627)

Tüs: özel ad
t.+ni (983)

tüş-: düşmek

t.-di (235), (344), (612)
t.-diler (888)
t.-edi (158), (171), (172), (234),
(238), (245), (245)
t.-ediler (245)
t.-geç (562)
t.-gen (117)
t.-genliği (59)
t.-genligiden (172)
t.-ib (162), (37)
t.-se (171), (541)
t.-sem (245)
t.-ti (394)
t.-üb (645)
t.-übtü (145)

tüşin-: düşünmek
t.-işde (61)

tüşirivçi: düşürücü
t. (137)

tüşün-: düşünmek
t.-gen (117)
t.-genler (114)

tüz: düz

t. (188), (188), (665), (686),
(694), (910)

tüz-: düzmek, dizmek, sıralamak
t.-edi (238)
t.-gen (20)
t.-ib (241)
t.-işde (58)
t.-üb (41)

tüzet-: diziliş, sıra
t.-işler (61)

tüzil-: dizilmek, sıralanmak
t.-gen (178), (198), (77)
t.-genligining (179)
t.-işi (179), (195)

tüzlük: düzlük, doğruluk
t. (660)
t.+din (249), (940)

tüzlüg; düzlük, doğruluk
t.+ining (169)

tüzlük: düzlük
t. (928)

tüzül-: dizilmek, sıralanmak, kurulmak
t.-işi (193)
t.-üşü (95)

tüzüliş-: diziliş, kuruluş
t.-ige (203)

tüzüm: sıra, dizim
t.+i (136)

U - Ü

u: 1 – bağlaç, ve 2 - o

u. (106), (111), (114), (115),
 (115), (116), (117), (118), (121), (122),
 (122), (124), (127), (127), (129), (129),
 (129), (132), (132), (133), (138), (140),
 (143), (143), (146), (149), (149), (152),
 (152), (157), (157), (158), (158), (158),
 (159), (160), (162), (162), (162), (162),
 (163), (164), (165), (165), (165), (165),
 (166), (167), (169), (169), (171), (180),
 (183), (183), (183), (185), (189), (206),
 (211), (213), (218), (218), (219), (220),
 (220), (221), (221), (221), (224), (224),
 (227), (233), (233), (234), (234), (235),
 (235), (235), (238), (241), (245), (249),
 (249), (249), (250), (251), (251), (255),
 (26), (264), (268), (27), (27), (270),
 (270), (271), (279), (28), (284), (285),
 (293), (299), (302), (304), (306), (308),
 (313), (321), (33), (330), (333), (334),
 (334), (335), (337), (340), (340), (341),
 (344), (347), (356), (36), (36), (36),
 (36), (366), (370), (370), (372), (376),
 (377), (381), (382), (389), (39), (390),
 (40), (401), (402), (404), (406), (41),
 (412), (415), (422), (427), (429), (429),
 (432), (434), (44), (444), (445), (447),
 (449), (450), (459), (46), (46), (461),
 (464), (469), (469), (469), (47), (472),
 (473), (480), (489), (491), (512), (512),
 (52), (530), (532), (536), (54), (540),
 (549), (550), (556), (561), (577), (613),
 (613), (614), (614), (615), (627), (645),
 (662), (675), (69), (701), (709), (723),
 (724), (724), (749), (756), (760), (770),
 (774), (777), (777), (777), (78), (780),
 (785), (786), (79), (79), (79), (79), (79),
 (79), (796), (800), (804), (817), (82),
 (824), (826), (826), (83), (833), (835),
 (84), (841), (846), (846), (854), (857),
 (864), (87), (874), (876), (882), (885),
 (891), (899), (900), (911), (912), (912),

(927), (938), (941), (949), (956), (973),
 (976), (976), (983), (983), (985), (988),
 (989), (993), (994), kör-ib
 u.+ler (132), (184), (191),
 (196), (2), (250), (254), (40), (55), (58),
 (58), (59), (61), (65), (77), (99)
 u.+lerde (132), (136), (175),
 (20), (96)
 u.+lerdegi (77)
 u.+lerden (140), (221)
 u.+lerge (102), (136), (172),
 (245), (99)
 u.+lerni (110), (186), (2), (245),
 (245), (251), (252)
 u.+lerning (127), (176), (181),
 (194), (20), (204), (210), (233), (243),
 (40), (58), (59)
 u.+nde (12), (135), (179), (184),
 (203), (234), (55), (6), (88), (93)
 u.+nden (117), (117), (156),
 (165), (184), (184), (203), (245), (250),
 (42)
 u.+nge (127), (127), (132),
 (132), (140), (196), (221), (233), (234),
 (238), (238), (238), (241), (243), (243),
 (243), (245), (68), (145), (153)
 u.+ni (113), (127), (132), (132),
 (158), (165), (165), (179), (181), (227),
 (229), (238), (238), (238), (238), (243),
 (245), (42), (47), (6), (97)
 u.+ning (108), (115), (117),
 (120), (121), (121), (132), (132), (132),
 (132), (153), (153), (156), (158), (165),
 (165), (165), (172), (172), (176), (19),
 (198), (215), (22), (221), (227), (234),
 (238), (243), (243), (243), (243), (245),
 (253), (254), (256), (37), (42), (55),
 (55), (55), (58), (59), (61), (63), (66),
 (71), (75), (86), (88), (92), (92), (92),
 (93), (96), (96), (96), (96), (96), (97),
 (97), (139)

- uç: uç, baş kısım
u.+ı (909)
u.+ıdın (655)
- uçra-: karşılaşmak
u.-dı (339), (681)
u.-megenliği (22), (91)
u.-mese (92)
u.-ydi (164), (20), (20), (227),
(245), (54), (79)
u.-ydigen (9)
- uçraş-: karşılaşmak
u.-ış (220)
- uçraştır-: karşılaştırma
u.-işni (221)
u.-se (220)
- uçrat-: karşılaştırmak
u.-adi (117)
u.-amiz (150)
u.-ış (116), (233), (26), (86)
- ud: telli bir müzik aleti
u. (368), (473), (545), (549)
- uğley: uyumak
u. (171)
- uğba: (A) ceza, ahiret
u. (649)
u.+da (105), (781)
u.-i (201)
- uğtir-: düşündürmek
u.-edi (130)
u.-gen (189)
u.-ib (126), (143), (164)
- ul: o
u. (123), (128), (130), (130),
(141), (152), (154), (157), (157), (205),
(213), (213), (213), (228), (235), (242),
(251), (251), (300), (319), (319), (328),
(33), (339), (348), (353), (36), (363),
(370), (373), (375), (398), (407), (414),
(421), (424), (44), (448), (453), (459),
(462), (467), (482), (499), (505), (516),
(520), (521), (524), (571), (574), (578),
(598), (598), (603), (612), (620), (624),
(634), (636), (652), (657), (662), (665),
(667), (674), (676), (686), (693), (698),
(716), (727), (728), (729), (734), (748),
(751), (757), (764), (772), (778), (79),
(790), (812), (812), (825), (833), (861),
(867), (880), (895), (905), (905), (909),
(917), (935), (936), (944), (952), (957),
(958), (971), (972)
u.+dur (244), (537), (794)
- ul: o
u.+dur (226), (226)
u.+ğaygen (29)
- ulağ: binek, vasıta
u. (125), (157)
u.+ın (885)
- uluğ: ulu, büyük
u. (153), (203), (206), (37),
(493), (834)
u.+lardın (550), (584)
- uluğla-: yüceltme, yükseltme
u.-ş (96)
u.-şge (151)
- uluğlan-: yükselmek, yükseltmek
u.-ib (102), (179)
- uluğvar: (T+F) ulu, yüksek, yüce
u. (208)
- uluğvârlig: (T+F+T) yücelik, ululuk
u.+i (96)
- ulus: ulus, halk
u. (107)
u.+ğa (828)
u.+nı (359)
- uluş: halk
u. (15), (157), (162), (94)

- ulviy: (A) yüksek, yüce
u. (432)
- umr: (A) ömür, hayat
u. (30), (301), (36), (441), (463)
u.+ge (238)
u.-i (364), (52)
u.+i (164), (172), (297), (462)
u.+i (165)
u.+ini (184)
- umumen: (A) genel olarak
u. (68)
- umumiy: (A) genel
u. (132), (181), (196), (203),
(58), (60), (62), (77)
- unçalik: onca, o kadar
u. (61)
- undey: onun gibi, bunun gibi
u. +dı (9)
- ur-: vurmak
u. (148), (322), (427), (445)
u.-ar (534)
u.-dı (128), (33), (330), (344),
(379), (529), (633), (902)
u.-dılar (270), (983)
u.-ğan (336)
u.-ğıl (169)
u.-ib (216), (526)
u.-ma (125), (586)
u.-mas (533)
u.-nur (584)
u.-sa (223)
u.-ub (139), (149), (149), (213),
(246), (250), (370), (379), (640), (723),
(915), (953)
u.-ur (541)
u.-ursên (211)
- urf: (A) örf, adet, gelenek
u. (4)
- uruğcilik: kavimcilik, milliyetçilik
- u. (6)
- uruş: vuruş
u. (499), (557)
u.+lerining (21)
- usta: (F) üstad, usta
u.+leri (99)
u.+lerining (176)
- ustâz: (A) üstad, öğretmen, usta
u.+leri (51)
- usul: (A) yöntem, metod
u.+ini (10)
u.+leri (8)
- uşbu: işte bu
u. (111), (112), (159), (165),
(185), (21), (216), (244), (25), (25),
(261), (268), (281), (304), (337), (34),
(377), (41), (425), (433), (48), (541),
(620), (693), (79), (794), (816), (818),
(854), (876), (890), (913), (92), (92),
(966), (979), (981)
u.+dir (89)
- uy-: uymak, uyum göstermek
u.-ın (90)
- uyan-: uyanmak
u.-dı (682)
- Uygur: bir Türk kavmi
u. (89)
- uyku: uyku
u. (116)
u.+dın (682)
u.+ge (145)
- uyuştiril-: uyuşturulmak, uyum
sağlatmak
u.-gen (16)
- uyuştiriş-: uyuşturmak, uydurmak
u.-ge (238)

- uzak:** uzak
u. (176), (234), (245), (3)
- uzat-:** uzatmak
u.-adi (243)
u.-dı (738)
- uzlet:** (A) bir yere çekilip kendi kendine, yalnız yaşama
u.+de (789)
u.+ğa (803)
- uzr:** (A) özür, af
u. (117), (163), (238)
- Uzrâ:** özel ad
u. (240), (408), (514), (715)
- uzrâhiy:** (A+F) özür dileyen
u. (690)
- uzun:** uzun
u. (121)
- uzviy:** (A) organik
u. (99)
- ü:** bağlaç, ve
ü. (105), (105), (105), (109), (123), (125), (125), (130), (131), (139), (149), (149), (149), (156), (157), (159), (162), (162), (165), (165), (165), (169), (169), (169), (172), (183), (183), (185), (188), (205), (224), (235), (235), (244), (244), (244), (245), (245), (246), (249), (249), (251), (27), (27), (27), (27), (275), (275), (28), (28), (282), (285), (289), (296), (296), (298), (299), (301), (306), (308), (316), (322), (324), (327), (33), (330), (332), (338), (34), (341), (349), (352), (355), (357), (358), (36), (36), (36), (36), (365), (366), (370), (384), (39), (39), (399), (403), (406), (424), (424), (427), (430), (432), (432), (436), (44), (44), (440), (441), (441), (442), (443), (445), (445), (451), (46), (46), (46), (465), (466), (471), (473), (473), (476), (48), (491), (498), (507), (510), (511), (512), (52), (524), (529), (54), (551), (553), (555), (570), (579), (583), (589), (598), (600), (600), (611), (617), (639), (650), (652), (657), (665), (670), (677), (705), (711), (718), (718), (719), (719), (722), (738), (745), (75), (753), (756), (769), (775), (785), (785), (785), (786), (789), (79), (79), (79), (79), (79), (792), (795), (795), (795), (803), (823), (824), (829), (829), (831), (835), (838), (84), (843), (847), (859), (861), (870), (879), (884), (906), (912), (914), (934), (939), (941), (945), (948), (948), (948), (955), (961), (968), (968), (969), (982), (982), (986), (987), (987), (994), (996)
- üç:** üç
ü. (145), (238), (243), (274), (698), (707), (708), (734), (91)
ü.+de (24)
- üçinçi:** üçüncü
ü. (67)
ü.+si (223)
- üçün:** için, edat
ü. (100), (102), (113), (114), (117), (117), (130), (132), (136), (142), (144), (145), (146), (149), (155), (158), (162), (162), (164), (165), (165), (166), (167), (17), (172), (172), (174), (176), (179), (181), (184), (184), (184), (184), (186), (186), (189), (2), (204), (206), (21), (211), (218), (226), (238), (246), (264), (281), (287), (320), (380), (407), (437), (453), (5), (5), (51), (55), (554), (56), (635), (7), (704), (856), (894), (92), (921), (97), (97), (99)
- üflâde:** (F) düşmüş, zavallı
ü.+ni (648)
- üke:** kardeş
ü.+si (245), (245)
ü.+siden (234)

- ü.+sini** (245)
- ülken:** yüce, yüksek, değerli
ü. (2), (96)
- ümid:** (A) umut
ü. (121)
ü.+i (34)
ü.+i(n) (722)
ü.+ige (311)
ü.+lerini (47)
- ümidvâr:** (A+F) ümitli
ü. (229)
- ümmidvâr:** (A+F) ümitli
ü. (264)
- ünde-:** seslenmek, çağırarak
u.-genini (124)
- ünvân:** (A) kitap, dergi, makale başlığı,
ad, şöhret
ü. (61), (68), (73)
ü.+den (63), (66)
- üslub:** (A) yol, tarz
ü. (99)
ü.+de (179), (96)
ü.+i (58), (68)
ü.+idegi (92)
ü.+ni (100), (133)
- üsrük:** mest, sarhoş
ü. (651)
- üst:** üst
ü.+ide (132), (139)
ü.+ige (225)
ü.+ünde (60)
- üstâz:** (A) öğretmen, usta
ü.+ı (233)
ü.+leri (37)
- üstün:** üstün
ü. (125)
- üy:** ev
ü. (170), (234), (234), (847)
ü.+de (293), (675)
ü.+ge (170)
ü.+i (245)
ü.+ide (245), (245), (866)
ü.+iden (165)
ü.+idin (527)
ü.+ige (117), (128), (129),
(145), (165), (165), (170), (172), (215),
(869)
ü.+ingden (165), (165)
ü.+inga (226)
ü.+ini (406)
ü.+ning (606)
ü.+ün (843)
- üylen-:** evlenme, yuva kurma
ü.-edi (132)
ü.-makçı (238)
- üze:** üst
ü. (188)
- üzre:** üzerine, üzeri
ü. (347), (563)
- üzük:** yüzük
ü.+ni (132)

V

vâcib: (A) yapılması gerekli olan
v. (417)
v.-i (706)

vade: (A) bir iş için önden belirtilen
zaman
v. (238)
v.+ni (165)

vahdet: (A) teklik, birlik
v. (903)

vâkeiy: (A) olayla ilgili
v. (203)

vâkêe: (A) olay
v. (102), (137), (164), (198)
v.+den (163)
v.+lerge (9)
v.+ni (117), (132), (145), (163),
(172), (243)

vâkêiy: (A) olayla ilgili
v. (176)

vâkêlik: (A+T) olaylık, olay
v.+ni (100)

vâkıf (vakıf): vakıf, hayır kurumu
v. (169), (183), (260), (36)
v.+ı (79)

vaqt (vaqıt): (A) vakit, zaman
v. (36), (117), (125), (6)
v.+de (29)
v.+e (213), (249), (588)
v.+é (74), (860), (941), (251), (305),
(956)
v.+ın (493)
v.-i (309), (302), (641)
v.+i (172)
v.+ini (164)

vâle: (F) nale, bağırma, ah etme
v. (240)

vâley: (F) nale, bağırma, ah etme
v. (714)

vâmık: özel isim
v. (240), (514), (715)
v.+ğa (408)

varag: (A) kağıt yaprağı
v.+ıde (76)

varağ: (A) kağıt yaprağı
v. (59), (60)
v.+den (59)
v.+lerde (61), (62)
v.+leride (76)
v.+leridegi (37), (61)
v.+lerini (59)

vâris: (A) varis
v.-i (162)

vasf (vâsıf): (A) nitelik
v. (46)
v.-i (416), (418), (785)

vasl (vâsıl): (A) ulaşma, ulaşım
v. (251), (395), (803), (886),
(957), (980)
v.+ıga+(vasıl) (666)
v.+ımğa+(vaslımğa) (388)
v.+ıng (310)
v.+ıng+(vaslıng) (385)
v.+ını+(vaslıını) (667)

vâsıta: (A) ara., aracı
v. (100)
v.+leri (4)
v.+si (179)

- v. (79)
- vekil:** (A) vekil, birini temsil eden kişi
v.+i (201)
- veliahd:** (A) bir hükümdardan sonra
hükümdar olacak kimse
v.+i (111)
- veyrân:** (F) yıkık, yıkılmış
v. (245), (844)
- vezâret:** (A) vezirlik, paşalık
v. (971)
- vezn (vezn):** (A) tartma, tartılma, ölçü
v.+ide (63), (66), (67),
- vezir:** (A) vezir, yüksek rütbeli paşa
v. (226)
v.+i (227), (228)
v.-i (226), (228)
v.+leriden (221)
v.+lerini (221)
- vezirlik:** (A+T) vezirlik
v. (251)
- vilâyet:** (A) il
v. (112), (220), (228)
v.+de (183), (36)
v.+ide (79)
v.+ning (220)
- visâk:** (A) bağ, ilişki, andlaşma
v. (384)
- visâl:** (A) ulaşma, kavuşma
v.+in (954)
v.+ing (654)
- vu:** ve bağlaç
v. (139), (240), (598), (789),
(859), (879)
- vü:** ve bağlaç
- v. (149), (149), (154), (159),
(162), (32), (356), (376), (377), (470),
(482), (483), (491), (546), (638), (64),
(645), (649), (670), (680), (717), (749),
(79), (846), (964), (965)
- vücut:** (A) bulunma, var olma
v. (162)
v.+a (581)
v.+ge (153), (255), (3), (4)
v.+ı (634), (637), (672)
v.-i (868)
v.+ın (291)
v.+ing (80), (81)
v.+inga (233), (54)
v.+nı (825)
v.+um (398)
v.+unga (976)
v.+ungdadur (430)

Y - Z

- yâ: (A) ey, hey
y. (362), (501), (638), (749)
- yâd: (F) hatırlama, anma
y. (112), (162), (290), (406), (446), (48), (490), (574), (70), (852)
y.+ge (229)
y.+ına (79)
y.+ını (41)
- yâdgâr: (F) yadigar, andaç, hatırlatıcı şey
y. (149), (185), (409), (48)
- yâdgârlık: (F+T) hatırlatıcı şey
y. (229)
y.+leriden (4)
- yâdigâr: (F) yadigar, hatırlatıcı şey
y. (79)
- yâdnâme: (F) hatırlanmak amacıyla yazılmış eser
y. (51)
- yağ: yağ
y.+a (188)
y.+ını (172)
- yağdır-: yağdırmak
y.-edi (128)
y.-gen (245)
- yağı: düşman
y. (112)
- yaḥlit: bütün, tam
y. (181), (53)
- yaḥşi: güzel, iyi, yakışıklı
y. (106), (114), (141), (149), (15), (164), (165), (184), (184), (228), (274), (276), (277), (278), (303), (426), (442), (447), (458), (47), (52), (565), (583), (584), (599), (600), (681), (684), (781), (801), (9), (974), (99)
y.+lerdin (490), (552)
y.+rak (145), (204), (273), (394)
- yaḥşilh: güzellik, iyilik
y. (721)
y.+ımğa (721)
- yaḥşilik: güzellik, iyilik
y. (165), (169), (184), (184), (266), (277), (581)
y.+din (552)
y.+ni (164)
- yâhud: (F) veya
y. (504)
- yaḥ-: yakmak
y.-dı (768)
- yaḥın: yakın
y. (117), (120), (194), (195), (413), (467), (690), (693), (840)
y.+de (18)
y.+den (194), (56)
y.+ğa (213)
y.+rak (92)
- Yaḥıniy: özel ad
y. (10)
- yaḥınlıg: yakınlık
y.+i (117), (132), (88)
- yaki (F) ya da
y. (21), (25), (25), (33), (54), (88), (88)
- yaḥḳal: açıkça, açık olarak

- y. (210), (234), (254), (68)
- yaleng:** yalın, çıplak
y. (36)
- yalğan:** yalan
y. (165), (629), (992)
- yalgızlık:** yalnızlık
y. (760)
- yalguz:** yalnız
y. (724)
- yalguzluk:** yalnızlık
y. (767)
- yalle-:** yollamak, göndermek
y.-b (238)
- yaman:** kötü, fena
y. (126), (169), (276), (277),
(303), (426), (600), (681)
y.+dın (581), (752)
y.+ğa (721)
y.+ların (972)
y.+nı (684)
- yamanlık:** iyilik, güzellik
y. (458)
- yağmur:** yağmur
y. (167)
y.+ige (167)
- yan:** yan
y.+dadur (678)
- yan-:** yanmak
y.-dı (28), (355), (561), (752),
(79)
- yandaş:** (T+F) yanında olan, arkadaş
y.-ış (76)
- yandır-:** yandırmak, yakmak
y.-salar (223)
- yanglıg:** gibi
y. (926)
- yani:** (A) yani, sözün kıyası
y. (100), (126), (13), (179),
(186), (210), (25), (54), (75), (99)
- yâr:** (F) dost, sevgili
y. (105), (146), (237), (279),
(299), (380), (499), (623), (777), (853)
y.+e (716)
y.-ı (387), (503)
y.+ing (760)
y.+im (812)
- yara-:** yaramak, faydalı olmak
y.-mas (125)
- yarag:** silah
y.+ın (862), (885)
y.+ing (494)
y.+ingni (294)
- yârân:** (F) dostlar, sevgililer
y.+ların (493)
- yaraş-:** yaraşmak, yakışmak
y.-ur (550)
- yarat-:** yaratmak, oluşturmak
y.-adi (201)
y.-dı (162)
y.-di (176), (37), (7)
y.-gen (2), (234), (37)
y.-genliği (17)
y.-ib (99)
y.-ışge (14)
- yaratıl-:** yaratılmak, meydana
getirilmek
y.-di (5)
y.-gen (10), (193), (7)
y.-geni (178)
y.-ışı (4)
y.-ışide (11)
- yaratıvçenlik:** yaratıcılık

y. (96), (97), (97)

yardem: yardım
y. (181), (251)

yâre: yara
y.+ni (90)

yarıl-: yarılmak
y.-dı (559)

yarım: yarım
y. (704)
y.+ide+(yarmide) (10), (10),
(10), (11), (13)

yarıt-: aydınlatmak, ortaya çıkarmak
y.-ış (13), (155), (175)
y.-ışge (100), (14), (166), (7),
(99)

yarıtıl-: aydınlatılmak
y.-ışidir (175)

yâriy: (F) sevgiliyle ilgili
y. (747)

yarqın: parlak
y. (11), (125), (18), (181),
(234), (4)

yaruğ: parlak
y. (75)

yasa-: yapmak, düzenlemek
y.-ydi (172), (218), (227)

yasak: yasak
y. (273)
y.+ka (689)

yastıg: yastık
y.+ı (238), (238)

yastuğ: yastık
y.+ıda (677)
y.+ıdın (685)

yaş: yaş, taze, genç
y. (132), (238), (238), (899)
y.+ı (393), (675), (675)
y.+ıdur (371), (466)
y.+ığa (928)
y.+ımğa (681)
y.+ın (488), (525)
y.+ing (121)
y.+i (29)
y.+ini (165)

yaşa-: yaşamak
y.-b (100), (116), (16), (21),
(25), (55), (99), (99)
y.-gen (114), (127), (133),
(195), (20), (200), (25), (88), (96)
y.-ydi (243)

yaşavçi: yaşayan
y. (130)

yaşur-: gizlemek, korumak
y.-ib (348)

yat-: yatmak
y.-adi (132)
y.-gen (145)
y.-gening (117)
y.-ur (264), (636)

yav: düşman
y.+ning (113)

yavuç: (A) Nuh kavminin putlarından biri
y. (404)

yavuqlık: sevgililik
y. (747)

yavuz: kötü, kötü kalpli, zalim
y. (161), (163)

yay-: yaymak
y.-dı (233), (54), (978)
y.-dım (230), (24)
y.-sam (50)

- yayıl-: yayılmak**
y.-ğay (583)
- yaz-: yazmak**
y. (169)
y.-adi (31)
y.-dı (269)
y.-gen (21), (233)
y.-geni (254), (40)
y.-genliği (49)
y.-genliğiden (29), (92)
y.-ib (23), (51), (67)
y.-ış (40), (49)
y.-ışge (14)
y.-ışni (40)
y.-ma (3), (4), (5)
- yazı: ova, yayla**
y.+da (116)
- yazıl-: yazılmak**
y.-gen (12), (194), (194), (42), (43), (55), (63), (66), (66), (91), (96)
y.-genliği (67)
y.-genliğini (25), (42)
y.-ış (26), (45), (53), (65), (66), (68), (77)
- yazug: günah**
y.+ım (92)
- yazuv: yazı**
y.+i (89)
- ye-: yemek**
y.-b (145)
y.-di (416), (782)
y.-dir (165)
y.-gan (28)
y.-gey (697)
y.-gil (149)
y.-me (165), (281), (356), (423)
y.-mek(36)
y.-mekden (854)
y.-mes (146)
y.-mişem (417)
- y. -rsen (149)
y.-seng (298)
y.-sün (149)
y.-tgeç (758)
y.-yü (169)
- yedir-: yedirmek**
y.-mesden (117)
- yedür-: yedirmek**
y.-dür (299)
- yegâne: (F) biricik, tek**
y. (53), (58), (89)
- yekbâr: (F) bir kere**
y. (682)
- yekqalem: (F+A) birden, bir kalemde**
y. (39)
- yekke(F) yalnız, tek**
y. (58), (89)
- yeksân: (F) 1 - düz, 2 - bir, beraber, 3-her zaman**
y. (634), (746), (832), (844)
- yekser: (F) yalnız başına**
y. (557)
- yekün: (A) toplam**
y. (227)
- yekünle-: bitirmek, tamamlamak**
y.-ydi (184)
- yekünlen-: bitirilmek**
y.-edi (125), (71)
- yel: rüzgar**
y.+i (736), (755)
- Yemen: yer adı**
y. (136), (151), (156), (162), (65)

yene: yine, tekrar

y. (10), (238), (240), (251),
(37), (394), (399), (460), (490), (59),
(59), (651), (67), (696), (713), (909),
(91), (91), (960)
y.+de (256), (76)

yengi: yeni

y. (10), (10), (13), (13), (13),
(13), (255)

yengilik: yenilik

y.+lerni (4)

yer: yer, mekan

y. (634), (844), (97)
y.+de (241), (354), (627), (728),
(879)
y.+ge (145), (171), (350), (837),
(886), (891)
y.+im (220)

yeryüzi: yer yüzü

y.+ni (283)

yeşir-: yerleştirme, koyma

y.-edi (238)
y.-gen (132)

yet-: ulaşmak, varmak, yetişmek

y.-di (141), (162), (568)
y.-diler (270), (865)
y.-er (149), (165), (277), (372),
(456), (913), (874)
y.-geç (238)
y.-ib (158), (178), (245), (58),
(821), (89)
y.-kil (750)
y.-medi (139), (981), (443)
y.-mes (802)
y.-mey (675)
y.-se (149), (386)
y.-sün (837)

yeterli: yeterli, kafi

y. (245)

yetim: (A) yalnız, tek, babası vya anne
ve babası ölmüş

y. (147), (149), (174), (218)

yetiş-: ulaşmak

y.-ti (901)

yetiştir-: yetiştirmek, büyütme

y.-gen (117)

yetkez-: ulaşma, ulaştırılma

y.-işni (150)

yetkür-: ulaştırmak

y.-di (251), (959)

y.-gil (308)

y.-seler (689)

yetlet-: ulaştırmak

y.-ib (339)

yetük: yeterli, kafi

y. (253), (93)

yetür-: ulaştırmak

y.-di (645)

y.-üb (213)

Yezid: özel ad

y. (44)

yıbar-: göndermek, kovmak

y.-dı (560), (772)

yıbart-: göndertmek, kovdurmak

y.-ib (774)

yığ-: yığmak, birikmek

y.-ar (149)

y.-dı (555), (728)

y.-ib (221), (245)

yığaç: yığılmış, yığma

y. (188), (326)

y.+ı (169)

yıgıl-: yığılmak

- y.-dılar (758), (820)
y.-miş (700)
- yığla-: ağlamak
y. (463)
y.-dı (570), (682), (75), (856),
(996)
- yıkıl-: yıkılmak
y.-adi (250)
- yl: yıl, sene
y. (138), (165), (195), (243),
(675), (72), (75), (91)
y.+de (64), (87), (91)
y.+dur (876)
y.+ı (25)
y.+i (178), (23), (42), (58), (76),
(87)
y.+ler (245), (42)
y.+lerde (15), (25), (42), (42)
- yıllık : yıllık
y. (238)
- yırağ: uzak
y. (125), (157)
- yıraq: uzak
y. (171), (384)
y.+dın (723), (757)
- yırtıl-: yırtılmak
y.-gen (61)
- yi: bağlaç, ve
y. (478)
- yigirme: yirmi
y. (64)
- yigit: yiğit, genç, kahraman
y. (132), (132), (234), (238),
(238), (238), (239), (241), (242), (517),
(527), (529), (711), (722), (725)
y.+den (238)
y.+din (734)
- y.+ge (243), (248), (506), (510),
(513)
y.+ni (238), (709)
y.+ni(ng) (889)
y.+ning (235), (236), (238),
(241), (248), (612)
- yigitlik: gençlik, kahramanlık
y. (30)
- yiğit: genç, kahraman
y. (158), (160)
y.+ni (158)
- yirik: büyük, önemli
y. (116)
- yit-: yitmek, kaybolmak
y.-sün (564)
- yoğ: yok
y.+ıden (129)
- yoğrıl-: yoğrulmak
y.-dı (661)
- yok: yok
y. (113), (128), (149), (183),
(21), (224), (228), (245), (246), (246),
(289), (292), (310), (354), (36), (390),
(402), (412), (461), (465), (482), (594),
(600), (732), (79), (843), (845), (897),
(897), (920)
y.+dur (240), (249), (249),
(262), (267), (375), (397), (491), (578),
(580), (690), (713), (813), (918), (940),
(940), (996)
y.+tur (157), (251), (455), (75),
(888), (924), (934), (958), (988)
y.+turur (639), (688)
- yoklık: yokluk, fakirlik
y. (36)
- yoklig: yokluk, fakirlik
y.+ıgeç (161)

yokşuz: yoksul
y. (308)
y.+u (152)

yol: yol
y. (117), (165), (203), (241),
(382), (479), (6), (700), (862)
y.+da (125), (154), (536), (587),
(663)
y.+de (117), (138), (245)
y.+den (60)
y.+ge (171), (227), (238), (245),
(245), (245)
y.+ğa (123), (161), (162), (336),
(346), (723), (864)
y.+ıda (141), (157), (285),
(365), (367)
y.+ına (330), (335), (445), (485)
y.+ında (402)
y.+ide (114), (137), (156),
(167), (174)
y.+iden (189)
y.+ige (158)
y.+ini (100), (132), (220), (241)
y.+ning (885)
y.+u (273)

yoldaş: (T+F) yol arkadaşı, arkadaş
y. (710), (884), (898), (899)

yollen-: yollanmak
y.-gen (158)

yon-: yontmak
y.-dı (33)

yorık: yürüyen
y.+leri (203)

yosun: şekil, tarz
y. (41)

yönel-: yönelmek
y.-işde (10)
y.-işdegi (17), (178)
y.-işi (7), (9), (94)
y.-işini (10), (179)

yöneltir-: yöneltmek
y.-mak (97)

yu: bağlaç, ve
y. (105), (132), (213), (226),
(260), (344), (370), (387), (410), (425),
(537), (58), (79), (847)

yubar-: göndermek, kovmak
y. (132)
y.-adi (171)
y.-dı (751)
y.-dim (132)
y.-ibdi (165)
y.-işi (165)
y.-işni (127)

yukarı: yukarı, üst
y. (255), (63)
y.+de (234), (254)
y.+degi (133), (233), (25), (91),
(91)
y.+den (66), (67)

yupka: sığ, yufka
y. (61)

yurt: yurt, memleket, ev
y. (143)
y.+da (494)
y.+den (238)
y.+ge (114), (158), (245)
y.+ige (138), (163), (238)

Yusuf: özel ad
y. (67)

Yusuf Amiriy: özel ad
y. (10), (194)
y.+ning (194)

Yusuf Hâs Hâcib: özel ad
y. (6), (8), (9)
y.+ning (10)

yü: bağlaç, ve

y. (209), (211), (27), (340),
(371), (391), (403), (439), (452), (646),
(744), (78), (808), (993)

yügrüg: rahvan at
y.+i (207)

yük: yük
y. (294)
y.+ni (170)

yükle-: yüklemek
y.-di (294)

yüksek: yüksek
y. (17)

yüksel-: yükselmek
y.-e (5)

yür-: yürümek
y.-geç (238)
y.-ib (241)
y.-sinler (47)
y.-ür (607)

yüre-: yürümek
y.-di (234)

yüreg: kalp
y.+i (559)

yürek: kalp
y.+ke (90)

yürit-: yürütmek
y.-ib (151), (91)

yürütil-: yürütülmek
y.-edi (20)
y.-gen (63)

yürü-: yürümek
y.-ban (864), (900)
y. -gen (145)
y.-genini+(yürgenini) (127)
y.-r (338)

y.-rdi (699)
y.-rsen (293), (332)

yürüt-: yürütmek
y.-edi (220), (252)
y.-gen (114)
y.-ib (97)

yürütül-: yürütülmek
y.-edi (127)
y.-gen (60)
y.-ib (184)

yüz: 1 - yüz, 2 - surat, çehre
y. (157), (162), (172), (172),
(198), (238), (24), (243), (251), (326),
(389), (418), (46), (510), (592), (594),
(627), (650), (698), (707), (708), (708),
(734), (807), (823), (838), (929), (961),
(989)

y.+i (242), (452), (516), (592),
(726), (730), (952)
y.+idin (488)
y.+ige (437), (796)
y.+in (116), (33), (342), (379),
(529)
y.+ini (240), (250), (715), (964)
y.+ining (97)
y.+ümi (182), (36)
y.+ünge (90)

yüze(g): yüzey, bir şeyin üst kısmı
y.+ge (10), (14), (15), (5), (5),
(7), (254), (254)
y.+siden (233)

yüzek: yüzey
y.+i (77)

yüzlemeçilig: yüzlülük
y.+ini (212)

yüzlemeçilik: yüzlülük
y. (210)

yüzlük: yüzlülük
y. (813), (90)

yüzlüg: yüzlülük
y. (597)

zâd: (F) çocuk
z. (162)

zafer: (A) bir çok emek sonucunda
başarma
z. (105)
z.+ning (442)

zahid: (A) aşırı dindar
z. (136), (65)

zahir: (A) görünen
z. (316), (461), (509), (548),
(739), (825)
z.+de (213)
z.+dek (213)

zahm: yara, sıkıntı
z.-1 (689)

zahmet: (A) sıkıntı, eziyet
z.+din (916)

zaif: (A) zayıf, güçsüz
z. (75)
z.+i (32)

zaife: (A) zayıf, güçsüz kadın
z. (252)

zâlim: (A) zalim, işkence eden
z. (124)

zamân: (A) vakit, zaman
z. (123), (2), (211), (392), (96)
z.+ğa (489)
z.+ning (10), (13)

zamândâş: (A+F) aynı çağda yaşayan
z.+leri (93)
z.+lerining (150)

zamâne: (A) çağ, devir
z.+sining (175)

zamânê: (A) çağ, devir
z. (235), (512), (523), (542),
(545), (614), (627), (637), (640), (705),
(839), (855), (867), (924), (962), (965),
(983)

zamâniy: (A) zamanla ilgili
z. (947)

zâr: (F) ağlayan, inleyen
z. (162), (171), (264), (387),
(517), (532), (682), (744), (748), (752),
(856)
z.+1 (478), (512)
z.+ing (403)

zarar: (A) zarar, bir yararın bozulması
z. (189)

zararli: (A+T) zararlı
z. (102), (117), (125), (142)

zarif: (A) güzel, şık
z. (340)

zâriy: (F) ağlayıp, inlemeyle ilgili
z. (211), (235), (540), (614),
(640), (927), (934), (945), (994)
z.+ni (391)

zarq: (A) iki yüzlülük
z. (211)

zaruriy: (A) zorunlu, mecburi
z. (143)

zaruriyet: (A) zorunluluk
z. (3)
z.+i (10)

zarurlig: (A+T) zorunluluk
z.+ini (189)

zât: (A) kendi, saygıya değer kimse
z.+1 (153)
z.-1 (226), (595), (661)

- z.+ıda (988)
z.+ımnı (771)
z.+ını (41)
- zebun: (F) zayıf, güçsüz
z. (286), (297)
z.+ı (670)
- zacr: (A) önleme, yasak
z. (249), (677), (941)
- Zehâk:** özel ad
z. (982)
- Zehhâk:** özel ad
z. (296)
- zehr (zehir): (F) zehir, ağı
z. (213), (123), (275)
- zekâvet: (A) çabuk anlama, kavrama
z.+i (153)
- zemin: (F) yer yüzü
z. (7), (79)
z.+ide (132)
- zen: (F) kadın
z.-i (467)
- zer: (F) altın
z. (121), (183), (36), (79)
z.+din (487)
z.-i (466)
z.+ni (968)
- zerd: (F) sarı
z. (314), (401), (466)
- zerhel: yaldızlı
z. (60)
- zerre: (A) çok küçük parça
z. (28), (455), (674), (688),
(732)
z.+ye (357)
z.-yi (990)
- zerrin: (F) altından yapılmış
z. (796)
- zevâl: (A) gitme, yok olma
z.+i (827)
z.-i (904)
- zêbâ: (F) süslü, yakışıklı, güzel
z. (235), (239), (242), (617),
(657), (712), (725), (759), (971)
- zêr: (A) sazın en ince teli
z. (476)
- zıķne: cimri
z. (215)
- zihi: (A) ne güzel ne hoş
z. (228)
- zinâ: (A) nikahsız cinsel ilişki
z. (628), (850)
z.+sığa (630)
- zindân: (F) hapis hane
z. (122)
z.+de (117)
z.+den (117)
z.+ge (117), (117)
- zinde: (F) canlı, yaşayandınç, sağlam
z. (572)
- zindêgâniy: (F) dirilik, hayat
z. (544)
- zinhâr: (F) sakın, asla
z. (552), (671)
- zişt: (F) çirkin
z. (278)
- ziştıy: (F) çirkinlik
z. (851)
- ziyâd: (A) fazlalık, çokluk
z. (448)

ziyâde: (A) artma, çoğalmak
z. (173), (224)

ziyâfet: (A) misafire yedirip içirme
z. (158)

ziyân: (F) ziyan, kayıp
z. (90)
z.+ıngnı (369)

ziyâret: (A) görmeye gitme
z. (172), (172), (174)

zor: (F) kuvvet, güç
z. (210), (539), (540)

zorâvânlik: (F) zorbalık
z. (195)

zulm (zulim): (A) haksızlık, eziyet
z. (102), (107), (113), (115),
(189), (195), (738)
z.+iden+(zulmiden) (221)

z.+ni (124)

zûfunun: (A) bilgi sahibi
z.+dur (242), (727)

zühd: (A) zevklere karşı koyarak
kendini ibadete verme
z. (610)

Züleyhâ: özel ad
z. (67)

zûlf: (F) yüzün iki yanından sarkan saç
z. (511), (529)
z.+i (452)
z.+ü (730)
z.+üngdek (656)

zûnnâr: (A) papazların bellerine
bağladıkları kuşak
z. (213)
z.+ımı (519)

SONUÇ

Özbeistan SSR Fener Akademisi, Hamid Süleymanov El yazmalar Enstitüsünde görevli araştırmacılar , yaptıkları araştırmalar sonucunda Özbek Edebiyatı tarihine Seyyid Kasımî'yi de kazandırmışlardır.

Seyyid Kasımî devrinin sosyal ve siyâsi problemlerini ortaya koyduğu dört destan ile çözmeye çalışmış, bunu yaparken de şiirsellikten ve sanattan ödün vermemiştir. Bu destanlar şunlardır: Mecmau'l-Ahbâr, Gülşen-i Râz, Hakikatnâme, Sadakatnâme.

Destanlar ditaktik tarzda kaleme alınmış, şekilce manzum bir şekil, anlatım yönünden de tahkiye (öyküleme) metodu kullanılmıştır.

Eserlerin dil yapısında önemli noktalar vardır. Çağataycada Oğuzca ve Kıpçakçanın dil özellikleri vardır. bunların yoğunluğu metinden metine farklılık arz eder. Çalışma metnimizde Oğuzcanın dil özellikleri Kıpçakçaya göre daha yoğundur. Çağataycada Oğuzcayla görülen bu benzerlikte şüphesiz, eş zamanda Anadolu sahasında kullanılan Eski Anadolu Türkçesinin etkisi büyüktür.

XIX. yüzyılın sonlarına kadar Türkistan'da kullanılan bu edebî dilin XX. yüzyıldaki olumsuz gelişmelerle parçalanmaması durumunda, Batı Türkçesine yaklaşacağı metinde açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDULLAYEV, Elövset Zakiroğlu
1996 **Türk Dillerinin Tarihsel Gelişme Sorunları**, Ank. TDK Yay.
- AKALIN, Mehmet
1979 **Tarihi Türk Şiveleri**, Ankara
- AMİD, Hasan
1393 **Ferheng-i Farisî Amîd**, Tahran, Neşriyât-ı Kebîr ve Âbesteza an Tebligât-ı İslâmî
- AVCI, Yusuf
1997 “Özbek Türkçesindeki Ünlü Uyumlarına Dair” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Güz 4, 56 - 163
1997 **Fıtrat ve Eserleri**, Ank. Kültür Bakanlığı Yay.
- BANGUOĞLU, Tahsin
2000 **Türkçenin Grameri**, Ank. TDK Yay.
- BERDAK, Y. ve M. M. TULUM
1994 **Özbekistan Türkçesi – Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi – Özbekistan Türkçesi Lugat**, İst. TDAV Yay.
- BASKAKOV, A. N., N. P. GOLUBEVO, A. A. KAMİLEVA, K. M. LYUBİMOV, F. A. SALİMZYANOVA ve R. R. YUSİPOVA
1999 **Rusça – Türkçe Sözlük**, Moskva Russky Yazık, Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- BOZKURT, Fuat
2002 **Türklerin Dili**, Ank. Kültür Bakanlığı Yay.
- CAFEROĞLU, Ahmet
1971 “Türkçemizdeki ‘-gıl ve -gil’ Emir Eki” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 338: 1 – 10
1984 **Türk Dili Tarihi I – II**, İst. Enderun Kitabevi, Emin Ofset
- COŞKUN, Volkan
2000 **Özbek Türkçesi Grameri**, Ank. TDK Yay.
- DEVELLİOĞLU, Ferit
1997 **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Ank. Aydın Kitabevi Yay.
- ECKMANN, Janos
1998 **Çağatayca El Kitabı**, (Çev. Günay Karaağaç), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi

2003 **Harezmi, Kıpçak, Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**, (Yayıma Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya, Ank. TDK Yay.

ERASLAN, Kemal

1970 “Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair” İst. Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, XVIII: 113 – 124

1993 **Eski Türkçede İsim Fiiller**, İstanbul

ERCİLASUN, Ahmet Bican

1995 **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri**, Ank. Kültür Bakanlığı Yay.

EREN, Hasan

1999 **Türklük Bilimi Sözlüğü**, Ank. TDK Yay.

ERGİN, Muharrem

1993 **Türk Dil Bilgisi**, İst. Bayrak Yay.

GABAİN, A. VON,

1988 **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev.Mehmet Akalın), Ank. TDK Yay. YÖK Matbaası

GRÖNBECH, Kaare

2000 **Türkçenin Yapısı**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yay. Kılıçarslan Matbaacılık

HAZAR, Mehmet

1994 Buhara Yahud Maveraünnehr Tarihi, Özbek Türkçesi, “Transkripsiyon – Dil Özellikleri – Sözlük” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya, İnönü Üniversitesi

İMER, Kâmile

2001 **Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi**, Ank. Kültür Bakanlığı Yay.

KANAR, Mehmet

2000 **Farsça – Türkçe Sözlük**, İst. Deniz Kitabevi

KARASOY, Yakup

1998 **Şiban Han Divanı**, Ank. TDK Yay.

KOMİSYON,

1991 **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I – II**, Ank. Kültür Bakanlığı Yay.

2000 **İmlâ Kılavuzu**, Ank.TDK Yay.

KORKMAZ, Zeynep

1991 **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, Ank. TDK Yay.

2003 **Grammer Terimleri Sözlüğü**, Ank. TDK Yay.

KURT, Yılmaz

1996 **Osmanlıca Dersleri I**, Ank. Akçağ Yay.

MA'RUF OV, Z. M.

1981 **Özbek Tilining İzahli Lugati I – II**, Moskva Rus Tili Neşriyatı

NASKALİ, Emine Gürsoy

1997 **Türk Dünyası Grammer Terimleri Kılavuzu**, Ank. TDK. Yay.

NECİP, Emir Necipoviç

1995 **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü**, (Çev. İklil Kurban), Ank. TDK Yay.

NEVAYİ, Ali Şir

1998 **Muhakemetü'l-Lugateyn**, (Hazırlayan: F. Sema Barutçu Özönder), Ank. TDK Yay. Irmak Matbaacılık

ÖLMEZ, Zühal

2003 **Şecere-i Türk'e Göre Moğol Boyları**, Ank. Kebikeç Yay.

ÖZTÜRK, Mürsel

1995 **Farsça Dilbilgisi**, Ank. Murat Kitabevi Yay.

ÖZTÜRK, Rıdvan

1996 **Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil**, Ank. TDK Yay.

PALA, İskender

1995 **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ank. Akçağ Yay.

PARLATIR, İ., N. GÖZAYDIN ve H. ZÜLFİKAR

1997 **Türkçe Sözlük I – II**, Ank. TDK Yay.

SAMİ, Şemseddin,

1989 **Kâmus-ı Türkî**, İst. Enderun Yay.

ŞEYH SÜLEYMAN EFENDİ ÖZBEKİ EL-BUHARİ

2003 **Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi**, XII. Cilt: 13, İst.

ŞÜKÜN, Ziya

1984 **Farsça – Türkçe Lugat I – II – III**, **Gencine-i Güftar**, **Ferheng-i Ziya**, İst. MEB Devlet Kitapları Yay.

TDK

1998 **Türk Gramerinin Sorunları II**, Ankara, TDK Yay.

TEKİN, Talat

2003 **Makaleler I Altayistik**, (Yayıma Hazırlayan: Emine Yılmaz Nurettin),
Ank. Grafiker Ofset

TEKİN, T. ve M. ÖLMEZ

1999 **Türk Dilleri, Giriş**, İst. Simurg Yay.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri

1994 **Eski Türkiye Türkçesi**, İst. Enderun Yay.

YAMAN, Ertuğrul

2000 **Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından
Karşılaştırılması**, Ank. TDK Yay.

YAMAN, E. ve N.MAHMUD

1999 **Özbek Türkçesi – Türkiye Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu**, Ank. TDK
Yay.

YILDIZ, Nurgül

1996 **Özbek Yazar Nimet Eminov'dan Üç Hikaye: Metin – Çeviri – Gramer
İncelemesi – İndeks**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İst. Marmara
Üniversitesi